بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ
(Hulâsatü't - Tefasir)

BU TEFSİRİN HAZIRLANMASINDA FAYDALANILAN KAYNAKLAR

1- **AHKAM'UL-KUR'AN**, İmam Şafii
2- **AHKAM'UL-KUR'AN**, İmam Ebubekr Ahmed er-Razi el-Cessas
3- **AHKAM'UL-KUR'AN**, İmam Kurtubî
4- **EL-BURHAN Fİ ULUM'İL-KUR'AN**, Bedruddin Zerkeşî
5- **EL-BAHR'UL-MUHİT**, Ebu Hayyan
6- **CELALEYN TEFSİRİ**, Celaluddin Mahalli, İmam Suyutî
7- **CEVAHİR'UT-TEFSİR**, Tantavî Cevherî
8- **CAMİ'UL-BEYAN**, İbn Cerir et-Taberî
9- **ED-DURR'UL-MENSUR Fİ'T-TEFSİRİ Bİ'L-ME'SUR**, İmam Suyutî
10- **EL-ESAS F'İT-TEFSİR**, Said Havva
11- **ENVAR'UT-TENZİL**, Kadı Beyzavî
12- **FETH'UL-BEYAN**, Sıddık Hasan el-Buharî el-Kanucî
13- **FETAVA İBN-İS-SALAH Fİ'T-TEFSİR**, Ebu Amr Osman b-Abdurrahman eş-Şehrazarı
14- **FİZİLAL'İL-KUR'AN**, Seyyid Kutub
15- **FETHU'UL-KADİR**, Muhammed bin Ali eş-Şevkanî
16- **HAK DİNİ KUR'AN DİLİ**, Elmalılı Hamdi Yazır
17- **HULASAT'UL-BEYAN**, Konyalı Mehmet Vehbi Efendi
18- **EL-İTKAN Fİ ULUM'İL-KUR'AN**, İmam Suyutî
19- **İRŞAD'UL-AKL'İS-SELİM İLÂ MEZEYA'L-KUR'AN'İL-AZİM**, Ebusuud Efendi
20- **KEŞŞAF**, Zemahşeri
21- **İŞARET'ÜL-İCAZ**, Bediüzzaman Said Nursi
22- **MEHASİN'UT-TEVİL**, Cemaluddin Kasımî
23- **MENAHİL'UL-İRFAN**, Abdulazim Zerkanî
24- **MEALİM'UT-TENZİL**, Hüseyin bin Mesud el-Begavî
25- **MEFATİH'UL-GAYB**, Fahruddin Razî
26- **EL-MUNTEHAB Fİ TEFSİR'UL-KUR'AN**, Lecnet'ul-Kur'an Ves-Sünne
27- **RUH'UL-BEYAN**, İsmail Hakkı el-Bursevî
28- **RUH'UL-MEANİ**, Alusî
29- **ES-SİRAC' UL-MUNİR**, Hatib Şirbinî
30- **SA'LİBİ TEFSİRİ**, İmam Nevevî
32- **TEFSİR'UL-KUR'AN'İL-AZİM**, İbn Kesir
33- **EL-TEFSİR'UL-KAYYIM**, İbn Kayyım el-Cevzî
34- **TEFSİR'UL-MENAR**, Reşid Rıza
35- **TEFSİR'UL-MERAĞİ**, Muhammed Mustafa el-Merağî
36- **TEFSİR'UL-AYAT'İL-AHKAM**, Muhammed Ali es-Sabunî
37- **TENVİR'UL-MİKBAS**, İbn Abbas'tan mervi
38- **UMDET'UL-KARİ**, Bedruddin Aynî
39- **ZAD'UL-MESİR Fİ İLM'İT-TEFSİR**, İbn'ul-Cevzi
40- **Ebu Kasım Hüseyin bin Muhammed er-Ragıb El-İsfehanî'nin Tefsiri**

Bu kaynaklardan başka sahih hadis kitaplarının tefsir bölümlerinden de büyük ölçüde istifade edilmiştir.

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ
(Hulâsatü't - Tefasir)

Cilt: 11

ALİ ARSLAN
(Tekirdağ Eski Müftüsü
İstanbul Eski Merkez Vaizi)

Arslan Yayınları'nın yayınladığı bu eser
Okusan KültürHizmetleri tarafından organize
edilmektedir.

BÜYÜK KUR'AN TEFSİRİ
(Hulâsatü't - Tefasir)

© Copyright Arslan Yayınları

Arslan Yayınları Adına
Sahibi:
Mehmet Arslan
Dağıtım

OKUSAN

KÜLTÜR HİZMETLERİ

Redaksiyon:
Dücane Cündioğlu

Yazı İşleri:
Hikmet Kurtuluş

Dizgi:
Teknografik Matbaacılık

Montaj ve Baskı:
Gündoğdu Matbaacılık ve Ambalaj Sanayii

Film:
Mustafa Dinsever

ARSLAN YAYINLARI UMUMİ NEŞRİYAT no. 25
Temel Eserler serisi: - 2/11

ARSLAN YAYINLARI
Binbirdirek, Su terazisi sok. No: 2/2 Kat: 3
Sultanahmet/İstanbul
Tlf: 512 73 30 – 526 30 52 – 511 32 65

© Tefsirde kullanılan Kur'an-ı Kerim metninin Copyright Tenvir Neşriyata aittir. Kullanımda bize gösterdikleri anlayışa teşekkür ederiz.

KEHF SÛRESİ

Sûre: 18

إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَآتَيْنَاهُ مِن كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا ﴿٨٤﴾ فَأَتْبَعَ سَبَبًا
﴿٨٥﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ
وَوَجَدَ عِندَهَا قَوْمًا ۗ قُلْنَا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ إِمَّا أَن تُعَذِّبَ وَإِمَّا أَن
تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا ﴿٨٦﴾ قَالَ أَمَّا مَن ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ
ثُمَّ يُرَدُّ إِلَىٰ رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُّكْرًا ﴿٨٧﴾ وَأَمَّا مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا
فَلَهُ جَزَاءً الْحُسْنَىٰ ۖ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا ﴿٨٨﴾ ثُمَّ أَتْبَعَ سَبَبًا
﴿٨٩﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلَىٰ قَوْمٍ لَّمْ نَجْعَل لَّهُم مِّن
دُونِهَا سِتْرًا ﴿٩٠﴾ كَذَٰلِكَ ۖ وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ﴿٩١﴾ ثُمَّ أَتْبَعَ سَبَبًا
﴿٩٢﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِن دُونِهِمَا قَوْمًا لَّا يَكَادُونَ
يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴿٩٣﴾ قَالُوا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ إِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ
مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَن تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴿٩٤﴾
قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا
﴿٩٥﴾ آتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ
قَالَ انفُخُوا ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ آتُونِي أُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا ﴿٩٦﴾ فَمَا
اسْطَاعُوا أَن يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا ﴿٩٧﴾

84 — Gerçekten biz onu yeryüzünde sarsılmaz bir iktidar sahibi kıldık ve her şeyden ona bir sebeb, (bir yol) verdik.

85 — Böylece o da bir sebeb (yol) tuttu.

86 — Nihayet güneşin battığı yere varınca, onu kara balçıklı bir gözete batar buldu. Onun yanında bir kavme rastladı. Bunun üzerine dedik ki: «Ey Zü'l-karneyn! Onlara ya azap edersin veya (öğüt vererek) onların içinde bir güzellik edinirsin».

87 — (Zü'l-karneyn): «Haksızlık edeni cezalandıracağız. Sonra o Rabbine gönderilecektir. O (Allah) da onu müthiş bir azapla azaplandıracaktır» dedi.

88 — «İman edip de salih amellerde bulunan kimseye gelince, onun için de güzel bir mükâfat vardır. Ona buyruğumuzdan en kolay olanını söyleriz».

89 — Sonra yine bir yol tuttu.

90 — Nihayet güneşin doğduğu yere ulaşınca güneşi öyle bir kavim üzere doğar buldu ki onlar için güneşe karşı bir siper kılmamıştık.

91 — İşte böylece biz onun yanında olan her şeyi (bilgimizle) kuşatmıştık.

92 — Sonra yine bir yol tuttu.

93 — Nihayet iki dağın arasına ulaştığında, onların önünde hemen hiç söz anlamayan bir kavim buldu.

94 — Dediler ki: «Ey Zü'l-karneyn! Yecuc-Mecuc yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar. Bizimle onlar arasında bir sed yapman için sana vergi verelim mi?»

95 — (Zü'l-karneyn): «Rabbimin beni içinde sağlamca bulundurduğu daha hayırlıdır. Siz bana kuvvet yönünden destek olun da sizinle onlar arasına aşılmaz bir engel yapayım.

96 — Bana demir kütleleri getirin. Nihayet iki dağın arasını aynı seviyeye getirince: «Körükleyin» dedi. Onu kor haline sokunca da; «Bana erimiş bakır getirin de üzerine dökeyim» dedi.

97 — Artık onu ne aşabildiler ne de delebildiler!

(84-85) *«Gerçekten biz onu...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ayetler Rasûl-ü Ekrem'in Zü'l-karneyn hakkında okumayı va'dettiği zikrin başlangıcıdır.

«Mekkenna» fiili *«temkin»* kökünden gelir. Bunun mânâsı kudret vermek, sebepleri hazırlamak demektir. Bu takdirde ayetin mânâsı; *«Biz Zu'l-karneyn'e yeryüzünde tasarruf etmesi için imkân ve kudret verdik»* olur. Yani yeryüzünü tedbir edecek akla ve fikre sahipti. Askerleri çoktu. Heybet ve vakarı vardı.

Bazılarına göre, onu yeryüzünde *«temkin sahibi»* kılmanın mânâsı şudur: *«Bulutları onun emrine verdik, sebepler hususunda ona geniş bir yetki sağladık. Nur onun için yayıldı. Onun katında gece ve gündüz eşitti».* Bu hususta bir rivayet zikrediliyorsa da, Alusi *«Bu rivayetin sahih olduğunu zannetmiyorum»* demiştir.

Bazıları, *«Bu temkin, peygamberlik ve onun elinden mucizeleri icra etmek suretiyle verilmiştir»* diyorlar.

Hz. Ali'nin kendisine sorulan bir soru üzerine, Zü'l-karneyn hakkında; *«Peygamber değildi. Kral veya diktatör de değildi. Fakat salih bir kuldu. Allah'ı sevdi, Allah için nasihatta bulundu.*

Cenab-ı Hak da onu muvaffak kıldı» şeklindeki cevabı onun peygamber olduğuna dair ileri sürülen delillere ters düşmektedir. (İbn Abdulhakem, İbn'ul-Münzir, İbn Ebi Hatim, İbn'ul-Enbari, İbn Merduveyh).

İbn Ebi Hatim, İbn Zeyd'den rivayet ediyor:

«Zü'l-karneyn iki dağa yetişti. Kendisi uyarıcı idi. Fakat ben bihakkın onun peygamber olduğunu işitmedim».

Zü'l-karneyn'in peygamber olmadığı hususunda cumhurun da görüşü vardır. Bazı kimseler *«Ne peygamberdi derim, ne de değildi derim»* diyor. Nitekim Abdürrezzak ve arkadaşları Ebu Hureyre'den şunu rivayet ediyorlar: «Allah'ın Rasûlü şöyle buyurdu: *«Bilmiyorum, Yemen hükümdarı Tubba acaba lânete uğramış mı uğramamış mı? Zü'l-karneyn peygamber miydi değil miydi? Yine bilmiyorum, tatbik edilen cezalar tatbik edilenler için keffaret olur mu olmaz mı?»*

Alusi bu hadisi naklettikten sonra; *«Bu bilmemezliğin, vefatı anına kadar Rasûlullah'ta devam etmediğini biliyorsun. Çünkü son noktaya kadar peygamberin bilgisiz kalması mümkün değildir. Bu bakımdan Rasûl-ü Ekrem'e bilahare Zü'l-karneyn'in peygamber olmadığının bildirilmesi mümkündür»* demiştir.

(86) *«Nihayet güneşin battığı yere...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani batı tarafında yer küresinin son noktasına kadar gidip Okyanus'a dayandı. Buraya varan Zü'l-karneyn denizin kıyısında durdu.

Güneşin *«siyah çamurlu»* veya *«sıcak bir gözede»* battığını

gördü. Bu *«Siyah çamurlu göze»*den maksat ya denizin içinde bulunan bir gözedir veya denizin ta kendisidir. Denize *«göze»* demekte herhangi bir beis yoktur. Hele denizi Allah'ın azametine nisbet edersek o bir katre su kadar kalır. Fakat bizim gözümüzde büyüktür.

Bağdad alimlerinden bazılarının iddiasına göre ayetin metnindeki *«Fi»* kelimesi, *«İnde»* kelimesi mânâsınadır. Yani siyah çamurlu veya sıcak bir gözenin kenarında durup batıyordu.

Bazıları *«Ayeti tevile ihtiyaç yoktur. Zira Cenab-ı Hakk'ın güneş gibi büyük bir cürmü bir gözeye sokması hiç de mühim bir hal değildir»* demişlerdir. Fakat Alusi, *«Biz de Allah'ın azametine inanıyoruz, ancak böyle bir iddiaya iltifat etmiyoruz»* diyor. Ve şöyle devam ediyor: *«Tartuşi'nin «güneşi bir balık yutuyor» demesi de bu kabildendir. Bu konuşmaları ancak çocuklar ve benzerleri kabul edebilirler. Zira güneş bazı memleketlerde altı ay hiç kaybolmaz, bazılarında da altı ay görülmemektedir. Nitekim 90, enlem ufkunda görünür. Bazı memleketlerde bir saat kadar kaybolur. Sonra doğu tarafında onun ışığı ortaya çıkar».*

Zü'l-karneyn deniz sahilinde (veya o gözenin yanında) bir kavim buldu. Elbiseleri vahşi hayvanların postlarından, yiyecekleri de denizin kıyıya attığı nesnelerdendi.

Vehb bin Münebbih *«Bu, Nasık denilen bir kavimdir. Onların ne kadar olduğunu Allah'tan başkası bilemez»* demiştir.

Ebu Zeyd Süheyli: *«Bu Semud soyundan gelen bir kavimdir. Cebersa denilen büyük bir şehirde otururlardı. Cebersa'ya Süryanice «Cercisa» derler»* demiştir (Bunun benzeri İbn Cüreyc'den de rivayet edilmiştir).

İbn Said: *«Onların aralarında müminler ve kâfirler vardı»* der.

Cumhurun üzerinde durdukları nokta şudur: Onların hepsi kâfirdi. Allah onları öldürmek suretiyle azaba düçar etmek veya iman etmek arazında Zü'l-karneyn'i muhayyer kıldı.

Zü'l-karneyn'in peygamberliğini savunanlar bu ayeti delil olarak göstermektedirler. *«Peygamber değildir»* diyenler ise *«Bu hitab doğrudan Zü'l-karneyn'e değil belki o asırda yaşayan bir peygambere yapılmıştır».* Veya *«Bu vahy yoluyla değil de ilhamla Zü'l-karneyn'e verilmiştir»* derler. Bu iki durum da o dönemdeki peygamberin şeriatına uygundur. Fakat ölümü gerektirici böyle bir durumda ilham ile amel etmek caiz değildir. Velev ki o günkü şeriata uygun olsun.

«İlhamla amel edilir» diyenler Hz. İbrahim'in rüyasında oğlu İsmail'i kurban ettiğini görmesi hadisesini delil olarak ileri sürmektedirler. Onlar *«Rüya ilhamdan daha aşağı bir derecededir. Onunla amel edildiğine göre ilhamla da edilir»* fikrini savunmuşlardır.

Fakat buna şöyle cevap veriliyor: *«Peygamberlerin rüya ve ilhamları vahy iledir».*

Ali bin İsa: *«Ayette takdir vardır. Mânâsı: «Ey Muhammed! Zü'l-karneyn'le beraber olan askerler bu sözü söylediler»* diyor.

Bazıları *«Bu sözü söyleyen onunla beraber olan alimlerdir. İctihad ve istişare ederek böyle söylemişlerdir ve bu söz mecazen Allah'a isnad edilmiştir»* derler. Doğrusu şudur ki bu ayet onun peygamberliğine açıkça delâlet etmektedir.

«Ben bunu kendiliğimden yapmadım» ayeti Hızır'ın peygamber olduğuna delil gösteriliyor da, niçin yukarıdaki ayet Zü'l-karneyn'in peygamberliğine delil gösterilmiyor. Sanmıyorum ki bu aye-

tin zahirinden kaymasına onun peygamber olmadığını savunan delil ve haberler sebep olmaktadırlar.

Alusi; *«En güzeli ayeti, «Bu sözü ona Allah bir peygamber vasıtasıyla söyledi» şeklinde tevil etmektir»* demiştir.

(87) *«(Zü'l-karneyn): Haksızlık edeni...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Zü'l-karneyn o peygambere veya yanında bulunan özel adamlarına (Allah'ın emrini telâkki ettikten sonra ikinci şıkkı seçerek) şöyle dedi: *«Nefsine zulmeden, benim davetimi kabul etmeyen veya zulmünde ısrar eden, şirki savunan bir kimseye gelince, onu öldürmek suretiyle azaba düçar kılacağız».*

İbn Ebi Hatim, Süddi'den şöyle rivayet etmiştir: *«Onlara azabı, onları büyük bir kazana koyup, altında ateş yakarak tattıracağız ki orada paramparça olsunlar»* (Bu rivayet sahih değildir).

(88) *«İman edip te salih amellerde bulunan kimseye...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Benim çağrıma icabet suretiyle iman eden veya imanın gereği olarak salih ameller işleyen kimseye gelince... Onun için dünyada da Ahiret'te de en güzel mükâfat vardır. Yani o en güzel mükâfatı alır.

(89) *«Sonra yine bir yol tuttu...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani batıdan dönüp doğuya gitmek için yola koyuldu, demektir.

(90) *«Nihayet güneşin doğduğu yere ulaşınca...»*

Bu Ayetin Tefsiri

*«Güneşin doğuş yeri»*nden maksat üzerinde doğduğu arazidir. Bu, mamur bir arazinin doğu yönünden en son noktasıdır. Zü'l-karneyn'in halinden ve her şeyin kendisine verilmesinden anlaşılıyor ki kısa bir zamanda o yolun en son noktasına (yani Hind Okyanusu'nun en son noktasına) varmıştır. Fakat bazı kimseler *«batıdan doğuya yaptığı seferi 12 senede tamamlamıştır»* demişlerdir. Bu, zahirin hilafınadır. Ancak Zü'l-karneyn seferi esnasında bazı yerlerde bir sene, altı ay gibi bir müddet ikâmet ettiği takdirde bu rivayet kabul edilebilir.

İbn'ul-Munzir, İbn Ebi Hatim ve Ebu Şeyh; *«Sıtren»* kelimesinin, güneşin hararetinden insanı koruyan şey demek olduğunu söylemişlerdir. Yani orada hiçbir bina yoktu. Güneş doğduğu zaman onlar yer altındaki izbelere giriyor, güneş çıktıktan sonra çıkıyorlardı.

Rivayet olunduğuna göre, Hasan Basri, Semurre hadisini zikrettikten sonra *«Onların arazisi bina yapmaya elverişli değildi»* demiştir. Güneş çıktığında onlar sulara dalıyorlar, kaybolduktan sonra sudan çıkarak hayvanların otlaması gibi sağda solda otluyorlardı.

Bazılarına göre, bu ifade onları koruyacak elbise ve binaların olmadığı anlamına gelir.

Bazı rivayetlere göre onlar Zenc, bazı rivayetlere göre de Hind kavmindendiler.

(91) *«İşte böylece, biz...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başındaki *«Kezalike»* kelimesi hazfedilmiş bir mübtedanın haberidir. Yani Zü'l-karneyn batıya vardı, doğuya gitti ve yapacaklarını yaptı. Burada maksat, Zü'l-karneyn'i ve onun halini tazim etmektir. Veya; Zü'l-karneyn'in onlar hakkındaki emri, batıdakiler hakkındaki emri gibiydi. İsterse onları öldürür, isterse imana davet ederdi.

«Biz Zü'l-karneyn'in yanında bulunanları ilim yönünden kuşattık»; yani onun askerlerini, aletlerini ve saltanatının diğer sebeplerinin hepsini ihata ettik. Onların hepsi ilmimiz dahilindedir. Onların görünen ve gizli taraflarını biliyoruz.

Bu ayet, onun durumunun ancak Allah'ın ihata edebileceği bir vasıfta olduğunu bildirmektedir.

Ayetin mânâsı; *«Onun yolculuk esnasında çektiği zorlukları ihata etmişizdir»* şeklinde de anlaşılabilir.

(92) *«Sonra yine...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet daha önce geçen iki ayet gibidir. Buradaki *«yol»* Zü'l-karneyn'in üçüncü yoludur. Bu batı ile doğu arasında vukû bulmuştur. Yani güneşin doğuş noktasından başlayarak şimale doğru gitmiştir.

YE'CUC İLE ME'CUC

(93) *«Nihayet iki dağın arasına ulaştığında...»*

Bu Ayetin Tefsiri

*«İki sed»*den maksat iki dağdır. Bu dağlar, bu ayetin muhataplarına malûmdu. Zira *«Sed»* kelimesi dağ mânâsında kullanılmıştır.

Bu dağlara *«Sed»* denilmesinin sebebi onların yeryüzündeki bir derinliği kapatmış olmalarıdır.

Bazıları, *«Bu dağlar ile Sed arasında komşuluk olduğundan dolayı bu dağlara da sed denilmiştir»* diyorlar.

Yahudi alimlerinden bazıları *«Ye'cuc ile Me'cuc şimalin son noktasındadırlar. Öyle ki onlardan başkası buralarda yaşayamaz. Onlar bu kıtanın bir zaviyesindedirler»*. Fakat yahudi alimlerine göre onların kuzeyinden doğusuna doğru olan kısmında mı, kuzeyin batısına doğru olan kısmında mı oldukları belirtilmemiştir. Bazılarına göre, bu iki dağdan maksat Ermenistan ile Azerbayçan arasındaki dağlardır. (Bu rivayet İbn Abbas'a da nisbet edilmiştir). Beyzavi de tefsirinde buna meyletmektedir. Fakat Alusi; *«Bu bir hatadır. Bunun İbn Abbas'a nisbet edilmesi doğru değildir»* demiştir. Alusi delil göstermemektedir. Bunu söyleyen bir kimse, Zü'l-karneyn seddinin bugün Demirkapı'da meşhur olan sed olduğu düşüncesindedir. Bu Yecuc ile Mecuc'un Türk olmalarını ge rektirir ki bu da tarihçilerin görüşüne ters düşmektedir. Çünkü bu seddi bazı tarihçilere göre Kisra Nuşirevan, bazılarına göre İsfendiyar yapmıştır.

Bazılarına göre bu iki sed, bizim bilmediğimiz bir yerdedir.

Zira yeryüzünde daha nice meçhul yerler vardır. Belki de bizimle onun arasına okyanuslar girmiştir. Bütün kara ve deniz parçalarının tetkik edildiği, her yerin görüldüğü iddiası kabul edilemez.

«Zü'l-karneyn o iki seddin önünde bir kavim gördü» yanı insanlardan bir grupla karşılaştı. Bazıları *«Bu grup Türkler'dir»*, bazıları da *«can denilen mahlûkattır»* demişlerdir. Fakat bu ikinci şık bâtıl bir görüştür. Nitekim Ebu Hayyan da böyle söylemiştir.

Seddin berisinde rastladığı kavim Zü'l-karneyn'in etbaının hiç bir sözünü anlayamıyorlardı. Veya kendilerinden olmayan kimselerin dilini hemen hemen anlamıyor gibiydiler. Çünkü dilleri gayet garipti ve diğer dillerden farklıydı. Üstelik diğer dillere benzer tarafları da yoktu. Bununla beraber zekâları da pek azdı. Zira anlayışları yakın, zekâları gelişmiş olsaydı kendilerine ne söylendiğini işaretlerle de olsa anlarlardı.

(94-95) *«Dediler ki: Ey Zü'l-karneyn...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Yani onlar tercümanları vasıtasıyla bunu söylediler. Bu tercüman onların memleketlerine yakın bir bölgeden olabilirdi. İbn Mesud'un mushafındaki ibare de bunu desteklemektedir. Onlar bu sözü bizzat söylemiş de olabilirler. Zîra Zü'l-karneyn onların lisanını bilecek ve onlara bir şeyler anlatacak imkânlara mazhar olmuştu. Cenab-ı Hakk'ın ona verdiği nimetlerden biri de buydu.

Bazıları, burada söz söyleyenlerin, söz anlamayan gruptan başkası olabileceğini iddia etmişlerdir. Bunu tercüme yoluyla söylememişlerdir. Bu, İbn Mesud'un mushafındaki hükümle de teyid edilmektedir. Onlar:

«Ey Zü'l-karneyn! Yecuc ve Mecuc yeryüzünü ifsad ediyorlar»

dediler. Yecuc ile Mecuc, Hz. Nuh'un oğlu Yafes'in soyundan gelen iki kabiledir. Vehb bin Munebbih ve başkaları bunu kesinlikle ifade ediyorlar. Tarihçilerin çoğu da bu habere dayanmaktadır.

Abdurrezzak'tan gelen rivayete göre Yecuc ve Mecuc'dan 22 kabile meydana gelmiştir. Zü'l-karneyn bu seddi yaparken 21 kabile içerdeydi. Diğer kabile ise savaşmak üzere çıkmıştı. Onlar surun dışında kaldılar ve böylece onlara *«Türk»* ismi verildi.

Ebu Hureyre'den gelen merfu bir hadiste Nuh için; *«Sam, Ham ve Yafes dünyaya geldiler. Sam'ın evlatları Araplar, Farslar ve Rumlardır. Ham'ın evlatları Kıptîler, Berberîler ve Sudanlılardır. Yafes'in çocukları ise Yecuc, Mecuc, Türk ve Sakalibe boylarıdır»* denilmektedir.

Tevrat'ın birinci sifr, 10. faslında açıkça Yecuc'un Yafes evladından olduğu söylenmektedir. Yahudilerden bazıları *«Yecuc onların bulundukları memleketin ismidir, kabile ismi değildir»* demişlerse de bu iddiaları bâtıldır.

«Yeryüzünü ifsad ederler»; yani bizim memleketimizi öldürmek, memleketi tahrip etmek suretiyle ve diğer şekillerde ifsadlarını icra ederler. Bütün gıdalarımızı alıp yerler.

Rivayete göre onlar yazın memleketlerinden dışarı çıkar, her yeşilliği yer ve bütün kuru yiyecekleri alıp götürürlerdi.

Ayetin metnindeki *«Harcen»* kelimesi bazı rivayetlerde *«Haracen»* şeklinde okunmuştur. İkisi de aynı mânâyı ifade eder. Sa'lebî tefsirinde, *«harc haraçtan daha özeldir»* denilmiştir. Bazıları da *«Harç bir defada verilen mal», «haraç ise daima tekerrür eden bir vergidir»* demişlerdir.

Bazıları da; *«Harc senin kendiliğinden verdiğin, haraç ise devlet tarafından senden alınan vergi demektir»* demişlerdir.

Zü'l-karneyn onlara: *«Rabbimin bana verdiği saltanat, mal ve diğer servetler bana kâfidir. Sizin kastettiklerinizden daha hayırlıdır. Benim sizden gelen vergiye ihtiyacım yok. Ancak maksadı yerine getirmek hususunda gerekli olan araç ve aletlerle veya insanlarla (Veya hem araçlarla hem de insanlarla) bana yardımcı olun. Sizinle onların arasında bir kale, aşılmaz bir engel yapayım»* dedi.

Ayetin metnindeki *«Radmen»* kelimesi perde, kale, aşılmaz engel demektir. Ve sedden daha büyüktür. Sed daha küçüğüne denilir. Üstelik Sed'den daha sağlamdır.

Bazıları *«Sedle aynı mânâyı ifade eder»* demişlerdir. Fakat birinci görüşü İbn Ebi Hatim'in İbn Abbas'tan rivayet ettiği şu rivayet takviye etmektedir: *«Radm, engellerin en şiddetlisidir. Böylece Zü'l-karneyn onların isteklerini yerine getirmek hususunda kendilerine söz vermiş oldu».*

(96-97) *«Bana demir kütleleri getirin...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Ayetin metnindeki *«Zuber»* kelimesi *«zubre»*nin çoğuludur. Mânâsı, *«büyük demir parçası»* demektir.

Rivayet edildiğine göre, Nafi bin Ezrak, İbn Abbas'a *«Zuber'el-Hadid nedir?»* diye sordu. İbn Abbas: *«Demirin büyük bir parçasıdır»* dedi ve buna dair Kâb bin Malik'in şiirini okudu.

Onlar demirleri getirdiler. O da yavaş yavaş inşaata başladı.

İki dağın arasındaki boşluğu dağların seviyesine çıkaracak kadar doldurdu.

«*Sadaf*» kelimesi dağın, diğer dağın yamacına bakan tarafıdır. Ebu Ubeyde «*Sadaf, büyük ve yüksek binaların hepsine denir*» dediyse de bu mânâ burada geçerli değildir.

Zü'l-karneyn, amelelere: «*Demirin o büyük parçalarını körükleyerek eritin*» dedi. Onlar da bunu yaptılar. Yapı bittikten sonra Zü'l-karneyn bakırı eritmekle görevli olanlara (veya körükleri işletenlere)»: «*Bana bakır getirin ki bunların üzerine bir miktar erimiş bakır dökeyim*» dedi.

Ayetin metnindeki «*Kıtren*» kelimesi eritilmiş bakır demektir. Bazıları eritilmiş kurşun, bazıları da eritilmiş demir demek olduğunu söylemişlerdir.

Onlar artık o seddin üzerine çıkmaya güç yetiremediler. Çünkü sed gayet yüksek ve kaygandı. Bazıları «*Seddin yüksekliği 200 zira' idi*», bazıları da «*1800 zira' idi*» demişlerdir. Onlar çok katı ve kalın olduğundan dolayı seddi delmeye de güç yetiremediler. Çünkü seddin genişliği 50 zira' idi. Temelleri suya dayanmaktaydı. Orada taş ve eritilmiş bakır kullanılmıştı. O demir kütleleri toprağı sağlamlaştırmak için getirildi. Üzerlerine, eritilmiş bakır dökülmesi onları ateş haline getirdi. Bu seddin uzunluğu 100 fersahtı. Böyle bir seddin amelelerin çalışmasıyla meydana getirilmesi çok zordur. Ancak ilâhî bir emirle, bir mucize ile meydana getirilmiştir. Zira ateş gibi kızgın demirlerin yakınında insanların durması mümkün değildir. Bu, onların demiri ateş haline getirecek kadar teknik imkânlara sahip olduklarını da göstermektedir. Bunların yapılması Zü'l-karneyn'e verilen birtakım yeteneklerle meydana gelmişti. Belki de bugün hiç kimsenin bilmediği bir şeyle meydana getirilmişti.

Bazıları *«Seddi taşlarla yaptı. Onları demirlerle birbirine kelepçeledikten sonra üzerlerine eritilmiş bakır döktü. Artık bunda herhangi bir deliğin kalması bahis konusu değildi»* demişlerdir.

قَالَ هَٰذَا رَحْمَةٌ مِّن رَّبِّي ۖ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ ۖ وَكَانَ
وَعْدُ رَبِّي حَقًّا ﴿٩٨﴾ وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ
فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا ﴿٩٩﴾ وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِّلْكَافِرِينَ عَرْضًا ﴿١٠٠﴾ الَّذِينَ كَانَتْ
أَعْيُنُهُمْ فِي غِطَاءٍ عَن ذِكْرِي وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا
﴿١٠١﴾ أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَن يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِن دُونِي أَوْلِيَاءَ ۚ
إِنَّا أَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا ﴿١٠٢﴾ قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا ﴿١٠٣﴾ الَّذِينَ ضَلَّ
سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ
صُنْعًا ﴿١٠٤﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ
أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا ﴿١٠٥﴾ ذَٰلِكَ جَزَاؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا
كَفَرُوا وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُوًا ﴿١٠٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ﴿١٠٧﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ
عَنْهَا حِوَلًا ﴿١٠٨﴾ قُل لَّوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِّكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ
أَن تَنفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا ﴿١٠٩﴾ قُلْ إِنَّمَا أَنَا
بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ فَمَن كَانَ
يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ﴿١١٠﴾

98 — (Zü'l-karneyn): «Bu, Rabbimden bir rahmettir. Fakat Rabbimin va'di geldiğinde, Rabbim bunu yerle bir eder. Rabbimin va'di haktır» dedi.

99 — Biz o gün onları birbirinin içinde çalkalanır bir halde bırakmışızdır. Sûra da üfürülmüştü. Böylece onları hep birarayа getirmişizdir.

100 — O gün cehennemi kâfirlere açıkça sunduk.

101 — Onlar ki beni anmaya gözleri bir engeldi. Kulak vermeye de tahammül edemezlerdi.

102 — Kâfirler beni bırakıp da kullarımı kendilerine dostlar edineceklerini mi sandılar? Kuşkusuz ki biz cehennemi kâfirlere bir konak olarak hazırladık.

103 — (Ey Muhammed) De ki, «Sizlere amellerinden en çok hüsrana uğrayanları söyleyeyim mi?»

104 — «Onlar iyi işler yaptıklarını zannettikleri halde, dünya hayatında tüm çabaları boşa gitmiştir.»

105 — İşte onlar Rablerinin ayetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr eden, bu yüzden amelleri boşa çıkan kimselerdir. Kıyamet Günü'nde onlar için hiçbir tartı tutmayız.

106 — İnkâr ettikleri, ayetlerimi ve rasûllerimi alaya aldıkları için, onların cezası cehennemdir.

107 — İman edip, salih amellerde bulunanlara gelince, onlar için konak olarak Firdevs cennetleri vardır.

108 — Orada ebedi kalıcıdırlar, oradan ayrılmak da istemezler.

109 — De ki «Rabbimin sözleri için deniz mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave etsek, Rabbimin sözleri bitmeden, deniz tükenir».

110 — De ki: «Ben de sizin gibi bir insanım. Bana ilâhınızın sadece bir tek ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, salih amelde bulunsun ve Rabbine ibadette hiç kimseyi ortak koşmasın».

(98) *«(Zü'l-karneyn): Bu Rabbimden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani bu sed veya bu imkân ve kudret —ki seddi yapacak kadar verilmiştir— Rabbimden insanlar için gönderilmiş bir rahmettir. Zira Rabbim bu vasıta ile bu kavimle Yecuc ve Mecuc arasında saldırganlıklarını önleyecek bir seddin yapılmasına bizi muvaffak etti.

«Rabbimin va'di geldiğinde onu yerle bir edecektir». İbn Kesir *«Rabbimin hak olan va'di yaklaştığında demektir»* diyor. Yani hadise Kıyamet'ten önce olacaktır. Nesefi ise *«Kıyamet'in gelmesi yaklaştığı hemen hemen gelmek üzere olduğu zaman bu tahakkuk edecektir»* diyor.

«Rabbimin va'di haktır»; yani kesinlikle olacaktır, yerini bulacaktır.

Bu mesele (yani Zü'l-karneyn konusu), Allah tarafından büyük bir saltanata sahip olan müslüman bir kişinin meselesidir. Allah onu yeryüzünde imkân sahibi kılmış, kendisine büyük imkânlar ihsan etmiştir. Bütün sebepleri teşhir edecek kuvvete onu kavuşturmuştur. Zü'l-karneyn kıssası, *«Allah dilediğine hesapsız rızık verir»* ayetinin tefsiridir ve İslâm'ı terkeden, müslümanlarla

alay eden, dünya hayatının süsleri için onları küçümseyen kimseler aleyhinde ilâhi bir reddiyedir.

Hiç kimse *«İslâm dinine mensup olan, yeryüzünden istifade etmez»* zannına kapılmamalıdır. Bilakis bu ayetler yeryüzünün bütün imkânlarına sahip olmanın en büyük nimetlerden olduğunu hatırlatmaktadır. Hiç kimse *«İslâm'a girmek sebepleri terketmek demektir. İslâm bir lokma bir hırka felsefesi demektir»* sanmasın. Bilakis İslâm bunun tam tersini emretmektedir. Çünkü İslâm'a girmek bütün sebeplere başvurmak demektir. Bununla beraber her şey Allah'ın tevfiki ile olur. Çünkü bu enerji yerinde kullanılmıştır. Hiç kimse *«İslâm'a giren rızıktan mahrum olur»* kanaatini taşımamalıdır. Bilakis İslâm'a giren bir kimse daima helâl rızkı beraberinde bulundurur ve bulundurmak mecburiyetindedir. Hiç kimse *«İslâm'a girmek insanın kıymetini eksiltir»* zannetmesin. Aksine İslâm insanları daha kâmil bir hale getirir. Müslümanlar âlemin sebepleri içinde İslâm'ı ikâme etmekle, yaşatmakla mükelleftirler. Cenab-ı Hak bazen onlara harikulâdeleri vermek suretiyle dâvâlarını destekler. Fakat sorumluluk, İslâm'da sebepler âleminin temeli üzerinde kurulmuştur. Bu, müslümanların bütün sebepleri ve bir şey yapmak için gereken bütün vasıtaları elde etmelerini iktiza eder. Müslümanlar Allah'ın kelimesini kâinatta yüceltmekle mükelleftirler. İşte bu kelimeyi yüceltmek için gereken sebeplere sarılmalıdırlar. Her yer veya zamanda müslümanların başına bir iş gelirse onu araştırmak, lüzumlu sebepleri bulmak ve doğrusunu ikâme etmek için çalışmaları gerekir. Biz Zü'l-karneyn'in kıssasını arzettiğimizde şunu gördük: Allah her şeyden ona bir sebep vermiş, o da hedeflere götürücü sebeplerin peşinden gitmiş ve o sebepler de onu hedeflere götürmüştür. Müslümanların çoğu bizim bu zamanımızda bu hadiseden habersizdirler. Çoğu zaman kendilerine gerekli olan hedefe götüren yollara gitmiyorlar. Gereken bütün vasıta ve sebepleri edinmeye çalışmıyorlar.

Seyyid Kutub, *«Güneşin battığı yere varıncaya kadar...»* ayetinin tefsirinde şunları söylüyor:

«Güneşin batışı, kişinin, güneşi ufkun arkasına geçiyorken gördüğü nokta demektir. Bu da yerlerin değişikliğine göre değişiklik arzeder. Mesela bazı yerlerde güneşin bir dağın arkasında battığı görülür. Bazı yerlerde suda, bazı yerlerde geniş okyanus ve denizlerde, bazı yerlerde ise kumlarda battığı görülür. Tabii bu dümdüz sahralarda bulunduğu zamanda olur. Ayetin nassından açıkça şu anlaşılıyor: Zü'l-karneyn batı tarafına, Atlas Okyanusu'nun kıyısındaki bir noktaya kadar varmıştır. Atlas Okyanusu'na aynı zamanda *«Karanlıklar Denizi»* de denilmiştir. O zannetmiştir ki kara parçası orada sona eriyor. Çünkü o güneşin Atlas Okyanusu'nda battığını görmüştür. En kuvvetli görüş şudur ki, o Atlas Okyanusu'na dökülen nehirlerden birinin denize döküldüğü noktaya varmıştır. Çünkü orada otlar çoğalır, etrafında yapışkan ve siyah bir çamur meydana gelir. Ve su birikintisi teşekkül eder. Sanki onlar sulu göze ve çeşmelerdir. Fakat Zü'l-karneyn'in vardığı bu noktayı tahdid etmek imkânsızdır. Çünkü nass onu hudutlandırmamaktadır. Nasstan başka güveneceğimiz bir kaynak yoktur. Bundan başka söylenenlerin hiçbiri kesin değildir. Çünkü sahih bir kaynağa dayanmamaktadır».

Seyyid Kutub, *«İki seddin arasına varıncaya kadar gitti»* ayetinin tefsiri münasebetiyle şunları söylüyor:

«Biz Zü'l-karneyn'in iki sed arasında varmış olduğu mekân için *«kesinlikle şu yerdir»* diyemeyiz. Bu iki sed neredediir? Bunu tayin edemeyiz. Ancak nasstan anlaşılıyor ki o iki tane tabii seddin arasında bulunan bir noktaya varmıştır. Veya insanlar tarafından daha önce yapılan iki seddin arasındaki noktaya varmıştır ki bu iki yapay sedlerin arasında bir geçit vardır. Seddin berisinde (yani vardığı noktada) çok geri kalmış bir kavim buldu. Neredeyse hiçbir sözü anlamıyorlardı. Onlar Zü'l-karneyn'in kuvvetli bir fa-

tih olduğunu anlayıp, onda kudret ve salah alâmetlerini müşahede ettiklerinde ona kendilerini zaman zaman taciz eden ve memleketlerini alt-üst eden Yecuc ve Mecuc'un şerrinden emin olmaları için o geçitte bir sed yapmasını teklif ettiler ve buna karşılık ta aralarında toplayacakları bir malı vereceklerini söylediler».

Büyük müfessir Elmalılı, sed ile Yecuc-Mecuc hakkında özet olarak şunları söyler:

«Bazılarına göre sed *«Çin seddi»*dir. Yecuc ve Mecuc'dan maksat da Moğollar ve Tatarlardır. Bu bir zandır tabii. Gerçi Pekin yakınlarında, denizden başlayarak Altay dağlarının altlarına doğru yüzlerce saatlik bir mesafede uzayıp giden Çin seddi, Hicret'ten 9 asır önce ve 4. Çin sülâlesi devrinde şimalden Moğol ve Tatarlar'ın tecavüzlerine karşı yapılmış olduğu tarihte nakledilmektedir. Bu sed dünyadaki harikulâdeliklerin en büyüklerindendir. Fakat bu seddin yapılmasından az bir zaman sonra bu sed aşılmıştır. Bu seddin metaneti ve binası Kur'an'da zikredilen vasıflara mutabık değildir. Diğer taraftan bazıları da *«Bu, Demirkapı'daki seddir»* demişler ve Yecuc ve Mecuc'u bugünkü Rusya sahasında tasavvur etmişlerdir. Bu sed de harap olmuştur. Doğrusu Kur'an'daki evsaf ikisine de mutabık olmadığı gibi diğer yerlerde bulunan sedlerin hiçbirisine de uymamaktadır. Allahualem Kur'an'ın haber verdiği bu sed Zü'l-karneyn'den onun yapılmasını talep eden kavmin bu sayede teşkil ettikleri heyeti içtimaiyeleri olsa gerektir. Ki demir kütleleri gibi salabetli olan unsurlarına akıtılan feyzu Rabbani ile teşekkül etmiş maddî ve manevî bir sed demek olur. Eğer bu kavim tefsircilerin naklettikleri gibi Türkler ise burada Zü'l-karneyn'e kuvvetle yardım eden Türklerin mazide yeryüzünü fesattan kurtarmak için yaptıkları hizmetin ehemmiyeti iş'ar edilmiş olduğu gibi Peygamber'in zamanından sonra İslâm'a yapacakları hizmete de işaret edilmiş demektir. Ve şu halde Türkler'in inkırazi Yecuc ve Mecuc seddinin yıkılması ve yeryüzü nizamının fesadı demek olacaktır ki Kıyamet'in alâmetlerindendir. Hûlasa şar-

kı ve garbı dolaşan Zü'l-karneyn'in en büyük işi mahza bir rahmeti rabbaniye olan bu seddin inşasıdır ki yıkılması yeryüzünde beşeriyetin pek büyük felaketi olacaktır.» (1)

DEMİR MUCİZESİ

«Getirin bana üzerine bir miktar erimiş bakır dökeyim» ayeti hakkında S. Kutub şunları söylemektedir.

«Demirin takviyesi hususunda Zü'l-karneyn'in tatbik ettiği bu formül şimdiki teknolojide de tatbik edilmektedir. Deneyler neticesinde anlaşılmıştır ki bakırdan bir miktarı demire eklemek demirin mukavemet ve dayanıklılığını kat be kat artırır. İşte Cenab-ı Hak, Zü'l-karneyn'i buna hidayet etmiş ve ebedi kitabında bunu tescil etmiştir. Bu beşer teknolojisi henüz meydanda yokken olmuş bir hadisedir. Hem de sayısı ancak Allah'a malûm olan asırlar önce.

Tirmiz şehrinin yakınında bir sed keşfedilmiştir. Bu, Demirkapı diye bilinmektedir. M. 5. yüzyılın başlarında bir Alman alimi bu hususu kitabında tescil etmiştir. Bunu bir İspanyol tarihçi M. 1403 tarihli seyahatnamesinde zikretmektedir. *«Demirkapı şehrinin seddi Semerkand ve Hindistan yolu üzerindedir»* demektedir. Bu Zü'l-karneyn'in yaptığı sed de olabilir. Ben (Seyyid Kutub) derim ki: Bazıları bunun Çin'in büyük seddi olduğunu söylüyorlar. Çin'i ziyaret eden muasırlarımdan birisi, bana Çinliler'in kendisine söylediğine göre, hâlâ Çin'de Yecuc ve Mecuc ismiyle bilinen kabileler varmış».

Bazılarına göre bu sed Hindistan'da şu anda maruf bir mıntıkada mevcuttur. Asya'nın doğusunu batısından ayıran bir nokta-

(1) Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, cilt: 5, sh: 3291-3292

dadır. Ve orada hâlâ kalıntıları vardır. İki dağın yamaçlarında demir parçaları vardır. Fakat bütün bu nakiller bu konuda güvenilir değillerdir.

FAYDALAR:

1 — Bu ayetin sebeb-i nüzulu sadedinde gelen rivayetlerden idrak ediyoruz ki Zü'l-karneyn'in kıssası ehli kitap katında Hz. Muhammed'in peygamberliğine işaret ve alâmettir. İşte bundan ötürü bu kıssa Kur'an'da zikredilmiş ve Hz. Muhammed'in peygamberliğine dair delil getirilmiştir. Mesele böyle olunca çözülmesi zorlaşmıştır. Bu mesele hakkında kitaplarda yer alan rivayetlerin çokluğu delâlet eder ki bunların ekserisi temelsizdir. Ehli kitabın uydurmalarındandır. Kur'an'ı bu bâtıl rivayetlerden tenzih etmemiz gerekir.

İbn Kesir bu konuda şunları söyler:

«Bu rivayetlerin çoğu ehli kitabın hurafelerinden ve zındıkların uydurma ve yalanlarındandır. Binaenaleyh nass bize neyi veriyorsa, ince ilim bize neyi açıyorsa, onun yanında durmak, böyle yerlerde en uygun olandır. Çünkü ehli kitaptan nakledilen görüşler hatta ehli kitaptan müslüman olan bazı kimselerden nakledilen fikirler içinde tasdik edilmesi mümkün olmayan şeyler vardır.

İbn Kesir şöyle demektedir: «Muaviye'nin Kâb'ul-Ahbar'dan gelen bu rivayeti sahih bulmaması doğruluğun tâ kendisidir ve bu hususta hak Muaviye ile beraberdir. Çünkü Muaviye, Kâb'ul-Ahbar'dan bahisle şöyle diyordu: «*Biz onun naklettiklerini gerçeğe aykırı buluyoruz. O bunu sahifelerinde olmayanı nakletmek suretiyle kasten yapıyor. Bu sahifeler İsrailiyat'tandır. İsrailiyat'tan gelen meseleler tebdil, tashif, tahrif edilmiş, ve uydurulmuştur. Al-*

lah ve Rasûlü'nün haberiyle beraber başka bir habere, onların hiçbir şeyine ihtiyacımız yoktur. Çünkü İsrailiyat'tan halkın arasına birçok şey girmiş, geniş bir fesadat meydana gelmiştir. Kâb'ın ayeti bu şekilde tevil etmesi, sahifesinde «Zü'l-karneyn atını yıldızlara bağlıyordu» diye bulduğu hükme delil göstermesi sahih değildir ve hakikate de uygun bulunmamaktadır. Çünkü hiçbir beşer atını Süreyya'ya bağlamaya yol bulamaz».

2 — Birinci faydada hurafelerin bizim kitaplarımıza, ehl-i kitap katında mevcut olan rivayetler vasıtasıyla sızdığını görmüştük. Bu hurafeler onların bâtıllarına uygundur. Bizim hakkımıza mutabık değildir. Zü'l-karneyn lâkabının o salih kula verilmesi, onun zamanı, işi, fiilleri ve onun gördüğü kavimlerin sıfatları hakkındaki rivayetler ve diğer görüşler güvenilir bir senede dayanmamaktadırlar.

İbn Kesir bunları nakletmiştir ve sonunda *«Bu asılsızdır»*, *«Bunu nakleden kişi güvenilir değildir»* şeklinde açıklamalar yapmış, bir kısmını da sadece nakletmekle yetinmiş, tenkid etmemiştir. Ancak aslı olmadığı halde sadece İbn Kesir zikretmiştir diye bunlara güvenilemez. Bu, *«Hakkında bilgin olmadığı bir şeyin ardına düşme»* ayetinden alınan İslâm ruhundan uzaktır.

İbn Kesir'in zikredip de zayıf olduğu hususuna dikkati çekmediği noktalardan birisi de Hızır'ın Zü'l-karneyn'in veziri olduğu iddiasıdır. Ayrıca Zü'l-karneyn'in Hz. İbrahim ile beraber Kâbe'yi tavaf ettiği rivayeti de bunlardan biridir. Biz bu rivayeti de şiddetle reddediyoruz. Zira peygamberlerden ve onların durumlarından bahsedildiğinde, Allah tarafından tahdid edilmeyen bir zamanı tahdid etmek ve bu hususta sadece hikâyecilerin sözüne güvenmek yeterli değildir.

3 — Bazı kimseler Zü'l-karneyn'i Aristo'nun talebesi Makedonyalı İskender sanmışlardır. İbn Kesir bunu şiddetle redde-

der. Nitekim müfessirlerin çoğu da bu hususta İbn Kesir'in görüşünü savunurlar. Çünkü Makedonyalı İskender putperesttir. Kur'an'da zikredilen ise, salih bir kişidir. Bazı kimseleri şüpheye düşüren bu husus Makedonyalı İskender'in doğu ve batıda birçok savaşlar yapması ve ekseriyetle galip gelmesidir. Nitekim Alusi bile (daha önce naklettiğimiz gibi), Makedonyalı İskender'in *«Zü'l-karneyn»* olduğu görüşünü tercih etmiştir. O tarihin onu belki de yanlışlıkla putperest olarak nitelendirmiş olabileceğini söylemektedir.

4 — İbn Kesir, Zü'l-karneyn'e bu ismin verilmesinin nedenleri arasında doğuya ve batıya gitmiş olmasını saymaktadır. Çünkü Araplar güneşin doğduğu noktaya *«güneş boynuzu»* derlerdi.

5 — Kıssacıların hurafeleri, ehl-i kitabın tahrifatı onların ister aslı, isterse vasıfları hususunda olsun, Zü'l-karneyn kıssasını kapsadığı gibi Yecuc ve Mecuc konusuna da bulaşmıştır.

İbn Kesir bu hurafelerden birisini naklettikten sonra şunu söylüyor:

«Bu, cidden garip bir sözdür. Ne aklî ne de naklî bir delili vardır. Yecuc ve Mecuc hususunda ehl-i kitaptan bazılarının hikâye ettiklerine güvenmek caiz değildir. Çünkü onların katında uydurma birtakım haberler ve hadisler vardır. Biz bu konuda hulâsâ olarak şöyle diyoruz: Yecuc ve Mecuc, Adem'in evlatlarındandırlar. Yeryüzündeki insanlara nisbetle her dönemde ekseriyeti onlar teşkil etmektedir. Nitekim daha önce zikrettiğimiz sahih hadiste bu husus varid olmuştur.

İmam Ahmed'in *«Müsned»*inde, Semurre'den gelen bir hadiste Allah'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur: *«Sam Arapların, Ham Sudanlıların, Yafes de Türklerin babasıdır».*

Bazı alimler de *«Yecuc ve Mecuc, Yafes'in soyundandır»* demişlerdir.

Zeynep binti Caş'tan gelen ve sahih olduğunda ittifak bulunan hadis şöyledir:

«Rasûl-ü Ekrem uykusundan yüzü kıpkızıl kesilmiş bir halde uyanarak *«Allah'tan başka mabud yoktur. Yaklaşan bir şerden ötürü vay Arapların haline! Bugün Yecuc ve Mecuc'un seddinden şu kadar açıldı»* dedikten sonra başparmağını şehadet parmağıyla birleştirerek o açılan deliği tasvir buyurdu. Ben: *«Ey Allah'ın Rasûlü, bizim içimizde salih kimseler olduğu halde biz helâk mi olacağız?»* diye sordum. Cevap olarak şöyle buyurdu: *«Evet, habaset çok olduğu zaman böyle olacaktır».*

İşte bu hadisten ötürü bazıları Moğol, Tatar, hatta Arî ırkının tamamının Yecuc ve Mecuc olduklarını sanmışlardır. (Meselâ Necidli Abdullah bin Sadi'nin bu konudaki kitabına müracaat edilebilir.) Çünkü Tatar, Moğol ve Haçlı seferleri hep bu dönemde olmuştur. Bundan önce Araplara şiddetli bir şer isabet etmiştir.

İbn Kesir ve Nesefi; *«Rabbinin va'di geldiğinde onu yerle bir edecektir»* ayetini *«Allah'ın va'di yaklaştığında»* şeklinde yorumlamışlardır. Bunun delili, Enbiya Suresi'nin 96-97. ayetleridir.

Burada seddin paramparça olması olayının Kıyamet Günü'nden önce vukû bulacağı mânâsı vardır. Bu da Kıyamet'e yakın olduğuna delâlet eder. Bizim dediğimiz ise şudur: Bizim peygamberimizin gönderilmesi Kıyamet'in yaklaştığının alâmetidir. Binaenaleyh o seddin bu duruma getirilmesinin Kıyamet'ten hemen önce olması şart değildir. Ancak Yecuc ve Mecuc için açılan gedik, onların yeryüzüne yayılmaları, Şam arazisinde Hz. Mesih'in

zamanına varmaları, Kıyamet'in kopmasından az bir zaman öncedir. Dolayısıyla bu ayetten *«Sed o zaman açılacaktır»* şeklinde bir mânâ çıkarmak yanlıştır.

Asrımızın alimlerinden Ebu'l-Kelâm Azad gibi tarihi müşkülatları tahkike ehil, bununla beraber dinî ve tarihî kültüre sahip hiç kimseyi tanımıyoruz. Ebu'l-Kelâm Azad, Zü'l-karneyn'den, onun seddinden, Yecuc ve Mecuc'dan maksadın ne olduğunu tahkik etmiş ve bu hususta büyük bir araştırma yapmıştır. Bu incelemesini *«Ve yes'eluneke an Zi'l-karneyn»* adı altında neşretmiştir. Bu eser yüz sahife kadardır. Ebu'l-Kelâm'ın incelemesinde yöneldiği nokta eğer doğru ise Zü'l-karneyn kıssası Kur'an'ın en büyük mucizelerinden oluyor demektir. Öyle bir mucize ki her insanı ilzam ediyor. Ebu'l-Kelâm bu incelemeye, incelemenin başlangıcı için uygun olan bir noktayı tahdid etmekle başlıyor: *«Madem ki Zü'l-karneyn'le ilgili sualin arkasında yahudiler vardır»* diyerek incelemesine yahudi kitaplarından başlıyor. Bütün kitaplarını tarayan bir incelemeden sonra Zü'l-karneyn'in Eş'iya sıfrında aynı tabir ile zikredildiğini belirtir. Yahudi kitaplarının tamamını taradığı ve Zü'l-karneyn'in Eş'iya sıfrında ne maksatla kullanıldığını inceledikten sonra Zü'l-karneyn'in M. Ö. 6. asırda yaşayan Koreş olduğunu ortaya çıkarıyor. Koreş'in İran'da iki boynuzlu, iki kanatlı bir heykeli bulunmuştur. Bu heykel onun Sıfr-ı Eş'iya'daki vasfına uygundur.

Sıfr-ı Eş'iya'da Zü'l-karneyn'den maksadın ne olduğunu incelerken şu noktaya varmıştır: *«Zü'l-karneyn M.Ö. 6 .asırda yaşayan Koreş'tir. Koreş'in İran'da iki boynuzlu, iki kanatlı bir heykeli bulunmuştur. Bu heykel Ahdi Kadim kitaplarındaki vasfa tıpatıp uymaktadır»*. Sonra Ebu'l-Kelâm incelemesine devam ederek Kur'an'da Zü'l-karneyn hakkında zikredilen her hususun Koreş'e tıpatıp uyduğunu ispat eder. Binaenaleyh Koreş tevhid ve Ahiret inancı üzerinde bina edilen Zerdüşt'ün sahih dini üzerindeydi. Onun niyeti sağlamdı, sözü doğruydu, ameli de salihti. O

fetihler hususunda doğuya yönelmiş, Belh Sahrası'na gelmiştir. Yine fetih için batıya yönelerek İzmir'e yakın olan Ege Denizi'ne varmıştır. Kuzeye doğru fethe çıkmış, şu anda *«Daryal Darboğazı»* diye adlandırılan ve Kafkas Dağları'nda bulunan yere varmıştır. Ebu'l-Kelâm, *«sed hakkında Kur'an'da ne gelmişse hepsi bu yere tıpatıp uymaktadır»* der. Sedin Derbend kapısındaki veya Demirkapı'daki sed olup, bu seddin Hazer Denizi'nden Kafkas Dağları sîlsilesine kadar devam ettiğini iddia edenlerin yanıldığını belirtir. Nitekim bu seddin Çin'in büyük seddi olduğunu söyleyenler de aynı şekilde yanılmışlardır.

Ebu'l-Kelâm burada bu münasebetle Yecuc ve Mecuc hakkında nefis bir inceleme yapmıştır. Bu incelemede yahudi kitaplarında varid olan, tarihten gelen ve bu konu ile lisanlarda dolaşan her şeyi tetkik ederek şu neticeye varmıştır: *«Yecuc ve Mecuc zaman zaman akın edip İslâm diyarını tarumar eden Tatar ve Moğollardır. Daryal Darboğazı'nın kapatılması onların batıya doğru yaptıkları akınların yolunu kesen tek engeldir. Ve halen de Zü'l-karneyn'in yapmış olduğu seddin kalıntıları Kur'an'ın vasıflandırdığı şekilde orada mevcuttur. Kur'an'daki bu vasıflar tefsir alimleri tarafından ileri sürülen hiçbir sedde uygun değildir».* Ancak bununla beraber biz Ebu'l-Kelâm'ın bu araştırmasının vardığı noktaya kesin gözüyle bakamayız. Fakat bu araştırma İslâm Tarihi'nde Zü'l-karneyn hakkındaki en kuvvetli araştırmadır. (1)

(99) *«Biz o gün onları...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetteki *«Ba'zehum»* kelimesinin sonundaki zamir, Alusi'nin Ebu Hayyan'dan nakline göre Yecus ve Mecuc'a racidir. Ya

(1) Said Havva, el-Esas fi't-Tefsir, 3230 vd.

ni Yecuc ve Mecuc'un bir kısmının diğer bir kısmı içinde dalgalandığı halde (yani sedden çıktıkları zaman ve memleketlere yayılmak için yapmış oldukları izdiham halinde) onları bıraktık. Bu, Hz. İsa'nın nüzulünden sonra olur.

Alusi bu ayetin tefsirinde «*O gün bazı mahlûkların denizin dalgalanması gibi birbiri içinde dalgalandıkları halde onları bıraktık*» demektedir. Bu dalgalanmanın nedeni birinci Sûr'a üfürülüşten evvel meydana gelen büyük felaketler ve korkunç belâlardır.

Nesefi bu ayeti; «*O gün bazı insanları bazılarına karışır bir halde kılmışızdır*» şeklinde yorumlamaktadır.

Kurtubi'ye göre, bu zamir insan ve cinlere racidir. Bu durum Kıyamet Günü'nde olur. Yani onlar Kıyamet Günü'nde birbirlerinin içine dalgalanıp katılmış oldukları halde onları terketmişizdir.

Bazıları da «*Sed tamam olduğunda onlar seddin ardından çıkıp yeryüzünü ifsad etmek için birbirlerinin içinde dalgalanıp izdiham etmekteydiler*» derler. Yani şaşkın ve mutereddid idiler, ne yapacaklarını bilmiyorlardı.

Bazıları da «*Seddin açıldığı gün Yecuc ve Mecuc birbirlerine karışmış oldukları halde dünyaya yayılmak hususunda dalgalanıp giderler*» şeklinde bir mânâ vermiştir.

«*Sûr'a üfürüldü ve onları hesap vermek üzere biraraya getirdik*» yani sevap ve ikab için bütün mahlûkatı biraraya topladık. (Veya insanlar bölük pörçük oldukları halde hepsini hesap vermek üzere biraraya topladık).

(100) *«O gün cehennemi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani cehennemi kâfirler için ortaya çıkardık. Onlar cehennemi gördüler.

(101) *«Onların gözleri...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bunlar cehennemi gören kâfirlerin vasıflarıdır. Yani benim ayetlerimi görmeleri dolayısıyla beni hatırlayıp, beni tazim etmekten gözleri perde içerisinde olan o kâfirlere cehennemi gösterdik. Veya Kur'an'ı görmekten, onun mânâlarını düşünmekten gözleri kapalı olan kâfirlere cehennemi gösterdik. Onlar gaflete dalmış, körleşmiş, sağırlaşmış kimselerdi. Hidayeti kabul etmezler, hakka tabi olmazlardı. Hakka tabi olmayı bir tarafa bırakın, hakkı dinlemeye dahi güçleri yoktu. Binaenaleyh onlar sağırlar mesabesindedirler.

(102) «Acaba kâfirler...»

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin başındaki *«Hasibe»* fiili zan mânâsınadır. *«Allah'tan başka dost edinen kullar»*dan maksad Hz. İsa, melekler ve Hz. Üzeyr'dir.

ALLAH'IN MÜ'MİN KULLARI KÂFİRE DOST OLAMAZLAR

«Onlar benim kullarımdan benden başka dost edinirlerse onları cezalandırmayacağımı mı sandılar?» Veya *«bu dost edinme-*

nin onlara yarar sağlayacağını mı zannediyorlar?». Yani kâfirler İslâm'a girmeyi terkettikleri, şeytanın adımlarına tâbi oldukları, iman edenlerle alay ettikleri halde kullarımın onlara dost olacağını sanmasınlar. Çünkü Allah'ın kulları, kâfirlerin dostu ve yardımcısı olamazlar. Onlara nasıl dost ve yardımcı olsunlar ki? Onlar İslâm'a girmeyi kabul etmiyorlar, iman ve iman edenlerle alay ediyorlar.

Bu hitap burada çok mühimdir. Zira Cenab-ı Hak bu ayette müslümanlara kâfirlerle dostluk ve yardımlaşmayı haram kılmaktadır. Ve bu ayet aynı zamanda kâfirleri ehl-i iman hasebi üzere bir dereceleri olma ihtimalinden de ümitsiz bırakmaktadır. Binaenaleyh bir kâfire dostluk ve yardım eden dalâlete düşmüş demektir. (*)

Ayetin sonundaki «*Nuzulen*» kelimesi ya misafirlere takdim edilen ziyafet veya konak anlamındadır.

«Onların cezası; dünyada ehl-i iman onlara dost olmayacak, yardımda bulunmayacaktır. Ahiret'te de cezaları ateştir. Bunun nedeni de onların dünya sevgileri, ehl-i imanı alaya almaları, İslâm'a girmekten kaçınmaları, şeytanın izine tabi olmalarıdır».

(103-104) «De ki: Size...»

Bu Ayetlerin Tefsiri

Cenab-ı Hak, Peygamberi'ne onlara kâr ve zarar mantığıyla hitap etmeyi emrediyor. Çünkü onlar dünya hayatının peşinden koşuyor ve daima kâr istiyorlar. Bu ayet Hariciler (yani Haruri-

(*) Burada sır vermek tarzındaki dostluk kastedilmektedir. İnsanî ve ticarî dostluklar kastedilmemektedir.

ler) adlı taifeye hitap etmektedir. Fakat insan derin düşünürse yalnız onlara değil bütün insanlara hitap edildiğini anlayabilir.

İbn Kesir şunu söyler: «Buhari, Mus'ab'tan şöyle rivayet ediyor: «Babam'a, yani Sa'd bin Ebi Vakkas'a *«Bu ayet Haruriler (yani Hariciler) hakkında mı nazil olmuştur?»* diye sordum. Şöyle dediler: *«Hayır, bunlardan maksat yahudi ve hıristiyanlardır. Yahudiler Hz. Muhammed'i yalanladılar. Hıristiyanlar ise cenneti inkâr ettiler, «Cennette ne yiyecek ne de içecek vardır» dediler. Haruriler de Cenab-ı Hakk'a vermiş oldukları sözü nakzedenlerdir».*

Sa'd (R.A.) Harurilere *«fasıklar»* diyordu.

Hz. Ali'den ve Dahhak'tan *«Bu ayet Harurileri de kapsar»* diye rivayet edilmiştir.

Hz. Ali'den: *«Bu ayet-i kerime Harurileri de kapsar. Tıpkı yahudiler, hıristiyanlar ve diğerlerini kapsadığı gibi»* diye rivayet edilmiştir. Bu ayet sadece Haruriler veya sadece hıristiyan ve yahudiler hakkında nazil olmuş değildir. Aksine ayet geneldir. Çünkü bu ayet Mekke Dönemi'nde nazil olmuştur. Bu dönemde henüz yahudi ve hıristiyanlara hitap yoktu. Hariciler de o dönemde mevcut değildiler.

Bu ayet Allah'a, razı olmadığı bir yolda ibadet edip o ibadetlerde doğru olduklarını, amellerinin makbul olduğunu sanan ve haddi zatında ameli merdud ve kendisi yanlış olan herkes hakkında nazil olmuştur.

(105) *«İşte onlar...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet amel yönünden en zararlı olan kimselerin durumuna değinmektedir. Amellerinin yanlış olduğunu ve Kıyamet Günü'nde hiçbir tartıya tutulmadığını beyan etmektedir. Bu ayetle ilgili birtakım hadisleri naklederek ayeti daha güzel bir şekilde anlatalım:

1 — Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber; «*Andolsun, şişman ve kocaman kişi Kıyamet Günü'nde gelir, onun Allah katında bir sivrisinek kanadı kadar ağırlığı yoktur*» dedikten sonra, ashabına; «*İsterseniz «Biz onlar için Kıyamet Günü'nde herhangi bir tartı tutmayız» ayetini okuyun*» buyurdu (Buhari).

2 — Ebu Hureyre Allah'ın Rasûlü'nden şöyle nakletmektedir: «*Çok yeyip içen, kocaman gövdeli kişi Kıyamet Günü'nde getirilir. Bir dane karşılığında tartılır ve dane dahi onu tartmaz olur*». Bunu söyledikten sonra Hz. Peygamber mezkur ayeti okudu (İbn Ebi Hatim).

3 — Bezzar, Bureyde'den şöyle rivayet ediyor: «Rasûlullah'ın yanında bulunduğumuz bir anda Kureyş'ten birisi bir kürke bürünmüş olarak çıkageldi. Peygamber'in yanına geldiğinde: «*Ey* Bureyde, işte şu kişi, Kıyamet Günü'nde Allah tarafından hiçbir *tartıya tutulmayan kişidir*» buyurdular.»

(106) «*İşte küfürlerinden ötürü...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak önce onların amellerinin yanıp kül olduğunu beyan etti. Sonra küfür ve diğer isyanlarının neticesini bu ayetle açıkladı.

«*Onların cezası cehennemdir*» cümlesi «*Zalike*»nin açıklama-

sıdır. Zira *«Zalike»* mukadder bir mübtedanın haberidir. Yani emir ve durum budur. Bu da *«onların cezaları cehennemdir»* demektir. Bu cehennem, küfürlerinden ötürüdür. *«Ve ayetlerimi, peygamberlerimi alaya almalarından dolayıdır»;* zira onlar sadece ayet ve peygamberleri inkârla kalmadılar, üstelik onları alaya da aldılar.

Bu ayetin metnindeki *«Ayetler»*den maksad, peygamberlerin eliyle ortaya çıkan mucizeler ve onlara inen ilâhî sahifelerdir.

(107-108) *«İman edip salih amelde bulunanlara gelince...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Onlar için Firdevs cennetleri vardır»; yani Allah'ın hükmünde sebkat edene bu mükâfat vardır. Allah'ın va'dinde bu mevcuttur.

Şeyhülislâm Ebussuud Efendi der ki: *«Bu ayette Allah'ın ezeli şefkatinden ötürü rahmetin onlara varacağının işareti vardır».*

Ama kâfirler için konak kılınan cehennem hakkındaki hüküm ise sadece kâfirlerin kötü seçeneklerinden ötürü onlara verilir.

Cenab-ı Hak daha önce söylediği gibi burada *«Biz onlar için cennetleri hazırladık»* demedi. İşaret etti ki cennetlerin durumu daha tamam değildir. Belki de cennetlere her gün bir şey eklenmektedir. Çünkü bir şeyi hazırlamak onun tamam olması demektir. Kemâle erme mânâsınadır. Bir rivayette şu varid olmuştur: *«Her tesbih ile mümin için cennette bir ağaç dikilir.* Demek oluyor ki Kıyamet'e kadar müminlerin tesbihlerinden ötürü cennete bir şeyler eklenecektir.

FİRDEVS CENNETİ KİME VERİLİR?

İbn'ul-Munzir ve İbn Ebi Hatim, Mücahid'den şunu rivayet ediyorlar: *«Firdevs, Rumca'da bostan demektir».*

İbn Ebi Hatim, Süddi'den şöyle rivayet ediyor: *«Firdevs kelimesi Nebt (eski Mısır) dininde «üzüm bağları» demektir. Esası «ferdasa»dır».*

İbn Ebi Şeybe'nin rivayet ettiğine göre, İbn Abbas, Firdevs'i Kâb'dan sordu. Kâb: *«Firdevs, Süryanice'de «üzüm bağları» demektir»* dedi.

İkrime; *«Habeşçe'de, «cennet» demektir»*, dedi.

Buhari, Müslim ve İbn Ebi Hatim'in Ebu Hureyre'den rivayet ettiklerine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *«Dilekte bulunduğunuz zaman Allah'tan Firdevs'i isteyin. Çünkü Firdevs cennetin ortasıdır, oranın en yücesidir. Onun üzerinde Rahman'ın arşı vardır. Ondan cennet nehirleri fışkırmaktadır».*

Ebu Ubeyde bin Cerrah merfu olarak şunu söylemektedir: *«Cennet yüz dereceden meydana gelir. Her iki derecenin arası yer ile gök arası kadardır. Firdevs ise cennetin en doruk noktasıdır. Binaenaleyh Allah'tan dilekte bulunduğunuz zaman Firdevs'i isteyin».*

Kâb'tan rivayet ediliyor ki; *«Cennette Firdevs'ten daha yüksek bir yer yoktur. Firdevs'te emr-i bil maruf, nehy-i ani'l münker yapanlar ikâmet ederler».*

Sahih bir hadisle sabit olmuştur ki *«Firdevs ehli arşın çatısını dinler».*

İbn Ebi Hatim, Ebu Musa el-Eş'ari'den merfu olarak şöyle rivayet ediyor: «*Firdevs, Rahman'ın maksuresidir*».

Bütün bu rivayetler Firdevs'in «*bostan*» şeklindeki lûgavî mânâsına ters düşmemektedir. Zira cennetin en doruk noktasının bostan olmasına hiçbir mâni yoktur. Fakat Firdevs son derece geniş olduğu için onun her parçasına cennet denilmiş, bunun için Cenab-ı Hak burada «*Firdevs cennetleri*» buyurmuştur.

Lâkin bu yorumun anlaşılması şu noktalardan dolayı zordur: Bu ayet bütün müminlerin «*cennetleri kapsamakta olan Firdevs*» de olduklarını ifade ediyor. Bu da Firdevs'in cennetlerin en yükseği olduğunu söyleyen görüşe ters düşüyor. Çünkü onların mertebelerinin değişik olduğunda şüphe yoktur. İman edip salih amellerde bulunmaktan maksat, mutlak müminler arasında özel bir grubun olduğunu söylemek te hiçbir mânâ ifade etmez. Çünkü burada Cenab-ı Hak kâfirlerin karşısındaki müminleri zikretmektedir.

Ebu Hayyan der ki: «*Zahir şudur: Firdevs cennetlerinin mânâsı onun etrafındaki bostanlardır. Bunun için de Firdevs'e «cennetler» kelimesi izafe edilmiştir*». Bu yorumun da ikna edici olmadığı görülmektedir. Çünkü bu yorum kabul edildiği takdirde ayetin bütün müminlerin Firdevs etrafındaki cennetlerde oldukları ifade edilmiş oluyor. Halbuki müminlerden bir kısmı vardır ki Firdevs'in içindedirler.

Bazı müfessirlere göre, Ebu Hayyan'ın söylediği doğrudur. Ancak ayette istihdam lâzım gelir.

Bazı kimseler; «*Firdevs cennetlerinden maksat bütün cennetlerdir*» demektedirler. «*Cennetler*» kelimesinin Firdevs'e izafe edilmesinin nedeni Firdevs'in onların en yükseği olmasından ileri gelmektedir. Aynı zamanda cennetler onu da kapsamaktadırlar.

Ayetin sonundaki *«Nüzulen»* kelimesi (daha önce de belirttiğimiz gibi) eğer misafirlere hazırlanan ziyafet sofrası anlamında ise, ifade; *«Onlar için Firdevs cennetleri vardır ve bu ziyafet onlara verilir»*, veya *«Cennetlerin tâ kendileri onlara ziyafet olur»* şeklinde anlaşılır. Bu takdirde *«Salih kullarıma gözün görmediği, kulağın işitmediği, herhangi bir beşerin aklının alamayacağı ve düşünemeyeceği nimetleri hazırladım»* hadis-i kudsisi onlara nisbetle ziyafettir.

«Onlar o Firdevs cennetlerinde ebedidirler»; yani onlar Firdevs cennetlerine girdikten sonra artık oradan ayrılmazlar. Artık o hayatın sonu yoktur. Evet, sonsuz hayattır. Onlar oradan başka bir yere gitmek de istemezler. Çünkü onlar katında oradan daha aziz, daha yüce hiçbir şey yoktur ki nefisleri onu istesin, gözleri onu arzulasın. Dereceleri ne kadar değişik olursa olsun hepsine göre durum budur. Kısacası, oradan başka bir yeri tahayyül etmemelerinden maksat; cennetin, konakların en temizi ve en yücesi olmasıdır.

Bazıları *«Onlar oradan başka bir yere intikal etmeyi istemedikten sonra intikal etmezler. Çünkü Ahiret aleminde artık zorlama yoktur»* demektedirler. Ayrıca onlar oradan çıkmayı irade etmezler, onlar için orada ebedi kalmak söz konusudur. Çünkü bu iki durum arasında başka bir durum bahis konusu değildir.

«Onlar oradan intikal etmek istemezler» tabiri cennette ebedi kalmanın insana usanç getirmeyeceğini ifade etmektedir.

ALLAH'IN KELİMELERİ SONSUZDUR

(109) *«De ki: Rabbimin sözleri için...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah'ın sözlerinden maksat, onun ilim ve hikmetidir. Allah Teâlâ'nın ilim ve hikmeti sonsuz ve sınırsızdır. Denizler ise çokluğuna rağmen sonlu ve sınırlıdırlar. O halde Allah'ın ilim ve hikmetini yazmak için mürekkep olarak denizlerin dahi yetersiz geleceği aşikârdır.

*«Deniz»*den maksat denizin cinsidir. Yani yeryüzündeki Atlas Okyanusu, Büyük Okyanus, Hind Okyanusu ve diğer denizlerin hepsi kastedilmektedir. Hepsi mürekkep olsalar ve hepsi de Cenab-ı Hakk'ın kelimelerini yazmaya hazırlansalar (yani ondaki malûmat ve hikmetleri yazmaya hazırlansalar) çokluğuna rağmen denizler biter, bir tek damla kalmaz. Çünkü bunlar sonludurlar. Rabbinin kelimeleri bitmezden önce onlar biteceklerdir. Çünkü Rabbinin kelimeleri sonsuzdur. Velev ki o cennetlere yardım olarak ve fazlalık olarak onların kat kat benzerleri getirilse dahi. Çünkü sonu olan şeylerin mecmuu da sonlu olur. Arka arkaya vücuda giren veya biraraya gelen her şey sonludur. Bu, Allah tarafından gelmiş bir kelâmdır. Telkin edilen kelâma dahil değildir. Onun içeriğini tahkik etmek, mânâsını tasdik için en mükemmel surette getirilmiştir.

Bu ayetin sebebi nüzulü şudur:

Huyey bin Ehtab isimli yahudi, Tirmizi'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre şöyle bir sual sorar: *«Kitabımızda «Kime hikmet verilmişse ona çok hayır verilmiştir» ayeti vardır. Sonra siz «Size ilimden ancak azı verilmiştir» şeklinde bir ayet okuyorsunuz».* Bu sözün maksadı Kur'an'a itiraz etmektir. Yani ona göre, bu iki ayet arasında çelişki vardır. Çünkü hikmet ilmin ta kendisidir. Çok hayır da hikmetin ta kendisidir, onun eserleri değildir. Zira aynı şey aynı zamanda hem çok hem de az olamaz. İşte bu ayet bu sinsice sualin cevabını teşkil etmektedir. Ayet kâfir ve benzerlerini azlık ve çokluğun izafî hususlardan olduğuna irşad etmektedir. Zira haddi zatında çok olan bir şey, başka bir şeye nisbet

edilirse pekâlâ az olabilir. Meselâ deniz büyüklük ve çokluğuna ve birkaç misli kendisine eklendiği zaman varacağı genişliğe rağmen Allah'ın kelimelerine izafe edildiğinde az olur.

Bazı kimselere göre bu ayetin nüzul sebebi, yahudilerin Allah'ın Rasûlü'ne şöyle demiş olmalarıdır:

«Sen nasıl oluyor da bütün ümmetlerin peygamberi olduğunu ve tüm milletlere gönderildiğini iddia edebiliyorsun? Halbuki sana ilimden ancak insanların muhtaç olduğu kadarı verilmiştir. Halbuki senden ruh soruldu. Sen cevap vermedin». Maksatları Rasûl-ü Ekrem'in davasıyla hâli arasında çelişki olduğunu belirtmekti. Tabii bu tenakuz onların iddiasına göredir. Çünkü onlar ruhun hakikatini bilmenin insanların ihtiyaç duyduğu ilimden olduğu kanaatini taşıyorlardı. Rasûl-ü Ekrem ruhun hakikatini ne bir ibare ile ne de bir işaretle ifade etti. Onların bu itirazlarının cevabı şudur: Ruhun hakikatinin bilinmesi, insanların din hususunda muhtaç olduğu ilimlerden değildir. Peygamberlerin getirilmesi için gönderilmiş olduğu bilgiden değildir. *«Siz dünya işlerinizi benden daha iyi bilirsiniz»* diyen bir zat, insanların mutlaka muhtaç olduğu her şeyin bilgisini bildiğini iddia etmez.

Bu ayet (eğer nüzul sebebi bu itirazlar ise), ancak bir sonraki ayet kendisine eklendiği takdirde o itiraza karşı cevap teşkil edebilir. Böyle olsa da bir nevi tekellüfe ihtiyaç vaki olur.

HZ. MUHAMMED DE BİR BEŞERDİR

(110) *«De ki: Ben ancak sizin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani onlara Allah'ın kelimelerinin durumunu açıkladıktan

sonra peygamber şöyle demektedir: *«Ben sizin gibi bir beşerim. Allah'ın bütün kelimelerinin hepsini biliyorum iddiasında bulunamam. Bana vahyediliyor ki sizin ilâhınız ancak tek bir ilâhtır. İşte bu vahy edilme noktasında sizden ayrılıyorum!»*

«Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa...» cümlesindeki *«yercu»* fiili *«rica»* kökünden geliyor. Bu da istikbalde sevinci gerektiren bir şeyin olmasını ummak demektir. Bazen korku mânâsında da kullanılır. Burada *«Allah'ın likası»*ndan maksat, ölüm meleğinin, haşrın, hesabın, cezanın telakkisinden meydana gelen neticeye varmak için bir benzetmedir. Bu hâl, tıpkı uzun bir zamandan sonra neyi getirip neyi bıraktığı haberi kendisine bildirilen bir kölenin efendisinin huzuruna gelmesi haline benzetilmiştir. Efendisi ya onu sevinçle, yaptıklarından razı olarak karşılayacaktır veya bu yaptıklarından hoşlanmadığı için bunun tam tersiyle ona muamele edecektir.

Bu yoruma ve *«yercu»* fiilinin birinci mânâda olmasına göre, ayetin mânâsı şöyle olur: *«Kim o hali umuyorsa ve o halde Rabbinden gelen bir müjde ile karşılaşmak istiyorsa onu elde etmek için salih bir amelde bulunsun».*

Bazı kimseler ise *«Bu, haşrı ve onu takip eden durumlardan kinayedir»* demişlerdir. Yani kim haşrı ummakta ise, kim güzelce haşrolmayı ummakta ise salih amelde bulunsun.

Ayetten maksat, *«kim haşrın olacağını bekliyorsa salih amelde bulunsun»* şeklindedir. Yani salih amel böyle bir kimseden Allah tarafından istenilmektedir. Haşrın vukû bulacağını kesinlikle bilen bir kimseden bu nasıl istenmez?

Bazı tefsirciler *«Lika'dan maksat Allah'ın Cemali'ni görmektir»* demişlerdir. Yani kim Allah kendisinden razı olduğu halde

Kıyamet Günü'nde Allah'ın Cemali'ne doya doya bakmak istiyorsa, salih amelde bulunsun.

Eğer *«lika»* burada *«korku»* şeklinde anlaşılırsa ayetin mânâsı *«Kim Rabbinin likasından veya Allah'tan gelen cezanın likasından korkuyorsa salih amelde bulunsun»* olur.

«Ve Rabbinin ibadetine hiç kimseyi ortak etmesin» cümlesindeki *«şirk»*ten maksat ya açık veya gizli olandır. Açık şirk, Allah'ın ayetlerini ve likasını inkâr edenlerin yaptıkları gibi bir şirktir. Gizli şirk de riya ehlinin ameliyle dünyayı isteyenlerin yaptıkları şirktir.

İbn Cübeyr *«Buradaki şirk, riyadır»* demiştir. (Bunun benzeri Hasan Basri'den de rivayet edilmiştir). Hadis-i şerifte riyaya *«En küçük şirk»* denildiği de bu şekilde tesbit edilmiştir.

Burada şirkten riyanın kastedildiğini, *«Kim Allah'ın likasını umarsa salih amelde bulunsun»* ayeti de tekid etmektedir.

Bir kişi: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Ben bazı yerlerde durur, Allah'ın rızasını irade ederim. Fakat bununla beraber benim dünyadaki mertebemin de bilinmesini seviyorum. Acaba durumum nedir?»* diye sordu. Hz. Peygamber bu ayet nazil oluncaya kadar bu soruya hiçbir cevap vermedi (Mücahid de bu şekilde söylemiştir).

A'meş, Şehr bin Havşeb'ten şöyle rivayet etmiştir: «Bir kişi Ubâde bin Samit adlı sahabeye vardı: *«Sana soracağım sualden bana haber ver»* dedi. *«Bir kişi Allah'ın rızasını isteyerek namaz kılıyor. Fakat bununla beraber halk tarafından da övülmeyi seviyor. Oruç tutuyor, Allah'ın rızasını talep ederek sadaka veriyor, bununla beraber halkın kendisini övmesini de arzuluyor. Allah'ın rızasını talep ederek hacca gidiyor ve halk tarafından sevilmeyi de istiyor. Acaba onun durumu nedir?»*

Ubade b. Samit: «*Onun bu amellerinden hiçbir kazancı yoktur. Çünkü Cenab-ı Hak «Ben ortakların en hayırlısıyım. Kimin benimle beraber bir malı varsa o malın tamamı onundur. Benim ortak mala ihtiyacım yoktur» demiştir.*» (Yani Cenab-ı Hak «*Benimle beraber başka bir mahlûk için yapılan bir amelin tamamını o mahlûka veriyorum. Çünkü ben şirki kabul etmem*» buyurur) diye cevap verir.»

Bu hususta İbn Kesir bunun gibi daha birçok hadis rivayet etmiştir. İsteyenler ilgili yere bakabilirler (İbn Kesir, Tefsir'ül-Kur'an'il-Azim, cilt: 4, sh: 432-435).

İbn'ul-Münzir İbn Abbas tarikiyle şöyle rivayet etmektedir: «*Bu ayet, Allah ile beraber başka bir mabuda tapan müşrikler hakkında nazil olmuştur. Bu ayetin müminlerle hiçbir ilgisi yoktur*».

İbn Abbas belli ki burada şirki «*hafi*» değil de «*celi*» mânâsına almıştır. Bu takdirde ameli salih emrinin şirkin nehyinden önce gelmesinin artık hiçbir yönü olamaz. Ancak zoraki bir tevil ile islah edilebilir. Umulur ki burada şirki, mutlak mânâya, celiyi hafi mânâsına almak daha evlâdır. Her ne kadar şirk, şirk-i celide daha şayi ise de.

ÜCRETLE OKUNAN KUR'AN'DAN SEVAP VAR MIDIR?

Bu genel anlam içine, ücret ile ölüler için okutulan Kur'an da dahildir. Bu Kur'an'da ölü için de, okuyan için de herhangi bir sevap yoktur. Bu belâ ve felaket yaygın bir hale gelmiştir. Halk bundan gafildir. Uyandırılmak isteniyor, fakat uyanmak istemiyorlar. İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi raciûn.

«*Kim abdest gibi taatlarda başkasından yardım talep ederse*

o da yasak olan şirkte bulunmuş olur» şeklinde bu genel anlamı yorumlamaya kalkışan bir kimse mübalağa etmiş olur.

— KEHF SURESİ'NİN SONU —

MERYEM SURESİ

SÛRE : 19

GİRİŞ

Bu sure 98 veya 99 ayet olup Hicret'ten önce Mekke Dönemi'nde nazil olmuştur. Bazı tefsircilere göre 58. ayeti, bazılarına göre de 71. ayeti Hicret'ten sonra Medine'de nazil olmuştur. Bu sure, birçok bahislerle beraber özellikle Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem' den ve oğlu Hz. İsa'yı dünyaya getirmesinden bahsetmesi sebebiyle Meryem Suresi adını almıştır.

Bu sure 780 kelime, 3700 harften müteşekkildir. Bu surenin en meşhur ismi Meryem Suresi'dir. Bazıları bu sureye *«Kaf, Ha, Ya, Ayn, Sad»* ismini vermişlerdir.

Tabarani, Ebu Meryem el-Gassani'nin dedesinden gelen bir rivayeti şöyle naklediyor:

«Ben Allah'ın Rasûlü'ne vardım: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Bu gece bir kız çocuğum oldu»* dedim. Hz. Peygamber: *«Bu gece benim üzerime de Meryem Suresi inmiştir»* buyurdu.»

Bu rivayete bakılırsa bu ismi bu sureye Hz. Peygamber vermiştir. Bu sure Mekke Dönemi'nde nazil olmuştur. Bunu Ayşe validemizden, İbn Abbas ve İbn Zübeyr'den böyle rivayet etmişlerdir. Mukatil de *«Bu sure Mekke Dönemi'nde nazil olmuştur. Ancak 58. ayet müstesnadır»* demiştir. Bu surenin 98 ayet olduğu hususu Irak ve Şamlılar'dan nakledilyor. Mekkeliler'e göre 99 ayettir. Medineliler'in sayımına göre iki görüş ortaya çıkmıştır. 98 veya 99 ayet olduğunu söyleyenler vardır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

كٓهٰيٰعٓصٓ ﴿١﴾ ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهٗ زَكَرِيَّا ﴿٢﴾
اِذْ نَادٰى رَبَّهٗ نِدَآءً خَفِيًّا ﴿٣﴾ قَالَ رَبِّ اِنِّيْ وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّيْ
وَاشْتَعَلَ الرَّاْسُ شَيْبًا وَّلَمْ اَكُنْۢ بِدُعَآئِكَ رَبِّ شَقِيًّا ﴿٤﴾ وَاِنِّيْ خِفْتُ
الْمَوَالِيَ مِنْ وَّرَآءِيْ وَكَانَتِ امْرَاَتِيْ عَاقِرًا فَهَبْ لِيْ مِنْ
لَّدُنْكَ وَلِيًّا ﴿٥﴾ يَّرِثُنِيْ وَيَرِثُ مِنْ اٰلِ يَعْقُوْبَ ۗ
وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا ﴿٦﴾ يٰزَكَرِيَّآ اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلٰمِ ِۨاسْمُهٗ يَحْيٰى ۙ
لَمْ نَجْعَلْ لَّهٗ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا ﴿٧﴾ قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُوْنُ
لِيْ غُلٰمٌ وَّكَانَتِ امْرَاَتِيْ عَاقِرًا وَّقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ
عِتِيًّا ﴿٨﴾ قَالَ كَذٰلِكَ ۚ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَّقَدْ
خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْـًٔا ﴿٩﴾ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّيْٓ اٰيَةً ؕ قَالَ
اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَ لَيَالٍ سَوِيًّا ﴿١٠﴾ فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهٖ مِنَ
الْمِحْرَابِ فَاَوْحٰٓى اِلَيْهِمْ اَنْ سَبِّحُوْا بُكْرَةً وَّعَشِيًّا ﴿١١﴾

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1 — Kaf, Ha, Ya, Ayn, Sad.

2 — Bu, Rabbinin, kulu Zekeriyya'ya olan rahmetini yâdetmesidir.

3 — Hani o gizli bir seslenişle Rabbine nida etmişti.

4 — Demişti ki: «Ey Rabbim! Kemiklerim yıprandı. Başımı aklar kapladı. Rabbim sana dua etmekle hiçbir zaman bedbaht olmadım».

5 — «Kuşkusuz ki ben ardımdan yerime geçecek olan yakınlarımdan endişe ediyorum. Karım da kısırdır. Tarafından bana bir yardımcı ver».

6 — «Bana da, Yakub hanedanına da varis olsun. Rabbim onu rızana mazhar kıl».

7 — (Allah dedi ki): «Ey Zekeriyya! Biz sana Yahya adlı bir oğul müjdeleriz. Daha önce kimseyi ona adaş yapmadık».

8 — (Zekeriyya): «Ey Rabbim! Karım kısır iken, ben de ihtiyarlığın son basamağına ulaşmışken benim nasıl bir oğlum olabilir?»

9 — (Melek) «İşte öyledir». (Lâkin) Rabbin buyurdu: «O bana kolaydır. Daha önce sen hiçbir şey değilken seni de yaratmıştım» dedi.

10 — (Zekeriyya): «Ey Rabbim! Bana (oğlum olacağına dair) bir alâmet ver» dedi. (Allah): «Senin alâmetin, sapasağlam olduğun halde üç gece (ve gündüz) kimseyle konuşmamandır» buyurdu.

11 — Bunun üzerine (Zekeriyya) mâbedden kavminin karşısına çıkarak onlara; «Sabah-akşam tesbih edin» diye işaret etti.

(1) *«Kaf, Ha, Ya, Ayn, Sad...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Rivayet olunduğuna göre, bu ayet Kelbî'ye sorulduğunda, o şu hadisi rivayet etmiştir: *«Allah kâfidir, hidayet edicidir. Alimdir, doğru söyleyendir».*

İbn Abbas'tan gelen rivayet pek değişiktir. Bu rivayette *«Kaf»* kelimesi *«kerim»* isminin *«kef»*idir. *«Ha»*, *«Hadi»* isminin *«ha»*sıdır. *«He»*, *«Hakim»* isminin *«He»*sidir. *«Ayn»*, *«alim»* isminin *«ayn»*ıdır». *«Sad»*, *«sadık»*ın *«sad»*ıdır.

Başka bir rivayette ayet *«O büyüktür, hidayet edicidir, emindir, azizdir ve doğru söyleyendir»* şeklinde tefsir edilmiştir. Başka bir rivayette İbn Abbas *«Bu Allah tarafından yapılan bir and içmedir, bir kasemdir. Ve Kaf, Ha, Ya, Ayn, Sad Allah'ın isimlerindendir»* derken, yine başka bir rivayette *«Kaf, Ha, Ya, Ayn, Sad ve Ha, Mim ve Ya, Sin ve benzerleri Allah'ın en büyük isimleridirler. İsmi azamdırlar»* demiştir.

Osman bin Said ed-Darimi'nin, Hz. Ali'den *«Ey Kaf, Ha, Ya, Ayn, Sad! Beni affet»* şeklindeki rivayeti de bu görüşü tekid etmektedir.

İbn Ebi Hatim'in İbn Mesud ve diğer sahabelerden naklet-

tiğine göre, Kaf, Ha, Ya, Ayn ve Sad hece harfleridir. *«Kaf» «Mülk»* kelimesinden, *«Ha», «Allah»* kelimesinden, *«Ya»* ve *«Ayn», «el-Aziz»* kelimesinden, *«Sad», «el-Musavvir»* kelimesinden alınmıştır.

Bunun benzeri Muhammed bin Kâb'dan da rivayet edilmiştir. Ancak bu zat *«ya»*yı zikretmemiş, *«Sad, «Samed» kelimesindendir»* demiştir.

Bazıları Abdurrezzak'ın Katade'den rivayet ettiği hadise dayanarak *«Bu Kur'an'ın isimlerinden birisidir»* demişlerdir. Bazıları da *«Bu, surenin ismidir»* demişlerdir ve bir cemaat da bu görüşe katılmıştır. Bazıları da sayılar gibi serdedilen harfler olduğunu söylemişlerdir.

Bazıları ise *«Bunun hakikatini bilmek gaybın bilicisi olan Allah'a aittir»* demişlerdir ki en doğrusu da budur. (Bu harflerle ilgili bahis Bakara Suresi'nin başında mufassal bir şekilde geçmiştir. Oraya müracaat edilebilir).

Bu ayet üzerinde Kurtubî şunları zikrediyor:

«Bedir Savaşı olduğunda ve orada Allah tarafından kâfirlerin ileri gelenleri öldürüldüğünde Kureyş kâfirleri şunları söylediler: *«Sizin intikamınız Habeşistan arazisindedir. Necaşi'ye hediye ile bizden akıllı iki kişiyi gönderelim. Onları geri getirip Bedir'de öldürülen insanlarımızın yerine onları öldürelim».*

Bunun üzerine Kureyş kâfirleri Amr b. As ile Abdullah b. Ebi Rabia'yı elçi olarak gönderdiler. Hz. Peygamber'in kulağına bu hadise geldiğinde o da elçi olarak Amr bin Umeyye ed-Demri'yi gönderdi ve Necaşi'ye bir mektup yazdı. Amr, Necaşi'nin huzuruna vardı. Allah Rasûlü'nün mektubunu okuduktan sonra Necaşi, Cafer bin Ebi Talib ile diğer muhacirleri huzuruna çağırdı.

Rahipler ve kumandanlarını da biraraya getirdi. Sonra Cafer'e bunlar için Kur'an okumasını emretti. Cafer, Meryem Suresi'ni *«Kaf, Ha, Ya, Ayn, Sad»* diye okumaya başladığında cemaatta bulunanlar gözleri yaşlı olarak ayrıldılar. İşte *«Andolsun, sevgi yönünden onların iman edenlere en yakınları, «Biz hıristiyanlarız» diyenlerdir»* ayeti onlar hakkında nazil oldu (Bunu Ebu Davud zikretmiştir).

Siyerde geldiğine göre Necaşi, Hz. Cafer'e sordu: *«Senin yanında Allah'tan gelen vahiyden herhangi bir şey var mı?»* (Yani ezberinde bir şey bulunuyor mu?) dedi. Hz. Cafer *«vardır»* dedi. Necaşi *«Bana onu oku»* deyince Hz. Cafer; *«Kaf, Ha, Ya, Ayn Sad»* diye başlayan sureyi okudu. Necaşi sakalı ıslanacak derecede ağladı. Onun kumandanları da Kur'an'ın azameti önünde sakallarını ıslatacak derecede ağladılar. Necaşi *«Bu Kur'an ile Hz. Musa'nın getirdiği Tevrat bir tek yerden çıkıyorlar. Ey Kureyş'in iki elçisi! Gidin. Allah'a yemin ederim, onları hiçbir zaman size teslim etmeyeceğim»* dedi.

(2) *«Bu, Rabbinin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayette bahsi geçen Hz. Zekeriyya, Hz. Süleyman'ın torunlarındandır. Hakim, İbn Mesud'dan rivayet ve tashih ederek şöyle dedi: *«Zekeriyya, İsrailoğulları'nın en son peygamberidir. Azer'in, Müslim'in oğludur ve Hz. Yakub'un soyundan gelmektedir».*

İshak bin Bişr ve İbn Asakir, İbn Abbas'tan şöyle rivayet ediyorlar: *«Zekeriyya'nın babası Dan'dır. Dan da Beytulmakdis'te vahy yazan peygamberlerin evlatlarındandır».*

İmam Ahmed ile Ebu Ya'la, Ebu Hüreyre'den merfu olarak şöyle rivayet ederler: *«Hz. Zekeriyya marangozdu».*

Ayetin mânâsı; *«Allah rahmetini Zekeriyya kulunu hatırlatacak derecede kıldı veya Allah kuluna rahmetini hatırlattı»* şeklindedir. Yani kul onun rahmetini hatırlatacak duruma getirildi. Veya ayetin tevili şöyledir: *«Kur'an insanlara Allah'ın kuluna rahmet ettiğini hatırlattı».*

(3-5) *«Hani o gizli bir...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ayet tıpkı *«Rabbinize yalvara yalvara ve için için dua edin. Şüphesiz o, haddi aşanları sevmez»* (A'raf: 55) ayeti gibidir.

Ayetin metnindeki *«Nada»* fiili dua ve rağbet mânâsına gelen *«nida»* kökünden alınmıştır. Yani Hz. Zekeriyya mihrabda iken bu dua ile niyazda bulunmuştur. Nitekim o mihrabda namaz kılmakta iken melekler kendisine şöyle seslenir: *«Allah sana Yahya'yı müjdeler. O Allah'tan olan kelimeyi (İsa'yı) doğrulayan efendi, iffetli ve salihlerden bir peygamberdir».* (Al-i İmran: 39)

Bu ayet duanın da namaz içinde olduğunu ve kabulün de yine namaz içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Hz. Zekeriyya'nın bu duayı gizlemesi konusunda ihtilaf vardır.

Bazıları *«Kavminden gizledi ki bu yaşta, bu ihtiyarlık döneminde çocuk istedi» diye kendisini kınamasınlar. Ayrıca çocuk istemek dünyevi bir işti. Bu sebeple Allah'tan gizlice istemiştir. Eğer Allah duasını kabul ederse zaten hedefine varmıştır, eğer vermezse hiç olmazsa kimse bunu bilmez diye gizlice dua etmiştir»* demişlerdir. Bazı kimseler *«Allah'tan başka hiç kimsenin mut-*

tali olmadığı bir tarzda, duasını ihlaslı olarak yaptı demektir»; bazıları da *«Gizli ameller riyadan daha uzak ve diğer amellerden daha efdal olduğundan dolayı Hz. Zekeriyya bu duayı gizlice yaptı»* dediler. Bazıları ise *«Kavminden gizleyerek bu duayı geceyarısı yaptı»* dediler.

A'raf Suresi'nde *«Duanın gizlisi daha mustehabtır»* şeklinde ifadeler geçmişti. Bu ayet te bunu kesinlikle ortaya koymaktadır. Çünkü Cenab-ı Hak bu gizli dua sebebiyle Zekeriyya'yı övmektedir. Zaten Peygamberimiz *«Zikrin en hayırlısı gizli olanı, rızkın en hayırlısı kâfi gelenidir»* demişlerdir.

Bazıları da *«Gizlice dua etmesi sesinin yaşlılığı sebebiyle zayıf olmasındandır»* dediler. Hz. Zekeriyya bu duayı yaparken bazı rivayetlere göre 60, bazılarına göre 65, bazılarına göre 70, bazılarına göre 75, bazılarına göre 80, bazılarına göre 85, bazılarına göre 90, bazılarına göre 99 ve bazılarına göre de 120 yaşındaydı. Fakat bu en son görüş ileride bahsi geçecek sebebe en uygun olanıdır.

«Kemiklerim yıprandı» dedi. Çünkü kemik bedenin direği sayılır. Beden ona dayanmaktadır. Kemiğe bir zâfiyet ve gevşeklik isabet ettiği takdirde diğer azalara da bu sirayet eder. Böylece kuvvetten düşülmüş olur.

Hz. Zekeriyya'nın *«Baş bembeyaz alev aldı»* sözünden maksat, yaşlılık dolayısıyla saçının ağarmış olmasını, ateşin alevlenmesine benzetmesindendir. Böylece artık kendisinden çocuk olmayacak kadar yaşlandığını hatırlatmaktadır.

«Ey Rabbim! Sana dua etmekle hiçbir zaman bedbaht olmadım» cümlesinden maksat, sana her dua ettiğimde duamı kabul ettin. Beni mahrum bırakmadın, demektir. Bu ayet Allah'ın kere-

minin büyüklüğüne sığınmak ve onu vesile kılmak hükmünü getiriyor.

Hikâye ediliyor ki Hatemi Tai'ye (bazı rivayetlerde Muan Bin Zaid) muhtaç bir kimse gelerek bir şeyler istedi ve *«Ben o kimseyim ki daha önce bana ihsanda bulunmuştun»* dedi. Hatemi Tai'de; *«Bizim vasıtamızla bize tevessül edene merhaba»* dedi ve ona ihtiyacını verdi.

Bazılarına göre ayetin mânâsı, *«Beni taate çağırmanda hiç şekavet sıfatına bürünmedim. Daima sana itaat ve ihlasla ibadet eden kimselerden oldum»* şeklindedir. (Bu, İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir).

DUADA RİAYET ETMESİ GEREKEN

Rivayet ediliyor ki Hz. Musa bir gün duasında *«EyRabbim!»* dedi. Cenab-ı Hak da ona *«Ey Musa, lebbeyk»* diye cevap verdi. Hz. Musa: *«Bu sadece benim için midir, yoksa umumi midir?»* diye sorunca Cenab-ı Hak: *«Bu umumidir. Rablığım ile beni çağıran herkese böyle derim»* buyurdu.

Bazı kimseler de *«Kul duasının kabul olmasını istediği zaman o duaya Allah'ın isim ve sıfatlarından en münasip düşenleri getirsin»* demişlerdir.

5. ayette geçen *«Mevali»* kelimesi kişinin yakınları demektir. Nitekim bu durumu İbn Abbas ve Mücahid bu şekilde belirtmişlerdir. Esamm'dan gelen bir rivayete göre *«amcazadeleri»* demektir. Çünkü nesepte (soy bakımından) ona en yakın olan bunlardır.

Bazıları *«Onun işine bakan mutlak akrabaları burada kas-*

tedilmiştir» dediler. O rivayetlere göre İsrailoğulları'nın en şerlileri idiler. Hz. Zekeriyya onların kendi yerine geçtiklerinde iyi hareket etmeyeceklerinden korkuyordu.

«Karım da kısırdır»; yani gençliğinden bugüne (yani ihtiyarlığına) kadar doğurmamıştır.

«Tarafından bana bir veli (yardımcı) ver»; yani katıksız ve geniş fazlından, her şeyi kapsamakta olan kudretinden adi sebepler araya girmeksizin senden bir varis diliyorum. Ayetin sonundaki *«Veliyyen»* kelimesi zahire göre kişinin sulbünden gelen *«erkek evlat»* demektir. Al-i İmran Suresi'nde Hz. Zekeriyya'nın *«Yarab! Katından bana tayyib bir zürriyet ver»* şeklindeki sözü de tekid etmektedir.

YAKUB KİMDİR?

(6) *«Bana da, Yakub hanedanına da varis...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu cümle daha önceki ayette geçen *«Veliyyen»* kelimesinin sıfatı olur. Yani öyle bir veli ki hem bana hem de Yakub hanedanına varis olsun. Yakub'tan maksat Süddi'nin tefsirine göre İbrahim oğlu İshak oğlu Yakub'tur. Çünkü Hz. Zekeriyya, Harun'un çocuklarındandır. Harun da Lavi bin Yakub'un çocuklarındandır. Aynı zamanda Zekeriyya, İmran'ın kızı ve Hz. İsa'nın annesi Meryem'in kızkardeşiyle evliydi. Onun hanımı da Süleyman bin Davud'un zürriyetinden gelir. Hz. Davud, Yakub oğlu Yahud'un evladıdır.

Kelbi ve Mukatil; *«Bu Yakub, Musa'nın oğlu Yakub'tur. Meryem'in babası İmran'ın kardeşidir»* demişlerdir. Bazıları *«Bu Ya-*

kub, Hz. Zekeriyya'nın kardeşiydi» dediler. Verasetten maksat ilimdir. Yani benden de, Al-i Yakub'tan da ilmi miras olarak alsın!

Kelbi der ki: *«Musa'nın oğulları İsrailoğulları'nın krallarıydı. Zekeriyya da hahamların başıydı. Zekeriyya kendisine verilen varisin alimliği kendisinden, krallığı da Musa oğullarından miras olarak almasını kastediyordu. Böylece miras, değişik mânâlara gelmiş oluyor. Yani Hz. Zekeriyya'dan olan miras ilim mirasıdır. Al-i Yakub'tan gelen miras ise kraliyet ve hakimiyet mirasıdır».*

Bazıları birinci mirasın peygamberlik mirası, ikincisinin de krallık mirası olduğunu söylemişlerdir.

«Onu rızana mazhar kıl»; yani katında söz ve fiil bakımından da makbul veya razı olunmuş kıl. Yani onu ameli salihte muvaffak kıl. Hz. Zekeriyya sanki çocuğun alim ve amil olmasını talep etmektedir.

Veya onu kullarının arasında peşinden gidilir bir önder kıl.

Sekkaki *«Bu iki cümlenin de müste'nife cümlesi»* olduğu görüşünü tercih etmiştir. Çünkü bu iki cümle (daha önce söylediğimiz gibi) *«veli»* kelimesinin sıfatı olursa, o vakit Hz. Zekeriyya'nın istediği nitelikte bir evlat kendisine verilmemiştir. Çünkü Hz. Yahya onun öldürülmesinden önce öldürülmüştür.

Fakat Keşf sahibi bu görüşü reddeder. Ona göre rivayetler birbiriyle çelişmektedir ve rivayetlerin çoğu Hz. Zekeriyya'nın Hz. Yahya'dan önce öldürüldüğü görüşünü desteklemektedir.

Ayrıca Enbiya Suresi'nde geçen *«onun duasını kabul ettik»* ayeti Hz. Zkeriyya'nın her isteğinin kendisine verildiği mânâsını ortaya koymaktadır. Bu ayetin zahiriyle Hz. Yahya'nın Hz. Zeke-

riyya'dan önce helâk olduğu şeklindeki rivayetin zayıf olduğuna dair delil getirilebilir.

Bazıları, «*Burada veraset ilim veraseti ise o vakit Hz. Yahya'nın babasından önce öldürülmüş olması duanın kabul edilmemesine delâlet etmez*» derler. Çünkü o babasından ilmi almış ve etkileri uzun zaman devam edecek şekilde onu başkalarına aktarmıştır. Fakat maruf olan şudur ki varis, mirası bırakandan sonra yaşar.

PEYGAMBERLERİN BIRAKTIĞI MAL MİRAS MIDIR?

Şiilere göre, mal peygamberlerden miras olarak kalır. Çünkü veraset kelimesinin hakiki mânâsı mal verasetini bırakmaktır. Bu ayette de hakiki mânâdan mecaza, insanı zorlayan bir gereklilik yoktur.

Celaleddin Suyuti, «*Ed-Durr'ul-Mensur*» adlı kitabında İbn Abbas, Mücahid, İkrime ve Ebu Salih'ten bu ayetin mânâsını «*Benim malıma mirasçı olsun*» şeklinde rivayet etmiştir.

Abdurrezzak, Abd bin Humeyd, İbn Cerir ve İbn Ebi Hatim'in Hasan Basri'den rivayet ettiklerine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: «*Allah kardeşim Zekeriyya'ya rahmet etsin. Vereselerden gelen bir mesuliyet onun üzerinde değildir*». Yani geride bıraktığı malda mirasçıların tasarrufundan gelen mesuliyet ona ait değildir.

Başka bir rivayette «*Malına mirasçı olan kimselerden sorumlu değildir*» şeklinde gelmiştir.

Bazıları «*Verasetin malda olması zahirdir. Ondan kaçıp da burada peygamberlik miraslığına hamletmek mânâsızdır. Çünkü*

Cenab-ı Hak «Onu razı kıl» diyor. İlmi verasete de hamletmek caiz değildir. Çünkü ilim kesbidir. Burada miras olarak kalan, kesbsiz hasıl olmuştur» dediler.

Ehl-i sünnetin mezhebi şudur: Bütün peygamberler ne kimseden miras olarak mal alırlar, ne de kimse onlardan miras olarak mal alabilir. Çünkü ehli-i sünnet nezdinde bu hususta gelen haberler sahih bulunmuşlardır. Hatta bu Şiiler'den de böyle gelmiştir. Nitekim Kuleyni *«El-Kâfi»* isimli kitabında Ebu'l-Buhteri'den, Ebu Abdullah Cafer-i Sadık'tan şunu rivayet ediyor: *«Alimler peygamberlerin varisleridir.»* Bunun mânâsı, peygamberlerin ne dinar ne de dirhem olarak miras bırakmamalarıdır. Ancak alimler onların hadislerinden bazılarını miras olarak almışlardır. Kim bu hadislerinden birine yapışırsa o dolgun bir paya sahip olmuş demektir.

(7) *«(Allah dedi ki:) Ey Zekeriyya! Biz sana...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Meşhur olan görüşe göre bu söz Hz. Zekeriyya'nın duasının hemen akabinde olmuştur. Zira müjde ile doğum arasında ancak birkaç ay vardır. Bazıları *«Doğum duadan kırk sene sonra olmuştur»*, bazıları *«Altmış sene sonra»* demişlerdir. Fakat bu iki görüş de zayıftır. Çünkü dayandıkları bir delil yoktur. Doğacak çocuğun ismini tayin etmekte sözün tekidi ve o çocuğun şerefi bahis konusudur. Ayetin metnindeki *«Semiyyen»* kelimesi *«isimde ona bir ortak kılmayacağız»* demektir. Zira *«Yahya»* ismini daha önce kimse almamıştır. Nitekim bu durum Katade, Süddi, İbn Abbas ve İbn Eslem'den rivayet edilmiştir. Bu Hz. Yahya'ya daha fazla şeref vermek ve Allah tarafından onu tazim etmektir. Zemahşeri'nin dediği gibi bu ayet, insanların kullanmadıkları nadir ve güzel mânaya delâlet eden isimlerin kullanılmasının daha uygun olaca-

ğına delildir. Araplar isimleri seçerken bu durumu gözönünde bulundururlardı.

İmam Ahmed *«Zühd»*de, İbn'ul-Munzir ve bazı tefsirciler Mücahid'den şöyle rivayet etmişlerdir: *«Semiyyen»* kelimesi benzer mânâsınadır (Ata ve Ibn Cübeyr'den de bunun benzeri rivayet edilmiştir). Yani onun gibi bir benzer kılmadık. Zira o Allah'a isyan etmediği gibi isyana arzu da belirtmemiştir. Nitekim İmam Ahmed, Hakim Tirmizi, Hakim ve İbn Merduveyh, İbn Abbas'tan şöyle rivayet etmişlerdir: *«Ademoğulları'ndan hiç kimse yoktur ki hata etmesin veya hataya niyetlenmesin. Ancak Zekeriyya oğlu Yahya bu durumdan müstesnadır. Çünkü o ne hata işledi, ne de hataya niyetlendi».*

Bu hususta birçok rivayet varid olmuştur.

Hz. Yahya'ya bu ismin verilmesi onun yaşayacağına işarettir ve bu da hayrı tefaul etmektir. Bunun için değişik yörelerde çocukları olup ta yaşamayan veya hiç çocuğu olmayan kimseler onlara buna işaret edecek isimler verirler. Mesela Dursun ismini verirler. Aişe ismini veya Yahya ismini verirler. Bu isim Hz. Zekeriyya'nın istediği şekilde Hz. Yahya'nın ona mirasçı olacağına işarettir.

Bazıları; *«Bu ismi annesinin rahmi kendisiyle canlandığından ötürü almıştır»* derken bazıları da; *«İhtiyar bir baba ile ihtiyar bir anneden geldiği ve dirilik mânâsını ifade ettiğinden dolayı bu ismi almıştır»* demiştir.

Bazılarına göre o, hikmet ve namus ile dirildiğinden ötürü bu ismi almıştır. Bazılarına göre halkı irşad etmekle diri kalacağından ötürü bu ismi almıştır. Bazıları ise *«Şehit olacağı için kendisine bu isim verilmiştir. Çünkü şehitler diridirler»* demişlerdir.

Bütün bunlar ihtimallerdir. Hakikatini Allah daha iyi bilir.

(8) *«(Zekeriyya): Ey Rabbim! Karım...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin metnindeki *«Atiyyen»* kelimesi kurumuş mafsal ve iliği kalmamış kemik demektir. Rağıb *«Müfredat»*ında *«Atiyyen, ıslahı ve tedavisi mümkün olmayan bir durum demektir»* der. Yani Hz. Zekeriyya *«Ben ıslah edilmeyecek bir yaşa gelmişim. Hanımım da ihtiyar ve kısır olduğu halde bize nasıl bir evlat vereceksin. Nereden gelecek bu evlat?»* diyor. Ve bunu Cenab-ı Hakk'a niyaz etmek suretiyle arzediyor.

(9) *«İşte öyledir, dedi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Birinci *«kâle»*nin yani fiilin faili, Hz. Zekeriyya'ya gelen melektir. Yani melek *«iş sana söylenildiği gibidir»* dedi ve devamla *«Senin Rabbin dedi ki: Bu benim için kolaydır.»* Yani ihtiyar bir baba ile ihtiyar bir anneden çocuk doğurup dünyaya getirmek benim için kolaydır. Yahya'dan önce seni halkettim. Oysa sen hiçbir şeydin; yani mevcut değildin. Cenab-ı Hak seni yokken, hiç mevcut olmadığın halde seni mevcut kılması gibi Yahya'yı da yaratmaya muktedirdir.

(10) *«(Zekeriyya): Ey Rabbim...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani Hz. Zekeriyya meleğin kendisine çocuk müjdesini ver-

mesinden ve Cenab-ı Hakk'ın *«Sen yokken seni varettim»* demesinden sonra mutmain olmak için bir alâmet istemiştir. Yani *«Bir alâmet kılmak suretiyle bu bahşettiğin nimeti tamamla»* demek istemiştir.

Bazıları *«Bu müjdenin şeytandan değil de Allah'tan olduğuna dair bir alâmet istedi»* demişlerdir. Çünkü İblis ona bu vehmi vermişti. (Bu tefsir Dahhak'tan rivayet edilmiştir). Süddi de böyle demiştir. Fakat burada dikkat edilecek bir nokta vardır: Çünkü Cenab-ı Hak *«melekler ona seslendiler»* diye haber vermiştir. Bu durum Al-i İmran Suresi'nde geçmişti. Oraya müracaat edilebilir.

Ebu Zeyd'den şöyle rivayet ediliyor: *«Hz. Zekeriyya'nın hanımı gebe kaldığında Tevrat'ı okumasına rağmen hiç kimse ile konuşamaz hale geldi. Herhangi bir kimseyi çağırmak istese buna gücü yetmiyordu. Bu durum üç gün üç gece devam etti».*

Ayetin sonundaki *«seviyyen»* kelimesi *«Tukellime»* fiilindeki zamire haldir; çünkü Hz. Zekeriyya'nın konuşamaması mucize tarikiyle olmuştur. Yoksa onun dilinde herhangi bir hastalık yoktu. İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre *«Seviyyen»* kelimesi *«geceler»* kelimesine aittir. Yani o geceler tam ve eşittirler.

(11) *«Bunun üzerine (Zekeriyya)...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetteki *«mihrab»* kelimesi namazın kılındığı yer demektir. (Bu görüş İbn Zeyd'den rivayet edilmiştir). Veya buradaki mihrab, oda demektir. Tabersî'nin dediği gibi mihrabın esas mânâsı eşrafın meclisi demektir. Zira eşrafı korumak için kimse oraya yaklaştırılmaz. İbadet yerine de mihrab denilir. Çünkü ibadet eden insan tıpkı orada şeytanla savaşan bir kimse gibidir.

MİHRAB BİD'AT MIDIR?

Bugün camilerde mihrab diye bilinen yer, Rasûlullah döneminde yoktu. Sonradan icat edilmiştir. İmam Celaleddin Suyuti, bugün mescidlerde bulunan mihrabın bid'at olduğuna dair bir risale dahi yazmıştır.

Rivayet edildiğine göre, bir kavim mihrabın arkasında durmuş, içeri girmek ve namaz kılmak için kapının açılmasını bekliyordu. Onlar bu halde iken yanlarına beti benzi uçmuş bir vaziyette Hz. Zekeriyya geldi. «*Ne oldu sana?*» dediler. İşte o zaman Yahya onlara: «*Sabah ve akşam Allah'ı tesbih edin*» diye imada bulundu. (Bu durum Katade, İbn Münebbih ve Kelbi'den böyle rivayet edilmiştir. Aynı zamanda Mücahid'den gelen iki rivayetten birisi de budur).

Başka bir ayette «*İlla ramzen*» denilmesinden de bu anlaşılıyor. İbn Abbas'tan gelen rivayete göre Zekeriyya parmaklarıyla toprağa «*Sabah-akşam Allah'ı tesbih edin*» ibaresini yazdı. Onlar da bunu okudular. Bu rivayet aynı zamanda Mücahid'den de gelmiştir. Fakat Mücahid'de «*Toprak üzerine yazdı*» ibaresi vardır.

İkrime «*Bu ibareyi bir kâğıt üzerine yazdı*» diyor. Çünkü Arap lûgatinde vahy, yazmak mânâsına da gelir.

«*Tahrir ve Tahbir*» sahibi şunları söylüyor: «Hz. Zekeriyya onlara sabah ve akşam tesbih edin, dedi. Zira âdet şudur: Kişi kendisinde acaip bir durum görürse veya gördüğü acaiplikte garip bir sanatı, garip bir hikmeti müşahede ederse «*Subhanallah*» der. Hz. Zekeriyya da ihtiyar bir kişi ile kısır bir kadından bir çocuğun meydana geldiğini görünce hayret içinde kaldı, tesbihte bulundu ve halkın da tesbih etmesini istedi».

Bu ayetteki *«tesbih»*ten maksat namazdır. İbn Ebi Hatim, Ebu'l-Aliye'den rivayet ediyor: *«Burada sabah ve ikindi namazı kastedilmiştir».*

Bazı alimler *«Tesbih burada Allah'ı eksikliklerden uzaklaştırmak demektir»* demişlerdir.

يَا يَحْيٰى خُذِ الْكِتٰبَ بِقُوَّةٍ ۖ وَاٰتَيْنٰهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا ﴿١٢﴾ وَحَنَانًا مِّنْ
لَّدُنَّا وَزَكٰوةً ۖ وَكَانَ تَقِيًّا ﴿١٣﴾ وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ
وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا ﴿١٤﴾ وَسَلٰمٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ
يَمُوْتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا ﴿١٥﴾ وَاذْكُرْ فِي الْكِتٰبِ مَرْيَمَ
اِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ اَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا ﴿١٦﴾ فَاتَّخَذَتْ مِنْ
دُوْنِهِمْ حِجَابًا ۖ فَاَرْسَلْنَآ اِلَيْهَا رُوْحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا
﴿١٧﴾ قَالَتْ اِنِّيْٓ اَعُوْذُ بِالرَّحْمٰنِ مِنْكَ اِنْ كُنْتَ تَقِيًّا
﴿١٨﴾ قَالَ اِنَّمَآ اَنَا رَسُوْلُ رَبِّكِ ۖ لِاَهَبَ لَكِ غُلٰمًا زَكِيًّا ﴿١٩﴾ قَالَتْ
اَنّٰى يَكُوْنُ لِيْ غُلٰمٌ وَّلَمْ يَمْسَسْنِيْ بَشَرٌ وَّلَمْ اَكُ بَغِيًّا
﴿٢٠﴾ قَالَ كَذٰلِكِ ۚ قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ ۚ وَلِنَجْعَلَهٗٓ اٰيَةً
لِّلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِّنَّا ۚ وَكَانَ اَمْرًا مَّقْضِيًّا ﴿٢١﴾ فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ
بِهٖ مَكَانًا قَصِيًّا ﴿٢٢﴾ فَاَجَآءَهَا الْمَخَاضُ اِلٰى جِذْعِ النَّخْلَةِ ۚ قَالَتْ
يٰلَيْتَنِيْ مِتُّ قَبْلَ هٰذَا وَكُنْتُ نَسْيًا مَّنْسِيًّا ﴿٢٣﴾ فَنَادٰىهَا مِنْ
تَحْتِهَآ اَلَّا تَحْزَنِيْ قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ﴿٢٤﴾ وَهُزِّيْٓ
اِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسٰقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا ﴿٢٥﴾

12 — «Ey Yahya! Kitab'ı (Tevrat'ı) kuvvetle tut» (dedik) ve daha çocuk iken ona hikmet verdik.

13 — Katımızdan ona bir rahmet ve temizlik verdik. O (günahlardan) çok sakınan bir kimseydi.

14 — Ana-babasına çok iyilik ederdi. O isyankâr bir zorba değildi.

15 — Doğduğu günde, öleceği günde ve diri olarak (kabrinden) kaldırılacağı günde ona selâm olsun!

16 — (Ey Muhammed!) Kitap'ta, Meryem'i de zikret. Hani o ailesinden ayrılarak (Kudüs'ün) doğu tarafında bir yere çekilmişti.

17 — (Meryem) onlardan yana bir perde çekmişti. Biz de ona ruhumuzu (Cebrail'i) gönderdik. O da ona tam bir beşer şeklinde göründü.

18 — (Meryem): «Ben senden, çok esirgeyici olan Allah'a sığınırım. Eğer Allah'tan korkan bir kimse isen (bana dokunma)» dedi.

19 — (Ruh): «Ben sadece sana tertemiz bir erkek çocuk bağışlayayım diye (gönderilmiş) Rabbinin bir elçisiyim» dedi.

20 — (Meryem): «Bana bir erkek dokunmadığı ve iffetsiz de olmadığım halde benim nasıl bir çocuğum olabilir?» dedi.

21 — (Ruh): «İşte öyledir» dedi. Rabbin buyurdu: «O bana kolaydır. Biz onu insanlara bir delil ve tarafımızdan bir rahmet kılmak için (bunu yapacağız). Bu karara bağlanmış bir iş idi».

22 — Böylece (Meryem) ona gebe kaldı. Bunun üzerine onunla (ailesinden) uzak bir yere çekildi.

23 — Derken doğum sancısı onu bir hurma dalına tutunmaya sürükledi. (Meryem): «Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim» dedi.

24 — Altından bir ses ona şöyle seslendi: «Tasalanma! Rabbin senin alt tarafında bir su arkı meydana getirdi».

25 — «Hurma dalını kendine doğru silkele de üzerine olgun ve taze hurma dökülsün».

(12) *«Ey Yahya!.*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin metnindeki *«el-Kitab»* ya Tevrat veya Hz. Yahya'ya özel olarak gönderilen bir kitap veya Hz. İbrahim'in sahifeleri yahut da Cenab-ı Hakk'ın bütün kitapları demektir. Böylece anlaşılıyor ki İbn Atiyye'nin *«Burada Kitap ile kastedilen Tevrat' tır, başka bir şey değildir»* şeklindeki iddiası zayıftır.

Ebu Nuaym, İbn Merduveyh ve Deylemi, İbn Abbas kanalıyla Allah'ın Rasûlü'nden şöyle rivayet ederler: *«Allah ona (yani Yahya'ya) yedi yaşında olmasına rağmen anlayış ve ibadet zevkini vermiştir».*

İbn Abbas'tan merfu olarak başka bir rivayet daha gelmiştir: Çocuklar Hz. Yahya'ya: *«Gel, bizimle oyna»* dediler. Yahya onlara sordu: *«Biz oyun için mi yaradılmışız? Gidin, namaz kılın».* İşte *«Ona çocuk iken hikmet verdik»* cümlesinin mânâsı budur.

Zahire bakılırsa burada hüküm *«hikmet»* demektir. Bazıları *«akıl»* mânâsına geldiğini bazıları *«hizmet edeplerini bilmek»*, bazıları *«Doğru olan feraset»*, bazıları ise *«peygamberlik»* demek olduğunu söylemişlerdir. Bu sonuncusu birçok alimin paylaştığı bir görüştür.

Ona nübüvvet yedi yaşında iken veya iki veya üç yaşında

iken verildi. Fakat peygamberlerin çoğuna, kırk yaşına gelmezden önce peygamberlik verilmemiştir.

(13-15) *«Katımızdan ona bir rahmet ve...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Hanan» kelimesi rahmet mânâsınadır. Nitekim Cenab-ı Hak hakkında bu mânâ ile *«el-Hannan»* ism-i celili kullanılmıştır. Rahmet mânâsına olduğunu Hasan Basri, Katade, Dahhak, İkrime ve Ferra söylemişlerdir. Ebu Ubeyde *«İbn Abbas'tan da böyle bir rivayet vardır»* demektedir.

Ayetin metninde geçen *«Zekâten»* kelimesi bereket demektir. Nitekim İbn Ebi Hatim, İbn Abbas'tan böyle rivayet etmektedir. Hz. Yahya'ya bereketin verilmesinin mânâsı onun mübarek, yararlı ve hayrın öğreticisi kılınmasıdır. Bazıları *«Burada zekât bilinen sadakadır ve Hz. Yahya'nın vermekte olduğu sadakalar kastedilmektedir»* derler. Yani halka sadaka olarak verilecek şeyleri kendisine verdik.

Zeccac, *«Zekât kelimesi günahlardan tertemiz olmak anlamındadır»* demiştir.

Ayetin metnindeki *«Takiyyen»* kelimesi itaatkâr, günahlardan uzak duran demektir. Birçok hadiste Hz .Yahya'nın günah işlemediği gibi herhangi bir günaha teşebbüs de etmediği belirtilmiştir.

Yahya Allah'tan daima korkardı. Eğer onun gözü üzerine katran, zift dahi konulmuş olsaydı gözyaşları onu delerdi. Gözyaşları onun mübarek yüzünde bir çukur yapmıştı.

Ayetin metnindeki *«Berren»* kelimesi çokça ihsan etmek demektir. Yani anne ve babasına karşı çokça ikram ediyordu.

«Cebbaren» kelimesi mutekebbir, hakkı kabul etmekten kaçınan, hakka baş eğmeyen veya kendisini halktan daha büyük gören demektir.

Bazılarına göre, *«Cebbar»* hiç kimsenin kendisinde bir hakkı olmadığı düşüncesinde olan kişi demektir. İbn Abbas, *«Cebbar o kimsedir ki öfke anında vurur ve öldürür»* demiştir.

«Asiyyen» kelimesi Allah'ın emrine muhalefet eden demektir. Bazıları *«Anne ve babasına karşı gelen»* anlamına geldiğini de söylemişlerdir.

Taberî'nin görüşüne göre, *«Selâm»* kelimesi Allah'tan emin olmak demektir. Yani doğduğu günde onun üzerine selâm vardır. İnsanoğulları'nın şeytandan aldığı yaraları almamıştır. Öldüğü günde de üzerinde selâm vardır. Çünkü dünyadan ayrılmak vahşeti onun için daha kolaylaştırılmıştır. Kabir azabından da emindir. Ve dipdiri olarak haşredileceği günde de onun üzerine selâm vardır. Yani Kıyamet'in şiddetinden, ateşin azabından emindir.

Bu ayet-i celile haşrın ruhani değil cismani olduğuna işaret etmektedir.

(16-18) *«Kitapta Meryem'i de zikret. Hani o. .»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ayetler Hz. İsa'nın muhterem validesi olan Hz. Meryem hakkında gelen ayetlerdir. Bu ayetler, Hz. Yahya bahsinde geçen

ayetlerden başka bir konuyu işlemektedir. Burada muhatab Hz. Peygamber'dir. Cenab-ı Hak önce Hz. Zekeriyya ile Hz. Yahya' nın, sonra da Hz. Meryem'in kıssasını anmasını ona emretmiştir.

«El-Kitab» kelimesi ile kastedilen, bu sure-i celiledir. Bütün Kur'an değildir. Çünkü bu sure Hz. Zekeriyya'nın kıssasıyla başlamış, Hz. Meryem'in kıssası onun akabinde gelmiş ve böylece diğer peygamberlerin kıssaları da zikredilmiştir. Yani bu surede Hz. Meryem'in kıssasını halka söyle!

Meryem aile efradından uzaklaştı. Beytulmakdis'in doğuya düşen bir mekânına vardı (Veya evinden uzaklaştı ki bütün vaktini ibadete sarfetsin). Bazı görüşlere göre Hz. Meryem hayızdan temizlenmek için bir duvara (veya bir dağa) sığınarak yüksek bir yere oturdu veya bir elbise ile perde yaparak yüksek bir yere çıktı.

İbn Ebi Hatim, İbn Abbas'tan şöyle rivayet etmektedir: *«Ehl-i kitab üzerine de Kâbe-i Muazzama'ya gitmek ve haccetmek farz kılındı. Onları Kâbe'ye gitmekten çeviren, Cenab-ı Hakk'ın bu ayetidir ve bunun için de onlar güneşin doğuş noktasına doğru durur, namazlarını eda ederler. Yani ibadetlerini yapar, istavroz çıkarırlar».*

Başka bir rivayette hıristiyanların doğuyu kıble edinmelerinin nedeni olarak Hz. Meryem'in aile efradından ayrılıp doğuya düşen bir mekâna gitmesi gösterilmiştir. Fakat bazıları *«Hz. Musa döneminde hıristiyanlar Beytulmakdis'e yönelirlerdi. Doğuya yönelmeleri ancak Hz. İsa'nın refedilmesinden sonradır ve onların azizlerinden bazılarına Hz. İsa'nın görünerek böyle emrettiğini iddia ederler»* demektedirler. Mümkündür ki doğuda olan bir mekânı Cenab-ı Hak, Meryem için seçmiştir. Çünkü doğu, aydınlığın çıkış noktasıdır. Cenab-ı Hak, Hz. İsa'nın nurunun zahir

olacağı vaktin yakın olduğunu biliyordu ve böylece manevi nurun nur cihetinde meydana gelmesi daha uygun düşüyordu.

Bazıları da *«Burada mescidin içinde, Hz. Meryem'e ait olan yer kastedilmektedir»* dediler. Çünkü Meryem hayza girdiğinde teyzesinin evine giderdi. Temizlendikten sonra mescide gelirdi. Meryem abdest aldığı banyoda bulunduğu bir dönemde Hz. Cebrail tüysüz, saçı kıvrık, pırıl pırıl parlayan bir genç şeklinde ona göründü. Ayetteki *«Ruh»* kelimesinden Hz. Cebrail kastedilmektedir. Hz. Cebrail'e *«Ruh»* denilmesinin sebebi dinin onunla ve onun getirdiği vahyle dirilmesidir. *«Bizim ruhumuz»* denilmiş olması da onu şereflendirmek içindir. Tıpkı Kabe'ye *«Allah'ın evi»* denilmesi gibi. Melek, Meryem için tastamam bir beşer şekline girmişti. Bazıları *«Beytulmakdis'in hizmetçilerinden ve Hz. Meryem'in de yakınlarından olan Yusuf'un suretine girdi»* demişlerdir. Ta ki Meryem onun dediklerine kulak versin ve telkinlerini alsın. Zira melek, melek suretiyle Hz. Meryem'e görünmüş olsaydı ondan ürkerdi, konuşmasını dinlemesine imkân olmazdı. *«Eğer Allah'ın emrinden sakınan birisi isen senin şerrinden Rahman'a sığınırım»* sözü Hz. Meyrem'in kalbine görünen meleğe herhangi bir meyletmenin hutur etmemiş olduğunu ifade ediyor. Meleğin güzel surette görünmesi onun şehvetini tahrik için değil ancak meleklerin beşer suretine girdiklerinde güzel bir beşer suretine girmelerindendir. Nitekim Cebrail, Rasûl-ü Ekrem'e Dihyet'ul-Kelbî adlı ve fizyonomisi çok güzel olan bir sahabinin şeklinde görünmüştür. Muteahhir alimlerinden bazıları *«Hz. Meryem'in Allah'a sığınması, şehvetinin kabarmasından ve görünen zata doğal olarak meyletmesinden ileri geliyor»* demişlerdir. Nitekim Cenab-ı Hak, Hz Yusuf'tan hikâye ederek şöyle buyurmuştur: *«Eğer o kadınların hilesini beden uzaklaştırmazsan onlara meyledebilirim»;* yani tabiatın gereği olarak, şehevi kuvvetin bir isteği şeklinde Hz. Yusuf'ta bu meyil mevcuttu. Ancak böyle bir meyil Hz. Meryem'in iffetsizliğine delâlet etmez. Bilakis onun afif olduğunu

gösterir. Çünkü böyle bir meyil tabiidir, insanın zapt-u rabtı altında değildir.

TEMESSUL MESELESİ

Cebrail'in bir beşer şekline girmesi (temessül etmesi) çözülmesi zor bir konudur. Çünkü Cebrail, birçok haberde varid olduğuna göre büyük bir cüsseye sahiptir. İnsan cüssesi miktarına girdiği zaman eğer insan cüssesinden fazla olan parçaları düşmüşse Cebrail olmaması lâzım gelir. Eğer parçalar birbirlerine girmişse ve onlardan herhangi bir şey düşmemişse bu muhal olur. Ayrıca temessül mümkün ise o vakit güven ortadan kalkar. Kesinlikle şu anda görülen *«Zeyd'dir»* denilemez. Çünkü temessül ihtimali vardır. Üstelik insanın suretine temessül caizse, başka bir surette temessül etmesi niçin caiz olmasın? Mesela sivrisinek ve benzerlerine temessül etmesi niçin caiz olmasın? Malûmdur ki buna çeken her görüş bâtıldır. Ayrıca eğer temessül mümkün ise Rasûlullah'ın Bedir Günü'nde savaştığını bildiren haberler gibi mütevatir haberlere güvenmek ortadan kalkar. Çünkü mümkündür ki savaşan o değil de ona temessül edendir.

Birinci itiraza şu cevap verilmiştir:

Cebrail'in az ve asli parçalarının ve fazla olan parçalarının olması mümteni değildir. Binaenaleyh asli parçalarıyla bir beşerde temessül edebilir. Tabii bu da *«Cebrail cisimdir»* diyenler katında böyledir. Cebrail'in ruhanî olduğunu söyleyenlere gelince, onun bazan büyük bir cisim şeklinde bazan da küçük bir cisim şeklinde görünmesi hiç te uzak bir ihtimal değildir.

İkinci itirazın cevabı:

Bu hepsinin arasında Müşterek'ul-İlzam'dır. Çünkü kadir olan

yaratıcının varlığını ikrar eden bir kimseye göre, Cenab-ı Hakk'ın mesela Zeyd'in bir benzerini yaratması mümkündür. Bu imkânla beraber o zaman güven ortadan kalkar ve daha önce geçtiği gibi kesinliğin hükmü de olmaz olur. Yani kesinlik diye bir şey kalmaz. Böylece Allah'ın varlığına inanmayıp da hadiseleri felekî teşekkül ve bileşimlere isnad eden kimseye de aynı itiraz yapılabilir. Çünkü öyle bir hadisenin benzerini isteyen bir birleşmenin oluşması mümkün olur. Eğer bu mümkün ise yine kesin diye bir hüküm ortada kalmaz. Umulur ki böyle bir şey nadir olduğu için, hisse dayanmakta olan normal ilimlerde bu herhangi bir zarar meydana getirmez. Binaenaleyh şu anda gördüğümüz Zeyd'in, Zeyd'in kendisi olduğu hususunda şüphe etmek gerekmez.

Üçüncü itirazın cevabı:

Bu tecvizin (yani imkânın) aslı akılda kaimdir. Bunun fasid olması ise sem'i delillerle bilinebilir. Bu üçüncü itirazın cevabı aynı zamanda dördüncüsüne de cevap demektir.

Fahreddin Razi böyle söylüyor. Alusi, Fahreddin Razi'den bunu naklettikten sonra *«Benim nezdimde temessül meselesinin (eğer Cebrail cisimdir dersek) durumunu Allah'a havale etmek daha uygundur. Akıl burada kesin bir şey ortaya koyamaz»* demektedir. (1)

Hz. Meryem, Allah'ın *«Rahman»* ismini zikretti ki Allah onun kendisini müdafaadan aciz olduğuna merhamet etsin.

Ayetin sonundaki *«Takiyyen»* kelimesi takva kökünden gelmektedir. *«Bu kelime salih veya fasık bir kişinin adı idi»* şeklindeki tefsir sahih değildir.

(1) Alusî, Ruh'ul-Meanî, cilt: 16, sh: 76

HZ. CEBRAİL'İN MERYEM'E SÖYLEDİKLERİ

(19) *«(Ruh): Ben sadece sana tertemiz bir...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ben ancak senin emrine sahip olan, senin maslahatına bakan ve kendisine sığınılmakta olan Rabbinin elçisiyim. Kendisinden şerr gelecek sandığın bir kimse değilim.

İbn Abbas'tan gelen rivayet şöyledir: Meryem; *«Senin şerrinden Rahman'a sığınıyorum»*, dediği zaman Cebrail tebessüm ederek: *«Ben ancak senin Rabbinin elçisiyim. Tertemiz bir erkek çocuğun sana hibe edilmesine bir sebebim. Senin eteğine üflemek suretiyle sebep olmak için gönderildim»* demiştir.

Ayetin sonundaki *«Zekiyyen»* kelimesi günahtan temiz olan demektir. Bazı görüşlere göre peygamber demektir. Bazılarına göre ise hayr yönünden birinden diğerine doğru terakki anlamına gelir. Binaenaleyh zekâ kelimesi manevi ve maddi artışı kapsayan bir mânâya gelmektedir. Bazı müfessirler Cebrail'in ona gönderilmesini Meryem'in peygamber olduğuna delil ittihaz etmişlerdir. Onlara cevap *«Böyle bir şey için gönderilmek ille de peygamberliği gerektirmez!»* şeklindedir.

(20-21) *«(Meryem): Bana bir erkek dokunmadığı ve...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Meryem son derece hayrete düştüğünden ötürü sanki meleğin *«Sana tertemiz bir oğlan hibe etmek için Rabbin beni gönderdi»* sözünü işitmemiş gibi bu suali sormuştur.

Ayetin metnindeki *«Kâle»* (dedi) fiilinin faili melektir. *«Line-*

calehu» fiilinin başındaki *«lam»* harfi hazfedilmiş bir hükmün nedenidir. Yani bu erkek çocuğun sana hibe edilmesinin nedeni onu bütün insanlara veya müminlere ayet ve burhan ve ayrıca bizden (Cenab-ı Hakk'tan) gelen bir rahmet kılmak içindir.

İbn Abbas *«İnsanlar ona bakıp da bizim kudretimizin kemâline vakıf olsunlar, onun getirdikleriyle hidayet olsunlar ve onun irşadıyla yollarını bulsunlar diye bunu yaptık demektir»* diyor.

Ayetin sonundaki *«Makdiyyen»* kelimesinin mânâsı muhkem veya takdir edilmiş ve Levh-i Mahfuz'a yazılmış demektir. Yani bizim ezeli hükmümüz buna bağlanmış ve Levh-i Mahfuz'da yazılmıştır. Elbette bu erkek çocuk sana bir kimsenin dokunması bahis konusu olmaksızın gelecektir.

Bu kelime hakikî mânâsına da gelir. Bu cümle esasında ya bütün konuşmanın veya sadece son cümlenin bir zeylidir.

HZ. MERYEM GEBE KALDIĞINDA KAÇ YAŞINDA İDİ?

(22) *«Böylece (Meryem) ona gebe kaldı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

İbn Abbas'tan gelen rivayete göre Meryem meleğin sözüne inandı. Melek ona yaklaşıp üfledi. Meleğin nefesi onun içine girdikten sonra Hz. İsa'ya gebe kaldı.

Bazıları *«Melek yaklaşmadı, uzaktan üfledi. Meleğin nefesi ona vardıktan sonra o da Hz. İsa'ya gebe kaldı»* demişlerdir.

İbn Cüreyc'ten gelen rivayete göre melek onun koluna üfle-

di ve hadise böylece cereyan etti. Bazıları ağzına, bazıları eteklerine üflendiği şeklinde yorumlar getirmişlerdir.

O zaman Hz. Meryem'in kaç yaşında olduğu ihtilaflı bir noktadır. Bazılarına göre *«13 yaşındaydı»*, Vehb ve Mücahid'den gelen rivayete göre *«15 yaşındaydı»*. Bazıları *«14»*, bazıları *«13»* ve bazıları da *«20 yaşındaydı ve Hz. İsa'ya gebe kalmazdan önce de iki kez hayız görmüştü»* dediler. Bazılarına göre Hz. Meryem hiç hayız görmemiştir. Hayızdan daima tertemiz kalmıştır.

HZ. İSA ANA RAHMİNDE NE KADAR DURDU?

Hz. İsa'nın, annesinin karnında kaldığı müddet hususunda da ihtilaf vardır. İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre tıpkı diğer insanlar gibi annesinin karnında dokuz ay kalmıştır. (Bu görüş Muhammed el-Bakır'dan da rivayet edilmiştir). Çünkü eğer Hz. Meryem diğer kadınlara bu hususta muhalefet etmiş olsaydı bu kıssa içinde o da zikredilirdi. Madem ki zikredilmedi o da normal seyrini takib etmiş demektir. Bakır'dan gelen başka bir rivayete göre ise Hz. İsa, annesinin rahminde bir saat kalmıştır. Yani ona gebe kalır kalmaz Hz. İsa'yı doğurmuştur. Buna *«Kesinlikle İsa'nın durumu Allah katında Adem'in durumu gibidir. Cenab-ı Hak Adem'i topraktan yarattı. Sonra ona «Ol» dedi, o da oluverdi»* ayetini delil getirmişlerdir. Yani bu ayet açıkça belirtiyor ki Cenab-ı Hak ona açıkça *«Ol»* demiş, o da oluvermiştir. Yani onda gebeliğin şu kadar devam etmesi tasavvur edilemez.

Ata, Ebu'l-Aliye ve Dahhak'tan gelen bir rivayete göre Hz. İsa Hz. Meryem'in karnında 7 ay durmuştur. Bazıları *«6 ay»*, bazıları *«bir saatte gebe kalmış, bir saatte suretlendirilmiş, bir saatte de doğup dünyaya gelmiştir»* demişlerdir. Rivayetlerin meşhuru annesinin karnında 8 ay kaldığıdır.

Alusi, Ruh'ul-Meani'de *«Bu birbirleriyle çatışan sözlerin hiçbiri benim nezdimde doğruluk bulmamıştır. Ancak ben birinci görüşe meylediyorum. İkincisi için delil getirmek de düşünmekten hali değildir»* demiştir.

Hz. İsa, Meryem'in karnında iken Meryem uzak bir mekâna gitti. Yani ailesinden uzak ve dağın arkasında bulunan bir yere gitti. Abdullah bin Ahmed *«Zevaid-i Zühd»* adlı eserinde *Nevf*'ten şöyle rivayet etmektedir: *«Cebrail, Meryem'in eteğine üfledi. Meryem hamile kaldı. Ağırlaşıncaya kadar ve kadınların doğum anında hissettiklerini hissedinceye kadar kaldı. Kendisi peygamberlik ailesinde bulunuyor ve o kökten geliyordu. Utandı, kavminden kaçtı. Doğuya doğru yol aldı. Kavmi onu aramaya çıktı. Her rastladıkları kişiye «Şöyle şöyle bir kız gördünüz mü?» diye soruyorlardı. Hiç kimse onlara bir haber vermedi. Böylece Cenab-ı Hakk'ın haber verdikleri tahakkuk etti».*

(23) *«Derken doğum sancısı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başında gelen *«Feeccaeha»* fiili; onu zorladı, sürükledi demektir. İbn Abbas, Mücahid, Katade ve Süddi'den gelen rivayete göre doğum sancıları onu orada bulunan bir hurma ağacına, doğum anında dayansın veya ona tutunsun diye sürükledi. Veya onunla başkasının gözünde kendisi kaybolsun diye hurma ağacına doğru sürüklendi. Ayetin metnindeki *«Cizğ»* keilmesi ağacın damarlarından dalların yayılıp dağıldığı noktaya kadar olan kısma denilir. Bazen dallar için de aynı kelime kullanılır. Bu hurma ya rastgele bir hurma ağacıydı veya belli bir hurmaydı. Bazen *«Bu hurma ağacı Miraç Gecesi'nde Rasûlullah'a gösterilmişti ve onun nezdinde belliydi»* denilmiştir. Bazıları *«O ağaç tâ bu-*

güne kadar mevcuttur» derler. Meşhur olan görüş Meryem ona gelmezden önce onun var olduğu şeklindedir. Nitekim rivayetler de böyle ifade etmektedirler. Mesela İbn Abbas, *«Meryem'in doğum sancıları şiddetlenince orada bir tepeciği gördü, süratle oraya çıktı. Orada çürümeye yüz tutan, üzerinde ne bir yaprak ne de bir meyve bulunmayan bir hurma ağacını gördü. Ona sırtını dayadı. Doğumu yaptıktan sonra o ağaç yeşillendi ve meyve tuttu. Cenab-ı Hak ona: «Dalı kendine doğru silkele. Meyve düşsün de ye, dedi»* demiştir.

Bazıları *«Bu hurma ağacı daha önce yoktu. Allah onu o zaman yarattı»* demişlerse de bu görüş pek kuvvetli değildir. Doğum kış mevsimine rastlamıştı. Cenab-ı Hakk'ın Meryem'i o ağaca kadar gitmeye muvaffak kılmasının nedeni içindeki üzüntüyü biraz olsun hafifletmek içindi. Çünkü ağaçta meyve yoktu. Kış mevsiminde ağaçta meyve olması zaten beklenilemezdi. Fakat meyve tuttu. Bu da Meryem'den gelen çocuğun ölüleri diriltmeye kadir olacağına ve tatlı meyveler gibi insanlara nafi olacağına işaretti.

«(Meryem): Keşke bundan önce ölmüş olsaydım dedi»; yani bu yükü aldığım zamandan önce ölseydim veya bu doğum meselesi gelmezden önce ölmüş olsaydım!

ÖLÜM NE ZAMAN İSTENEBİLİR?

Meryem'in kendisiyle Cebrail arasında geçen sözlere vakıf olmasına rağmen böyle söylemesinin nedeni halktan utanması, kınanmaktan korkması veya insanlar hakkında konuşarak günaha girmekten sakınmasıdır. Bu ayet işaret ediyor ki Meryem bir ses işitti: *«Ey Allah'tan başka insanlar tarafından tapılacak olan kadın»* diyordu o ses. Bundan ötürü Meryem üzüldü ve ölümü temenni etti. Böyle bir şey için ölümü temenni etmek mekruh değildir. Fakat bir hastalık veya fakirlik veya meşakkatten, düş-

manın sıkıştırmasından veya dünyanın herhangi bir felaketinden ötürü ölümü temenni etmek mekruhtur. Sahih-i Müslim'de ve başka kaynaklarda Hz. Peygamber'in şöyle dediği yer almaktadır: *«Sakın sizden herhangi bir kimse başına gelen bir zarardan ötürü ölümü temenni etmesin. Eğer ille de ölümü temenni etmesi gerekiyorsa şöyle desin: Yarab, hayat benim için hayırlı olduğu müddetçe beni diri bırak. Vefat benim için hayırlı olduğu müddet beni öldür».*

«Nesyen» kelimesi unutulmuş demektir. Yani ben bir çaput gibi durumu kâle alınmayan ve kendisine iltifat edilmeyen bir şey olsaydım.

Ayetin sonundaki *«Mensiyyen»* kelimesi hiç kimsenin kalbine gelmez, ona hiç kimse iltifat etmez, dönüp bakmaz olduğu şeydir.

(24) *«Altından bir ses...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu, Meryem'in altından ona seslenen Cebrail'in sesidir. Nitekim bu durum İbn Abbas ve Nevf'ten rivayet edilmiştir. *«Onun altından seslendiği»*nin mânâsı, kendisinin bulunduğu yerden daha alçak bir yerden seslenilmiş olması demektir. Zira Cebrail o tepenin altında durmuştu.

Ebu Hayyan *«El Bahr»* adlı tefsirinde Hasan Basri'den şunu nakletmektedir: *«Cebrail, Meryem'in bulunduğu yerden daha alçak bir yerde durup ona seslendi. Cebrail'in böyle bir yerde durması Meryem'in durumunu tazim içindir. O anda Meryem'in huzurunda bulunmaktan sakınmak içindir».*

«Cebrail onun altında durup, doğacak çocuğu almak için ona

ebelik yapmak istiyordu» şeklindeki tefsir, Allah'ın vahyine emin olan bir zatın şanına lâyık değildir ve böyle bir tefsire iltifat etmemek gerekir.

Bazıları *«Min tahtiha»* ibaresindeki zamirin hurma ağacına raci olduğunu söylemişlerdir. Fakat Ebu Hayyan tefsirinde *«Seslenen Hz. İsa idi, zamir de Meryem'e racidir. Yani Meryem erkek bir çocuk doğurdu. Cenab-ı Hak da o doğum anında o çocuğu konuşturdu. Çocuk annesinin altından annesine seslendi demektir»* diyor. (Bu tefsir Mücahid'den, Vehb'den, İbn Cübeyr'den, İbn Cerir'den, İbn Zeyd el-Cübbai'den rivayet edilen bir tefsirdir). Tabersî de bu tefsirin aynısını Hasan Basri'den rivayet etmiştir.

«Ey Meryem, üzülme. Kesinlikle Allah senin altında bir su arkı kılmıştır»; yani senin bulunduğun yerden biraz aşağıda bir su arkı senin emrine verilmiştir. Sen ak dersen akar, dur dersen durur.

Ayetin sonundaki *«Seriyyen»* kelimesi su arkı demektir. Nitekim bu durumu Hakim *«Mustedrek»*inde Bera' bin Azib'den rivayet etmiştir. Hakim, *«Bu hadis Şeyheyn'in şartı üzerine sahihtir»* demiştir. Buhari de hadisi mevkuf olarak zikretmiştir. Abdurrezzak, İbn Cerir, İbn Merduveyh tefsirlerinde bu hadisi mevkuf olarak zikretmişlerdir. Bu hadisin merfu hadis olması sıhhat bulmamıştır. Nitekim Celaleddin Suyuti bunu izah etmiştir.

İbn Abbas'ın rivayetine göre bu su arkı Ürdün'den akıp gelmekte idi. Cenab-ı Hak onu oradan akıttırdı, çünkü Meryem susamıştı. Rivayete göre Cebrail ayağını yere vurdu, tatlı bir su pınarı yerden fışkırdı. Böylece bir ark haline geldi.

Bazıları da *«Hz. İsa bunu yaptı»* derler. Nitekim bu Ebu Cafer'den böyle rivayet edilmiştir. Bazıları *«Bu ark daha önce mevcuttu. Ancak Cenab-ı Hak, Meryem'in dikkatini onun üzerine çek-*

ti» dediler. Ark'a *«Seriyyen»* denilmesi, oradan suyun akıp gitmesindendir. Hasan Basri, İbn Zeyd ve Cübbai'ye göre bu kelime ile kastedilen Hz. İsa'dır. O zaman bu keilme *«serv»* kökünden gelir ve büyüklük demektir. Yani Cenab-ı Hak senin altında şanı yüce, kıymeti çok âli olan bir oğlan çocuğu kılmıştır. Bu cümle üzüntünün yok olmasının nedenidir. Yani üzülme, çünkü bunları Cenab-ı Hak yapmıştır.

(25) *«Hurma dalını kendine...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başındaki *«Huzzî»* fiili sağa sola sallamak mânâsını ifade eder. Yani onu kendi yönüne çek, sağa sola silkele. O senin için olmuş, koparılmaya elverişli olan hurmaları dökecektir.

İbn Abbas'tan gelen rivayete göre o hurma ağacının ön kökü vardı, başı yoktu. Meryem onu salladığı zaman tomurcuklar çıkmaya başladı. Sonra Meryem tomurcuğa baktı. O kabuklar arasından çıkıyordu. Sonra yeşillenip Belh denilen hâle geldi. Sonra kırmızılaşarak zevh haline geldi. Sonra yaş hurmaya dönüştü. Bütün bunlar gözün açıp kapanması zamanına sığdırıldı. Böylece olgun hurmalar onun yanına düşürülüyordu.

Zahire bakılırsa bu ağaç ancak hurma vermiştir. Fakat bazıları *«hurma ile beraber muz da yetiştirdi»* demişlerdir. Sadece hurma vermesi lohusa kadınlara yararlı olmasındandır. Muhammed Bakır'dan gelen bir rivayete göre yaş hurma gibi lohusa kadınlara şifa veren hiçbir şey yoktur. Çünkü Cenab-ı Hak lohusa halinde olan Meryem'e onu yedirmiştir. *«Lohusalar ve hasta olanlar için baldan daha hayırlısı yoktur»* denilmiştir.

Bazıları *«Kadın zor doğum yaptığı zaman kendisi için yaş hurma yemesinden daha hayırlı bir şey yoktur»* demişlerdir.

فَكُلِي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا ۖ فَإِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ
أَحَدًا ۙ فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَٰنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنسِيًّا ۖ
(٢٦) فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ ۖ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا
فَرِيًّا (٢٧) يَا أُخْتَ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا
كَانَتْ أُمُّكِ بَغِيًّا ۖ (٢٨) فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ ۖ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ
كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا (٢٩) قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ ۖ آتَانِيَ الْكِتَابَ
وَجَعَلَنِي نَبِيًّا ۖ (٣٠) وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنتُ وَأَوْصَانِي
بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا ۖ (٣١) وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ
يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا (٣٢) وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدتُّ وَيَوْمَ أَمُوتُ
وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا (٣٣) ذَٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ ۚ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ
يَمْتَرُونَ (٣٤) مَا كَانَ لِلَّهِ أَن يَتَّخِذَ مِن وَلَدٍ ۖ سُبْحَانَهُ ۖ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا
فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ۖ (٣٥) وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ
فَاعْبُدُوهُ ۚ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ (٣٦) فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِن بَيْنِهِمْ ۖ
فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مِن مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ (٣٧) أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ ۙ
يَوْمَ يَأْتُونَنَا لَٰكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ (٣٨)

26 — Ye, iç, gözün aydın olsun. Eğer insanlardan birini görürsen; «Ben Rahman için oruç adadım. Bugün hiç kimse ile konuşmayacağım» de!

27 — Böylece (Meryem) onu taşıyarak kavmine getirdi. Onlar, «Ey Meryem! Gerçekten sen çok şaşırtıcı bir iş yapmışsın» dediler.

28 — «Ey Harun'un kızkardeşi! Baban kötü bir insan değildi. Annen de fahişe değildi».

29 — (Bu itirazlar üzerine Meryem) ona (çocuğa) işaret etti. Onlar: «Biz beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz?» dediler.

30 — (Çocuk) şöyle dedi: «Ben Allah'ın kuluyum. Bana Kitap verdi, beni peygamber yaptı».

31 — «Nerede olursam olayım, beni mübarek kıldı. Hayatta kaldığım sürece bana namaz ve zekâtı emretti».

32 — «Anneme saygılı olmamı da (emretti). Beni başkaldıran bir zorba kılmadı».

33 — «Doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak (kabirden) çıkacağım gün selâm üzerimdedir».

34 — İşte hakkında şüpheye düştükleri Meryem oğlu İsa hak söz olarak budur.

35 — Allah'a evlat edinmek yaraşmaz. O (bundan) münezzehtir. O bir işe hükmettiği zaman ona sadece, «ol» der. O da hemen oluverir.

36 — Muhakkak ki Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. O halde sadece ona kulluk edin. İşte dosdoğru yol budur!

37 — Sonra gruplar kendi aralarında ayrılığa düştüler. Artık büyük bir günü görmekten dolayı vay kâfirlerin haline!

38 — Onlar huzurumuza çıkacakları gün, neler duyacaklar, neler görecekler! Fakat o zalimler bugün açık bir sapıklık içindedirler.

(26) *«Ye, iç...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani; *«Ey Meryem! O yaş hurmadan ye. Yanından akıp gitmekte olan sudan iç.»* Kur'an'ın buradaki ifadeleri ne güzeldir. Önce Cenab-ı Hak suyu hazır kılmakta, sonra ikinci etapta yemeği, üçüncü etapta o yemekten yemesini, dördüncüsünde de o sudan içmesini hazır kılmaktadır. Zira suya olan ihtiyaç yemeğe olandan daha fazladır. Hele hararet verici ve katı olan şeyler gibi insanı suya muhtaç kılan maddelerden yemek, suyun önemini daha da belirginleştirmektedir. Ayrıca âdet, yemenin içmeden önce olmasını gerektirir. Bundan dolayı da Cenab-ı Hak önce *«yeme»*yi, sonra *«içme»*yi zikretmiştir. Bazı kimseler *«Suyu öne almasının nedeni yararda asıl olmasındandır. Onun yararı temizleme ve sair şeyleri kapsadığı için geneldir. Bazen suyun akması insandan üzüntüyü silmek hususu da bilinen bir nedendir. İçmeyi tehir etmesi âdetin böyle olmasındandır. Ayetteki emir ya vücubu ifade eder veya nedbi. O duruma bağlıdır.»* Bazı kimseler de *«Bu emir ibaha içindir»* dediler. Yani Cenab-ı Hak o hurmadan yemeyi, akan sudan içmeyi Hz. Meryem'e mübah kıldı. Veya böyle yapmasını vacib veya mendub kıldı.

«De ki: Ben Rahman için oruç adadım» cümlesine gelince, oruç burada *«susmak»* mânâsınadır. Nitekim İbn Abbas'ın (veya İbn Mesud'un) mushafında *«savm»* (oruç) yerine *«simten»* keli-

mesi konulmuştur. Enes İbn Malik bu «*Simten*» kelimesiyle ayeti okumuştur. Binaenaleyh oruçtan maksat kendisini tutmak ve susmak demektir. Bazıları «*Oruç burada orucu bozucu nesnelerden uzak durma mânâsını ifade ettiği gibi, bir de konuşmaktan uzak durma mânâsını ifade ediyor*» demişlerdir. Çünkü o günkü müslümanlar oruçlu iken konuşmazlardı. Ve onların dininde oruçlu iken konuşmamak Allah'a yaklaştırıcı bir durum olurdu. Fakat Hz. Peygamber oruçlu iken konuşmamayı yasak kılmıştır. Binaenaleyh konuşmamak bizim şeriatımızda neshedilmiş bir durumdur. Nitekim Cessas, tefsirinde bu hususu zikretmektedir.

Hz. Ebu Bekir'den gelen bir rivayete göre bir kadın konuşmamayı adamıştı. Halife ona varıp şunları söyledi: «*İslâm böyle bir durumu yıkmıştır. Binaenaleyh konuş*».

Buhari şerhinde İbn Hacer Askalani, İbn Kuddame'den şöyle naklediyor: «*Oruçlu iken konuşmamak İslâm şeriatından bir durum değildir*». Haberlerin zahirine bakılırsa bu haramdır. Zira bir kimse oruçlu iken konuşmamayı nezrederse (adarsa) onu yerine getirmek boynuna vacib olmaz. Bu noktada Şafiiler ile Hanefiler aynı fikirdedirler. Zira böyle yapmakta nefsi daraltma bahis konusudur. Nefsi daraltmak ve ona olmayan sorumluluklar yüklemek bizim şeriatımızda yoktur. Her ne kadar bizden öncekilerin şeriatında böyle bir durum caiz ise de bizde bu durum yoktur. Bazı rivayetlerden anlaşılıyor ki oruçlu iken konuşmamayı nezretmek sadece Hz. Meryem'in bir özelliğidir. Nitekim İbn Ebi Hatim, Harise bin Müderrib'den şöyle rivayet ediyor:

«İbn Mesud'un yanında bulunuyordum. İki kişi geldi. Birisi selâm verdi, diğeri vermedi. Sonra ikisi de oturdu. Orada bulunanlar: «*Arkadaşın niçin selâm vermedi?*» diye sordular. Selâm veren kişi: «*Arkadaşım oruç ile bugün hiçbir insanla konuşmamayı nezretmiştir*» deyince İbn Mesud ona: «*Sen çok kötü bir*

şey söyledin. Ancak o kadın (Hz. Meryem) onu kendisine mazeret olsun diye söylemiştir. Çünkü o dönemdeki yahudiler kocasız bir kadının çocuk doğurmasını kerih telakki ederler, zina olduğunu söylerlerdi. Binaenaleyh, ey konuşmamayı nezreden kişi! Konuş, marufu emret. Münkerden insanları sakındır. Böyle bir hareket senin için konuşmamaktan daha hayırlıdır» dedi».

«Artık bugün hiçbir kimse ile konuşmayacağım», cümlesine gelince; Hz. Meryem, konuşmamayı nezrettiğini haber verdikten sonra, *«Artık bugün hiçbir insanla konuşmayacağım»* demiştir. Yani Meryem bu haberi iletmekten başka konuşmayacağına dair nezirde bulunmuştur. Binaenaleyh haberi iletmek için konuşması nezrini iptal etmez. Çünkü haberi iletmek nezredilmiş bir durum değildir. Bir grup, *«Hz. Meryem nezrini işaret yoluyla haber vermekle emrolundu»* demiştir. Ferra, *«Araplar hangi yoldan gelirse gelsin insanoğluna varan her şeye konuşma ismini verirler»* dedi. Tabii bu da konuşma fiili mastarla tekid edilmediği takdirde böyledir. Eğer tekid edilirse mutlaka kelâmın hakiki mânâsı kastedilmektedir.

Ayetin sonunda gelen *«İnsiyyen»* kelimesini Cenab-ı Hak *«Ahadan»* yerine kullanmıştır. Bundan anlaşılıyor ki Meryem bugün herhangi bir insanla konuşmayacaktır. Fakat *«melekle konuşacağım ve Rabbime münacaatta bulunacağım»* demek istemiştir. Hz. Meryem'in böyle bir duruma maruz kalması birçok tefsircilerin de ifade ettiği gibi sefihlerle mücadele etmenin mekruh olmasından kaynaklanmaktadır. Hz. İsa'nın konuşmasıyla iktifa etmek durumundaydı. Çünkü Hz. İsa'nın konuşması kınamaların temelini yıkmak hususunda kesin bir nass idi.

(27) *«Böylece (Meryem) onu taşıyarak kavmine...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. Meryem çocuğu kucağında iken kavminin yanına vardı. Said bin Mansur ve İbn Asakir'in İbn Abbas'tan naklettiklerine göre bu geliş doğumdan kırk gün sonra olmuştur. Yani Meryem lohusa kanından kesildikten sonra çocuğunu alıp kavminin yanına gitti. Bazı rivayetlere göre Hz. Meryem vatanını özledi ve biliyordu ki İsa'nın durumu onu kurtaracaktır. Böylece İsa ile beraber geldi. Yanlarına girdiğinde ağlaşmaya başladılar. Ve Hz. Meryem'i recmetmek istediler. Fakat Hz. İsa'nın konuşması durumu tamamen değiştirdi.

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre *«Meryem hamlini bırakmak üzere ehlinden uzaklaşıp dağın arkasına gittikten sonra bunlar Meryem'i mihrabta bulamadılar. Meryem'in hâlini Yusuf'tan sordular. O da: «Ben ondan habersizim. Onun mihrabının anahtarı Zekeriyya'nın yanındadır» dedi ve sonra Zekeriyya'yı aradılar, buldular. Kapıyı açtılar ve Meryem'in orada olmadığını gördüler. Hz. Zekeriyya'yı itham ettiler. Yakasına yapışıp kendisini kınadılar. O meyanda bir kişi «Ben Meryem'i falan yerde gördüm» dedi. Ve onlar da Meryem'i getirmek üzere yola çıktılar. Meryem'in altında bulunduğu hurma ağacının üstünde saksağan kuşunun ötüşünü dinlediler. Oraya vardıklarında Meryem onların kendisine doğru geldiklerini görünce çocuğu alıp kendilerini karşıladı ve bu karşılaşmadan sonra hadise malûm olduğu üzere cereyan etti. Bu ayetin zahiri ve haberler, Meryem'in çocuğu onların istekleri olmaksızın onlara getirdiğini ortaya koymaktadır. Fakat bazı tefsircilere göre onlar Meryem'e «çocuğunu bize getir» diye haber göndermişlerdir. Çocuğun dünyaya gelmesinden onları haberdar eden şeytandı. Böylece Hz. Meryem çocuğuyla beraber onların huzuruna vardı. Meryem ile çocuğu gördüklerinde: «Ey Meryem! Sen çirkin bir şey yaptın» dediler.*

Katade, *«Ayetin sonundaki «Feriyyen» kelimesi büyük demektir»* diyor. Bazıları da *«acaib»* demek olduğunu söylediler.

Ebu Hayyan tefsirinde *«İster şer olsun ister hayr, ister söz olsun, isterse hareket, bu kelime onun büyüklüğü mânâsında kullanılır»* diyor.

(28-30) *«Ey Harun'un kızkardeşi...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Buradaki Harun, Hz. Musa'nın kardeşi ve İmran'ın oğlu Harun değildir. Çünkü İmam Ahmed, Müslim, Tirmizi, İbn Seyyid, Tabarani ve İbn Hibban, Muğire bin Şu'be'den şunları rivayet ediyorlar: «Hz. Peygamber Necran ahalisine elçi olarak beni gönderdi. Onlar: *«Siz «Ey Harun'un kızkardeşi...» ayetini görmüyor musunuz? Oysa Musa, İsa'dan şu kadar zaman da öncedir»* diyerek Kur'an'a itiraz etmek istediler. Ben de döndükten sonra bu durumu Rasûlullah'a söyledim. Güldü ve: *«Niçin onlara, «Siz daha önceki peygamber ve salih insanların isimlerini niye alıyorsunuz?» diye ikazda bulunmadın?»* dedi.»

MERYEM'İN KARDEŞİ HARUN KİMDİR?

Harun'un maksat Kelbi'den gelen rivayete göre Hz. Meryem' in baba bir kardeşidir, anneleri ayrıdır.

Abdurrezzak ve Abd bin Humeyd, Katade'den şöyle rivayet ediyorlar: *«Buradaki Harun, İsrailoğulları arasında salih bir kişiydi».*

Yine Katade'den şöyle rivayet ediliyor: *«Bana denildi ki Harun vefat ettiği gün cenazesinde Harun ismini taşıyan kırkbin kişi vardı».*

«Kızkardeşi» mânâsına gelen *«Uht»* kelimesi benzeşme mânâ-

sınadır. Yani bu salih insanı Meryem'e benzettiler ve onunla istihzaya kalkıştılar. Veyahut da daha önceki güzel halinden ötürü bu durumu gördüklerinde böyle söylediler.

İbn Ebi Hatim, Said bin Cübeyr'den şöyle rivayet ediyor: *«Ayette bahsi geçen Harun, asi bir kişiydi. Hz. Meryem'e küfretmek için ona benzettiler».*

Bazıları da *«Buradaki Harun, Hz. Musa'nın kardeşi olan Harun'dur»* demişlerdir. Bu durum İbn Ebi Hatim tarıkıyla hem Süddi'den hem de Ali bin Talha'dan rivayet edilmiştir. Yani Meryem Hz. Harun'un neslinde, kardeşi mesabesinde olan bir zatın soyundan gelmektedir. Bunun için *«Harun'un kızkardeşi»* denilmiştir. Çünkü bu kardeşlik onun esaslı vasfıdır. Mümkündür ki Harun kelimesi burada Hz. Harun'un soyu mânâsında kullanılmış olsun. Nitekim Haşim, Temim kelimeleri soylar mânâsına kullanılmıştır. O zaman *«kızkardeş»*ten maksat o soydan olan birisidir. Nitekim *«Arap kardeşi»* denildiğinde Araplardan biri mânâsı kastedilir. Bu görüş Süddi'den rivayet edilmiştir.

«Baban kötü bir insan, kötü bir kişi değildi. Annen de iffetsiz değildi» cümleleri salih insanların evlatlarından gelen günahların daha çirkin olduğuna delâlet eder. Ve bu ayette salih insanların dalları mesabesinde olan evlatların çoğu kez temiz olarak geldiklerinin delili vardır. Yani asıl temiz oldu mu onun fidesi de temiz demektir. Eğer salihin evladı bunun tersini yaparsa o zaman kınanır.

Hz. Meryem oğlu İsa'ya işaret ederek *«Onunla konuşun»* dedi. Onlar bu işaretten sonra *«Bu kadının bizimle alay etmesi (hâşa) zina etmesinden daha şiddetlidir»* dediler, sonra *«Beşikte sabi olan bir kimse ile nasıl konuşacağız?»* diye hayretlerini ortaya döktüler.

Ayetin metninde geçmekte olan *«Mehd»* kelimesi Katade'ye göre *«anne kucağı»*, İkrime'ye göre *«beşik»*tir. Bazıları *«çocuğun üzerinde bulunduğu taht»* bazıları *«çocuğun üzerinde bulunduğu yer»* demişlerdir.

Rivayete göre Hz. İsa, annesine bu şekilde itiraz yapıldığı zaman sütünü içmekteydi. Bu sözleri dinledikten sonra süt içmeyi bırakarak İsrailoğulları'na yönelmiş, sol tarafı üzerinde durup, şehadet parmağıyla işaret ederek *«Ben Allah'ın kuluyum. Bana kitap vermiştir. Beni peygamber kılmıştır»* dedi.

Bazı görüşlere göre Hz. Zekeriyya, Hz. İsa'ya yönelerek *«konuş»* dedi. Hz. İsa da *«Ben Allah'ın kuluyum. Bana kitap vermiş, beni peygamber kılmıştır»* dedi. Yani önce Allah'a kul olduğunu söyledi. Çünkü Allah'a kulluğunu itiraf etmesi salihlerin makamlarının ilkidir. Bu ayet Hz. İsa'nın Rab olduğunu iddia edenlerin aleyhinde bir delildir. Çünkü İsa burada *«Ben Rabbim»* demiyor, *«Ben Allah'ın kuluyum»* diyor Hz. İsa'nın bu cümlelerinde annesinin zinadan uzak olduğuna, tertemiz bulunduğuna dikkatleri çekme mânâsı vardır. Çünkü bu, Hz. İsa'nın Allah tarafından seçildiğine delâlet eder. Cenab-ı Hak zinadan gelen bir kimseyi seçmekten yücedir. Bu durum da Hz. İsa'nın muhatapları nezdinde teslim edilecek bir durumdu. Annesini bu cümlelerle o derece büyütüyor, öyle yükseltiyordu ki sarahaten *«annem şunu yapmamıştır»* sözü bile onu bu kadar yüceltemezdi.

Burada insanın aklına şu geliyor: Acaba Hz. İsa bunları söyledikten sonra artık baliğ ve erginlik çağına gelmiş insanlar gibi mi konuştu? Yoksa bu konuşmadan sonra tekrar çocukluk haline dönerek geliştikten sonra mı konuştu? İşte Hz. İsa'nın beşikte konuşup sonra âdet vaktine kadar konuşmayanlar arasında sayılması ikinci şıkkı açıkça tercih ettirmektedir. Yani bir defasında konuştu, artık daha sonra gelişinceye kadar konuşmadı.

Kitaptan maksat İncil'dir. Bazıları *«Hz. İsa'ya verilen kitaptan maksat Tevrat'tır»*, bazıları da *«Burada hem İncil hem de Tevrat kastedilmektedir»* demişlerdir.

(31) *«Nerede olursam olayım...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin metninde geçmekte olan *«mübareken»* kelimesi Mücahid'e göre *«çok yararlı»* demektir. Onun yararlı olması, gözü görmeyen, kulağı sağır, dili konuşmayan ve bedeninde hastalık olana dokunduğu zaman Allah'ın şifa vermesidir.

Süfyan *«Bu ibarenin mânâsı, marufu emreden, insanları münkerden alıkoymaya çalışan ve hayrın muallimi olan bir kimse kıldı, demektir»* dedi. Dahhak'a göre *«Bu kelimenin mânâsı, beni ihtiyaçları yerine getiren zat olarak kıldı»* demektir. Bazıları da ayeti *«Cenab-ı Hak onu akıl yönünden kemale erdirdi. Küçükken ona peygamberlik verdi»* şeklinde yorumlamışlar ve bu yorumu Hasan Basri'den rivayet ettiklerini iddia etmişlerdir.

İbn Ebi Hatim, Enes'ten rivayet ediyor:

«Hz. İsa daha annesinin rahminde iken İncil'i okudu ve onu kuvvetli bir şekilde ezberledi». Bu mânâ *«Bana Kitab-ı verdi»* cümlesinden anlaşılıyor. Yani ben nerede olursam olayım, isterse annemin rahminde olayım, Cenab-ı Hak beni mübarek kılmış, peygamber kılmış ve bana kitap vermiştir.

«Bana namaz kılmayı ve zekât vermeyi emretti». Zahire bakılırsa namaz ve zekâttan maksat, beden ve mal ile özel şekilde icra edilen ibadetler demektir. Bazıları *«zekâttan maksat fıtrat temizliğidir»* demişlerdir. Bazıları da *«Namazdan maksat dua,*

zekâttan maksat nefsi rezaletlerden temiz kılmak demektir» demişlerdir.

İbn Atiyye'den gelen nakle göre burada zekâttan maksat mal zekâtıdır. Fakat bu rivayette nazar vardır. Çünkü peygamberler üzerinde zekât yoktur. Cenab-ı Hak onları dünyada tertemiz kılmıştır. Onların elindeki her şey Allah'ındır. Bunun için onlar öldükten sonra varis bırakmazlar.

Veya zekât temizleyicidir. Zaten peygamberlerin kazandıkları şeyler temizdir. Hz. İsa'nın *«hayatta kaldığım sürece»* demesinden maksat, dünya hayatında kaldığım sürece demektir. Bu süre Hz. İsa'nın gökte olduğunu ihtiva etmemektedir.

(32) *«Anneme saygılı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. İsa'nın bu sözü sanki açıkça *«benim babam yok»* demeye delâlet eder ve bu cümle annesinin zinadan tertemiz olduğuna işaret eden cümlelerin hepsinden daha belirgindir.

«Beni başkaldıran bir zorba kılmadı»; yani ezeli ilminde benim hakkımda böyle bir hüküm vermedi. Rivayete göre Hz. İsa tevazuun en alâsında bulunuyordu, mütevaziydi. Ağaçlardan meyveler koparıp yer, kıl elbiseler giyer, toprağa otururdu. Dünyada bir mesken edinmemişti. Ve daima şöyle derdi: *«Ben kalbi yumuşak ve böbürlenmeyen bir kimseyim.»*

(33) *«Doğduğum gün, öleceğim gün...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu cümlenin benzeri daha önce geçmişti. En açık ve en sahih

görüş şudur: «*Es-Selâm*» kelimesinin başındaki eliflâm cins içindir. Hz. İsa bunu annesi Meryem'i zina ile itham eden ve yahudilerden annesine düşman olanların lânetlenmelerine tariz olarak söylemiştir. Çünkü o özel olarak «*selâmın cinsi benim üzerimdedir*» demekle muhataplarına «*Bu selâmın tersi de sizin üzerinizdedir*» demek istemiştir. Tıpkı «*selâm hidayete tâbi olanların üzerinedir*» ayetinde olduğu gibi. Yani hidayete tâbi olmayanların üzerine de azap vardır, demektir. Bu makam inkâr etme ve inad gösterme makamı olduğundan böyle bir tarizin bulunmasına yardım edicidir.

(34) «*İşte hakkında şüpheye düştükleri. .*»

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin başındaki «*Zalike*» daha önceki sıfatlarla sıfatlı bulunan Hz. İsa'ya işaret etmektedir. Bu işarette Hz. İsa'nın rütbesinin yüceliğine, mertebesinin enginliğine ve bahsi geçen sıfatlara özel olarak sahip olmasına ikinci bir işaret vardır. Sanki Kur'an indiği anda Hz. İsa gözler önündeymiş gibi, Kur'an ona işareti ifade buyurmuştur. Bu kelime mubtedadır, «*İsa*» kelimesi de onun haberidir. «*Meryem'in oğlu*» mânâsını ifade eden «*İbn Meryem*» İsa'nın sıfatıdır. Ayetten maksat «*İşte o, geçen sıfatlara sahip olan Meryem'in oğlu İsa'dır. Hıristiyanların vasıflandırdığı İsa değildir*» şeklindedir. Bu ayet hıristiyanları en beliğ bir şekilde yalanlamaktadır. Zira Cenab-ı Hak burada hıristiyanların Hz. İsa'ya yakıştırdıkları sıfatın tam tersiyle onu sıfatlandırmaktadır. Mesela «*İsa Rabbine, yaradanına ibadet ediyor*» sıfatını Cenab-ı Hak ona veriyor. Bu İsa'nın ilâh olduğuna, hâşâ Allah'ın oğlu olduğu iddiasına tam zıddır. «İsa ancak Meryem'in oğludur,» mânâsı kelâmın hulâsasından anlaşılıyor. Hasr açıkça yoksa da kelâmın hulâsasından bu anlaşılmaktadır.

Ayetin metnindeki «*Kavl*» kelimesi mukadder bir fiilin mef'ulüdür. Burada «*hak*»tan maksat Cenab-ı Hak'tır. «*Onun kavli*»nden maksat da Hz. İsa'dır. Hz. İsa'ya «*Allah'ın kavli*» denilmesinin sebebi, Cenab-ı Hakk'ın onu babasız olduğu halde «*ol*» sözüyle yaratmış olmasıdır. Bazılarına göre kavl kelimesi kendi kökeninden gelen bir fiilin mef'ulüdür. Yani ben hakkın sözünü söylüyorum.

Ayetin sonunda gelen «*Yemterun*» fiili şek ederler, hakkında mücadele ederler mânâsını ifade eder. Yani yahudiler «*O bir sihirbazdır*», hıristiyanlar da «*O Allah'ın oğludur*» derler. Hz. İsa'yı hem yahudilerin hem de hıristiyanların sözünden tenzih ederiz.

(35) «*Allah'a evlat edinmek...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Yani Cenab-ı Hak için evlat edinmek sıhhatli değildir. Ve böyle bir evlat edinmek de doğru değildir. Bu cümle hıristiyanları yalanlamakta ve Cenab-ı Hakk'ı onların iftiralarından tenzih etmektedir.

«*O bir işe hükmettiği zaman ona sadece «ol» der, o da hemen oluverir*» cümlesi ise ona evlat isnad edenlerin susturulması için getirilmiştir. Çünkü bu cümlede Cenab-ı Hakk'ın bir işe hükmettiği zaman o işin süratli bir şekilde olduğu bildiriliyor. Şanı böyle yüce olan Allah, ihtiyaç ve eksiklik alâmetlerinden olan evlat edinmekle nasıl itham edilebilir? Onun ne ihtiyacı ve ne eksikliği vardır ki evlat edinmiş olsun?

(36) *«Muhakkak ki Allah benim de...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu söz ubudiyyet yani kulluk mânâsını yerleştirmek için Hz. İsa'nın sözlerinin mütemmimidir. Bu ayetle Hz. İsa'nın sözünden ibaret olan diğeri arasına muterize olarak iki ayet girmiş oluyor. Bu sözün Hz. İsa'nın sözünden bir parça olduğunu İbn Abbas'tan gelen bir rivayet tekid etmektedir. Ayetin zahirine bakılırsa burada hitap Hz. Muhammed'edir. Yani *«Ey Muhammed! De ki: Muhakkak ki Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyle ise ona kulluk edin. İşte bu doğru yoldur».*

Yani bu, tevhidden zikredilen dosdoğru yoldur. O yoldan giden sapıtmaz demektir.

(37) *«Sonra kendi aralarında.:.»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetteki gruplardan maksat yahudi ve hıristiyanlardır. Bu tefsir Kelbi'den rivayet edilmiştir. Yani o gruplar ittifakı gerektiren noktayı ihtilaf menşei yapmışlardır. Hz. İsa'nın nakledilen sözleri onun Allah'ın kulu ve peygamberi olduğu hususunda kesin nasslar olmasına rağmen hıristiyanlar ifrat, yahudiler de onun hakkında tefritte bulunmuşlardır. Yani hıristiyanlar *«O Allah'ın oğludur, Allah'tır, üçün biridir»* demişler; Yahudiler de *«O sihirbazdır, (hâşâ) zina evladıdır»* şeklinde iftirada bulunmuşlardır. Bir grup Hz. İsa'yı Allah telakki edecek derecede ifrat, bir grup da onu sihirbazlık ve zina evladı olmakla itham edecek derecede tefrit etmişlerdir. *«Kendi aralarında»* tabirinden anlaşılıyor ki ihtilaf onlardan çıkmamış, aksine onlar bizzat ihtilaf etmiş olanlardır. Bazıları *«Gruplardan maksat hıristiyanların grup-*

larıdır. Çünkü Hz. İsa'nın refinden sonra hıristiyanlar ihtilafa düştüler. Nastur; «İsa Allah'ın oğludur -hâşâ- Allah onu dünyaya gönderdikten sonra göklere kaldırıp katına götürdü» dedi. Yakub, « O Allah'ın ta kendisidir. Evvela yere indi, sonra göklere çıktı» dedi. Melka, «İsa Allah'ın kulu ve peygamberidir» dedi. Şehristani, El-Milel ve'n-Nihal adlı kitabında melkânilerin şöyle söylediklerini ifade ediyor: *«Kelime yani ilim uknumu Hz. İsa ile birleşti ve onun nasutiyeti bir elbise bedenine giydirildi.»*

Hıristiyanlar şunu da iddia etmişlerdir: *«Mesih cüz'i değil külli bir nasuttur, kadimdir. Meryem kadim ve ezeli olan bir ilâhı doğurmuştur. Dünyadaki öldürme ve çarmıha germe hadisesi hem Hz. İsa'nın nasut (beşerî) hem de lahut (ilahî) tarafına bağlıdır».*

Bazıları *«Buradaki gruplardan maksat müslümanlar, yahudiler ve hıristiyanlardır»* dediler. Hasan Basri'den gelen bir rivayete göre müslümanlar, hıristiyanlar ve yahudiler Hz. İsa'nın kıssası ortaya geldiğinde onun hakkında ihtilaf ettiler. Çünkü müslümanlara göre Hz. İsa Allah'ın peygamberi ve kuludur. Her şeye kâdir olan Cenab-ı Hak, Meryem'in rahminde onu yaratmıştır. Hıristiyanlar *«ilâhtır, mabuddur»;* Yahudiler ise *«sahirdir, zani bir kadının evladıdır»* dediler.

Bazılarına göre burada gruplardan mutlak kâfirler kastedilmektedir. Böylece yahudi ve hıristiyanları kapsadığı gibi peygamberimizin dönemindeki putperestleri ve diğer grupları da kapsamaktadır. İmam Fahreddin Razi bu yorumu tercih etmiş ve *«Zira ayette herhangi bir grubu tahsis eden bir durum bahis konusu değildir»* demiştir.

«Bu gruplardan maksat ehl-i kitaptır» şeklindeki yoruma göre, bu hadisenin Hz. İsa'nın kıssasından sonra zikredilmesi bunu iktiza etmektedir. Cenab-ı Hakk'ın *«Büyük bir günü görmekten*

dolayı vay o kâfirlerin haline» cümlesi de bu görüşü takviye etmektedir. Kâfirlerden maksat ihtilafa düşen gruplardır. Cenab-ı Hak hepsinin kâfir olduğunu ilân etmek ve cezalarının nedeninin de küfürleri olduğunu açığa vurmak için bu tabiri kullanmıştır.

*«Büyük bir günün meşhedi»*nden maksat dehşeti, hesabı ve cezası büyük olan bir günün görünmesi demektir. Bu da Kıyamet Günü veya onun görüldüğü vakit veya onun görüldüğü mekân veya o günün onlar aleyhinde şahitlik etmesi demektir. Zira melekler, peygamberler onların aleyhinde şahitlik ettikleri gibi dilleri ve diğer azaları da fasıklıklarını ilân eder.

Bazı kimseler *«Bu ibareden maksat, onların Hz. İsa ve annesi hakkında söyledikleri gündür»* dediler. Bu günün *«büyük»* olduğunu Cenab-ı hak söylüyor. Çünkü bu günde yapılan iftira çok büyük ve çok korkunçtur.

Bazıları *«Bu günden maksat Medine'yi saran gruplar arasında ihtilaf çıktığı zaman müslümanların savaşmasıdır»* demişlerdir. Fakat hak olan, bu günden Kıyamet Günü'nün kastedilmesidir.

(38) *«Onlar huzurumuza çıkacakları gün, neler...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ayet onların o gündeki görüş ve duyuşlarının hiddetinden bir taaccübtür. Ayetin mânâsı, *«Onların kulak ve gözleri o günde (yani hesap ve ceza gününde) hayret edilmeye değer bir durumdadır. Halbuki dünyada sağır ve kör idiler»* şeklinde anlaşılır. (Bu tefsir Hasan Basri ve Katade'den rivayet edilmiştir).

Ali bin İsa *«Bu ayet te'dibtir»* dedi. Yani onlar kalplerini pa-

ramparça eden şeyi işittiklerinde, yüzlerinin simsiyah kesilmesine sebep olan şeyi gördüklerinde hayret verici bir şekilde işitir ve görürler.

Ebu'l-Âliye'ye göre, bu emir gerçekten Hz. Peygamber'e verilen bir emirdir. O güne dair, vaadedilenleri ve o kâfirlerin başına gelenleri dinle ve gör! Eğer *«esmi'»* ve *«ebsir»* kelimeleri taaccüb fiili iseler o zaman harf-i cer ile onun mecruru olan zamir mahallen merfudur. Eğer Rasûl-ü Ekrem'e yönelik bir emir ise o vakit faili gizlidir.

Bazıları *«Bu iki fiil taaccüb fiilleri olsa dahi yine failleri mastarlarına raci olan bir zamirdir»* demişlerdir. Zalimler bugün de (yani dünyada) apaçık bir sapıklık içerisindedirler. Yani sonu idrak edilmeyecek derin bir sapıklık içerisindedirler. Çünkü onlar dinlemek ve bakmaktan tamamen gafil olmuşlardır.

وَاَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ اِذْ قُضِيَ الْاَمْرُ ۘ وَهُمْ فِيْ غَفْلَةٍ وَّهُمْ
لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٣٩﴾ اِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْاَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَاِلَيْنَا يُرْجَعُوْنَ ﴿٤٠﴾
وَاذْكُرْ فِي الْكِتٰبِ اِبْرٰهِيْمَ ۭ اِنَّهٗ كَانَ صِدِّيْقًا نَّبِيًّا ﴿٤١﴾ اِذْ قَالَ
لِاَبِيْهِ يٰٓاَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِيْ عَنْكَ
شَيْـــًٔا ﴿٤٢﴾ يٰٓاَبَتِ اِنِّىْ قَدْ جَاۗءَنِيْ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَاْتِكَ فَاتَّبِعْنِيْٓ اَهْدِكَ
صِرَاطًا سَوِيًّا ﴿٤٣﴾ يٰٓاَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطٰنَ ۭ اِنَّ الشَّيْطٰنَ كَانَ
لِلرَّحْمٰنِ عَصِيًّا ﴿٤٤﴾ يٰٓاَبَتِ اِنِّىْٓ اَخَافُ اَنْ يَّمَسَّكَ عَذَابٌ مِّنَ
الرَّحْمٰنِ فَتَكُوْنَ لِلشَّيْطٰنِ وَلِيًّا ﴿٤٥﴾ قَالَ اَرَاغِبٌ اَنْتَ
عَنْ اٰلِهَتِيْ يٰٓاِبْرٰهِيْمُ ۚ لَىِٕنْ لَّمْ تَنْتَهِ لَاَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِيْ مَلِيًّا ﴿٤٦﴾ قَالَ
سَلٰمٌ عَلَيْكَ ۚ سَاَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّيْ ۭ اِنَّهٗ كَانَ بِيْ حَفِيًّا ﴿٤٧﴾
وَاَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَاَدْعُوْا رَبِّيْ ۡ عَسٰٓى اَلَّآ اَكُوْنَ
بِدُعَاۗءِ رَبِّيْ شَقِيًّا ﴿٤٨﴾ فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُوْنَ مِنْ
دُوْنِ اللّٰهِ ۙ وَهَبْنَا لَهٗٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ ۭ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا ﴿٤٩﴾
وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِّنْ رَّحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا ﴿٥٠﴾
وَاذْكُرْ فِي الْكِتٰبِ مُوْسٰٓى ۡ اِنَّهٗ كَانَ مُخْلَصًا وَّكَانَ رَسُوْلًا نَّبِيًّا ﴿٥١﴾

39 — (Ey Muhammed!) Onları hasret (pişmanlık/üzüntü) gününün (dehşetinden) uyar. Onlar bir gafletin içinde iken ve henüz iman etmemişken iş olup bitmiştir.

40 — Yeryüzüne de, onun üzerindekilere de ancak biz varis oluruz. Ve onlar ancak bize döndürülürler.

41 — (Ey Muhammed!) Kitap'ta İbrahim'i de zikret. Zira sıdkı bütün bir peygamberdi.

42 — Hani (İbrahim) babasına; «Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda vermeyen bir şeye niçin tapıyorsun?» dedi.

43 — «Ey babacığım! Bana sana gelmeyen bir ilim geldi. Bana uy ki seni düzgün bir yola ileteyim.»

44 — «Ey babacığım! Şeytana kulluk etme. Çünkü şeytan Rahman'a âsi oldu.»

45 — «Ey babacığım! Ben sana Rahman'dan bir azap dokunup da, şeytanın yakını olmandan korkuyorum».

46 — (Azer): «Ey İbrahim! Sen benim mabudlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer (bundan) vazgeçmezsen andolsun seni taşlarım. Uzun bir süre benden ayrıl, git» dedi.

47 — (İbrahim): «Selâm sana! Rabbimden senin için mağfiret dileyeceğim. Çünkü O bana çok lütufkârdır» dedi.

48 — «Sizden de Allah'tan başka taptığınız şeylerden de uzaklaşıyor ve Rabbime yalvarıyorum. Umulur ki Rabbime dua etmekle bedbaht olmam.»

49 — Ne zaman ki (İbrahim) onlardan ve Allah'tan başka taptıklarından uzaklaşıp bir tarafa çekildi, o zaman biz ona İshak'ı ve Yakub'u bağışladık ve hepsini peygamber kıldık.

50 — Onlara rahmetimizden bağışladık ve kendilerine yüce bir lisan-ı sıdk verdik.

51 — (Ey Muhammed!) Kitap'ta Musa'yı da zikret. Gerçekte o, muhlis ve gönderilmiş bir peygamberdi.

(39) *«(Ey Muhammed!) Onları...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet üzerinde İmam Suyuti *«Celaleyn»* adlı tefsirinde *«Ey Muhammed! Mekke kâfirlerini korkut»* diyor. Hasret gününden maksat Kıyamet Günü'dür. Çünkü o günde kötülük yapan *«Niçin dünyada iyiliği bıraktım»* diye üzüntü duyar. O zaman onların hakkındaki durum hükme bağlanmıştır ve orada onlara azap tatbik edilecektir. Halbuki onlar dünyada iken bundan gafil idiler ve buna iman etmiyorlardı.

Müfessir Mekkeliler'i tahsis ediyor. Çünkü bu ayetin nüzul sebebi Mekkeliler'dir. Ama burada «lâfzın umumuna bakılır, sebebin hususiyetine bakılmaz» kaidesi unutulmamalıdır.

Kıyamet Günü'nün birçok isimleri vardır. Onlardan bazıları şunlardır: Yevmuddin, Yevm'ul-Ceza, Yevm'ul-Hisab, el-Hakka, el-Karia, el-Yevm'ul-Mevrud, vs.

(40) *«Yeryüzüne de, onun üzerindekilere de...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak bu ayette yeryüzü üzerinde bulunan akıllı ve akılsız bütün canlıları helâk etmek suretiyle onların mirasçı-

ları olacaktır.*«Onlar o günde ceza ve mükâfatlarını almak üzere bize döndürüleceklerdir»;* Yani herkese takdim ettiği ameline göre cezası veya azabı verilecektir. Eğer hayır işlemişse hayır, şer işlemişse şer verilir.

(41) *«(Ey Muhammed!) Kitap'ta İbrahim'i de...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Kitap'ta İbrahim'in haberini zikret» ibaresindeki *«Kitap»* tan maksat Kur'an'dır. Bu ayet Mekkeliler'e Hz. İbrahim'in haberini, belki ibret alır, iman ederler diye anlatmaktadır. Bu cümle daha önceki *«Kitap'ta Meryem'i zikret»* cümlesi üzerine atıftır. İbrahim *«sıddık»*tı. Yani çok doğru söyleyendi. Sözlerinde, fiillerinde ve hallerinde doğruydu. Ve peygamberdi. Sıddıklık Hz. İbrahim için özel bir vasıftır. Her peygamber sıddıktır, fakat her sıddık peygamber değildir. Velâyet ile sıddıkiyyet arasında umum ve husus meselesi vardır. Zira her sıddık velidir, fakat her veli sıddık değildir. Çünkü sıddıkiyet mertebesi peygamberlik mertebesinin altındadır. Terkib bakımından *«Nebiyyen»* kelimesi *«sıddık»* kelimesinin bedelidir.

HZ. İBRAHİM'İN BABASI

(42) *«Hani (İbrahim) babasına...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Celaleyn, *«İbrahim'in babası Azer'dir»* diyor. Savi, *«Azer onun hakiki babasıdır diyenler vardır»* der. Suyuti de En'am Suresi'nde *«Azer İbrahim'in babasıdır»* denildiği için burada aynı ifadeyi kullanıyor. Bu, peygamberliklerine zarar vermez. Çünkü Cenab-ı Hak diriyi ölüden çıkarır. Aynı zamanda Rasûlullah'ın

«Ben tertemiz bellerden şayan-ı iftihar olan anne rahimlerine naklolundum» hadisi de buna ters düşmez. Çünkü *«tertemiz beller»* den maksat cahiliye zinasından temiz olmak demektir. Velev kâfir de olsalar..

«Azer'in kâfirliği ancak Hz. İbrahim'in peygamberliğinden sonra tahakkuk etmiştir» de denilebilir. İşte bu ikinci ihtimale binaen Rasûl-u Ekrem'in nuru Azer'den, fıtrat halindeyken İbrahim'e nakledilmiştir demek oluyor.

Bazı müfessirler de *«Azer, İbrahim'in amcasıdır. Babasının asıl ismi Tarih'tir»* derler. *«Amca»ya «baba»* denilmesi büyüklerin âdetlerine binaendir. Çünkü büyükler *«amca»*ya *«baba»* derler. Bu yoruma binaen bahsi geçen hadis itiraz olarak burada bahis konusu olamaz.

Bu iki görüş de tefsir alimlerine aittir.

Hz. İbrahim'in babası putlara tapıyordu. Bu yüzden ona; *«Dinlemeyen, görmeyen, sana hiçbir fayda vermeyen, sana yarar sağlamayan veya zararı defetmeyen bir şeye niçin ibadet ediyorsun?»* diye sordu.

Bu sorudan anlaşılıyor ki Cenab-ı Hak semi' ve basar sıfatlarına sahiptir ve kullarına zarar da yarar da verebilir.

«Onlar işitmezler»; yani onlara ibadet ederken kendileri için okuduğun senaları duymazlar. Onlara yalvarırken senin sesini işitmezler. Onların huzurunda eğildiğini, korkuya büründüğünü görmüyorlar. Veyahut da işitilenlerin hiçbir şeyini işitmezler, görülenlerin de hiçbir şeyini görmezler!

«Onlar seni herhangi bir şeyden müstağni kılmaya da güç yetiremezler.»

(43) *«Ey babacığım! Bana sana gelmeyen...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. İbrahim cehaletin doruğunda bulunan babasını ifrat derecedeki cehaletle isimlendirmediği gibi nefsini de üstün bir ilimle sıfatlandırmadı. Belki nefsini böyle ince bir surette, ikisinin yolunun hallerini daha iyi bilmekle vasıflandırdı ve böylece babasının şefkatini celbetmek istedi.

«Bana tabi ol. Seni dosdoğru bir yola götüreyim. Hedeflerin en yücesine götüren, felaketlere yol açan, dalâletten uzak bulunan bir yola hidayet edeyim» demek istedi.

Hz. İbrahim'e gelen ilim Savi'ye göre tevhid ve ilm-i hâl ilmidir. Yani akaid ve ahkâm-ı şeriyyenin ilmidir.

Ayetin sonundaki *«Seviyyen»* kelimesi dosdoğru mânâsını ifade eder. Hz. İbrahim'e verilen ilim, Alusi'ye göre, Allah hakkında vacib, mümteni ve caiz olan şeyleri bilme ilmidir. Bazıları *«Ahiret sevabına-ikabına bağlı olan ilim burada kastedilmiştir»* derken, bazıları da *«Tüm bunları kapsayıcı ilim kastedilmektedir»* demişlerdir.

(44) *«Ey babacığım! Şeytana kulluk etme...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani putlara tapmak hususunda ona itaat etmekle ona kulluk yapma. Zira putların taatine insanı iteleyen şeytandır. Hz. İbrahim babasının üzerinde bulunduğu küfrü her akıl sahibinin nefret ettiği bir kalıba sokarak onun tamamen menfaatten âri, bütün bir zararı getirici olan niteliğini ortaya dökerek bu hitabı yap-

mıştır. Putlara tapmak hakikatte şeytana tapmaktır. Çünkü onlara tapmayı şeytan emretmektedir.

«Kesinlikle şeytan Allah'a âsidir» cümlesi şeytanın ibadetine yönelmenin nedenidir. Yani rahmeti hepimizi kapsamakta olan, nimeti hepimizi içine alan Zat-ı Kibriya'ya düşmanlık yapan, isyan eden bir şeytana nasıl ibadet edersin? Şüphesiz ki asi bir kimseye itaat eden de asidir. Asi olan herkesten nimetlerin geri alınması ve ondan intikamın alınması uygundur. Cenab-ı Hak buna işaret etmek için *«rahman»* kelimesini kullanmıştır. Yani şeytanın, merhametin sonsuzluğuna sahip olan Cenab-ı Hak'ka isyan etmesi, isyanın en şeniidir. Şeytanın burada sadece Allah'a isyanı zikredilmiştir. Diğer cürümleri söz konusu edilmemiştir. Çünkü bütün bu cürümlerin temeli isyandır. Veya Adem'e olan düşmanlığının bir neticesidir. Böylece Hz. İbrahim babasını şeytanın dostluk ve taatinden uzaklaştırmak istemişti.

(45) *«Ey babacığım! Ben sana Rahman'dan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. İbrahim burada *«korkarım»* diyor. *«Kesinlikle bilirim»* demiyor. Çünkü Azer'in küfür üzerinde ölmesi kesin değildi. İman etmesi de umulabilirdi. Bazıları da *«Buradaki korku ilim mânâsınadır»* demişlerdir. Fakat en uygun tefsir korkunun gerçek mânâsında olması ve Azer'in küfür üzerinde öleceğini kesinlikle bilmediği için bu ifadeyi kullanmasıdır.

«Veliyyen» kelimesi yardımcı ve ateşte onun arkadaşı demektir. Yani eğer şeytana ibadet edersen Rahman olan Allah'tan bir azabın gelip seni yakalamasından ve şeytana ateşte arkadaş olmandan korkuyorum. (1)

(1) Savi, Celaleyn Haşiyesi, cilt: 3, sh: 38-39.

(46) *«(Azer): Ey İbrahim! Sen benim mabudlarımdan yüz mü...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet mukadder bir suale cevaptır. Sanki şöyle soruluyor: Hz. İbrahim babasına bunları söyledikten sonra acaba o bu nasihata nasıl karşılık verdi?

Cevap olarak babası inadına ısrar etti. Şefkat ve merhamet dolu ifadelere karşı mütekebbirane ve kabalıkla dolu sözlerle ortaya atılıp: *«Ey İbrahim! Sen benim mabudlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen seni recmederim»* dedi. Bu cümle Hz. İbrahim'e karşı savrulan bir tehdiddir ve vaz-u nasihatından onu korkutmaktır. Yani Allah'a yemin ederim, eğer sen vaz-u nasihatı bırakmazsan, putlara ibadeti yasaklamaya devam edersen, seni recmederim (Bu Hasan Basri'nin yorumudur).

Bazılarına göre *«Dille seni recmedeceğim yani sana küfredeceğim»* dedi. Bu da İbn Abbas'ın, Süddi, Dahhak ve İbn Cüreyc'in tefsiridir.

Ayetin sonunda gelen *«Meliyyen»* kelimesi Hasan Basri ile Mücahid'in tefsirine göre uzun bir zaman demektir. Süddi *«ebediyyet»* mânâsını ifade ettiğini, *«Bana artık hiçbir zaman yaklaşma»* anlamına geldiğini söylemiştir.

İbn'ul-Enbari, İbn Abbas'tan şöyle rivayet ediyor:

«İbn Abbas «meliyyen» kelimesini sadece uzun anlamıyla tefsir etmiştir», yani uzun bir terketmek veya uzun bir zaman şeklinde söylememiştir. Yine İbn Abbas'tan gelen diğer bir rivayete göre sağlam ve dosdoğru mânâsını ifade etmektedir. Yani hicret etmeye gücü yeter bir şekilde beni bırak. Yani hicrete kadir oldu-

ğun halde, benden uzaklaştığın halde beni bırak. Bunu da sana vurmadan ve seni yaralamadan önce yap.

(47) *«(İbrahim): Selâm sana...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu selâm vedâ etmek mânâsını belirten ve kötülüğü iyilikle karşılamak şeklinde mütareke ifade eden bir selâmdır. Çünkü kötüye kötülüğü terkettirmek ihsandır. Yani benden bundan sonra sana herhangi bir nahoş hadise isabet etmeyecektir ve seni eziyete sokacak bir şey hakkında da seninle konuşmayacağım. Bu tıpkı *«Bizim amellerimiz bizim, sizinkiler sizindir. Selâm sizin üzerinize olsun. Biz cahilleri istemiyoruz»* ayetinin bir benzeridir.

Bazıları *«Bu, ayrılmak tahiyyesidir»* demişler ve bu tefsiri ileri sürenler, bir kâfire de tahiyye yapılabilir, selâm verilir demişlerdir. (Bu aynı zamanda Süfyan bin Uyeyne'nin de görüşüdür). Delil *«Sizinle savaşmayanlardan Cenab-ı Hak sizi yasaklamaz»* ayetidir. Bir de *«Sizin için İbrahim'de güzel bir numune-i imtisal vardır»* ayetidir. Fakat Süfyan es-Sevrî'nin bu delili Sahih-i Müslim'de sabit olan şu hadisle çürütülmektedir: *«Yahudi ve hıristiyanlara önce selâm verici olmayınız.»*

«Rabbimden senin için mağfiret dileyeceğim» cümlesine gelince, Hz. İbrahim, *«seni tevbeye muvaffak kılması için, imana hidayet etmesi için Rabbime yalvaracak, af talebinde bulunacağım»* dedi. Hz. İbrahim bu vaadini Şuara Suresi'nde geldiği gibi *«Benim babamı affet»* demek suretiyle yerine getirmiştir. Hz. İbrahim'in bu af talebi Azer'in Allah'ın düşmanı olduğu hususu kendisine malûm olmazdan evveldir. Nitekim bu Tevbe Suresi'nde açıklanmıştı.

KÂFİRİN İMANA GELMESİ İÇİN DUA ETMEK CAİZDİR

«Yarabbi babamı affet. Çünkü o sapıtanlardandır» sözü delâlet eder ki Hz. İbrahim, Allah'tan onu imana muvaffak etmesini, hidayetini istemiştir. O, onun halinden haberdar bulunmuyordu. Onun af talebinde bulunması *«Yarab, onu imana hidayet et, sapıklıktan çıkar»* mânâsını ifade ediyor. Bu mânâ ile kâfir bir kişiye küfür üzere öleceği bilinmezden önce bağışlama talep etmek caizdir. Fakat kâfir olacağını bildikten sonra istiğfar caiz değildir. Çünkü bu, muhali istemektir. Muhali istemek ise haramdır. Bunun için Hz. İbrahim'e vahy yoluyla Tevbe Suresi'nde geldiği gibi Azer'in durumu açıklanınca ve onun da iman etmeyeceği bildirilince kendisini şiddetli bir şekilde terketti. Demek ki Hz. İbrahim'in malûm sözü ve bunu yerine getirmesi bu açıklamadan önceydi. Böylece Hz. İbrahim'in babası için af talep etmesiyle müminlerin müşrik yakınları hakkında af talep etmeleri arasında fark vardır. Çünkü müminlerin af talebi açıklamadan sonradır. Bunun için de Hz. İbrahim'e af talebinde bulunması için izin verilmemiştir.

«Sizin için İbrahim'de ve İbrahim'le beraber olanlarda güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine: «Biz sizden uzağız. Allah'tan başka taptıklarınızdan da uzağız, sizi inkâr ediyoruz» demişlerdi.» Bu ayetin devamı ilgili meseleyi açıklamaktadır. (Bkz. Mümtahine: 4).

(48) *«Sizden de Allah'tan başka taptığınız şeylerden de...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. İbrahim, *«Sizden uzaklaşacağım. Allah'tan başka taptıklarınızdan da uzaklaşacağım. Dinimin uğrunda sizin yurdunuzdan hicret edeceğim. Çünkü nasihatlarım size hiçbir fayda vermedi»* dedi.

Rivayete göre İbrahim, Şam'a hicret etti. Bazıları Harran'a hicret ettiğini söylemişlerdir. Harran oraya yakındı. Çünkü onlar «Kûsâ» (1) arazisinde bulunuyorlardı. Hz. İbrahim bu hicret esnasında Sare ile evlendi. Hacer'i Sare'ye cariye olarak veren kralla karşılaştı.

Hz. İbrahim'in bu uzaklaşması kalbî bir uzaklaşma da olabilir. İnanç uzaklaşmasıdır. Fakat bu tevil, rivayetlere ters düşmektedir.

«Rabbimi çağıracağım» demek sadece ona ibadet edeceğim demektir. Umulur ki ben Rabbimin ibadetiyle çalışması boşa geçmiş ve mahrum kalmış bir kimse olmayacağım. Bu cümlede onlara tariz ve tenkit vardır. Zira Hz. İbrahim onların putlarına ibadet etmeleri durumunda helâk olacaklarını söylüyordu.

Bu konuşmanın başında *«umulur»* anlamına gelen *«asa»* kelimesinin kullanılması tevazuu izhar etmek içindir.

İtibar neticeye bağlıdır. Netice ise Cenab-ı Hakk'ın özelliği olan gaybi işlerdendir.

(49) *«Ne zaman ki (İbrahim) onlardan ve...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hicret etmek suretiyle hem onlardan hem de Allah'tan başka taptıklarından uzaklaştı. O zaman Cenab-ı Hak kendisine İshak ile

(1) Kûsâ, Babil'de bir yerin adıdır. Hz. İbrahim'in annesinden dedesi olan Kûsâ tarafından FIRAT'tan alınan bir nehrin de adıdır. Irak'tadır. (Mü'cemul-Buldan)

Yakub'u lûtfetti. Yani O, Allah için babasını ve kâfir kavmini bıraktığından dolayı Cenab-ı Hak ona İshak'ı ve onun oğlu olan Yakub'u hibe etmiştir. Bu hibe, hemen hicretin arkası da değildir. Meşhur rivayete göre Hz. İbrahim'e ilk hibe edilen İsmail'dir. Çünkü Cenab-ı Hak başka bir ayette *«Ona halim bir çocuğun müjdesini verdik»* buyurmaktadır. Yani o *«Ya Rab, salihlerden bana bir evlat hibe et»* duasını yapar yapmaz ona halim bir erkek çocuk müjdelenmiştir.

Celaleyn *«İbrahim mukaddes araziye hicret etti»* diyor. Babil şehrinden Arz-ı Mukaddes'e gittiğini söylüyor. İsmail, Hacer'dendi. Sare, İsmail'in doğumundan sonra Hacer'i kıskandı. O da İshak'a hamile kaldı. İbrahim yaşlandığı zaman da Hz. Yakub dünyaya geldi.

Diğer bir rivayete göre Hz. İbrahim, Şam'a gitmek istediğinde evvela Harran'a geldi. Burada Sare ile evlendi. Sare'den İshak dünyaya geldi. İshak oğlu olarak da Yakub dünyaya geldi. Yani bu ikinci rivayete göre Yakub, İshak'ın oğlu, birinci rivayete göre ise Hz. İbrahim'in oğludur. Alusi *«Birinci rivayet daha açık, gerçeğe daha yakındır»* diyor.

Savi, *«Celaleyn'in ibaresinden anlaşılıyor ki Hz. İbrahim Yakub'u da görmüştür. Ve gerçek te budur. Çünkü kendisine İshak müjdelendi, İshak'tan sonra da Yakub'un müjdesi verildi»* diyor.

Hz. İbrahim 175 sene yaşadı. Onunla Adem arasında ikibin, Nuh'la ise bin senelik bir zaman vardı. (Hakikati Allah daha iyi bilir).

Beyzavi; *«Hz. İbrahim, Şam'a müteveccihen yola çıktığında önce Harran'a varmış, orada Sare ile evlenmiş ve bu evlilikten*

Hz. İshak dünyaya gelmiştir. Hz. Yakub ise Hz. İshak'ın oğlu ve Hz. İbrahim'in torunudur» diyor.

(50) *«Onlara rahmetimizden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani İbrahim'e, İshak'a ve Yakub'a rahmetimizden peygamberlik verdik. Daha önce Cenab-ı Hak *«Onların her birisini peygamber kıldık»* demişti. Bu tefsire göre bu kelâm tekrarlanmıştır. Sebebi de Cenab-ı Hak ilân ediyor ki peygamberlik rahmet babındandır. Allah dilediğini onunla tahsis eder.

Kelbi'ye göre *«Rahmet'ten maksat mal ve çocuktur»*. Bazıları da *«Rahmet'ten maksadın Kitap olduğunu»* söylemişlerdir. Fakat en belirgin tefsire göre rahmet *«amm»*dır. Dini ve dünyevi bütün hayırları kapsamaktadır. Zira onların üçüne öyle bir şey verildi ki başka alimlerin hiçbirine verilmemiştir.

«Ve kendilerine yüce bir lisan-ı sıdk verdik» cümlesinden onların bütün dil sahipleri tarafından övülmekte oldukları anlaşılmaktadır. Bu da Hz. İbrahim'in *«Başkaları arasında bana doğruluk dili ver»* duasının kabulüne dikkati çekmektedir.

(51) *«(Ey Muhammed!) Kitap'ta Musa'yı da...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Burada Hz. Musa, Hz. İsmail'den önce zikredilmiştir. Ki onunla Hz. Yakub arasına fasıla girmesin. Bazıları da *«Ehl-i kitabın kalbini celbetmek için Musa önce zikredilmiştir»* diyorlar. Cenab-ı Hak burada on peygamberin ismini saymaktadır: Zekeriya, Yahya, İsa, İbrahim, İshak, Yakub, İsmail, Musa, Harun ve İdris... Bu

peygamberlerin her birisi için özel vasıflar zikredilmektedir. Ve onlara iman edilmesini gerektiren menkıbeler serdedilmektedir. Bununla şanlarının büyüklüğüne işaret edildiği gibi Ümmet-i Muhammed'e de onlara uyulması gerektiği öğretilmiş olmaktadır. Kur'an'da zikredilen bütün peygamberlerin kıssalarının ardında bu mânâ yatmaktadır.

Hz. Musa ihlas sahibiydi. Allah'ı birlemiş, ibadetini şirk ve riyadan kurtarmış, özünü Allah'a adamış, Allah'tan başkasını bırakmıştı.

Bazı kıraatlerde *«Muhlisen»* kelimesi *«Muhlesen»* şeklinde okunmuştur. Bu da *«Allah onu ihlas sahibi kılmıştır»* demek olur. O Allah tarafından, Allah'ın dilediği hükümleri tebliğ etmek üzere gönderilen bir peygamberdir, Nebidir. Onun derecesi peygamberlerin çoğundan veya diğer insanlardan daha üstündür. O diğer insanlara gönderilmiştir. Çünkü *«Nebi»* kelimesi büyüklük, yücelik mânâsına gelen *«Nebvet»*ten veya haber veren anlamına gelen *«nebe»*den gelmektedir. Yani Cenab-ı Hakk'ın tevhid ve şeriatları insanlara haber vermektedir.

Savi, *«O Rasûl ve nebi idi»* diyor. Yani ezelde, Allah'ın ilminde onun peygamberliği ve risaleti sabit olmuştur. Aksi takdirde onun risaleti insanlara nisbetle daha sonra meydana gelmiştir.

وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا ﴿٥٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ
مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا ﴿٥٣﴾ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ
إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا ﴿٥٤﴾ وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ
وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا ﴿٥٥﴾ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِدْرِيسَ
إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ﴿٥٦﴾ وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا ﴿٥٧﴾
أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِنْ ذُرِّيَّةِ آدَمَ وَمِمَّنْ
حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَّةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَائِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا
إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا ﴿٥٨﴾ فَخَلَفَ
مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ
غَيًّا ﴿٥٩﴾ إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ
وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا ﴿٦٠﴾ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمَٰنُ عِبَادَهُ
بِالْغَيْبِ إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًّا ﴿٦١﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَامًا
وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿٦٢﴾ تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ
مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا ﴿٦٣﴾ وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ لَهُ مَا بَيْنَ
أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذَٰلِكَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ﴿٦٤﴾

52 — Ona Tur'un sağ tarafından seslendik ve konuşmak için onu yaklaştırdık.

53 — Rahmetimizden dolayı kardeşi Harun'u ona bir peygamber ve Rasûl olarak bağışladık.

54 — (Ey Muhammed!) Kitap'ta İsmail'i de zikret. Gerçekten o sözünde sadık bir kimseydi ve gönderilmiş bir peygamberdi.

55 — Halkına namazı ve zekâtı emrederdi. Rabbinin katında kendisinden razı olunmuş bir kimseydi.

56 — Kitap'ta İdris'i de zikret. Kuşkusuz o da Sıddık (dosdoğru) ve peygamberdi.

57 — Onu yüce bir yere yücelttik.

58 — İşte onlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberlerden, Adem'in zürriyetinden, Nuh ile beraber gemide taşıdıklarımızın neslinden, İbrahim ve İsrail (Yakub) soyundan, hidayete ulaştırdığımız ve seçkin kıldığımız kimselerdendir. Onlara Rahman'ın ayetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlardı. (Dikkat secde ayetidir secde et.)

59 — Onlardan sonra yerlerine bir nesil geldi. Namazı bıraktılar, şehvetlerine uydular. Bu yüzden onlar da (azgınlıklarının cezası olarak) Gayya'yı boylayacaklar.

60 — Ancak tevbe eden, iman eden ve salih amelde bulunan kimseler bunun dışındadırlar. Onlar hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın Cennet'e gireceklerdir.

61 — Rahman'ın kullarına gıyaben vaadettiği Adn cennetlerine (gireceklerdir). Kuşkusuz O'nun vaadi yerini bulacaktır.

62 — Orada boş söz değil, sadece selâm işitirler. Orada sabah-akşam rızıkları da hazırdır.

63 — Kullarımızdan takva sahibi kimselere verdiğimiz cennet işte budur.

64 — (Cebrail): «Biz ancak Rabbinin emriyle ineriz. Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında olan her şey ancak O'na aittir. Rabbin asla unutkan değildir.»

(52) *«Ona Tur'un sağ tarafından...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Tur, Mısır ile Medyen arasında bir dağdır. *«El-Eymen»* kelimesi Tur'un sağ tarafı demektir. Yani Tur'un sağ tarafından ona seslendik. Sağdan maksat Hz. Musa'nın sağıdır. Yani Hz. Musa' nın sağ tarafına gelen kısımdan ona seslendik. Zira dağın sağı ve solu olmaz.

ALLAH, MUSA'YA NASIL SESLENDİ?

Cenab-ı Hakk'ın seslenmesinden maksat Allah'ın kelâmının o cihetten Hz. Musa'ya görünmesi demektir. Zahire göre Hz. Musa lâfzî kelâmı dinlemiştir. Bazıları *«Hz. Musa'nın dinlediği, harfsiz ve sessiz idi. Hz. Musa bütün cihetlerden, bütün azalarıyla dinliyordu»* demişlerdir. İşte bununla seslenenin kesinlikle Cenab-ı Allah olduğu tahakkuk etmiş oluyor. Bu noktadan hareket edilerek şöyle denilmiştir:

Hz. Musa'nın hâli hükümdara yaklaştırılmış, aradan vasıtalar kaldırılmış ve özel sohbete nail olmuş bir kimsenin hâline benzetilmektedir.

«Neciyyen» kelimesi gizlice konuşmak mânâsına gelen *«müna-*

caat» kökünden gelir ve terkibde hal bildirilir. Yani *«Musa'ya seslendik»* veya *«Musa'yı münacaat ettiği halde yaklaştırdık»*. Birçok müfessire göre bu kelime yükseklik mânâsına gelen *«necv»* kökünden gelmektedir. Bu hususta İmam Suyuti'nin *«Ed-Durr'ul-Mensur»*unda naklettiğine göre, Abdurrezzak, *«Doğruluğundan kurtulmuş olarak onu yaklaştırdık»* anlamını vermiştir.

(53) *«Rahmetimizden dolayı kardeşi Harun'u...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani ona olan rahmetimizden dolayı onun kardeşi olan Harun'un yardımını, vezirliğini ona hibe ettik. Bu da *«Yarabbi, ehlimden kardeşim olan Harun'u bana vezir kıl»* duasının kabulü idi. Cenab-ı Hak burada Hz. Harun'un vezirliğini, yardımcılığını, peygamberliğini Hz. Musa'ya hibe etmiştir. Kendisini değil. Çünkü o yaşça Hz. Musa'dan daha büyüktü.

Ayetin sonunda gelen *«Nebiyyen»* kelimesi Hz. Harun'un hâlidir. Yani *«Peygamber olduğu halde onun yardımını Musa'ya hibe ettik»*.

HZ. HARUN'UN KİMLİĞİ

Hz. Harun'a gelince, onun nesebi ile Hz. Musa'nın nesebi birdir. Çünkü o Hz. Musa'nın ağabeyidir. Fakat hiçbir kitapta müstakil olarak Hz. Harun hakkında bir bölüm bulunmamaktadır ve Hz. Musa bahsinde onun da bahsi geçmektedir. Peygamberliğin ilk noktasından itibaren Hz. Musa ile beraber oldu. Sonra Cenab-ı Hak, Hz. Harun'la beraber Hz. Musa'ya Tur Dağı'na gitmelerini emretmiştir. İkisi de oraya gitmişler ve Harun orada vefat etmiştir. Hz. Musa onu defnettikten sonra İsrailoğulları'na dönerek Hz. Harun'un öldüğünü haber vermiştir. Tefsir âlimlerine göre, İs-

railoğulları *«sen Harun'u öldürdün»* diye Hz. Musa'yı itham etmişler ve ona karşı çıkmışlardır. Bu hadise Hz. Harun bir taht üzerinde oturduğu halde, yer ile gök arasında Allah tarafından onlara gösterilmesi zamanına kadar devam etmiştir. İşte o zaman Hz. Harun'un öldürüldüğüne dair herhangi bir alâmet olmadığını görmüşlerdir. Cenab-ı Hak Hz. Musa'ya *«Nebu»* dağına gitmesini, oradan Arz-ı Mukaddes'e bakmasını, fakat oraya girmemesini söylemiştir. Hz. Musa da orada vefat etmiş, Kızıltepe mânâsına gelen Fesce'nin üzerine defnedilmiştir.

İsrailoğulları'nın durumuna bakan, Kur'an'ı ve İsrailoğulları'nın kitaplarını okuyan bir kimse görür ki Allah İsrailoğulları'nın nazlarını çekmiş, ailenin çocuğa karşı hükmü ne ise o tavırda kendilerine muamele etmiş, onlara olağanüstü nimetler vermiş, onlara zulmeden kitlelere çeşitli azaplar ve musibetler göndermiş, hamakat ve tuğyanlarını adeta karşılıksız bırakarak tahammül göstermiş, onları razı etmek için ne lazımsa hepsini yapmıştır. Tüm bunlara rağmen onlar inad yönünden daha fazla israr etmişler ve emrine muhalefette bulunmuşlardır. Hz. Musa, İsrailoğulları'na şunları söylemektedir: *«Zannetmeyin ki Allah mukaddes ve tahir olduğunuzdan ve taatinde bütün insanlara üstün bulunduğunuzdan ötürü size mukaddes araziler verecektir. Hayır, bundan değil. Cenab-ı Hak pislikte, düşük ahlâkta son noktaya varmış kitleleri oradan uzaklaştıracak onlardan daha iyi olan sizleri oraya yerleştirecektir» (Tevrat).*

Allah Teâlâ, Kur'an'ın birçok yerinde, İsrailoğulları'na nasıl ihsanda bulunduğunu, Firavun ve kavminin esaretinden onları nasıl kurtardığını bahis konusu etmektedir.

(54) *«(Ey Muhammed!) Kitap'ta İsmail'i de...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Zahire göre İsmail, İbrahim'in oğludur. Cumhur bu noktada ittifak etmektedir. Hakikat de budur. Hz. İsmail'i babası ve kardeşi İshak'tan ayrı zikretmenin nedeni, Cenab-ı Hakk'ın onun şanına, Hz. Muhammed'in dedesi olmak hasebiyle, daha fazla önem vermesinden ileri gelmektedir.

Bazılarına göre bu İsmail, Haskı'nın oğludur. Allah onu kendi kavmine peygamber olarak göndermiş, onlar onun başının derisini yüzmüşler, Cenab-ı Hak onlara vereceği azap noktasında İsmail'i muhayyer kılmıştır. İsmail onların affını dilemiş, Allah'ın sevabına razı olmuştur. Onlara azap edilmesi veya affedilmeleri konusundaki işlerini Allah'a havale etmiştir.

Bu görüşü İmamîler, Ebu Abdullah'tan da rivayet etmişlerdir. Fakat zannı galibe göre böyle bir rivayetin sahih olmadığı ortadadır.

«O sözünde dosdoğru idi» cümlesi Hz. İsmail'i Kitap'ta anmanın nedenidir. Cenab-ı Hak onu bu vasıfla zikrediyor, çünkü o, sonunda doğrulukla şöhret bulmuştur. Bu konuda İmam Suyuti şu rivayeti nakleder: *«İbn Cüreyc'e göre İsmail, Rabbine vermiş olduğu her sözü harfiyyen yerine getiriyordu.»*

İbn Ebi Hatim, Süfyani Sevri'den şöyle rivayet eder:

«Hz. İsmail ile arkadaşı bir köye geldiler. Arkadaşı, *«ya ben otırayım, sen köye git, bize azık getir veya ben gideyim, o azığı alıp getireyim»* dedi. Hz. İsmail *«Sen git»* dedi ve orada oturdu. *«Seni beklerim»* dedi. Kişi oraya girdi, Hz. İsmail'i unuttu. Sonra köyden çıkıp gitti. İsmail o noktadan bir sene kadar ayrılmadı. Kişi bir sene sonra oradan geçerken Hz. İsmail'e: *«Şen şu ana kadar burada mı bekliyorsun?»* dedi. Hz. İsmail cevap olarak: *«Sana burada seni bekleyeceğime dair söz vermiştim»* dedi.

İmam Suyuti'den naklettiğimiz bu hadis başkaları tarafından *«oniki gün bekledi»*, Mukatil'e göre *«üç gün bekledi»*, Sehl bin Sa'd'a göre *«bir gün bir gece bekledi»* şeklinde yorumlanmış veya bu şekilde rivayet edilmiştir. Ama birinci görüş daha fazla şöhret bulmuştur. (Allah hakikati daha iyi bilir). Fakat Hz. İsmail'in bir sene orada beklemesi yani bir sene daima o noktayı gözetlemesi demektir. Yoksa yemeden, içmeden, çalışmadan, istirahat etmeden orada bir sene boyunca beklemiş demek değildir (İmami'ler bu hadisi Ebu Abdullah'tan rivayet etmektedirler).

Hz. İsmail sözünde dosdoğru idi. Mesela babasına *«beni kurban etmek için teşebbüse geçtiğin zaman Allah dilerse beni sabredenlerden göreceksin»* dedi ve sözünde durdu.

«O, gönderilmiş bir peygamber idi» cümlesi üzerinde tefsir alimleri böyle söylemişlerdir. Rasûl, mutlaka mustakil bir şeriata sahip olan peygamber demek değildir. Çünkü İbrahim'in bütün çocukları onun şeriatı üzerindeydiler ve bu şeriatı tebliğ ediyorlardı. Fakat bu yorumun tam tersi şöhret bulmuştur. Hatta bazı müfessirler *«Rasûl, mutlaka kitap sahibi olan bir peygamberdir»* demişlerdir. Fakat hakikate bakılırsa *«Rasûle mutlak kitap lâzımdır»* şeklindeki yorumun yerinde olmadığı görülür.

Bazılarına göre *«Onun bir kitap sahibi olduğu»*nun mânâsı gönderilen kimselere nisbeten böyle olmasındandır. Hz. İsmail babasının şeriatıyla Cürhüm kabilesine gönderildi. Çünkü Hz. İbrahim onlara peygamber olarak gönderilmiş değildi.

(55) *«Halkına namazı ve zekâtı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. İsmail en mühim bir vazife ile meşguldü. O da kişinin nefsini tedbir ettikten sonra insanlardan kendisine en yakın ola-

nın tedbirine yönelmesidir. Nitekim Cenab-ı Hak başka bir ayette *«En yakın olan aşiretini korkut»*, bir diğerinde *«Aile efradına namazı emret»*, başka bir ayette ise *«Nefsinizi ve aile efradınızı ateşten koruyun»* demektedir. Hz. İsmail bu emri ile aile efradının tekmil olmasıyla hepsinin tekmil olmasını kastetmektedir. Çünkü aile efradı diğer insanlara numunedir.

Hasan Basri'ye göre *«Burada ehilden maksat, Hz. İsmail'in ümmetidir. Çünkü peygamber, ümmeti için baba yerindedir.»*

Abdullah bin Mesud'un mushafındaki durum da bunu takviye etmektedir. Ki orada *«İsmail kavmine emrediyor»* şeklinde geçmektedir.

Burada *«namaz ve zekât»*tan maksat ya bizim bildiğimiz ibadetlerdir veya zekâttan maksat mutlak sadakadır. Çünkü Hz. İsmail geceleyin namaz kılmayı, gündüzleri sadaka vermeyi aile efradına emrediyordu.

Bazıları da *«Zekattan maksat nefsin tezkiyesi ve arındırılmasıdır»* demiştir.

O Rabbinin katında beğenilen bir kimse idi. Çünkü sözlerinde ve fiillerinde mustakimdi.

Müslim, Vail'den şöyle rivayet ediyor:

«Allah'ın Rasûlü buyurdu ki: *«Cenab-ı Hak İbrahim'in çocukları arasından İsmail'i seçti. İsmail'in çocuklarından da Kenanî kabilesini seçti».*

Ebu Nuaym *«Delail»*inde Ebu Hureyre'den şu hadisi naklediyor: *«Kıyamet Günü'nde oniki peygamber arasında ben mahlûka-*

tın efendisiyim. İbrahim, İsmail, İshak ve Yakub da bu peygamberlerdendir».

İbn Sa'd, Ukbe bin Beşr'den şöyle rivayet ediyor. «Bu zat Muhammed bin Ali'den sordu: *«İlk Arapça konuşan kimdir?»* Cevap olarak: *«İbrahim'in oğlu İsmail'dir. Arapça'yı konuştuğu zaman 13 yaşındaydı»* dedi. Bunun üzerine soran: *«O halde Arapça'dan önce halk hangi dili konuşuyordu?»* diye sordu. Muhammed bin Ali: *«İbranice konuşuyorlardı»* şeklinde cevap verdi.»

İbn Sa'd, Vakıdi'den şunları naklediyor: *«İsmail annesinden doğduğu gün Arapça dili kendisine ilham edildi. Oysa Hz. İbrahim'in bütün çocukları babalarının dili olan İbranice'yi konuşuyorlardı.»*

İbn Sa'd, Ali bin Ribah'il-Lahmi'den şöyle rivayet ediyor: *«Rasûl-ü Ekrem «Bütün Araplar İsmail'in çocuklarındandır» buyurmuştur».*

Yine İbn Sa'd, İshak bin Abdullah'tan şöyle rivayet ediyor: *«İsmail'in annesinin kabri Kâbe'nin rüknü ile İsmail hicri arasında bulunan su oluğunun altındadır.»*

HZ. İSMAİL'İN KİMLİĞİ

Hz. İsmail'in kıssası, babası Hz. İbrahim'in kıssasının bir parçası olduğundan dolayı öyle pek uzun bir şekilde kitaplarda yer almamıştır. Kur'an'da İbrahim'in çocuğunu kesmesi ve Cenab-ı Hak tarafından *«kâfidir»* deyinceye kadar bunu icra etmeye yönelik hareketi ve çocuğunun yerine kesilmek üzere bir koçun gelmesi kıssası yer almaktadır. Salih kişilerin katında rüyalar, vahiy ve bilfiil verilen emirler yerine geçer. Hz. İbrahim rüyasında oğlunu Allah'a kurban etmesi ve o zamanda adet olduğu üzere ke-

sildikten sonra yakılması emrini almıştı. Bu ismi zikredilmeyen çocuktan maksat Hz. İsmail'dir. Çünkü Hz. İbrahim bu çocuktan sonra Hz. İshak'la müjdelenmiştir. Bu durum kesilmesi istenilenin kesinlikle Hz. İsmail olduğunu ispat eder. Hz. İbrahim bu rüyada gelen emri çocuğuna arzetti. Böylece çocuk onun yanında koşabilecek çağa erişince İbrahim çocuğa: *«Oğlum, gerçekten ben seni rüyamda boğazlıyorken gördüm, sen ne düşünüyorsun?»* dedi. (Oğlu İsmail) dedi ki: *«Babacığım, emrolunduğun şeyi yap! İnşaallah beni sabredenlerden bulacaksın».*

Sonunda ikisi de (Allah'ın emrine) teslim oldular ve Hz. İbrahim Hz. İsmail'i kurban etmek için onu alnı üzerine yatırdı. Biz ona: *«Ey İbrahim!»* diye seslendik; *«Gerçekten sen rüyayı doğruladın. Hiç şüphesiz biz ihsanda bulunanları böyle ödüllendiririz. Doğrusu bu apaçık bir imtihandır. Ona büyük bir kurbanı fidye olarak verdik»* (Saffat : 102-107).

Bu boğazlama hadisesi Tevrat'ta (Tekvin-22. Bölüm) zikredilmektedir. Fakat Tevrat *«Bu hadisenin kahramanı İshak'tır»* diyor. Ancak Kur'an'ın beyanına göre bu hadisenin kahramanı Hz. İsmail'dir. Çünkü ondan sonra Cenab-ı Hak, Hz. İshak'ın müjdesini Hz. İbrahim'e vermiştir. Hem zamirin İshak'a raci olması, hem de İshak'ın isminin ayette açıkça zikredilmesi, kesilmesi istenilenle İshak'ın ayrı şahsiyetler olduğunu ifade eder. Tevrat bizzat kesilmesi istenen zatın Hz. İshak olduğunu söylemektedir. Zebih, İbrahim'in biricik oğlu olmakla nitelendirilmiştir. Zira İbrahim'in tek çocuğunu Allah'ın emrini yerine getirmek üzere kesmesi Allah'a ne denli itaat ettiğinin en bariz delilidir. Bu da İslâm'ın tâ kendisidir. Çünkü İslâm itaat ve imtisaldir. Allah'ın geçmiş ve gelecekler için vazettiği dindir. Biz İshak'a dönüş yaptığımızda deriz ki, o, Hz. İbrahim'in hiçbir zaman biricik evladı olmamıştır. Çünkü İshak dünyaya geldiğinde İsmail 14 yaşındaydı. Nitekim Tevrat bunu açıkça belirtmektedir. Ve İsmail, babası İbrahim vefat edinceye kadar yaşadı, babasının vefatında ve defninde bulundu. Ay-

rıca İshak'ın kurban edilmesi Hz. İbrahim'e verilen ve *«İshak'ın soyu olacaktır»* sözüne ters düşmektedir. Kesilmesi istenenin hadisesi Mekke'de vuku bulmuştur. Çünkü Buhari'nin hadisinden de anlaşıldığı gibi daha süt emerken babası onu Mekke'ye getirmiştir. Cenab-ı Hak, Kur'an'ında Hz. İsmail ile annesi Hacer'in Mekke'ye hicret etmelerini mufassal bir şekilde zikretmemiştir. Sadece Hz. İbrahim'in dili üzerine şu gelmiştir:

«Ey Rabbimiz! Gerçekten ben çocuklarımdan bir kısmını Beyti Haram'ın (kutlu ve korunmuş ev) yanında ekini olmayan bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz, namazı dosdoğru kılsınlar diye böyle yaptım. Böylelikle sen insanların bir kısmının kalplerini onlara ilgi duyar kıl ve onları birtakım ürünlerle rızıklandır. Umulur ki şükrederler.» (İbrahim: 37)

Benim kanaatime göre Hz. İbrahim, Kâbe'yi bina ettikten sonra bu duayı yapmıştır. Ziraatsiz vadiden maksat, bugün Mekke'nin üzerinde kurulu olduğu vadidir. Beyt'in yapımından ve İslâm'dan önce ikinci nesilde Kusay bin Kilab zamanında Mekke kurulmuştur. Çünkü Kusay, Dar'un-Nedve'yi (millet meclisi denilen evi) bina etti. Kureyşliler de ona tâbi olarak mescidin etrafında evler yaptılar. Mescid bir sahaydı. Onlar bu saha etrafında evlerini yapmışlardır. Bu da İslâm gelmezden 150 sene önceydi. (1)

Buhari'de İbn Abbas'tan gelen şu hadis yer almaktadır:

«Hz. İbrahim, Hacer ile oğlu İsmail'i daha süt emerken getirip Kâbe'nin yanına bıraktı. Orada Zemzem kuyusu üzerinde ve mescidin en yüksek yerinde bir ağaç vardı. O gün Mekke'de hiç kimse bulunmuyordu. Orada su yoktu. İbrahim, oğlu ile hanımını orada bıraktı. Yanlarında içinde biraz hurma olan bir dağarcık ile

(1) Subh'ul-Aşa, cilt: 4, sh: 250

su olan bir kabı da bıraktı. Sonra onların yanından ayrılıp yoluna devam etti. İsmail'in annesi Hz. İbrahim'in arkasından koşarak: «Ey İbrahim, nereye gidiyorsun? Bizi bu insansız ve içinde herhangi bir şey bulunmayan vadide nasıl terkediyorsun.»

Bu sözü Hacer birkaç defa tekrar etti. Hz. İbrahim ise ona dönüp bakmıyordu. Sonunda Hacer: *«Acaba Allah mı sana böylè emretti?»* diye sordu. İbrahim: *«Evet, Allah emretti»* dedi. Hacer: *«Allah emretmişse bizi zayi etmez»* dedi ve çocuğunun yanına döndü. İbrahim yoluna devam etti. Sariyyenin yanına varınca artık İbrahim'i görmüyorlardı. O noktada durdu. Yüzünü Kâbe'ye çevirdi. Sonra şu kelimelerle, ellerini kaldırarak dua etti: *«Ey Rabbimiz! Ben çocuklarımdan kimini namaz kılabilmeleri için senin kutsal evinin yanında, ziraate elverişsiz bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! İnsanların gönüllerini onlara meylettir. Şükretmeleri için onları ürünlerle rızıklandır»* (İbrahim: 37).

Hz. Hacer, Hz. İsmail'i emzirir, mevcut olan sudan içirirdı. Su bittikten sonra hem kendisi hem de oğlu susamıştı. Çocuğunun susuzluktan ağzını açıp kapadığını, can çekiştiğini gören Hacer ona bakmamak için sağa sola koşuyordu. Yeryüzünde kendisine en yakın yer olarak Safa'yı buldu. Safa tepesine çıktı. Acaba bir kimseyi görebilir miyim diye vadiye baktı. Hiç kimseyi göremedi. Safa'dan inerek vadinin ortasına geldi eteklerini kaldırdı. Yorgun veya felakete maruz kalan bir insanın koşuşmasıyla koşmaya başladı. Vadiyi geçti. Sonra Merve'ye vardı. Merve üzerine çıktı. Herhangi bir kimseyi bulabilir miyim diye baktı. Fakat hiç kimseyi bulamadı. Bunu yedi defa tekrar etti. Yani Safa'dan Merve'ye, Merve'den Safa'ya yedi defa gidip geldi.

ZEMZEM'İN BULUNMASI

İbn Abbas der ki: «Allah'ın Rasûlü şöyle buyurdular: *«İşte Safa ile Merve arasında hacıların sa'yetmesi Hacer'in sünnetini ihya etmektir»*.

Hacer, Merve'ye çıktığında bir ses işitti ve kendi kendine *«sus»* dedi. Sonra kulak kabartarak aynı sesi tekrar duydu ve *«bana seslendi»* dedi. Bir meleğin Zemzem yerinde olduğunu gördü. Melek topuğuyla (veya kanadıyla) yeri eşiyordu. Sonunda su çıktı. Hacer suya dalıyor, elleriyle su avuçluyordu. Sudan alıp su kabına dolduruyordu. Su kaynar halde çıkıyordu. Hacer avuçladıktan sonra su kaynıyordu.

İbn Abbas der ki: «Allah'ın Rasûlü şöyle buyurdular: *«Allah İsmail'in annesinden razı olsun. Keşke Zemzem'i serbest bıraksaydı, yani «dur!» demeseydi veya onun sağa sola yayılmasına engel olmasaydı. Eğer o sudan avuçlamasaydı, Zemzem, akan bir pınar olacaktı»*.

Hacer çocuğunu emzirdi. Melek ona *«Zayi olmaktan korkmayın. Çünkü burada Cenab-ı Hakk'ın evi yani Kâbe vardır. Bu çocuk ile babası o Kâbe'yi bina edecektir. Cenab-ı Hak bu çocuğu ve aile efradını zayi etmez»* dedi.

Kâbe bir tepecik gibi yerden yüksek duruyordu. Seller sağ ve solundan kayar giderdi. Hacer ile oğlu bu durumda iken Cürhüm kabilesinden bazı kimseler yanlarından geçtiler. Onlar *«Kuda»* yoluyla geliyorlardı. Mekke'nin alt kısmına (yani bugün Mesfele denilen yerlere) yerleştiler. Uçup kalkan bir kuş gördüler. Kendi kendilerine *«Bu kuş su üzerinde dolaşıyor, fakat bizim bildiğimize göre bu vadide su yoktur»* dediler. Bunun üzerine iki kişiyi gön-

derdiler. Onlar su ile karşılaştılar. Ve dönüp arkadaşlarına su bulduklarını haber verdiler. Hepsi yönelerek suya geldiler. İsmail'in annesi suyun yanındaydı. Ona: *«Senin yanında konaklamamıza izin verir misin?»* dediler. O da: *«Evet, fakat sizin su hususunda herhangi bir hakkınız yoktur»* dedi. Onlar da *«evet»*, dediler.

İbn Abbas der ki: «Allah'ın Rasûlü şöyle buyurdu: *«Onların buraya gelmeleri İsmail'in annesinden tenhalığın vahşetini uzaklaştırmıştır. Çünkü o ünsiyeti severdi».*

Onlar oraya konakladılar. Ve aile efradına da haber verdiler. Onlar da gelerek hep beraber orada konakladılar. Böylece su uzerinde onlardan birkaç hanenin aile efradı biraraya geldi. Hz. İsmail büyüdü. Onlardan Arapça öğrendi. Büyüdüğü zaman onların en yetişkini ve en sevimlisiydi. Erkeklik çağına vardığında onu kendilerinden bir kızla evlendirdiler. İsmail'in annesi vefat etti. İsmail evlendikten sonra Hz. İbrahim geldi. Terkettiklerının durumunu kontrol ediyordu. İsmail'i evde bulamadı. İsmail'in hanımından onun durumunu sordu. Kadın *«O bize rızık getirmek için çıkmıştır»* dedi. Sonra Hz. İbrahim onların yaşantılarını, durumlarını sordu; kadın: *«Biz beşeriz. Darlık ve şiddet içerisindeyiz»* diyerek İbrahim'e şikâyette bulundu. İbrahim: *«Kocan geldiği zaman ona selâm söyle ve kendisine de ki: «Kapısının eşiğini değiştirsin»* dedi. İsmail geldiğinde sanki bir şeye ünsiyeti varmış gibi bir hisse kapıldı. Ve sordu: *«Size herhangi bir kimse geldi mi?»* Hanımı: *«Evet, bize şöyle şöyle bir ihtiyar geldi. Seni sordu ve ben de kendisine senin durumunu haber verdim. Bizim yaşantımızın nasıl olduğunu sordu. Ben de kendisine sıkıntı ve darlık içerisinde olduğumuzu haber verdim»* dedi. Hz. İsmail hanımına: *«Acaba o herhangi bir tavsiyede bulundu mu?»* diye sordu. Kadın: *«Evet, sana selâm söylememi emretti ve dedi ki: «İsmail kapısının eşiğini değiştirsin».*

Hz. İsmail, hanımına: *«İşte o ihtiyar benim babamdır. Seni*

boşamamı, senden ayrılmamı emretmiştir. Aile efradına git» dedi. Ve kadını boşadı, başka bir kadınla evlendi. Allah'ın dilediği bir zamana kadar Hz. İbrahim onlara gelmedi. Sonra geldi. Yine İsmail'i evinde bulamadı. Hanımının bulunduğu yere gitti. İsmail'in durumunu hanımından sordu. Hanım: *«O bize rızık getirmek için çıktı»* dedi. İbrahim: *«Siz nasılsınız?»* diyerek onların yaşantı ve durumlarını sordu. Kadın: *«Biz hayr ve genişlik içerisindeyiz. Allah'a şükürler olsun»* dedi. Hz. İbrahim: *«Sizin yemeğiniz nedir?»* diye sordu. Kadın: *«et»* dedi. İbrahim yine sordu: *«Ne içiyorsunuz?»* Kadın: *«su»* dedi. Hz. İbrahim ellerini kaldırarak: *«Yarab, onlar için et ve suda bereket ihsan et»* diye dua etti.

Allah'ın Rasûlü şöyle buyurdu: *«O gün onlarda bir dane bile yoktu».*

Hz. İbrahim oğlunun hanımına: *«Kocan geldiği zaman benden kendisine selâm söyle. Ona de ki, «Kapısının eşiğini kuvvetlendirsin»* dedi ve ayrıldı.

İsmail geldiğinde bir şeyler hissetti ve sordu *«Size herhangi bir kimse geldi mi?»* Kadın: *«Evet, bize güzel kıyafetli bir ihtiyar geldi»* dedi ve böylece kadın gelen misafiri övdü. Ve o misafir senin durumunu benden sordu. Kendisine haber verdim. Bizim yaşantımızı sordu. Ben de *«biz iyi bir şekilde yaşıyoruz»* dedim, deyince Hz. İsmail: *«Sana herhangi bir şey tavsiye etti mi?»* diye sordu. Kadın: *«Evet, onun selâmı vardır. Ve sana «kapının eşiğini kuvvetlendir»* diye emrediyor, deyince Hz. İsmail: *«İşte o benim babamdır. Kapının eşiği de sensin. Senden ayrılmamamı emretmiştir»* dedi. Sonra Hz. İbrahim, Allah'ın dilediği kadar durduktan sonra yine geldi. İsmail o anda Zemzem kuyusuna yakın bir yerde oturmuş ok yapıyordu. Babasını görünce ona hürmeten ayağa kalktı. Babasının elini öptü, boynuna sarıldı. Sonra İbrahim: *«Cenab-ı Hak bana bir şey emretmiştir»* dedi. İsmail: *«Allah'ın emri neyse onu yerine getir»* dedi. İbrahim *«Sen bana yardımcı*

olur musun?» diye sordu. İsmail: «*Sana yardımcı olurum*» dedi. İbrahim buyurdu: «*Cenab-ı Hak burada bir beyt (yani ev) bina etmemi emretti*».

Hz. İbrahim etrafındaki tepeciklerden daha yüksek olan bir tepeyi göstererek «*işte burası*» dedi. İşte o zaman Hz. İbrahim ile Hz. İsmail Kâbe'nin temellerini yükselttiler. Hz. İsmail taş taşıyor, Hz. İbrahim binayı yapıyordu. Bina yükselince İsmail Hacer'ul-Esved'i getirdi. Ve onu, İbrahim üzerine çıksın diye koydu. İbrahim de o taşın üzerine çıktı. Ve duvarı bina etti. İkisi de şöyle dua ediyorlardı: «*Ey Rabbimiz, bizden kabul eyle. Kesinlikle sen dinleyen ve bilensin*».

İkisi de binayı yapmaya devam ettiler ve Kâbe'nin etrafında dönüp durarak: «*Ey Rabbimiz bizden kabul et. Kesinlikle sen dinleyen ve bilensin*» dediler.

Bu hadisten anlaşılan bazı nüktelere dikkati çekmek istiyoruz:

1 — Hz. İbrahim hanımı ile çocuğunu Kâbe'nin yanında bıraktıktan sonra zaman zaman onları ziyaret ediyordu. Bu ziyaretler esnasında Cenab-ı Hak, Hz. İbrahim ile Hz. İsmail'e Kâbe'yi bina etmelerini emretti.

2 — Bu rivayetlerden anlaşılıyor ki, Kâbe'yi ilk bina eden Hz. İbrahim ile Hz. İsmail'dir. Yani bazı rivayetlerde «*daha önce Kâbe Hz. Adem tarafından inşa edilmişti*» şeklindeki rivayetler zayıftır.

3 — Kâbe binası tamamlandıktan sonra Cenab-ı Hak, Hz. İbrahim'e bütün insanlara Allah'ın ibadeti için bir ev bina ettiğini haber vermesini emretti ve onların da ibadet için oraya gelmelerini emir buyurdu.

4 — Hz. İbrahim ile Hz. İsmail, Cenab-ı Hak'ka hac ibadetlerinin nasıl ifa edildiğini kendilerine göstermesini istediler.

5 — Kâbe'yi bina ettikten sonra uzun bir zaman Hz. İbrahim hayatta kaldı.

6 — Kâbe insanların Allah'a ibadet etmeleri için kurulmuş ilk evdir. Bu zamana kadar bütün kabileler putlara, heykellere mabed yaparak onlara tapmaktaydı. Mısırlılar değişik mabudlara, güneşten tutun da öküze kadar bâtıl olan her şeye tapmaktaydılar. Ezoris, İzibes ve oğulları Horis'e taparlardı. Bunlarla Allah'ın sıfatlarına yemin ederlerdi. O remzler için heykeller inşa ederlerdi. Asuriler *«Ba'le Şems»;* yani güneş tanrısına taparlardı. Ebu'l Hevl şeklinde temsilen ona bir put inşa ettiler. Onun başı insan başıydı. Cesedi arslan şeklindeydi ve kanatları vardı. Ken'aniler Baal'e taparlardı. Bu da Ba'ale Şems yani güneş tanrısı şeklindeydi. Fakat kanatları yoktu. Bu heykeli Baalebek müzesinde gördüm. Gazze' nin etrafında bulunanlar Dacun'a (yani balığa) ibadet ederlerdi. Onu bir insan şeklinde yapmışlardı, fakat bedeni balık şeklindeydi. (1)

Tevrat'a göre Hz. İsmail 137 sene yaşamış ve Filistin'de vefat etmiştir. Fakat Arap tarihçilerine göre Hz. İsmail, Mekke'de vefat etmiştir. İddia edildiğine göre Kâbe'nin yanında İsmail'in Hicri diye bilinen yerde hem kendisinin hem de annesinin mezarı vardır.

(1) Abdulvehhab Neccar, Kısas'ul-Enbiya, sh: 105, vd.

İLK TERZİ, İLK YAZAR, İLK ASTRONOM VE İLK SİLAH MUCİDİ

(56-57) *«Kitap'ta İdris'i de zikret...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Tefsir alimlerinin dikkat çektiklerine göre Hz. İdris'in esas ismi Uhnuh'tur. Hz. Nuh'un üçüncü batından dedesidir. Kendisinden önce insanlar hayvan postları giydiği halde o elbise dikmeyi icat etmiştir. Ayrıca ilk defa kalem kullanan, yıldızlar ve hesap ilmi üzerinde düşünen insan olmuştur. Kendisine otuz sahife vahyedilmiştir.

Hakim'in El Mustedrek'inde İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre Nuh ile İdris arasında bin senelik bir zaman vardır. Adı Uhnuh, babası Yart, dedesi Mehlayir, onun babası Emuş, onun babası Kaynan, onun babası Şit, onun babası Hz. Adem'dir.

Vehb bin Munebbih der ki: *«İdris, Hz. Nuh'un dedesidir»*. Fakat şöhret bulmuş rivayete göre babasının dedesidir. Çünkü Nuh, Lemek'in o Muteveşli'nin, o da Uhnuf'un oğludur. Daha önce de söylediğimiz gibi Hz. İdris'in mucizesi olarak yıldızlara bakmış, hesabı icad etmiştir. İlk kalemle yazan, ilk elbise diken odur. İlk dikilmiş elbiseyi giyen de Hz. İdris'tir. Kendisi terziydi. Ondan önce herkes hayvan derilerini giyerdi. Adem'den sonra ikinci peygamber olarak o gönderilmişti. İlk teraziyi, ölçekleri ve silahları icad eden de odur. O silahlarla Kâbil'in çocuklarıyla savaşmıştır.

İbn Mesud *«İdris'in esas ismi İlyas'tır. Kavmine sadece «Lâ ilâhe illâllah» desinler ve istedikleri işlesin diye Allah onu peygamber olarak gönderdi. Fakat buna rağmen kavmi «Lâ ilâhe illâllah»a yanaşmadı ve helâk oldular»* demiştir. Fakat güvenilir görüş İdris'in İlyas olmadığıdır. Her ne kadar onun İlyas olduğunu İbn

Ebi Hatim sağlam bir senedle İbn Mesud'dan rivayet ediyorsa da sahih olanı İlyas olmadığıdır. İdris Süryanice bir kelimedir. «*Ders*» kökünden müştak değildir. Çünkü Arapça olmayan bir kelimeden iştikak yapmak hiç kimse tarafından tasvip görmemiş bir usuldür. Arapça olup «*ders*» kökünden geldiği görüşüne gayrı munsarif olması mânidir. Fakat Süryanice mânâsının Arapça'nın «*ders*» kökünden gelen mânâya yakın olması muhtemeldir. Bu isim çokça okuduğu için ona verilmiştir.

«*Onu yüce bir mekâna yükselttik*»ten maksat, peygamberlik ve Allah'a yakınlıktır. Bu durum Hasan Basri'den rivayet edilmiş, Cübbai ve Ebu Müslim de bu görüşe katılmışlardır. Enes, Ebu Said el-Hudri, Kâ'b ve Mücahid'den de gelen rivayete göre bu «*yüce mekân*»dan maksat dördüncü göktür. İbn Abbas ve Dahhak' tan gelen rivayete göre altıncı göktür. Hasan Basri'den gelen ikinci bir rivayete göre bu yüce mekândan maksat cennettir. Çünkü cennetten daha yücesi yoktur.

İLK TEFSİR VE FIKIH YAZARI

İbn Kesir «*El-Bidaye ve'n-Nihaye*» adlı eserinde «*İdris, Adem' den ve Şit'ten sonra ilk peygamberlik vazifesini alan insandır*» diyor. İdris, Hz. Adem'in hayatından sonra 308 senelik bir döneme yetişmiştir. İbn Kesir, «*tefsir alimlerinden ve fakihlerden çok kimseler, ilk tefsir yazan ve fıkıh tedvin eden kişinin Hz. İdris olduğunu söylemişlerdir*» der.

Hz. İdris adına birçok yalanlar uydurulmuştur. Nitekim diğer peygamber, alim, hakim ve evliyaların adına da birçok yalanlar uydurulduğu gibi...

İbn Kesir bu tür rivayetleri naklettikten sonra «*Bunlar İsrai-*

liyattandır. Bunların bir kısmında nekâret vardır. En sağlamı onun ilmini Allah'a havale etmektir» demiştir. (1)

Hakimler, İdris'in doğum yeri, yetişme yeri ve peygamberlikten önce ilim öğrendiği hocasının kimliği konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bir gruba göre Mısır'da doğmuştur. Doğum yeri Mısır'ın Menfis şehridir ve hakimler; *«İdris Yunanca İrmis ismini almış, sonra Uris şeklinde Arapçalaştırılmıştır. İrmis'in mânâsı Utarit yıldızı demektir»* derler.

Başkaları da *«Onun Yunanca ismi Termis'tir, İbraniler'e göre Hanuh'tur, Araplara göre Ahnuf'tur»* demişlerdir.

Cenab-ı Hak apaçık Arapça olarak indirdiği kitabında ona *«İdris»* ismini vermiştir.

Başka bir gruba göre İdris, Babil'de doğmuş, orada büyümüştür. Hayatının ilk bölümünde Adem'in oğlu Şit'ten ders almıştır. Üçüncü Şit onun dedesinin babasıdır.

Cenab-ı Hak İdris'e büyüdükten sonra peygamberlik vermiştir. O da yeryüzünde fesad çıkaranlara Adem ve Şit'in şeriatına aykırı gitmemelerini tavsiye etti. Onların arasında az bir grup kendisine itaat etti. Fakat çoğu karşı çıktı. Böylece onların yanından ayrılmak istedi. Kendisine itaat edenlere de hicreti emretti. Vatanlarından ayrılmak onlara gayet ağır geldi. Hz. İdris'e *«Biz buradan gidersek Babil'in bir benzerini nerede bulacağız?»* dediler. Babil kelimesi Süryanice *«nehir»* demektir. Onlar Dicle ve Fırat (yani Mezopotamya) bölgesini kastediyorlardı. Hz. İdris *«Biz Allah için hicret ettiğimizde Cenab-ı Hak ondan başkasını bize rızık olarak verir»* dedi ve çıktı. Onlar da kendisini takib ettiler Ba-

(1) Abdulvehhab Neccar, Kısas'ul-Enbiya, sh: 24, vd.

bilyon denilen yere vardılar, Nil nehrini ve sakinlerden boş olan bir yeri gördüler. Hz. İdris Nil'in yanında durup Allah'a ibadet etti, cemaatine Babilyon dedi. Bu kelime hakkında ihtilaf edilmiştir. Bazıları «*Bizim daha önceki nehrimiz gibi bir nehir demektir*» dediler. Bazıları da «*Sizin nehriniz gibi bir nehirdir,*» bazıları da «*Mübarek bir nehirdir*» dedi. Bütün milletlerce Mısır bölgesine Babilyon ismi verilmektedir. Ancak Araplar ona Ham oğlu Mısır'a nisbet etmek üzere Mısır derler. Çünkü tufandan sonra Ham'ın oğlu Mısır oraya geldi ve orayı imar etti.

ŞEHİRCİLİĞİ İLK İCAD EDEN

İdris ve beraberindekiler Mısır'da halkı Allah'a itaate davet ederlerdi. Onun zamanında halk 72 dil konuşuyordu. Cenab-ı Hak bütün bu dilleri İdris'e öğretti ki her gruba kendi dilleriyle tavsiyede bulunabilsin. İdris onlara şehir plânları çizdi. Her şehirde Hz. İdris'in meclislerinde ilim talipleri vardı. Onlara şehircilik siyasetini öğretti. Şehirciliğin temellerni kendilerine açıkladı. Her grup yeryüzünde kendi bölgesinde bir şehir kurdu. Onun zamanında kurulan şehirler 188 idi. Bunların en küçüğü Urfa'dır. Onlara bazı ilimleri öğretti. İlk hikmeti ve yıldızlar ilmini icad eden de O'dur. Çünkü Cenab-ı Hak feleklerin terkiblerinin esrarını ona öğretmişti. Yıldızların derlenme noktasını, senelerin ve hesabın adedini ona öğretmişti. Eğer Cenab-ı Hak öğretmeseydi akıllar teftiş suretiyle buna varamazlardı. Böylece İdris her millet için her iklimde o iklime uygun sistemler tavsiye etti. Yeryüzünü dört parçaya ayırdı, her parçanın başına bir kral getirdi. Bu kral oranın idaresiyle sorumluydu.

Hz. İdris insanları durmadan Allah'ın birliğine davet ederdi Yaratan'a kulluk yapmalarını, nefislerini Ahiret azabından kurtarmalarını, dünyada salih amelde bulunmalarını, böylece bu durumları elde etmelerini sağlamaya çalışırdı. Dünyaya aşırı derecede

talip olmamayı, her yaptığını ibadete uygun yapmayı emrediyordu. Onlara o günkü şekle göre namaz kılmayı ve oruç tutmayı emrediyordu. Allah'ın dinine düşman olanlara karşı cihada teşvik ediyordu. Mallarının zekâtlarını fakirlere yardım olsun diye dağıtıyordu. Cenabetten, domuz ve köpekten arınmak ve temizlenmek hususunda şiddetliydi. Her şeyin her meşrubatın sekr veren, sarhoşluk veren kısımlarını haram kıldı. Onlara belli vakitlerde bayramlar koydu, kurbanlar icad etti. Meselâ güneş burçların başına girdiğinde, hilâl göründüğünde, yıldızlar yörüngelerine girdiğinde ve diğer yıldızlarla münazara ettiklerinde, bu vakitleri tayin ederek kurban kesilmesini, bayram yapılmasını kararlaştırdı. (1)

(58) *«İşte onlar, Allah'ın kendilerine nimetler...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Ulaike» ismi işarettir ve bu surede sözü geçen peygamberlere işaret etmektedir. Bu kelime her ne kadar uzak şeylere işaret için kullanılıyorsa da, peygamberlerin mertebelerinin yüceliğine, fazilette uzak menzillerde bulunduklarına işaret için kullanılmıştır.

Bu kelime mübtedadır. Onu takip eden cümle onun haberidir. Allah'ın nimetlerinden maksat, dinî ve dünyevî nimetlerin hepsidir. *«Adem'in zürriyeti»*nden maksat sadece Hz. İdris'tir. Hz. Nuh'un zürriyetinden maksat sadece Hz. İbrahim'dir. Hz. İbrahim'in zürriyetinden maksat İsmail, İshak ve Yakub'tur. İsrail (yani Yakub) zürriyetinden maksat da Yunus, Harun, Zekeriyya, Yahya ve İsa'dır. Hz. İdris ile Hz. Nuh'un Hz. Adem'e yakınlık şerefi vardır. Hz. İbrahim'in Hz. Nuh'a, Hz. İsmail, Hz. İshak ve Hz. Yakub'un da Hz. İbrahim'e yakınlık şerefi vardır.

(1) Abdulvehhab Neccar, Kısas'ul-Enbiya, sh: 24, vd.

*«Rahmanın ayetleri»*nden maksat Kur'an ayetleridir ve bu ayetler kalplerde tesir icra ederler. El-Esamm'a göre *«Rahman'ın ayetlerinden maksat Allah'ın tevhidine dair delilleri kapsayan kitaplar»* demektir. Onlara bu kitaplar okunduğu zaman Allah'a secde eder ve ağlarlardı.

KIZIN ÇOCUKLARI ZÜRRİYETE GİRER Mİ?

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre *«Rahman'ın ayetleri»*nden maksat sadece Kur'an'dır. Onlar Kur'an okunduğunda secde eder ve ağlarlardı. Bu ayet kızın çocuklarının zürriyete dahil olduklarının en bariz delillerinden birisidir. Çünkü Hz. İsa burada Hz. Yakub'un zürriyetinden sayılmıştır. Oysa onun babası yoktur, sadece annesi bu soydandır.

Ayetin zahirine bakılırsa secdeden maksat namazdaki secde gibi bir secdedir. Ayetlerden maksat —orada secdelerin zikri olsun olmasın, kâfirlerin başına inen azabı derlesin derlemesin— semavî kitapların kapsadığı ayetlerdir. Buradan hareket ederek Kur'an okunduğu zaman secde etmenin ve ağlamanın müstehab olduğu delili çıkarılmıştır. İbn Mace, İshak bin Rehaveyh ve Bezzar, Sa'd bin Ebi Vakkas'tan merfu olarak şu hadisi rivayet ederler: *«Kur'an'ı okuyun ve ağlayın. Eğer ağlamanız gelmezse ağlar gibi yapın»*.

Bazıları *«Buradaki secde tilavet secdesidir. Çünkü biz Kur'an'ın bazı ayetlerini dinlediğimizde tilavet secdesi yaparız»* demişlerdir. O zaman *«Rahman'ın ayetleri»*nden maksat da secde bahsini derleyen özel ayetler demektir. Bazıları *«Secde ve ağlamaktan maksat hudû ve huşûdur. Ayetlerden maksat da kâfirlerin başına inen azabı içeren ayetlerdir»* dediler.

Celaleddin Suyuti, Ebu Bekr Razi'den *«Bu ayet tilavet secdesi*

nin farz olduğuna delildir» rivayetini nakletmiştir. Fakat bu rivayet uzaktır. Tilavet secdesinde o secdeyi içeren ayetin kapsamına göre dualarda bulunmak en uygun harekettir. Meselâ bu ayeti okuyan insan secdeye vardı mı *«Ey Allahım, beni nimetlerine mazhar olan, hidayet bulan ve senin için secde edip de ayetlerinin tilaveti anında ağlayan kullarından eyle»* demelidir. İsra'daki secdenin tilavet secdesini yaparken de *«Yarabbi, sana ağlayarak sığınan ve senden korkan kullarından beni eyle»* denir. Tenzil secdesinin içinde de *«Yarab, beni sana secde edenlerden, hamdin ve rahmetinle tesbih eden kullarından eyle. Emrinden çıkmış kimselerden olmaktan sana sığınıyorum»* duasının okunması uygundur. (1)

(59-63) *«Onlardan sonra yerlerine bir nesil...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Ayetin metninde geçmekte olan *«Halfun»* kelimesi kötü evlat demektir. *«Halef»* kelimesi ise hayırlı evlatlar demektir. Ebu Hatim *«Half kelimesi hem çoğul hem de tekil olarak kullanılır. Evlatlar, zürriyetler demektir»* diyor. Halef şeklinde okunursa —ister evladı, isterse başkası olsun— daha öncekinin yerine gelen demektir. Nadr bin Şemih *«Halef veya half kötü zürriyet ve soy demektir. Salih zürriyet ise sadece halef şeklinde gelir»* demiştir.

«Onlar namazı zayi ettiler». Namazı zayi etmekten maksat onu vaktinden tehir etmek demektir. Bu rivayet İbn Mesud'dan, Nehai, Kasım bin Muhaymer, Mücahid, İbrahim, Ömer bin Abdulaziz'den gelmiştir. İmamiler de aynı tefsiri Ebu Abdullah'tan rivayet ediyorlar. Zeccac *«Namazın zayi edilmesinden maksat şartlarını karıştırmaktır. Vaktinde olsun veya vaktin gayrisinde olsun»* diyor.

(1) Kurtubi, Ahkam'ul-Kur'an, cilt: 11, sh: 120 vd.

Bazıları *«Cemaatsız kılınması demektir»* dediler. İbn Ebi Hatim, Muhammed bin Kâb'ul-Kurezi'den *«Namazın zayi edilmesinden maksat terkedilmesidir»* diye rivayet etmiştir. Bazılarına göre, namazın zayi edilmesinden maksat onun farz olduğuna inanmamaktır. Bu son tefsire binaen ayet kâfirler hakkında gelmiş oluyor. Diğer tefsirlere binaen kesin olarak herhangi bir grup hakkında değil bütün gruplar için gelmiştir. İbn Abbas ve Mukatil'den gelen en meşhur rivayete göre ise bu ayet yahudiler hakkında nazil olmuştur. Süddi'den gelen rivayete göre ise bu ayet hem yahudiler hem de hıristiyanlar hakkında gelmiştir. *«Bu ümmetin bir grubu hakkında geldiği»* hususu ise Mücahid, Katade ve Ata'dan rivayet edilmiştir. Onlar derler ki: *«Bu ümmetin salihleri gitikten sonra halk süratle zinaya dalacaktır. İnsanlarda utanma diye bir şey kalmayacaktır. Allah'tan korkmak da kalmayacaktır».*

Ayetin metnindeki *«şehevat»*tan maksat değişik günahlardır. Ebu Hayyan tefsirinde *«Şehvetlerden maksat insanı namazdan ve Allah'ın zikrinden alıkoyan, nefsin hoşuna giden her şeydir»* diyor.

59. ayetin sonunda gelen *«Gayyen»* kelimesi İbn Cerir ve Tabarani'nin Ebi Umame'den rivayet ettikleri hadise göre cehennemin altında bir nehirdir. Cehennem ehlinin irinleri oraya akar. Hadiste *«Büyük bir taş oraya atılırsa yetmiş sene sonra onun derinliğine varır»* denilmiştir. *«Gayyen»* cehennemde bazı kuyulardır. Cehennem ehlinden akan irinler, kanlar oraya toplanırlar. İbn Ebi Hatim'in Katade'den rivayet ettiğine göre *«ğay»* kötülük demektir. İbn Zeyd *«sapıklık ve dalâlet demektir»* diyor. İbn Zeyd'in bu rivayeti Dahhak'tan da gelmiştir ve Zeccac da bunu tercih etmiştir.

«Ancak iman eden ve salih amelde bulunan» cümlesi ayetin kâfirler hakkında geldiğini desteklemektedir. Çünkü ancak kâfir-

ler için «*iman etti*» denilir. Ayeti burada «*imandan maksat kâmil imandır*» şeklinde tefsir etmek zahire ters düşmektedir.

Bazıları «*imandan maksat namazdır*» demişlerdir. Çünkü Cenab-ı Hak «*Allah sizin imanınızı zayi edici değildir*» ayetinde imanı namaz yerine kullanmıştır. İşte tevbe eden, iman eden, salih amelde bulunanlar cennete girerler veya gönderilirler. Onlara zulüm de yapılmaz. Yani amellerinin karşılığında hiçbir şey eksiltilmez.

Mutezile bu ayete dayanarak «*cennete girmenin şartı ameldir*» kaidesini çıkarmaktadır. Mutezile'ye cevap olarak «*Hemen cennete girerler*» denilmiştir. Amel, Adn cennetine girmenin şartıdır, mutlak cennetin değil. Veya amellerin sevabından hiçbir şey eksik olmamasının şartıdır. Bu ayet onların daha önce fiillerinin kendilerine zarar vermeyeceğini, ecirlerinden herhangi bir eksiltme olmayacağını dikkate sunmaktadır.

Ayetin metnindeki «*Adn cenneti*» tabiri bazı rivayetlere göre sekiz cennetten birisinin özel ismidir.

Ayetin metnindeki «*Bi'l-Gayb*» tabiri iki mânâya gelmektedir. Yani gayb halinde Cenab-ı Hakk'a kulluk yapan, onun ahdini koruyan kimseler için Cenab-ı Hak Adn cennetlerini vaadetmiştir. Veya cenneti görmedikleri halde cennete iman eden kişiler için Cenab-ı Hak cenneti vaadetmiştir.

Üçüncü bir mânâ daha vardır: Cenab-ı Hak gayb âleminde kullarına cenneti veya Adn cennetlerini vaadetmiştir. (1)

«*Lağven*» kelimesi bâtıl konuşma, fahiş sözler ve yararsız laflar demektir.

(1). Kurtubi, Ahkâm'ul-Kur'an, cilt: 11, sh: 126, vd.

Yani cennetlikler orada böyle bir konuşma işitmeyeceklerdir. İbn Abbas der ki; *«Lağv, içinde Allah'ın zikri olmayan konuşma demektir»*. Yani onların cennette konuşmaları Allah'ı hamd ve tesbihtir, başka bir şey değildir.

«Onlar ancak selâm işitirler»; yani bir kısmı diğerine selâm verir. Veya melekler onlara selâm verir. Selâm bütün hayrı kapsayan bir isimdir. Yani onlar ancak sevdikleri ve bütün hayırları kapsayan konuşmaları dinlerler (Bu, Mukatil'den gelen bir yorumdur).

«Onlar için sabah akşam rızıklar vardır» cümlesinden maksat sabah ve akşam kadar olan iki vakitte istedikleri yiyecek ve içecek maddeleri hazır demektir. Zira gerçek olarak sabah ve akşam cennette yoktur. Çünkü orada ne gün ne de gece vardır. Yani ayette *«kadar»* kelimesi takdir edilir (Bu yorum İbn Abbas ve İbn Cüreyc'ten rivayet edilmiştir).

Bazı tefsir alimleri bu cümlenin *«Onların rızıkları kesilmez anlamına geldiğini söylemişlerdir.* Nitekim Cenab-ı Hak başka bir ayette *«Ne kesilir ne de başkası tarafından menedilir»* buyurmuştur. Tıpkı *«Ben sabah ve akşam seni anmaktayım»;* yani daimi şekilde anmaktayım denildiği gibi.

Zübeyr bin Bekkar, İsmail bin Ebi Uveys'ten, o da Enes İbn Malik'ten naklediyor: *«Müslümanların yemeği günde iki defadır»* dedi ve bu ayeti okudu. Sonra devamla: *Cenab-ı Hak oruçta sahuru gıda yemeği yerine koymuş ki müslümanlar onunla ibadete güç yetirsinler»* dedi.

Hakim-i Tirmizi *«Nevadir'ul-Usûl»* adlı kitabında Eban'ın hadisinden rivayet ediyor. O da Hasan'dan ve Ebi Kilabe'den naklet-mektedir:

«Bir kişi: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Acaba cennette gece ve gündüz var mıdır?* diye sordu. Hz. Peygamber cevap olarak: *«Bu suali sana sorduran durum nedir?»* diye buyurunca: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Kur'an'da Cenab-ı Hak «Onlar için sabah akşam rızıklar vardır» buyurmaktadır. Ben de gece, sabah ile akşam arasında olur diye düşündüm ve bunun için sana sordum»* dedi. Hz. Peygamber cevap olarak: *«Orada gece yok. O ancak bir ışık ve nurdur. Sabah akşamların, akşamlar da sabahların üzerine gelir. Onlara hediyelerin en kıymetlileri Allah tarafından namaz vakitlerinde gelir. O namazlar ki onlar dünyada kılınırlar. Melekler onlara selâm verirler»* buyurmuştur. Bu hadis, ayetin mânâsını açıklamaktadır.

Alimler *«Cennette gece ve gündüz yoktur. Cennet ehli ebedi bir nur içindedirler. Gecenin gündüzden ayırımı ancak perdelerin sarkması ve kapıların kapanmasından anlaşılır. Perdelerin kaldırılması ve kapıların açılmasıyla da gündüzün miktarı anlaşılır»* demişlerdir. Bunu Ebu'l Ferec'il-Cevzi ile Mehdevi, muhaddislerden rivayet etmişlerdir. (1)

«İşte durumları zikredilen cennet, kullarımızdan muttaki olan kimseye vereceğimiz cennettir. Kim benim azabımdan korkar, taatimle amel ederse, ona miras olarak o cenneti veririz.»

(64) *«(Cebrail): Biz ancak. .»*

Bu Ayetin Tefsiri

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre Allah'ın Rasûlü, Cebrail'e; *«Ey Cebrail! Bizi niçin sık sık ziyaret etmiyorsun? Seni, bizi sık sık ziyaret etmekten meneden bir şey mi vardır?»* diyerek Cebrail'in kendisini daha fazla ziyaret etmesini istemişti.

(1) Kurtubi, Ahkam'ul-Kur'an, cilt: 11, sh: 127, vd.

Başka bir rivayete göre inanmayanlar Hz. Peygamber'e bazı konularda sual sormuşlardı. Hz. Peygamber kendilerine yakında bilgi vereceğini söylemişti. Fakat Cebrail'i beklediği zamanda gelmediği için gerekli bilgiyi edinmekte gecikmişti. Bu fırsatı kaçırmayan müşrikler *«Muhammed'in Rabbi kendisini unuttu»* gibi ters konuşmalar yaptılar. Bu durum haliyle Rasûlullah'ı üzmüştü. Bunun üzerine Cebrail'e *«Niçin bizi sık sık ziyaret etmiyorsun?»* şeklinde sual sordu ve Cebrail de ayette ifade edilen cevabı verdi.

Mücahid, İkrime, Katade, Dahhak, Mukatil ve Kelbi'den ikinci bir görüş rivayet ediliyor ki o da şöyledir: «Rasûl-ü Ekrem'den Ashab-ı Kehf, Zü'l-karneyn kıssası ve Ruh'un hakikati sorulduğunda ne cevap vereceğini bilemedi. Cebrail'in bu suallerin cevaplarını getireceğini umarak *«Size yakında cevap vereceğim»* demişti. (İkrime'nin rivayetine göre) aradan kırk gün geçtiği halde Cebrail gelmedi. (Mücahid'in rivayetine göre ise oniki gece sonra geldi. Bazı kimselere göre onbeş, bazılarına göre onüç, bazı kimselere göre de üç gün sonra geldi). Hz. Peygamber: *«Niçin bana gelmedin? Geciktin. Benim zannım kötüleşti. Seni görmeye iştiyakım, arzum kabardı»* dedi. Cebrail: *«Ben sana karşı daha arzuluyum. Fakat ben emir alan bir kulum. Gönderildiğim zaman gelirim, hapsedildiğim zaman ise gelemem»* diye cevap verdi. Bunun üzerine bu ayet-i celile nazil oldu. Aynı zamanda *«Duha Suresi»* de *«Rabbin sana buğzetmedi»* ayetine kadar indi (Bu rivayeti Sa'lebi, Vahidi ve Kuşeyri zikretmişlerdir).

Kıraat alimlerinden El-A'rac, *«Netenezzelu»* fiilini *«yetenezzelu»* şeklinde okumuş, zamiri vahye irca etmiştir. Yani vahy ancak Allah'ın izniyle iner. Gelecek zaman, geçmiş zaman ve bu iki zaman arasında bulunan şimdiki zamanın hepsi Allah'ın mülküdür. Yani biz ancak onun emrettiği bir zamanda iner, onun meşetiyle

başka bir zamanda inmeyiz. İbn Cüreyc *«Elimizin arasındaki»* tabirinden maksadın icad etmezden önce geçen zaman olduğunu söylemiştir. *«Arkamızda olan»*dan maksat ise ölümlerinden Kıyamet'e kadar olan zamandır. Bu iki zamanın arasında ise hayat müddeti kastedilmektedir.

Ebu'l-Aliye; *«Ellerin önünde gelen»den maksat dünyadır. «Ondan sonra gelen»den maksat haşrden başlamak şartıyla Ahiret hayatıdır. Bu iki zamanın arasında bulunan ise iki nefhanın yani sura üfürülüş arasındaki vakittir ki bu da kırk senedir»* dedi.

Tahrir kitabında *«Ellerin önündekinden maksat Ahiret'tir. Arkada kalandan maksat dünyadır»* denilmektedir. El-Ufi bu yorumu İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Katade, İbn Cübeyr, Mukatil ve Süfyan da bu yorumu desteklemişlerdir.

Ahfeş'e göre eller önündeki zamandan maksat yaratılıştan önceki, arkadaki zaman ise yok olduktan sonraki zamandır. Onların ikisinin arasındaki zaman ise dünya ve Ahiret'tir. Binaenaleyh ayette geçmekte olan *«ma»* edatı bütün bu yorumlara binaen zamandan kinayedir.

Bazıları ayeti, *«Unutkanlık burada gerçek mânâsında kullanılmamıştır. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın ilmi ve mülkü kapsayıcı olduğundan gaflet ve unutkanlık onun için bahis konusu değildir. Senden gafil olmaz, sana vahyetmeyi unutmaz. Vahyetmenin gecikmesi onun bildiği bir hikmetten dolayıdır»* şeklinde yorumlamışlardır.

Bazı yorumlara göre *«Biz ancak Rabbinin emriyle ineriz. Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında bulunan her şey ona aittir»* sözü Cebrail'e aittir. Bazı yorumlara göre ise cennete girenlere aittir. Bazı yorumlara göre de bu söz doğrudan Cenab-ı Hakk'a

aittir. Nitekim Ebu Müslim *«Bu kelâm cennete giren muttakilerin kelâmıdır»* demiştir.

İnmekten maksat mekâna inmektir. Yani biz cennete inmeyiz, onu konak edinmeyiz. Ancak Rabbinin emriyle iner, onu konak ediniriz. Bu, ancak O'nun lûtfuyla olur. O bütün işlerin, geçmişlerin, geleceklerin, mevcudun sahibidir. Biz ne bulmuşsak, ne bulacaksak hepsi onun lûtfundan ve fazlındandır.

«Rabbin unutkan değildir»; yani amel edenlerin sevabını terkedici değildir. Veyahut da amellerini ve onlara karşılık olan sevapları unutan değildir. Çünkü böyle vaadetmiştir.

Bu yoruma *«Fakat inmeyi bu şekildeki bir inişe hamletmek zahirin hilafınadır, ancak zaruret varsa zahirin hilafına gidilir. Oysa burada bir zaruret yoktur»* şeklinde itiraz edilmiştir. Ayrıca *«Eğer bunlar bu sözü söyleyen muttakiler olsaydı «Senin Rabbinin emriyle» tabiri yerine «Rabbimizin emriyle» tabirini kullanmak gerekecekti».* Çünkü bu hitap Hz. Peygamber'edir. Muttakilerin cennete girdikleri zaman Peygamber'e böyle hitap etmeleri zahire muhalif düşmektedir. Ancak bu Cenab-ı Hakk'ın bunu onların sözleri olarak Hz. Peygamber'e hikâye ettiği şeklinde yorumlanabilir. Eğer Allah bunu onların lâfzı üzerine ifade etseydi *«Rabbin»* tabiri yerine *«Rabbimiz»* tabirini kullanacaktı.

«Bu hitab muttakiler cemaatinin kendilerinden birisine olan hitaplarıdır» şeklindeki yorum da uzak bir yorumdur. *«Senin Rabbin unutkan değildir»* cümlesi de bu yorumun uzaklığını sergilemektedir. Çünkü bu yoruma göre *«Onların Rabbi unutkan değildir»* demesi gerekirdi. Ayrıca bu yorum ayetin nüzul sebebine uygun düşmemektedir.

رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ
لِعِبَادَتِهٖ ۭ هَلْ تَعْلَمُ لَهٗ سَمِيًّا ﴿٦٥﴾ وَيَقُوْلُ الْاِنْسَانُ ءَاِذَا مَا مِتُّ
لَسَوْفَ اُخْرَجُ حَيًّا ﴿٦٦﴾ اَوَلَا يَذْكُرُ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنٰهُ
مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْـــًٔا ﴿٦٧﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيٰطِيْنَ
ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا ﴿٦٨﴾ ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ
مِنْ كُلِّ شِيْعَةٍ اَيُّهُمْ اَشَدُّ عَلَى الرَّحْمٰنِ عِتِيًّا ﴿٦٩﴾ ثُمَّ لَنَحْنُ اَعْلَمُ
بِالَّذِيْنَ هُمْ اَوْلٰى بِهَا صِلِيًّا ﴿٧٠﴾ وَاِنْ مِّنْكُمْ اِلَّا وَارِدُهَا ۚ كَانَ عَلٰى
رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ﴿٧١﴾ ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِيْنَ اتَّقَوْا وَّنَذَرُ الظّٰلِمِيْنَ
فِيْهَا جِثِيًّا ﴿٧٢﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنٰتٍ قَالَ
الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا ۙ اَيُّ الْفَرِيْقَيْنِ خَيْرٌ مَّقَامًا وَّاَحْسَنُ نَدِيًّا ﴿٧٣﴾
وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْنٍ هُمْ اَحْسَنُ اَثَاثًا وَّرِءْيًا ﴿٧٤﴾ قُلْ مَنْ
كَانَ فِي الضَّلٰلَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمٰنُ مَدًّا ۚ حَتّٰٓى اِذَا رَاَوْا
مَا يُوْعَدُوْنَ اِمَّا الْعَذَابَ وَاِمَّا السَّاعَةَ ۭ فَسَيَعْلَمُوْنَ مَنْ هُوَ شَرٌّ
مَّكَانًا وَّاَضْعَفُ جُنْدًا ﴿٧٥﴾ وَيَزِيْدُ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اهْتَدَوْا هُدًى ۭ
وَالْبٰقِيٰتُ الصّٰلِحٰتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَّخَيْرٌ مَّرَدًّا ﴿٧٦﴾

65 — O göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. O halde O'na kulluk et ve O'na kullukta sabırlı ol. O'nun hiçbir adaşı olmadığını biliyor musun?

66 — İnsan; «öldüğüm zaman gerçekten diri olarak çıkarılacak mıyım?» demektedir.

67 — İnsan daha önce o hiçbir şey değilken kendisini yaratmış olduğumuzu hiç düşünmüyor mu?

68 — Rabbine andolsun ki, biz onları ve (uydukları) şeytanları biraraya toplayacağız. Sonra onları dizüstü çökmüş bir vaziyette cehennemin çevresinde hazır bulunduracağız!

69 — Sonra her gruptan Rahman'a en asi olanları çekip ayıracağız.

70 — Sonra, biz oraya girmeye kimlerin daha müstehak olduklarını elbette daha iyi biliriz.

71 — İçinizden oraya (cehenneme) uğramayacak hiç kimse yoktur. Bu, Rabbinin üzerine almış olduğu kesinleşmiş bir hükümdür.

72 — Sonra biz, sakınanları kurtarır, zalimleri de dizüstü çökmüş olarak orada (ateşte) bırakırız.

73 — Onlara açık açık ayetlerimiz okunduğu zaman, inkâr edenler, iman edenlere: «İki topluluktan hangisi makam olarak daha hayırlı ve toplulukça daha güzeldir» dediler.

74 — Onlardan önce de, eşya ve görünüş bakımından kendilerinden daha güzel olan nice nesiller helâk ettik.

75 — De ki: «Kim sapıklık içinde ise Rahman ona mühlet versin. (Fakat faydası olmaz). Nihayet kendilerine vaadolunan şeyi — ya azabı veya Kıyamet'i — gördükleri zaman, makam bakımından daha kötü ve toplulukça daha zayıf olanın kim olduğunu bileceklerdir.

76 — Allah doğru yola gelenlerin hidayetini artırır. Sürekli kalan salih ameller, Rabbinin nezdinde hem mükâfat bakımından hem de akibet bakımından daha hayırlıdır.

(65) *«O göklerin, yerin ve ikisi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet unutkanlığın Allah için muhal olduğunu açıklamaktadır. Çünkü elinde göklerin, yerin, gök ile yer arasında bulunan her şeyin mülkiyeti bulunan Zat-ı Kibriya nasıl olur da herhangi bir işten gafil bulunur veya onu unutur? Bu ayet aynı zamanda Hz. Peygamber'i terketmemenin, buğzetmemenin nedenini ortaya koymaktadır. Yani bu azamete sahip olan Zat-ı Kibriya, peygamber olarak seçtiği bir insanı nasıl terkeder?

«O'na kulluk et ve O'na kullukta sabır göster». O'nun ibadete lâyık olması; göklerin, yerin ve ikisinin arasında bulunanların Rabbi olmasından veya peygamber olarak seçtiği kimseyi terketmemesinden ötürüdür. Yani, onu bu kâinatın Rabbi olarak tanıdıktan sonra O'na ibadet et ve O'na ibadette sabır göster. İbadetlerden gelen zahmetlere katlan. Vahyin gecikmesinden ötürü üzülme. Kâfirlerin konuşmalarına önem verme. Çünkü Cenab-ı Hak seni gözetmekte, hem dünyada hem de Ahiret'te sana lütufta bulunmaktadır.

*«İbadette sabır ve sebat gösterme»*nin mânâsı ibadetten gelen şiddet ve meşakkatlere tahammül göstermek demektir. Bu ayette nefisle olan mücadelenin zorluklarına işaret vardır. Bu ayet bu

sahada mustakim olan bir kimsenin sebat gösterip, sarsılmayacağına işaret etmektedir.

Ayetin sonunda gelen «*Semiyyen*» kelimesi, adaş veya benzer mânâsını ifade eder. Yani onun hiçbir benzeri olduğunu biliyor musun? Bu rivayet İbn Abbas'tan, Mücahid, İbn Cübeyr ve Katade' den gelmiştir. Fakat bu kelime esasında «*isimde ortak olmak*» mânâsını da ifade eder. Ama «*benzer*» mânâsına gelmesi, aynı isme ortak olanların o isimde ortak yönleri olmasındandır. Bu yüzden benzerdirler.

Bazı müfessirlere göre, burada «*Allah*» ve «*er-Rahman*» kelimesi gibi Cenab-ı Hakk'ın özelliği olan isimlerde ortaklık olmadığı anlatılmak istenmiştir (Bu rivayet İbn Abbas'tan gelmektedir). Nitekim müşrik olan Araplar «*Allah*» ismini sadece en büyük yaratıcı olan Cenab-ı Hakk'a verirlerdi. Bunun dışında taptıkları putlara «*Allah*» değil «*ilâh*» derlerdi.

Tusti, İbn Abbas'tan şöyle rivayet ediyor: Nafi' bin Ezrak, İbn Abbas'tan «*semiyyen*» kelimesinin mânâsını sordu. İbn Abbas «*Çocuk demektir*» dedi. Ve bu kelimenin çocuk mânâsına geldiğine dair bir şiir okudu. (Bu yorum aynı zamanda Dahhak'tan da rivayet edilmiştir).

Kısacası bu kelime hangi mânâya gelirse gelsin, bilmenin inkârı bilinenin inkârını iktiza eder. Bu cümle Cenab-ı Hakk'a ibadetin vacib olduğunu takrir etmektedir.

(66) «*İnsan; «Öldüğüm zaman...*»

Bu Ayetin Tefsiri

İbn'ul-Munzir, İbn Cüreyc'ten şöyle rivayet ediyor: «*Bu ayet As bin Vail hakkında nazil olmuştur*».

Ata, İbn Abbas'tan şöyle rivayet ediyor: *«Bu ayet Velid bin Muğire hakkında nazil olmuştur».*

Başka bir müfessir *«Bu ayet Ebu Cehil hakkında nazil olmuştur»* derken, Kelbî de *«Bu ayet Rasûlullah'ın düşmanı Ubey ibn Halef hakkında nazil oldu»* demiştir. Ubey denilen kâfir, eline çürümüş bir kemik alır, ufalar, havaya üfleyerek bırakır ve: *«Falan adam (Rasûlullah'ı kastediyor) iddia ediyor ki biz öldükten sonra haşrolacağız ve bunun gibi olacağız. Bu iddia hiçbir zaman tahakkuk etmeyecektir»* der. Bu yoruma göre *«El-İnsan»* kelimesindeki *«elif-lâm»* bilinen insanı ifade etmektedir. Binaenaleyh insandan maksat bu kişilerden birisidir. Bazılrı *«Haşrı inkâr eden bütün kâfirler «el-insan» kelimesi içine girer»* demişlerdir. Yani elif-lâm cins ifade etmektedir.

(67) *«İnsan daha önce o hiçbir şey değilken...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Biz onu daha önce; (yani içinde bulunduğu hayat halinden veya onu haşretmezden daha önce) hiçbir şey değilken yarattık. Yani mevcut değilken varettik. Madem ki onu bu durmda yarattık —ki bu durum yaratmaya tamamen uzak ve elverişsiz bir durumdur— o halde niçin ölümden sonra onları tekrar yaratacağımıza inanmıyorlar? Biz onun olan ve sonra da yok olan azalarını ölümden sonra iade edeceğiz. Ondan ayrılan bütün maddeleri iade etmek, arazları geri vermek suretiyle onu haşredip, yaratacağız.

Ayetin özü şudur: İnsan haşrı inkâr eder de bu durumu hatırlamaz olur mu? Bu durumları hatırlayan bir insan haşrı inkâr etmemelidir.

(68) *«Rabbine andolsun ki, biz onları...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin başında gelen *«Rab»* kelimesi üzerine Cenab-ı Hak yemin etmektedir. Bunu Hz. Muhammed'e raci olan zamire izafe etmektedir. Yani haşrın nedeni, Allah'ın Rab sıfatına bağlanmakla beraber Hz. Muhammed'in mertebesinin de yüceltilmesi istenmektedir. Yani senin ve onların Rabbi olan Zat-ı Kibriya için haşr zor değildir. Onların hepsini biraraya getireceğiz. Onları mezarlarından diri olarak çıkarttıktan sonra haşrolunacakları bir yere sevkedeceğiz.

HERKES ŞEYTANI İLE HAŞR OLUNUR

«Veş-şeyatine» kelimesi ya mef'ul düşen zamire atıfdır veya mef'ulu mea'dır. Yani onları ve şeytanları haşredeceğiz veya onları şeytanlarla beraber haşredeceğiz. Rivayete göre şeytanlar benzerleriyle beraber haşrolunurlar. Yani hangi şeytan hangi kâfiri idlâl etmişse, onunla beraber haşrolunur. Aynı zincire vurularak haşre getirilirler.

Bazı kimseler; *«Kâfir-müslüman herkes şeytanı ile beraber haşre gelir. Bu husus sadece kâfirlerin bir özelliği değildir»* demişlerdir. Müslim ve Buhari'nin İbn Mesud'dan rivayet ettikleri şu merfu hadis bu görüşü desteklemektedir: *«Sizden hiç kimse yoktur ki cinden olan arkadaşı onunla beraber haşredilmesin».* Sahabiler: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Sen de mi?»* dediler. Rasûl-ü Ekrem: *«Evet, ben de böyleyim. Ancak Cenab-ı Hak benim şeytanıma karşı bana yardımcı olmuş, şeytanım bana teslim olmuştur. Bana hayırdan başkasını emredemez»* buyurdu.

Cenab-ı Hak onları dizleri üzerinde durdukları halde cehen-

nem etrafında oturtur, hazır eder. Bazı tefsir alimleri; «*Hesap cehennem etrafında oturdukları halde yapılacaktır. Onlar o şekilde oturdukları halde birbirlerinden haklarını ister, dururlar. Sonra biri diğerinden uzaklaşır*» demişlerdir.

Süddi; «*Haşr yeri onlara dar geldiğinden dizleri üzerinde otururlar*» demiştir.

Zamir, eğer hem kâfirlere hem de müslümanlara raci ise ayetin mânâsı şu olur: Said insanlar da şakiler de cehennem etrafında dizleri üzerinde oturtulurlar ki saidler hangi felaketten Allah'ın kendilerini kurtarmış olduğunu bilsinler ve daha fazla sevinsinler. Şakiler da haşredilenlere Cenab-ı Hak neler hazır etmiştir görsünler de daha fazla üzülsünler. Bu diz üstü oturma ya mahşerde görülen korkunç manzaralardan veya daha önce de ifade edildiği gibi mekânın darlığından veya hesap için durdurulmanın bunu gerektirmesinden ötürüdür. Bu, insanlar sevap ve ikaba varmazdan önceki manzaradır.

Bazıları da «*Onlar zilletlerini bu büyük yerde izhar etmek suretiyle Allah'ın merhametini celbetmek için dizüstü çökerler*» demişlerdir. Bütün mahşer ehlinin diz üstünde çökeceğine «*Her ümmeti dis üstü çökmüş olarak görürsün*» ayeti delâlet etmektedir. Fakat rivayetlerden bütün ehli mahşerin bu şekilde olmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Bir rivayete göre İbn Abbas, «*Cisiyyen*» kelimesini cemaatler şeklinde tefsir etmiştir. Zira bu kelime toprak ve taşlardan biraraya gelen «*cesve*»nin çoğuludur. Yani biz onları cemaatler halinde cehennem etrafında toplayacağız.

(69) «*Sonra her gruptan...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Sonra ayrılmış olan ve bâtıl üzere yardımlaşmış bulunan her

gruptan veya din bakımından ayrılığa düşen her cemaatten, Rahman olan Allah'a karşı en asi olanları, Allah'ın taatinden en çok uzaklaşanları ayıracağız.

İbn Abbas *«İtiyyen»* kelimesini cüret göstermek şeklinde yorumlamaktadır. Yani Rahman'a karşı hangisi daha cüretkâr ise onu ayıracağız. Mücahid *«Bu kelime küfür mânâsınadır»* diyor. Yani küfür yönünden kim daha şiddetli ise onu ayıracağız.

Bazıları *«Bu kelime Beni Temim lûgatinde «iftira» mânâsına geliyor»* demişlerdir. Yani Rahman'ın adına kimler daha fazla yalan uydurmuşsa onları ayıracağız. Ayırmaktan maksat onları o cemaatin içinden çıkarmaktır. Yani biz kâfirlerin cemaatlerinin her birisinden en asilerini çıkaracağız ki isyanları daha şiddetli olanı cehenneme atalım. İsyanı daha hafif ve durumu uygun olanlar ise bağışlanacaklardır. Ancak eğer ayet bütünüyle kâfirlere dair ise o takdirde bu ayırma, herkesin isyan ve inkâr derecelerine göre çeşitli gruplara ayrılması demektir ki buna göre her grup sırasıyla cehennemde durumuna uygun bir yere atılacaktır.

(70) *«Sonra biz oraya...»*

Bu Ayetin Tefsiri

*«Cehenneme girmeye daha elverişli olanlar»*dan maksat ya her gruptan seçilen kimselerdir veya bütün gruplar kastedilmektedir. Sanki şöyle denilmiştir: Sonra biz bunların cehenneme gireceğini daha iyi biliriz. Onlar girenler arasında girmeye en elverişli kimselerdir. Onların derekeleri daha aşağıdadır ve azapları daha şiddetlidir.

Bazılarına göre ayetin metnindeki *«lenenzianne»* kelimesinden maksat *«atmak»*tır. Bu görüşe binaen ayetin mânâsı şöyle olur: Andolsun biz cehenneme her taifeden en asi olanları ataca-

ğız. Biz onların cehenneme elverişli olup olmadıklarını daha iyi biliriz. Yani şiddet bakımından önde olanlardan başlar, sonra onları takib edenleri oraya atarız. (Bu yorum İbn Mesut'tan rivayet edilmiştir).

Bazı tefsircilere göre *«İsyan bakımından en şedidleri»*nden maksat o grupların önderleridir. Çünkü onların günahları iki kattır. Çünkü onlar hem sapıtmış hem de saptırmışlardır. Nitekim Cenab-ı Hak başka bir ayette *«İnkâr eden, Allah'ın yolundan alıkoyanlara, bozgunculuklarına karşılık azap üstüne azap veririz»* (Nahl: 88) buyurmuştur. (Bu yorum İbn Ebi Hatim tarafından Katade'den rivayet edilmiştir. Bu yoruma binaen bu konuda devamlılık ve kapsamlı olmak vacib değildir).

(71) *«İçinizden oraya...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet istisna etmeksizin herkesin cehenneme gireceğini ifade ediyor. Hitap bütün insanlaradır. Hitap edilen konu mühim olduğundan dolayı Cenab-ı Hak bütün insanlara ayetin başında *«Kum»* zamiriyle hitap etmiştir. Ayetteki *«Vurud»* kelimesinden maksat cehenneme girmek veya oraya yaklaşmaktır. Birinci tefsir selefin bir çoğundan ve ehl-i sünnetten gelmiştir. Bu tefsire göre Cenab-ı Hak'kın *«Tartışmasız siz de Allah'ın dışında taptıklarınız da cehennemin odunusunuz, hepiniz oraya varacaksınız»* (Enbiya: 98) ve *«O, Kıyamet Günü kavminin önderliğine geçer, böylece onları ateşe götürmüş olur. Sonunda vardıkları yer ne kötü bir yerdir»* (Hud : 98) ayetleri bu mânâya hamledilmektedir.

İbn Abbas *«Vurud»*u *«Duhul»* ile yani cehenneme girmekle tefsir ederken bu görüşü kabul etmeyen İbn'ul-Ezrak'a karşı bu ayetleri delil getirmiştir. Bu umum ifadeden anlaşılıyor ki mümin de cehenneme girecek, fakat cehennem (denildiği gibi) mü-

mine zarar vermeyecektir. Zira İmam Ahmed, Tirmizi, İbn'ul-Munzir ve Hakim, şöyle rivayet etmektedirler: *«Biz vurud kelimesinin tefsirinde ihtilaf ettik. Bir kısmımız «mümin hiçbir zaman cehenneme girmez» bir kısmımız ise «bütün müminler girecek fakat Allah'ın yasaklarından sakınanlar Allah tarafından kurtarılacaktır» dedik. Bunun üzerine sahabi olan Abdullah bin Cabir'e rastladım ve meseleyi ondan sordum. İki parmağıyla iki kulağına işaret ederek şöyle dedi: «Eğer ben söyleyeceklerimi Rasûlullah'tan işitmemiş isem iki kulağım sağır olsun» dedi ve devam etti: «Hiçbir doğru mümin ve hiçbir fasık insan yoktur ki cehenneme girmesin. Cehennem müminin üzerine, Hz. İbrahim'e olduğu gibi, serinlik ve selâmet olur. Hatta cehennem müminlerden gelen serinlikten Allah'a sığınır (Yani bu serinlikten kurtarması için Cenab-ı Hak'tan bunu ister). Sonra Cenab-ı Hak ittika edenleri (sakınanları) cehennemden kurtarır».*

Abd bin Humeyd ve İbn'ul-Enbari, Hasan Basri'den şöyle rivayet etmişlerdir: *«Vurud, cehenneme girmeksizin üzerinden geçip gitmek demektir»* (Bu yorum aynı zamanda Katade'den de rivayet edilmiştir).

Bu, cehennem üzerinde kurulan köprünün üzerinden geçmek demektir. Nitekim bir cemaat bu yorumu İbn Mesud'dan böyle rivayet etmiştir. Mümin köprünün üzerinden, cehennemin sırtından geçerken cehennemden haberdar bile olmaz. Bu yorum İbn Ebi Şeybe'nin, Abd bin Humeyd'in ve Hakim'in Halid bin Madan' dan rivayet ettikleri şu hadise dayandırılmaktadır: «Cennet ehli, cennete girdiklerinde:

«Ey Rabbimiz! Sen bize cehenneme varacağımızı vaadetmemiş miydin?» diye sorarlar. Cenab-ı Hak: *«Evet, vaadetmiştim ve siz oraya vardınız. Fakat cehennem sönmüş bir haldeyken siz üzerinden geçip gittiniz»* cevabını verir.»

Bu yorum Tirmizi, Tabarani ve başka muhaddislerin Ya'la bin Umeyye'den rivayet ettikleri şu hadisle çelişmemektedir: *«Ateş, mümine Kıyamet Günü'nde şunu söyler: «Ey mümin! Geç, senin nurun benim alevlerimi söndürdü.»*

Evet, bu hadisle o yorum çelişmemektedir. Çünkü müminler Allah'a o suali sorarken ateşin bu sözünü unutmuş veya meşgul oldukları için işitmemiş olabilirler.

İbn Ebi Hatim, İbn Zeyd'den ayetin tefsiri konusunda şöyle rivayet eder: *«Müslümanların cehenneme varid olmaları onun üzerine kurulan köprüden geçmeleri demektir. Müşriklerin cehenneme varid olmaları ise oraya girmeleri demektir».*

Aynı lâfzın iki mânâda kullanılmasını caiz görmeyen kimselerin katında ayette umumi mecaz vardır. Yani bu kelimenin aynı anda hem müminler için cehennemde kurulan köprüden geçmek, hem de kâfirler için cehenneme girmek anlamında kullanılması genel bir mecazı gerektirir.

Kur'an'da hakiki mânânın kastedilmesi imkân dahilinde bulunmadığı, başka tevil yolları olmadığı yerlerde ancak mecaza gidilebilir.

Mücahid *«Müminlerin cehenneme varid olmaları»*nı dünyadaki sıtma hastalığıyla tevil etmiştir. Çünkü Rasûl-ü Ekrem'in *«Sıtma, cehennem nefesindendir»* hadisi sahihtir. Fakat bu hadisle, sözkonusu ayeti bu şekilde tefsir etmek pek açık bir tevil sayılamaz.

Bazıları *«cehenneme varid olmak»*tan maksadın sıtma hastalığına tutulmak olduğuna dair İbn Cerir'in Ebu Hureyre'den rivayet ettiği şu hadisi delil göstermişlerdir:

«Allah Rasûlü, Ashab-ı Kiram'dan hasta olan bir sahabeyi ziyaret etmeye gitti. Ben de beraberindeydim. Hz. Peygamber (s.a): «Kesinlikle Cenab-ı Hak buyurmuştur ki, sıtma hastalığı benim ateşimdir. Onu mümin kulumun üzerine musallat kılarım ki Ahiret'teki ateş payı olsun» dedi.»

Fakat bu istidlalde de yine kapalılık vardır. Gerçek şudur ki bu ve daha önceki hadiste dünyada sıtma hastalığına tutulan kimsenin Ahiret'te ateşe varmayacağına delâlet edecek hiçbir nokta yoktur. En zorlayıcı bir teville dahi bu hadisle, *«O, Kıyamet Günü'nde ateş eleminden korunur»* mânâsı kastedilmiş olabilir. (1)

«Bu (onların cehenneme varid olmaları), Rabbinin üzerine kesinleşmiş bir hükümdür.» Çünkü *«Hatmen»* kelimesi vücubiyet ifade eder. Nitekim bu görüş İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir. Allah için herhangi bir şey vacip konusu olmadığından —çünkü ondan daha yüksek bir makam yoktur— vacibin yerine getirilmedeki keyfiyeti ne ise bu o derecededir. Ayetin sonunda gelen *«Makdiyyen»* kelimesi kesinlik mânâsını ifade etmektedir. Elbette bu durum Rabbinin üzerine vacip bir emirdir. Yani böyle olması mutlaktır, kesin bir emirdir.

Hatib, İkrime'den şöyle rivayet ediyor: *«Bu cümlenin mânâsı; böyle olmak Rabbinin üzerine vacib olan bir yemindir demektir»* (Bu yorum aynı zamanda İbn Mesud, Hasan Basri ve Katade' den de rivayet edilmiştir).

Bazıları *«Burada kasemin inşası kastedilmektedir»* demişlerdir. Yani Allah bu olacaktır diye yemin etmektedir.

Bazıları *«Alâ Rabbike ile yemin kastedilir»* demişlerdir. Ni-

(1) Alusi, Ruh'ul-Meani, cilt: 16, sh: 122.

tekim «*Alâ*» kelimesi Arap dilinde ve şiirlerinde çok yerde kasem mânâsına gelir.

Hûlasa olarak denilir ki, iyi veya kötü her insan cehenneme bir defa uğrayacaktır. Bu uğrayışın mahiyeti hususunda çeşitli rivayetler ileri sürülmüştür. Nitekim bunların bir çoğuna temas ettik. İyilerin oradan çıkıp cennete gitmeleri —eğer küfür üzerindeyseler— kötülerin de orada ebedî kalmaları rivayetlerin özüdür.

(72) «*Sonra biz sakınanları kurtarır...*»

Bu Ayetlerin Tefsiri

Yani sakınan kimseleri cehennemden çıkarmak suretiyle kurtarırız. Zalimleri de orada dizüstü çökmüş olarak bırakırız. (Bu görüş İbn Abbas, Mücahid, Katade ve İbn Zeyd'den rivayet edilmiştir). Bu ayet, açıkça cehenneme varid olmanın ona girmek olduğunu sergileyen delillerden birisidir.

Bazıları «*Bu ayet cehenneme varid olma, cehennem ateşinin etrafında dizüstü çöküp kalma mânâsını ifade ediyor*» demişlerdir. Bu ayetin başında «*gecikme*» mânâsını ifade eden «*Summe*» kelimesi kullanılmıştır. Bu işaret eder ki insanların fiili olan cehenneme varmak ile Allah'ın fiili olan kurtarma ve helâk etme arasında zaman ve rütbe bakımından fark vardır. Cenab-ı Hak kurtarılanlar hususunda «*ittika edenler*» mânâsını ifade eden «*ittekav*» tabirini, cehennemde bırakılan kâfir ve müşrikler hususunda da «*zalimler*» mânâsını ifade eden «*ez-Zalimin*» kelimesini kullanmıştır. Böylece rahmet tarafının daha ağır bastığı, kurtarıcının tevhid, helâk edicinin Allah'a şirk koşmak olduğu ilân edilmiştir. Sanki şöyle denilmiştir: Şirkten korunmak mânâsını ifade eden takvanın azı dahi bir insanda bulunsa onu kurtarırız. Şirkle ve şirk mânâsına olan zulümle sıfatlanan bir kimseyi de, eğer bu sıfat son nefesine kadar devam etmisse, helâk ederiz. «*Kurtarırız*»

mânâsını ifade eden *«Nunecci»* fiilinin karşısında *«helâk ederiz»* demek olan *«Nezeru»* fiili yine bu noktayı ilân etmek için kullanılmıştır.

Asi müminler hakkında gelen hadislerin ifade ettikleri şudur: Ateşten kurtulmak def'aten değil, peyderpeydir. Yani takvanın kuvvetli ve zayıf oluşuna göredir. Hatta kalbinde hayırdan bir zerre dahi olan, imandan bir zerre taşıyan da cehennemden çıkacaktır. Fakat bu günahlarının karşılığını çektikten sonradır. *«Ateş müminlere zarar vermez»* şeklindeki hadislere gelince, bunlar tevil gerektiren hadislerdir. Buradaki *«mümin»*den maksat kâmil mümindir. Çünkü bazı müminlerin azap göreceğine dair birçok hadis vardır. Onları bir tarafa itmek asla ve kat'a uygun bir hareket değildir.

İşte bu noktadan hareketle bazı alimler duada şöyle denilmesinin mahzurlu olduğunu söylemişlerdir: *«Yarab, bütün Ümmet-i Muhammed'i affet»* veya *«Yarab, Ümmet-i Muhammed'den hiç kimseyi azaba düçar etme»*.

Mutezilîler *«İttika sahipleri büyük günah işlemeyen kimselerdir»* diyerek büyük günah işleyenleri zalimler kategorisine dahil etmektedirler. Onlar, *«Bu ayet büyük günah işleyenlerin ebediyyen cehennemde kalacaklarının delilidir»* derler. Fakat aslında onlar bu yorumlarıyla zulmederek, kendileri zalimler sınıfına girmiş oluyorlar.

Hz. Ali, İbn Abbas, İbn Mesud, Ubey, El-Cehderi, Muaviye bin Kurre ve Yakub ayetin başındaki *«summe»* kelimesini *«Semme»* şeklinde okumuşlardır ki mânâsı *«orada»* demektir. Bu kıraate göre ayetin mânâsı *«Biz sakınanları kurtarırız. Zalimleri de diz üstü çökmüş olarak orada bırakırız»* demek olur.

(73) *«Onlara açık açık ayetlerimiz okunduğu...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet, müşriklerin, kendi akibetlerini ortaya koyan ve azaptan bahseden ayetleri dinledikleri zaman aldıkları tavırları sergilemektedir. Yani müşriklere muciz oldukları apaçık olan ve onlara meydan okuyan ayetler okunduğunda onlar o ayetlere muaraza etmekten aciz kalırlar ve acizliklerinin bir ifadesi olarak iman edenlere hitaben: *«İki topluluktan hangisi makamca daha hayırlı ve toplulukça daha güzeldir?»* derler. Bu ayet onların o hallerinin korkunçluğunu, son varacakları noktanın tehlikesini ortaya koymaktadır.

Bu ayet Nadr bin Haris ve etbaı hakkında nazil olmuştur. Çünkü onlar meydan okuyan ayetleri dinlediklerinde küfürlerinde ısrar eder, inatlarına devam edip giderlerdi.

Ayetin sonunda gelen *«Nediyyen»* kelimesi meclis ve toplantı yeri demektir. Ebu Hayyan *«Bir hadiseyi müzakere etmek veya istişarede bulunmak için toplanılan meclis demektir»* dedi. Burada önderlerin ve ileri gelenlerin meclisi kastedilmektedir. Yani *«hangi topluluk meclis yönünden daha güzeldir?»* diye sorarlardı. Rivayete göre müşrikler toplantıya katılmazdan önce saçlarını tarar, boyar, çeşitli kokular sürer, en güzel elbiselerini giyerek giderlerdi. Sonra böyle giyinip kuşanmaya iktidarı olmayan müminlere; *«Hangimiz topluluk bakımından daha güzeldir?»* derlerdi. Onların maksadı müminlerle muaraza etmekti. Sanki müminlere şöyle derlerdi: *«Eğer siz hak biz de bâtıl üzerinde olsaydık dünyada sizin haliniz bizim halimizden daha güzel olurdu. Çünkü hakim olan bir zâta (Allah'ı kastediyorlar) muhlis dostlarını azap ve zillete, muarız düşmanlarını da izzet ve istirahata sokmak uygun düşmez.»*

Onlar bu sözü söylediklerinde nimet içinde, istirahat halindeydiler ve müminler de bu hayatın tam aksini yaşıyorlardı. Böylece onların felsefesine göre hakkın müminlerle beraber olmadığı anlaşılıyordu. Fakat bu, yanlış fikirden doğmuş bir mukayesedir. Cenab-ı Hak bu mukayeseyi iptal ederek şöyle buyurdu:

(74) *«Onlardan önce de eşya ve görünüş bakımından...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani ey müşrikler! Ey bu çarpık felsefeyi güdenler! Nimet bakımından sizden daha üstün olan nice kimseleri, Ad, Semud gibi nice kavimleri helâk ettik. Eğer dünya nimeti insanın Allah katında müşerref olduğuna delâlet etseydi o dünyada nimet ve zenginlik sahibi olan kimselerin hiçbirisinin helâk olmaması gerekirdi. Bu ayet müşrikler için büyük bir tehdiddir.

Ayetin başında gelen *«Kem»* kelimesi çokluk mânâsını ifade eder. *«Ehlekna»* fiilinin mef'ulu olmasına rağmen daha önce getirilmiştir. Çünkü daima önce gelmeyi gerektiren bir kelimedir. Bazıları *«istifham harfidir»* demişlerse de birinci yorum daha uygundur.

Ayetin metnindeki *«Karn»* kelimesinden maksat, bir asır yani bir nesil demektir.

Ayetin metnindeki *«Esasen»* kelimesi eşya, yani sergiler, elbiseler ve diğer eşyalar demektir.

Ayet metnindeki *«Riyen»* kelimesi manzara, görünüş anlamındadır. Rüyet kökünden gelmektedir. Kıraat alimlerinin bazıları *«Ri'en»* bazıları da *«Riyaen»* şeklinde okumuşlardır. Bazıları da İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre *«Reyyen»* şeklinde okumuşlardır. Hatta bazı insanlar cesaret gösterip *«Re'yen»* tarzında

okumanın yanlış olduğunu söylemişlerdir. Fakat onlar bu yanlışlık iddialarında yanlıştırlar.

(75) *«De ki: Kim sapıklık içinde ise. .»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu emir Hz. Muhammed'edir. Cenab-ı Hak, peygamberine dünya mallarına, servetlerine dalıp fani ve geçici dünya lezzetlerine girip müminlere karşı böbürlenen müşriklere bu cevabı vermesini emrediyor. Kısaca ayetin mânâsı şudur: Sapıklık içinde bulunan bir kimse için herhangi bir özür dilemek artık yoktur. Zira Cenab-ı Hak ona dünyada mühlet vermiştir. Onun için uzun bir zaman ayırmıştır. O eğer gerçekten fikrini iyi kullanan kimselerden olsaydı sapıklıkta olduğunu görebilirdi. Cenab-ı Hakk'ın sapık bir kimseye mühlet vermesi istidrac için olabilir. Nitekim başka bir ayette Cenab-ı Hak:

«İnkâr edenler kendilerine vermiş olduğumuz mühletin sakın kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Biz onlara ancak günahları çoğalsın diye mühlet veriyoruz. Küçültücü azap onlaradır» (Al-i İmran, 178) buyurmaktadır.

Hulâsa sapıklık içinde olan bir kimse için mühlet vermek ve günahı artsın diye ona süre tanımak ilâhî bir âdettir. Bazıları *«Rahman ona mühlet versin»* şeklindeki cümlenin dua mânâsı ifade ettiğini söylemişlerse de birinci tefsir makama daha uygundur. Bu ayette *«Rahman»* kelimesinin getirilmesi mühlet vermenin rahmetin hükümlerinden olduğuna delâlet etmesi içindir. Ayetteki azaptan maksat dünyevî azaptır. Müminleri onlara galip getirmek, onların yerlerini, mallarını, hatta özlerini müminlerin istilası altına sokmak şeklindeki azab kastedilmektedir. Saat ile maksat Kıyamet Günü'dür. Bazıları *«Saatten maksat ölüm anıdır.*

Çünkü mühlet müddeti Kıyamet'e değil ölüm haline bitişiktir» demişlerdir.

Ayetin maksadı şudur: Bu mühlet, kendilerine Allah tarafından vaadedilmiş dünyevî veya uhrevî azabı gördükleri ana kadar uzanır. İşte o anda mekânca daha şerir, yardımca daha zayıf olanın kim olduğunu bileceklerdir. Yani dünyada kâfirlerin, müşriklerin iddia ettiklerinin tam tersi orada görülecektir. Ve onlar orada mekânca daha şerli, makamca daha düşük olduklarını anlayacaklardır.

Bu ayette *«mekân»*, 73. ayette *«makam»* tabiri onların kötü hallerini belirtmek için kullanılmıştır.

Ayetin sonundaki *«Cunden»* kelimesi yardımcılar demektir. Ebu Hayyan, *«Ayetin metnindeki «men,» istifham kelimesidir. Daha önce geçen «ya'lemune» fiili ise hakiki ilim mânâsını ifade eder»* der. Bu cümle bu fiilin iki mef'ulünün yerine geçmiştir ve bu tevile binaen ayetin mânâsı şudur: Acaba mekân yönünden kim daha şerlidir? Yardımcılar yönünden kim daha zayıftır? İşte onlar bunu bileceklerdir.

(76) *«Allah doğru yola gelenlerin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Büyük müfessir Beyzavi burada özet olarak şunları söylüyor: *«Bu cümle «kul» emrinden sonra gelen şart cümlesi üzerine atıftır. Sanki Cenab-ı Hak «kâfire verilen mühlet ve dünya nimetleri onun iyiliği için değildir» şeklinde açıklama yaptıktan sonra mümine az verilen dünyalığın da onun eksikliğinden olmadığını belirtmektedir. Belki Cenab-ı Hak onun yerine daha hayırlısını verecektir.»*

Bazı müfessirlere göre bu cümle, *«Rahman ona mühlet versin»* cümlesi üzerine atıftır. Çünkü o cümle her ne kadar şeklen inşai (yani emir ifade eden) bir cümleyse de mânen haberî bir cümledir. Sanki şöyle denilmiştir: Dalâlette olan bir kimsenin dalâletini Cenab-ı Hak artırır. Onun tam karşıtı olanın da hidayetini artırır.

Ayetin metninde geçmekte olan *«el-Bakiyat'us-Salihat»*tan maksat sevapları ebediyyen kalan saatlerdir. Buna (denildiği gibi), beş vakit namaz, sübhanallah demek, elhamdulillah, lâ ilâhe illallah, Allah-u Ekber de dahildir. (1)

Nesefi bu ayet hakkında şunları söyler: *«Ahiret amellerinin tamamı veya beş vakit namaz veya Subhanallahi ve'l-hamdulillahi vela ilâheillallah Allah-u Ekber kastedilmektedir».*

Hazin'e göre bu ifadeden maksat zikirler ve salih amellerdir ki bunlar sahipleri için daimi bir şekilde kalıcıdırlar.

Tenvir'ul-Mikbas'da *«Bunlardan maksat beş vakit namazdır»* denilmektedir. Alusi; *«Faydaları daimî bir şekilde olan taatlerin tamamı kastedilmektedir»* diyor. Ayetin sonunda gelen *«Meredden»* kelimesi, dönüş noktası, netice mânâsını ifade eder. Çünkü bu taatlerin neticesi ebedî bir sevinçtir, daimî bir nimettir. Küfrün neticesi ise ebedî bir üzüntü ve elem verici bir azaptır. Cenab-ı Hak burada *«Rab»* kelimesini zikretmiş ve Hz. Peygamber'e raci olan zamire izafe buyurmuştur. Böylece onun hakkında ne denli lütuf ve şeref bahşettiğine dikkati çekmiş olmaktadır.

«Hayr» kelimesi şanının yüceliği sebebiyle tekrarlanmıştır. Zemahşeri, *«Ayette kâfirlerle bir çeşit alay vardır. Zira Cenab-ı Hak onların cezalarına da «sevaptır» demiştir»* diyor.

(1) Kadı Beyzavi, Mecma'ut-Tefasir, cilt: 4, sh: 178-179

Bazı müdekkikler *«Ayette gelen ismi tafdil (hayr kelimesi) sadece hadese ve mutlak artışa delâlet eder. Yoksa ism-i tafdilin mânâsı kastedilmemektedir. Zira ifade, «salih ameller Allah katında sevap bakımından daha hayırlıdır»* tarzında alınırsa *«onların dışında kalanlarla da hayır vardır» mânâsı ortaya çıkar. Oysa onların dışında kalanlarda hiç hayır yoktur»* demişlerdir.

Ayetin ikinci cümlesi birinci cümlenin tamamlayıcısıdır ve aynı zamanda müslümanların kalbine teselli vermeyi içermektedir. Belki onlara karşı dünyalarıyla böbürlenen kâfirlerin bu hareketleri kalplerinde bir etki oluşturur diye Cenab-ı Hak bu cümleyi getirmiştir. Nitekim 75. ayetteki *«Nihayet kendilerine vaadolunan şeyi (ya azabı veya Kıyamet'i), gördükleri zaman makamca daha kötü ve toplulukça daha zayıf olanın kim olduğunu çok geçmeden göreceklerdir»* cümlesi de bir öncekinin tamamlayıcısıdır.

أَفَرَءَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِـَٔايَٰتِنَا وَقَالَ لَأُوتَيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٧٧﴾ أَطَّلَعَ
الْغَيْبَ أَمِ اتَّخَذَ عِندَ الرَّحْمَٰنِ عَهْدًا ﴿٧٨﴾ كَلَّا ۖ سَنَكْتُبُ مَا
يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا ﴿٧٩﴾ وَنَرِثُهُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْدًا
﴿٨٠﴾ وَاتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لِّيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا
﴿٨١﴾ كَلَّا ۚ سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ
ضِدًّا ﴿٨٢﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ
تَؤُزُّهُمْ أَزًّا ﴿٨٣﴾ فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ ۖ إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّا
﴿٨٤﴾ يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَٰنِ وَفْدًا ﴿٨٥﴾ وَنَسُوقُ
الْمُجْرِمِينَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وِرْدًا ﴿٨٦﴾ لَّا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ
إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِندَ الرَّحْمَٰنِ عَهْدًا ﴿٨٧﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ
الرَّحْمَٰنُ وَلَدًا ﴿٨٨﴾ لَّقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا ﴿٨٩﴾ تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ
مِنْهُ وَتَنشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا ﴿٩٠﴾ أَن دَعَوْا
لِلرَّحْمَٰنِ وَلَدًا ﴿٩١﴾ وَمَا يَنبَغِي لِلرَّحْمَٰنِ أَن يَتَّخِذَ وَلَدًا ﴿٩٢﴾ إِن كُلُّ مَن
فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتِي الرَّحْمَٰنِ عَبْدًا ﴿٩٣﴾ لَّقَدْ أَحْصَاهُمْ
وَعَدَّهُمْ عَدًّا ﴿٩٤﴾ وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَرْدًا ﴿٩٥﴾

77 — Ayetlerimizi inkâr eden ve «Andolsun bana mal ve evlat verilecektir» diyeni gördün mü?

78 — O gayba muttali mi oldu, yoksa Rahman'ın katından bir ahid mi aldı?

79 — Hayır! Biz onun söylediğini yazacağız ve onun için azabı uzattıkça uzatacağız.

80 — Onun dediğine biz varis olacağız. O bize yapayalnız gelecektir.

81 — Onlar kendilerine itibar ve kuvvet kazandırsın diye Allah'tan başka mabudlar edindiler.

82 — Hayır! O mabudları onların ibadetlerini inkâr edecekler ve onlara hasım olacaklardır.

83 — Görmedin mi? Biz şeytanları kâfirlerin üzerine sevkediyoruz. (Şeytanlar) onları var güçleriyle kışkırtıp (isyana) sürüklüyorlar.

84 — Onlar hakkında acele etme. Biz onların (günlerini) saydıkça sayıyoruz.

85 — Takva sahiplerini bir heyet olarak Rahman'ın huzurunda topladığımız gün!

86 — Günahkârları da susuz olarak cehenneme sürdüğümüz (gün)!

87 — (İşte o gün) Rahman'ın nezdinde ahid alan kimselerden başkası şefaat edemez.

88 — «Rahman çocuk edindi» dediler.

89 — Andolsun siz, pek çirkin bir şey getirdiniz.

90 — Bu sözünüzden dolayı neredeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak, dağlar yıkılıp parçalanacaktır.

91 — Rahman'a çocuk isnadında bulunmalarından ötürü (böyle olacaktır).

92 — Oysa Rahman'a çocuk edinmek yaraşmaz.

93 — Çünkü göklerde ve yerde bulunan her şey, Rahman'a kul olarak gelecektir.

94 — Andolsun, o bunların hepsini ayırmış, sayılarını tesbit etmiştir.

95 — Onların hepsi, Kıyamet Günü'nde O'nun huzuruna tek başına gelecektir.

(77-78) *«Ayetlerimizi inkâr eden...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Buhari, Müslim, Tirmizi, Tabaranî ve İbn Hibban, Habbab bin Eret'ten şöyle rivayet ederler: «Ben demircilik yapan bir kişiydim. As bin Vail'den alacağım vardı. Ona varıp alacağımı istedim. Bana, *«Hayır! Allah'a yemin ederim, sen Muhammed'i inkâr etmedikçe senin alacağını vermem»* dedi. Ben de *«Hayır! Allah'a yemin ederim, sen ölüp haşre gönderildikten sonraya kadar dahi Muhammed'i inkâr etmeyeceğim»* dedim. O bana, *«Ben ölüp haşre gönderildiğim zaman bana gelirsin. Nasıl olsa o zaman da malım ve çocuğum olacak. Sana hakkını o zaman veririm»* dedi ve bunun üzerine bu ayet indi».

Başka bir rivayete göre sahabilerden bir grup As bin Vail'e vardılar. Boynundaki borçlarını istediler. El-As, onlara: *«Siz cennette altın, gümüş, ipekliler ve bütün meyveler vardır demiyor musunuz?»* dedi. Sahabiler *«Evet, vardır»* dediler. El-As, *«Sizinle bizim ödeme zamanımız Ahiret olsun. Allah'a yemin ederim, bana nasıl olsa orada da mal ve çocuklar ile sizin kitabınız gibi bir kitap verilecektir»* dedi ve bu hadise üzerine bu ayet indi.

Bazıları *«Bu ayet Velid bin Muğire hakkında inmiştir»* diyorlar. Onun da El-As'ın sözlerine benzer sözleri vardı.

Ebu Müslim *«Bu ayet bu sıfatı taşıyan her kâfir hakkında inmiştir»* dedi. Fakat birinci rivayet, sahih kitaplarda sabit olan rivayettir. Ayetin başındaki *«hemze»* taaccup içindir. Yani o kâfirin halinden, onun belirttiğinin garip ve şeni olması sebebiyle insanı hayrete düşürmektedir. Hemzeden sonra gelen *«f»* harfi bu cümleyi mukadder bir cümle üzerine atıf yapmaktadır. Yani sen bizim apacık ve herkesin iman etmesi gereken ayetlerimizi inkâr edeni gördün mü? O haşr ayetlerini istihzaya alarak *«Allah'a yemin ederim, Ahiret'te bana mal ve evlad verilecektir»* diyor.

Ayetteki *«Raeyte»* fiili *«bana haber ver»* mânâsı taşır. Yani *«Bu kâfirin olayını bana haber ver»* demektir. *«Rüyet»* kökünden gelen bu fiilin haber mânâsında kullanılmasının sebebi, bir şeyi görmenin ondan doğru haber vermenin sebepleri arasında bulunmasıdır.

Ayetin metnindeki *«Ayat»* kelimesi, Kur'an'ın bütün ayetlerini içermektedir. Haşr ayetleri bunlardan sadece bir bölümdür.

«Leûteyenne» kelimesinin başındaki *«lam»*, kasem cevabıdır. Sanki o, Ahiret'te bana mal ve çocuk verilecektir diye Allah'a yemin etmiştir. Yani *«Ey Muhammed! Ve dolayısıyla ey müslümanlar! Bu kâfirin haline bakın, onun konuşmasına hayret edin. Kâfirliğine ve ayetleri inkâr etmesine rağmen Cenab-ı Hak'ka adeta emir verircesine yemin etmesine dikkat edin!»*

«Acaba o, gayba muttali mi olmuştur?»; yani kendisine gayb olan şeyi mi bilmiştir? Ki cennette olduğunu bilmiş olsun. Veya bu hususta Allah'tan ahid mi almıştır? Çünkü böyle bir şeyi bilmek, ya gaybı bilme yoluyla veya Allah'tan bir ahid almakla mümkün olabilir.

Bazı müfessirler *«O, gayba muttali mi olmuştur?»* ibaresini *«Yani Levh-i Mahfuz'a mı bakmıştır?»* şeklinde tefsir etmişlerdir.

«Rahman'ın katında bir ahid mi edinmiştir?» sözünün mânâsı; yoksa o, lâ ilâhe illallah demiş de bu kelimeden dolayı Allah ona rahmet mi etmiştir? Veya salih bir amel mi işlemiştir ki onu ummaktadır?

Bazı müfessirler, *«Andolsun, bana mal ve çocuk verilecektir»* cümlesinden *«dünyada verilecektir» mânâsını* çıkarmışlardır.

Bazıları da ayeti *«cennette verilecektir»* şeklinde yorumlamışlardır. Bazıları *«Bu inkârcı kişi «Eğer ben ecdadımın dini üzerinde durursam kesinlikle bana mal ve evlad verilecektir» demek istemiştir»* diyorlar. Bazıları ise *«Eğer ben bâtılın üzerinde olsaydım kesinlikle bana mal ve evlad verilmezdi. Madem ki verilmiştir, öyleyse benim mesleğim doğrudur» demek istiyor»* demişlerdir.

(79) *«Hayır! Biz onun söylediğini yazacağız...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin başındaki *«Kella»* kelimesi *«zecr harfi»*dir. *Yani* durum onun dediği gibi değildir demek oluyor. *«Onun söyleyeceklerini yazacağız»* sözünden maksat, bütün söylediklerini kayd edeceğiz, Ahiret'te ona göre kendisini cezalandıracağız veya yarın Ahiret'te onun bütün söylediklerini gözünün önüne sereceğiz demektir. Veya günahları yazıp da intikam alan bir kimse gibi ondan intikam alacağız.

«Onun için azabı uzattıkça uzatacağız» cümlesi onun iddia ettiği mal ve evlat yerine onun azabına azap ekleyeceğiz, demektir. Veya, azaptan ona müstehak olduğunu vereceğiz ki bu da küfür ile, hakla istihza etmeyi biraraya getiren kimsenin azabı gibidir.

(80) *«Onun dediğine biz varis...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani biz onu öldürüp, kendisine verileceğini iddia ettiği mal ve çocuğa mirasçı olacağız. Yani mal ve çocuğun mânâsına mirasçı olacağız. Veya ayetin mânâsı; biz onu temenni ettiğinden mahrum bırakacağız, kendisine başka şey vereceğiz şeklinde de olabilir.

«Bize tek olarak gelecektir» cümlesinden maksat, Kıyamet Günü'nde malı ve çocuğu olmadığı halde bize gelecektir, demektir. Yani Kıyamet'te biz mal ve çocuğu kendisinden alacağız. Acaba o, Kıyamet'te kendisine mal ve çocuk vereceğimizi nasıl umabilir? O bu sözü diri oldukça söyler; onu öldürdüğümüz zaman onunla söylediğinin arasına girmiş oluruz ve o da iddia ettiklerini atarak tek başına bize gelir.

«Yoksa Rahman'ın katında bir ahid mi edinmiştir?» cümlesi, hakkında İbn Ebi Hatim'in İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre, *«O ahid, lâ ilâhe illallah demesidir»*. İbn-ul-Munzir ve İbn Ebi Hatim, yine İbn Abbas'tan *«Onun dediğine biz mirasçı olacağız»* cümlesinin anlamını *«Onun malına ve çocuğuna biz mirasçı olacağız»* şeklinde rivayet etmiştir.

(81) *«Onlar kendilerine itibar ve kuvvet...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak bu ayette o kâfirlerin müstehak olmadıkları nimetleri Allah'tan nasıl temenni ettiklerini ortaya koymakta ve Allah katında asi olsunlar diye nasıl bâtıl mabudlar edindiklerini açıklamaktadır.

Herevi'ye göre ayetin metnindeki *«izzen»* kelimesi *«yardımcılar»* mânâsını ifade eder. Ferra'ya göre ise bu kelime *«Ahiret'te şefaatçılar»* demektir. Yani o bâtıl ilâhları, onlara Ahiret'te yardımcı olsunlar (veya şefaatçı) diye edinmişlerdir. Bazı müfessirler; *«O bâtıl mabudlar sayesinde Allah'ın azabından kurtulabilmek için onları kendilerine ilâh edinmişlerdir»* derler.

(82) *«Hayır! O mabudları...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani durum onların zannettikleri gibi değildir. Bilakis o mabudlar, onların ibadetlerini inkâr edeceklerdir.

Fiildeki zamir *«bâtıl mabudlar»*a raci olduğu takdirde ayetin mânâsı; *«Şu bâtıl mabudları Allah konuşturduğu gün onlar, bu kâfirlerin kendilerine taptıklarını inkâr edeceklerdir»* demek olur. Çünkü onlara tapıldığı zamanda akılsız cemadat idiler. Tapılmaktan haberleri yoktu. Fiildeki zamir müşriklere raci olduğu takdirde mânâ; *«müşrikler putlara taptıklarını inkâr edeceklerdir»* demek olur. Birinci yorumun delili *«Onlar bize ibadet etmiyorlardı»* ayetiyle *«Onlara söz attılar. Kesinlikle siz yalancılarsınız, dediler»* ayeti takviye etmektedir. İkinci yorumu ise*«Rabbimiz olan Allah'a yemin ederiz, biz müşrik değildik»* ayeti takviye etmektedir. Bazı rivayetlerde *«Kella»* kelimesi *«kullen»* şeklinde okunmuştur. Bu takdirde mastardır ve fiil-i mukadder olur. Takdir şöyledir: *«Bu fikir oldukça ağır ve yorucudur»*.

Fakat cumhurun kıraati daha doğrudur. Yani *«kella»* okuyup harf-i red olmak, *«kullen»* okuyup mastar olmaktan daha doğrudur.

«Onlar, onlara hasım olacaklardır» cümlesinden maksat şudur: *«Bu bâtıl mabudlar —ki müşrikler tarafından bunlar kendi-*

lerinin yardımcıları sanılmaktaydı— onların aleyhinde hasım olacaklardır»; yani *«izzet»*in tersi gerçekleşecektir ki bu da *«zillet»* tir. O müşrikler Kıyamet Günü'nde o bâtıl mabudların düşmanı olacaklar, onları inkâr edeceklerdir. Halbuki dünyada onları sevmişler ve kendilerine iman etmişlerdi.

(83) *«Görmedin mi? Biz şeytanları kâfirlerin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Zeccac, bu ayetin mânâsı hakkında iki vecih zikretmiştir:

1 — Biz kâfirler ile şeytanlar arasından çekildik. Kâfirleri şeytanlardan korumadık. Fakat müminlere tam tersini yaptık. Zira Cenab-ı Hak başka bir ayette *«Kesinlikle benim kullarımın üzerinde senin bir hakimiyetin olmayacaktır»* buyuruyor.

2 — Şeytanlar onlara musallat kılındı, küfürlerinden dolayı onları etkileri altına aldılar. Nitekim Cenab-ı Hak, *«Kim Rahman'ın zikrinden gafil olursa ona bir şeytanı musallat kılarız»* buyurmuştur. Böylece *«göndermek»* mânâsına olan *«irsal»* tabirinin burada *«musallat kılmak»* mânâsına geldiği ortaya çıkmış olmaktadır. Bu ikinci yorumu ayetin mütemmimi olan cümle desteklemektedir. Ayetin metninde geçmekte olan *«teuzzu»* fiili *«harekete geçirmek»*, *«heyecana kaptırmak»* demektir. Cenab-ı Hak burada şeytanların kâfirleri harekete geçirdiklerini, heyecana düşürdüklerini ve dalâlete götürdüklerini haber vermiş olmaktadır. Ki bu da şeytanların kâfirlere musallat kılınması demektir.

Bazı kimselere göre *«teuzzu»*nun mânâsı acele etmektir. Çünkü acele etmek de harekete geçirmek, heyecan vermek, ürkütmek demektir. Bu ayetin sevki, Rasûl-ü Ekrem'in kâfirlerin halinden hayret etmesinden ötürüdür. Ayrıca bu ayet Rasûl-ü Ekrem'in dikkatini, o kâfirlerin bütün yaptıklarının şeytanların saptırması ve

kandırmasından ileri geldiğine çekmek istemektedir. Ayetin son cümlesi onlara *«hâl»* olmaktadır. Bu, müste'nife bir cümle, mukadder bir sualin cevabı olarak da anlaşılabilir. Sanki şöyle denilmektedir: *«Şeytanlar ne yaparlar?»*. Cenab-ı Hak; *«Onları isyana var kuvvetleriyle teşvik ederler»* diye cevap vermektedir.

(84) *«Onlar hakkında acele etme...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani o kâfirlerin Allah tarafından onları imana davet eden sana karşı çıkmaları, hakka karşı temerrüd etmeleri, küfür üzerinde ısrar etmeleri dolayısıyla Allah'tan hemen onları helâk etmesini isteme. Çünkü biz gün ve geceleri, ayları ve seneleri sayıyoruz. Ecellerinin son noktasına kadar... Veya onların alıp verdiği nefesleri veya attıkları adımları, veya onların her anlarını kaydediyoruz.

Bu ayetin başındaki *«Yevm»* kelimesi mukadder bir fiilin *mektir»* diyenler olduğu gibi; *«Onların aleyhinde acele etme. Çünkü onları, günahları artsın diye geciktiriyoruz»* şeklinde yorum yapanlar da olmuştur. Cenab-ı Hak haşrın durumunu ortaya koyup, haşrı inkâr edenlerin şüphelerine cevap verdikten sonra haşrde mükelleflerin halini izah etmek üzere şöyle buyurmuştur.

(85) *«Takva sahiplerini...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin mânâsı hakkında, *«Onların amellerini sayıyoruz de*mef'ulüdür. Yani *«Ey Muhammed! Haşr Günü'nü hatırla»*.

Onların Rahman'ın katında haşrolunmalarından maksat, Rah-

man'ın ikram yurdu olan cennette haşrolunmaları demektir. Nitekim *«Kesinlikle ben Rabbime gidiciyim»* ayeti de böyledir.

Ayetin metninde gelen *«Vefd»* kelimesi *«Vafıd»* kelimesinin çoğuludur. Mânâsı, bir padişaha mühim bir iş için giden heyet demektir.

(86) *«Günahkârları da susuz olarak...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayette geçmekte olan *«Nesuku»* kelimesi *«yürümeye teşvik»* mânâsına gelen *«savk»* kökünden gelmektedir. *«Vird»* kelimesi ise susamış, susuzluktan ciğerleri çatlayacak hale gelmiş demektir. Ferra ve İbn'ul-Arabi ibareyi *«Onlar yaya giden kimselerdir»* şeklinde yorumlamışlardır. El-Ezheri *«Bunlar suya varmak üzere giden deve gibi susamış yayalardır»* demiştir. Bazıları da ayetin mânâsı *«Onları su almak için cehenneme sevkederiz»* demektir dediler. Bu yorumların hepsi sahihtir. Çünkü onlar hem teker teker, hem de susuz ve yaya oldukları halde cehenneme doğru sevkedileceklerdir. *«Vird»* kelimesi suya varan kuş topluluğu, deve veya herhangi bir hayvan sürüsü mânâsını ifade etmektedir.

(87) *«(İşte o gün) Rahman'ın nezdinde...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu, Kıyamet Günü'nde olan hadiselerin bir kısmını ihtiva eden bir ayettir.

«Yemlikune» fiilindeki zamir ya iki gruba, ya sadece takva eh-

line veya sadece mücrimlere racidir. Fakat birinci yorum daha evla ve uygundur.

«Onlar şefaate malik değildir» ifadesinin mânâsı *«Onlar başkasına şefaat etmeye yetkili değildir»* demektir. *«Başkası onlara şefaat etmeye yetkili değildir»* şeklinde de anlaşılabilir. Fakat birinci yorum daha uygundur.

«Allah'tan ahid alan bir kimse ancak şefaat eder» ifadesinin mânâsı, şefaat edeceklerin kategorisine girmek için var kuvvetiyle çalışan kimse demektir. Yani muttaki bir mümin şefaat etme sözünü Allah'tan almıştır.

Bazı kimseler *«Allah'tan söz almanın mânâsı, Cenab-ı Hak ona şefaat etmesini emretmiştir demektir»* dediler. Bazıları da *«Bu ahdin edinilmesi Lâ ilâhe illallah kelimesinin söylenmesidir»* demişlerdir. Başka yorumlar varsa da zayıf olduklarından nakledilmelerinde bir yarar görmemekteyiz.

(88-95) *«Rahman çocuk edindi, dediler...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu sekiz ayetin konusu; yahudilerin Üzeyr, hıristiyanların Hz. İsa, Arap müşriklerin de meleklerin Allah'ın evlatları olduklarına dair iddialarını açıklamak ve bunlara cevap vermektir.

Ayetin metnindeki *«idden»* kelimesi, el-Cevheri'ye göre felaket ve korkunç bir iş demektir. Yani siz *«Rahman olan Allah çocuk edindi»* demek suretiyle büyük bir felaketi getirdiniz, korkunç bir işi ortaya koydunuz. Yani siz çok büyük ve çok korkunç bir söz söylediniz.

90. ayetin metninde geçmekte olan *«Tehirru»* fiili düşer, pa-

ramparça olur, yıkılır demektir. «*Hedden*» kelimesi de düşmek ve yıkılmak mânâsına geldiği için «*Tehirru*» fiiline mef'ulu mutlak olur veya mukadder bir fiilin mef'ulüdür. Veya hâl olur. Yani «*Dağlar paramparça oldukları halde düşer, yıkılırlar*». Veya mefululehtir. Yani dağların düşüşü için dağlar paramparça olurlar.

91. ayetin metninde geçen «*Deav*» kelimesi nisbet mânâsınadır. Yani onlar Rahman'a çocuk nisbet ettiklerinden dolayı neredeyse dağlar düşüp parçalanacak gökler çatlayacaktır.

Göklerde ve yerde ne varsa hepsi, Kıyamet Günü'nde, kulluğunu ikrar etmek üzere, başı eğik, zillet içinde Allah'a gelecektir. Nitekim başka bir ayette «*Onların tamamı zelil oldukları halde Allah'a varacaklardır*» denilmektedir. Ayetin mânâsı; «*Mahlûkatın tamamı Allah'ın kullarıdır. Kulu olan bir mahlûku Allah nasıl çocuk edinir?*» demektir. 94. ayetin metninde geçmekte olan «*Ahsa*» fiili onları saymak ve sayılarını bilmektir. Yani Cenab-ı Hak onları saymış ve sayılarını bilmiştir. Onları bildikten sonra da şahıslarını saymıştır. Onlardan hiç kimse Allah'a gizli değildir. Onlar Kıyamet Günü'nde Allah'a tek başına geleceklerdir. Yani yardımcıları ve malları beraberlerinde olmadığı halde gelecekler-dir. Nitekim Cenab-ı Hak başka bir ayette «*O gün mal ve evlat fayda vermez*» buyurmuştur.

İbn'ul-Munzir ve İbn Ebi Hatim'in İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre «*İdden*» korkunç söz demektir.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَٰنُ وُدًّا ﴿٩٦﴾ فَإِنَّمَا
يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لُّدًّا ﴿٩٧﴾ وَكَمْ
أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ ۖ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُم مِّنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا ﴿٩٨﴾

96 — Kuşkusuz ki iman edip de salih amellerde bulunanlar için, Rahman bir sevgi kılacaktır.

97 — Biz onu (Kur'an'ı), sadece onunla sakınanları müjdeleyesin ve inat edenleri uyarasın diye senin dilinle (indirip) kolaylaştırdık.

98 — Biz onlardan önce nice nesilleri helâk ettik. Şimdi onlardan birinin (varlık alâmetini) hissediyor veya onlara ait cılız bir ses işitiyor musun?

(96) *«Kuşkusuz ki iman edip de...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet iman eden ve salih amellerde bulunan kimselerin Allah tarafından kılınmış bir sevgilerinin olduğunu haber vermektedir. Bu sevgiyi Cenab-ı Hak iman ve salih amelleri sebebiyle insanların kalplerine yerleştirmiştir. Meşhur görüşe göre bu sevgi dünyadadır. Zira Buhari, Müslim ve Tirmizi, Ebu Hureyre tarıkıyle şöyle rivayet ediyorlar:

«Allah bir kulu sevdiği zaman «ben falanı severim» diye Cebrail'e nidada bulunur. Allah «Ey Cebrail! Sen de onu sev» buyurur. Cebrail de onu sever. Böylece Cebrail, önce bunu gök ehline ilân eder; sonra o kimsenin sevgisi yeryüzüne iner.» Hz. Peygamber bunun, bu ayetin mânâsı olduğunu söylemiştir.

Zikredildiğine göre bu ayet Ebu Talib'in oğlu Cafer'le beraber Habeşistan'a hicret edenler hakkında nazil olmuştur. Cenab-ı Hak bu ayette onların sevgisini Necaşi'nin kalbine yerleştireceğini vaadetmektedir.

İbn Cerir, İbn'ul-Munzir ve İbn Merduveyh, Abdurrahman bin Avf'tan şöyle rivayet ettiler: Abdurrahman, Medine'ye hicret ettiği zaman Mekke'den arkadaşları olan Şeybe bin Rebia, Utbe bin

Rebia, Ümeyye bin Halef için de nefsinde üzüntü duymaktaydı. Bunun üzerine Cenab-ı Hak bu ayeti indirdi.

Bu rivayete binaen bu ayet Medine'de, hicretten sonra nazil olmuştur.

İbn Merduveyh ve Deylemî, Berra'dan şöyle rivayet ediyorlar:

Rasûl-ü Ekrem, Hz. Ali'ye *«Şunları söyle! dedi: «Ey Allah'ım! Benim için katında bir ahid kıl! Müminlerin göğsünde benim için bir sevgi kıl»*. Bu dua üzerine Cenab-ı Hak bu ayeti indirdi.

Muhammed bin El-Hanefiyye (Bu zat Hz. Ali'nin Beni Hanif kabilesinden olan hanımından doğan oğludur), şunları söylüyordu: *«Hiç bir mümin yoktur ki Ali'yi ve Ali'nin ehli beytini sevmesin»*.

İmamiye mezhebi uleması bu ayetin Hz. Ali hakkında nazil olduğunu İbn Abbas'tan ve Muhammed Bakır'dan rivayet ediyorlar. Bu görüşlerini ehl-i sünnetin değil de onların nezdinde sahih olan Hz. Ali'nin şu sözüyle teyid ederler: *«Eğer ben mümin bir kişinin boynuna, kılıcımla, benden buğzetsin diye vursam bile yine benden buğzetmez. Bütün dünyayı beni sevsin diye bir münafık üzerine döksem (ikram etsem) yine beni sevmez. Zira bu bir hükümdür. Peygamber diliyle verilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber bana «senden hiçbir mümin buğzetmez ve hiçbir münafık da seni sevmez» buyurdu»*.

Buradaki sevgiden maksat ifratsız ve tefritsiz (yani şer'i) bir sevgidir. Şer'i sevgi de bütün ehl-i sünnetin kalbinde vardır. Ama ehl-i sünnette guluv yoktur. Allah imanımızı aşırı gitmekten muhafaza etsin.

«Bazı hıristiyanlar dahi Hz. Ali'yi sevmiştir. Hatta Hz. Ali'nin

sevgisi bütün hayvanların kalbine yerleştirilmiştir» şeklindeki rivayetler asılsızdır. Zira Sünniler'in de Şia'nın da nezdinde *«Herhangi bir mümin senden buğzetmez, herhangi bir münafık da seni sevmez»* hadisi sabittir.

Cübbai *«Bu sevgi Ahiret'tedir. Müslümanlar cennette olduklarında karşı karşıya gelip tahtlar üzerinde bağdaş kuracaklar ve birbirlerini seveceklerdir»* demiştir.

Bazıları, *«Şahidler huzurunda hayırlar arzedildiği zaman bu sevgi gerçekleşecektir»* demişlerdir. Bu sevginin hem dünyada hem de Ahiret'te vuku bulması da mümkündür. Zira her ne kadar er-Rahman tabiri dünya için kullanılmışsa da umumi bir mânâda istimal edildiği de rivayetlerde gelmiştir: *«Ey dünya ve Ahiret'in Rahmanı! Ey dünya ve Ahiret'in Rahimi!»* hadisi bu yorumu desteklemektedir.

(97) *«Biz onu (Kur'an'ı), sadece...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin başındaki *«f»* harfi ayetin siyakından anlaşıldığı gibi emrin nedenini teşkil eder. Sanki bu sure vahyedildikten sonra Rasûl-ü Ekrem'e şöyle hitab ediliyor: *«Bu indirileni tebliğ et. Bununla müjde ver ve korkut. Çünkü biz bunu, takva sıfatlarına sahip olanlara bununla müjde vermen için senin dilin olan apaçık Arapça ile indirmişizdir»*. Çünkü takva sahipleri Kur'an'daki emirleri tatbik ederler, yasaklarından sakınırlar.

Ayetin sonundaki *«Ludden»* kelimesi ,inad ve kindarlıklarından dolayı iman etmeyen kişiler demektir. Çünkü bu kelime *«eled»* kelimesinin çoğuludur. Rağıb, *«Bunun mânâsı, şiddetli ve amansız hasım demektir»* diyor. Katade, *«Bunun mânâsı bâtıl ile cedelleşip kendisini haklı çıkarmak için her tarafa baş vuran insan de-*

mektir» dedi. İbn Abbas ise bu kelimeyi *«zalimlik»*le tefsir etmiştir. Mücahid *«facirlik»*le, Hasan Basri *«sağırlık»*la, Ebu Salih de *«topallık»la* tefsir etmiştir. Bütün bu mânâlar esas mânâdan kaynaklanmaktadır.

Bu *«kavim»*den maksat Mekkeliler'dir. Bunu Katade söylemiştir.

(98) *«Biz onlardan önce nice nesilleri...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet Mekke müşriklerine helâk olma tehdidini taşıdığı gibi Hz. Peygamber'e de *«zafer»* vaadi vermekte ve aynı zamanda Hz. Peygamber'i tebliğe devam etmesi hususunda teşvik etmektedir. Yani *«Şu inad gösteren müşriklerden önce peygamberlere karşı gelen nice nesilleri biz helâk ettik. Onlar bundan ibret almalıdırlar. Çünkü o nesillerin hiç birisinden bir iz dahi kalmamıştır.»*

Bu ayetteki *«Rikz»* kelimesi gizli ses demektir. Ayetin genel mânâsı şöyle olur: Onları tamamen helâk ettik. Köklerini kazıdık. Onlardan herhangi bir kimseyi göremezsin ve kendilerinden gizli bir ses dahi işitemezsin.

Bazılarına göre ayetin mânâsı *«Onları tamamen helâk ettik. Ne kendilerinden bir kimseyi görebilir, ne de onlardan haber veren bir kimseyi dinleyebilirsin. Onları gizli bir sesle zikreden dahi yoktur»* şeklindedir. Buradaki hitap ya muhatapların efendisi olan Hz. Muhammed Mustafa'ya veya Allah'ın hitabına elverişli olan herkesedir.

MERYEM SÛRESİ'NİN SONU

TÂ HÂ SÛRESİ

SÛRE: 20

Bu sureye aynı zamanda *«el-Kelim»* suresi de denilir. Bu sure İbn Abbas ve İbn Zübeyr'den İbn Merduveyh'in rivayet ettiğine göre hicretten önce nazil olmuştur. Bazıları *«Sure Mekkî'dir, fakat «Onların dediklerine karşı sabır göster» ayeti hicretten sonra nazil olmuştur»* demişlerdir. Celaleddin Suyuti, *«Bu ayetten başka diğer bir ayeti de istisna etmek uygundur. Çünkü Bezzar ve Ebu Ya'la'nın Ebu Rafi'den rivayet ettiklerine göre Rasûl-ü Ekrem bir misafir kabul eder ve Recep hilâline kadar kendisine selef yoluyla biraz un vermesi için onu bir yahudiye gönderir. Yahudi «Hayır! Ancak bir rehine bırakırsa istediğini verebilirim» der. Bunun üzerine Ebu Rafi Rasûlullah'a varır ve durumu arzeder. Hz. Peygamber, «dikkat edilsin! Allah'a yemin ederim, ben hem yerde hem de gökte eminim» der ve henüz Ebu Rafi yanında iken «Ey Rasûlüm! Bazı kâfirlere kendilerini imtihan etmek için verdiğimiz dünya hayatının süsünde sakın gözün kalmasın. Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha süreklidir»* (Taha: 131) ayeti iner» demiştir.

Bu hadisten anlaşılıyor ki bu ayet Medine Dönemi'nde nazil olmuştur. Öyleyse Abdullah bin Abbas ile Abdullah bin Zübeyr' den gelen rivayet ekser itibarıyladır.

Bu surenin ayetleri Ed-Dani'nin söylediğine göre Şamlılar'ın sayımı ile 140, Kûfeliler'in sayımı ile 135, Hicazlılar'a göre 134, Basralılar'a göre ise 132'dir. Kelimeleri, El-Hazin'in tesbitine göre 1641, harfleri 5242'dir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

طٰهٰ ﴿١﴾ مَآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقٰٓى ﴿٢﴾ إِلَّا تَذْكِرَةً لِّمَن
يَخْشٰى ﴿٣﴾ تَنزِيلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمٰوٰتِ الْعُلٰى ﴿٤﴾
الرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى ﴿٥﴾ لَهُۥ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى
الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرٰى ﴿٦﴾ وَإِن تَجْهَرْ
بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُۥ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى ﴿٧﴾ اللّٰهُ لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ لَهُ
الْأَسْمَآءُ الْحُسْنٰى ﴿٨﴾ وَهَلْ أَتٰىكَ حَدِيثُ مُوسٰى ﴿٩﴾ إِذْ رَأَىٰ نَارًا
فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوٓا إِنِّىٓ ءَانَسْتُ نَارًا لَّعَلِّىٓ ءَاتِيكُم مِّنْهَا بِقَبَسٍ
أَوْ أَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى ﴿١٠﴾ فَلَمَّآ أَتٰىهَا نُودِىَ يٰمُوسٰٓى ﴿١١﴾ إِنِّىٓ أَنَا
رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٢﴾

MEÂL

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1 — Tâ Hâ

2 — Biz bu Kur'an'ı sana güçlük çekesin diye indirmedik.

3 — Ancak Allah'tan korkan kimselere öğüt olsun diye (indirdik).

4 — Yeri ve yüce gökleri yaratan Allah tarafından (peyderpey) indirilmiştir.

5 — Rahman Arş'a istiva etmiştir.

6 — Göklerde, yerde, ikisinin arasında ve toprağın altında olanların hepsi O'nundur.

7 — Sözü açıktan söylesen de (söylemesen de), O gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilir.

8 — Allah, kendisinden başka bir ilâh olmayan zattır. En güzel isimler O'na mahsustur.

9 — (Ey Muhammed!) Musa'nın haberi sana vardı mı?

10 — Hani o bir ateş görmüştü de ailesine; «Bekleyin, ben bir ateş gördüm. Belki size ondan bir kor getiririm veya ateşin yanında bir rehber bulurum» demişti.

11 — Oraya vardığında kendisine: «Ey Musa!» diye seslenildi.

12 — «Muhakkak ki ben senin Rabbinim. Hemen pabuçlarını çıkar; çünkü sen kutsal vâdi Tuva'dasın».

(1) *«Tâ hâ...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mücahid'den gelen rivayetlerin birisine bakılırsa bu kelime surelerin açılışında kullanılan mukattaa harflerindendir. Bazıları, *«Bunun böyle olduğu, derin alimlerin cumhuru nezdinde sabittir»* demişlerdir. Süddi, *«Bunun mânâsı «ey filan!» demektir»* diyor. İbn Abbas, Hasan, İbn Cübeyr, Ata, İkrime ve Mücahid'den gelen rivayetlere göre ise mânâsı *«ey kişi!»* demektir. Fakat bu kelimenin bu mânâya gelmesi, kelimenin bazılarınca Nebtîce, Habeşce, İbranice veya Süryanice olmasındandır. Bu kelimenin akıl dilinde olduğu Kelbî'den rivayet edilmiştir. Hatta el-Kelbî der ki *«Ak kavmi içerisinde «ya racul» desen sana cevap vermezler. (Yani ne dediğini anlamazlar). Ancak Ta-hâ dediğin takdirde anlarlar ve cevap verirler.»*

İbn'ul-Enbari der ki: *«Kureyş lehçesi burada sözü geçen mânâya muvafık düşmüştür. Çünkü Cenab-ı Hak, peygamberine Kureyş'in dilinden başka bir lisanla hitap etmemiştir».* Fakat daha önce de naklettiğimiz gibi Kureyş Arapçası'ndan başka bir lisanla Kur'an'da herhangi bir kelimenin olup olmadığı hususu ihtilaflıdır. Bu mesele İmam Suyuti'nin *«el-İtkan»* adlı kitabında mufassal bir şekilde zikredilmiştir.

İbn'ul-Munzir ve İbn Merduveyh, İbn Abbas'tan şöyle rivayet

ederler: *«Tâ hâ kasemdir. Cenab-ı Hak onunla yemin ediyor. Aynı zamanda Allah'ın isimlerindendir».*

Ebu Cafer, *«Bu kelime peygamberimizin isimlerindendir»* demiştir.

İçlerinde Ebu Hanife'nin de bulunduğu bir grup (Hasan Basri, İkrime) bunu *«Teh»* şeklinde okumuşlardır. Bazılarına göre mânâsı *«ey kişi!»* demektir.

İbn Merduveyh, Hz. Ali'den şöyle rivayet ediyor:

«Ey müzemmil (elbisesine bürünen)! Gecenin birazı hariç olmak üzere kalk namaz kıl!» (Müzemmil: 1-2) ayetleri nazil olduğunda Hz. Peygamber bütün gece kalkıp ibadete daldı. İki ayağı şişti. Bu sebeble bir ayağını kaldırıyor, diğerini yere bırakıyordu. Böylece ayaklarını dinlendirmiş oluyordu. Bunun üzerine Cebrail, Tâ hâ Suresi'ni getirdi.

Hz. Ali'den gelen bu rivayete göre *«Tâhâ* kelimesi *«Ey Muhammed! İki ayağını da yere bas!»* anlamındadır. Bu rivayeti tenkid eden çıkmadığına göre haberin sahih olması gerekir.

(2) *«Biz bu Kur'an'ı sana...»*

Bu Ayetin Tefsiri

İkinci ayet, müşrikler tarafından Peygamber'e gelen saldırı karşısında onu teselli etmek için nazil olmuştur. Yani biz Kur'an'ı şiddetlere katlanmak suretiyle nefsini yorman, inatçı müşriklerle sözleşip kendini yorgun düşürmen ve onların küfründen ötürü şiddetli bir şekilde üzülmen, niçin iman etmiyorlar diye kendini

sıkıntıya sokman için indirmedik. Biz Kur'an'ı sadece onlara tebliğ etmen, kendilerine uyarıda bulunman için indirdik ve sen bunu yapmış bulunuyorsun. Artık onlar iman etmeseler de senin üzerine bir mesuliyet yoktur.

Ayet, Râsûl-ü Ekrem'in ibadet hususunda canhıraşhane davranışından kendisini çevirmek için inmiş de olabilir. Nitekim daha önce bu hususu İbn Merduveyh, Hz. Ali'den rivayet etmişti. Yani nefsini ibadet hususunda öldüresiye yorman, şiddetlere tahammül etmen için bu Kur'an'ı indirmedik. Sen sadece en kolay hanif dini ni tebliğ etmek için gönderilmiş bulunuyorsun.

Mukatil der ki: *«Ebu Cehil, Nadr bin Haris ve El-Mut'im, Allah Rasûlü'nün çok ibadet ettiğini gördüklerinde şöyle dediler: «Sen bizim dinimizi terkettiğinden dolayı meşakkate giriyorsun. Kur'an seni meşakkate sokmak için sana inmiştir».* Cenab-ı Hak da onların bu sözünü reddetmek için mezkûr ayeti indirmiştir. Yani, biz Kur'an'ı onların dedikleri sebeple indirmiş değiliz. Aksine biz Kur'an'ı tebliğ ve insanları Allah'ın birliğine davet etmen için indirdik.

(3) *«Ancak Allah'tan korkan kimselere...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet, Allah'tan korkan bir insan için Kur'an'ın mev'ize (öğüt) ibret olduğunu ifade etmektedir. Yani ancak Allah'tan korkan ve peygamberin uyarılarından kalbi etkilenen kişi Kur'an'dan istifade edebilir. Yine Cenab-ı Hakk'ın *«falan adam korkacaktır. Uyarılar ona fayda verecektir»* diye bildiği kimseler ondan istifade edecektir. Cenab-ı Hak burada korkan bir insanı tahsis etmiştir. Oysa Kur'an sadece korkan bir insan için değil, bütün insanlar için bir uyarmadır. Bunun sebebi, Cenab-ı Hakk'ın korkanların dışında

kalanları hiç mesabesinde saymış olmasıdır. Çünkü Kur'an'dan sadece Allah'tan korkan bir insan yararlanabilir.

(4) *«Yeri ve yüce gökleri yaratan Allah...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet Kur'an'ın yer ve yüce gökleri yaratan Allah'ın katından gelen bir kitap olduğunu ifade etmektedir. Yani Hz. Muhammed'in sözü olmadığını, kâinatın yaratıcısı olan Hz. Allah'ın katından indirilmiş olduğunu ifade ediyor. Ayetin başındaki *«Tenzilen»* kelimesi mukadder bir fiilin (yani *«enzelna»* fiilinin) mef'ulüdür. Bu kelime *«Tenzilun»* şeklinde de okunmuştur ki o zaman i'rab bakımından haberdir ve mübtedası mahzuftur. Yani Kur'an Cenab-ı Hakk'ın katından tenzildir.

Vahidi, Mukatil'den rivayet ediyor: Göklerin yaradılışı yerin yaradılışından öncedir. Oysa bu ayette yer, göklerden daha önce zikredilmiştir. Muhakkik alimlerin birçoğu da Mukatil'in bu görüşüne katılmışlardır. Çünkü Kur'an'ın yer ve gökten bahseden ayetlerinin çoğunda *«gök»*, *«yer»*den önce zikredilmiştir. Ve hikmet de ister ki en şerefli olan diğerinin önüne geçsin. *«Gök»*, *«yer»*den zarf ve sıfat bakımından daha şerefli olduğuna göre gök, yerden önce yaratılmıştır.

Bazı alimler, *«Göklerin yaratılışından maksat, onların maddelerini icad etmektir»* demişlerdir. Yani yer yaratılmadan önce onun maddelerini icad etmektir. Onun yaratılışından maksat, o maddeleri yerin yaradılışından sonra etkileriyle ortaya koymaktır.

Bu yorum ile ayetler arasında bir ittifak sağlanmış oluyor. Çünkü bazan —ki ekseriyetle böyledir— *«gök»*, *«yer»*den önce zikrediliyor, bazı ayetlerde ise bunun tam aksi oluyor. Bu da ma-

kamın iktiza ettiği birtakım nükte ve işaretlerden ötürü olmuştur.

Bazıları, *«Yer kelimesi bu ayette «gök»ten önce zikredilmiştir. Çünkü tenzil kelimesine uygun düşen de budur. Zira «indirmek», Cenab-ı Hakk'ın rahmetinin hükümlerindendir. Ve bu hükümler de yeryüzünde tatbik edildiğine göre «arz» kelimesi «semavat»tan önce zikredilmiştir»* görüşünü öne sürmüşlerdir.

Bazıları da *«Bu şekildeki zikir, ayetin başlangıcına daha uygundur. Çünkü ayetin başlangıcında Tâhâ kelimesinin fiilî bir cümle olduğunu söyleyenler oldu. Yani «iki ayağını da yere bas». Veya «Kur'an'ı sana, kendini zorluklara sokasın diye indirmedik» ayetine daha uygundur. Çünkü bu ayet, Hz .Peygamber'i, dinlenmek için ayaklarından birini havaya kaldırmaktan nehyediyor. Bu da yeryüzünde (yani namazda) meydana gelen bir olaydır»* demişlerdir.

Allah Teâlâ bu ayette gökleri *«el-Ula»* (en yüce) şeklinde vasıflandırmıştır. Bu onların şanını yüceltmek içindir. Ayrıca *«fevasil»*in (ayetlerin son kelimelerinin) aynı vezin, aynı ahenkte olmasını gözetmek maksadıyla böyle yapılmıştır. Bütün bunlar Kur'an'ı indirenin azametini belirtmek için sevkedilmişlerdir.

(5) *«Rahman Arş'a istiva...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Kur'an'ın A'raf (54), Yunus (3), Ra'd (2), Tâhâ (5), Furkan (59), Secde (4), Hadid (4) surelerinde tekrar edilen bu cümle değişik tefsir ve yorumlarla izah edilmeye çalışılmış ve böylece çeşitli ihtilaflara yol açmıştır. Bu cümledeki *«el-arş»* kelimesi lûgatta *«padişahın tahtı»*, şeriatta *«melekler tarafından yüklenilmiş göklerin üstünde kubbe gibi ayaklı bir taht»*tır. Ayak-

lı olması Müslim ve Buhari'nin Ebu Said'den rivayet ettikleri hadisle sabittir: *«Yahudilerden bir kişi Hz. Peygamber'e geldi. Yüzüne bir tokat vurulmuştu: «Ey Muhammed! Senin ashabından biri bana tokat attı» dedi. Hz. Peygamber: «O tokat atan kimseyi çağırın!» dedi. Sonra o sahabeye bu adama niçin tokat attığını sordu. Sahabe: «Ey Allah'ın Rasûlü! Ben çarşıdan geçiyordum. Bu adam «Allah'a yemin ederim ki, O Musa'yı bütün beşerden üstün kılmıştır» diyordu. Ben de kendisine: «Ey habis! Muhammed' in üzerinde de mi üstün kılınmıştır?» dedim ve öfkelenerek kendisine bir tokat attım» dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: «Sakın peygamberler arasında tahyir (yani bu şundan daha hayırlıdır veya daha üstündür) yapmayın. Çünkü insanlar arş ile karşı karşıya geldiklerinde ilk uyanan ben olacağım. Bir de göreceğim ki Musa, arşın ayaklarından birisine yapışmıştır. Bilmiyorum acaba o benden önce mi uyanmıştır? Yahut da Tur'daki sayhanın mükâfatı olarak mı bu durum kendisine verilmiştir.»*

Bu hadiste *«Arş»*ın ayaklı olduğu keyfiyeti zikredilmektedir.

Arşı yüklenenlerin melekler oldukları Mü'min Suresi'nin 7. ayetiyle sabittir: *«Arşı taşıyanlar ve onun etrafında bulunan melekler hamd ile Rablerini tesbih edip ona iman ederler.»*

Ebu Davud'dan *«Arş hameleleri»* hakkında şu hadis gelmiştir: *«Bana arşı yüklenen meleklerden, Allah'ın bir meleğinden bahsetmek izni verildi. O meleğin kulakları arasındaki mesafe yediyüz seneliktir».*

İşte bu hadisten de arşın yüklenicilerinin melekler olduğu keyfiyeti anlaşılmaktadır.

Arş'ın *«yedi gök üzerinde, kubbe gibi»* olduğuna delil Ebu Davud'un Cübeyr bin Muhammed tarıkiyle rivayet ettiği şu hadistir:

«Allah'ın Rasûlü'ne bir bedevî geldi ve: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Nefisler bîtap düştü, mallar zayıfladı veya helâk oldu. Bizim için yağmur talebinde bulun. Biz seninle Allah katında, Allah'tan da senin katında, şefaat talebinde bulunuyoruz»* dedi. Hz. Peygamber bu sözler üzerine: *«Azab olasıca! Sen ne dediğini biliyor musun?»* dedi ve durmadan Allah'ı tesbih ve tenzih etti. Bu işi o kadar çok yaptı ki bütün Ashab-ı Kirâm'ın yüzünde üzüntü belirtileri görüldü. Sonra buyurdular: *«Azab olasıca! Cenab-ı Hak mahlûkatından hiç kimse katında şefaatçi kılınmaz. Çünkü O'nun şanı mahlûkatın yanında şefaatçi kılınmasından yücedir. Azab olasıca! Allah'ın ne olduğunu biliyor musun? Şüphesiz ki Allah, arşın üstünde, arş da yedi kat göğün üstünde şöyledir»* diyerek parmaklarını kubbe biçiminde birleştirdi ve buyurdu: *«Yeni eğer binicinin altında gıcırdadığı gibi arş da aynı şekilde gıcırdamaktadır.»*

Allah'ın arş üzerinde olması, arşın gıcırdaması ve benzeri tabir ve terimler müteşabihtir ve keyfiyeti bizce malûm olmayan mânâlardır. İlimlerini Allah'a havale ediyoruz. Rasûl-ü Ekrem, muhatabın aklının alacağı biçimde kendisine hitap etmiştir. Keyfiyeti Allah'a havale edilir.

Kelâmcılardan bir grup, arşın her tarafıyla yuvarlak olduğunu, âlemi kapsadığını ve bütün cihetlerinin tahdidi bulunduğunu söylemekte ve çoğu zaman da arşa *«Felek-i Atlas»* veya *«Dokuzuncu Felek»* ismini vermektedirler. Fakat Tahavi'nin akidesini şerheden bazı alimler; *«Kelâmcıların bu yorumu sahih değildir. Çünkü şeriatta arşın ayakları olduğunu ve o ayakları meleklerin tutup yüklendikleri sabit olmuştur»* demişlerdir. Müslim ve Buhari'de Cabir'den şöyle bir rivayet gelmiştir: *«Rasûlullah'tan dinledim. «Allah'ın arşı Sa'd bin Muaz'ın ölümüne titredi» dedi.»*

Halbuki onların katında dokuzuncu felek daima benzer bir

hareketle hareket halindedir. Oysa hadisten anlaşılıyor ki arş sabittir ve Sa'd bin Muaz'ın ölümü sebebiyle titremiştir.

Bazıları hadisi, *«Titremekten maksat, arşın hamelelerinin Sa'd bin Muaz'ın ruhuyla mülâki olmaktan ötürü müjdelenir olmalarıdır»* şeklinde tevil etmişlerdir. Fakat bu tevile delil gerekir. Ayrıca hadisin siyakı lâfzı böyle tevilden uzak görünmektedir. Nitekim bu durum Ebu'l Hasan-il Taberi'den rivayet edilmiştir.

Allah'ın arşa istiva etmesi çerçevesindeki tartışmaları ayrıntılı bir şekilde görmek için A'raf Sûresi'nin 54. ayetinin tefsirine başvurulabilir (Bkz. cilt: 6, sh: 11-24).

(6) *«Göklerde, yerde, ikisinin arasında ve...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet bütün kâinatın Allah'a ait olduğunu ifade etmektedir. Yani kâinatta hiçbir şeyin sahipsiz olmadığını, hiçbir şeyin tesadüf eseri meydana gelmediğini ve kâinatta ezeli bir program ve projenin tatbik edildiğini ifade etmektedir. Ayetin sonunda gelen *«es-sera»* kelimesi, İbn Abbas'tan ve Ebu Hatim yoluyla Muhammed bin Kâb'dan gelen ve yine Süddi'den gelen rivayetlere göre *«yerin yedinci tabakasının altındaki taş»* demektir. *«Bu yeşil bir taştır»* denilmiştir.

Müfessirlerden çoğuna göre *«Sera»*, ıslak toprak veya daha çamur haline gelmemiş toprak demektir.

(7) *«Sözü açıktan söylesen de...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet Cenab-ı Hakk'ın açık konuşulanı da, kalplerde gizlenmiş olanı da, ondan daha gizli olanı da bildiğini ortaya koymaktadır. Yani Allah'ın bilgisinin nüfuz etmediği bir nokta yoktur. Bütün noktalara nüfuz eder, hakikatlerini bilir ve gerçekten onları yaratan da O'dur.

Burada hitap Rasûl-ü Ekrem'edir. Fakat ümmeti kastedilmekte ve Allah'ın ilminin kapsayıcılığı açıklanmaktadır. Çünkü bundan önce Cenab-ı Hakk'ın kudretinin kapsayıcı olduğu açıklanmıştı. Cenab-ı Hak bu ayette *«Ey insanoğlu! Sesini yükseltsen de, yavaşça başkalarıyla fısıldaşsan da Allah bunları ve bunlardan daha gizlisini de bilir»* demektedir. Ayetteki *«daha gizli»*den maksat, Hasan Basri ve İkrime'den gelen rivayetlere göre harflere dökülmeyen ve insanın kalbine gelen mânâdır. Ayetteki *«sır»*dan maksat, başkasına fısıltı halinde söylenen değil de insanın kalbine geldiği halde harflere dökülmeyen mânâ da olabilir. *«Ondan daha gizlisi»*nden maksat ise ileride bu türden gelen mânâ demektir (Bunu Said bin Cübeyr rivayet etmiştir).

Muhammed Bakır ve Cafer Sadık'tan gelen rivayete göre *«Ayetteki sır, senin nefsinde gizlediğin mânâdır. Daha gizli olanı ise kalbine önce gelen ve senin tarafından unutulmuş mânâdır.*

Bazı müfessirlere göre ayetin sonundaki *«ehfa»* kelimesi ism-i tafdil değil fiil-i mazidir. Ve ayetin metninde geçen *«ya'lemu»* fiili üzerine atıftır. Yani Cenab-ı Hak kulların sırlarını bildiği gibi onlar hakkındaki bilgisini de kullarından gizli tutmuştur.

Bu tefsir el-Azamet'te Ebu Şeyh tarafından Zeyd bin Eslem' den rivayet edilmiştir. Fakat bu mânâ ayetin zahirinden çok uzaktır. Güvenilir mânâ, *«ehfa»* kelimesinin fiil değil ism-i tafdil olmasıdır. Nekra getirilmesinin nedeni de gizlilikteki mübalâğayı ifade etmek içindir.

Ayet metninde geçmekte olan *«el-Kavl»* kelimesi Allah'ın zikrini olduğu gibi başka konuşmaları da kapsamaktadır. Bazı kimseler *«Burada sadece Allah'ın zikri ve ona yalvarmak kastedilmiştir»* diyorlar. Onlara göre *«el-Kavl»*ın başında gelen *«eliflâm»* ahd içindir. Yani o bilinen söz Allah'ın zikridir. Zira *«söz»*ün ve *«fısıltı»*nın Allah katında eşit olması iktiza eder ki o sözde söylenilen şey Allah'ın zikri olsun. Bu ayet sessizce konuştukları zaman da kulları ihtiyatlı davranmaya irşad ediyor. Çünkü Allah'ın sesli olarak konuşulanları bildiğini bilen bir insan kötülüğü sesli şekilde dile getiremez. Sesli konuşma karşılıklı konuşmaların çoğu sesli yapıldığı için tahsis edilmiştir.

Bazıları *«Bu ayet, Allah'ı zikrin, O'na yalvarmanın, sesli konuşmaları Allah'a işittirmek için değil, başka bir hedef için olduğunu göstermektedir. O hedef nefiste zikri tasvir ve tesbit etmek ve böylece vesveseleri keserek nefsi sadece zikirle meşgul kılmak içindir»* demişlerdir.

Bazıları da *«Bu ayet zikir ve yalvarmayı sesli şekilde yapmayı yasaklar»* demişlerdir. Tıpkı şu ayet gibi: *«Sabah ve akşam yalvararak, korkarak, yüksek olmayan bir sesle Rabbini kalbinde zikret ve gafillerden olma»* (A'raf: 205)

Fakat bilinmektedir ki, zikir ve duanın açık sesle yapılmaması şeklindeki yasak genel değildir. Ancak riya bahis mevzuu ise bu hüküm geçerlidir veya namaz kılan birisini teşvik etmek şeklinde veya başka bir mahzur varsa bu kural geçerlidir. Yoksa bu, mutlak bir hüküm değildir.

İmam Nevevi'nin Fetava'sında kesinlikle tesbit ettiği husus şudur: Zikri sesli yapmakta şer'i bir mahzur yoktur.

Hatta İmam Şafii mezhebinde sesli zikir, gizlisinden daha

üstündür. İmam Ahmed'in mezhebinin zahiri de böyledir. İmam Malik'ten gelen iki rivayetten birisi de budur.

Hafız İbn Hacer, Buhari şerhi Feth'ul-Bari'de bunları izah etmektedir. Hanefilerden Kadıhan'ın Fetavası'nda *«Kıraat nasıl olmalıdır»* meselelerini irdeleyen bölümde aynı fetva vardır. Bu zatın ölünün yıkanması konusunda *«Zikirle sesin yükseltilmesi mekruhtur»* denmesi cenaze ile beraber gidenler hakkındadır. Nitekim Şafii mezhebinde de cenaze ile beraber gidenlerin sesli zikir yapması mekruhtur. Nitekim bu durum El-Bahr-u Raik'in ibaresinden de anlaşılmaktadır. Bu aynı zamanda Kurban Bayramı'nda olduğu gibi Ramazan Bayramı'nın tekbirlerini sesli getirmek hususunda İmameyn'in de görüşüdür.

Bu husus Ebu Hanife'den de rivayet edilmiştir. Hatta Ebu Hanife'nin Müsned'inde zahiri itibarıyla sesli zikrin mutlaka müstehab olduğuna delâlet eden bir metin de vardır.

İbn Nuceym, İbn'ul-Hemam'dan, Ebu Hanife'nin *«Zikri sesli yapmak bid'attır ve bu «Rabbini nefsinde an!» ayetine ters düşer»* dediğini nakleder. Öyleyse zikir, sadece şer'an sesli okunacağı bilinen yerlerde sesli okunur. O da Kurban Bayramı'dır. Zira Cenab-ı Hak *«Sayılı günlerde Allah'ı anın!»* (Bakara: 203) buyurmuştur.

Suyuti, *«Nakiyet'uz-Zikr»* adlı eserinde bu ayetle getirilen delile üç şekilde cevap vermiştir:

a) Bu ayet Mekki'dir. Rasûl-ü Ekrem hicret ettikten sonra bu hüküm sakıt olmuştur.

b) Tefsircilerden bir grup bu ayeti Kur'an okunduğu zaman yapılan zikre hamletmişlerdir ve Cenab-ı Hak, peygamberine Kur'an'a hürmeten gizlice zikretmesini emretmiştir.

c) Sufilerden bazıları *«Bu ayetteki emir sadece Rasûl-ü Ekrem'e mahsustur»* demişlerdir. Çünkü o kâmildir, mükemmeldir. Peygamberden başkası vesveselere maruz kalabilir. Sesli yaptığı takdirde vesveselerden kurtulur.

Cehrin iki kısım olduğunu ve bu kısımlara göre hükmün değişeceğini bildikten sonra Ebu Hanife'den gelen iki değişik rivayetin telifi mümkün olmaktadır. Ebu Hanife normal bir sesle zikredilmesini güzel görmekte, mübalâğalı ve gereksiz gürültülerle zikredilmesini mahzurlu saymaktadır. Çünkü ayet ve hadisler buna delâlet etmektedir.

Suyuti, İmam Ahmed, İbn Hibban ve Beyhaki'nin Sa'd bin Ebi Vakkas'tan rivayet ettikleri *«Zikrin hayırlısı gizli olanıdır. Rızkın veya maişetin hayırlısı da kâfi gelenidir»* tarzındaki hadis sahihtir. Bu hadis *«insan riyadan korktuğu, gururdan çekindiği bir yerde olduğunda böyle yapsın»* anlamındadır. Sahih bir şekilde Hz. Peygamber'in *«Dua ve mev'izeleri açıkça söyle!»* dediği sabittir. Fakat birçok kimse duanın gizlice yapılmasının daha efdal olduğunu söylemiştir. Şafiilere göre cehrin (yani sesliliğin) hududu, başkasına sesini işittirecek şekilde söylemektir. Gizliliğin haddi de sesini nefsine işittirecek ölçüdedir. Hanefilere göre seslinin en azı nefsine işittirmek, gizlinin son haddi de harfleri tashih edecek şekilde söylemektir.

(8) *«Allah kendisinden başka ilâh olmayan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu, tevhidi pekiştiren ayetlerden birisidir. Daha önceki ayetlerde geçen kemâl sıfatlarının açıklanması için getirilmiştir ve ayet *«bu sıfatların sahibi hak olan mabuddur»* demek istemektedir.

«En güzel isimler onundur» cümlesi de onun için yaratıcı olduğu, bahsi geçen sıfatlara niçin sahip bulunduğu hakikatini tesbit ve tavzih etmek için getirilmiştir.

«Esma» kelimesi ismin çoğuludur. *«En güzel isimler»*den maksat en güzel sıfatlardır. Çünkü isim, sıfat mânâsına gelebilir. Nitekim *«Allah'a ortaklar kıldılar. De ki: Onları isimlendirin»* ayetinde olduğu gibi *«isim»*, *«sıfat»* anlamındadır. Ayetteki *«el-Husna»* kelimesi *«el-Ahsen»*in te'nisidir. Yani ism-i tafdildir. Bu kelimenin *«el-Esma»*ya ek olarak getirilmesi işaret eder ki hakikat taaddüd etmez. Yani Cenab-ı Hakk'ın sıfatları her ne kadar çok ise de *«zat»* birdir. O sıfatlar zatla muttehiddirler (birleşmişlerdir). Ne aynısı ne de gayrısıdırlar.

En güzel sıfatların Allah'ın olması, Cenab-ı Hakk'ın her varlık üzerindeki üstünlüğünden ve azametinden ileri gelir.

(9) *«(Ey Muhammed!) Musa'nın haberi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet Hz. Peygamber'e bir tesellidir. Yani *«Ey Muhammed! Biz sana Kur'an'ı sıkıntıya düşesin diye göndermedik»* ayeti gibidir. Ancak birinci ayet, kavminin Rasûl-ü Ekrem hakkında söylediklerinin reddi için, bu ayet ise Hz. Peygamber'e, başına gelen olaylardan dolayı, bunlarla daha önceki peygamberlerin de karşılaştığını belirterek teselli vermek üzere inmiştir. Neticenin o peygamberlerin lehinde tecelli ettiğini ve onlara karşı gelenlerin helâk olduklarını belirtmek noktasında bu bir tesellidir.

Bazıları, *«Bu ayet; Hz. Musa'nın peygamberlik yükünün ağırlığını taşımak ve peygamberliğin hükümlerini tebliğde karşılaştığı felâketlere göğüs germek hususunda gösterdiği gayreti belirterek Hz. Peygamber'i teşvik etmektedir»* demiştir.

Eğer ikinci ve üçüncü ayetlerin mânâsı, «*Biz bu Kur'an'ı sana indirdik ki sen tebliğin zorluklarını yüklenesin, düşmanların sözlerine göğüs geresin, onlarla savaşasın, gelen öteki meşakkatlere hazırlıklı olasın, peygamberliğin ağırlıklarını yüklenesin. İşte biz bu zor ve yorucu olanı, ancak sana öğüt olsun diye indirdik*» mânâsına alınırsa, Allah önce peygamberine hitap ediyor, sonra da onu bu ayetle teselli etmekte olduğu belirtiliyor demektir. O zaman, bu ayetin başındaki «*vav*» harfi kıssayı kıssa üzerine atfetmek içindir.

Ayetin başındaki istifham takriridir. Yani «*sana gelmiştir*» demektir. Bazıları «*istifham inkârîdir, mânâsı olumsuzluktur*» demişlerdir. Yani «*Bu sureden önce sana Musa'nın haberini söylemedik. İşte bunu şu anda sana bildiriyoruz*» anlamındadır. Fakat bunların arasında en güzel yorum birincisidir, yani istifhamın takriri olmasıdır.

Ayetin metnindeki «*Hadis*» kelimesi, ister az ister çok olsun, «*haber*» demektir.

Rağıb el-İsfehanî; «*Hadîs, insana tebliğ edilen her kelâma denir. İster kulak yoluyla olsun, ister vahy ve yakaza halinde veya uykuda olsun*» demiştir.

(10) «*Hani o bir ateş görmüştü de...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet Hz. Musa'nın kıssasının tafsilâtıdır. Ayetin başındaki «*iz*» edatı mukadder bir fiilin mef'ulüdür. Yani «*hatırlat o zamanı*» anlamındadır. Rivayete göre Hz. Musa, kayınpederi Hz. Şuayb'den Medyen'den çıkıp, annesi ve kardeşi Harun'u ziyaret etmek maksadıyla Mısır'a gitmek için izin ister. Zira başından geçen olayın mururu zamana uğradığını ve artık unutulduğunu

umuyordu. Hz. Şuayb ona izin verir. Hz. Musa gayretli bir zattı. Ailesini de beraberine aldı. Fakat kıskançlığından dolayı herhangi bir kervana katılmayarak tek başına yola çıktı. Bazılarına göre hanımını kimse görmesin diye geceleri kervana katılmakta, gündüzleri onlardan ayrılmaktaydı. Hanımı bir merkebin sırtındaydı. Merkeb aynı zamanda çuval ve ev eşyalarıyla yüklüydü. Hz. Musa'nın yanında koyunlar da vardı. Hz. Musa, Şam haydutlarının saldırısından korktuğu için normal yolun dışında bir güzergâh takip etti. Tuva Vadisi'ne geldiğinde, vadinin Tur Dağı'na göre batı tarafında olduğu halde, karanlık ve soğuk, karlı bir gecede bir oğlu dünyaya geldi. Cuma gecesiydi. Hz. Musa yolu şaşırmış, koyunları da sağa sola dağılmıştı. Yanında ne su ne de su kabı vardı. Çakmağını yakınca, yolun solunda Tur Dağı tarafında bir ateş gördü. Ailesine: *«Burada durun. Bir ateş gördüm. Umulur ki size bir kor getiririm veya ateşin yanında yol gösteren birini bulurum»* dedi.

Burada emrin çoğul olarak kullanılması ya tazim içindir, ki bu takdirde hanımını bir grup mesabesinde kabul ederek kendilerine bu şekilde hitap etmiştir veya hanımını, yeni doğan çocuğunu ve hizmetçisini dikkate alarak böyle konuşmuştur.

Ayetin sonunda gelen *«Huden»* kelimesi ya hâdi (yol gösterici) mânâsındadır; yani mastardır, ism-i fail mânâsını almıştır; veya *«hidayet sahibi bir kimseyi görürüm»* demektir.

Zeccac'a göre burada *«Huden»* kelimesinden *«bana su yolunu gösterecek birisini bulurum»* mânâsı kastedilmektedir. Çünkü Hz. Musa asıl yolu değil suya giden yolu kaybetmişti.

Mücahid ve Katade, *«Huden»* kelimesinden maksadın, beni dinin aslına iletecek birisini bulurum demek olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Hz. Musa gibi büyük insanların fikirleri her an di-

nî meselelerle meşguldür. Bunu onların kalbinden hiçbir meşgale söküp atamaz.

Fakat bu tefsir uzak bir ihtimaldir. Çünkü ayetin sevki, çoluk-çocuğunu teselli etmek maksadına yöneliktir. Bununla beraber Kasas Suresi'ndeki «*huden*» kelimesiyle kastedilenin, yol gösterici/suya götürücü bir kimse olduğu açıkça belirtilmiştir.

(11-12) «*Oraya vardığında kendisine...*»

Bu Ayetlerin Tefsiri

İmam Ahmed, Abd bin Humeyd, İbn'ul-Munzir ve İbn Ebi Hatim, Vehb bin Münebbih'ten şöyle rivayet ediyorlar:

«Hz. Musa ateşi gördüğü zaman azıcık yürüdü, onun yakınında durdu. Baktı ki, yemyeşil ve el-Alik denilen ağacın yapraklarından büyük bir ateş yanmaktadır. Gittikçe yükselmekte ve alevlenmektedir. Ağaç da gittikçe yeşillenmekte ve güzelleşmektedir. Hz. Musa, durarak bu manzarayı seyretti. Ne yapacağını bilmiyordu. Ancak ağacın yanmakta olduğunu zannetti. Ve böylece elindeki bir tutam odunu tutuşsun diye ateşe uzattı. Elindekiler yandı. Hz. Musa ateşin kaynağının ağacın çok yaş olması, ağaçta çok su bulunması, yaprakların çokluğu ve ağaç gövdesinin büyüklüğünden ileri geldiği kanaatindeydi. O ağaç tamamen yanarak kor haline gelinceye kadar bekledi. Böylece oradan kor alarak ailesine götürecekti. Uzun bir zaman geçtikten sonra, Hz. Musa, elindeki bir tutamla ağaca yaklaştı, alevlerinden bir şeyler almak istedi. Bunu yapınca ateş kendisine doğru geldi. Sanki ateş onu yakalamak istiyordu. Hz. Musa bunun üzerine geri çekildi ve korktu. Sonra geri dönerek ateşin etrafında gezmeye başladı. Ateşe her yöneldiği zaman ateş de kendisine yöneliyordu. Sonra ateşin sönmesi yaklaştı. O zaman Hz. Musa'nın hayreti daha da arttı. Onun durumunu düşünmeye başladı. «*Bu serkeş bir ateştir. Ondan kor*

alınmaz» diye düşündü. Fakat bu ateş yakmadığı bir ağacın içinde yanmaktaydı. Ağacın büyüklüğüne rağmen ateşin sönmesi bir göz açıp kapayıncaya kadar tamamlanmıştı. Bunu gören Hz. Musa *«Bunun bir durumu vardır»* dedi ve sonra şu neticeye vardı: Bu ateş emredilmiş bir ateştir. Veya Allah'ın bir sun'idir ki kim ona emretmiştir, neyle emrolunmuştur, kim onu yapmıştır, niçin yapmıştır bilinmez. Böyle şaşkın şaşkın bakıyor, orada kalmak veya dönmek hususunda karar veremiyordu. Bu durumdayken ağacın dallarına bir göz attı. Ağacın dallarının yemyeşil, hatta daha da fazla yeşillenmiş ve göklere doğru yükselmekte olduğunu gördü. Onlara baktı. Karanlıkları sarmakta olduklarını gördü. Sonra o yeşillik nurlandı, sarardı, beyazlandı. Böylece gök ile yer arasında yükselen bir nur direği haline geldi. Güneşin ışınları gibi ışınları vardı. Neredeyse gözleri ona bakamaz haldeydi. Hz. Musa ona her baktığında gözlerini kapamak zorunda kalıyordu. Bu anda Hz. Musa'nın korku ve üzüntüsü şiddetlendi. Elini gözlerinin üzerine koyup yere yapıştı. İşte o zaman hiç kimsenin o ana kadar dinlemediği bir şeyi duydu. Musa üzüntü ve korkunun şiddetiyle sarsıldığı zaman Allah'ın beyan ettiği vahy olayı meydana geliverdi.»

Rivayete göre Hz. Musa o ateşe yaklaştıkça ateş ondan uzaklaşıyor, sırtını çevirerek dönmek istedikçe de arkasından geliyordu. Bunun Allah'ın harikulâde emirlerinin birisi olduğunu kesinlikle bildi. Ve şaşkın bir vaziyette kalakaldı. Gökten meleklerin tesbihlerini işitti. Onun üzerine sekine (sükûnet) indi ve olan oldu.

Said bin Cübeyr'e göre bu, ateşin ta kendisidir. Zira Allah'ın perdelerinden biri de ateştir. O bu yorumunu desteklemek babından Ebu Musa el-Eş'ari'den rivayet edilen şu hadisi ileri sürmüştür: *«Allah'ın perdesi ateştir. Eğer o perde açılacak olursa, yüzündeki kıvılcımlar gözün görebildiği kadar mahlûku yakar.»* Bunu Begavi zikretmiştir. Hazin ise tefsirinde *«Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir»* diyor.

Ayetin zahiri delâlet eder ki Hz. Musa'nın oraya varması ile vahyin gelmesi arasında herhangi bir zaman aralığı yoktur. *«Ateşin yanına varmakla vahyin gelişi arasına zaman girmiştir»* şeklindeki haberleri de Mutezile uleması reddetmiştir.

Fakat bu kadarcık zamanın böyle bir hadisede ateşe varmakla vahyin gelmesi arasına girmesi hiçbir zarar vermez.

Bazılarına göre, bu ayetteki meçhul fiilin naibi faili ayetteki *«Ya Musa»*dır. Yani, *«çağırıldı; Ey Musa! Şüphesiz ki ben senin Rabbinim.»*

Bazı kıraat alimleri *«inni»* kelimesini *«enni»* şeklinde okumuşlardır. O zaman harf-i cer takdir edilir ve naibi fail olur. Yani *«bilmiş ol ki ben, evet ben senin Rabbinim.»*

Ayetteki *«mutekellim»* zamiri konuşanın kesinlikle Allah olduğunu, şeytan olmadığını tahkik içindir. İkinci bir görüşe göre, Hz. Musa çağıranın Allah olduğunu, gördüğü harikulade manzaradan anladı. Üçüncü bir görüşe göre, çağırıldıktan sonra kendisinde oluşan durumdan bunu anladı.

Diğer bir rivayete göre Musa, *«Ey Musa!»* diye çağırıldığında *«kim konuşuyor?»* diye sordu. Cenab-ı Hak *«Ben senin Rabbinim»* dedi. Bu arada İblis, Musa'ya *«Belki sen şeytanın sözünü dinliyorsun»* şeklinde vesvese verdi. Fakat Hz. Musa der ki: *«Ben konuşanın Allah olduğunu biliyordum. Çünkü ben o konuşmayı bütün yönlerden işitiyordum, bütün azalarımla duyuyordum»* dedi.

Burada iki yerde harikulâde durum vardır:

1 — Hz. Musa konuşmayı her taraftan dinlemiştir.

2 — Bütün azalarıyla duymuştur.

Bazıları «*Burada bir tek harikulâde durum vardır. O da bütün azalarıyla konuşmayı dinlemesidir. Zaten her taraftan konuşmayı dinlemekten maksat da budur*» demişlerdir.

Durum ne olursa olsun, bu tarzda neticeyi elde etmek için delil getirmek sahihtir. Ancak bu rivayetin sahihliği açık değildir. Güvenilir bir senedi mevcud değildir. Şeytanın o anda hazır bulunması, o mukaddes vadide ve Allah'ın huzurunda Hz. Musa'ya vesvese vermesi çok uzak bir ihtimaldir.

İmam Ahmed'in Vehb'den rivayet ettiği bir hadise göre o sıkıntılı gecede ağaçtan Hz. Musa'ya «*Ey Musa!*» diye seslenildi. Hz. Musa seslenenin kim olduğunu bilmediği halde süratle birkaç defa «*Buyur, buyur. Senin sesini işitiyorum, seni de hissediyorum. Fakat senin mekânını bilmiyorum. Sen neredesin?*» dedi. Çağıran; «*Ben senin üzerinde, seninle beraber, senin önünde, senin arkanda ve sana senden daha yakınım*» dedi. Hz .Musa bu sözleri dinledikten sonra bunların ancak Rabbine ait sözler olduğunu anladı ve çağıranın kesinlikle Allah olduğunu bildi. Hz. Musa dedi ki: «*Ey Rabbim! Buyurduğun zaman ben senin kelâmını mı yoksa elçin Cebrail'in kelâmını mı işitiyorum?*» Cenab-ı Hak: «*Seninle konuşan benim*» dedi. Bu rivayet açıkça Hz. Musa'nın vasıtasız olarak lâfzî kelâmı Allah'tan işittiğine delâlet eder ve bundan dolayı da ona «*el-Kelim*» ismi verilmiştir. Bu görüş ehl-i sünnetten bir grubun desteklediği bir görüştür ve bu gruba göre o kelâm kadimdir.

İmam Eş'ari'ye göre Cenab-ı Hak, Hz. Musa'ya nefsi kelâmını işittirdi. O kelâm ne harftir, ne sestir ve onu bilmek akıl için mümkün değildir.

HZ. MUSA'NIN NALINLARI

Bazılarına göre ise Hz. Musa bu kelâmı ruhanî bir şekilde telakki etti. Nitekim melekler de Allah'ın kelâmını ruhanî bir şekilde telâkki ederler. Oysa onlarda kulak denilen bir aza da mevcut değildir. Sonra ruh akıl kuvveti vasıtasıyla nefsi kuvvetler üzerine o kelâmı döktü ve özel lâfızlar suretiyle hissi'l-müşterek denilen yerde onu resimlendirdi. Tasavvuru çok kuvvetli olduğundan dolayı sanki Hz. Musa O'nu hariçten dinliyormuş gibi bir durum meydana geldi. Bu tıpkı uyuyan bir insanın kendisiyle konuşulduğunu ve kendisinin konuştuğunu görmesi gibidir. Eğer durum bu ise şeytanın buna vakıf olması zekâsından ileri gelmektedir. O, Hz. Musa'yı kulak vermiş ve düşünür bir vaziyette görünce ona vesvese vermiştir. Cenab-ı Hak mukaddes vadi olan Tuva'da bulunan Hz. Musa'ya *«Nalınlarını çıkar»* dedi. Çünkü Caferi Sadık'tan gelen bir rivayete göre bu nalınlar ölmüş bir merkebin tabaklanmamış derisinden edinilmişti. İkrime, Katade, Süddi, Mukatil, Dahhak ve Kelbî de bu görüşe katılmışlardır. Nalınların merkep derisinden olduğu hususu garip bir hadiste de rivayet edilmiştir. Tirmizi o hadisi şöyle nakletmiştir. *«Musa ile Rabbinin konuştuğu günde Hz. Musa'nın üstünde yün bir aba, yün bir cübbe, başında yünden bir kalpak, ayağında yünden bir pijama vardı. İki adet nalını da merkep derisindendi.»*

Hasan Basri, Mücahid, Said bin Cübeyr ve İbn Cüreyc'den gelen rivayete göre o papuçlar kesilmiş bir sığır derisinden yapılmıştı. Fakat Cenab-ı Hak, Musa'ya o papuçları çıkarmasını emretti ki yalın ayaklarıyla yere bassın ve o mukaddes vadinin bereketi ona isabet etsin.

El-Esamm'ın dediğine bakılırsa ayakkabıları çıkarmak ve yalın ayak olmak tevazuya daha yakın, edeb güzelliğine de daha uygundur. Bunun için selefi salihin Kâbe'yi daima yalınayak tavaf ederlerdi. Fakat el-Esamm'ın bu görüşü *«namazı nalınlarla*

kılmak daha üstündür» görüşüyle reddedilmektedir. Muhtemelen el-Esamm bu rivayeti işitmemiştir veya buna bazı cevaplar vermiştir.

Ebu Müslim, *«Nalınlarının çıkarılması emredildi, çünkü Allah onu korkudan emin kılmış, onu tertemiz yerde durdurmuştu. Hz. Musa da o nalınları ayaklarına necaset bulaşmasın diye ve haşerattan korktuğu için giymişti»* diyor.

Bazıları *«Nalınları çıkar»* emrinin mânâsı *«kalbini ehlinden, malından boşalt demektir»* dediler. Bazıları da *«Kalbini dünya ve Ahiret'ten boşalt demektir»* demişlerdir. Fakat bütün bu yorumlar uzak yorumlardır. Ama ayet, işareten bunlara temas etmiş olabilir.

«Şüphesiz ki sen mukaddes vadi olan Tuva'dasın» cümlesi nalınların çıkarılmasının nedenidir. İfade bunun o bölgenin şeref ve kudsiyetinden ileri geldiğini beyan etmektedir. Rivayete göre Hz. Musa nalınlarını çıkarıp vâdinin dışına atmıştır.

Ayetin sonundaki *«Tuva»* (Tuvan, Tiyvan ve Tiyva şeklinde de okunmuştur) kelimesi o vadinin ismidir. Böylece o vadinin bir nevi tefsiri olmaktadır. Bazı kimseler *«Bu kelime geceden bir saat mânâsını ifade ediyor»* demişlerdir. Yani gecenin bir saatinde sen mukaddes vâdidesin. O saat ise Allah'ın Musa'yı çağırmış olduğu saattir. Bu görüşe göre bu kelime *«mukaddes»* kelimesinin mef'ulü olur. Kirmani, *«Bu, esasında Arapça bir kelime değildir. Arapçalaştırılmıştır. Mânâsı «gece» demektir»* diyor. Bazıları da *«Bu kelime İbranice «kişi» demektir»* demişlerdir. Yani *«Ey Musa! Nalınlarını çıkar. Kesinlikle sen mukaddes vadide bulunuyorsun.»*

İbn Seyyid bu kelimenin *«Yılan derisinden katlanan»* mânâsını ifade ettiğini söylüyor. Bazıları *«Tuvan, iki defa mânâsını*

ifade ediyor» demişlerdir. Yani Hz. Musa *«Sen iki defa mukaddes vadidesin. Nalınlarını çıkar»* diye çağırılmıştır. Fakat bu kelimenin o mukaddes vadinin ismi olması en belirgin ve en açık tefsirdir. Müfessirlerin çoğu da bunu kabul etmiştir.

وَاَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوْحٰى ﴿١٣﴾ اِنَّنِيْٓ اَنَا اللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ
اَنَا فَاعْبُدْنِيْ ۙ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِيْ ﴿١٤﴾ اِنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ
اَكَادُ اُخْفِيْهَا لِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍۢ بِمَا تَسْعٰى ﴿١٥﴾ فَلَا يَصُدَّنَّكَ
عَنْهَا مَنْ لَّا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوٰىهُ فَتَرْدٰى ﴿١٦﴾ وَمَا تِلْكَ بِيَمِيْنِكَ
يٰمُوْسٰى ﴿١٧﴾ قَالَ هِيَ عَصَايَ ۚ اَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا وَاَهُشُّ
بِهَا عَلٰى غَنَمِيْ وَلِيَ فِيْهَا مَاٰرِبُ اُخْرٰى ﴿١٨﴾ قَالَ اَلْقِهَا
يٰمُوْسٰى ﴿١٩﴾ فَاَلْقٰىهَا فَاِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعٰى ﴿٢٠﴾ قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ ۖ
سَنُعِيْدُهَا سِيْرَتَهَا الْاُوْلٰى ﴿٢١﴾ وَاضْمُمْ يَدَكَ اِلٰى جَنَاحِكَ
تَخْرُجْ بَيْضَآءَ مِنْ غَيْرِ سُوْٓءٍ اٰيَةً اُخْرٰى ۙ ﴿٢٢﴾ لِنُرِيَكَ مِنْ اٰيٰتِنَا
الْكُبْرَى ۚ ﴿٢٣﴾ اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهٗ طَغٰى ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِيْ
صَدْرِيْ ۙ ﴿٢٥﴾ وَيَسِّرْ لِيْٓ اَمْرِيْ ۙ ﴿٢٦﴾ وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِّنْ لِّسَانِيْ ۙ ﴿٢٧﴾
يَفْقَهُوْا قَوْلِيْ ﴿٢٨﴾ وَاجْعَلْ لِّيْ وَزِيْرًا مِّنْ اَهْلِيْ ۙ ﴿٢٩﴾ هٰرُوْنَ اَخِيْ ۙ ﴿٣٠﴾
اشْدُدْ بِهٖٓ اَزْرِيْ ۙ ﴿٣١﴾ وَاَشْرِكْهُ فِيْٓ اَمْرِيْ ۙ ﴿٣٢﴾ كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيْرًا ۙ
﴿٣٣﴾ وَّنَذْكُرَكَ كَثِيْرًا ﴿٣٤﴾ اِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيْرًا ﴿٣٥﴾ قَالَ قَدْ اُوْتِيْتَ سُؤْلَكَ
يٰمُوْسٰى ﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً اُخْرٰى ۙ ﴿٣٧﴾

13 — Ben seni (peygamber olarak) seçtim. Şimdi vahyedilene kulak ver.

14 — Muhakkak ki ben (evet ben) Allah'ım. Benden başka ilâh yoktur. O halde bana kulluk et. Beni anmak için namaz kıl.

15 — Kuşkusuz ki Kıyamet gelecektir. Herkes peşinde koştuğu şeyin karşılığını bulsun diye neredeyse onu gizleyeceğim.

16 — Ona inanmayan ve (nefsinin) arzusuna uyan kimse, seni ondan (haşra inanmaktan) sakın alıkoymasın!

17 — Sağ elindeki nedir ey Musa?

18 — (Musa): «O benim âsamdır. Ona dayanırım ve onunla davarlarıma (ağaçlardan) yaprak silkerim. Benim onda başka ihtiyaçlarım da vardır» dedi.

19 — (Allah): «At onu ey Musa!» dedi.

20 — (Musa) onu atınca âsa (yerde) hızla sürünen bir yılan oluverdi.

21 — (Allah): «Onu al! Korkma! Biz onu ilk haline sokacağız» dedi.

22 — «Bir de elini koltuğunun altına sok ki bir başka mucize olmak üzere o kusursuz ve lekesiz bir beyazlıkta çıksın!»

23 — «Ki sana en büyük alâmetlerimizden birini gösterelim».

24 — «Firavun'a git. Çünkü o çok azdı».

25 — (Musa): «Ey Rabbim!» dedi: «Göğsüme genişlik ver»,

26 — «İşimi bana kolaylaştır»,

27 — «Dilimin düğümünü çöz»,

28 — «Ki sözümü anlasınlar»,

29 — «Bana ailemden bir vezir kıl»,

30 — «Kardeşim Harun'u»

31 — «Onunla arkamı kuvvetlendir»,

32 — «Ve onu işime ortak kıl ki»,

33 — «Seni çokça tesbih edelim»,

34 — «Ve seni bol bol analım»,

35 — «Kuşkusuz sen bizi görmektesin».

36 — (Allah): «Ey Musa! İstediğin sana verildi» dedi.

37 — «Andolsun ki sana bir defa daha lütufta bulunmuştuk.

(13) *«Ben seni (peygamber olarak)...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak burada Musa kuluna *«Seni insanların veya kavminin içinden peygamberlik için seçtim. O halde vahyedilene kulak ver»* buyurmuştur.

Ebu'l-Fadl el-Cevheri der ki: *«Vahyedilene kulak ver»* sözü geldiğinde Hz. Musa bir taşın üzerinde durdu. Sırtını bir taşa dayadı. Sağ elini sol elinin üzerine koydu. Çenesini göğsüne dayadı ve bütün varlığıyla kulak kabartıp dinledi.

(14) *«Muhakkak ki ben (evet ben)...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet vahyolunan şeyleri belirtiyor. Cenab-ı Hak, *«Benden başka mabud yoktur»*, *«Bana kulluk et,»* *«Beni anmak için namaz kıl»* diyor ve devam ediyor. *«Bana kulluk et»* emrinden maksat, *«bana karşı çok tevazu göster ve itaat et, sana yüklediğim bütün vazifelerde bu titizliği göster»* demektir. Bazıları *«Kulluk et»* emrinden maksat burada tevhiddir. Yani *«beni birle»* demektir. Nitekim *«Ben cin ve insanları ancak bana kulluk yapsınlar diye yarattım»* ayetinde de *«Beni birlesinler»* mânâsı kastedilmiştir. Fakat *«Kulluk et»* ibaresinin birinci mânâsı daha uygundur.

BURADA İMAN NAMAZ DEMEKTİR

«Kulluk et» ibaresine namaz kılmak da dahil olmakla beraber Cenab-ı Hak *«Namaz kıl»* emrini ikinci kez söylemektedir. Bu, namazın diğer ibadetlerden üstün olduğuna işarettir. Çünkü namazda mabudun anılması, kalbi ve dili onun zikriyle meşgul etmek bahis konusudur. Cenab-ı Hak namaza şu ayette *«iman»* ismini vermiştir: *«Allah sizin imanınızı zayi edici değildir»;* yani namazınızı. Bundan dolayı alimler tembellik sebebiyle namazı terkedenin dinden çıkıp-çıkmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

«Benim zikrim için»; yani namazı, namaz içinde beni zikredesin diye kıl. Çünkü namazın içinde Allah'ın çeşitli zikirleri vardır (Bu yorum Mücahid'den rivayet edilmiştir).

Bazıları da *«Beni zikredici olasın. İhlaslı kimselerin beni kalplerinden uzaklaştırmadığı gibi işleyesin. Himmetlerini, fikirlerini bana bağladıkları gibi, sen de bunu yapabilesin diye namazı kıl»* şeklinde yorumlamışlardır. Bu yorum ile Mücahid'den gelenin arasındaki fark, birinci yoruma göre namazı kılmaktan maksadın *«tadil-i erkânla kıl»* demek olmasıdır. İkinci yoruma göre ise *«devam et»* demektir. Birinci yorumda namaz zikrin mekânı, nedeni olmuştur. İkincisinde ise namazın devamı zikrin devamına neden gösterilmiştir. Sanki şöyle denilmek isteniyor: Namaza devam et ki onun vasıtasıyla fikrini, himmetini zikre haşredesin. Nitekim Cenab-ı Hak *«Sabır ve namazla yardım talebinde bulunun»* buyurmaktadır.

Bazı müfessirler; *«Zikrim için namazı kıl cümlesinden maksat, namazın katıksız benim için olsun. Onda riya olmasın. Başkasının zikri onun içinde bulunmasın demektir»* demişlerdir.

Bazılarına göre, ibare şöyle anlaşılmalıdır: Zikrimi halisleştirmek ve lütfuma nail olmak için olsun. Namazda başka hedef

kastedilmesin. Tıpkı *«Rabbin için namaz kıl»* ayetinde olduğu gibi. Veya *«Seni övmek suretiyle hatırlayayım diye namazı kıl.»*

Bazıları burada zikri, *«unuttuktan sonra namazı hatırlamak»* mânâsına almışlardır. Bu yorum Ebu Cafer'den de rivayet edilmiştir. Yani *«Lizikri»* kelimesinin başındaki *«lam»* harfi ya vakit namazının bildiren veya neden anlamına gelen harftir. O zaman ayetten maksat, *«namazı hatırladığın zaman kıl»* veya *«namazı, hatırlaman için kıl»* demektir. Ayetin esası *«Benim namazımı hatırladığın zaman namazı kıl»* veya *«namazın hatırlanması Allah'ı zikretmenin hatırlanmasına sebep olduğundan dolayı Cenab-ı Hak böyle demiştir»*. Veya *«zikri»* kelimesinin sonundaki Allah'a ait olan zamir namaz yerine geçmiştir. Çünkü namaz şerefli bir ibadettir. Yani *«Namazı hatırladığın zaman namaz kıl»* demek olur. Veya benden hasıl olan hatırlamadan ötürü namazı kıl.

KILINMAYAN NAMAZ KAZA EDİLİR

Sahihi Buhari'de Ebu Hureyre tarıkıyle gelen bir hadise göre, Rasûl-ü Ekrem sabah namazında uyanmadı. Onu kaza ettiğinde; *«Kim bir namazı unutursa onu hatırladığı zaman kaza etsin. Çünkü Cenab-ı Hak «Benim zikrim için namaz kıl» buyurmuştur»* dedi. Bu yorumu yapan kişi, eğer ayeti bu şekilde yorumlamazsa o vakit nedenin sahih olmayacağını sanmaktadır. Fakat bu, yerinde olmayan bir zandır. Çünkü neden sahihtir ve zikir de birinci yorumdaki tefsire hamledilmektedir. Hz. Peygamber burada; *«Kişi namazı hatırladığı zaman, ondan namazın niçin gerekli olduğunu hatırlamaya geçer. Bu da Allah'ın zikridir. Ve bu, onu namazı ikame etmeye sürükler»* buyurmuştur.

(15) *«Kuşkusuz Kıyamet gelecektir...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani hesap ve ceza zamanı olan Kıyamet kesinlikle meydana gelecektir. O halde ey kulum, Allah'ın ibadetinden ve namazdan hayrı işle!

KIYAMET'İN KOPMASI HERHANGİ BİR KİMSEYE BİLDİRİLDİ Mİ?

Bu cümle daha önce geçen emrin nedenini teşkil etmektedir. Ahfeş'e göre bu ayetin ikinci cümlesinin mânâsı; *«onu gizlemeyi irade ediyorum»* demektir. Vahidi ve tefsir alimlerinin çoğuna göre, *«neredeyse onu kendi nefsimden gizleyecektim»* demektir. Bu, Said bin Cübeyr, Mücahid ve Katade'nin yorumudur. El-Muberred bu ayetin ikinci cümlesinin Arapların hitap etme âdeti üzerine geldiğini söylemiştir. Araplar bir şeyi gizlemek istediklerinde *«onu nefsimden dahi gizledim»* derler. Yani hiç kimseyi ona muttali kılmadım demek isterler. Ayetin mânâsı; *«Cenab-ı Hak Kıyamet'i gizlemekte çok titiz davranıyor»* demektir. Kur'an'ın ilk muhatapları olan Arapların en beliğ tanıdığı bir tarzda onu zikretmiştir. Kıyamet'in gizlenmesinde korku ve dehşet vardır. Ölüm vaktini gizlemede de durum böyledir ki insan daima hazırlıklı olsun. Korku daima önde gelsin.

Said bin Cübeyr'den şöyle rivayet edilmiştir: *«O gizlemek mânâsını ifade eden «Uhfiha» fiilini, açıklamak mânâsını ifade eden «Ahfaha» tarzında okumuştur»*. Ayetin hulâsası *«Kıyamet'i gizlemekte mübalâğa etmeye yaklaştım. Onu tafsilen bildirmediğim gibi mücmelen de bildirmemeye yaklaştım»* demektir. Fakat burada yaklaşmak mecazdır. Nitekim Ebu Hayyan böyle demiştir.

«Ben onun muayyen vaktini gizlemeyi irade ediyorum» mânâsını da ifade edebilir. Ahfeş, İbn'ul-Enbari ve Ebu Müslim bu mâ-

nâyı tercih etmişlerdir. «*Kâde*» kelimesinin «*irade*» mânâsına geldiği de bilinmektedir.

İbn Abbas ve Cafer Sadık'tan gelen bir rivayete göre ayetin mânâsı «*Nerede ise onu nefsimden gizlemeye yaklaştım*» demektir ve Ubeyy'in mushafında bu böyle yazılıdır.

İbn Haleveyh, İbn Abbas'tan «*Onu size nasıl açıklayayım?*» ibaresini ekleyerek rivayet ediyor.

Bazı kıraatlarda «*Onu sizler için nasıl belirteceğim?*» fazlalığı vardır. Abdullah'ın mushafında «*Onu bir mahlûk nasıl bilecektir?*» şeklinde bir fazlalık vardır. Ve bu daha önce de söylediğimiz gibi Arapların adeti üzerine cari olmuştur. Onlardan biri bir şeyi çok gizli tuttuğu zaman «*Onu nerdeyse nefsimden gizleyecektim*» der.

Hz. Peygamber'in meşhur hadisinde geçen «*Allah'ın arşının gölgesinde gölgelenen yedi kişiden biri de o kişidir ki bir sadakayı verir, bunu öyle gizler ki onun solu sağından ne çıkmıştır bilmez*» sözü de bu mübalâğa mânâsına alınmaktadır. Bu ayeti mübalâğa kabilinden saydığımızda «*Allah'ın bir şeyi nefsinden gizlemesi muhaldir*» itirazı ortadan kalkar.

Bir grup «*ayetin metnindeki «kade» fiilinin haberi mahzuftur*» demiştir. Yani «*o kadar yaklaştım ki onu getireyim*». Bazıları da «*Kade kelimesinin mânâda hiçbir dahli yoktur ve fazladır*» demişlerdir. Ayetten maksat, «*Kıyamet kesinlikle gelecektir ve Cenab-ı Hak onun geliş vaktini kesinlikle gizlemiştir*», demektir. Bu yorum İbn Cübeyr'den de rivayet edilmiştir. Fakat bu yorumu destekleyecek kuvvetli bir delil yoktur.

Kıyamet'in gelmesi, her nefsin çalışmasının karşılığını görsün diyedir veya Kıyamet'in gelmesini açıklamak her nefis çalış-

masının karşılığını alsın diyedir. Veya Kıyamet vaktinin gizli tutulmasının nedeni, her saat Kıyamet beklensin, insan isyandan sakınsın, taate var kuvvetiyle dalsın diyedir.

(16) *«Ona inanmayan ve (nefsinin) arzusuna...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetteki hitap Hz. Musa'yadır. Bu hitabın Rasûl-ü Ekrem'e olması ve ümmetin kastedilmesi şeklindeki iddia uzak bir iddiadır. Kıyamet'in kopmasına inanmayan bir kimse seni Kıyamet'in kopacağına inanmaktan, ona iman etmekten, onu gözetmekten alıkoymasın.

Bazıları *«Bu ayetteki iki zamir Kıyamet'e değil namaza racidir»* demiştir. Yani *«seni namaz kılmaktan, namaza iman etmeyen bir kişi menetmesin»* demek olur. Bazıları *«birinci zamir namaza, ikinci zamir de Kıyamet'e racidir»* demişlerdir. Yani, seni namaz kılmaktan Kıyamet'e iman etmeyen bir kimse menetmesin. Bazıları *«İki zamir de lâ ilâhe illallah kelimesine racidir»* demiştir. Yani seni lâ ilâhe illallah demekten, buna inanmayan bir kimse menetmesin. Bazıları *«Birinci zamir ibadete, ikincisi Kıyamet'e racidir»* dedi. Seni ibadetten —ister namaz ister diğer ibadetler olsun— Kıyamet'e iman etmeyen bir kimse menetmesin, alıkoymasın. Bazıları *«Daha önce zikredilen güzelliklerin hepsine iki zamir racidir»* dediler. Yani önceki ayetlerde zikredilen güzel hasletlerden bu hasletlere iman etmemiş bir kimse seni iman etmekten, onlara sahip olmaktan menetmesin. Sanki bu ayette Hz. Musa'ya *«Din hususunda öyle ciddi ol ki Kıyamet'i yalanlayan, haşrı inkâr eden bir kimse senin üzerinde bulunduğun dinden seni menetmeye tamah göstermesin»* denilmektedir. Bu ayet dinde ciddi ve azimkâr olmayı teşvik etmektedir. Kâfirlere dinden onu caydırırım şeklinde tamahkârlık vermemenin gerekli olduğunu vurgulamaktadır.

Eğer hevasına tabi olmuş ve seni menetmeye kalkışan kişiye tâbi olursan helâk olursun. Çünkü Kıyamet'ten ve Kıyamet'te insanı kurtaran ibadetleri elde temekten gafil olmak, kesinlikle helâkla sonuçlanır.

(17) *«Sağ elindeki nedir ey...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetten itibaren Cenab-ı Hak, Musa'ya yüklediği vazifelerin tafsilatına başlamaktadır. Önce Hz. Musa'nın nefsine mahsus durumları Cenab-ı Hak bize bildirdi. Şimdi de ona nelerin yüklendiği, hangi vazifelerle tavzif edildiği, hangi ibadetlerle mükellef kılındığı gibi durumlarını belirtiyor.

Ayetin başındaki *«ma»* kelimesi istifham harfidir. Müptedadır. *«Tilke»* kelimesi de onun haberidir. Yani o sağ elinde duran veya sağ elinde tutmakta olduğun nedir?

(18) *«(Musa): O benim âsamdır, O'na...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mukatil'den gelen rivayete göre Hz. Musa'nın âsasının adı Neb'a'dır. Hz. Şuayb Hz. Musa'yı koyunlarına çoban olarak tuttuğu zaman, onu peygamberlere ait âsaların bulunduğu evden almıştı. Bu âsa esasında cennetten Hz. Adem'le beraber gelmişti. Hatta bazı rivayetlere göre cennetin *«Tılsım»* denilen ağaçlarındandır.

Cenab-ı Hakk'ın sualine cevap olarak *«Benim âsamdır»* demesi gerekirken *«O benim âsamdır»* şeklinde biraz daha uzun bir cevap vermesi Allah'la münacaata rağbet etmesinden, bundan lezzet almasından ileri gelmektedir. *«Koyun sürüsünün başında*

bulunduğum zaman ona dayanırım ve yürürken onu kendime dayanak yaparım. Onunla ağacın yapraklarını silkelerim, koyunlarım da o yaprakları yerler».

İmam Ahmed'den gelen bir rivayete göre Allah Musa'ya seslendikten ve Hz. Musa'nın katında seslenenin Allah olduğu sabit olduktan sonra Cenab-ı Hak Hz. Musa'ya *«bana yaklaş!»* dedi. Bunun üzerine Hz. Musa iki eliyle âsayı düzeltti, sonra âsaya dayandı ve tam mânâsıyla dikildi. O anda mafsalları titredi, birbirlerinden ayrıldı, iki ayağı dolaştı, dili tutuldu, kalbi kırıldı. Onun hiçbir kemiği kalmadı ki diğer bir kemiğe yüklenmesin. O bir ölü mesabesine geldi. Sadece hayatın ruhu onda cereyan ediyordu. Sonra sürüklenerek, korktuğu halde, o ses veren ağaca yakın bir şekilde sokuldu. Allah ona, *«Ey Musa! Senin sağ elindeki nedir?»* diye sordu. O da *«Benim âsamdır. Ona dayanırım. Yaprakları silkeler, koyunlarıma yediririm»* dedi.

Ayetin metnindeki *«Mearib»* kelimesi ihtiyaçlar demektir. Yani bu âsada benim başka ihtiyaçlarım da vardır. Onunla o ihtiyaçlarımı yerine getiririm. İmam Ahmed bu ihtiyaçların tayini hususunda Vehb'den şunu rivayet etmiştir:

«Umulur ki Allah'ın Musa'dan *«O nedir?»* diye sormasının nedeni; Hz. Musa, âsanın birçok yararlarını saysın ve gözünde onu büyütsün, bütün bunlardan sonra da Cenab-ı Hak o en büyük mucizeyi ona göstersin diyedir. Cenab-ı Hakk'ın ikinci kez Hz. Musa'ya seslenmesinin nedeni, Hz. Musa'nın bu sese daha fazla ünsiyet peydah etmesindendir.

ÂSA TAŞIMANIN HÜKMÜ

Bu ayet âsa taşımanın müstehab olduğuna ve hayvanlara yem vermede iktisadî davranmanın gerekliliğine delâlet eder. Ya-

ni Hz. Musa ağacı kökünden kesip hayvanlara vermiyordu. Onun sadece yapraklarını değnekle düşürüyordu ki bir daha yaprak versin ve başkası da onlardan yararlansın. Bu ayet aynı zamanda ağaç yetiştirmek ve yetişmiş olan ağaçları dikkat etmek, onları zayi etmemek keyfiyetine de işaret etmektedir.»

(19) *«(Allah): At onu ey Musa!..»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet mukadder bir suale cevap teşkil etmektedir. Sanki acaba bu karşılıklı konuşmadan sonra Cenab-ı Hak ne dedi? Ayet, Cenab-ı Hakk'ın *«Ey Musa. O âsayı yere at»* dediğini açıklıyor. Hz. Musa'nın âsayı yere atması o âsanın durumunu seyretmesi içindir. Burada üçüncü kez nida tekrarlanmıştır. Bu, âsanın durumuna daha fazla ihtimam göstermek içindir. Bu sözün meleklere değil de Allah'a ait olduğu apaçıktır.

(20) *«(Musa) onu atınca âsa...»*

Bu Ayetin Tefsiri

O yılan (ejderha) süratle yürür, bir yerden başka bir yere süratle intikal ederdi. Ayetteki *«Hayye»* kelimesi yılanların küçüğüne de büyüğüne de, erkeğine de dişisine de denmektedir. Hz. Hz. Musa, âsasını yere attığında o bir ejderha kesildi. Nitekim başka bir ayette *«Apaçık bir ejderha oldu»* tabiri vardır. O ejderhanın yılanların en küçüğü olan Cann'a benzetilmesinin nedeni cesurluk ve süratli hareket bakımındandır, cisim bakımından değildir. Bazı rivayetlere göre Musa âsayı yere attığında, âsa sarımsı bir yılana dönüştü. Âsanın kalınlığında idi. Sonra şişti ve kalınlaştı. Bundan dolayı o, bazı ayetlerde Cann'a benzetilmiş ve başka bir ayette de *«Su'ban»* (ejderha) ismini almıştır.

(21) *«(Allah): Onu al !Korkma! Biz onu...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak, Musa'ya *«O yılanı tut»* dedi. İbn Abbas'tan gelen rivayete göre âsadan dönüştürülen yılan erkek yılandı. Cenab-ı Hak Musa'ya *«Onu sağ elinle tut. Ondan korkma»* dedi. Hz. Musa'nın korkusu umulur ki böyle manzaralarla karşılaşıldığı zaman tabii bir durum olarak beşerin korkması kabilindendir. Bu onun peygamberlik makamına ters düşmemektedir.

Bazıları *«Musa, Cenab-ı Hak'tan vasıtasız olarak sadır olan o korkunç emri gördüğünde ve o emrin hakikatine de vakıf olmadığı için bu korkuya kapıldı. Musa'nın mucizesi İbrahim'in mucizesine benzemez ki «İbrahim korkmadı. Musa korktu» demek suretiyle Musa'nın makamı da düşürülmüş olsun»* demektedirler.

Ayetin metnindeki *«Siret»* heyet, vaki olan hâl, durum demektir. Hz. Musa, Allah'ın bu hitabı geldikten sonra güvendi, korkuyu attı. Öyle ki elini o ejderhanın ağzına koyuyor, iki çenesini tutuyordu.

(22) *«Bir de elini koltuğunun altına sok...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetteki emrin muhatabı Hz. Musa'dır.

Ayetten maksat sağ elini gömleğinin altına, sol koltuğunun altına koy demektir. O, leke olmaksızın, çirkinlik olmaksızın, bembeyaz çıkacaktır.

Ayetin metnindeki «*Sûin*» kelimesi her şeyin düşüğü, çirkini demektir ve alaca hastalığından kinayedir. Çünkü insan bu hastalıktan kaçar, kulaklar onu duymak istemezler. Eğer Cenab-ı Hak sadece «*O, bembeyaz çıkacaktır*» deseydi, uzak da olsa insanın aklına bu beyazlığın alaca hastalığından ileri geldiği vehmi gelebilirdi.

Bazıları «*leke olmaksızın bembeyaz çıkmıştır*» tabiri ile asli hilkatinden çıkıp çirkinleşmeden çıktığının kastedildiğini söylemişlerdir. Yani ayıpsız ve çirkinlik olmaksızın bembeyaz olarak çıkacaktır. Hz. Musa'nın eli güneşin parıltısı gibi ışıl ışıl çıktı. Göz kamaştırıyordu. Hz. Musa esmer renkli bir zattı. Bu da onun başka bir mucizesiydi.

(23) «*Ki sana en büyük alâmetlerimizden...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Yani tüm bunları sana en büyük ayet ve mucizelerimizden bazılarını göstermek için yapıyoruz.

(24) «*Firavun'a git. Çünkü o...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Evet, bahsi geçen bütün mukaddimelerden netice olarak şu çıkıyor: Gördüğün en büyük mucizelerimiz beraberinde olduğu halde Firavun'a git. Onu benim ibadetime davet et. Benim azabımdan korkut. Çünkü o tuğyan etmiştir. Yani gururda ve kibirde hududu aşmıştır. Hatta en büyük iddiası olan Rabliğini ilân etmekten çekinmemiştir.

Vehb bin Münebbih şöyle anlatır: Cenab-ı Hak, Hz. Musa'ya «*yaklaş*» dedi. Musa durmadan yaklaştı. Tâ ki ağacın dalıyla sır-

tını bağladı; böylece istikrar buldu ve sarsıntı kendisinden gitti. Elini âsaya koydu, başını eğdi, boynunu büktü. Sonra Cenab-ı Hak ona verdiği nimetleri tarif ederek «*Benim peygamberliğimle Firavun'a git*» dedi. Sen benim gözümle ve kulağımla kaimsin. Çünkü benim nimetim ve yardımım senin yanındadır. Ben saltanatımdan sana bir zırh giydirmişim ki onun vasıtasıyla benim emrim ve kuvvetim tekâmül edecektir. Sen benim askerlerimden büyük bir askersin. Seni zayıf bir mahlûka gönderiyorum. Himmetimin karşısında aşırıya kaçtı. Azabımdan emin oldu. Dünya onu aldattı. Benim hakkımı inkâr edecek raddeye getirdi. Rububiyetimi inkâr etti. Benden başkasına kulluk yapmaya başladı ve beni tanımadığını iddia etti. İzzetim adına yemin ederim ki kendimle mahlûkumun arasına koymuş olduğum mazeret ve hüccet olmasaydı ben bir Cebbar'ın kahretmesiyle onu kahredecektim. Benim gazabımdan ötürü gökler ve yer, dağlar ve denizler gazaba gelir. Eğer göklere emredersem ona taş yağdırır, eğer yere emredersem onu yutar. Denizlere emredersem onu boğar. Dağlara emredersem onu helâk eder. Fakat o benim nezdimde hiçbir kıymet taşımıyor. Benim gözümden düşmüştür. Hilmim onu da kapsamaktadır. Ben katımda olandan müstağniyim ve bu benim hakkımdır. Çünkü benden başkası müstağni olamaz. Ona peygamberliğini tebliğ et. Onu ibadete davet et. Onu benim azabımla uyar. Benim nikbetimden onu sakındır. Ona benim şiddetimden kaçmasını söyle. Ona haber ver ki benim öfkemin önünde hiçbir şey ayakta kalamaz. Ona aranızda yumuşak bir söz söyle. Umulur ki o hatırlar veya korkar. Ona haber ver ki ben affetmekle mağfiret etmek hususunda, gazab etmek ve ceza tatbik etmekten daha süratliyim. Ona giydirdiğim dünya elbiseleri seni korkutmasın. Çünkü onun perçemi benim ellerimdedir. O, ben olmadan gözünü açamaz. Hiçbir söz söyleyemez. Benim iznim olmadan hiçbir nefes alamaz. Rabbine itaat et. Şüphesiz ki Rabbin her şeyi yaratandır.

(25-35) *«(Musa): Ey Rabbim! dedi. Göğsüme...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Mezkur ayetler; âsası kocaman bir yılana dönüştüğünde kendisine *«Ey Musa! Korkma»* denilen, Hz. Musa'nın nasıl cevap verdiği sorusunun karşılıklarıdır.

Zahiren de anlaşıldığı üzere bu ayetler, *«Firavun'a git. Çünkü o ozdı»* ayeti ile ilişkilidir. Hz. Musa, kendisine yapılan bu gitme emri ile korkunç bir teklifle karşı karşıya kaldığını anlamıştı. Bu ağır yükü ancak geniş bir sabra, sarsılmaz bir direnee sahip kimselerin taşıyabileceğine inandığından, Hz. Musa Rabbinden göğsünü genişletmesini, sabrını artırmasını, tebliği esnasında karşısına çıkması muhtemel korkunç olaylara karşı direnç vermesini ve tüm bunların yanında görevini kolaylıkla yapmaya müyesser kılmasını istedi.

Göğsün şerhedilmesi, kişinin usanmayacak denli güçlü kılınması demektir. Hz. Musa Allah'a ne denli muhtaç olduğunu ortaya koymak için bu istekte bulunmuş ve böylece benliğini ayaklar altına almıştı. Nitekim şair ne güzel demiştir:

«Düşmanlara metanetini göstermesi ne güzeldir,

Dostlar yanında; «acz» müstesna, kahramanlığın her çeşidi çirkindir.»

Ragıb el-İsfehanî, *«Şerh»*in asıl mânâsının yaymak demek olduğunu söyler. Göğsün şerhi, onun ilâhî bir nur ve sekine ile genişletilmesi demektir.

Bazı müfessirlere göre, 25. ayetten 35. ayete kadarki bölüm, 12. ayetle başlayıp 24. ayetle biten bölüme bağlıdır.

Hz. Musa, marifetin esrarına, vahyin inceliklerine vakıf olmak ve ibadet ve tebliğini tam yapabilmek için göğsünün şerhedilmesini (açılmasını) istemiştir.

Ulema'ya göre, «*sadr*», kalp demektir. Çünkü idrak aracı olan kalptir. «*Lî*» kelimesi göğsün şerhedilmesinin yararının sadece Hz. Musa'ya ait olduğunu göstermektedir.

HZ. MUSA'NIN PELTEKLİĞİ

Hz. Musa, «*Dilimin düğümünü çöz*» demiştir. Çünkü rivayet edildiğine göre kendisi peltek idi. Müfessirler Hz. Musa'nın dilindeki peltekliğin sebebi ve sonradan kalkıp kalkmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Meşhur görüşe göre ayette «*Lisan*» ile kastedilen dildir. Ancak burada «*Lisan*»ın, dilde bulunan konuşma yeteneği ve kuvvesi olduğunu söyleyenler de olmuştur.

«*Vezir*» yardımcı demektir. Nitekim bu kelimenin ağır bir yükü kaldırmak anlamındaki «*Vizir*»den türeme olduğu kuvvetle muhtemeldir. Vezirler de sultanın yükünü taşıdığı için bu lâkabı almışlardır. Bu kelimenin «*Vezere*»den türemiş olduğu kabul edilecek olursa sığınak anlamına gelir. Nitekim, sultan vezirin görüşüne sığınır.

«*Ezr*» kelimesi kuvvet demektir. *Ragıb el-İsfehanî*'ye göre şiddetli kuvvet demektir.

İmam Halil ile Ebu Ubeyde'ye göre, «*Ezr*» burada «*arka*» anlamında kullanılmıştır. Hz. Musa bu sözleriyle şöyle demek istemişti: «*O vezirin yardımıyla kuvvetimin daha artacağını düşü-*

nüyorum. Onu bana peygamberlikte ortak kıl ki vazifemizi gereği gibi icra etmeyi başaralım.»

«Tesbih» ve *«zikir»* kelimeleri, kalben yapılan tesbih ve zikir anlamlarına gelmez. Çünkü böyle bir zikrin takviye ile çoğaltılması sözkonusu değildir. Burada kastedilen nübüvvet görevi içerisinde yapılacak işlerdir. Bu iki kişi tarafından ifa edildiğinde daha kuvvetli olur.

«Kesiren» lâfızları her iki ayette de hazfedilmiş bir masdarın veya zamanın sıfatıdır. Yani;*«Seni şanına uygun olmayan sıfat ve fiillerden tenzih ederiz. Firavun'un ve dalâlet içindeki zalim adamlarının kabul ettikleri şirkten seni uzak tutar, seni kemâl sıfatlar ile her zaman tavsif ederiz.»*

(36) *«(Allah): Ey Musa, dedi. İstediğin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«SÜ'LE» kelimesi burada istemek anlamında kullanılmıştır. Yani ey Musa, sana istediğin verilmiştir.

HZ. HARUN NEREDE PEYGAMBER OLDU?

Rivayetlerden anlaşıldığına göre, Hz. Harun orada olmamasına rağmen, onun peygamberliği orada tahakkuk etmiştir. Nitekim İbn Ebi Hatim'in rivayet ettiğine göre, İbn Abbas şöyle demiştir: *«Hz. Musa'nın peygamber olduğu yerde, Hz. Harun da oldu.»*

(37) *«Andolsun ki sana bir defa daha...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu cümle, bir öncekini takrir etmektedir. Çünkü kendisinden istenilmediği halde, Allah Teâlâ kendiliğinden o nimeti Hz. Musa'ya tam ve eksiksiz vermiştir.

Cümlenin başında kasem (yemin) harfinin getirilmesi Allah Teâlâ'nın bu işle tam bir şekilde ilgilendiğini belirtmeye matuftur.

«*Merre*» bir defa demektir. Uhra kelimesi ise Aher kelimesinin müennesidir.

Ebu Hayyan'a göre burada, bir nimetten başka bir nimetin verildiği anlatılmak istenmektedir. Yoksa burada «*Ulâ*»nın karşıtı olan «*Uhra*» kastedilmiş değildir.

إِذْ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰٓ ﴿٣٨﴾ أَنِ اقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَاقْذِفِيهِ
فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّي وَعَدُوٌّ لَّهُ ۚ وَأَلْقَيْتُ
عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّي وَلِتُصْنَعَ عَلَىٰ عَيْنِي ﴿٣٩﴾ إِذْ تَمْشِيٓ أُخْتُكَ
فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ ۖ فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰٓ أُمِّكَ كَيْ
تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ۚ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنَّاكَ
فُتُونًا ۚ فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِيٓ أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ قَدَرٍ يَا مُوسَىٰ ﴿٤٠﴾
وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي ﴿٤١﴾ اذْهَبْ أَنتَ وَأَخُوكَ بِآيَاتِي وَلَا تَنِيَا
فِي ذِكْرِي ﴿٤٢﴾ اذْهَبَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿٤٣﴾ فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا
لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَىٰ ﴿٤٤﴾ قَالَا رَبَّنَآ إِنَّنَا نَخَافُ أَن يَفْرُطَ
عَلَيْنَآ أَوْ أَن يَطْغَىٰ ﴿٤٥﴾ قَالَ لَا تَخَافَآ ۖ إِنَّنِي مَعَكُمَآ أَسْمَعُ
وَأَرَىٰ ﴿٤٦﴾ فَأْتِيَاهُ فَقُولَآ إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِيٓ إِسْرَآئِيلَ
وَلَا تُعَذِّبْهُمْ ۖ قَدْ جِئْنَاكَ بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكَ ۖ وَالسَّلَامُ عَلَىٰ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَىٰٓ
﴿٤٧﴾ إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَآ أَنَّ الْعَذَابَ عَلَىٰ مَن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿٤٨﴾
قَالَ فَمَن رَّبُّكُمَا يَا مُوسَىٰ ﴿٤٩﴾ قَالَ رَبُّنَا الَّذِيٓ أَعْطَىٰ كُلَّ
شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَىٰ ﴿٥٠﴾ قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَىٰ ﴿٥١﴾

38 — «Hani annene vahyedilecek şeyi şöyle vahyetmiştik:

39 — Onu (Musa'yı) sandığa koy, sonra onu nehre at ki nehir onu kıyıya atsın da benim ve onun düşmanı olan biri onu alsın». (Ey Musa!) nezaretimde yetiştirilmen için sana kendimden bir sevgi verdim.

40 — Kızkardeşin: «Gidip ona bakacak birini size göstereyim mi?» diyordu. Böylece, mutlu olsun ve üzülmesin diye seni annene geri verdik. Sen birini öldürmüştün de yine seni endişeden kurtarmış ve seni iyiden iyiye bir denemeden geçirmiştik. Bu yüzden Medyen halkı arasında yıllarca kaldın. Sonra sen ey Musa; takdir edilen bir vakitte (peygamberlik makamına) geldin.

41 — Seni kendim için seçtim.

42 — Sen ve kardeşin ayetlerimi (Firavun'a) götürün. Beni anmakta gevşeklik göstermeyin.

43 — Firavun'a gidin. Çünkü o iyiden iyiye azdı.

44 — Onunla yumuşak (tatlı) bir dille konuşun. Belki aklını başına alır veya korkar.

45 — (Musa ve kardeşi): «Ey Rabbimiz! Doğrusu biz, onun bize saldırıp kötülük yapmasından veya iyice azmasından endişe ediyoruz» (dediler).

46 — (Allah): «Korkmayın. Çünkü ben sizinle beraberim. İşitir ve görürüm» dedi.

47 — «Haydi gidin ve ona deyin ki: Biz senin Rabbinin elçileriyiz. İsrailoğulları'nı bizimle birlikte gönder. Onlara eziyet etme. Biz sana Rabbinden bir delil getirdik. Kurtuluş hidayete uyanlaradır.»

48 — Kuşkusuz ki bize, azabın yalanlayan ve yüzçeviren kimselerin üzerine olduğu vahyedilmiştir.

49 — (Firavun): «Rabbiniz de kim ey Musa?» dedi.

50 — (Musa): «Rabbimiz her şeye (farklı ve güzel olarak) yaratılışını veren, sonra da hidayete yöneltendir» dedi.

51 — (Firavun): «Öyleyse önceki nesillerin hali ne olacaktır?» dedi.

(38-39) *«Annene vahyedilecek olanı şöyle...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«İz» edatı, burada ya mukadder bir *«Uzkur»* fiilinin ya da bir önceki ayette geçen *«Menenna»* fiilinin zarfıdır.

Cumhura göre buradaki vahiyden maksat ilhamdır. Tıpkı *«Rabbin balarısına vahyetti»* ayetinde olduğu gibi.

Bazıları bu görüşe itiraz ederek, Kasas Suresi'ndeki 7. ayet dolayısıyla, böyle bir sözün ilham olamayacağını iddia etmişlerdir. Ancak bu itiraz yerinde görülmemiş ve *«ilhamın azı olduğuna göre çoğu da vardır»* denilmiştir. Nitekim Abdulmuttalib'e; *«Torununa (Hz. Peygamber'e (s.a)) niçin Muhammed ismini verdin? Oysa ataların arasında böyle bir isim kullanılmamıştır»* denildiğinde o şu cevabı vermiştir: *«Umarım ki o yerde de, gökte de övülecektir»*. Dolayısıyla mukaddes ve temiz nefislere bu tür şeylerin ilham edilmesi uzak bir ihtimal değildir.

«Onu tabuta at» ifadesi, *«Onu sandığa koy»* anlamındadır. *«Onu nehre at»* ifadesi ise hakikî anlamda *«nehre bırak»* demektir.

«Nehir onu sahile atsın» şeklinde emir bildiren bu ifade as-

lında haber anlamındadır. Mübalâğa nedeniyle emir şeklinde gelmiştir. Buradaki tüm zamirler Hz. Musa'ya gider.

Aynı şekilde «*Aduv*» kelimesinin tekrar edilmesi de mübalâğa içindir.

FİRAVUN'UN HZ. MUSA'YA DÜŞMANLIĞI

Firavun'un Allah'ın düşmanı olması açık ve anlaşılır bir olaydır. Hz. Musa'ya düşman olmasının sebebi ise, Hz. Musa'nın doğduğu yılda her erkek çocuğa düşman olmasından ileri gelmektedir.

«*Sana tarafımdan bir sevgi verdim*» cümlesindeki «*mahabbet*» kelimesinin tenvini tazim içindir. Yani; «*O büyük sevgimi kullarımın kalbine yerleştirdim ki, seni gören senden ayrılamayacak derecede seni sevsin.*»

Allah'ın sevdiğini, kulların sevmemesi mümkün değildir!

«*Benim nezaretimde yetiştirilmen için...*» cümlesi Hz. Musa'nın muhafaza edileceğinin bir ifadesidir.

«*Tusnea*» fiili ihsan etmek anlamındaki «*sunu'*» kökünden gelmektedir. Yani; «*Sana ihsan edilmesi için, şefkat ve merhametle büyütülesin diye seni murakabe ediyorum.*»

(40) «*Hatırlat o zamanı ki kızkardeşin...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Bu cümlenin başındaki «*iz*» edatı ya mukadder bir «*Uzkur*» fiiline ya da bir önceki ayette geçen «*Tusnea*» fiiline bağlıdır.

«Sen bir adam öldürmüştün» cümlesinde sözkonusu olan kişi*«Kanun»* isimli bir kıptîdir. İbn Abbas Hz. Musa'nın o kıptîyi bir yumrukta öldürdüğünü ve o dönemde bulûğa ermiş olduğunu söylemektedir.

Yani sen o kişiyi öldürmüş ve bu yüzden de üzülmüştün. Fakat biz seni o üzüntüden kurtardık.

Bu cümledeki üzüntü, Hz. Musa'nın o adamı öldürmüş olmasına matuftu. Hz. Musa bunu Allah'ın emrine binaen yapmadığı için, Allah'ın gazabından korkmuştu. Ayrıca Firavun'un kısas uygulayabileceğinden çekinmişti. Allah Teâlâ onu affetti ve Medyen'e hicret ettirmekle onu kurtardı.

«Futun» kelimesi masdar da olabilir, *«Fetin»* veya *«Fitne»* kelimelerinin çoğulu da olabilir. Yani *«Seni türlü şekillerde denemiştik.»*

Rivayet edildiğine göre Said b. Cübeyr, İbn Abbas'a bu kelimenin anlamını sormuş, o da kendisine bu soruyu gündüz sormasını istemiş ve *«Bu uzun bir meseledir»* demiştir. Said b. Cübeyr sabahleyin bu soruyu tekrar sorunca İbn Abbas, Firavun kıssasını anlatmış ve tek tek Hz. Musa'nın başına gelenleri zikrettikten sonra, *«Ey İbn Cübeyr! İşte bunlar fitnelerdendir»* demiştir.

«Medyen halkı arasında yıllarca kaldın» cümlesi hakkında müfessirler değişik bilgiler vermişlerdir. Vehb b. Münebbih Hz. Musa'nın Medyen'de 28 yıl kaldığını söylerken, bazı müfessirler ler 10 yıl kaldığını söylemişlerdir.

«Kadr» kelimesi takdir anlamına gelmektedir. Burada kastedilen Allah tarafından takdir edilmiş olan zamandır. Bazıları ise bu kelimenin miktar anlamına geldiğini söylemişlerdir.

(41-44) *«Seni kendim için...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

İlk ayet Tâhâ Sûresi'nin 12. ayetinde geçen *«Ben seni seçtim»* ifadesini hatırlatmaktadır. Bu ayette Hz. Musa, Allah'a tam anlamıyla güvenmesi hususunda uyarılmaktadır.

«İstena'tu» fiili ihsan anlamındaki *istina'* kökünden gelmektedir.

İbn Abbas *«Lî nefsî»* ibaresinin, *«Vahyim ve peygamberliğim için»* anlamına geldiğini söylerken, bazı müfessirler, *«muhabbetim»* anlamında olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre, muhabbet yerine nefis kelimesinin seçilmesi sevginin nefsin en önde gelen özelliği olmasındandır.

Zeccac'a göre ayetin anlamı şöyledir: *«Seni hüccetimi ikâme etmek için seçtim ve seni kullarımla aramda elçi kıldım. Seni tebliğ etmen için onlara bizzat hitap edeceğim noktada kaim kıldım»*. Kısacası, *«Seni has kullarımdan kıldım ve seni risalet ve kelâmımla seçtim.»*

«Ayetler» ile kastedilen Hz. Musa'ya verilen mucizelerdir. İbn Abbas bunların 9 mucize olduğunu söylemiştir.

«Tenîya» fiili gevşeklik anlamına gelen *«Venyi»* kökünden gelmektedir. İbn Malik'e göre nakıs fiillerdendir.

«Zikrim» lâfzıyla kastedilen nübüvvet ve insanları Allah'a davettir. Hz. Harun bu hitap sırasında orada değilse tağlib yoluyla muhatap addedilmiştir. Nitekim, *«Firavun'a gidin»* emri de aynı şekildedir.

«Ona yumuşak söz söyleyin»; zira yumuşak söz saldırganın öfkesini gemler, tuğyanın kabaran dalgalarını dağıtır. Böylece anlaşılıyor ki Firavun'a yumuşak söz söylemenin nedeni, onun Hz. Musa'yı küçükken besleyip büyütmüş olması değildir.

İbn Abbas'a göre *«yumuşak söz»*den maksat, onun rencide edilmemesidir. Meselâ *«Biz senin Rabbinin elçileriyiz»* deyin. Onunla istişare ediyormuşcasına konuşun, ona künyeleriyle (Ebu Abbas, Ebu Velid gibi) hitap edin. Çünkü bir kâfire künyesiyle hitap etmek caizdir.

Bu ayet zalim bir kimseyi İslâm'a davet ederken uygun bir dil kullanmanın gerekliliğine işaret etmektedir.

«Umulur ki düşünür veya korkar» ayeti yumuşak davranmanın güzel sonuçlarını ortaya koymaktadır.

«Yetezekkeru» fiili, düşünüp insafa gelir ve hakka boyun eğer anlamındadır. Firavun kendisine böyle davranıldığı takdirde; *«Belki de onların dediği doğrudur. Eğer onların sözlerini kulak ardı edersem, helâk olabilirim»* diye düşünür ve imana gelebilir.

44. ayetin başındaki *«Lealle»* kelimesi muhataplara göre *«terecci»* (ummak) anlamındadır.

«Ey Harun ve Musa! Çalışmasının semeresini görmeyi uman ve didinmesinin hüsranla neticelenmemesini isteyen bir kimsenin var kuvvetiyle çalışması gibi ikiniz de çalışın.»

Bazı müfessirler *«Lealle kelimesi burada istifham içindir»* demişlerdir. Yani, *«Firavun hatırlar veya korkar mı?»*. (Bunlar, İbn'ul-Munzir ve İbn Ebi Hatim tarafından İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.)

Ferra, bu kelimenin burada niçin ve neden mânâsını ifade eden «*Key*» anlamında olduğunu söylemiştir. Bu, «*Lealle*»nin çeşitli mânâlarından birisidir. Nitekim Ahfeş ve Kisai böyle söylemişlerdir. Hatta El-Beğavi, Vakidi'den Kur'an'da bulunan bütün ki «*Lealle*» müstesna, talil için olduğunu nakleder. Nitekim Sahih-i Buhari'de yer aldığına göre sözkonusu istisna teşbih içindir.

Cenab-ı Hakk'ın, Firavun'un iman etmediğini bildiği halde ona iki peygamber göndermesinin nedeni ve faidesi onu delille ilzam etmek ve mazeretinin sonuna getirmektir.

(45) «*(Musa ve kardeşi): Ey Rabbimiz, dediler...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet mukadder bir sualin cevabını teşkil etmektedir. Sanki: «*Hz. Musa ile Hz. Harun, Allah'ın bu emirlerini dinledikten sonra ne dediler?*» diye sorulmakta ve cevap olarak da; «*işte şöyle dediler*» denilmektedir. Burada söz Hz. Musa ile Hz. Harun'a isnad edilmiştir. Oysa Hz. Harun orada yoktur. Bu yine tağlib yoluyladır. Yani Hz. Musa sanki orada hem kendisini hem de Hz. Harun'u temsil etmektedir. Hz. Harun'un Hz. Musa ile biraraya geldikten sonra bu sözü söylemiş olması da mümkündür. Bu takdirde onun sözü Hz. Musa'nın ayet nazil olduğu zamanki sözüyle birlikte hikâye edilmiş olur. Nitekim Cenab-ı Hak başka bir ayette: «*Ey Peygamberler! Tayyibelerden yeyin*» buyurmuştur. Bu hitap bize cem'i (çoğul) sigasıyla hikâye edilmiştir. Halbuki muhatapların her biri sadece tek başına hitaba maruz kalmıştır. Hz. Musa ile Hz. Harun'un Tur Dağı yanında biraraya gelmiş olması da mümkündür. O zaman ikisi birden «*Ey Rabbimiz!*» diye başlayan sözü söylemiş olurlar.

Ayetin metnindeki *«Yefruta»* fiili ya *«saldırmak»* veya ***«içinde bulunulan gerginliği daha fazla artırmak»*** mânâsına gelir. Yani o daveti tamamlamamızı, mucizeyi izhar edip kendisine göstermemizi beklemeden bize saldırabilir. Veya içinde bulunduğu bu tuğyanı daha da ileri götürür ve senin hakkında uygun olmayan şeyleri söyleyebilir. Çünkü o çok cüretkâr, katı kalpli, facir ve çok asîdir.

(46-48) «(Allah): Korkmayın, dedi. Çünkü...»

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ayetler mukadder bir sualin cevabını teşkil etmektedirler. Sanki *«Hz. Musa ile Hz. Harun, Allah'a yakardıklarında Allah onlara ne gibi bir cevap verdi?»* diye sorulmakta, bu ayetler de işte o cevabı içermektedir. Bu ayetler Cenab-ı Hakk'ın Hz. Musa ile Hz. Harun'a verdiği ilâhî bir teminattır. Bu ayetlerden ***«Cenab-ı Hak, kâinatta söylenen, fısıldanan ve meydana gelen her şeyi dinler ve görür»*** anlamı çıkar.

46. ayet aynı zamanda görmenin ve işitmenin ilimden ayrı bir sıfat olduğunu da ortaya koyar. Çünkü Cenab-ı Hak *«Ben sizinle beraberim»* yani *«ilmimle dinler görürüm»* demektedir. Eğer ilim, dinlemek ve görmenin aynısı olsaydı, ayette tekrar gerekirdi. Tekrar da kelâmda aslın hilâfıdır.

«Deyin ki biz senin Rabbinin elçileriyiz» tabirinden hem Firavun'u yumuşatan hem de kendisini tahkir eden bir mânâ anlaşılır. Yumuşatır, çünkü senin de Rabbindir. Tahkir eder, çünkü, *«Sen Rab değilsin, senin Rabbin vardır»* mânâsını ifade eder.

İSRAİLOĞULLARI'NIN GÖNDERİLMESİNDEN KASTEDİLEN

«Bizimle İsrailoğulları'nı gönder» cümlesinin mânâsı, onları esirlikten azad et ve tasallutunu onların üzerinden kaldır demektir. Yoksa *«Onları bizimle Şam'a gönder»* demek değildir. Zira *«Onlara azab etme»* cümlesi, gönderilmelerinden maksadın onları esirlikten azad et demek olduğunu ifade eder. Onun ispatıdır. Yani Kıptîlerin tasallutu altında bırakma onları, onlara hürriyet ver. Zira Kıptîler bir sene İsrailoğulları'nın çocuklarını öldürüyorlar, diğer bir sene de erkek çocuklarını serbest bırakıp, hanımlarını çalıştırıyorlardı. Bu ayetlerden anlaşılıyor ki Hz. Musa ile Hz. Harun, önce İsrailoğulları'na hürriyet bahşedilmesini istemişler, sonra Firavun'un imana gelmesini talep etmişlerdir. Bu davette tedric usulü söz konusudur. Zira esirlere hürriyet vermek, inancı tebdil etmeksizin de olabilir. Bazıları da *«Müslümanları kâfirlerden kurtarmak, kâfirleri imana davet etmekten daha mühimdir. Ondan dolayı böyle olmuştur»* dediler. Bu mânâ, burada İsrailoğulları'nın Hz. Musa'nın davetinden önce müslüman oldukları hükmü kabul edilirse geçerlidir. Fakat bu yorumun delilinin olması gerekir. Halbuki böyle bir delil yoktur.

«Selâm hidayete tâbi olanlar üzerindedir» cümlesine gelince, bu dünyada ve Ahiret'te azaptan sağlam kalanların onlar olduğu mânâsına gelir. Allah'ın hakka hidayet eden ayetlerini tasdik edenler, sağlam kalırlar. Yani burada *«selâm»*, Firavun ve orada bulunanlara selâm verildiği mânâsında değildir. Sadece genel bir kaideyi Firavun'a ve orada bulunanlara tebliğ etmektedirler.

«Allah tarafından bize vahyedilmiştir ki dünya ve Ahiret azabı Allah'ın ayetlerini yalanlayan ve onları kabul etmekten kaça-

nın üzerinde olsun» cümlesi bunun hüküm belirten bir cümle olduğunun delilidir.

Zemahşeri; *«Cennetin hizmetkârları ve koruyucuları olan melekler, hidayete ermiş ve cenneti kazanmış olanlara selâm verirler»* diyor. Ona göre ikinci cümlenin mânâsı; *«Ateşin hazeneleri olan meleklerin kınanması ve onların azabı, dünyada, Allah'tan gelen ayetleri yalanlayanların üzerindedir»* şeklindedir. Zemahşeri buradaki selâmı, tahiyye olarak (selâm vermek) şeklinde kabul ediyor. Çünkü makam teşvik makamıdır. Neticenin güzelliği hususunda insanları tergib etmek makamıdır. O da peygamberlerin tasdiki ve o tasdikin hilafından kaçınmak demektir. Eğer *«selâm»* burada *«selâmet»* mânâsına alınırsa, bu neticede böyle bir durumun olacağı anlamını ifade etmez.

Ebu Hayyan, *«Zemahşeri'nin bu tefsiri gariptir»* diyor. Zira *«azap»*tan dünya ve Ahiret azabı, *«selâm»*dan da o azaptan sâlim kalmak kastedilse de bundan insanları tasdiğe yönlendirmek anlamı meydana gelir.

KÂFİRLERE VERİLEN SELÂM

Bu ayet kâfirlere selâm verilmesinin yasak olduğunun delilidir. Eğer bir insan hitap sırasında veya bir mektup içinde kâfirlere selâm vermek mecburiyetinde kalırsa *«selâm hidayete tabi olanların üzerinedir»* cümlesini yazmalıdır. Zira Müslim ve Buhari'de Hz. Peygamber'in Heraklius'a yazmış olduğu mektupta şu ibareler yer almaktadır: *«Allah'ın Rasûlü Muhammed'den Bizans'ın büyüğü (imparatoru) Heraklius'a. Selâm hidayete tâbi olanların üzerine olsun...»*

Abdurrezzak *«El-Musannef»*inde, Beyhaki *«Eş-Şuab»*ında Katade'den şöyle rivayet ediyorlar: *«Ehl-i Kitab'ın evlerine gittiği-*

nizde «selâm hidayete tabi olanların üzerinde olsun» şeklinde selâm verin».

(49) *(Firavun): «Rabbiniz de kim...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Onlar Firavun'a vardıktan ve emir olarak aldıklarını tebliğ ettikten sonra Firavun bu suali sormuştur. İbn Abbas'tan gelen rivayete göre onlar Allah'tan *«Firavun'a gidin»* emrini aldıktan sonra sarayın kapısına geldiler. Uzun bir zaman bekletildiler. Sonra çok sıkı bir şekilde kontrolden geçtikten sonra onlara içeri girme izni verildi. İçeri girdiler. Sonra da Cenab-ı Hakk'ın bize bildirdiği muhavere onların arasında cereyan etti.

Dikkat edilirse Firavun burada Hz. Musa'ya *«Sizin ikinizin Rabbi kimdir?»* şeklinde sual sormaktadır. Bu onun ne derece gurura, küfre ve inada kapıldığının bir delilidir. Ve o bu suali sormak suretiyle Hz. Musa'yı hikâyelere çekip cemaatin dikkatini dağıtmak istiyordu. Fakat Hz. Musa en kısa bir şekilde onu susturmayı becerdi. Firavun *«Ey Musa! İkinizin Rabbi kimdir?* diye soruyor, Hz. Harun'u meseleye dahil etmiyordu. Çünkü Hz. Musa asildi, Hz. Harun onun veziriydi. Firavun bu şekilde hitap etmekle o Rabbin sadece Hz. Musa'nın Rabbi olduğunu, Hz. Harun'un Rabbinin ise kendisi olduğunu kastetmek istemiş te olabilir.

Bazı müfessirler; *«Firavun, Hz. Musa'nın dilinde bir pelteklik olduğunu biliyordu. Bu suali sormak suretiyle onu susturmak istemişti»* demişlerdir.

(50) *(Musa): «Rabbimiz her şeye..*

Bu Ayetin Tefsiri

Bazı müdekkikler; *«Bu ayette bütün mahlûkat kastedilmiştir»* demişlerdir. Ayetin zahirine bakılırsa burada fertlerin umumu kastedilmektedir. Yani eşyanın her bir ferdine, o ferdin hâl lisanıyla istediği emri, istediği şekli, yararı, zararı vermiştir. Veya ona uygun olan özellik ve kendisine uygun olan yararlardan meydana gelen ve onunla bağlı bulunan emri ona vermiştir.

Bazıları; *«Halk burada mastardır. 'Varetmiş' demektir. Yani her şeye o şey hangi varlığa elverişli ise o varlığı vermiştir»* demektedir. Yani Cenab-ı Hak her şeyi istidadına göre yaratmıştır.

Bazıları da; *«Burada umum, çeşitlere aittir. Fertlerin değildir»* demişlerdir. Çünkü bazı fertlerin istidadına göre ona bazı şeyler verilmemiştir. Meselâ bir insanın istidadı, bedeninin düzgün olmasını, azalarında sakatlık bulunmamasını, güzel olmasını, kısaca en iyi şekilde yaratılmasını istemektedir. Fakat bakıyorsunuz ki kötürümdür, azaların tamamı değilse bile bir kısmı eksiktir. İşte böyle bir şey lâzım gelmesin diye burada nevilerin umumunun kastedildiğini söylemişlerdir. Fakat hakikat şudur ki, ayetin mânâsı, Allah'ın yaratmış olduğu her şey hakkında bir hikmet gözetmiş olduğu şeklindedir. Her işte ve her rahmette bu hikmet gözetilmiştir. Fakat bu gözetilme Allah için vacip değildir. Bu onun bir lûtf-u ilâhîsidir. Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat bu hususta icma etmişlerdir.

Yani her şey kendi mertebesinde ,haddi zatında uygundur. Cenab-ı Hak ki o aziz ve rahimdir, her şeyin yaradılışını güzel kıldığını ve yarattıklarında bir tezad bulunmadığını bildirmiştir.

İbn Abbas, İbn Cübeyr ve Süddi'ye göre ayetin mânâsı; *«Allah her diri erkeği ve yaradılış ve surette benzeri olan bir dişiyi yaratmıştır»* şeklindedir. Anlaşılıyor ki bu zatlar ayetin metnindeki *«Kûllu»* kelimesini *«teksir»* mânâsına almışlardır. Çoğu böy-

ledir. Çünkü mutlak umum bâtıldır. Çok diri erkek vardır ki karşılarında diri dişi yoktur.

Kıraat alimlerinden bazıları ayetin metnindeki *«Hâlkahu»* kelimesini *«Halâkahu»* şeklinde ve fiil tarzında okumuşlardır. Yani Cenab-ı Hak yaratmış olduğu her şeye kendisini islah edecek araçları veya muhtaç oldukları şeyleri vermiştir.

«Sonra ona hidayet etmiştir» tabiri de *«onu irşad etmiştir»* demektir. Bu tabir Cenab-ı Hakk'ın varlığına olduğu kadar sahavetine de delâlet eder. Çünkü bu yaratılanlara bakan ve onların içindeki incelikleri nazarı itibara alan bir kimse, bunların vacibulvücud ve cömertliği büyük olan bir yaratıcının eseri olduklarını görür.

(51) *(Firavun): «Öyleyse önceki nesilleri...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet Firavun'un Allah'ı bilmek hususunda ne kadar cahil olduğunun delilidir. Onun cehaletinin keyfiyetinde ihtilâf vardır. Bu, bir yaratıcıyı kökten inkâr ettiğinin bir delili olabilir. O varlığında mümkün olan bir şeyi varolmak için bir müessire muhtaç olmadığını savunmuş da olabilir. *«Alemin varolması tesadüf eseridir»* demiş de olabilir. Nitekim Demokritos ve etbaı böyle derlerdi. Muhtemel ki Firavun felsefeci bir kişidir, illeti mucibe gerektiren nedenin olduğuna hükmetmiş olabilir. Veya o yıldızlara veya putlara tapan ya-da Allah'ı cisim olarak telakki eden kimselerdendir.

TEBLİĞİN EN GÜZEL METODU

Bu ayet hakka davet eden bir kimseye şaşırtmaca suallere başlamanın, kaba kuvvete başvurmanın gayet çirkin olduğunu sergilemektedir. Çünkü Firavun zalim bir diktatör olmasına rağmen burada münazaraya başlamış, delil istemiş, zorbalık yapmamıştır. Bu bakımdan *«Ben müslümanım, ben ehli ilimdenim»* diyen bir kimse Firavun'un kendi nefsi için razı olmadığı bir şeye razı olmamalıdır. Ehli ilim daima hüccet ve delil istemelidir. Hz. Musa'nın hedefi tayin etmek için delil ikamesine başvurması, iman ile ilgili meselelerde taklidin ve Allah'ın marifeti ve peygamberin sözlerinden istifade etmeyenlerin söylediklerinin fasit olduğuna delâlet etmektedir.

Ayetin metnindeki *«Bâlu»* kelimesi esasında fikir mânâsını ifade eder. Fakat bu ayette önemsenen durum anlamına gelmektedir. Yani Firavun *«Ey Musa; madem ki sen rasûlsün, bana daha önce geçen nesillerin halini, önceki milletlerin durumunu haber ver. Çünkü onlar senin bahsettiğin Allah'a iman etmişlerdi. Onların başından geçen olayları bana haber ver»* demiş olmaktadır.

قَالَ عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى ﴿٥٢﴾
الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا
وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّى
﴿٥٣﴾ كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِأُولِي النُّهَىٰ ﴿٥٤﴾
مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَىٰ
﴿٥٥﴾ وَلَقَدْ أَرَيْنَاهُ آيَاتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَأَبَىٰ ﴿٥٦﴾ قَالَ أَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا
مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَا مُوسَىٰ ﴿٥٧﴾ فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ
مِثْلِهِ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا سُوًى ﴿٥٨﴾
قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزِّينَةِ وَأَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى ﴿٥٩﴾
فَتَوَلَّىٰ فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ أَتَىٰ ﴿٦٠﴾ قَالَ لَهُمْ مُوسَىٰ وَيْلَكُمْ
لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ ۖ وَقَدْ خَابَ
مَنِ افْتَرَىٰ ﴿٦١﴾ فَتَنَازَعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَأَسَرُّوا النَّجْوَىٰ ﴿٦٢﴾
قَالُوا إِنْ هَٰذَانِ لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكُمْ
مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلَىٰ ﴿٦٣﴾ فَأَجْمِعُوا
كَيْدَكُمْ ثُمَّ ائْتُوا صَفًّا ۚ وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلَىٰ ﴿٦٤﴾

52 — (Musa): «Onlar (hakkındaki) bilgi Rabbimin yanındaki bir kitaptadır. Rabbim ne şaşırır ne de unutur» (dedi).

53 — O size yeri beşik yapan ve onun üzerinde size yollar açan, gökten su indirendir. Onunla çeşitli bitkilerden çiftler çıkardık.

54 — Yeyin, hayvanlarınızı otlatın. Kuşkusuz ki bunda, akıl sahipleri için deliller vardır.

55 — Sizi yerden yarattık, yine oraya döndürecek ve sizi bir kez daha ondan çıkaracağız.

56 — Andolsun ki ona (Firavun'a) delillerimizin hepsini gösterdik. Yine de yalanladı ve kabul etmedi.

57 — (Firavun): «Ey Musa! Yaptığın sihir ile bizi yurdumuzdan çıkarmaya mı geldin?»

58 — Şimdi biz de sana muhakkak onun gibi bir sihir getireceğiz. Seninle bizim aramızda bir vakit tayin et. Ne senin ne de bizim karşı çıkamayacağımız uygun bir yerde olsun» dedi.

59 — (Musa): «Buluşma zamanımız, bayram günü kuşluk vaktinde insanların toplanacağı zaman olsun» (dedi).

60 — Bunun üzerine Firavun dönüp gitti. Hilesini (sihirbazlarını) topladıktan sonra geldi.

61 — Musa onlara (sihirbazlara): «Yazıklar olsun. Allah'a yalan uydurmayın. Yoksa O bir azap ile kökünüzü keser. İftira eden muhakkak perişan olur, zarara uğrar» dedi.

62 — Böylece onlar durumlarını kendi aralarında tartıştılar ve tartışmayı gizli tuttular.

63 — Dediler ki: «Bu ikisi, sizi sihirleriyle yurdunuzdan çıkarmak ve sizin üstün oluşunuzu ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdır».

64 — «Bu yüzden, hilelerinizi biraraya getirdikten sonra, sıra halinde gelin. Bugün üstün gelen kurtulmuştur».

(52) *«(Musa): Onlar (hakkındaki) bilgi Rabbimin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. Musa, Firavun'a hitaben *«Senin bu sordukların gaybî hususlara dahildir. Onları Allah'tan başka kimse bilemez. Ancak ben bir kulum. Allah'ın bana öğrettiğini ve peygamberlikle ilgili olanı bilirim. Geçmiş nesillerin durumlarına gelince, mufassal bir şekilde onların başlarından geçeni anlatmak Allah'a aittir. Bir peygamber bunları bilmiyor diye onun mertebesinde eksiklik meydana gelmez»* dedi. Firavun bu soruyu Hz. Musa'nın peygamber olup olmadığını denemek maksadıyla sormuştur. Hz. Musa onların durumlarını Allah'ın ilmine havale etmiştir. Çünkü Tevrat o zaman nazil olmamıştı. Dolayısıyla o da onların haline muttali değildi. Tevrat'ın nuzûlü Firavun'un helâkinden sonradır. Firavun buradaki sorusuyla *«ilk kuşaklar»*ı tahsis etmektedir. Halbuki genel bir şekilde söylemiş olsaydı daha uygun ve daha kapsamlı olacaktı. Çünkü Firavun onların ancak bir kısmı hakkında bilgi sahibi idi. Ancak bununla Hz. Musa'nın doğru söyleyip söylemediğini anlayabilirdi.

Bazıları *«Bu soru Hz. Musa'yı susturmak içindir»* demişlerdir. Çünkü o bütün kâinatın durumunu sorsaydı Hz. Musa, Cenab-ı Hakk'ın görünür eşya hakkındaki ilminin tafsilatına girecekti. Böylece müddet uzayacaktı. Bu da Hz. Musa'yı susturmak için uygun bir yol olmayacaktı.

Kısacası Hz. Musa *«Bu durumun bilinmesi kaderin sırrıdır. Allah katındaki ilimdir. O ancak Allah bildirirse bilinir. Şu ana kadar da böyle bir şey bana bildirilmemiştir»* demek istemiştir.

Ayetin metnindeki *«Kitap»* kelimesiyle kastedilen Levh-i Mahfuz'dur.*«Defter»* mânâsına gelen *«Kitap»* da burada kastedilmiş olabilir. Bu Allah'ın ilminde onların başından geçenin tekerrür etmesine bir temsildir.

ALLAH UNUTMAZ

«Rabbim onu kaybetmez ve unutmaz» cümlesi daha önceki cümleden vehmedilen ihtiyacı ortadan kaldırmaktadır. Yani önceki cümleyle sanki Allah unutmamak için bir deftere o hadiseleri yazmıştır vehmi ortaya çıkmaktadır. İşte bu ikinci cümle matufuyla beraber o vehmi ortadan kaldırır. Zira Allah unutkanlıktan ve yanılmaktan münezzehtir. Levh-i Mahfuz'da ispat edilen o vaktin nedeni birtakım hikmet ve maslahatlardır. Bunları ancak alim olanlar bilir. Yani ihtiyaç için değildir. Orada *«unutacaktır»* diye yazmış değildir.

İbn'ul-Munzir ve bir grup muhaddis Mücahid'den şöyle rivayet etmektedirler: *«Ayetin sonundaki «Rabbim ne şaşırır ne de unutur»* cümleleri aynı mânâya gelirler». Fakat durum hiç bu rivayette belirtildiği gibi değildir. Hasan Basri, *«Bu cümlenin mânâsı, Cenab-ı Hak haşr vaktini şaşırmaz ve unutmaz demektir»* diyor. İbn Abbas'tan gelen rivayete göre ayetin mânâsı, *«Allah kendisini inkâr edeni bırakmaz. Çünkü ondan intikam alacaktır. Onu birleyeni de bırakmaz. Çünkü kendisine mükâfat verecektir»* şeklindedir.

(53) *«O size yeri beşik yapan ve...»*

Bu Ayetin Tefsiri

İmam Razi'ye göre bu ayet Cenab-ı Hakk'ın kelâmıdır. Hz. Musa'nın sözleri ise *«O unutmaz»* cümlesiyle tamamlanmıştır. Bu kelâm mukadder bir soruya cevap teşkil etmektedir. Cenab-ı Hak, Hz. Musa'nın *«Onlar hakkındaki bilgi Rabbimin nezdindeki bir kitaptadır. Rabbim ne şaşırır, ne de unutur»* dediğini hikâye ettiği zaman, sanki Hz. Musa'ya *«Benim Rabbim»* tabirinden neyi kastetmiş olduğu sorulmuş da, Allah Teâlâ bunu: *«Yeryüzünü size beşik yapan, orada size yollar açan, gökten su indiren O'dur»* şeklinde cevaplandırmıştır.

Imam Razi, *«Ayet bu mânâdan başka bir mânâya kesinlikle hamledilemez»* demiştir.

Zemahşeri'ye göre bu Hz. Musa'nın kelâmındandır. Hz. Musa bunu Cenab-ı Hakk'tan dinlemiş ve aynen konuşmasına almıştır. Bundan dolayı *«sizin için»* anlamındaki *«lekum»* tabirini kullanmış, *«bizim için»* mânâsını ifade eden *«lena»*yı kullanmamıştır. Yani bu, iktibas kabilinden bir konuşmadır.

Ayetteki mânâ bu iki ihtimalden hangisi olursa olsun, *«Biz gökten indirdiğimiz su ile çeşitli bitkilerden çiftler çıkardık»* cümlesi Allah'ın kelâmıdır. Bu ayette iltifat vardır. Bu cümle Hz. Musa'nın kelâmı da olabilir. Onu Allah'tan işitmemiştir. Fakat Hz. Musa, kelâmında *«O su ile Cenab-ı Hak bitkileri çıkardı»* şeklinde konuşmuş, fakat Allah onun konuşmasını hikâye ederken zatına ait olan zamire istinad ettirmiştir.

Bazı müfessirler; *«Burada herhangi bir iltifat yoktur. Hz. Musa bunu kendiliğinden söylemiştir şeklinde bir durum da bahis konusu değildir»* demişlerdir. Zira *«Biz çıkardık, bitirdik»*

tabiri, kralın özel adamlarının *«Biz emrettik, biz tamir ettik, biz yaptık»* tabirleri gibidir. Yani onlar bu sözleriyle o işi kralın yaptığını kastetmektedirler. Bu fiil çoğul zamirine şu mânâdan ötürü isnad edilmiş de olabilir: *«Biz kullar olarak o inen su ile çiftçilik veya telkih yapmak suretiyle bitkiler bitirmeye sebebiyet veririz»*.

Ayetin metninde geçmekte olan *«Mehd»* kelimesi aslında mastardır. Fakat sonradan çocuk beşiklerinin her çeşidine isim olmuştur. Yani *«Cenab-ı Hak yeryüzünü size beşik gibi veya beşik sahibi kılmıştır»*. Veyahut bu ayet, *«Beşik gibi değil, bizzat onu size beşik kılmıştır»* mânâsını ifade eder. Bu, mübalâğa ifade etsin diye gelmiştir. Veya mukadder bir fiilin mef'ulü olur. Yani yeryüzünü sizin için yaymış, onu üzerinde yürünebilecek, uyuyabilecek, iş yapabilecek halde yaratmıştır.

Sizin için orada yollar kılmıştır, dağlar ve vadiler arasında yol açmıştır. O yollarla bir bölgeden diğerine gidersiniz. İhtiyaçlarınızı böylece temin edersiniz ve o yolların yararlarından, konaklama yerlerinden istifade edersiniz. Bu yararlanma sadece insanın özelliği olduğu içindir ki Cenab-ı Hak *«sizin için»* mânâsını ifade eden *«lekum»* kelimesini ayette iki kez zikretmiştir. Önce bu tabiri burada maksudu bizzatın insan olduğu bilinsin diye kullanmış, sonra tekid ifade etsin diye bu kelimeyi tekrarlamıştır.

«Göklerden indirdi»; yani gökler cihetinden, bulutlardan indirdi. Veya *«Göklerin bizzat kendisinden indirdi»*. Tabii bazı hadisler bunu desteklemektedirler. Sudan maksat yağmurdur. Yağmur ve onun vasıtasıyla Cenab-ı Hak bitkiler bitirmiştir.

Allah o yağmurun içinde (Maturîdiler'in, selefin dediği gibi) bitkiyi bitirecek özellikleri yaratmıştır. Fakat o, Allah'ın izni olmadan diğer sebepler gibi herhangi bir etki yapmaz. Öyleyse bu

tabir *«Cenab-ı Hak müessiri hakikidir»* hakikatine muhalif düşmemektedir.

«Cenab-ı Hak bazı eşyayı vasıtasız yarattığı gibi bütün eşyayı vasıtasız yaratacak kâmil kudrete sahib olmasına rağmen niçin birtakım vasıta ve sebepleri ortaya koymaktadır?» diye sorulacak olursa, bunun cevabı şudur: Hikmeti gözetmek.

«Onunla» mânâsını ifade eden *«Bihi»* edatı bazı müfessirlere göre *«onun yanında»* demektir. Yani o yağmur olduğu anda Cenab-ı Hak onunla değil de o olduğu halde bitkileri yaratır. Eş'ariler bu görüştedirler. O zaman su, onların katında ateş gibidir. Yani o anda susuz insanı kandırmak mânâsı yoktur. Ateş de su gibi olur. Yani onda yakma kuvveti yoktur. Ateş ile su arasındaki fark şudur: Cenab-ı Hakk'ın âdetidir, su içildiği zaman insanda kanma duygusu, ateşte de yakma özelliği yaratmıştır. Fark bu kadardır.

Eş'arilerin iddiasına göre *«Sebeplerin herhangi birisinde tesir edici bir kuvvet vardır ve bu kuvveti onlarda Allah yaratmıştır»* diyen bir kimse imandan daha fazla küfre yakındır. Alusi, bunun doğru olmadığını ifade etmiştir.

Ayetin metnindeki *«şetta»* kelimesi *«şetit»* kelimesinin çoğuludur. Yani müteferrik bitkileri Allah o su ile veya o suyun bulunduğu zamanda yaratmıştır. Yani o eşyanın yararı, tadı, rengi, kokusu şekli değişiktir. Bazıları insanlar bazıları da diğer canlılar için yararlıdır.

(54) *«Yeyin, hayvanlarınızı otlatın. Kuşkusuz ki...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin başındaki emir sigaları mukadder bir sözün ma-

mulüdürler. Yani *«Biz yeyiniz dediğimiz halde size o su ile bitkilerin sınıflarından çıkardık. Onu bizzat ve bilvasıta sizin yararınıza hazır bir şekilde yarattık»*.

«Onda» mânâsını ifade eden *«zalike»* kelimesi Cenab-ı Hakk'ın şanına, fiillerine işaret eder. O şan ve fiillerin kemaldeki uzaklıklarını, yüce rütbelerini iş'ar için bu tabir burada kullanılmıştır. *«Âyat»* kelimesinden maksat kevn ve keyfiyet bakımından büyük olan mucize ve ayetler demektir. Yani Allah'ın şanına, zat ve sıfatlarının yüceliğine apaçık delâlet eden ayetler ve mucizeler, bu durumda vardır. Tabii bunlar da akıl sahipleri içindir.

Ayetin sonunda gelen *«Nuha»* kelimesi *«Nuhye»* kelimesinin çoğuludur. Bu tabir akla isim olarak verilmiştir. Çünkü akıl, sahibini bâtılın yoluna gitmekten alıkoyar. Çirkini yapmasına engel olur. Nitekim akla bağlayıcı mânâsına gelen bu tabirin verilmesi bundandır.

İbn Abbas, *«Uli'n-Nuha»* ibaresini *«akıl sahipleri»*, başka bir rivayette ise *«takva sahipleri»* diye tefsir etmiştir. Fakat ikinci tefsir lâzımın tefsiridir. Yani akıl sahibi bir kimse zaten takva sahibi demektir. Fakat müfessirlerin çoğu *«ulu»* lâfzının çoğul, *«Nuha»*nın da çoğul mânâsında olduğunu kabul etmişlerdir. Yani bâtıla engel olan akıl sahipleri için burada mucizeler vardır. *«Mucizeler akıl sahipleri içindir»* tabiri delâlet eder ki Allah'ın şanına bu mucizelerin delâlet ettiğini ancak akıl sahipleri bilir. Bunun için bunların yararını insana kılarak şöyle buyurmuştur: *«Onlardan yeyin ve hayvanlarınızı otlatın»*.

(55) *«Sizi yerden yarattık, yine oraya...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak burada *«sizleri yerden yarattım»* diyor. Yani

babanız Adem'in yaradılışı içinde sizin de yaradılışınız vardır. Adem'in yaradılışı topraktan olduğu gibi sizin yaradılışınız da topraktandır. Çünkü beşerin her ferdi Adem'den bir nasibe sahiptir. Zira Hz. Adem'in o garip ve engin fıtratı sadece kendi nefsine ait değildir. Aksine insan cinsinin diğer fertlerinin fıtratını da içermektedir. Bu nedenle toprağın eserleri hepsinin üzerinde cereyan etmiştir. Adem'in ondan yaradılışı insan cinsinin her ferdinin de ondan yaradılmış olması demektir. Bazıları ayete şöyle mânâ vermişlerdir:

«Sizin bedenlerinizi vasıtalarla topraktan meydana gelen gıda maddelerinden oluşan meni nutfesinden yarattım. Böylece siz de topraktan yaratılmış oluyorsunuz.»

«Başka bir zaman sizi tekrar oradan çıkaracağım» diyor Cenab-ı Hak. Yani haşre göndermek, cennet ve cehennemde yerleştirmek üzere sizi topraktan tekrar çıkaracağım.

Allah'ın Rasûlü bir cenazede hazır bulunuyordu. Ölü defnedildikten sonra topraktan bir avuç alan Hz. Peygamber onu kabre attı ve *«Topraktan sizi halkettik»* ayetini okudu. İkinci kez yine bir avuç toprak aldı ve *«Oraya sizi iade ettik»* cümlesini okudu. Üçüncü kez toprağı avuçladı ve *«Başka bir zamanda sizi oradan çıkaracağız»* cümlesini okuyarak o toprağı da kabre attı.

Ebu Hureyre şu hadisi rivayet ediyor:

«Hiçbir çocuk yoktur ki onun üzerine kabrinin toprağından serpilmesin».

(56) *«Andolsun ki ona (Firavun'a) delillerimizin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak bu ayette Hz. Musa'nın peygamberliğine veya tevhide delâlet eden bütün mucizeleri kastetmektedir. Bu ayet Firavun'un inad yüzünden kâfir olduğuna delâlet eder. Çünkü o, Cenab-ı Hakk'ın birliğine veya Musa'nın peygamberliğine delâlet eden mucizeleri gözüyle görmüştü.

(57) *«(Firavun): Ey Musa! Yaptığın sihir ile...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Firavun, Hz. Musa'nın getirdiği mucizeleri gördüğünde *«Bu sihirdir»* dedi. Yani *«Ey Musa! Sen halka bir mucize getirdiğinden dolayı sana tabi olmalarını, sana iman etmelerini sağlamak ve onlara emir vermek için mi geldin. Böylece bizim topraklarımıza ve bize hakim mi olacaksın?»*

(58) *«Şimdi biz de sana muhakkak onun gibi bir...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Firavun burada Hz. Musa'ya *«Seninle muaraza edeceğiz. Getirdiğinin benzerini biz de getireceğiz ki halk senin getirdiğinin Allah katından gelmediğine kanaat etsin. O halde bizimle senin aranda bir söz veya bir yer kıl. Veya bir zaman tayin et. Yani belli bir gün (veya belli bir zaman) tayin et ki ne biz o söze muhalefet edelim ne de sen.»*

Kelbi'nin ifadesine göre, *«suva»* kelimesi *«şu mekân»* mânâsını ifade eder. İbn Zeyd *«düz bir yer olsun ki bizim açıkladıklarımız insanlara açıkça görünsün demektir»* demiştir. İbn Abbas *«Adil bir yer olsun»*, Katade ise *«Bizimle senin aranda adil olsun»* anlamını vermişlerdir *«Suva»*nın adil olma mânâsına geldiği hususu Hasan Basri'den ve Sibeveyh'den de rivayet edilmiştir. Zira; *«O evin suvasında oturmuş»* denildiğinde *«ortasında*

oturmuş» anlamı kastedilir ki her şeyin ortası en adilidir. Rasûl-ü Ekrem *«İşte böylece sizi vasat bir ümmet kıldık»* ayetini *«adil bir ümmet kıldık»* şeklinde yorumlamıştır.

Ebu Ubeyde'ye göre iki grup arasında orta olsun demektir.

(59) «(Musa): Buluşma zamanımız bayram günü...»

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetteki *«ziynet günü»*nden maksadın ne olduğuna daha önce kısaca temas etmiştik. Bazı kimselere göre *«Onların bayram günüdür. O günde biraraya gelirler, süslenirler»* anlamındadır. Bu görüş Katade, Süddi ve diğer arkadaşlarının görüşüdür.

İbn Abbas ile Said bin Cübeyr *«Bugün aşure günüdür»* demişlerdir.

Said bin Müseyyeb *«Bugün Mısırlıların bir panayır günü idi, o zaman süsleniyorlardı»* der. Katade de bu konuda Said bin Müseyyeb'e katılmaktadır.

Dahhak *«Bugün cumartesi günüdür»* diyor. Başkaları da Nevruz günü olduğunu söylemiştir.

Ayetin metnindeki *«Duha»* kelimesi, güneş çıktıktan sonraki kuşluk zamanıdır. Hz. Musa'nın günün bu saatini tahsis etmesinin nedeni, aralarındaki mücadelenin uzaması halinde günün kâfi gelmesine yöneliktir. Hz. Musa'nın o günü tayin etmesi Allah'ın hükmünün yüceliğini, dininin apaçık olduğunu, kâfirin susturul-

masını ve bâtılın yok olmasını, şahidlerin gözü önünde ortaya koymak içindir.

(60) *«Bunun üzerine Firavun...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin metnindeki *«Keyd»* kelimesi hile ve sihir demektir. *«Firavun hile ve sihrini topladı»* demek *«sihirbazları topladı»* demektir. İbn Abbas'ın rivayetine göre sihirbazlar 72 kişiydi. Her birisinin elinde ipler ve bastonlar vardı. Bazı rivayetlerde 400 kişi, bazılarında 12 bin kişi oldukları rivayet edilmiştir. İbn'ul-Munkedir *«Seksenbin kişiydi»* diyor. Allah hakikati daha iyi bilir. Rivayete göre sihirbazların önderlerinin ismi Şem'un'du.

(61) *«Musa onlara (sihirbazlara): Yazıklar olsun...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. Musa bu sözünü Firavun'a ve sihirbazların hepsine söylemiştir. Ayetin metnindeki *«veyl»* kelimesi azap demektir. Hz. Musa onlara *«Allah adına yalan uydurmayın. Ona hiç kimseyi ortak koşmayın, mucizelere «bu sihirdir» demeyin. Aksi takdirde Allah katından gelecek bir azap sizin kökünüzü kazıyacaktır»* demek istemiştir. *«Yushite»* fiili, kökten, temelden kazımak mânâsını ifade eder.

«Kim iftira ederse o zarar etmiştir, helâk olmuştur»; yani Allah'ın rahmet ve sevabına, Allah'ın izin vermediği bir şeyi yakıştırmaya çalışan bir kimse böyle olur.

(62-64) *«Böylece onlar durumlarını kendi...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ayet sihirbazların aralarında istişareye daldıklarını ortaya koymaktadır. Katade'nin rivayet ettiğine göre, *«Eğer Musa'nın getirdiği şey sihir ise biz onu mağlub edeceğiz. Eğer Allah katından getirmişse o galip gelecektir»* diye gizlice fısıldaşmışlardır. Bazı müfessirlere göre onların fısıltı halinde söyledikleri sözler; *«Kesinlikle Musa ile Harun iki sihirbazdır. Sizi yurdunuzdan çıkarmak, sizin saltanatınıza son vermek istiyorlar»* şeklindedir. Kelbî, *«Eğer o bize galip gelirse biz ona tâbi oluruz»* şeklinde fısıldaştıklarını söyler. Böyle fısıldaştıklarının delili olayın neticesinden anlaşılmaktadır. Bazıları *«Onların gizlice söyledikleri Hz. Musa'nın «Azab olasıcalar! Sakın Allah'a karşı yalan uydurmayın» sözüdür. Onların aralarındaki bu söz sihirbazın sözü olamaz»* demişlerdir.

Ayetin metninde geçen *«Necva»* kelimesi bütün bu mânâlara hamledilebilir. Çünkü bu kelime istişare etmek, gizlice münacaatta bulunmak demektir.

Ayetin metnindeki *«tarikat-ı musla»*dan maksat, İbn Abbas'ın ifade buyurduğu gibi, mülkünüzü ve maişetinizi götürmek isterler demektir. Bazı müfessirler *«Burada tarikat, mezhep mânâsını ifade ediyor»* demişlerdir. O zaman ayetin mânâsı; *«Sizin mezhebinizin güzelliğini götürmek istiyorlar»* demek olur. Yani ikisi sizin önderlerinizi, başkanlarınızı, kalplerini yumuşatmak suretiyle götürmek istiyorlar. Veya en üstün olan İsrailoğulları'nı götürmek istiyorlar. Onlar her ne kadar şu anda size hizmetçi iseler de peygamber soyundan geldikleri için en üstünlerinizdir.

Ayetin sonundaki *«el-Musla»* emsalin müennesidir. Tarikat kelimesi müennes olduğu için bu şekilde ism-i tafdil getirilmiştir. Kisaî'ye göre *«tarikat»* onların huyları ve adetleridir. Araplar dosdoğru hidayet üzerinde olan bir kimse için *«tarikat-i musla üzerindedir»* derler.

«Hilenizi biraraya getirin» cümlesinden *«var kuvvetinizle hilenizi işleyin»* anlamı çıkmaktadır. *«Sonra sıra halinde gelin»;* Mukatil ve Kelbî *«saf»* kelimesinin *«hepiniz»* anlamına geldiğini söylemişlerdir. Yani *«hepiniz birden gelin».* Bazıları *«Heybetiniz daha şiddetli görünsün. Saf halinde olun»* anlamını vermişlerdir. Yani *«bayram günü insanların toplandığı yere böyle gelin».*

Zeccac, *«İnsanlar saf halinde oldukları halde gelin»* anlamını vermiştir. *«Kim galip gelirse bugün o muzaffer olmuştur.»*

Bütün bu cümleler sihirbazların birbirlerine söylediği cümlelerdir. Bazıları *«Firavun'un onlara söylediği cümlelerdir»* demişlerdir.

قَالُوا يٰمُوسٰٓى اِمَّآ اَنْ تُلْقِىَ وَاِمَّآ اَنْ نَّكُوْنَ اَوَّلَ مَنْ اَلْقٰى ﴿٦٥﴾
قَالَ بَلْ اَلْقُوْا ۚ فَاِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ اِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ اَنَّهَا
تَسْعٰى ﴿٦٦﴾ فَاَوْجَسَ فِىْ نَفْسِهٖ خِيْفَةً مُّوْسٰى ﴿٦٧﴾ قُلْنَا لَا تَخَفْ اِنَّكَ
اَنْتَ الْاَعْلٰى ﴿٦٨﴾ وَاَلْقِ مَا فِىْ يَمِيْنِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوْا ۭ اِنَّمَا صَنَعُوْا كَيْدُ سٰحِرٍ ۭ
وَلَا يُفْلِحُ السّٰحِرُ حَيْثُ اَتٰى ﴿٦٩﴾ فَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ سُجَّدًا قَالُوْٓا اٰمَنَّا بِرَبِّ
هٰرُوْنَ وَمُوْسٰى ﴿٧٠﴾ قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهٗ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ ۭ اِنَّهٗ لَكَبِيْرُكُمُ
الَّذِيْ عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ ۚ فَلَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِّنْ خِلَافٍ
وَّلَاُصَلِّبَنَّكُمْ فِيْ جُذُوْعِ النَّخْلِ ۡ وَلَتَعْلَمُنَّ اَيُّنَآ اَشَدُّ عَذَابًا وَّاَبْقٰى ﴿٧١﴾
قَالُوْا لَنْ نُّؤْثِرَكَ عَلٰي مَا جَاۗءَنَا مِنَ الْبَيِّنٰتِ وَالَّذِيْ فَطَرَنَا
فَاقْضِ مَآ اَنْتَ قَاضٍ ۭ اِنَّمَا تَقْضِيْ هٰذِهِ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ۭ ﴿٧٢﴾ اِنَّآ اٰمَنَّا بِرَبِّنَا
لِيَغْفِرَ لَنَا خَطٰيٰنَا وَمَآ اَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ ۭ وَاللّٰهُ
خَيْرٌ وَّاَبْقٰى ﴿٧٣﴾ اِنَّهٗ مَنْ يَّاْتِ رَبَّهٗ مُجْرِمًا فَاِنَّ لَهٗ جَهَنَّمَ ۭ لَا يَمُوْتُ فِيْهَا
وَلَا يَحْيٰى ﴿٧٤﴾ وَمَنْ يَّاْتِهٖ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصّٰلِحٰتِ فَاُولٰۗىِٕكَ
لَهُمُ الدَّرَجٰتُ الْعُلٰى ۙ ﴿٧٥﴾ جَنّٰتُ عَدْنٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۭ وَذٰلِكَ جَزٰۗؤُا مَنْ تَزَكّٰى ﴿٧٦﴾

65 — Onlar: «Ey Musa! Ya sen (asanı önce) at ya da önce atan biz olalım» dediler.

66 — (Musa): «Hayır, siz atın!» dedi. Büyüleri sayesinde ipleri ve sopaları Musa'ya sanki gerçekten koşuyormuş gibi göründü.

67 — Musa birdenbire içinde bir korku hissetti.

68 — (Biz): «Korkma! Üstün gelecek olan kesinlikle sensin» dedik.

69 — «Sağ elindekini at. Onların yaptıklarını yutsun. Yaptıkları sadece bir sihirbazın hilesidir. Büyücü ise nerden gelirse gelsin iflah olmaz!»

70 — Bunun üzerine sihirbazlar secdeye kapanıp; «Harun'un ve Musa'nın Rabbine iman ettik» dediler.

71 — (Firavun): «Ben size izin vermeden mi ona inandınız? O size sihir öğreten bir büyüğünüzdür. Şimdi ellerinizle ayaklarınızı, (hiç tereddüd etmeden) çaprazlama keseceğim ve sizi hurma dallarına asacağım. Böylece hangimizin azabının daha şiddetli ve daha sürekli olduğunu iyice anlayacaksınız».

72 — (İman eden sihirbazlar): «Biz seni, bize gelen açık mucizelere ve bizi yaratana tercih edemeyiz. Yapacağını yap. Sen ancak bu dünya hayatında hükmünü geçirebilirsin» dediler.

73 — «Bize hatalarımızı ve senin bize zorla yaptırdığın büyüyü bağışlaması için Rabbimize iman ettik. Allah(ın mükâfatı) daha hayırlı ve daha süreklidir».

74 — Şurası kesindir ki kim Rabbine günahkâr olarak varırsa, onun için cehennem vardır. O orada ne ölür ne de yaşar.

75 — Kim iyi davranışlarda bulunmuş bir mümin olarak O'na varırsa, işte üstün dereceler onlar içindir.

76 — İçinde ebedî kalacakları, (gölgelikleri) altından ırmaklar akan Adn cennetleri sadece onlar içindir. Bu arınanların mükâfatıdır!

(65) *«Onlar: Ey Musa! Ya sen...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Sihirbazlar burada Allah'ın Peygamber'i Musa'ya edebli davrandıkları içindir ki Allah onlara imanı nasip eyledi.

(66) «(Musa): Hayır siz atın! dedi...»

Bu Ayetin Tefsiri

Onların yere attıkları iplerle bastonlar Hz. Musa'nın hayalinde sanki yürür gibi oldular. Zira onlar bu aletleri zibak denilen civa ile sıvamışlardı. Güneş ısısı bu civaya vurduktan sonra, ipler ve bastonlar hareket etmeye başlamışlardı.

Kelbi: *«Hz. Musa yeryüzünün yılanla dolu olduğu ve bu yılanların karınları üzerinde yürüdüğü hayaline kapıldı»* demiştir.

(67) *«Musa birdenbire içinde...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin metnindeki *«Evcese»* fiili, içinde böyle bir hisse kapıldı veya hissetti demektir. Korkusu yılanlardan ileri geli-

yordu. Zira yılanlardan korkmak beşerin tabiatı icabıdır. Bazı müfessirler; *Hz. Musa asasını atmazdan önce bunların insanları fitnelendirmelerinden korktu»* derken, bazıları da *«Asayı at! diyen vahyin gecikmesinden korktu»* demişlerdir. O insanlar bu mucizeyi görmezden önce ayrılıp fitneye düşerler diye endişelenmiştir.

(68) *«(Biz): Korkma! Üstün gelecek olan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani sen dünyada onlara galip geleceksin. Cennette de en yüce derecelerdesin. Çünkü sende peygamberlik ve Allah tarafından seçilmiş olma vasfı vardır.

(69) *«Sağ elindekini at. Onların...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet Cenab-ı Hakk'ın Hz. Musa'ya söylediklerinden bir kısmını belirtmektedir. Burada *«Asanı yere at!»* yerine *«Sağ elindekini yere at!»* denilmiştir. Bu, asayı küçültmek mânâsını ifade edebilir. Yani onların iplerinin ve bastonlarının çokluğuna perva etme. Senin sağında bulunan küçük cürümlü ağaççığı yere at. O, Allah'ın kudretiyle bir olmasına, onların çokluğuna, onun küçük diğerlerinin büyük olmasına rağmen onları yutacaktır.

Bu ayetin asayı tazim mânâsını taşıması da mümkündür. Yani onların bu çok ve büyük cürümlerine önem verme. Çünkü senin sağındaki şey, onların hepsinden daha büyük bir şeydir. Bu ipler ve bastonlar çok olmakla beraber senin sağ elinde bulunana nisbet edildiklerinde az sayılırlar. Öyleyse onu yere at. O, Allah'ın izniyle onları yutar ve yok eder.

«Telkaf» fiili emrin cevabıdır. Sanki Cenab-ı Hak *«Onu yere atarsan o hepsini tutar ve yutar»* buyurmuştur.

Ayetin sonundaki *«Haysu Atâ»*, yeryüzünün neresinden gelirse gelsin sihirbazlar muvaffak olamaz ve kurtulamazlar demektir. Bazı müfessirler *«O nasıl bir hile yaparsa yapsın muvaffak olamaz demektir»* demişlerdir.

(70) *«Bunun üzerine sihirbazlar...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Sihirbazlar işin büyüklüğünü ve harikulâdeliğini müşahede ettiklerinde (çünkü baston onların ip ve bastonlarını yutmuştu, onların yere attıkları şey üçyüz deve yüküydü ve bunları yuttuktan sonra da eski haline dönmüştü, bu ip ve bastonların nereye gittiğini Allah'tan başka hiç kimse bilmezdi) secdeye kapandılar ve iman ettiler: *«Biz Harun'un ve Musa'nın Rabbine iman ettik»* dediler.

(71) *«(Firavun): Ben size izin vermeden mi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Firavun bu sözüyle halkı şüpheye düşürmek istiyordu ki halk sihirbazlar gibi iman etmesin. Çünkü Firavun, sihirbazların Hz. Musa'dan herhangi bir şekilde sihirbazlık dersi almadıklarını, Hz. Musa gelmezden, hatta doğmadan önce de onların sihirbazlık yaptıklarını biliyordu. Böylece Firavun onların el ve ayaklarını çaprazvari kesti ve onları astı. Hepsi şehit olarak Allah'a kavuştular.

(72-76) *«(İman eden sihirbazlar): Biz seni...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ayetler Hz. Musa'ya iman eden sihirbazların söylediklerini nakletmektedir. İbn Abbas'a göre 72. ayetteki *«beyyinat»*tan maksat *«yakîn ve ilimdir»*. İkrime ve başka müfessirler *«Onlar Allah'a secde ettiklerinde Allah kendilerine cennetteki konaklarını gösterdi. Bunun için onlar Firavun'a «seni değil Allah'ı seçeriz» dediler»* demişlerdir. Firavun'un hanımı Asiye daima *«Kim galip geldi?»* diye soruyordu. Ona *«Musa ve Harun galip geldiler»* müjdesi verilince *«Ben Musa'nın ve Harun'un Rabbine iman ettim»* dedi. Bu haberi alan Firavun ona bir grup adamını gönderdi ve *«Büyük bir taş alın ve eğer o bu fikrinden dönmezse ona o taşla vurun»* diye emretti. Onlar Asiye'ye geldiklerinde Asiye gözlerini göklere çevirerek cennetteki mertebesini olduğu gibi gördü. Ve sözünde sebat gösterdi. Cenab-ı Hak *«Ona taş değmezden önce»* ruhunu kabzetti. Böylece taş ruhsuz bir cesede isabet etti ve dolayısıyla acısı duyulmadı.

«Kim mücrim olarak Rabbine gelirse» cümlesi sihirbazların sözüdür. Bazı müfessirler *«Bu cümleden itibaren sarfedilen sözler sihirbazların değil Cenab-ı Hakk'ın sözüdür»* demişlerdir. *«Mücrim»*den maksat kâfirdir. Bazıları ise *«mücrim, günah işleyen kimse demektir»* demişlerdir. Fakat burada *«mücrim»*in kâfir anlamına geldiğine, *«Kesinlikle onun için cehennem vardır, o orada ne ölür ne dirilir»* cümlesi delâlet etmektedir. Çünkü bu cümle Allah'ı inkâr eden, ayetleri yalanlayan kâfirlerin sıfatını açıklamaktadır.

Bazıları *«Cehennemde olan kâfirin ruhu hançeresine kadar gelmiştir, ne ayrılmak suretiyle ölür, ne de istikrar bularak dirilir»* demişlerdir.

«ALLAH'A GELMEK» NE DEMEKTİR?

«Kim Rabbine mücrim olarak gelirse» sözünden maksat, Rabbinin vaadettiği zaman ve mekânda mücrim olarak gelirse demektir. *«Kim Rabbine mümin olarak gelirse»* ifadesinden maksat ise, kim iman üzerinde ölürse ve Allah'ı tasdik edici olduğu halde Allah'ın huzuruna varırsa, salih ameller işlemiş ve emir ve yasaları gözetmişse işte onlar için dille vasıflandırılması mümkün olmayan yüce dereceler vardır. O yüce dereceler Adn cennetleridir. Bu cennetin (köşklerinin) altından nehirler akar. Bu nehirlerin kimisi şarap, kimisi bal, kimisi süt, kimisi de sudur. Onlar orada daimi olarak kalırlar. İşte küfür ve günahtan arınan bir kimsenin mükâfatı budur. Bu sözlerin sihirbazlara ait olması halinde onların bu sözleri Hz. Musa'dan veya daha önce Beni İsrail'den duymuş olabilecekleri tahmin edilebilir.

وَلَقَدْ اَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوْسٰٓى اَنْ اَسْرِ بِعِبَادِيْ فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيْقًا فِي
الْبَحْرِ يَبَسًا ۙ لَّا تَخٰفُ دَرَكًا وَّلَا تَخْشٰى ﴿٧٧﴾ فَاَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُوْدِهٖ
فَغَشِيَهُمْ مِّنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ ﴿٧٨﴾ وَاَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهٗ
وَمَا هَدٰى ﴿٧٩﴾ يٰبَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ قَدْ اَنْجَيْنٰكُمْ مِّنْ عَدُوِّكُمْ وَوٰعَدْنٰكُمْ
جَانِبَ الطُّوْرِ الْاَيْمَنَ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى
﴿٨٠﴾ كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيْهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ
غَضَبِيْ ۚ وَمَنْ يَّحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِيْ فَقَدْ هَوٰى ﴿٨١﴾ وَاِنِّيْ لَغَفَّارٌ لِّمَنْ
تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدٰى ﴿٨٢﴾ وَمَآ اَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ
يٰمُوْسٰى ﴿٨٣﴾ قَالَ هُمْ اُولَآءِ عَلٰٓى اَثَرِيْ وَعَجِلْتُ اِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضٰى ﴿٨٤﴾
قَالَ فَاِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْۢ بَعْدِكَ وَاَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ ﴿٨٥﴾
فَرَجَعَ مُوْسٰٓى اِلٰى قَوْمِهٖ غَضْبَانَ اَسِفًا ۚ قَالَ يٰقَوْمِ
اَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْدًا حَسَنًا ۚ اَفَطَالَ عَلَيْكُمُ
الْعَهْدُ اَمْ اَرَدْتُّمْ اَنْ يَّحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ فَاَخْلَفْتُمْ
مَّوْعِدِيْ ﴿٨٦﴾ قَالُوْا مَآ اَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا وَلٰكِنَّا حُمِّلْنَآ اَوْزَارًا
مِّنْ زِيْنَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنٰهَا فَكَذٰلِكَ اَلْقَى السَّامِرِيُّ ﴿٨٧﴾

77 — Andolsun ki biz Musa'ya: «Kullarımı geceleyin yürüt. Onlara denizde kuru bir yol aç. Yetişilmekten korkma, (boğulmaktan) endişe etme» diye vahyetmiştik.

78 — Böylece Firavun, askerleriyle onları takip etti. Deniz onları (Firavun ve ordusunu) korkunç bir şekilde kapladı.

79 — Firavun kavmini saptırdı. Onları doğru yola iletmedi.

80 — Ey İsrailoğulları, biz sizi düşmanınızdan kurtardık ve Tur'un sağ tarafında size vaad eyledik. Size kudret helvasıyla bıldırcın indirdik.

81 — Size rızık olarak verdiklerimizin temiz olanlarından yeyin. Bu hususta aşırı gitmeyin (nankörlük etmeyin). Sonra size gazabım çarpar. Gazabım kime çarparsa, gerçekten o yıkılıp gitmiştir.

82 — Ben tevbe eden, iman eden ve salih amel işleyen sonra da doğru yola gelen kimseye karşı elbette çok bağışlayıcıyım.

83 — (Allah): «Ey Musa, seni acele ile kavminden ayrılmaya sevkeden nedir?» (dedi).

84 — (Musa): «Onlar ardımdan geliyorlar. Ya Rabbi (Benden) razı olasın diye acele ettim» dedi.

85 — (Allah): «Biz senden sonra kavmini imtihan ettik. Samiri onları yoldan çıkardı» dedi.

86 — Bunun üzerine Musa çok kızgın ve müteessir bir halde kavmine döndü: «Ey kavmim, Rabbiniz size güzel bir vaadde bulunmamış mıydı? Şu halde size zaman mı çok uzun geldi? Yoksa üstünüze Rabbinizden gazabın inmesini mi istediniz ki bana verdiğiniz vaadden döndünüz?» dedi.

87 — Onlar şöyle cevap verdiler: «Sana verdiğimiz sözden kendi başımıza caymadık. O milletin ziynet eşyasından bize yükler dolusu taşıtıldı. Biz onları (ateşe) attık. Aynı şekilde Samiri de attı.»

(77-82) *«Andolsun ki biz Musa'ya...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ayetler daha önce Bakara, Al-i İmran, A'raf, Enfal, Yunus, Hud, İbrahim ve İsra surelerinde geçtiğinden dolayı tafsillerini tekrarlamakta fayda mülâhaza edilmemiştir.

«Yebesen» kelimesi çamursuz, susuz, kupkuru demektir. Onlar için denizde böyle yollar açılmıştır.

Ayet metnindeki *«Dereken»* kelimesi yetişmek mânâsını ifade eder. Cenab-ı Hak *«Firavun ve ordusunun yetişmesinden korkma»* dedi. İbn Cüreyc, «Hz. Musa'nın arkadaşları Firavun'u uzaktan gördüklerinde: *«İşte Firavun bize yetişiyor. Deniz de önümüzde»* dediler ve Cenab-ı Hak o zaman bu ayeti indirdi. Yani o Firavun'un yetişmesinden korkmuyor, denizde boğulmaktan da haşyet duymuyordu.

İsrailoğulları'nın düşmanı Firavun'dur. Cenab-ı Hak onları Firavun'dan kurtarmıştır. O'na teşekkür etsinler diye bunu hatırlatıyor. Cenab-ı Hak, Firavun'u boğduktan sonra ondan Tur Dağı'nın sağ tarafına gelmesini istedi ve orada kendisine Tevrat'ı vereceğini vaadetti. Bu vaad esasen sadece Hz. Musa'ya aitti. Fakat ayette *«Bu vaadin bütün İsrailoğulları'na yapıldığı»* bildirilmektedir. Çünkü bu vaad onlar içindir.

«Sağ taraf» mânâsına gelen *«el-eymen»* kelimesi *«taraf»*ın sıfatıdır, *«dağ»*ın değil. Çünkü dağın sağı solu olmaz. Yani münacaat esnasında dağ, Musa'nın sağında kalırdı.

Ayette *«Size rızık olarak verdiğimizin temizlerinden yeyin»* denilmektedir. Yani lezzetlilerinden, helâlinden. Zira bıldırcın kuşu ve kudret helvasında herhangi bir insanın müdahalesi yoktur. Kesinlikle helâldirler. Bunda şüphe yoktur. Bu hususta haddi aşmayın veya nimeti inkâr etmeyin. Ona karşı şükretmeyi unutmayın veya onu başka bir şeyle değiştirmeye kalkışmayın.

«ALLAH'IN GAZABI»NDAN KASTEDİLEN ŞEY NEDİR?

«Allah'ın gazabı», Allah'ın verdiği ceza, icra ettiği intikam ve azabı demektir. Bu azap kimin üzerine inerse veya kime vacib olursa o helâk olmuştur.

Ayetin metnindeki *«Heva»* fiili *«helâk olmuş»* anlamına gelir. Bazan bu fiil *«öldü»* mânâsına kullanılıyor. Esas mânâsı *«yüksekten aşağıya düşmek»* demektir.

Cenab-ı Hak şirkten dönen, iman eden, salih amel işleyen, onlardan sonra hidayet bulan kimsenin bütün günahlarını affedeceğim diyor. Yani ölünceye kadar iman üzerinde durursa affedilecektir. Bu tevil Süfyan-ı Sevrî ve Katade'ye aittir. İbn Abbas, *«Sonra hidayet bulursa ifadesinin mânâsı, ölünceye kadar imanında şüphe etmezse demektir»* diyor. Bunu Maverdi nakletmektedir. Sehl bin Abdullah et-Tusterî'den İbn Abbas'ın sünnet ve cemaat üzerinde durursa mânâsını burada verdiği rivayet ediliyor. Bunu Salebî rivayet etmiştir. Enes, *«Allah Rasûlü'nün sünnetine yapışırsa demektir»* diyor. Bunu El-Mehdevî rivayet etmiştir. Burada beşinci bir yorum daha vardır: Ameli hedefe isabet ederse demektir. Bunu da İbn Zeyd rivayet ediyor. İbn Zeyd'den

«İlim öğrenip nasıl işleyeceğini bilen kimse demektir» rivayeti de gelmiştir. Birinci tevili Mehdevî, ikincisini Salebî rivayet etmiştir. Şabî, Mukatil ve Kelbî de *«sonra hidayet ederse»* ifadesinin mânâsı *«salih amelin sevabı, onu terkin cezayı gerektirdiğini bilirse demektir»* demişlerdir. Bunu Ferra da söylemiştir.

(83-87) *«Allah: Ey Musa! Seni acele...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ayetlerin tamamı birkaç defa geçmiştir. Fakat biz bu ayetlerdeki bazı kelime ve deyimlerin izahına çalışacağız.

«Ey Musa! Kavminden önce gelmenin nedeni nedir?» cümlesindeki *«kavim»* ile bütün İsrailoğulları kastedilmektedir. Hz. Musa mikata onlardan sadece yetmiş kişiyle beraber gelmiştir. *«Onlar ardımdan geliyorlar»* cümlesinden maksat, *«onlar benim arkamdan sana yönelerek geliyorlar»* demek değildir. *«Onlar yakınımdadır, onlara dönmemi bekliyorlar»* demektir.

Bazı müfessirler *«Ayetin metnindeki kavim ile maksat, Hz. Musa'nın seçip beraberinde götürdüğü yetmiş kişidir»* demişlerdir. Hz. Musa Tur Dağı'na yaklaştığında Allah'ın kelâmını dinlemek aşkıyla onlardan önce tayin edilen noktaya vardı.

İbn Abbas der ki: *«Cenab-ı Hak, Hz. Musa'nın niçin önde geldiğini bildiği halde bu suali Hz. Musa'ya merhamet etmek, onunla konuşmak suretiyle ona ikramda bulunmak ve kalbini teskin etmek için sordu. Hz. Musa da cevap olarak «Varmamı emrettiğin noktaya benden razı olasın diye acele geldim» dedi.»*

SAMİRİ'NİN KİMLİĞİ

İbn Abbas, «Samiri, aslen İsrailoğulları'ndan değildi. Sığıra tapmakta olan bir kavimdendi. Mısır'a vardı, zahiren İsrailoğulları'nın dinine girdi. Fakat kalbinde sığıra ibadetin aslı mevcuttu. Samiri'nin Kıptiler'den olup, iman ettiğini söyleyenler de İsrailoğulları'ndan bir lider olduğunu söyleyenler de vardır. İsrailli ise «*Samiri*» diye bilinen ve Şam'da maruf bir kabiledendir. Said bin Cübeyr «*Kirman ehlindendi*» diyor.

Ayetin metnindeki «*Melkina*», Mücahid ve Süddi'ye göre «*takatımızla*» demektir. Yani seninle sözleşmemizi kendi gücümüzle, takatımızla değiştirmedik. Veya nefsimize hakim olmadık veya mecbur kaldık mânâsını ifade eder.

Böylece İsrailoğulları hataya düştüklerini itiraf ettiler.

«*Kavmin ziyneti*»nden maksat şudur: İsrailoğulları Hz. Musa ile beraber çıkmak istediklerinde bir bayramda veya bir düğünde biraraya gelmek mânâsını verdirmek için İsrailoğulları'nın bu süs eşyalarını ariyet yoluyla almışlardır.

Bazı müfessirler «*Denizde boğulan Firavun ordusundan bunları edinmişlerdi*» diyorlar. Deniz o boğulanları sahile atmıştı. Onlar da onların üzerinde bulunan altın ve ziynet eşyalarını almışlardı. Bu takdirde ona günah demenin mânâsı ganimetin kendilerine helâl olmadığı anlamındadır. Bu mesele daha önce A'raf Suresi'nde geçtiği için bu kadarla yetinilmiştir.

فَاَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَّهُ خُوَارٌ فَقَالُوْا هٰذَآ اِلٰهُكُمْ وَاِلٰهُ مُوْسٰى
فَنَسِيَ ﴿٨٨﴾ اَفَلَا يَرَوْنَ اَلَّا يَرْجِعُ اِلَيْهِمْ قَوْلًا ۙ وَّلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا
وَّلَا نَفْعًا ﴿٨٩﴾ وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هٰرُوْنُ مِنْ قَبْلُ يٰقَوْمِ اِنَّمَا فُتِنْتُمْ
بِهٖ ۚ وَاِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمٰنُ فَاتَّبِعُوْنِيْ وَاَطِيْعُوْٓا اَمْرِيْ ﴿٩٠﴾ قَالُوْا
لَنْ نَّبْرَحَ عَلَيْهِ عٰكِفِيْنَ حَتّٰى يَرْجِعَ اِلَيْنَا مُوْسٰى
﴿٩١﴾ قَالَ يٰهٰرُوْنُ مَا مَنَعَكَ اِذْ رَاَيْتَهُمْ ضَلُّوْٓا ﴿٩٢﴾ اَلَّا تَتَّبِعَنِ ؕ
اَفَعَصَيْتَ اَمْرِيْ ﴿٩٣﴾ قَالَ يَبْنَؤُمَّ لَا تَاْخُذْ بِلِحْيَتِيْ
وَلَا بِرَاْسِيْ ۚ اِنِّيْ خَشِيْتُ اَنْ تَقُوْلَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ وَلَمْ
تَرْقُبْ قَوْلِيْ ﴿٩٤﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يٰسَامِرِيُّ ﴿٩٥﴾ قَالَ
بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوْا بِهٖ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِّنْ اَثَرِ
الرَّسُوْلِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذٰلِكَ سَوَّلَتْ لِيْ نَفْسِيْ
﴿٩٦﴾ قَالَ فَاذْهَبْ فَاِنَّ لَكَ فِي الْحَيٰوةِ اَنْ تَقُوْلَ لَا مِسَاسَ ۖ
وَاِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَّنْ تُخْلَفَهٗ ۚ وَانْظُرْ اِلٰٓى اِلٰهِكَ الَّذِيْ
ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا ؕ لَنُحَرِّقَنَّهٗ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهٗ فِي الْيَمِّ نَسْفًا ﴿٩٧﴾
اِنَّمَآ اِلٰهُكُمُ اللّٰهُ الَّذِيْ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ؕ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿٩٨﴾

88 — (Samiri) onlara böğüren bir buzağı heykeli yaptı. Bunun üzerine onlar dediler ki: «Bu sizin ilâhınız ve Musa'nın da ilâhıdır». Fakat o unuttu (da aramaya gitti).

89 — Onun kendilerine bir sözle mukabele edemeyeceğini, kendilerine ne bir zarar ne de bir yarar veremeyeceğini görmüyorlar mı?

90 — Daha önce Harun onlara: «Ey kavmim, siz bunun (buzağı) yüzünden fitneye düşürüldünüz. Rabbiniz Rahman olan Allah'tır. Bana tabi olun, emrime itaat edin» demişti.

91 — Onlar: «Musa bize dönünceye kadar buzağıya tapmayı terketmeyeceğiz» dediler.

92 — (Musa): «Ey Harun, onların saptıklarını gördüğün zaman sana ne engel oldu?» dedi.

93 — «Neden bana uymadın? Yoksa emrime karşı mı geldin?» dedi.

94 — (Harun): «Ey anamın oğlu, hiddetle saçıma sakalıma yapışma. Ben, bilahare bana: «İsrailoğulları arasında tefrika çıkardın, sözümü gözetmedin» demenden korktum» dedi.

95 — (Musa): «Ey Samiri, ya senin amacın neydi?» dedi.

96 — (Samiri): «Ben onların görmediğini gördüm. Böylece o elçinin izinden bir nebze aldım ve onu attım. Nefsim işte bana böyle (yapmayı) hoş gösterdi» dedi.

97 — (Musa): «Defol, git! Hayat boyunca bana dokunmayın diyeceksin. Sana vaadedilen bir ceza var ki o cezadan asla kaçamazsın. Şimdi dönüp, taptığın mabuduna bak. Biz onu yakacağız. Sonra onu ufalayıp denize savuracağız» dedi.

98 — İlâhınız kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır. O'nun ilmi her şeyi ihata etmiştir.

(88) *«(Samiri) onlara böğüren bir...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Samiri ve ona tabi olanlar teşbihe meyyal idiler. Zira daha önce Hz. Musa'ya *«Onların bir mabudu olduğu gibi bize de bir mabud kıl»* demişlerdir.

Onlar İsrailoğulları'na *«İşte bu buzağı hem sizin hem de Musa'nın mabududur. Musa onu kaybetmiştir. Onu aramaktadır. Daha yerini bulamadı ve onu ararken yolunu şaşırıp Rabbine vardı (veya Musa onu burada bıraktı, çıkıp onu aramaktadır)»* dediler.

İsrail, Semmak'tan, o İkrime'den o da İbn Abbas'tan şöyle rivayet ediyor: *«Musa size bunun mabud olduğunu söylemeyi unuttu demektir»* demiştir.

Bazı müfessirler *«Buradaki hitap Samiri'den haber vermeye yöneliktir»* dediler. Yani Samiri, Hz. Musa'nın iman emrini unuttu ve sapıttı.

(89) *«Onun kendilerine bir sözle...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak bu ayette mabud olmanın birtakım özelliklerinden bahsetmektedir. Mabud zarar verebilir, yarar verebilir, sevap verebilir, alabilir. Onlar buzağıda bu özelliklerin var olup olmadığını veya buzağının konuşamayacağını düşünemiyorlar mı?

(90) *«Daha önce Harun onlara...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu hadiseden sonra, Hz. Musa gelmezden önce, Hz. Harun onlara: *«Ey kavmim siz buzağıya tapmak suretiyle dalâlete düştüğünüz. Oysa sizin Rabbiniz Rahman'dır, buzağı değildir. Rahman'a ibadet etmek hususunda bana tâbi olun, Samiri'ye değil. Benim emrime itaat edin,»* yani *«buzağıyı bırakıp benimle beraber Hz. Musa'ya gelin»* dedi fakat onlar isyan ettiler.

(91) *«Onlar Musa bize dönünceye...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Onlar Musa dönünceye kadar buzağıya ibadet etmeye devam edeceklerini söylediler ve *«Musa döndüğünde bizim buzağıya taptığımız gibi ona tapıp tapmayacağına dikkat edeceğiz»* dediler. Çünkü, Hz. Musa'nın da kendileri gibi buzağıya taptığı kanaatini taşıyorlardı. Böylece Harun buzağıya tapmadan, onikibin kişiyle birlikte onlardan ayrıldı. Hz. Musa döndüğünde çığlıkları işitti ve beraberinde bulunan 70 kişiye *«Bu fitne sesidir»* dedi. Zira onlar buzağının etrafında durmadan raksedip çığlık atıyorlardı.

(92-93) *«(Musa): Ey Harun, onların...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Hz. Musa, Hz. Harun'u gördüğünde sağ eliyle onun saçını,

sol eliyle de mübarek sakalını tuttu. Öfkeliydi. Hz. Harun'a şöyle dedi:

«Ey Harun onların yolu şaşırdıklarını ve kâfir olduklarını gördüğün halde niçin emrime ve vasiyetime tâbi olmadın? Niçin onlarla savaşmadın? Üstelik ben aralarında olduğum zaman bunu yapmış olsaydılar, onlarla savaşmaktan kaçınmayacağımı da çok iyi biliyorsun. Niçin bir an evvel bana gelip yetişmedin, onların fitnelerinden bahsetmedin, yoksa emrime isyan mı ettin?» dedi. Yani *«senin onların arasında kalman senden sadır olanlara karşı bir isyan mıdır?»* Bazı müfessirler bunu *«Niçin onlardan ayrılmadın? Oysa ayrılmakla, onlara (buzağıya tapmamaları konusunda) önlem almalarını sağlayabilecek önemli bir hatırlatmada bulunmuş olabilirdin»* şeklinde yorumlamışlardır.

Hz. Musa'nın emri hakkında ihtilaf vardır. Bazıları, Hz. Musa'nın kardeşi Harun'a; *«Kavmin içinde bana halife (yardımcı) ol. İslah et (düzelt), ifsad edenlerle (bozgunculuk yapanlarla) birlikte olma»* dediğini belirtmişler ve *«İşte Hz. Musa'nın emri budur»* şeklinde bir açıklama getirmişlerdir. Harun onlarla beraber kaldığında, onların küfre sapmalarına şiddetli bir şekilde tepki göstermediğinden dolayı Hz. Musa onun kendisine karşı isyan ettiğini zannetmiş ve bu sözleri söylemiştir.

ÖNEMLİ BİR MESELE

Bu ayetlerin tamamı, emri bilmaruf ve nehyi anilmunker bozmak, münkeri işleyenlerden ayrılmak ve onların arasında oturanlar hakkında bazı kaideleri içermektedir. Onların arasında oturan kişi onların yaptıklarına razı ise hükmü tamamen onların hükmü gibidir. Bu ayet münasebetiyle Maliki alimi Ebu Bekir ed Turtuşi'ye şöyle sorulur: *«Biraraya gelen bir grup erkek Allah'ı çokça zikreder ve Hz. Muhammed'i anarlar. Sonra deriden yapıl*

mış bir davula çomakla vururlar, onlardan bazı kimseler kalkıp bayılıncaya kadar raks eder ve secde kapılırlar. Sonra bir sofra kurarlar ve yerler. Acaba bu sufilerin beraberinde bulunmak caiz midir? Ayrıca bu sufiler meclisinde şu şiirleri okuyorlar:

«Ey ihtiyar paramparça olmadan önce günahtan men oldun.
Nefsin için salih amel işle.
Bu da amelin fayda verdiği zamanda olsun.
Gençliğe gelince, o geçti.
Senin başındaki kırlar ise, o da gelmiştir.»

Bu soruya verilen cevap şöyledir: «Bu sufilerin mezhebi tembellik, cehalet ve dalâlettir. İslâm sadece Allah'ın kitabı ve Râsûlullah'ın sünnetidir. Raks ve vecde kapılmaya gelince, onu ilk önce Samiri'nin arkadaşları icad etmişlerdir. Zira Samiri onlara bir buzağı yaptığı zaman onlar kalkıp buzağının etrafında raks ettiler, vecde kapıldılar. Binaenaleyh bu kâfirlerin dini buzağı-perestlerin adetidir. Def çalmaya gelince; müslümanları Allah'ın kitabından uzaklaştırabilmek amacıyla, ilk kez zındıklar tarafından uygulanan bir âdettir. Rasûl-ü Ekrem sahabelerle beraber olduğu zaman sahabeler sanki başlarının üzerinde bir kuş varmış gibi otururlardı. Biraz sesli konuşsalar kuşu uçuracakmış endişesiyle otururlardı. Binaenaleyh sultana ve sultanın vekillerine, idarecilerine, bu dervişlerin mescidlerde ve diğer ibadet yerlerinde hazır bulunup bu işi yapmaktan onları menetmek gerekir. Allah'a ve Ahiret'e iman eden bir kimse için onlarla beraber bulunmak helâl değildir. Onların bu bâtıl mesleklerine yardım etmek de helâl değildir. İşte bu görüş hem İmam Malik'in, hem Ebu Hanife'nin hem Şafii'nin, hem İmam Ahmed bin Hambel'in ve hem de diğer müslüman imamların görüşüdür. (1)

(1) Kurtubi, Ahkam'ul-Kur'an, cilt: 11, sh: 237-238

(94) *(Harun): «Ey anamın oğlu, hiddetle...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Daha önce de zikrettiğimiz gibi, Hz. Musa sağ eliyle Hz. Harun'un saçını, sol eliyle de mübarek sakalını tuttu. Çünkü Allah yolundaki gayret Hz. Musa'yı tamamen zaptu rapt altına almıştı. Hz. Harun ona: *«Bunu yapma! İsrailoğulları beni önemsemediğin veya bana bir ceza tatbik ettiğin zehabına kapılacaklardır»* demişti. Zira Hz. Musa bunu ne bir hafiflikten ne de bir cezadan ötürü yapmıştır. Tıpkı insanın böyle anlarda kendi sakalını tuttuğu gibi ağabeyinin sakalını tutmuştur.

Bu ayet Hz. Harun'un mazeretini beyan etmektedir. Ayetteki *«Benim sözümü gözetmedin»* cümlesi *«benim vasiyetimle amel etmedin»* demektir. Bu yorum Mukatil'e aittir. Ebu Ubeyde'ye göre *«Benim ahdime dikkat etmedin. Dönüp gelmemi beklemedin»* demektir. Bunun üzerine Musa, Harun'un sakalını bıraktı.

(95-96) *«(Musa): Ey Samiri, ya senin...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Daha önce de geçtiği gibi Samiri, Samira kabilesindendi. İsrailoğulları nezdinde büyük bir mevki sahibi idi. Fakat Allah'ın düşmanıydı. Münafıktı. Hz. Musa ile denizden çıktıktan sonra İsrailoğulları, Amalikalılar'ın puta taptıklarını görünce: *«Ey Musa, onların bir mabudu olduğu gibi bize de bir mabud kıl!»* dediler. Samiri bu fırsatı değerlendirdi ve İsrailoğulları'nın buzağıya tapmaya meyyal olduklarını öğrenerek buzağıyı yaptı. Samiri *«Onların görmediğini gördüm. Cebrail'i gördüm, hayat atı üzerindeydi. Benim nefsime o atın bastığı yerden bir avuç toprak almak düştü ve onu aldım. Herhangi bir şeyin üzerine onu attığımda o şey ruh, et ve kan sahibi oldu, dirildi. Bunlar «Bize bir*

mabud edin» dediklerinde nefsim bana bunu yapmayı hoş gösterdi» dedi.

(97-98) *«(Musa): Defol, git! dedi. .»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Hasan Başri, *«Cenab-ı Hak, Samiri'yi herhangi bir kimsenin elini sıkmak veya eli herhangi bir kimse tarafından sıkılmaktan menetmek suretiyle cezalandırdı»* demiştir. Bazı müfessirler ise *«o, vesvese hastalığına giriftar oldu»* dediler. Bazıları da *«Hz. Musa, Samiri'yi öldürmek istediğinde Cenab-ı Hak kendisine onun cömert olduğunu, onu öldürmemesini buyurdu»* dediler. Bir de şöyle deniliyor; Hz. Musa ona *«Haydi git! Sen hayatın boyunca «bana dokunmayın» diyeceksin»* dediğinde Samiri korktu ve kaçtı. Çöllerde yırtıcı hayvanlarla beraber oldu. Artık onun elini sıkacak bir kimse yoktu. O tıpkı *«el sıkmak yoktur»* diyen bir kimse gibi olmuştu. Çünkü o halktan, halk da ondan uzaktı.

BİD'ATÇILAR SÜRGÜN EDİLEBİLİR

Bu ayet, bid'at ehlinin, günahkârları sürgün etmenin, hicrete mecbur bırakmanın, ihtilattan menedilmenin esasını getirir. Hz. Peygamber bu hususu Kâb bin Malik ve iki arkadaşına tatbik etmiştir. Çünkü onlar mazeretsiz olarak Tebük seferinden geri kalmışlardı. Kim Harem'e iltica ederse ve onun boynunda bir kısas varsa, bazı fakihlere göre o öldürülmez. Fakat kendisiyle ilişki de kurulmaz. Ondan bir şey satın alınmaz, kendisine bir şey satılmaz. Bu durum onu Harem'den çıkmaya mecbur edecektir.

97. ayetin metninde geçmekte olan *«Nuharrikennehu»* fiili *«Nehrikennehu»* şeklinde de okunur. İki kıraatın mânâsı da *«onu ateşle yakacağız»* demektir.

İbn Mes'ud, *«Kesinlikle onu keser sonra yakarız»* tarzında okumuştur. Zira et ile kan yakıldıktan sonra kül olurlar. Külün denize atılması mümkündür. Altına gelince, o kül olmaz. Bazı müfessirler *«Hz. Musa altını kül haline getirecek bir ilacı biliyordu. Onunla yaptı»* demişlerdir. Bu, Hz. Musa'nın mucizelerindendir.

كَذٰلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْۢبَآءِ مَا قَدْ سَبَقَ ۚ وَقَدْ اٰتَيْنٰكَ
مِنْ لَّدُنَّا ذِكْرًا ۚ ﴿٩٩﴾ مَنْ اَعْرَضَ عَنْهُ فَاِنَّهٗ يَحْمِلُ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ وِزْرًا ۙ ﴿١٠٠﴾ خٰلِدِيْنَ فِيْهِ ۭ وَسَاۗءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ حِمْلًا ۙ ﴿١٠١﴾ يَّوْمَ
يُنْفَخُ فِي الصُّوْرِ ۭ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِيْنَ يَوْمَىِٕذٍ زُرْقًا ۚ ﴿١٠٢﴾
يَّتَخَافَتُوْنَ بَيْنَهُمْ اِنْ لَّبِثْتُمْ اِلَّا عَشْرًا ﴿١٠٣﴾ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَقُوْلُوْنَ
اِذْ يَقُوْلُ اَمْثَلُهُمْ طَرِيْقَةً اِنْ لَّبِثْتُمْ اِلَّا يَوْمًا ﴿١٠٤﴾
وَيَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّيْ نَسْفًا ۙ ﴿١٠٥﴾ فَيَذَرُهَا قَاۗعًا
صَفْصَفًا ۙ ﴿١٠٦﴾ لَّا تَرٰى فِيْهَا عِوَجًا وَّلَآ اَمْتًا ﴿١٠٧﴾ يَوْمَىِٕذٍ يَّتَّبِعُوْنَ الدَّاعِيَ
لَا عِوَجَ لَهٗ ۚ وَخَشَعَتِ الْاَصْوَاتُ لِلرَّحْمٰنِ فَلَا تَسْمَعُ اِلَّا هَمْسًا ﴿١٠٨﴾
يَوْمَىِٕذٍ لَّا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَرَضِيَ لَهٗ قَوْلًا
﴿١٠٩﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيْطُوْنَ بِهٖ عِلْمًا ﴿١١٠﴾
وَعَنَتِ الْوُجُوْهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّوْمِ ۭ وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا ﴿١١١﴾
وَمَنْ يَّعْمَلْ مِنَ الصّٰلِحٰتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخٰفُ ظُلْمًا وَّلَا
هَضْمًا ﴿١١٢﴾ وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنٰهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا وَّصَرَّفْنَا
فِيْهِ مِنَ الْوَعِيْدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ اَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ﴿١١٣﴾

99 — İşte böylece sana geçmiş (hadiseler)e ait bazı haberler anlatıyoruz. Hiç kuşkusuz sana katımızdan bir zikir verdik.

100 — Kim ondan yüz çevirirse kuşkusuz o Kıyamet Günü (ağır) bir günah yüklenecektir.

101 — O yükün altında daimi kalırlar. Bu Kıyamet Günü'nde onlar için ne fena bir yüktür.

102 — Sûr'a üflendiği günde biz mücrimleri o gün mosmor olarak haşrederiz.

103 — Onlar aralarında: «Kabirde sadece on gün kaldınız» diye gizli gizli söyleşirler.

104 — Biz onların aralarında ne konuştuklarını iyi biliriz. En akıllıları: «Sadece bir gün kaldınız» der.

105 — (Ey Muhammed) Sana dağlardan soruyorlar. De ki «Rabbim onları (toz gibi) ufalayıp savuracaktır.

106 — «Yerlerini boş ve dümdüz bırakacaktır».

107 — «Orada ne bir eğrilik ne de bir tümsek göremezsin».

108 — O gün (tüm mahlûkatı) davet edenin davetine hiç bir tarafa sapmadan uyarlar. Rahman'ın karşısında sesler kısılacaktır. O gün ayak seslerinden başka bir şey duyamazsın.

109 — O gün Rahman'ın izin verdiği ve sözünden razı olduğu kimseden başkasının şefaati hiç bir yarar vermez.

110 — Allah onların (mahlûkatın) geçmiş ve gelecek ahvalini bilir. (Kullarından) kimse O'nu ilmen ihata edemez.

111 — Bütün yüzler diri (Hayy) ve yöneticiye (Kayyum) boyun eğmiştir. Zulüm yüklenen ise perişan olmuştur.

112 — Kim mümin olarak salih amellerde bulunursa, artık o ne zulümden ne de hakkının zayi olmasından korkar.

113 — İşte böylece onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik ve (günahlardan) sakınırlar veya kendileri için bir öğüt olur diye tehditleri türlü biçimlerde tekrar ettik.

(99) *«İşte böylece sana geçmiş...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak bu ayette *«Musa'nın haberini sana gönderdiğimiz gibi diğer peygamberlerin haberlerini de sana veriyoruz ki senin için hem teselli, hem de doğruluğuna delil olsun»* buyuruyor.

Bu ayetin metninde geçen *«zikr»* kelimesi *«Kur'an»* demektir. Kur'an'a zikir denilmesi, onda zikrin olması sebebiyledir. Nitekim Rasûl-ü Ekrem'e de *«zikr»* denilmiştir. Çünkü zikr onun üzerine inmektedir. Bazı müfessirler *«Zikir burada şeref mânâsınadır»* demişlerdir. Yani *«Biz katımızdan sana şeref verdik. Nitekim kesinlikle o senin için bir zikirdir (yani şereftir)»* ayetinde *«zikir»* bu anlamda kullanılmıştır.

(100-104) *«Kim ondan yüz çevirirse...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ayetler Kur'an'a iman etmeyen ve Kur'an'ın içeriğiyle amel etmeyen kimselerin Kıyamet'teki durumlarını belirtmektedir. Bu ayette bahis konusu edilen İsrafil'in *«Sur»*'a üfürüşü En'am Suresi'nde mufassal bir şekilde geçmiştir.

Bu ayetlerde bahsi geçen mücrimlerden maksat müşriklerdir. «*Zürkan*» kelimesi mücrimlerin halini belirtmektedir. Yani onların gözleri masmavi kesilmiş veya gözleri donakalmış veya gözleri kör olmuştur. El-Ezheri'nin tefsirine bakılırsa «*Zürkan*» kelimesi çokça susamış mânâsını ifade eder. Yani mücrimleri, çok susadıkları, gözleri susuzluktan çukurlaşarak içeri battığı kötü hallerde haşrederiz. Zeccac da söz konusu kelimenin bu mânâda olduğunu söylemiştir. Çünkü gözün siyahlığı susuzluk sebebiyle gider, bambaşka bir renk alır.

Bazı müfessirler de bu kelimenin «*yalancı tamahkârlık*» mânâsını ifade ettiği kanaatindedir. Bazıları «*Bu kelimenin mânâsı, gözler korkunun şiddetinden dışarı fırladığı halde onları haşrederiz demektir*» demişlerdir.

Said bin Cübeyr, İbn Abbas'tan: «*Cenab-ı Hak burada mücrimleri o gün gözleri yuvalarından fırlamış veya donmuş olarak haşredeceğiz» demektedir*» dediğini nakletmektedir. Başka bir ayette «*Onları Kıyamet Günü'nde yüzleri üzerine kör, dilsiz ve sağır olarak haşredeceğiz*» denilmiştir. Bu iki ayet arasında tezat yok mudur diye sorulursa cevap olarak şöyle denir: «*Kıyamet Günü'nün değişik halleri vardır. Onun bir halinde haşre gelenlerin gözleri mosmor kesilir bir halde kör olur. Yani iki ayetin yorumu değişik hallere göredir*».

103. ayetin metninde geçmekte olan «*Yetehafetun*» fiili «*aralarında fısıltılı, gizlice konuşurlar*» demektir. Bu yorum Mücahid'e aittir. Veya biri diğerine, mahşer yerinde, gizlice «*Siz dünyada veya kabirlerde ancak on gece kalmışsınız*» şeklinde fısıldar. Bazı müfessirlere göre «*Siz iki Sur üfürülüşü arasında —ki kırk senelik bir mesafedir— ancak on gün kalmışsınız*» derler. Yani o müddeti kısa bulurlar. Çünkü o müddet içinde kâfirlerden bile azap kalkar. Veyahut onlar dünya müddetinin bu kadar kısa olduğunu söylerler. Çünkü Kıyamet'in dehşetinden, şiddetli bir

manzara, korkunç bir durum görmektedirler. İşte o gün onların en akıllılarına ancak bir tek gün kaldıkları hayali gelir.

Bazı müfessirler *«Kıyamet'in dehşetinden dünya nimetlerini unuturlar. Onu sanki bir gün gibi görürler»* demişlerdir.

(105-110) *«(Ey Muhammed) sana...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

O günde dağlar paramparça olarak kasırga haline gelir. Ve o günde insanlardan sesler ancak fısıltı şeklinde çıkar. O günde Allah'ın izin verdikleri müstesna, şefaat hiç kimseye fayda vermez.

«Sana dağların Kıyamet Günü'ndeki halini sorarlar veya sormuşlar». Kur'an-ı Kerim'de sorsalar/sormuşların cevabında gelen emir daima *«fe»* harfi olmaksızın zikredilir. Fakat burada *«fe»* getirilmiştir. Çünkü burada mânâ şöyledir: *«Eğer Kıyamet Günü'nde dağların halini senden sorarlarsa sen onlara şunları söyle»*. Yani cümlede bir şart vardır. Şartın cevabı bu tarzda gelirse *«fe»* harfi üzerinde olarak gelir. Cenab-ı Hak onların, dağların halini peygamberinden soracaklarını bilmiştir. Onlar daha bunu sormazdan önce bu suallerin cevaplarını peygamberden istemişlerdi ve cevaplar suallerin arkasından gelmişti. Bu sebeple orada suallerin cevabı *«fe»* harfi olmaksızın gelmişti. Fakat burada mesele değişiktir.

Ayetin metnindeki *«yensifu»* fiili *«uçurtur»* demektir. Yani Cenab-ı Hak dağları temellerinden, köklerinden kaldırır, sonra onları akan bir kum haline, sonra da atılmış bir yün haline getirir. Rüzgârlar onları sağa sola uçurtur. Ve o dağların yerlerini dümdüz kılar. Orada ne bitki ne de bina bulunur.

Cevherî, ayetin metnindeki *«Ka'an»* kelimesinin dümdüz olan yere denildiğini söyler. Ferra *«Bu kelime suyun biriktiği yer demektir»* diyor. Kelbî'ye göre bu kelimenin mânâsı bitkisiz yer demektir.

Ayetin metnindeki *«safsaf»* kelimesi kaygan, üzerinde hiçbir şey olmayan ve dümdüz yer demektir.

«İvecen» kelimesi, İbn'ul-Arabi'nin tefsirine göre girintili-çıkıntılı demektir. *«Emten»* kelimesi ise küçük tepeler anlamındadır. Yani o dağlar dümdüz bir hale gelir, orada ne girinti ve çıkıntılar vardır ne de küçük tepeler kalmıştır.

Bazıları *«emten»* kelimesinin yerdeki yarıklar olduğunu söylemiştir. Bazılarına göre ise, bir kısmı enli ve kalın, bir kısmı ince dağ ve sahralara *«emt»* denilmektedir.

«Ed-Dai» ile maksat Hz. İsrafil'dir. Zira o Sur'a üfürdüğü zaman insanları çağırır. Onu dinleyen herkes yan çizmeksizin ona tâbi olurlar.

«Hemsen» kelimesi Mücahid'e göre *«gizli ses»*, İbn Abbas'a göre *«gizli his»*, Hasan ve İbn Cerir'e göre ise *«mahşere gelirken birbirine dolanan ayak takırtıları»* demektir. Bazıları, *«Bu kelime dudakların ve dilin kıpırdanması demektir»* demiştir. Yani onların ne konuşmalarını, ne kelâmlarını, ne de ayak seslerini duyamazsın. Öylece kalakalmış olurlar. Ve o günde Allah tarafından izin alan kimseden bâşkasının şefaati kabul edilmez. Şefaat hususunda bir söz söylemesinden Allah'ın razı olduğu kimsenin şefaati kabul edilir. İbn Abbas *«Allah'ın razı olduğu söz LÂ İLÂHE İLLALLAH'tır»* demiştir. Katade ise *«Allah onların ellerinin önündekini (yani Kıyamet'in durumunu) onların arkasında olanı (yani dünyadaki durumlarını da) biliyor demektir»* demiştir. Veya Cenab-ı Hak onların gelecekte nail olacakları sevap ve cezayı

bilir. Veya onlar dünyada neyi arkalarında bırakmışlarsa onları da bilir demektir. Bazı müfessirler buradaki zamirlerin bütün mahlûkata raci olduğunu, bazıları da İsrafil'e tâbi olanlara raci olduğunu söylemişlerdir.

«Ve hiç kimse ilim yönünden Allah'ı ihata edemez», çünkü ihata, hududu gerekli kılar. Cenab-ı Hak ise tahditten münezzehtir. Bazıları *«Bihi»* zamirinin Allah'ın ilmine raci olduğunu söylemişlerdir. Yani hiç kimse Allah'ın bilgisini ihata edemez.

Taberi, tefsirinde, *«Eydihim» «Halfehum»* ve *«Yuhitune»* kelimelerindeki zamirlerin meleklere raci olduğunu kaydetmiştir. Yani Cenab-ı Hak meleklere tapanlara: *«Melekler önlerinde ve arkalarında olanları bilmezler. Binaenaleyh onlar tapılmaya uygun değildirler»* demektedir.

(111) *«Bütün yüzler diri...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetteki *«Anite»* fiili, İbn'ul-Arabi'nin dediğine göre *«zelil oldu, eğildi»* mânâsına gelmektedir. İbn Abbas, *«zelil oldu demektir»* diyor. Mücahid'e göre ise *«korktu»* anlamındadır. Yani yüzler o gün zelil olurlar veya korkarlar. El Ufi *«Bu fiil teslim oldu mânâsına gelmektedir»* diyor.

«Vucuh» (yüzler) kelimesi insanlardan kinayedir. Yani insanlar Allah'a baş eğerler, zillet gösterirler. Çünkü insanların yüzlerinde zillet eseri görüldüğünde *«yüz»* tabiri kullanılmıştır. El-Kayyum kelimesinde şu üç yorum vardır: a) Halkın tedbiri ile kâim olan Allah, b) Her nefsin kesbini bilmek yönünden ona kâim olan Allah, c) Hiç yok olmayan ve daim olan Allah. Bu ke-

limenin izahı Bakara Suresi'nde, Ayet'el-Kürsi'nin tefsirinde geçmişti.

(112) *«Kim mümin olarak salih amellerde...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetten anlaşılıyor ki salih amellerin makbul olması için iman şarttır. Ayetin sonunda gelen *«Hedmen»* kelimesi *«eksiklik»* demektir. Yani biz onun hakkında bir eksiklik, bir kırpma yapmayız. Onun hakkını tam veririz.

(113) *«İşte böylece onu Arapça bir Kur'an...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani biz bu surede teselli ve tasdik edilmen için açıklamalar yaptığımız gibi sana indirdiğimiz Kur'an'ı da Arapça kıldık. Yani Arap lisanıyla indirdik ki senin etrafındaki ilk muhataplar bu Kur'an'da açıklanan korkutma, tehdid, sevap ve cezadan ibret alıp Allah'tan korksunlar ve günahtan çekinsinler. Onlarda belki bir nasihat meydana getirir. Katade, *«Bir sakınma, bir takva meydana getirir»* diyor. Bazıları da *«Bir şeref meydana getirir»* diyerek, zikri burada *«şeref»* mânâsında kullanmışlardır. Nitekim Cenab-ı Hak başka bir ayette *«Kesinlikle o hem senin için hem de kavmin için bir zikirdir (bir şereftir)»* buyurmuştur.

فَتَعٰلَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ ۗ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْاٰنِ مِنْ قَبْلِ
اَنْ يُّقْضٰٓى اِلَيْكَ وَحْيُهٗ ۡ وَقُلْ رَّبِّ زِدْنِيْ عِلْمًا ﴿١١٤﴾ وَلَقَدْ
عَهِدْنَآ اِلٰٓى اٰدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهٗ عَزْمًا ﴿١١٥﴾ وَاِذْ
قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوْٓا اِلَّآ اِبْلِيْسَ ؕ اَبٰى ﴿١١٦﴾
فَقُلْنَا يٰٓاٰدَمُ اِنَّ هٰذَا عَدُوٌّ لَّكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ
فَتَشْقٰى ﴿١١٧﴾ اِنَّ لَكَ اَلَّا تَجُوْعَ فِيْهَا وَلَا تَعْرٰى ۙ
﴿١١٨﴾ وَاَنَّكَ لَا تَظْمَؤُا فِيْهَا وَلَا تَضْحٰى ﴿١١٩﴾ فَوَسْوَسَ
اِلَيْهِ الشَّيْطٰنُ قَالَ يٰٓاٰدَمُ هَلْ اَدُلُّكَ عَلٰى شَجَرَةِ
الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبْلٰى ﴿١٢٠﴾ فَاَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا
سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفٰنِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَّرَقِ الْجَنَّةِ ۡ
وَعَصٰٓى اٰدَمُ رَبَّهٗ فَغَوٰى ﴿١٢١﴾ ثُمَّ اجْتَبٰهُ رَبُّهٗ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدٰى
﴿١٢٢﴾ قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيْعًا ۚ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۚ فَاِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ
مِّنِّيْ هُدًى ۙ فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقٰى ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ اَعْرَضَ
عَنْ ذِكْرِيْ فَاِنَّ لَهٗ مَعِيْشَةً ضَنْكًا وَّنَحْشُرُهٗ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَعْمٰى
﴿١٢٤﴾ قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِيْٓ اَعْمٰى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيْرًا ﴿١٢٥﴾

114 — Hak hükümdar olan Allah (tüm eksikliklerden) yücedir. (Ey Muhammed) sana onun vahyi tamamlanmadan evvel, Kur'an'ı okumakta acele etme. «Rabbim benim ilmimi artır» diye dua et.

115 — Andolsun biz daha önce Adem'e de tavsiye etmiştik. Fakat o unuttu. Biz onda bir sabır (ve sebat) bulamadık.

116 — Meleklere: «Adem'e secde edin» demiştik. Hepsi etti, sadece İblis büyüklendi.

117 — Dedik ki «Ey Adem, bu İblis sana ve eşine düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın. Sonra zahmet çekersin».

118 — «Sen şimdi burada acıkmıyor, çıplak kalmıyorsun».

119 — «Ve burada susamıyor, güneşten yanmıyorsun».

120 — Sonunda şeytan ona vesvese verdi ve «Ey Adem, sana ebedilik ağacını ve son bulmayacak bir hükümranlığı göstereyim mi?» dedi.

121 — Bunun üzerine ikisi de o ağaçtan yediler. Hemen ayıp yerleri kendilerine göründü. Üzerlerine cennet yaprağından örtmeye başladılar. Adem Rabbine asi oldu da şaşırdı.

122 — Sonra Rabbi Adem'i seçti. Tevbesini kabul etti ve onu doğru yola iletti.

123 — Dedik ki: «Bir kısmınız bir kısmınıza düşman olarak hepiniz birden buradan inin. Artık size benden bir yol gösterici geldiğinde, kim benim yol göstericime uyarsa o dalâlete düşmez, mutsuz da olmaz».

124 — «Ama kim de benim zikrimden yüz çevirirse ona dar bir geçim vardır. Kıyamet Günü onu kör olarak haşrederiz».

125 — O şöyle der: «Rabbim, niçin beni kör olarak haşrettin? Oysa ben (dünyada) gören biriydim».

(114) *«Hak hükümdar olan Allah...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Allah kullarına olan nimetinin büyüklüğünü ve Kur'an'ı göndermesinin hikmetini bildirdikten sonra nefsini çocuk edinmekten ve benzeri olmaktan tenzih ederek şöyle buyurdu:

«Allah âli'dir». Yani ortaktan münezzehtir. Padişahlar padişahıdır, hakk sahibidir. Bu esnada Cenab-ı Hak, peygamberine de Kur'an'ı nasıl telakki edeceğini öğretti. İbn Abbas'ın rivayetine göre Hz. Peygamber, Cebrail bitirmezden önce, indirilen ayetleri okumaya başlıyor ve onları zikretmek istiyordu. Kur'an'ı unutmak korkusundan bunu yapıyordu. Cenab-ı Hak böyle yapmasını yasakladı. Ve *«Sakın Kur'an hususunda acele etme»* ayetini indirdi.

İbn Ebi Nucehy'in Mücahid'den rivayet ettiğine göre *«Vahyi tam mânâsıyla anlamazdan önce sakın okuma demektir.» «Sana vahy gelmezden önce sakın Kur'an'ın indirilmesini isteme»* mânâsında olduğunu söyleyenler de vardır. Bazıları *«Sana tevili (açıklaması) gelmezden önce sakın onu insanlara telkin etme»* demektir demişlerdir. Hasan Basri, *«Bu ayet hanımının suratına bir yumruk indiren ve hanımı Rasûlullah'a gelerek kısas isteyen bir kişi hakkında nazil oldu»* demiştir. Rasûl-ü Ekrem *«Ona kısas gerekir»* dedi. Onun üzerine *«Erkekler kadınlar üzerinde sorumlu*

(yönetici)durlar» (Nisa: 34) ayeti indi. Bunun için Cenab-ı Hak bu ayetin sonunda peygamberine: *«De ki: Ey Rabbim benim ilmimi artır»* ayetini inzal etti. Çünkü Rasûl-ü Ekrem kısas hükmünü vermiş, Cenab-ı Hak da *«Kısas hükmü yoktur»* diye ayet göndermiştir.

(115) *«Andolsun biz daha önce...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hatib eş-Şirbini *«Sirac'ul-Münir»* adlı tefsirinde *«Adem'den maksat beşerin babasıdır. Ahd'den maksat ağaca yaklaşmaması için ona tavsiyede bulunmasıdır»* demiştir. Bu ayetin *«Biz Kur'an'da tehdidi tekrar ettik»* tarzındaki ayet üzerine atfedilmesinin nedeni Ademoğulları'nın esasının isyan üzerine bina edilmiş olmasıdır.

Onların unutkanlıkta yerleşen damarı vardır. *«Daha önce»*den maksat geçmiş zamanların yani bu sure inmezden önceki zamanların birisinde demektir. *«Adem unuttu»* yani bu vasiyeti, ahdi unuttu ve ağaçtaki meyveden yedi. *«Biz onda bir azim bulamadık»*. Yani bir iş üzerinde sebat etmesini bulmadık. Zira eğer sebatı olsaydı şeytan kendisini kaydırmazdı. Beyzavi; *«umulur ki şeytanın kaydırması Adem'in başlangıç zamanında olmuştur. Yani emirleri tecrübe etmezden önce ve emirlerin tatlısını acısını zevketmeden önce şeytan bunu yapmıştır»* der. Ebu Umame el-Bahilî şöyle dedi: Eğer Adem'in hilmi, neslinden gelenlerin hilmiyle tartılsa onun hilmi bütün beşerin hilminden daha ağır gelir. Buna rağmen Cenab-ı Hak *«Biz onun herhangi bir azmini, yani bir iş üzerindeki sebatını görmedik»* diyor.

Buradaki *«nisyan»* hatırlamanın tersi olan unutkanlıktır. Yani Hz. Adem, Allah'ın tavsiyesine gereken itinayı göstermedi. Kalbini üzerine bağlamak suretiyle kuvvetlendirmedi ve o durumdan

nisyan doğup meydana geldi. Halbuki o zaman nisyandan ötürü olan hareketlerin cezası insanlardan kaldırılmamıştı. Nisyan şekliyle yapılan bir kötülüğün cezası ancak Ümmet-i Muhammed'den kaldırılmıştır.

Hasan Basri, *«hiç kimse yoktur ki isyanı nisyandan ötürü işlemesin»* demiştir. Eğer nisyandan maksat terk ise, Hz. Adem Allah tarafından *«Ağaçtaki meyveden yeme»* diye yapılan tavsiyeyi terketti ve onun meyvesini yedi demektir.

Bazıları *«O, Allah'ın cezası olduğunu unuttu. Bu yasak tenzihi bir yasaktır diye düşündü. Yani yesem ne olur? Fakat yemesem daha iyi olur tarzında onu telakki etti»* demişlerdir.

Bu ayetle Hz. Adem'in meselesi Kur'an'da beş defa tekrar edilmiş oluyor. Önce Bakara'da, sonra A'raf'ta, Hicr, Kehf ve nihayet burada.

Ayetin metnindeki *«daha önce»* tabirinden maksat, ağaçtaki meyveden yemezden öncedir. Çünkü Hz. Adem ağaçtaki meyveden yemekten nehyedilmişti. Bu ayet Rasûlullah'a bir tesellidir. Ademoğulları'nın şeytana itaat etmeleri eski bir emirdir. Bunlar Allah'a vermiş olduğu ahdi bozarlarsa Adem de kendisi ile yaptığımız ahdi unuttu. Bu tarzdaki bir tevil El-Kuşeyrî ile Taberî'den hikaye edilmektedir. İbn Atiyye bu tevilin zayıf olduğunu söylemektedir. Çünkü Hz. Adem'i Allah'ı inkâr eden kâfirlere misal kılmak hiç de hoş bir şey değildir. Zira Adem'in isyan etmesi ancak bir tevilden meydana geliyordu. Onu bu şekilde misal göstermek onun kıymetini düşürmektir.

Ayetin zahirinde iki şık görülmektedir. 1) Bu yepyeni bir kıssadır. Daha öncekilerle ilgisi yoktur. 2) Bu, Rasûl-ü Ekrem ile yapılan ahde bağlıdır. Çünkü Hz. Peygamber'e *«Kur'an'da acele etme»* ahdi verildi ve kendisine ahd verilen ve o ahdi unutup da

ceza gören bir peygamber misal gösterildi. Ta ki Rasûl-ü Ekrem bu hususta daha çok sakınsın, daha çok çekinsin. Ahd burada, daha önce de geçtiği gibi vasiyet demektir. Azim hangi şeyde olursa olsun inanılan nokta üzerinde devam etmek demektir. Adem o ağaçtaki meyveden yememeyi azmediyordu. Fakat şeytan ona vesvese verdiğinde o inancı üzerinde devam edemedi. İbn Abbas ve Katade'ye göre *«Biz onda bir azim bulamadık»* cümlesinin tefsiri *«o ağaçtan yemek hususunda sabrettiğini görmedik, emre yapışmasının devamını görmedik»*, şeklindedir. Yine İbn Abbas ve Atiyye el-Ufi'den gelen bir tefsirde *«kendisine verilen emri korumasını görmedik»* şeklinde bir ifade yer almaktadır.

İbn Zeyd *«Azim, Allah'ın emrini korumak demektir»* der. İbn Kisan, *«ısrar ve ikinci kez günaha dönmeme arzusunu kalbinde tutmayı onda görmedik demektir»* diyor. El Kuşeyri *«Birinci tevil kelâmın teviline daha yakındır»* diyor. Bunun için bir gruba göre Adem, peygamberlerin ululazmlerinden değildi. Çünkü Cenab-ı Hak *«Biz onda herhangi bir azim görmedik»* diyor. El Mülzem adlı müfessir *«Bütün peygamberler ululazmdir»* diyor. Bir haberde *«Hiçbir peygamber yoktur ki hata etmesin. Veya bir hatayı işlemeye kastetmesin. Ancak Zekeriyya oğlu Yahya bundan müstesnadır. Eğer Adem hatası (zellesi) yüzünden ululazm peygamberlerin zümresinden çıkarsa o vakit Hz. Yahya'nın dışındaki bütün peygamberlerin ululazmlıktan çıkmaları gerekir.»*

(116) *«Meleklere; Adem'e secde edin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin tefsiri Bakara Suresi'nde yapılmıştır. Dolayısıyla burada tekrar etmekte bir yarar yoktur.

(117) *«Dedik ki; Ey Adem bu İblis...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak bu ayette İblis'in Adem'e, eşi Havva'ya ve dolayısıyla onların soyundan gelen bütün insanlara düşman olduğunu bildiriyor. Eğer ona itaat ederlerse cennetten çıkacaklar ve meşakkatlere maruz kalacaklardır. Cenab-ı Hak *«Feteşka»* fiilinde sadece Hz. Adem'e hitap etmektedir. Çünkü esas muhatap ve maksudu bizzat Adem'dir. Zira Havva'nın nafakasını temin etmek için zorluklara katlanan odur. Bunun için burada Cenab-ı Hak ona hitap etmektedir. Bazı kimseler *«İkisi de cennetten çıkacaklar, fakat bu takdirde dünyadaki zorlukları Adem çekecektir»* demişlerdir.

Buradaki *«şekavet»*ten maksat bedenin zorluk çekmesidir. Çünkü Cenab-ı Hak bunu takib eden ayetlerde *«Cennet'e acıkmayacaksın ve güneşin hararetine maruz bırakılmayacaksın»* diyor. Böylece anlaşıldı ki bütün bunlar cennette Adem için vardır. Eğer Allah'ın vasiyetini zayi ederse ve düşmanlarına itaatte bulunursa işte çalışmak bakımından zorluk çekecektir. Yani acıkacak, elbisesiz kalacak, susayacak, güneşin hararetine maruz kalacaktır. Zira cennetten çıkarsa dünyaya gelecektir.

Bu ayet bize zevcenin nafakasının kocasının boynunda olduğu hükmünü getirmektedir. İşte o günden bugüne kadar kocaların hanımlarına nafaka vermesi âdeti meydana gelmiştir. Ayrıca bu ayetten anlaşılmıştır ki kocanın boynundaki nafaka, yiyecek, içecek ve meskendir. Koca bunların dördünü hanımına verdiği takdirde nafakasını vermiş demektir. Eğer bunların ötesinde de bir şeyler verirse o zaman ecr olur. Fakat bunların dördünü vermek zorundadır.

Hasan Basri *«Feteşka'dan maksat dünya şekavetidir»* diyor. Zira Adem oğlu ancak yorgun ve bitkin olarak görünür. Ferra *«Bu*

fiilin mânâsı «sen ancak elinin kalanından yiyeceksin» demektir» dedi.

(118-119) *«Sen şimdi burada...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ayetler cennette acıkmak, elbisesiz kalmak, susuz kalmak, güneşe maruz bulunmak yoktur ifadesini getiriyor. Zira cennette güneş yoktur ki hararet olsun. O upuzun bir gölgeliktir. Tıpkı fecrin doğuşundan güneşin doğuşuna kadar olan zaman gibidir. Ebu'l-Aliye *«Müslümanların sabah namazlarına işaret ederek «Cennet'in gündüzü böyledir»* demiştir.

Bu ayetlerden anlaşılıyor ki Adem'in dünyada çekeceği şekavet aç, susuz, elbisesiz ve güneşin hararetine maruz kalmaktır.

(120) *«Sonunda şeytan ona...»*.

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet şeytanın vesvesesinin Allah'ın Adem'e yapmış olduğu vasiyetin hemen arkasında cereyan ettiğini göstermektedir. Bu ayetin tefsiri A'raf Suresi'nde geçti. Bu ayetteki *«O ağacın keyfiyeti»* Bakara Suresi'nde açıklanmıştır. Şeytanın cennete nasıl girdiği, ne şekilde vesvese verdiği de orada açıklanmıştır.

(121-123) *«Bunun üzerine ikisi de...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ayetlerin tefsiri Bakara ve A'raf surelerinde geçmiş olmasına rağmen, biz *«Adem Rabbine isyan etti ve hak yolu şaşır-*

dı» şeklinde Kur'an'da varid olan cümle üzerinde yapılan bazı konuşmaları nakletmek istiyoruz.

İbn Kuteybe, *«Adem isyan etti tabiri kullanılır, çünkü Kur'an bu kelimeleri kullanmaktadır»* demiştir. Fakat *«Adem asidir»* tabiri kullanılmaz. Yani peygamberler hakkında Kur'an ve sünnette kullanılan peygamberlik makamına uygun olmayan tabirleri ancak Kur'an ve sünnette okumak suretiyle kullanabiliriz. Kendiliğimizden bir şey ekleyemeyiz.

Bazı alimler şöyle dediler: Bu ayet iki yönden büyük günahın Hz. Adem'den sadır olduğunu gösterir: a) Asi kelimesi yerilen bir insana verilen bir vasıftır. Bu ancak büyük günah işleyen bir kimseye verilir. Çünkü Cenab-ı Hak Kur'an'da *«Kim Allah'a ve Allah'ın Rasûlü'ne isyan ederse kesinlikle onun için cehennem ateşi vardır ve orada ebediyen kalır»* buyurmuştur. Zaten bu tür cezaları gerektiren bir fiil işleyen kimseye *«büyük günah sahibi»* denir.

b) Ayetin metnindeki *«Gava»* fiili dalâlet mânâsını taşıyan *«Gavayet»* kökünden gelir. Bu reşitliğin tam tersidir. Böyle bir isim ancak fıska dalan fasık bir kimse için kullanılır.

Cevap olarak şöyle denilir: Masiyet, esasında emrin muhalefetidir. Emir bazen vaciptir, bazen menduptur. Çünkü *«Ben ona emrettim, bana isyan etti. Ben ona ilaç iç diye emrettim, o bana isyan etti»* denilir. Emir böyle olduğu zaman bu mânâ ile Hz. Adem'e isyan vasfı verilmiş olur. Yani mendup olan bir emre karşı isyan etmiştir. Haddizatında mendup bir emre karşı isyan mecazendir, hakiki isyan değildir.

Ebu Müslim el-İsfehani; *«Adem tekliflerle ilgili konularda değil, dünya maslahatları bahsinde isyan etti»* der. *«Gava»* fiilindeki yorum da bu şekildedir. Fahreddin Razi, tefsirinde: *«Benim*

nezdimde bu hususta en uygun olan, bu hadisenin Hz. Adem peygamber olmadan önce olmasıdır» demiştir. Bazı kimselere göre Hz. Ömer o ağacın meyvelerinden tevil yaparak yemiştir. O, Allah'ın kendisine yasakladığı ağacın özel bir ağaç olduğunu bilmiyordu. Bunun için Hz. Adem'in tevbesi, Allah'ın emrine muhalefet etmekten değil sakınmayı terk etmesinden ileri gelmiştir. Bu tıpkı *«Ebrarın hasenatı mukarreblerin seyyiatıdır»* şeklindeki söze benzer. Yani ebrar mertebelerinin yüceliğine izafe edildikleri zaman onların hasenatı, seyyiat gibi olur.

«İkiniz cennetten birlikte inin» hitabı ya Adem ile Havva'yadır, veya Adem ile İblis'edir. Birinci tefsire göre *«Bir kısmınız diğerinize düşman olarak»* cümlesinin mânâsı *«zürriyetinizin bir kısmı diğerine düşman olacaktır»* demektir. İkinci tefsire göre ise Adem ile zürriyeti, İblis ile zürriyetine, onlar da Adem'le zürriyetine düşman olacaklardır.

İbn Abbas 124. ayetin tefsirinde *«Allah Kur'an'ı okuyup içindekilerle amel eden bir kimseyi dünyada saptırmayacağına, Ahiret'te de şaki olmayacağına dair teminat verdi»* demiştir. Yine İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir: *«Kim Kur'an'ı okur, içindeki hükümlere tabi olursa Allah onu sapıklıktan hidayete iletir. Kıyamet Günü'nde kötü hesaptan onu korur.»*

(124-125) *«Ama kim de benim zikrimden...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Buradaki *«Zikir»*den maksat Cenab-ı Hakk'ın gönderdiği dindir. Yani İslâm dinidir. Kur'an'ın okunmasıdır. Kur'an'ın içindekilerle amel etmektir veya Cenab-ı Hakk'ın indirmiş olduğu deliller veya Allah'ın peygamberi demektir.

«Kim benim zikrimden yüz çevirirse kesinlikle onun için dar

bir geçim vardır». Bu dar geçim hususunda değişik fikirler belirtilmiştir. Ebu Hureyre, Ebu Said el Hudri ve İbn Mesud *«Bundan maksat kabir azabıdır»* demişlerdir. Ebu Hureyre'nin diğer bir rivayetine göre *«Kabir azabı kâfir içindir. Zira Hz. Peygamber nefsimi yed-i kudretinde tutan Allah'a yemin ederim. Onun üzerine kabrinde doksandokuz tinin musallat edilecektir. Tininin ne olduğunu biliyor musunuz? Doksandokuz yılan demektir. Her birinin dokuz başı vardır. Onu sokarlar, ısırırlar. Kıyamet Günü'ne kadar onun cismine üfürüp dururlar»* buyurmuştur.

Hasan Basri ve Kelbî, *«Bu dar geçim Ahiret'te ve cehennemdedir»* demişlerdir. Çünkü cehennemliklerin yemeği diriğ ve zakkumdur. İçkileri, irin ve gıslındır. Onlar orada ne ölürler, ne de dirilirler.

İbn Abbas'ın tefsirine göre dar geçimden maksat, hayır kapılarının insanın önünde daralmasıdır. Hayır kapılarının hiç birisini görmez.

Ata, *«Dar geçimden maksat kâfirin geçimidir»* diyor. Çünkü o sevap ve cezayı ummamaktadır. Hz. Ali'nin rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber: *«Masiyetin üç cezası vardır: 1) Dar geçim, 2) Şiddetli darlık, 3) Allah'ın huzuruna isyan suretiyle varmak»* buyurmuştur. Bunun nedeni şudur: Dinle beraber Allah'a teslim olmak, rızka kanaat etmek, Allah'a ve ona verdiği kısmete tevekkül etmek. Böyle bir insan Allah'ın rızık olarak verdiklerinden kolaylıkla ikramda bulunur, yüce bir hayat yaşar. Nitekim Cenab-ı Hak bir ayette *«Onu tayyib bir hayatla hayatlandıracağız»* buyurmuştur. Dinden yüz çeviren kimseyi ise hırs kaplamıştır. Hırs kendisini daima dünyayı (dünya kazancını) artırmaya iteler. Onu şehvet kaplar. O infak etmekten elini çeker. Onun maişeti dar bir maişettir ve hali de karanlık bir haldir. Hz. Peygamber (S.A.V.) *«Eğer Ademoğlu'na altın dolu bir vadi verilse ikincisini isteyecektir. Altın dolu iki vadi verilse üçüncüsünü isteye-*

cektir. Ademoğlu'nun karnını (gözünü) ancak toprak doyurur. Kim tevbe ederse Allah onun tevbesini kabul eder» buyurmuştur. (Müslim ve Buhari)

«Onu Kıyamet Günü'nde kör olarak haşredeceğiz»; yani bir durumda kör, bir durumda da görür olacaktır. Bazıları *«Hüccetleri (delilleri) görmek hususunda»*, bazıları da *«Hayr cihetlerinde kördürler. Onların hiç birisini bulamaz»* demişlerdir. Bazıları da *«azabı nefsinden def etmek hususunda kördürler»* demişlerdir. O, hangi günahtan ötürü kendisini körlük cezasına çarptırdığını Allah Teâlâ'ya sorar. *«Oysa benim dünyada gözlerim vardı»* der. Yani o günahının olmadığını sanır.

İbn Abbas ve Mücahid, *«Buradaki körlük göz körlüğüdür»* demişlerdir. Bazıları da *«Hücceti görmemektir»* şeklinde yorum getirmişlerdir.

قَالَ كَذٰلِكَ اَتَتْكَ اٰيٰتُنَا فَنَسِيْتَهَا ۚ وَكَذٰلِكَ الْيَوْمَ تُنْسٰى
﴿١٢٦﴾ وَكَذٰلِكَ نَجْزِيْ مَنْ اَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِاٰيٰتِ رَبِّهٖ ۭ وَلَعَذَابُ
الْاٰخِرَةِ اَشَدُّ وَاَبْقٰى ﴿١٢٧﴾ اَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنَ
الْقُرُوْنِ يَمْشُوْنَ فِيْ مَسٰكِنِهِمْ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّاُولِي النُّهٰى ﴿١٢٨﴾ وَلَوْلَا
كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَّبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَّاَجَلٌ مُّسَمًّى ﴿١٢٩﴾ فَاصْبِرْ عَلٰي مَا
يَقُوْلُوْنَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوْعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوْبِهَا ۚ وَمِنْ
اٰنَاۗئِ الَّيْلِ فَسَبِّحْ وَاَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضٰى ﴿١٣٠﴾ وَلَا تَمُدَّنَّ
عَيْنَيْكَ اِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهٖٓ اَزْوَاجًا مِّنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۙ
لِنَفْتِنَهُمْ فِيْهِ ۭ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَّاَبْقٰى ﴿١٣١﴾ وَاْمُرْ اَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ
وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا ۭ لَا نَسْـَٔلُكَ رِزْقًا ۭ نَحْنُ نَرْزُقُكَ ۭ وَالْعَاقِبَةُ
لِلتَّقْوٰى ﴿١٣٢﴾ وَقَالُوْا لَوْلَا يَاْتِيْنَا بِاٰيَةٍ مِّنْ رَّبِّهٖ ۭ اَوَلَمْ تَاْتِهِمْ
بَيِّنَةُ مَا فِي الصُّحُفِ الْاُوْلٰى ﴿١٣٣﴾ وَلَوْ اَنَّآ اَهْلَكْنٰهُمْ بِعَذَابٍ
مِّنْ قَبْلِهٖ لَقَالُوْا رَبَّنَا لَوْلَآ اَرْسَلْتَ اِلَيْنَا رَسُوْلًا فَنَتَّبِعَ اٰيٰتِكَ
مِنْ قَبْلِ اَنْ نَّذِلَّ وَنَخْزٰى ﴿١٣٤﴾ قُلْ كُلٌّ مُّتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُوْا ۚ
فَسَتَعْلَمُوْنَ مَنْ اَصْحٰبُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدٰى ﴿١٣٥﴾

126 — (Allah) «İşte böyle, çünkü sana ayetlerimiz geldi. Fakat sen onları unuttun. Bugün de aynı şekilde sen unutuluyorsun» dedi.

127 — İsraf eden ve Rabbinin ayetlerine inanmayan kimseyi işte böyle cezalandırırız. Ahiret azabı kesinlikle daha şiddetli ve daha süreklidir.

128 — Onlardan önce nice nesilleri yok etmiş olmamız onları yola getirmedi mi? Üstelik onların yurtlarında gezip dolaşırlar. Kuşkusuz ki bunda akıl sahipleri için birçok ibretler vardır.

129 — Eğer Rabbinden bir hüküm geçmiş olmasaydı, onlara muhakkak (azap verilmesi) gerekli olurdu. Fakat onun tayin edilmiş bir zamanı vardır.

130 — (Ey Muhammed) onların dediklerine sabret. Hem güneşin doğmasından hem de batmasından önce Rabbini hamd ile tesbih et. Gecenin bir kısım vakitlerinde ve gündüzün etrafında da onu tesbih et ki Allah'ın rızasına nail olasın.

131 — Kâfirlerden bir kısmına, kendilerini denemek için verdiğimiz dünya hayatının süsüne gözlerini dikme. Rabbinin rızkı hem daha hayırlıdır hem de daha sürekli.

132 — Ailene namazı emret. Kendin de namaza sabır göster. Biz senden herhangi bir rızık istemiyoruz. Seni biz rızıklandırıyoruz. Sonuç, takva içindir.

133 — Onlar: (Muhammed) bize rabbinden bir mucize getirmeli değil miydi?» dediler. Onlara önceki kitaplarda bulunan apaçık deliller gelmedi mi?

134 — Eğer biz onları ondan önce bir azapla helâk etseydik, muhakkak: «Rabbimiz bize bir peygamber gönderseydi de rezil ve rüsvay olmazdan önce ayetlerine uysaydık» derlerdi.

135 — (Ey Muhammed) De ki: «Herkes akibetini beklemektedir. Siz de bekleyin. Yakın bir zamanda kimin doğru yolun yolcusu olduğunu ve kimin hidayete erdiğini bileceksiniz».

(126) *«(Allah): İşte böyle, çünkü...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak bu ayette onun körlük sebebini izah ediyor. Yani bu ayetten, sana gelen mucize ve ayetleri terkettin. Onlardan yüz çevirdin. İşte sen de bugün ateşte terkedileceksin, hayr konusunda unutulacaksın, rahmet sana nail olmayacaktır şeklinde bir anlam çıkarmak mümkündür.

(127) *«İsraf eden ve Rabbinin ayetlerine...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetteki israf, şehvetlere dalmak, Allah'ın ayetlerinden yüz çevirmek suretiyle yapılan israftır. Böyle yapan ve Allah'ın ayetlerine iman etmeyen bir kimse bu şekilde azap görür. Ahiret azabı ise, kör olarak haşredilmektir. Veya ateşle olan azaptır. Yani bu körlükten sonraki ateş, daha şiddetli ve sıkıntılı hayattan daha devamlıdır. Kör olarak haşredilen bu kişi cehenneme girdikten sonra körlüğü ortadan kalkar ki yerini ve halini görsün, bilsin. Veyahut ta ayetleri terk etmenin cezasının ne olduğunu görüp, anlayabilsin.

(128) *«Onlardan önce nice nesilleri...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin başındaki *«Yehdi»* fiilinin faili ya Allah'tır veya Allah'ın Rasûlü'dür. Yahut ta Kur'an'dır. Yani Allah veya Rasûlü yahut Kur'an: Onlara (Mekke kâfirlerine), onlardan önce nice nesilleri helâk ettiğimizi açıklamadılar mı ki Mekke kâfirleri o nesillerin meskenlerinde dolaşıp duruyorlar. Yani Şam'a, Yemen'e gittiklerinde, sefer yaptıklarında helâk olan kuşakların diyarından geçerler. Şam'a giderken, Hicr ehlinin, Semud'un, Lut'un köy ve mekânlarından geçerler. Yemen'e giderken de başka nesillerin kalıntılarını görürler. Bu durumda akıl sahipleri için birçok ibretler vardır.

(129) *«Eğer Rabbinden bir hüküm geçmiş...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Burada *«Kelime»* Cenab-ı Hakk'ın Muhammed ümmetinin azabını Kıyamet'e kadar tehir edeceğinin vaadidir. Yani eğer bu hak sebkad etmeseydi helâk onların yakasına yapışacaktı. Âd ve Semud'un başına gelen bunların da başına gelecekti. Ayetin metnindeki *«Lizamen»* kelimesi mastardır. Mübalağa için vasfolmuştur. Veya ism-i alettir. Bu takdirde bu azap onlrain yakalarına çokça yapışmış olduğundan dolayı kendilerinden ayrılmaz mânâsını ifade eder. Bu hal, bu tabirle ifade edilmiştir. Ayrıca *«Belirtilen bir ecel»* vardır, bundan dolayı Cenab-ı Hak ,Âd ve Semud'un başına gelenleri onların başına getirmemiştir. Yani azabın tehiri hususundaki ilahi vaad, ömürleri veya azapları için tayin edilen zaman —ki o da Kıyamet Günü veya Bedir Günü'dür— olmasaydı azap onların yakasına yapışacaktı.

(130) *«(Ey Muhammed) onların dediklerine...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak burada Hz. Muhammed'e kâfirlerin sözlerine karşı sabır göstermesini, güneşin doğuşundan ve batışından önce ve gecenin bazı saatlerinde Allah'ın hamd ile onu tesbih etmesini emretmektedir. Bu ayet aynı zamanda beş vakit namaz emrini de getirmektedir. Zira güneşin doğuşundan önceki zaman sabah namazının zamanıdır. Batışından önceki zaman da öğle ile ikindi namazının vaktidir. Veya sadece ikindi vaktinin zamanıdır. Gecenin saatleriyle ise akşam ve yatsı namazları kastedilmektedir. Cenab-ı Hak önce sabah namazını zikretmiştir, çünkü onun fazileti daha fazladır. Zira kalp o zaman daha fazla huşu içindedir. Nefis istirahate o zaman daha meyillidir. Buna rağmen insan kalkıp namaz kılarsa daha faydalı olur. Cenab-ı Hak bunun için başka bir ayette *«Şüphesiz gecenin naşiesi tesir bakımından daha şiddetli, söz bakımından daha kuvvetlidir»* buyurmaktadır.

*«Gündüzün etrafı»*ndan maksat sabah ve akşam namazlarıdır. Bunlar daha önce zikredilmesine rağmen Cenab-ı Hak önemlerini belirtmek bakımından tekrar etmektedir. Gündüzün iki tarafı olmasına rağmen çoğul şeklinde, *«Etraf»* denilmektedir. Çünkü burada tesniye ile çoğulun iltibası (karışması) bahis konusu değildir. Veya Allah burada, gündüzün etrafında öğle namazını kastetmektedir. Çünkü öğle birinci yarının sonu, ikinci yarının da başlangıcıdır. *«Etraf»* kelimesinin çoğul şeklinde getirilmesi iki yarının bahis konusu edilmesindendir. Veya gündüz cins olarak kabul edilmiştir. Veya gündüzün parçalarında yapılan nafile ibadetler nazarı itibara alınmıştır.

Allah'ın hamdiyle, hidayetinden dolayı Allah'a hamdedici olduğun halde namazı kıl. Senin muvaffak ettiğinden dolayı, hamdedici olduğun halde onu tenzih et. Şirkten uzak tut. Bunu yaparsan umulur ki Allah'ı razı edersin. Bu vakitlerde *«Allah'ı razı*

etmek» veya *«Allah'ı razı eden bir harekette bulunmak ümidiyle»* namaz kıl.

Ayetin sonundaki *«Terda»* kelimesi *«Turda»* şeklinde okunmuştur ki o zaman *«Umulur ki sen onun sevabını alırsın»* veya *«Rabbin senden razı olur»* demektir. Müslim ve Buhari'nin ittifakla Cerir bin Abdullah'tan rivayet ettikleri bir hadiste şöyle deniliyor: «Biz Rasûlullah'ın yanındaydık. Ondördünde olan aya baktı ve şöyle buyurdu:

«Şüphesiz siz rabbinizi gözünüzle şu ayı gördüğünüz gibi göreceksiniz. Size onun görünmesinde herhangi bir zulüm yapılmayacaktır. Eğer güneşin doğuşundan önceki namazları kılmak hususunda elinizden mağlûp olmamak geliyorsa onu yapın» dedikten sonra bu ayeti sonuna kadar okudu.»

İmam Ahmed şöyle rivayet ediyor: «Allah'ın Rasûlü *«Güneşin doğuşundan ve batışından önce namaz kılan bir kimse ebediyen cehenneme girmez»* demiştir. (Hadisi Müslim ve Abdülmelik bin Umeyr hadisinden bu senetle rivayet etmiştir).

Müsned ve Sünen'de İbn Ömer'den şöyle bir rivayet geliyor: *«Cennet ehlinin mertebece en düşüğü o kimsedir ki mülküne iki bin senelik bir mesafeden bakar (Yani mülkü normal yürüyüşle ikibin senede katedilebilecek bir mesafededir) o en yakınına baktığı gibi en uzak yerine de bakar. Derece bakımından cennetliklerin en yücesi günde iki defa Allah'ın cemalini gören kimsedir.»*

(131) *«Kâfirlerden bir kısmına kendilerini...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Burada Cenab-ı Hak habibine *«Bu servet içerisinde yüzen kâfirler ile onların benzerlerine bakma»* diyor. Çünkü onların bu

serveti dünyanın geçici metaı ve perde şeklindeki nimetidir. Onları bununla denemek için vermiştir. Kullarından nimete karşı hakkıyla şükredenler pek azdır.

Mücahid; «*Onlardan*» zamiri zenginlere gider. Zenginlere verilen çifte servetlere bakma. Çünkü sana verilen onların servetinden daha hayırlıdır demiştir. Nitekim Cenab-ı Hak başka bir ayette: «*Andolsun, biz sana tekrarlananlardan yediyi ve büyük Kur'an'ı verdik. Sakın gözlerini onların elindeki servetlere dikme*» buyurmuştur. Böylece Allah'ın peygamberleri için Ahiret'te sakladığı azık çok büyüktür, ne hududu belirtilebilir, ne de kimse onu vasıflandırabilir. Çünkü Cenab-ı Hak, bu ayetin sonunda «*Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha devamlıdır*» demiştir.

(132) «*Ailene namazı emret. Kendin de...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak burada Rasûl-ü Ekrem'e «*Aile efradına namaz kılmayı emret ve bunun üzerinde ısrar et*» emrini veriyor. Bu hitab her ne kadar Rasûlullah'a yönelik ise de buna bütün ümmeti dahildir. Ehl-i beyti ise hususi olarak bu sözün muhatabıdırlar. Hz. Peygamber bu ayet indikten sonra her sabah namazında Hz. Ali ile Hz. Fatma'nın hanesine gidip «*Namaza kalkın*» diye haber veriyordu. Rivayet ediliyor ki, Hz. Zubeyr'in oğlu Urve, sultanların haberlerinden veya durumlarından bir şey gördüğünde süratle evine giderek «*kâfirlerden bir kısmına dünya hayatının ziyneti olarak verdiğimiz*» ayetini sonuna kadar okur, sonra namaz için nida eder; «*Allah'ın rahmeti sizin üzerinize olsun. Namaza kalkın*» der ve namaz kılardı. Hz. Ömer de aile efradını gece namazına kaldırırdı ve bu ayeti delil olarak okurdu. Cenab-ı Hak bu ayette Rasul-ü Ekrem'e «*Biz senden kendine ve onlara rızık vermeni istemiyoruz. O rızkı elde etmek için namazı bırakman gerekmez. Biz hem senin hem de onların rızkına kefiliz*» buyur-

maktadır. Rasûl-ü Ekrem'in ailesi bir tarlaya girdiğinde bu yüzden onlara namaz kılmalarını emrederdi. Zira Cenab-ı Hak başka bir ayette *«Cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım. Onlardan herhangi bir rızık istemiyorum. Bana bir şey yedirsinler istemiyorum. Kesinlikle Allah rezzaktır»* buyurmuştur.

Ayetin sonundaki *«Akibet takva içindir»* cümlesindeki *«Akibet»* cennet demektir. Yani cennet takva ehline aittir. En güzel sonuç ehl-i takvanındır.

(133) *«Onlar: (Muhammed) bize Rabbinden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayette *«İlk sahifeler»* şeklinde geçen sözden maksat Tevrat, İncil ve peygamberlere gönderilen sahifelerdir. Rasûl-ü Ekrem'in o kitapların muhtevasından haber vermesi peygamberliğinin en büyük mucizesidir. Çünkü o ümmiydi. Ne yazı biliyor ne de herhangi bir kitap okuyabiliyordu. Bazı müfessirler de *«O kitaplarda Peygamber'in peygamberliğine dair müjdeler vardı.» «O müjdeler onlara gelmedi mi? O müjde Peygamber'in büyük mucizelerinden birisiydi»* demişlerdir.

Bazıları da ayetin yorumu *«İnkâra kaçan ümmetleri helâk ettiğimizin haberi onlara gelmedi mi?»* demişlerdir. Bazıları ise ayeti *«peygamberlerinden ulu orta mucizeler isteyenleri yok ettiğimizin haberi kendilerine gelmedi mi?* şeklinde yorumlamışlardır.

(134) *«Eğer biz onları ondan önce...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Eğer Hz. Muhammed peygamber olmadan ve kendisine Kur'an inmeden önce Mekke müşriklerini azap ile helâk etmiş olsaydı *«Ey Rabbimiz ne olurdu bize Peygamber gönderseydin de biz zelil ve rüsvay olmazdan evvel ayetlerine uysaydık»* diyeceklerdi.

(135) *«(Ey Muhammed) De ki: Herkes akibetini...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu hitap Hz. Muhammed'edir. *«Ey Muhammed sen onlara de ki, mümin-kâfir herkes zamanın neticesini bekler. Zamanın kimin aleyhinde tecelli edeceğini, kime yardımcı olacağını siz de bekleyiniz.»*

Ayetin metninde geçmekte olan *«Es-Seviye»* kelimesi müstakim demektir. Müstakim yoldan maksat da müstakim din ve hidayet olan İslâm dinidir.

«Siz yardımla hak dine hidayet olanın kim olduğunu bileceksiniz» veya *«Kıyamet Günü'nde kim cennet yoluna hidayet olmuştur bileceksiniz.»* Burada tehdit ve korkutma vardır. Cenab-ı Hak bu ayette sureyi neticelendirmiştir. Yani gelecekte dosdoğru yolun sahipleri biz miyiz, siz misiniz bunu göreceksiniz ve bileceksiniz.

Zemahşerî *«Keşşaf»*ında *«Bu kelime «Es-Sevai» şeklinde de okunmuştur»* der. Bu takdirde lâfız orta ve adil veya dümdüz anlamına gelir. Beyzavî, *«Bu kelime «Es-Sui» şeklinde de okunmuştur»* diyor. O zaman şer mânâsını ifade eder. Anlamı ise şöyle olur: *«Şer yolun ashabının kimler olduğunu bileceksiniz. Doğru giden kimseyi ve doğru giden kimsenin arkadaşlarının da kimler olduğunu bileceksiniz.»*

TÂHÂ SÛRESİ'NİN SONU

ENBİYA SÛRESİ

SÛRE : 21

GİRİŞ

Bu sure İbn Merduveyh'in İbn Abbas ve İbn Zübeyr'den rivayet ettiğine göre Mekke'de nazil olmuştur.

El-Bahr'da «*Bu surenin Mekke'de nazil olduğunda ittifak vardır*» denilmektedir. Fakat İmam Suyuti, El-İtkan'da, 44. ayet müstesna diğer ayetlerin hepsinin Mekke'de nazil olduğunu söylemektedir. Bu sure Kufî'lerin sayımına göre 112 ayettir. Başka sayımlara göre 111 ayettir. Bunu Tabersî ve Ed-dânî de ifade etmişlerdir. Bu surenin Tâhâ Suresi'yle ilişkisi çok açıktır. Bu sure büyük bir suredir. Burada büyük mev'izeler vardır. Nitekim İbn Merduveyh, Hilye'de Ebu Nuaym ve İbn Asakir, Amr bin Rebia'dan şöyle rivayet etmişlerdir: «Amr'ın evine misafir olarak bir Arap geldi. Amr ona çok ikramda bulundu ve onun hakkında Hz. Peygamber'le konuştu. Bu hadiseden sonra o kişi tekrar Amr'a geldi ve şöyle dedi: «*Ben Hz. Peygamber'den bir arazi istedim —ki Arap memleketinde onun gibisi yoktur—. Onu ve ondan daha üstününü bana verdi. Ben o araziden bir kısmını bana yapmış olduğun iyiliğe karşılık sana vermek istiyorum. O senin ve senden sonra gelecek olan zürriyetinin de olacak.*»

Bu sözleri dinleyen Amr, «*Senin bana vereceğin araziye ihtiyacım yok. Bugün bir sure nazil oldu. O sure bizi dünyadan tamamen uzaklaştırdı*» dedi ve bu sureyi sonuna kadar okudu.

Bu surenin kelimeleri 1168, harfleri ise 4890'dır.

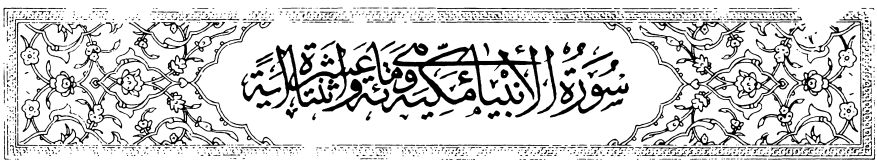

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِيْ غَفْلَةٍ مُّعْرِضُوْنَ ۝١
مَا يَاْتِيْهِمْ مِّنْ ذِكْرٍ مِّنْ رَّبِّهِمْ مُّحْدَثٍ اِلَّا اسْتَمَعُوْهُ وَهُمْ يَلْعَبُوْنَ ۝٢ لَاهِيَةً
قُلُوْبُهُمْ ؕ وَاَسَرُّوا النَّجْوَى ۖ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا ۫ هَلْ هٰذَاۤ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ ۚ
اَفَتَاْتُوْنَ السِّحْرَ وَاَنْتُمْ تُبْصِرُوْنَ ۝٣ قٰلَ رَبِّيْ يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي
السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ ۖ وَهُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ۝٤ بَلْ قَالُوْۤا اَضْغَاثُ
اَحْلَامٍ بَلِ افْتَرٰىهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ ۚ فَلْيَاْتِنَا بِاٰيَةٍ كَمَاۤ اُرْسِلَ
الْاَوَّلُوْنَ ۝٥ مَاۤ اٰمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنٰهَا ۚ اَفَهُمْ
يُؤْمِنُوْنَ ۝٦ وَمَاۤ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ اِلَّا رِجَالًا نُّوْحِيْۤ اِلَيْهِمْ فَسْـَٔلُوْۤا
اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ۝٧ وَمَا جَعَلْنٰهُمْ جَسَدًا لَّا يَاْكُلُوْنَ
الطَّعَامَ وَمَا كَانُوْا خٰلِدِيْنَ ۝٨ ثُمَّ صَدَقْنٰهُمُ الْوَعْدَ
فَاَنْجَيْنٰهُمْ وَمَنْ نَّشَآءُ وَاَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِيْنَ ۝٩
لَقَدْ اَنْزَلْنَاۤ اِلَيْكُمْ كِتٰبًا فِيْهِ ذِكْرُكُمْ ؕ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ۝١٠

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

1 — İnsanların hesapları yaklaştı. Onlar ise hâlâ gaflet içindeler ve aldırmıyorlar.

2 — Rablerinden kendilerine gelen her yeni uyarıyı kesinlikle eğlenerek dinlerler.

3 — Onların kalpleri gaflet içindedir. Zulmedenler; «Bu sizin gibi bir beşer değil midir? Göz göre göre sihre mi geliyorsunuz?» şeklindeki fısıldaşmalarını gizlediler.

4 — (Peygamber) dedi ki: «Rabbim gökte ve yerde her söyleneni bilir. O işiten ve hakkıyla bilendir».

5 — (Kâfirler): «Hayır! Onun söyledikleri saçma sapan rüyalardır. Hayır! Kur'an'ı o uydurmuştur. O şairdir. Önceki peygamberlerin gönderildikleri gibi, bize bir mucize getirsin» dediler.

6 — Onlardan önce helâk ettiğimiz kasaba (halkından) kimse iman etmemişti. Şimdi onlar mı iman edecekler?

7 — Senden önce peygamber olarak sadece erkekleri gönderdik ki kendilerine vahyolunurdu. Bilmiyorsanız ehli kitaba sorun.

8 — Biz peygamberleri yemek yemeyen cesedler kılmadık. Onlar dünyada ebedi de değillerdi.

9 — Sonra onlara verdiğimiz vaade sadık olduk. Onları ve dilediklerimizi kurtardık. (Küfürde) ileri gidenleri ise helâk ettik.

10 — Andolsun ki size içinde zikrimiz (şeref ve şanımız) bulunan bir kitap indirdik. Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?

(1) *«İnsanların hesapları yaklaştı. Onlar...»*

Bu Ayetin Tefsiri

İnsanların hesabının yaklaşması, geçmişe nazarandır veya Allah katında böyledir. Çünkü Cenab-ı Hak başka bir ayette *«Onlar uzak görüyorlar, biz onu yakın görüyoruz»* diyor. Diğer bri ayette de *«Onlar senden azabı acele istiyorlar. Allah vaadine muhalefet etmez. Kesinlikle Allah katında bir gün sizin saydıklarınızdan bir sene kadardır»* buyuruyor.

«Her gelen yakındır» sözüne göre bu tabir kullanılmış da olabilir. Uzak, ancak inkıraza uğrayanlardır ve geçmiş olanlardır. Yani *«İnsanların hesabı yaklaştı»*. Buradaki *«İnsanlar»* ile kâfirler kastedilmektedir. Çünkü ayetin sonunda *«Onlar ise hâlâ bundan gafildirler ve yan çizip aldırmıyorlar»* buyuruluyor. Yani düşünmekten yüz çevirmişlerdir.

Ebussuud Efendi, *«Hesabın insanlardan uzak olmasından sonra onlara yaklaşmasından maksat, hesabın onlara her saatte bir evvelki saatten daha çok yaklaşması demektir»* demiştir.

Onlar tam bir gaflet ve umumi bir cehalet içerisindedirler. Allah'ın birliğini, kitap ve peygamberlerine iman etmeyi, hesap ve sevabın, ikabın varlığını ve Rasûlullah'ın getirdiği emirleri bilmemektedirler.

Allah'ın ayetlerinden, Allah'a imanı gerektiren mucizelerden, insanı tehlikeden kurtaran durumdan yüz çevirmişlerdir. Yani hem gâfildirler hem de yüz çevirmektedirler. Tam mânâsıyla gaflete dalmışlardır.

(2) *«Rablerinden kendilerine gelen...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetteki *«zikir»den* maksat, Kur'an'dan bu ayet ininceye kadar gelen kısımlardır. Çünkü bu ayetler onlara mükemmel bir öğüt sunmakla beraber, durumlarını da en açık şekilde kendilerine belirtmektedir. İşte o ayetler adeta zikrin ta kendisi olmuşlardır. *«Min Rabbihim»* tabiri ayetlerin faziletine, şerefine, bu ayetler karşısında kâfirlerin yaptıklarının şenaatine işaret etmektedir. *«Rab»* tabirinin kullanılması bu kötülüğü daha da şiddetlendirmek içindir. Çünkü onlar gelen her zikri oynayarak dinlerler.

(3) *«Onların kalpleri gaflet...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Kalpleri gafil olduğu halde onu dinlerler. Yani Rablerinden ihdas edilmiş zikir, herhangi bir halde değil de o zikir ile alay ettikleri ve kalpleri ondan gafil olduğu halde gelmiştir.

Ayetin başındaki *«Lâhiyeten»* kelimesi, ya bir şeyden uzaklaşma, onu anmayı terketmek ve ondan yüz çevirmek veya ondan gafil olup onu unutmak demektir. Evet, onlar bu zikirden faydalanmadıkları için sanki hiç şuurları olmamıştır. Ondan hiç haberdar olmamışlardır. Ayetin metnindeki *«muhdesin»* kelimesinden maksat, teceddüd (yenileme) dür. Bu ancak önünde yokluk varsa olur. Kur'an'ın bu kelime ile nitelendirilmesi, inişi

itibarıyladır. Yani Kur'an'ın inişi yenilenir. Bu zatı itibarıyla değildir. Kur'an'ın zatı ise kadimdir. Şayet *«zatın sıfatıdır»* denilirse bu kelâmı lafzîye göre olur.

Hasan bin Fadl *«Bu ayetteki zikirden maksat Rasûl-ü Ekrem'dir»* dedi. Çünkü Hz. Peygamber'e başka bir ayette de *«Zikir»* denilmiştir: *«Doğrusu Allah sizin için bir zikir indirmiştir. O size Allah'ın açık ayetlerini okuyan bir peygamberdir».* (Talak: 10-11)

Metindeki *«Necva», «Tenaci»* kökünden gelen bir isimdir. Bu iş ancak gizlice olur. Cenab-ı Hak hem *«Necva»* kelimesini hem de *«gizlice konuşmak»* mânâsını ifade eden *«eserru»* fiilini kullanarak, mübalâğaya işaret etmektedir. Bu ayetin terkibi hususunda birçok görüş ileri sürülmüştür. En kuvvetli görüş, ayetin metnindeki *«elleziyne»* kelimesinin *«eserru»*daki *«vav»*ın bedeli olması şeklindeki görüştür. Veya o *«vav»*ın cem'i alâmeti, *«elleziyne»* nin de fiilin faili olmasıdır.

O zalimlerin gizlediği söz: *«Bu kişi (Rasûl-ü Ekrem) sizin gibi bir beşerden başka bir şey değildir. Artık göz göre göre sihre mi inanıyorsunuz?»* sözüdür.

Yani onlar şunu kastediyorlar: Muhammed sizin gibi bir beşerdir. Onun getirdiği bir sihirdir ve siz bunu biliyorsunuz. Buna rağmen ona varıp kendisine itaat etmek suretiyle nasıl huzurunda bulunacaksınız? Oysa siz onun getirdiğinin sihir olduğunu açıkça görüyorsunuz.. Tabii bu sözü inançlarında yerleşen bir noktaya bina ederek söylüyorlardı. O nokta da şuydu: Peygamber ancak melek olabilir. Beşer eliyle meydana gelen harikulâde mucizeler sihir kabilindendir.

Onlar bu ayetteki *«sihir»* kelimesiyle Kur'an'ı kastetmektedirler. Böylece mübalâğalı bir şekilde Kur'an'ın hak olduğunu inkâr etmektedirler. Zira onlar peygamberliğin yıkılmasına, Allah'

ın nurunun söndürülmesine dair birtakım çabalar içindeydiler. Onun için bunu söylediler. *«Fakat Allah nurunu muhakkak tamamlayacaktır. Müşrikler istemeseler de».*

(4) *«(Peygamber) dedi ki: Rabbim gökte ve...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin başındaki fiilin faili Rasûl-ü Ekrem'dir. Nitekim bazı kıraatlerde *«Kale»* yerine *«Kul»* kelimesi kullanılmıştır. O zaman emir peygambere veriliyor demektir. Yani Allah onların sırlarını peygamberine izhar ettikten sonra Rasûl kendilerine bu sözü söylemiştir: *«Rabbim gökte ve yerde söylenen her sözü bilir»;* yani gizlisini de açığını da bilir.

(5) *«(Kâfirler): Hayır! Onun söyledikleri...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet onların daha önceki sözleriyle yetinmediklerini, Kur'an'a sihir demekle kalmadıklarını, aksine ona *«karışık rüyalar»* dediklerini, *«O nefsinden gelen bir iftiradır. Onun aslı astarı yoktur»* veya *«O bir şairdir. Getirdiği de şiirdir. Dinleyene, hakikati olmayan birtakım mânâlar aşılamaktadır»* şeklindeki sözler söylediklerini açıklamaktadır. Evet, aciz kalan bâtıl ehli müterediddid bir şekilde söz söylerlerdi. Zira onlar bâtıl ile efdal ve basit ile efdal arasında bocalayıp dururlardı.

Ayette kullanılan ilk *«Bel»* edatı Cenab-ı Hakk'ın kelâmıdır. İkinci ve üçüncüsü ise Cenab-ı Hakk'ın onların konuşmalarından hikâye etmesidir. İkisi de daha önceki iddialarını iptal etmektedir. Çünkü onlar müterediddid ve iftiralarında şaşkın bir şekilde dolaşırlardı.

ŞİİRİN GENEL KARAKTERİ

Şiirin hayallerden meydana geldiği hususu ekseriyete göredir. Dolayısıyla bu Hz. Peygamber'in *«Şiirin bir kısmı hikmettir»* hadisiyle ters düşmemektedir. Çünkü bu azlık bakımından, diğeri de çokluk bakımındandır.

«Şair» kelimesi *«yalancı»* mânâsında kullanılmıştır. Hatta Rağıb, Müfredat'ında, *«Kur'an'daki şair kelimesi tab'an yalancı olan mânâsında kullanılır»* demiştir. Bu tevile binaen onlar Hz. Peygamber'in (hâşâ) yalan uydurduğuna kaildirler.

«Bize mucize getirsin» cümlesi mukadder bir şartın cevabıdır. Sanki şöyle denilmektedir: Eğer bizim dediğimiz gibi değilse ve kendisinin iddia ettiği gibi gerçekten Allah'ın elçisi ise bize bir mucize getirsin.

«Nitekim daha öncekiler de bu şekilde gönderilmişlerdir» şeklindeki sözleriyle daha önceki elçilerin peygamberliklerini tasdik ediyorlar demektir. Fakat samimiyetten gelen bir söz değildir bu. Ancak şaşkınlıkları sebebiyle böyle bir söz söylemişlerdir.

(6) *«Onlardan önce helâk ettiğimiz...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet genel bir kaide getirmektedir. Şöyle ki: Peygamberlerinden mucize isteyen ümmetler, istedikleri mucize tahakkuk ettikten sonra iman etmemişlerdir. Bu sebeble de Cenab-ı Hak köklerini kazımış, nesillerini kesmiştir. Küfürde, nifakta, kibirde, gururda kat kat önce olan bu müşrikler mi yoksa Hz. Muhammed'in muhatabı olan kâfirler mi iman edeceklerdir? Onların istedikleri mucize verilse de iman etmezler. Bu bakımdan diğer

ümmetlere tatbik edilen sistem kendilerine de tatbik edilecektir. Ancak Cenab-ı Hak (daha önce de geçtiği gibi), onları temelden yok etmeyecek şekilde kendilerine azab vereceğini vaadetmiştir.

(7) *«Senden önce peygamber olarak...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet *«Peygamber ancak melek olabilir»* iddiasının cevabını teşkil etmekte ve aynı zamanda da Rasûlullah'a teselli vermektedir. Yani *«Senden önce ancak insanlar peygamber olarak gönderilmiştir.»*

Bu ayetteki *«ehl-i zikir»*den maksat, Tevrat ve İncil ehlidir ki Hz. Muhammed'e iman etmişlerdir. (Bu yorum Süfyan es-Sevrî'ye aittir). Onlara *«ehl-i zikir»* denilmesi, peygamberlerin haberlerini biliyor olmalarından ötürüdür. Ancak bu haberler Araplar nezdinde bilinmiyordu. Nitekim Kureyş kâfirleri Ehl-i Kitab'a müracaat ederek Hz. Muhammed'in durumunu soruyorlardı.
İbn Zeyd; *«Buradaki zikirden maksat Kur'an'dır»* der. Yani Kur'an ehli olan bilgin müminlerden sorun.

Cabir el Cafi'nin rivayet ettiğine göre, bu ayet nazil olduğu zaman Hz. Ali *«zikir ehliyiz»* buyurmuştur. Tevatürle sabit olmuştur ki peygamberler hep insanlardan gelmiştir. Dolayısıyla mânâsı şudur: Ey müşrikler! Hemen inkâra başlamayın. *«Peygamberin meleklerden olması uygundur»* sözünü hemen söylemeyin. Müminlerle münazara edin ki peygamberin insan olduğunu size açıklasınlar. Çünkü meleklere *«erkek»* denilmez. Zira erkek, ancak karşısında dişisi bulunan bir varlığa denir.

Bu ayet kadınlardan peygamber olmadığını tesbit etmekte ve dinde içtihad ve mezhebin varlığına delâlet etmektedir. Bura-

daki *«rical»* kelimesinden Ademoğulları kastedilmektedir. Fakat her Ademoğlu değil, sadece kendisine vahy gelen Ademoğlu peygamber olabilir. Avam tabakası, alimleri taklid etmek mecburiyetindedir. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın *«Eğer bilmiyorsanız ehl-i zikirden sorun»* ayeti bunu ifade etmektedir. Alimler *«Âmâ bir kimsenin, güvendiği, kıbleyi ayırd edebilecek bir kişiyi taklid etmesi zaruridir»* demişlerdir. Böylece ilmi olmayan bir kimse güvendiği bir alimi taklid etmek mecburiyetindedir.

Bu ayetten anlaşılıyor ki avam tabakasının fetva vermesi caiz değildir. Çünkü onlar haram ve helâlleri ifade eden mânâları bilemezler.

İmamiyye mezhebine mensup olanlar da *«ehl-i zikirden peygamberin âli kastedilmiştir»* derler. Fakat İbn Atiyye, *«İster ehl-i Kur'an, ister peygamberin âli zikredilmiş olsun, bu uygun bir tefsir değildir. Çünkü Kur'an'a muhatab olan müşrikler, hem müslümanları hem de ehl-i beyti hasım olarak tanıyorlardı. Bu bakımdan nasıl olur da «Onlara sorun» diye emir verilebilir?»* demiştir.

(8) *«Biz peygamberleri yemek yemeyen...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet beşerî tabiatın hükümlerinde peygamberlerin diğer insanlara örnek olduğunu açıklamaktadır. Metindeki *«ceseden»* kelimesi insanın, cinnin ve meleğin cismi demektir. Ragıb, *«Cesed, cisim gibidir. Fakat ondan daha özeldir»* demiştir. Halil, *«Yeryüzünde yaratılmış veya yaratılmamış diğer varlıkların hiçbirisi için —insan müstesna— cesed tabiri kullanılmaz»* diyor. Yani biz onları yemeyen cesetler olarak yaratmadık. Onlar (peygamberler) yemek ve gıdaya muhtaçtırlar. Ebedî ve bâkî değildirler. Ölüme mahkûmdurlar.

Ayetin zahirine bakılırsa müşrikler meleklerin ebedî olduklarına inanıyorlardı. Tıpkı felsefecilerin de meleklerin ebediliğine inanmaları gibi. Ancak filozoflar melekler için *«mücerred akıllar»* demektedirler.

(9) *«Sonra onlara verdiğimiz vaade sadık...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak burada *«Biz beşerden birtakım peygamberler gönderdik. Onlara vaadettiğimizde doğru davrandık. Muhammed de böyledir. O halde, ey müşrikler, Muhammed'i yalanlamaktan, ona muhalefet etmekten sakının!»* demektedir.

Görüldüğü gibi bu ayetler hem müşriklerin cevabını içermektedir, hem de muhtevalarında tehdid taşımaktadır.

«Onları ve onlara iman eden kimselerden dilediğimizi kurtardık.» Bu yorum müfessirlerin çoğunun benimsediği bir yorumdur. Bazı müfessirler ise *«onlardan ve başkalarından dilediğimizi kurtardık demektir»* dediler.

«Ve israfa düşenleri de helâk ettik.» İsrafa kaçanlardan maksat kâfirlerdir. Çünkü Cenab-ı Hak başka bir ayette *«kesinlikle israfçılar ateşin arkadaşları (yani ateş ehli) dırlar»* buyurur. Bu tefsir (yani kâfirlere *«müsrif»* demek), *«ateşin arkadaşlarıdırlar»* tabiri *«ateşi bırakmazlar ve orada ebedi kalırlar»* şeklinde mânâlandırılırsa böyledir. Zira ehl-i sünnete göre kâfirlerden başkaları ateşte ebedî değildir.

(10) *«Andolsun ki size içinde zikriniz...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet kasem cevabı olan «*lam*»la başlamıştır ve bu husus bu ayette gelen hükmün gayet önemli olduğuna işaret etmektedir. Bu, mezkur ayete muhatap olanların küfrün en yüksek tabakasında bulunduklarını ilan etmektedir. Buradaki hitap Kureyş' edir. Cenab-ı Hak burada Kur'an'ın hak olduğunu tesbit ve tahkik için bu kelâmı getirmektedir.

Bazıları «*Hitap burada bütün Araplara veya bütün ümmetedir*» demişlerdir. «*Size büyük ve azametli bir kitap indirdik. O kitapta sizin zikriniz vardır.*» Beyhaki'nin ve İbn'ul-Munzir'in İbn Abbas'tan rivayet ettiklerine göre «*onların zikri*»nden maksat, onların şöhret ve şerefleridir. Yani bu kitapta sizin için şerefi gerektiren bir durum vardır. Çünkü sizin dilinizle ve sizden olan bir peygambere inmiştir. Onun şerefiyle siz de şereflenirsiniz. O meşhur olursa siz de meşhur olursunuz. Çünkü siz o kitabın hamillerisiniz. Onun müşkülatını halletmekte başvurulacak yerlerden birisiniz.

Süfyan es-Sevri şöyle der: «*Buradaki zikirden maksat, güzel ahlâk ve güzel amellerdir.*» Hasan Basri'den gelen rivayetlere göre ayetin mânâsı şudur: «*O kitapta sizin muhtaç olduğunuz, dininiz hususunda size gerekli olan her şey vardır.*» Bazıları «*Hem dininiz hem de dünyanızla ilgili emirler, kitapta vardır*» demişlerdir. Bazıları da «*Zikir burada tezkir mânâsını ifade eder*» görüşündedirler. Yani o kitapta size vâz-u nasihat vardır. Bu son yorum tercih edilen bir görüştür. Kur'an'ın nazmına da uygun düşmektedir.

«*Acaba siz hâlâ akıl erdirmeyecek misiniz?*» cümlesi «*Bu kitap hakkında düşünmeyecek misiniz Onun hükümleri konusunda tedebbür etmeyecek misiniz?*» demektir.

Tahrir sahibi der ki: «*Ayetlerin siyakından anlaşılan husus*

şudur: O kitapta sizin çirkinliğinizin zikri vardır. Kötü ahlâkınız ortaya serilmektedir. Allah'ın peygamberlerini yalanlamak ve onlara karşı inat göstermek gibi davranışlarınız bildirilmektedir.» Fakat bu, uzak bir tevildir.

وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَّاَنْشَاْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا اٰخَرِيْنَ ﴿١١﴾
فَلَمَّآ اَحَسُّوْا بَاْسَنَآ اِذَا هُمْ مِّنْهَا يَرْكُضُوْنَ ﴿١٢﴾ لَا تَرْكُضُوْا
وَارْجِعُوْٓا اِلٰى مَآ اُتْرِفْتُمْ فِيْهِ وَمَسٰكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْـَٔلُوْنَ ﴿١٣﴾
قَالُوْا يٰوَيْلَنَآ اِنَّا كُنَّا ظٰلِمِيْنَ ﴿١٤﴾ فَمَا زَالَتْ تِّلْكَ دَعْوٰىهُمْ
حَتّٰى جَعَلْنٰهُمْ حَصِيْدًا خٰمِدِيْنَ ﴿١٥﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَآءَ وَالْاَرْضَ
وَمَا بَيْنَهُمَا لٰعِبِيْنَ ﴿١٦﴾ لَوْ اَرَدْنَآ اَنْ نَّتَّخِذَ لَهْوًا لَّاتَّخَذْنٰهُ
مِنْ لَّدُنَّآ اِنْ كُنَّا فٰعِلِيْنَ ﴿١٧﴾ بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى
الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهٗ فَاِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُوْنَ
﴿١٨﴾ وَلَهٗ مَنْ فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهٗ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ
عَنْ عِبَادَتِهٖ وَلَا يَسْتَحْسِرُوْنَ ﴿١٩﴾ يُسَبِّحُوْنَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ
لَا يَفْتُرُوْنَ ﴿٢٠﴾ اَمِ اتَّخَذُوْٓا اٰلِهَةً مِّنَ الْاَرْضِ هُمْ يُنْشِرُوْنَ ﴿٢١﴾
لَوْ كَانَ فِيْهِمَآ اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحٰنَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَرْشِ
عَمَّا يَصِفُوْنَ ﴿٢٢﴾ لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْـَٔلُوْنَ ﴿٢٣﴾ اَمِ اتَّخَذُوْا
مِنْ دُوْنِهٖٓ اٰلِهَةً قُلْ هَاتُوْا بُرْهَانَكُمْ هٰذَا ذِكْرُ مَنْ مَّعِىَ وَذِكْرُ
مَنْ قَبْلِىْ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ الْحَقَّ فَهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿٢٤﴾

11 — Halkı zalim olan nice memleketleri kırıp-geçirdik ve onlardan sonra başka kavimler yarattık.

12 — Bizim şiddetli azabımızı hissettikleri zaman, oradan hızla uzaklaşıp kaçıyorlardı.

13 — (Melekler) onlara: «Kaçmayın! İçinde şımarıp azdığınız refaha ve yurtlarınıza dönün. Çünkü hesaba çekileceksiniz (dediler).»

14 — (Kâfirler): «Yazıklar olsun bize! Biz gerçekten zalimlermişiz» dediler.

15 — Biz onları sönmüş kül yığını olarak biçilmiş bir ekin haline getirinceye kadar, sözleri hep bu feryad olmuştur.

16 — Biz göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş bir eğlence olarak yaratmadık.

17 — Eğer biz bir oyun ve oyalanma edinmek isteseydik, bunu kendi katımızdan edinirdik. Yapacak olsaydık, böyle yapardık.

18 — Bilâkis, hakkı bâtılın üstüne atarız da onun beynini parçalarız. Derhal canı çıkar. Allah'a yakıştırdığınız niteliklerden dolayı vay halinize!

19 — Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. O'nun nezdindekiler, O'na ibadet etmekten ne büyüklenirler ne de gına getirirler.

20 — Onlar gece gündüz tesbih ederler. Hiç ara vermezler.

21 — Yoksa yerden birtakım mabudlar edindiler de onlar mı diriltecek?

22 — Eğer o ikisinde (yerde ve gökte) Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, hiç kuşkusuz ikisi de bozulup giderdi. Arş'ın Rabbi olan Allah onların nitelendirmelerinden münezzehtir.

23 — Allah yaptıklarından mesul değildir. Fakat onlar mesuldürler.

24 — Yoksa O'ndan başka ilâhlar mı edindiler? De ki: «Kesin delilinizi getirin. İşte benimle birlikte olanların zikri ve benden öncekilerin de zikri budur. Fakat onların çoğu hakkı bilmez. Bundan ötürü de ondan yüz çevirirler».

(11) *«Halkı zalim olan nice memleketleri...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet *«Biz israfçıları helâk ettik»* cümlesini açmakta, onların nasıl helâk olduklarını beyan etmekte ve çokluklarına dikkati çekmektedir. Zira ayetin başındaki *«Kem»* kelimesi çokluğu ifade eder.

«O memleket zalimdi» ifadesi ehlinin zalim olduğu anlamına gelmektedir. *«O memleket»* ile de muayyen bir memleket kastedilmemiştir.

O memleket halkını helâk ettikten sonra onların yerine başka bir kavim getirdi ki bu kavmin onlarla hiç ilgisi yoktu. Yani daha öncekiler kökten helâk edilmişlerdi, nesilleri kesilmişti.

(12-13) *«Bizim şiddetli azabımızı hissettikleri zaman...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Ayetin metninde geçen *«Ehassu»* fiili duyuların birisiyle bir şeyi idrak etmek, hissetmek demektir. Yani onlar duyularıyla bizim şiddetli azabımızı idrak ettiklerinde ansızın o memleketten kaçmak için bineklerini hazırladılar.

Onlara gelen bu azap, muhtemelen zahiri duyuların birisiyle idrak edilebilecek nitelikteydi. Ayetin metnindeki «*yerkudun*» fiili, kişinin bindiği hayvanlara ayaklarıyla vurmak suretiyle onları koşuşturması demektir. Burada ise kaçmaktan kinayedir. Yani onlar süratle hayvanlarını kamçılayarak, azaptan uzaklaşmak için çaba sarfediyorlardı.

Onlara şöyle denildi: «*Sakın bunu yapmayın, koşmayın*». Bu sözü onlara söyleyen muhtemelen azap melekleridir veya orada bulunan müslümanlardır. Yani müslümanlar veya melekler bu sözü onlarla istihza etmek kabilinden söylemişlerdir.

«*İçinde, hududu aştığınız nimet ve lezzetlere ve meskenlerinize dönün. Hani siz meskenlerinizle iftihar ediyordunuz. Dönün, zira sorguya çekileceksiniz!*»; yani sizden sorulacak, mühim meselelerde sizinle istişare edilecek, tedbirlerinize başvurulacaktır. Veya başınızdan geçenler sizden sorulacak, ve siz de meskenlerinize gelen şeyleri izah edeceksiniz. Bunu hem biliyorsunuz, hem de gözlerinizle gördünüz. Veya askerleriniz ve köleleriniz size; «*Siz ne emrediyorsunuz? Bize hangi hedefi gösteriyor, çiziyorsunuz? Biz ne yapalım, neyi bırakalım?*» diye soracaklardır.

Bazıları da «*Onların meskenlerinden maksat ateştir*» demişlerdir. Bu takdirde «*meskenlerinize dönünüz*» ifadesiyle kastedilen şey «*ateşe girin*» demektir. Evet, bunu bu şekilde, onlarla alay etmek için söylemektedir. Muhtemel ki «*soru*»dan maksat mecaz yoluyla amellerinden sormak veya azap etmektir. Yani cehennemde sizden sorulsun. Veya ayetleri inkâr ettiğiniz ve yalanladığınız için size azap edilsin! Fakat bu son tefsir, ayetin zahirine ters düşmektedir.

(14) «*(Kâfirler): Yazıklar olsun bize...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Onlar kaçarak bile kurtulamayacaklarını ve azabın kesinlikle kendilerini istila edeceğini anladıklarında *«Ey bizim helâkimiz, hazır ol! Senin zamanındır. Kesinlikle biz zalimler idik»* derler. Evet, onlar burada zulümlerini ve azaba müstehak olduklarını ikrar ediyorlar. Pişmanlık duyuyorlar. Fakat artık pişmanlık bu zamanda fayda vermez.

Bazı kimseler, *«Bu pişmanlık ve itiraf, kılıçlarla boyunları kesilirken kendilerinden sadır olacaktır»* demişlerdir. Fakat melekler gökten *«onlara merhamet etmeyin, peygamberlerin öcünü onlardan alın»* diye bağırmışlar ve ordu onları öldürmeye devam etmiştir.

(15) *«Biz onları sönmüş kül yığını...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani *«Ey helâkimiz. Gel, hazır ol! Bu senin zamanındır. Biz zalimlerdendik»* sözlerini durmadan tekrar ediyorlardı.

Ayetin metnindeki *«Hâsid»* kelimesi biçilmiş bitki *«Hamid»* kelimesi de sönmüş ateş anlamındadır. Yani helâk hususunda onları biçilmiş bitkiler ve sönmüş ateş gibi yaptık.

(16-17) *«Biz göğü, yeri ve...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Cenab-ı Hak bu ayetlerde *«Biz bu tavan gibi görünen yüksek gökleri, beşiğe benzeyen yeri ve onların arasında bulunan mahlûkatı boş bir eğlence için yaratmadık. Ancak krallar tavan ve tabanlarını ve diğer süslerini eğlence edinirler. Biz göğü, yeri ve aralarındakini dinî kaideler, rabbani hükümler için yarattık. İbret dersi, marifetin delili olsun diye yarattık. Bununla beraber on-*

larda sayılamayacak kadar menfaatler vardır. Neticesi alınmayacak kadar hikmetler vardır. Onları hikmet ve maslahattan boş olarak yaratmadık» demek istiyor.

Fahreddin Razi'nin söylediği gibi, bu ayetler nübüvveti ispat ve peygamberliğe yöneltilen tenkidlerin hepsini bertaraf etmek içindir. Zira Kur'an'da göklerin, yerin ve ikisinin arasında bulunanların yaradılışındaki hikmet, icabet ve marifettir. Onları yerine getirenlerin mükâfatı, yerine getirmeyenlerin de cezası söz konusu edilmektedir. Bu da ancak kitap indirmekle, peygamberler göndermekle mümkün olabilir. Binaenaleyh peygamberliği inkâr eden bir kimse yer ve göğün bir oyuncak ve eğlence olarak yaratıldığını kabul ediyor demektir. Cenab-ı Hak böyle bir mânâdan yücedir, her noksanlıktan münezzehtir. Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr eden, onun eliyle meydana gelen mucizeleri eğlence ve oyuncak kabul ediyor demektir. Öyleyse bu ayet Rasûl-ü Ekrem'in peygamberliğini ispat ve ona gelen itirazları fasid olarak ortaya koymaktadır.

EĞLENCE ALLAH İÇİN MUHALDİR

17. ayetteki *«Lehven»* kelimesi 16. ayetin mânâsını pekiştirmek ve takrir etmek için gelen bir ayettir. Yani Cenab-ı Hak eğer biz bir lehv (eğlence) edinmeyi irade etseydik bu bizim tarafımızdan olurdu. Yani ilâhî bir lehv olurdu. Yani hikmet olurdu demek istiyor.

Siz bunu tarafımızdan bir lehv olarak edinmişsiniz. Bu ise ciddiyet ve hikmetin ta kendisidir ve eğer onu irade etseydik imtina ederdik mânâsını ifade eder. Zemahşeri *«katımızdan»* mânâsını *«kudretimizin cihetinden»* şeklinde yorumlamaktadır. Yani Zemahşeri'nin yorumuna göre *«eğer biz bunu irade etseydik onu edinirdik. Çünkü biz her şeye kâdiriz. Ancak biz onu irade etme-*

dik. Çünkü hikmet buna mânidir» şeklinde bir mânâ ortaya çıkmaktadır.

Keşf sahibi, *«Zemahşeri'nin tefsiri pek açık değildir»* diyor. Ama Beyzavi de, bazı diğer müfessirler de bunu böyle tefsir etmişlerdir. Bunun zahirinden lehv edinmenin Allah'ın kudretine dahil olduğu anlaşılmaktadır.

Alusi; *«Eğlence eksiklik taşıdığından dolayı Cenab-ı Hak hakkında muhaldir. Onu Allah'tan uzaklaştırmak vaciptir»* diyor.

(18) *«Bilâkis hakkı bâtılın üzerine...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mücahid, *«Hak Kur'an; bâtıl da şeytan demektir»* diyor. Yani Kur'an'ı şeytanın tepesine atarız ve Kur'an onu paramparça eder.

Bazı müfessirlere göre *«Hak»* burada hüccet demektir. Bâtıl da onların irad ettiği şüpheler ve Allah'ın sıfatlarından olmayan vasıfları Allah'a isnad etmeleridir. Fakat burada umum daha evlâdır. Yani hak ne olursa olsun, bâtıl da ne olursa olsun, hak, bâtılı parçalar.

Ayetin metninde geçmekte olan *«Nakzifu»* fiili *«gazaf»* kökünden gelir. Uzağa atmak, fırlatmak demektir. Bu, fırlatılan şeyin sert olmasını gerektirir. Tabii burada istiare vardır. Yani biz hakkı bâtıl üzerine varid kılarız. Hak, bâtılı tamamen parçalar, yok eder. Nitekim şiddetli bir şekilde kasaba ahalisinin başına getirdiğimiz gibi.

Ayetin metnindeki *«Zahikun»* kelimesi tamamen yok olmak,

silinip gitmek demektir. Yani o bâtıl sanki hiç yokmuş gibi bir hale gelir.

«Allah'a isnad ettiğiniz vasıflardan ötürü size yazıklar olsun» cümlesi Kureyş'e veya bütün kâfirlere yöneltilmiş ilâhî bir tehdittir. Yani o kasabaların ahalisinin başından geçen sizin de başınızdan geçecektir. Siz Allah'a lâyık olmayan vasıfları Allah'a verdiğinizden dolayı sizin için istikrar bulmuş bir veyl (helâk) vardır.

(19-20) *«Göklerde ve yerde ne varsa...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Göklerde ve yerde olan O'nundur» cümlesi, daha önce *«bütün mahlûkatı o halketmiştir»* cümlesini takrir ve tesbit etmekte, pekiştirmektedir. Bazıları *«Bu cümle 18. ayetin son cümlesine dahildir»* demişlerdir. Yani bütün mahlûkat, yaratmak, mülk, tedbir, tasarruf, diriltmek, öldürmek, azap, cezalandırmak, sevap vermek yönünden özel olarak Allah'a aittir. Ne başlıbaşına ne de başkasının uydusu olarak hiç kimse onlarda tasarruf edemez.

Cenab-ı Hak bu ayette azametinin genişliğini izah etmek istiyor. Bunun için *«Semavat»* kelimesini çoğul getirmiştir. Yani onların her birinde bulunan her şey onun mahlûku, onun mülküdür. Onun tedbir ve tasarrufundadır.

İmam Suyuti *«El-İtkan»* adlı kitabında, *«Sayı kastedildiği zaman «sema» çoğul olarak gelir. Cihet kastedilirse tekil olarak gelir»* demektedir.

*«Allah'ın katında olanlar»*dan maksat meleklerdir. Bu yorum Katade ve diğer tefsir alimlerinden rivayet edilmiştir. *«Allah'ın*

katından» maksat ise şeref demektir. Yoksa mekândaki kat demek değildir. Çünkü Allah mekândan münezzehtir.

«Onlar ne Allah'a ibadetten çekinir ve mağrur olurlar, ne de yorulurlar. Onlar gece gündüz hep Allah'ı tesbih ederler» cümlesi mukadder bir suale cevap teşkil etmektedir. Sanki *«Onlar ibadetlerinde ne yapıyorlar, Allah'a nasıl ibadet ediyorlar?»;* yani *«sen yücesin, ortağın yoktur»* diyorlar denilmektedir.

«Onlar gevşemezler», yani onlar Allah'ı durmadan tenzih ve tâzim ederler. Bütün vakitlerde Allah'ı temcid ederler. Onlar tesbihlerine hiçbir zaman aralık vermezler. Onlar için başka bir meşguliyet bahis konusu değildir.

Fakat eğer *«Allah'ın katındakiler»*den bütün melekler kastedilirse o vakit meleklerden bazıları Allah'a elçilik vazifesi görüyorlar ve risaletini peygamberlere getiriyorlar. Tebliğ halinde onlardan tesbih çıkmıyor demektir. Bazıları durmadan kâfirlere lânet okurlar. Nitekim başka bir ayette böyle gelmiştir.

Burada bir noktaya daha dikkat çekmek gerekir: Meleklerin gece ve gündüz tesbih etmeleri, gökte gece ve gündüz olmasını gerektirmez. Çünkü burada onların tesbihata devam ettikleri ifade edilmektedir.

(21) *«Yoksa yerden birtakım mabudlar...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet o kâfirlerin suçlarından bir başkasını daha ortaya koymaktadır ki bu suçları peygamberliği yalanlamalarından, onlara tânetmelerinden daha korkunçtur. O da, taş ve madenler gibi yeryüzünün parçalarını ilâh edinmiş olmalarıdır. Onların iddialarına göre ilâhları, ölüleri kabirlerinde diriltip haşre göndere-

cektir. Bu ayette *«ilâh edinme»* değil, edinilen ilâhların insanları diriltip haşre gönderme gücü olduğu kanaati tenkid edilmektedir.

Çünkü bu husus tamamen gerçekleşmiştir. Yani onlar yerden ilâhlar edinmişlerdir. O ilâhları hakir ve cansız olmalarına rağmen ölüleri diriltip haşre gönderecek vasıfta kabul etmişlerdir. Hayır! Bu olmaz. Çünkü onların mabudları böyle bir özelliğe sahip değildir. Burada, puta tapanların böyle bir şey söylemedikleri iddia olunabilir.

Bunun cevabı şudur: Açıkça söylemiyorlardı. Fakat madem ki *«O putlar ilâhtır»* diyorlardı, o halde onlar ölüleri de diriltir iddiasında bulunuyorlardı demektir. Çünkü böyle bir şey uluhiyetin özelliklerindendir.

Ayetin sonunda gelen *«yunşirne»* fiili cumhura göre *«haşrederler»* demek olan *«Yeb'asune»* mânâsındadır. Bir alime göre *«yaratırlar»* mânâsına gelen *«yehlukune»* demektir.

(22) *«Eğer o ikisinde...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet mabudların taddüdünü iptal eder. Yani tapılacak tek mabud vardır, birkaçı yoktur. *«Onların ikisinde»* tabirindeki zamir, yer ile göklere raciqir. Yer ve gökten maksat ulvî ve suflî âlemlerdir. Ulvî ve suflî âlemlerden maksat, orada tasarruf edebilir, onları tedbir edebilir demektir. Yoksa Gelenbevî'nin vehmettiği gibi orada istikrar etmiş, tutunmuş demek değildir.

Ayetin metnindeki *«illâ»* kelimesi *«Gayru»* kelimesinin mânâ-

sını ifade eder. Yani ondan sonra gelen kendisinden önce geçene mugayirdir. Yani *«Yer ve gökte Allah'tan gayri mabud olsaydı onlar bozulup gidecekti.»*

(23) *«Allah yaptıklarından mesul değildir. Fakat...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Mümkündür ki bu cümle mukadder bir sualin cevabı olsun. O sual şudur: Yaratmak ve tasarruf, bir olan Allah'ın birliğini içeren uluhiyetteki birliğinin ispatından meydana gelmiştir. Sanki şöyle soruluyor: Madem ki Allah yaratan ve mutasarrıf mabuddur, niçin o peygamberleri yalanlayan, hakka karşı gelen kâfirleri yarattı? Niçin onları böyle yapmaktan caydırmadı? Bu soruya şöyle cevap verilebilir: *«Allah yaptığından mesul değildir.»* Yani hiç kimsenin hiçbir şeyde Cenab-ı Hakk'a itiraz hakkı yoktur. Zira o hakimdir, mutlaktır. İtiraza merkez olan bir şeyi yapmaz. Ama insanlar yaptıklarından dolayı sorguya çekilirler, onlara itiraz edilebilir. Bu hüküm Allah hakkında bütün fiillerine göredir. Kâfirlerin yaradılışı vs. Allah'ın bütün fiillerini kapsamaktadır. Yani hiçbir fiili için, *«Cenab-ı Hak bunu niçin yaptı?»* denilemez. Bu icmali cevabın işaret ettiğine binaen daha önce bahsi geçenden neşet eden sualin halledilmesinin vechi şudur: Allah kâfirleri, hatta bütün mükellefleri, onların haddi zatında neyin üzerinde olduğunu bilmektedir. Çünkü yaradılışın önünde irade vardır. İradenin önünde ilim vardır. İlim de malûma tabidir. Binaenaleyh ilim malûma birinci istidadın gerektirdiği ve kılınmayan gayriyetin subutunda olduğu gibi taalluk eder, bağlanır. Allah onları buna göre halkettikten sonra malûma tabi olan ilmin sebkat ettiği sırrı çıkarmak için onları mükellef kıldı. Taat mı ederler, taatten kaçarlar mı? Ki bunların ikisi de onların ezeli istidadında vardır. Cenab-ı Hak peygamberleri müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdi ki onların isteklerini harekete geçirsin, helâk olan, delili gördükten sonra helâk olsun. İnanan da yine delilden ötürü

inansın ve insanların Allah üzerinde bir hüccetleri kalmasın. Öyleyse kâfiri yaratmak sebebiyle Cenab-ı Hakk'a herhangi bir itiraz yöneltilemez. Ancak itiraz küfründen ötürü kâfirin üzerine yönelir. Çünkü onun küfrü, kendisinin kılınmayan gayriyetin subutundan olan istidadının tâbilerindendir. Cenab-ı Hakk'ın *«Biz onlara zulmetmedik, onlar kendi kendilerine zulmettiler»* meâlindeki ayeti de buna işarettir. Rasûl-ü Ekrem'in *«Hayrı bulan bir insan Allah'a hamdetsin. Hayrdan başkasını bulan insan sadece kendisini kınasın»* sözü de buna işarettir.

«Kullara gelince, onlardan işlediklerinin en incesine kadar hesap sorulur.» Çünkü onlar Cenab-ı Hakk'ın mülküdürler. Onun kullarıdırlar. Bu ayet kâfirlere bir ilâhî tehdiddir. Yani Cenab-ı Hak hiçbir zamanda, hiçbir vakitte yaptıklarından sorulmaz.

(24) *«Yoksa O'ndan başka ilâhlar mı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet mabud edindikleri putların gerçekten bâtıl olduğunu ve mabudluğun özelliklerinden olan, ölüleri diriltmek gibi hususiyetlerden mahrum olduklarını belirtmek suretiyle ilâhların olmasının kesin delillerle muhal olduğunu ve onların uluhiyet özelliklerinden mahrum bulunan putlar edinmelerinin bâtıl olduğunu tesbit etmeye geçmektir. Onları bâtıl davalarını ispat etmek için delil getirmeye zorlamaktır. Ayrıca bu ayet tüm semavi kitapların Allah'ın tevhidini, hak ve şirk koşmanın bâtıl olduğunu söylediklerini ortaya koymaktadır. Bu ayet aynı zamanda yeryüzünde bulunan mabudların butlanını (bâtıl olduğunu) belirttikten sonra mutlak şekilde (yani yerde, gökte ve nerede olursa olsun) mabudun varlığını iddia etmenin bâtıl olduğunu ilân etmeye geçiyor.

Başındaki hemze inkâr mânâsını ifade eden harftir. Yani onların edinmekte oldukları bâtıl mabudları reddetmek, çirkin ol-

duklarını göstermek ve bunun ne denli büyük bir suç olduğunu belirtmek içindir.

Ayetin metnindeki «*min*» kelimesi «*edindiler*» mânâsını ifade eden «*ittehezu*» fiiline bağlıdır. Ayetin mânâsı, uluhiyette tek ve şanının açık olmasına rağmen onlar Cenab-ı Hakk'ı aşıp uluhiyetin özelliklerinden tamamen mahrum olan birtakım şeyleri ilâh edindiler.

Ey Rasûlüm! Onları susturmak için onlara de ki: Selim akıl veya sıhhatli nakil ile iddianızı ispat edecek olan delillerinizi getirin.

Bazı müfessirler «*zikirden maksat kitap yani Kur'an'dır*» demişlerdir. Yani bu ümmete inen Kur'an bir kitap olduğu gibi diğer ümmetlere inen üç kitap ve sahifeler de birer kitaptır. Ona müracaat edin ve bakın acaba onların herhangi birinde tevhidi emretmekten, şirk koşmayı yasaklamaktan başka bir şey var mıdır?

Evet, bu cümle de onları susturmak için getirilen bir cümledir ve onların davalarını yıkmaktadır.

«*Hayır! Onların çoğu hakkı bilmezler. Bundan onun için yüz çevirirler*» cümlesi (yani ayetin bu son cümlesi) daha önce telkin edilen kelâma dahil değildir. Aksine Cenab-ı Hak tarafından delili mutalaa etmek suretiyle onları susturma emrinden sonra, «*onlar için delil getirmek fayda vermez*» açıklamasına bir geçiştir. Çünkü onlar hak ile bâtıl arasını ayırmayı iptal etmişlerdir. Böyle bir özellikleri yoktur. Bundan dolayı tevhidden daima yüz çevirirler, peygambere tabi olmaktan çekinirler ve üzerinde bulundukları sapıklığın farkında olamazlar. Velev ki delilleri onlara yüzbin defa getirmiş olasın.

وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا نُوْحِيْٓ اِلَيْهِ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ
اِلَّآ اَنَا فَاعْبُدُوْنِ ﴿٢٥﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا سُبْحٰنَهٗ ؕ بَلْ
عِبَادٌ مُّكْرَمُوْنَ ۙ﴿٢٦﴾ لَا يَسْبِقُوْنَهٗ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِاَمْرِهٖ يَعْمَلُوْنَ
﴿٢٧﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُوْنَ ۙ
اِلَّا لِمَنِ ارْتَضٰى وَهُمْ مِّنْ خَشْيَتِهٖ مُشْفِقُوْنَ ﴿٢٨﴾ وَمَنْ يَّقُلْ مِنْهُمْ اِنِّيْٓ اِلٰهٌ
مِّنْ دُوْنِهٖ فَذٰلِكَ نَجْزِيْهِ جَهَنَّمَ ؕ كَذٰلِكَ نَجْزِي الظّٰلِمِيْنَ
﴿٢٩﴾ اَوَلَمْ يَرَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَنَّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ كَانَتَا
رَتْقًا فَفَتَقْنٰهُمَا ؕ وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَآءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ ؕ اَفَلَا يُؤْمِنُوْنَ
﴿٣٠﴾ وَجَعَلْنَا فِي الْاَرْضِ رَوَاسِيَ اَنْ تَمِيْدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيْهَا
فِجَاجًا سُبُلًا لَّعَلَّهُمْ يَهْتَدُوْنَ ﴿٣١﴾ وَجَعَلْنَا السَّمَآءَ سَقْفًا
مَّحْفُوْظًا ۚ وَهُمْ عَنْ اٰيٰتِهَا مُعْرِضُوْنَ ﴿٣٢﴾ وَهُوَ الَّذِيْ خَلَقَ
الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ؕ كُلٌّ فِيْ فَلَكٍ يَّسْبَحُوْنَ
﴿٣٣﴾ وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ ؕ اَفَاْئِنْ مِّتَّ فَهُمُ
الْخٰلِدُوْنَ ﴿٣٤﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ؕ وَنَبْلُوْكُمْ
بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً ؕ وَاِلَيْنَا تُرْجَعُوْنَ ﴿٣٥﴾

25 — Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki ona; «Benden başka mabud yoktur, bana kulluk edin» diye vahyetmiş olmayalım.

26 — (Müşrikler); «Rahman çocuk edindi» dediler. Allah bundan münezzehtir. Melekler, (Allah'ın çocukları değil) sadece ikram olunmuş kullardır.

27 — Onlar, O'ndan önce söz söylemezler ve sadece O'nun emriyle hareket ederler.

28 — Allah onların önlerindekini de, arkalarındakini de bilir. Allah'ın rızasına ulaşmış olanlardan başkasına şefaat edemezler. Onlar Allah korkusundan titrerler.

29 — Onlardan, «Mabud o değil benim» diyen kimseyi biz cehennemle cezalandırırız. İşte biz zalimlere böyle ceza veririz.

30 — Kâfirler görmüyorlar mı ki (başlangıçta) göklerle yer bitişikken, biz onları ayırdık ve her canlıyı sudan yarattık. Yine de inanmayacaklar mı?

31 — Yer onları sarsmasın diye onun üstünde dağlar yarattık ve yürüyebilsinler diye orada geniş yollar açtık.

32 — Göğü (düşmekten) korunmuş bir tavan yaptık. Onlar ise hâlâ O'nun delillerinden yüz çevirip ibret almazlar.

33 — Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yaratan O'dur. Bunların her biri bir yörüngede yüzüp durmaktadırlar.

34 — (Ey Muhammed!) Senden önce hiçbir insana ölümsüzlük vermedik. Şimdi sen ölürsen, onlar ölümsüz mü olacaklar?

35 — Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak kötülük ve iyilikle deniyoruz. (Sonunda) hepiniz bize döndürüleceksiniz.

(25-26) *«Senden önce hiçbir peygamber...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ayet daha önce geçen ve tevhidi tesbite çalışan ayetlerin bir nevi takriridir. Eğer *«benden öncekinin zikridir»* tabirinden Tevrat, İncil ve Zebur kabul edilirse bu ayette tahsisten sonra tamim vardır. Zira sadece *«benden başka mabud yoktur, bana ibadet edin»* hükmü Tevrat, İncil ve Zebur'u alan peygamberlere gelmemiş, aksine bütün peygamberlere gelmiştir. Bu ayet peygamberimizden önce gelen bütün peygamberlerin de peygamberimizin daveti gibi davet aldıklarını, yani bütün peygamberlerin davasının bir olduğunu, temelde aynı olduklarını belirtmektedir.

«MELEKLER ALLAH'IN KIZLARIDIR» DİYEN KİMDİR?

«Onlar Rahman çocuk edindi dediler» cümlesi müşriklerden bir grubun işlediği suçu ortaya koymaktadır. Çünkü bunun bâtıl olduğu apaçıktır. Allah'ı daha önceki ayetlerde sözü edilen ortaklardan tenzih ettikten sonra özel olarak ileri sürülen ortaklardan da tenzih etmektedir. Bu iddianın sahipleri Huzaa kabilesinden bir boy idi. Onlar *«Melekler Allah'ın kızlarıdır»* derlerdi. Vahidi, tefsirinde, *«Kureyş, diğer Araplardan Cüheyne, Beni Selame, Huzaa ve Beni Muleyh bu kanaatta idiler»* diyor.

İbn'ul-Munzir ve İbn Ebi Hatim, Katade'den şöyle rivayet ederler: «Yahudiler «*Allah cinlerle musaheret kıldı. Yani onlarla (hâşâ) evlendi ve onlarla Allah arasından melekler doğup dünyaya geldiler*» derlerdi. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu. Fakat en meşhuru birinci görüştür.»

Ayet, «*İsa Allah'ın oğludur*» diyen hıristiyanların ve «*Üzeyr Allah'ın oğludur*» diyen yahudilerin söylediklerinin gayet çirkin olduğunu ve Allah'ın bu gibi sözlerden münezzeh olduğunu ortaya koyan ayetlerden birisidir.

«*Subhanehu*» kelimesi esasında «*sebeha*» fiilinin mastarıdır. Yani kendisine uygun düşen tenzih ile zatı bizzat münezzeh olduğu gibi «*onu tesbih ederim*» demektir. Tabii bu mânâ bu kelime eğer tesbihin özel ismi ise böyledir ve Allah kulların diliyle böyle söylemiştir. Veya «*O, zatını nasıl tesbih ediyorsa, onu öylece tesbih edin*» demektir.

Onların «*Melekler Allah'ın kızlarıdır*» şeklindeki izahları bâtıldır. Aksine melekler Allah'ın mahlûku olmak hasebiyle O'nun kullarıdırlar, O'nun mülküdürler. Çocuğun babasının mülkiyetine geçmesi ise sahih değildir.

«*Mukremun*» tabiri Allah'ın katında yaklaştırılmış olanlardır. Bu lâfız «*Melekler Allah'ın kızlarıdır*» diyenlerin yanıldıkları noktayı tesbit eder. İkrime, kelimeyi «*Mukerremun*» (ikrama mazhar olanlar) şeklinde okumuştur.

(27) «*Onlar, O'ndan önce söz söylemezler...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak bir şeyi söylemezden önce o şeyi söylemezler Allah onlara bir şey emretmezse onlar o şeyi yapmazlar. Bu

edebli kulların adetidir ve bu da onların Allah'a kâmil bir şekilde taat ettiklerine ve baş eğdiklerine dikkati çekmektedir.

«Onlar Allah'ın emriyle çalışırlar» cümlesi, onların amellerde Allah'a tâbi olduklarını açıklayan bir ifadedir. Yani daha önceki sözlerle onların Allah'a tâbi olduğu beyan edilmişti. Çalışmakta da ona tâbi oldukları ikinci kez belirtilmiştir. Yani onlar Allah'ın emriyle söylerler, O'nun emriyle çalışırlar, Allah'tan başka hiç kimsenin direktifiyle çalışmazlar ve kendiliklerinden de bir şey yapamazlar.

(28) *«Allah onların önlerindekini de...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Allah onların önlerinde olanı da arkalarında olanı da biliyor» cümlesi daha önceki cümlelerin nedenini teşkil ettiği gibi daha sonra gelecek cümleye de yer açar bir mukaddimedir. Sanki şöyle sorulmaktadır: *«Niçin Allah'tan önce söz söylemezler, emri olmadan çalışmazlar?»* Bu tür bir soruya verilebilecek cevap şudur: *«Çünkü Cenab-ı Hakk'a onların daha önce yaptıkları ve daha sonra yapacakları hiçbir şey gizli değildir. Binaenaleyh onlar durmadan durumlarını murakabe ederler. Çünkü Allah'ın onların her şeyini bildiğini biliyorlar.»*

ŞEFAAT MESELESİ

Onlar ancak Allah'ın kendisine şefaat edilmesine razı olduğu bir kimseye şefaat ederler. İbn Cerir, İbn'ul-Munzir, *«el-Bahr»*da Beyhaki ve İbn Ebi Hatim, İbn Abbas'tan şöyle rivayet ederler: *«Onlar ancak «Lâ ilâhe illallah» diyene şefaat ederler.»* Onların *«şefaat etmesi»*, onun için af dilemeleri demektir. Bu şefaat, Sahih'te yer aldığı gibi dünyada da Ahiret'te de olabilir.

Bu ayette, Mutezile'nin *«Şefaat büyük günah sahiplerine olmaz»* iddialarına herhangi bir delil yoktur. Çünkü bu ancak meleklerin Allah'ın kendisine şefaat etmelerine razı olduğu bir kimseye şefaat edebileceklerini ifade eder. Bununla beraber meleklerin bir kimse hakkında şefaatları yoksa, bu, o kimse hakkında başkasının şefaatinin olmadığını göstermez. Bununla beraber Allah azabının korkusundan sakınmaktadırlar. Daima murakabe halindedirler, Allah'ın mekrinden emin değildirler.

Bazı müfessirler; *«Burada ayetin mânâsı şöyle de olabilir: Onlar Allah'tan korkarlar. Bununla beraber Allah'tan korktuklarında herhangi bir eksiklik olacaktır diye de korkarlar»* demiştir.

Ayette geçmekte olan *«Haşyet»* ve *«işfak»* tabirleri arasındaki fark şudur: Haşyet, azametle karışıktır ve bundan ötürü şu ayette *«Allah'ın kullarından ancak alimler Allah'tan haşyet ederler»* denilerek bu vasıflar alimlere tahsis edilmiştir. İşfak ise itina ile beraber olan korku demektir. Sonra bu korku hem dünyada hem de Ahiret'te meleklerin sıfatıdır. Nitekim isim olan cümle de bunu ifade etmektedir. Yani bu korku onlarda daimidir.

(29) *«Onlardan, «Mabud o değil benim» diyen...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetteki *«onlardan»* zamiri meleklere de, mahlûkata da raci olabilir. Meleklere raci olması daha evladır. Çünkü diğer ayetler melekleri söz konusu etmektedir. Melekler böyle bir iddiada bulunmazlar. Fakat Cenab-ı Hak bunu farazi bir şekilde ifade buyuruyor. Yani faraza onlardan birisi *«Allah değil ben mabudum»* dese, işte bu farazi sözü söyleyen bir kimseye diğer mücrimler gibi cehennem cezası veririz. Onun daha önceki parlak sıfatları, Allah'ı razı eden hareketleri kendisine hiçbir fayda sağlamaz.

Dahhak ve Katade, *«Burada farazi bir şeye itibar edilmez. Bu ayet özellikle İblis hakkında inmiştir»* diyorlar. Çünkü İblis kendisine ibadete çağırmış, böylece küfrü o başlatmıştır. Fakat ayetin zahirine bakılırsa ayetin genel olması daha kuvvetli görülür.

Bu ayet Cenab-ı Hakk'ın hükmünün kuvvetine,, ceberrutunun izzetine delâlet eder ve meleklerin, kâfirlerin iddia ettiği sıfatlara sahip olmadığı ve böyle bir şeyin onlar için muhal olduğu gerçeğini ortaya koyar.

(30) *«Kâfirler görmüyorlar mı ki...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak bu ve bunu izleyen ayetlerde, Allah'ın kevnî ayetlerine, kudretinin büyüklüğüne, tasarrufuna ve bütün masivanın onun mülkü altında bulunduğuna dair düşünce hatası işleyenleri techil etmektedir.

GÖKLER VE YER BİTİŞİK MİYDİ?

Ayetin metnindeki *«Kaneta (oldular)»* zamiri gökler ve yere racidir. Oysa bunlar çoğuldur. Burada çoğul zamirinin getirilmesi gerekirdi. Fakat Cenab-ı Hak *«gökler»*den gök taifesini kastediyor. O zaman tesniye olur. Yani bir gök bir de arz taifesi demektir. Bu sebeple bu ayette tesniye zamiri getirilmiştir. Nitekim başka bir ayette *«Allah gökleri ve yeri zail olmaktan kesinlikle tutar»* buyurmuştur ki burada da gökler ve yer için tesniye zamiri getirilmiştir.

Ayetteki *«Retkan»* kelimesi tesniye olarak getirilmedi. Oysa kaide böyle olmasını gerektirir. Fakat mastar olduğundan dola-

yı tesniye, cemi, müfred gibi sigalar burada eşittir. Yani hepsi için kullanılabilir. Yani gökler ve yer retk sahibi idiler. Bu kelimenin esas mânâsı hilkat veya sanat yönünden iki şeyi birbirine bitiştirmek ve yapıştırmaktır. Ayetin mânâsı *«Kâfirler bilmezlermi ki gökler ve yer daha önce yoktu. Biz onları varettik»* şeklindedir. Veya *«onlar bitişikti, biz onları ayırdık»* mânâsındadır.

«Onlar bilmezlermi ki» ifadesinden maksat, bu ilme az bir düşünce ile de sahip olabilirler demektir. Çünkü yerler de gökler de mümkinattandır. Mümkün olan bir şey zatı itibarıyla yoktur. Onun *«varlık»*la sıfatlandırılması ise ancak Vacib'ul-Vücud tarafından olur.

İbn Abbas'tan İkrime, Hasan, Katade ve İbn Cübeyr'in rivayet ettiklerine göre gökle yer bir tek şey idiler ve birbirlerine yapışık durumdaydılar. Cenab-ı Hak onların aralarını ayırdı. Gökleri dilediği yere yükseltti ve yeri de karar sahibi kıldı.

*«Gökler»*den maksat ölü taraftır veya dünyanın, yerin yakınında olan göktür. Veya afak itibarıyladır, onun ufukları çoktur. Bazıları *«Gökler açıkta anlaşıldığı gibidir. Yani bütün gökler kastedilmiştir. Zira yağmurda hepsinin müdahalesi vardır»* demişlerdir.

*«Görmek»*ten maksat ilimdir. Kâfirlerin bunu bilmesi açık bir keyfiyettir. Bazıları da *«Göklerle arzın kapanmasından maksat, Hz. Peygamber'in zuhurundan önce ilâhî vahyin bir müddet için inkıtaa uğramasıdır»* demişlerdir. Gerçekten de Hz. Peygamber'den altı asır kadar öncesine kadar bir peygamber gelmemişti ve yeryüzünü günahlar kaplamıştı. Gökler ve yerin açılmasından maksat ilâhî vahyin indirilmesine işaret olabilir. Nitekim tabiat âleminde de yağan yağmurların yeryüzünü açtığını görüyoruz.

Hasan Sıddık Han; *«Allah bu ayetle tam olan kudretine, bü-*

yük olan saltanatına ve bütün mahlûkatı kahredecek kuvvetine dikkati çekiyor» demiştir.

HER CANLI SUDAN YARATILMIŞTIR

«Her canlıyı sudan yarattık» cümlesi, canlı olan her varlığın sudan yaratılmış olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. (Bu tefsir Kelbi ve bir cemaatten gelmiştir). *«Allah her yürüyeni bir sudan yarattı»* ayeti de bunu desteklemektedir. Suyun hayatta olanlara ve canlılara madde olması ve ayetin özellikle *«sudan yarattık»* şeklinde gelmesi, suyun canlının en büyük maddesini teşkil etmesinden, canlının ona şiddetle ihtiyacı olmasından ve ondan yararlanmasından dolayıdır. Burada *«âmm»*ı tahsis etmek gerek. Çünkü melekler ve cinler de hayat sahibidirler. Fakat sudan yaratılmamışlardır, suya ihtiyaçları da yoktur.

Katade *«Ayetin mânâsı her gelişeni sudan yarattık»* diyor. Böylece bitkiler de hayatın kapsamına giriyor ve *«hayat»* ile canlılık ve benzeri gelişmeler kastediliyor. Muhtemelen *«Bitkilerde his ve şuur vardır»* diyen kimseler de bu noktadan hareket etmektedir.

Ayetin metnindeki *«şey»* kelimesi canlılara mahsustur. Çünkü canlılar hayatla sıfatlanmış olarak kabul edilir. Onu bitkilere tamim etmek de caizdir. Bu ayet madde âleminde görülegelen, ilim erbabınca ancak yeni anlaşılan ve Rasûl-ü Ekrem'in devrinde bilinmeyen bir hakikati izah ediyor. O da şudur: Su, hayat menbaıdır. Bununla beraber ayeti kerime ruhani bir hakikati izah etmekte ve Kur'an'da nice defalar suya teşbih edilen ilâhî vahyin günah ve tereddi (düşüş) bataklıklarında boğulan insanlara hayat verdiğini göstermektedir.

(31) *«Yer onları sarsmasın diye...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet yerin insanlarla sarsılmaması için koca dağların Allah tarafından yaratılmış olduğunu ortaya koymaktadır. Zira ayetin metninde *«Revasiye»* şeklinde geçen tabir sabit dağlar demektir. Yani yerleşmiş, deprenmez, kıpırdanmaz dağlar yarattık. Dağların yaratılışı sadece bu hikmet için değildir. Belki bunun altında sayılamayacak kadar yararlar ve hikmetler vardır. Bu bakımdan ağırlığına nisbetle üzerindeki hareketli ve ağır cisimlerin belirlememesi tarzında onu yaratsaydı dağlara ihtiyaç kalmazdı şeklindeki itiraz yerinde değildir.

«Biz yeryüzünde veya o dağlarda geniş yollar yarattık». Yani ayetin metnindeki *«Fiha»*daki zamir İbn Cerir ve İbn'ul-Munzir'in İbn Abbas'tan rivayet ettiklerine göre dağlara racidir. Diğer tefsircilere göre ise yeryüzüne racidir. Fakat dağın yola muhtaç olması İbn Abbas'tan gelen rivayeti takviye etmektedir.

«Feccac» kelimesi Zeccac'a göre iki dağ arasında açılan yoldur. Ragıb'a göre *«iki dağın kapladığı bir yar»*dır. Bazılarına göre de mutlak genişlik ifade eder. İster yol olsun, isterse bu yol iki dağın arasındaki yol olsun veya olmasın.

Yeryüzünde veya dağlarda geniş yolların kılınması ne demektir? Bu yollardan maksat bir bölgeden diğer bölgeye geçmeyi sağlayan yollardır. Yani Cenab-ı Hak dağları yol vermeyecek şekilde de yaratabilirdi. Fakat insanların yararı nazarı itibara alınmış ve Allah Teâlâ tarafından tabii olarak dağlar arasında yer yer yollar açılmıştır.

(32) *«Göğü (düşmekten) korunmuş...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak burada *«Göğü korunmuş bir tavan yaptık»* diyor. Yani çürümekten, uzun zaman geçmesinden dolayı bozulmaktan korunmuştur. (Bu yorum Katade'den rivayet ediliyor). Maksat o upuzun zamanın etkisinden onu mahfuz kılmaktır. Yoksa burada daima böyle olacaktır şeklinde bir mânâ yoktur. Çünkü Kıyamet Günü'nde Cenab-ı Hak gökleri kâğıt tomarları gibi dürecektir. Ve gökler bozulacaktır, paramparça olacaktır. Müslümanların çoğu bu kanaattedir. Felsefecilerin büyük bir grubu da aynı kanaati paylaşırlar.

Bazıları *«onları düşmekten koruduk»* anlamını vermiştir. Ferra, *«Onları attığımız atışlarla şeytanların dinlemesinden koruduk mânâsını taşımaktadır»* demiştir.

İbn Abbas, Allah Rasûlü'nün göğe bakıp; *«Gök yüksek bir tavandır. Tutulmuş bir dalgadır. Ok kovayı delip geçtiği gibi şeytanlardan korunmuş olarak delip gidiyor»* dediğini rivayet etmiştir. Eğer bu rivayet sahih ise ayetin mânâsında nesh olamaz.

«Onlar bizim ayetlerimizden yüz çevirirler»; yani bizim vahdaniyetimize, ilmimize, hikmetimize, kudretimize, irademize delâlet eden güneş gibi zahirde belli olan veya araştırmakla anlaşılan birtakım ayetler ve mucizelerden yüz çevirmişlerdir. Yani onlardan gafildirler. Bu güneş nedir, onu kim yaratmıştır, ne yapıyor diye düşünmezler. Tabir caiz ise, hayvan gibi yer, içer ve uyurlar.

(33) *«Geceyi, gündüzü, güneşi ve...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet daha önce *«Onlar bizim ayetlerimizden gafildirler»*

cümlesinin zımnında serdedilen ayetlerin bir kısmına misaldir. Güneş ile ay, gün ile gecenin alâmetleridirler. Güneş ve ayın her birisi bir merkezde, bir yörüngede akıp giderler.

Ayetin sonunda gelen *«Yesbehune»* fiili çoğul bir fiildir. *«Onlar akıp gidiyorlar»* demektir. Oysa biz ayetin metnine baktığımızda öncelikle güneş ile ayın akıp gittiğini anlıyoruz. Bunun nedeni şudur: Ya güneş ile ay diğer yıldızlardan daha üstün olduklarından dolayı onları da tağlib yoluyla zikretmiş olmak noktasından hareket ederek çoğul getirilmiştir veya akıp gitmek fiilinde olan zamir yıldızlara racidir. Her ne kadar burada yıldızlar görünürde zikredilmemişlerse de güneş ile ay onlara delâlet etmektedir. Burada şayanı dikkat başka bir nokta vardır: *«Akıp gidiyorlar»* zamiri akıl sahiplerine aittir. Ya hakikaten bazı müslümanların, felsefeciler gibi, *«ay ile güneş akıl sahibidirler»* sözü sebebiyledir, veya onlar onlara tapanların iddiasına göre akıllıdırlar. Ondan ötürü burada akıllılara mahsus olan çoğul sigası kullanılmıştır.

«FELEK», YÖRÜNGE DEMEKTİR

«Felek» esasında dönen her şey demektir. Burada ise İbn Abbas ve Süddi'den gelen rivayete göre gök; yani onların yörüngesi demektir. Dahhak, *«felek cisim değil, sadece yıldızların deveran ettiği yerdir»* diyor. Fakat meşhur rivayet İbn Abbas ve Süddi'den gelendir. Ayetin zahirinden anlaşılıyor ki *«yüzmek»*ten maksat zati harekettir. Fakat arızî hareketin de irade edilmiş olması mümkündür. Hatta bazıları *«Arızi hareketin irade edilmesi daha evlâdır. Çünkü zati hareket bunun gibi görülmemektedir»* der. Hatta halk tabakası zati hareketi bilmemektedirler. Bazıları *«Burada hem zati hem de arızi hareketler kastedilmiştir»* demektedir. Bazılarına göre madem ki Cenab-ı Hak *«yıldızlar yüzüyor»* buyurmuştur, öyleyse yıldızları yürüten, yüklenip yürüten

bir şey yoktur. Aksine o kendi kendine yörüngesinde hareket etmektedir. Tıpkı suda hareket eden bir balık gibi. Zira bir sandığın üzerine oturmuş veya bir kalasın üzerine çıkmış bir insan için «*suda yüzüyor*» denilemez.

HIZIR ÖLÜMLÜDÜR?

(34) «*(Ey Muhammed!) Senden önce...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet hiç kimsenin dünyada ebedi kalmayacağını, çünkü böyle kaldığı takdirde tekvini ve teşrii hikmete ters düşeceğini ortaya koymaktadır.

Bazı müfessirler buradaki «*Huld*» kelimesinden uzun zaman durmanın kastedildiğini söylemişlerdir. Yani senden önce hiçbir beşeri uzun zaman bu dünyada yaşatmadık. Bu ayette Hızır'ın öldüğüne dair delil getirilmektedir. Alusi, «*Bu delilde nazar vardır*» diyor. Fakat hadis âlimleri Hızır'ın ölmüş olduğunu söyleyerek, Hz. Peygamber'in Buhari'de yer alan bir hadisine işaret ediyorlar: «*Bu geceden sonra yüz seneye kadar bu gece diri olan hiç kimse kalmayacaktır*» tarzındaki ifade de bunu takviye etmektedir. Fakat tasavvuf erbabından bazıları Hızır'ın hayatta olduğunu söylemektedirler.

«*Ey Rasûlüm! Eğer sen bizim hikmetimizin muktezası olarak ölürsen acaba onlar ebedî mi kalacaklardır?*». Bu ayet kâfirlerin «*Biz peygamberin ölümünü bekliyoruz*» dedikleri zaman inmiştir.

(35) *«Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet onların ebedî kalmayacaklarının bir delilidir. Daha önceki ayetin de tekididir. Eş'ari'ye göre ölüm, vücudi bir kayfiyettir, hayata ters düşer. El-İsferaini'ye göre ölüm, bilfiil şânı dirilik olandan hayatın yokluğudur. Öyleyse bu hayatın ademi, gören gözün üzerine sonradan gelen körlüktür, mutlak körlük değildir. Binaenaleyh hayata müstaid olduğu anda ana rahmindeki ceninden hayatın ademi, ölümü gerekmez. Eş'ari ölümün vücudî olduğuna dair şu ayetle delil getirmiştir: *«Yücedir o Allah ki ölümü ve hayatı yaratmıştır»* (Mülk: 1). Zira yaratmak, icad etmek, ademden çıkarmak ve bunun mümkün olduğunu belirtmektir. Mümkün olanın da bir faili vardır. Adem ise fiil işlemez fail olamaz. Birinci delile (yani ayetle getirilen delile) göre burada yaratmanın takdir mânâsına hamledilmesi mümkündür. Takdir icaddan daha geneldir. Eğer icad mânâsına olsa dahi ölümün yaratılmasından sebeplerin yaratılması kastedilebilir. Veya o ayette muzaf mukadderdir. Yani ayet ölümün sahibini, hayatın sahibini dirilten, icad eden Allah ortaktan münezzehtir şeklinde yorumlanabilir. Üstad *«ölümden maksat Ahiret, hayattan maksat da dünyadır»* diyor ve İbn Abbas'ın onları bu şekilde tefsir ettiğini naklediyor.

Ayette bahsi geçen nefisten maksat hayvanî nefistir. O insanî nefisten mutlak olarak daha geneldir. Nitekim hayvandan da mutlak hayat sahibi kastedilmiştir ve insandan daha geneldir.

«Sizi şer ve hayırla deniyoruz» cümlesindeki hitap, telvin yoluyla bütün insanlaradır veya iltifat yoluyla kâfirleredir. Yani sizi deneyen bir kimsenin muamelesi gibi sizinle muamele ederiz demektir. Zorluklarla, sevilen durumlarla, sabredip şükreder misiniz diye sizi deneyeceğiz.

Şer ve hayrın hoşa giden ve gitmeyen şeylerle tefsir edilmesi İbn Zeyd'den rivayet edilmiştir. İbn Abbas'tan gelen rivayete göre onlar «*şiddet ve genişlik*» demektir.

Dahhak'ın rivayetine göre«*fakirlik ve hastalık*», «*zenginlik ve beden sıhhati*» demektir. Fakat genelleştirme daha evladır. Cenab-ı Hak önce şerri zikretti. Çünkü şer inkâr edilenlere daha uygun düşer. Veya şer daha önce zikredilen ölüme daha yakındır.

Ragıb, «*Cenab-ı Hak bazan kulları zenginlikle dener ki şükretsinler, bazan da zararla dener ki sabretsinler*» diyor. Öyleyse atiyye ile mihnet, hepsi de denemedir. Rahmet sabrı, atiyye de şükrü iktiza eder. Sabrın hukukunu yerine getirmek şükrün hukukunu yerine getirmekten daha kolaydır. Binaenaleyh atiyyeye kıymet vermek bu iki denemenin en büyüğüdür. Ve bu noktadan hareket ederek Hz. Ömer: «*Biz zararla denendik, sabır gösterdik. Zenginlikle denendik, sabır göstermedik*» demiştir. Hz. Ali de «*Kimin dünyası kendisine genişletilirse ve amelde bulunmazsa o aldatılmıştır*» der. Yani aklıyla aldatılmıştır.

وَاِذَا رَاٰكَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِنْ يَّتَّخِذُوْنَكَ اِلَّا هُزُوًا
اَهٰذَا الَّذِيْ يَذْكُرُ اٰلِهَتَكُمْ ۚ وَهُمْ بِذِكْرِ
الرَّحْمٰنِ هُمْ كٰفِرُوْنَ ﴿٣٦﴾ خُلِقَ الْاِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ ۭ سَاُرِيْكُمْ
اٰيٰتِيْ فَلَا تَسْتَعْجِلُوْنِ ﴿٣٧﴾ وَيَقُوْلُوْنَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ
صٰدِقِيْنَ ﴿٣٨﴾ لَوْ يَعْلَمُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا حِيْنَ لَا يَكُفُّوْنَ عَنْ
وُّجُوْهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُوْرِهِمْ وَلَا هُمْ يُنْصَرُوْنَ ﴿٣٩﴾ بَلْ تَاْتِيْهِمْ
بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ رَدَّهَا وَلَا هُمْ
يُنْظَرُوْنَ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّنْ قَبْلِكَ
فَحَاقَ بِالَّذِيْنَ سَخِرُوْا مِنْهُمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿٤١﴾
قُلْ مَنْ يَّكْلَؤُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ
الرَّحْمٰنِ ۭ بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُّعْرِضُوْنَ ﴿٤٢﴾ اَمْ لَهُمْ اٰلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِّنْ
دُوْنِنَا ۭ لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ نَصْرَ اَنْفُسِهِمْ وَلَا هُمْ
مِّنَّا يُصْحَبُوْنَ ﴿٤٣﴾ بَلْ مَتَّعْنَا هٰٓؤُلَاۗءِ وَاٰبَاۗءَهُمْ حَتّٰى
طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ ۭ اَفَلَا يَرَوْنَ اَنَّا نَاْتِي الْاَرْضَ
نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَا ۭ اَفَهُمُ الْغٰلِبُوْنَ ﴿٤٤﴾

36 — Küfre sapanlar seni gördükleri zaman, seninle sadece alay ederler: «Sizin mabudlarınızı diline dolayan bu mudur?» derler. Oysa kendileri Rahman'ı zikretmeyi reddediyorlar.

37 — İnsan aceleci yaratılmıştır. Size ayetlerimi göstereceğim. O halde acele etmeyin.

38 — «Eğer doğrulardan iseniz şu vaad ne zaman tahakkuk edecektir?» diyorlar.

39 — Kâfirler ne yüzlerinden ne de sırtlarından ateşi savamayacakları ve yardım da olunmayacakları zamanı bir bilselerdi.

40 — Aksine o onlara ansızın gelecektir. Onları şaşırtacaktır. Ne onu reddedebilecekler ne de kendilerine mühlet verilecektir.

41 — Andolsun ki senden önceki peygamberlerle de alay edildi. Fakat onlarla alay edenleri, o alay ettikleri kuşatıverdi.

42 — (Ey Muhammed!) De ki: «Sizi gece-gündüz Rahman' dan (O'nun azabından) kim koruyacak?». Fakat onlar Rablerini anmaktan yüz çeviriyorlar.

43 — Yoksa onları bizim katımızda koruyacak mabudları mı var? Kendi nefislerine bile yardım edemezler. Onlar bizden de herhangi bir dostluk bulamazlar.

44 — Biz onları ve atalarını yaşattık. Sonunda kendilerine ömürleri uzun geldi. Bizim Arz'a gelip, onun etrafını eksilttiğimizi görmüyorlar mı? Üstün gelen onlar mıdır?

(36) *«Küfre sapanlar seni gördükleri zaman...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Onlar, Rasûl-ü Ekrem'in kendilerinin zarar ve yarar vermeyen putlarını kötülükle zikrettiğinden ötürü Hz. Peygamber'i ayıplamaktadırlar? Halbuki kendileri rahmet olarak indirilen Kur'an'ı inkâr ediyorlardı. Öyleyse kendileri ayıplanmaya daha uygundur ve onların bu yaptıklarına karşı çıkmak daha doğrudur. Rahman'ın zikrinden kastedilenin, Allah'ın tevhidi olması mümkündür. Çünkü onlar Allah'ın birliğini inkâr ediyorlardı. Burada muhtemelen Cenab-ı Hakk'ın peygamberler göndermek, kitap indirmek suretiyle insanları irşad etmesi kastedilmektedir.

Bazıları *«Rahman'ın zikrinden maksat, Rasûl-ü Ekrem'in bu lâfzı zikretmesidir»* demişlerdir. (Yani rahman lâfzını zikretmesi). Ayet onların bunu inkâr etmeleri, *«Biz Rahman'ı tanımıyoruz. Ancak Yemame Rahmanı'nı tanıyoruz»* tarzında bir mânâyı ifade etmektedir.

HAKSIZLIĞA KARŞI GELMEK

Bu ayetin sebebi nuzulü, İbn Ebi Hatim'in Süddi'den rivayet ettiğine göre, şudur: Ebu Süfyan ve Ebu Cehil'in bulunduğu bir yerden Hz. Peygamber geçti. Aralarında konuşuyorlardı. Ebu Ce-

hil, Rasûl-ü Ekrem'i gördüğünde güldü ve Ebu Süfyan'a *«İşte bu, Abdimenaf oğullarının peygamberidir»* dedi. Bu kabileye daha yakın olan Ebu Süfyan, Ebu Cehil'in bu sözünden öfkelendi ve ona: *«Herhalde sen Abdimenaf oğullarının bir peygamberi olmasını inkâr etmiyorsun»* dedi ve bu sözü Rasûl-ü Ekrem işitti. Ebu Cehil'in yanına dönerek ona bir şeyler söyledi, onu korkuttu ve *«Galiba amcan Muğire oğlu Velid'in başına gelen sana isabet etmedikçe uslu durmayacaksın»* dedi. Ebu Süfyan'a da, *«Sana gelince, bu sözü sadece akrabalık sebebiyle söyledin (yani iman ettiğinden dolayı değil)»* dedi.

(37) *«İnsan aceleci yaratılmıştır...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«İnsan aceleci yaratılmıştır»; yani bir şeyin zamanı gelmeden onu araştırır, bulmak ister. Buradaki *«insan»*dan maksat bütün insanlardır. Yani insanlar acelecilikte çok ileri gittikleri ve sabır hususunda da çok az başarı gösterdiklerinden dolayı sanki onlar aceleciğin ta kendisinden yaratılmışlardır. Yani onların tabiatında bulunan ahlâk onların şahsiyeti yerine kaim olmuştur. Böylece aceleciliğin onlarla beraber kalacağına ve kendilerinden ayrılmayacağına işaret edilmektedir.

Ebu Amr ve Ebu Ubeyde derler ki: *«Bu ayette kalp (yer değiştirmek) vardır». Zira ayetin takdiri «acelecilik insandan yaratılmıştır» şeklindedir. Yani acelecilik insanın tabiatı, ahlâkı olmuştur. Çünkü acelecilik insandan ayrılmaz. Nitekim Arapça'da insanda galib olan bir vasıf insanın ta kendisi gibi ifade edilir. Meselâ çok oynayan bir kimseye «sen oyundansın» (yani ondan yaratılmışsın) derler.»*

Ayetin son cümlesindeki hitap, acele azap isteyen kâfirleredir. *«Allah'ın ayetleri»*nden maksat ise onun cezalarıdır. *«Onlara*

ayetlerimi göstereceğim» demek, cezalarımı, intikamımı göstereceğim demektir. Onlara intikamın gösterilmesinden maksat da onları o musibetlere maruz bırakmak demektir. Onlara intikamları göstermek Ahiret âleminde olacaktır. Nitekim bundan sonra gelen ayetler buna işaret etmektedir.

(38) *«Eğer doğrulardan iseniz şu vaad...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin metnindeki *«vaad»* Kıyamet'in koptuğu zamandır. Çünkü o, Allah tarafından vaadedilmiştir. Onlar *«Kıyamet ne zaman kopacaktır?»* demek suretiyle Kıyamet'in kopacağına inanmıyor, bununla istihza ediyorlar ve *«siz eğer doğru söyleyenlerseniz bu vaad (yani Kıyamet'in kopması) ne zamandır?»* diyorlardı. Kâfirlerin ayette zikredildiği şekildeki hitabı, Rasûl-ü Ekrem ile Kur'an'ın ayetlerini okuyan ve haşrden bahseden ayetlere iman eden müminlere yöneliktir. Şartın cevabı da mukadderdir. Yani siz doğru iseniz bize süratle Kıyamet'i getirin!

(39) *«Kâfirler ne yüzlerinden ne de...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet, onların hemen istediği Kıyamet'in şiddetini açıklayan, oradaki fecaati sergileyen bir ayettir. Onlar Kıyamet'in durumunu bilmediklerinden dolayı onu hemen istiyorlardı. Eğer bilseydiler böyle bir felâketi istemeye teşebbüs etmezlerdi. Onlar Kıyamet'te ne yüzlerinden ne de sırtlarından (yani bedenlerinin hiçbir yerinden) ateşi uzaklaştıramazlar. Cenab-ı Hak sadece yüzleri ve arkaları zikretmektedir. Bu sözle ön ve arka yönler kastedilmektedir. Çünkü yönlerin en meşhuru ön ve arka yönlerdir. Sağ ve sol yönler meşhur değildir. Ön ile arkayı ihata etmek, insanın tamamını kapsamak demektir. Yani onlar o ateşi hangi

taraftan olursa olsun kendilerinden uzaklaştıramazlar ve başkası tarafından onlara yardım da edilemez.

(40) *«Aksine o onlara ansızın...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak bu ayette *«Allah'ın ayetleri onların istedikleri mekânda değil ansızın başlarına gelecektir»* diyor. Ayetin metnindeki *«Tebhetu»* fiili onları dehşete sürükler, hayretler içerisinde bırakır veya onlara galib gelir, demektir. Onlar ansızın gelen bu musibeti kendilerinden asla uzaklaştıramazlar. Onlara göz açıp kapayıncaya kadar da olsa istirahat için mühlet verilmez. Ayetin son cümlesi *«dünyada onlara verilen mühleti»* hatırlatmaktadır.

(41) *«Andolsun senden önceki peygamberlerle de...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak onların peygamberliğe karşı yaptıkları hücumlara hikmetli cevaplar verdikten sonra onların peygamberlerle alay etmelerine bir teselli olsun diye bu ayeti indirmiştir. Bu ayet Hz. Peygamber'in kendisine düşen vazifeyi icra ettiğini, neticede muzafferin o olacağı hükmünü getirmektedir. Ayet kasem harfiyle başlamıştır. Bu, cümlenin içeriğinin tahkikini daha da artırmak içindir.

Ayetin metnindeki *«Rusulün»* kelimesindeki tenvin, tazim ve teksir içindir. Yani, andolsun ki senden önce de büyük şana sahip olan birçok peygamber istihzaya maruz kalmışlardı.

«Hâka» fiili kapsamak, inmek veya bir yere konmak mânâsını ifade eder. Bu fiil ekseriyetle şerr hakkında kullanılır. Yani

o peygamberleri alaya alanlar bu çirkin fiilleri tarafından çepeçevre sarılmışlar ve onun için helâk olmuşlardır.

(42) *«(Ey Muhammed!) De ki: Sizi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başındaki emir Rasûl-ü Ekrem'edir. Cenab-ı Hak *«O peygamberlerle istihza edenlerden sor! Sizi gece-gündüz Rahman'ın azabından koruyan kimdir?»* Evet, bu suali sor ki onlar kendilerine verilen ilâhi nimetler vasıtasıyla aldanmasınlar.

«Yekleu» fiili hıfzeder, korur demektir. Yani Rahman olan Allah'ın şiddetinden, azabından sizi koruyan kimdir, o değil midir? Öyleyse onun peygamberleriyle niçin istihza ediyor, dinini alaya alıyorsunuz?

Ayette gece, gündüzden önce zikredilmiştir. Çünkü gecedeki felâketler daha fazla ve daha şiddetlidir.

Ayette kullanılan *«er-Rahman»* tabiri *«Allah onları sadece merhametinden dolayı korumuştur. Başka bir şeyden ötürü değil»* mânâsını ifade eder.

Cenab-ı Hak ayetin son cümlesiyle onların Kur'an'ı dinleyecek kimselerden olmadıklarını, onların nimet verenden gafil kılınmış bir kavim olduklarını tescil etmektedir. Onlar Allah'ı anmıyorlar, hatırlamıyorlar ki onun azabından korksunlar. Veya onlar içinde bulundukları emniyet ve refahı, korunma olarak kabul ederler. Daimi bir şekilde Allah'ın zikrinden yüz çevirmektedirler. İster kendilerine hatırlatılsın ister hatırlatılmasın. Durumları budur.

«Onlar Rablerinin zikrinden yüz çevirirler» ifadesi, red tabi-

rinin burada kullanılarak onlara dönüşen zamire izafesi, onların Allah'ın saltanat ve tedbiri, terbiyesi altında olduklarını haber vermektedir. Böylece ifade onların sapıklıkta doruk noktaya vardıklarını ortaya koymaktadır.

(43) *«Yoksa onları bizim katımızda...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Kurtubi, ayetin başındaki *«em»* edatının istifham harfi olduğunu söyler. *«Dunina»* kelimesi de azabımız demektir. Acaba onların bizim azabımıza mâni olacak mabudları mı vardır? Oysa kâfirlerin *«Bize yardım edeceklerdir»* diye taptıkları putlar kendi nefislerine bile yardım etmekten acizdirler. Acaba kendilerine tapanlara nasıl yardımda bulunacaklardır?

Ayetin sonundaki *«Yushabune»* fiili İbn Abbas'a göre *«menederler»* demektir. Yine İbn Abbaş'tan gelen ikinci bir tefsire göre *«korurlar»* demektir. Taberi de bu yorumu tercih etmiştir. Yani onlar tarafımızdan korunmamakta, azaptan menedilmemektedirler.

(44) *«Biz onları ve atalarını...»*

Bu Ayetin Tefsiri

İbn Abbas, tefsirinde, *«Onlar» mânâsını ifade eden «Haulai» kelimesi Mekke kâfirlerine işarettir»* der. Yani Mekke kâfirlerine ve onların ecdadına nimet içinde yüzmeyi nasib ettik. Fakat nimet içinde kalmaları oldukça uzun oldu ve onlar o nimet artık kendilerinden alınmayacak zannettiler. Böylece aldandılar ve Allah'ın delillerinden, getirdiği tedbirlerden yüz çevirdiler.

Cenab-ı Hak bu ayette *«zamir»* yerine isim-i işaret kullanmış-

ır. Yani «*Hum*» yerine «*Haulai*» tabirini tercih etmiştir. Bu Mekke müşriklerinin ve sair kâfirlerin çok hakir kimseler olduklarına işaret etmektedir.

«*Onlar görmezler mi?*»; yani bakıp ta dikkat ederek görmezler mi ki biz onların veya kâfirlerin elindeki topraklara varıp onu etrafından azaltırız. Yani müslümanları oraya musallat kılmak ve müslümanların eline geçirmek suretiyle onların arazisini azaltır, daraltırız.

YERYÜZÜNÜN EKSİLTMESİ

Cenab-ı Hak burada «*Biz yeryüzünü etrafından azaltırız*» mânâsını ifade eden tabir yerine «*Biz onların arazisine veya o araziye varıp etrafından onu azaltırız*» tabirini kullanmıştır. Bunun nedeni o azaltmanın keyfiyetini beyan etmektir. Onların ellerinden alınmayı beyan etmek içindir. Çünkü onların ellerindeki malların alınması ve arazilerinin eksilmesi, daralması ancak müslümanların ordularının gelmesiyle ve o arazileri istilâ etmesiyle mümkündür. Aslında İslâm orduları onların arazisine gelmektedir. Fakat Cenab-ı Hak «*Biz geliyoruz*» diyor. Bu tabiri İslâm ordularında cihad edenleri tazim etmek, büyütmek için kullanmıştır. Bu işaret eder ki İslâm ordularının bu zaferi Allah'ın kudretiyle, rızasıyladır. Aynı zamanda bu tabir, mücahidlerin ne denli büyük kimseler olduklarını ortaya koymaktadır. Surenin başında da dediğimiz gibi bu ayet Medine'de (yani Hicret'ten sonra) nazil olmuştur. Başka bir deyişle cihadın farz oluşundan sonra. Dolayısıyla «*Bu sure Mekki'dir, yani hicretten önce nazil olmuştur. Cihad ise hicretten sonra farz kılınmıştır*» şeklinde bir itiraz bahis konusu değildir. Eğer böyle olsaydı Cenab-ı Hak burada istikbalden haber vermiş olurdu ki bunun da Kur'an'ın bir mucizesi olduğu söylenebilir.

Veya ayetin mânâsı «*Biz o yeryüzünün bereketlerini götürmek suretiyle onun bereketini eksiltiriz*» demektir. Bu da İbn Ab-

bas'tan gelen bir rivayettir. Veya *«Onun köylerini tahrib etmek, o köy veya kasabalarda oturanları öldürmek suretiyle onu eksiltiriz»* demektir.

Bazı alimler de; *«Alimlerin ölümüyle onu eksiltiriz demektir»* dediler. Eğer bu hadis Hz. Peygamber'den gelmişse söylenebilecek herhangi bir şey yoktur. Aksi takdirde makama göre bu yorumun burada zikredilmesinde nazar vardır.

Bu ayet yağmurların, sellerin ve rüzgârların tesiriyle dağların aşınmasına ve kutub bölgelerinin basıklığına da işaret ediyor olabilir.

«O halde galip gelenler onlar mı?» cümlesi şöyle yorumlanmıştır: Acaba zikredilen durumlar ortaya çıktıktan ve onlar da gözleriyle bunları gördükten sonra galib olacaklarını hâlâ vehmederler mi?

«El-Galibun» kelimesindeki tarif harfi müslümanlara işaret etmektedir. Yani galebe için tesbit edilen müslümanlardır ve galiplikle bilinenler de onlardır.

قُلْ إِنَّمَآ أُنذِرُكُم بِٱلْوَحْىِ ۖ وَلَا يَسْمَعُ ٱلصُّمُّ ٱلدُّعَآءَ إِذَا
مَا يُنذَرُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَئِن مَّسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِّنْ عَذَابِ رَبِّكَ
لَيَقُولُنَّ يَٰوَيْلَنَآ إِنَّا كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴿٤٦﴾ وَنَضَعُ ٱلْمَوَٰزِينَ
ٱلْقِسْطَ لِيَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا ۖ وَإِن كَانَ
مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا ۗ وَكَفَىٰ بِنَا حَٰسِبِينَ ﴿٤٧﴾
وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ٱلْفُرْقَانَ وَضِيَآءً وَذِكْرًا
لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾ ٱلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِٱلْغَيْبِ وَهُم مِّنَ ٱلسَّاعَةِ
مُشْفِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَهَٰذَا ذِكْرٌ مُّبَارَكٌ أَنزَلْنَٰهُ ۚ أَفَأَنتُمْ لَهُۥ مُنكِرُونَ ﴿٥٠﴾
وَلَقَدْ ءَاتَيْنَآ إِبْرَٰهِيمَ رُشْدَهُۥ مِن قَبْلُ وَكُنَّا بِهِۦ عَٰلِمِينَ ﴿٥١﴾ إِذْ
قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِۦ مَا هَٰذِهِ ٱلتَّمَاثِيلُ ٱلَّتِىٓ أَنتُمْ لَهَا عَٰكِفُونَ ﴿٥٢﴾
قَالُوا۟ وَجَدْنَآ ءَابَآءَنَا لَهَا عَٰبِدِينَ ﴿٥٣﴾ قَالَ لَقَدْ كُنتُمْ أَنتُمْ
وَءَابَآؤُكُمْ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٥٤﴾ قَالُوٓا۟ أَجِئْتَنَا بِٱلْحَقِّ أَمْ أَنتَ
مِنَ ٱللَّٰعِبِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ بَل رَّبُّكُمْ رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ
ٱلَّذِى فَطَرَهُنَّ ۖ وَأَنَا۠ عَلَىٰ ذَٰلِكُم مِّنَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٥٦﴾ وَتَٱللَّهِ
لَأَكِيدَنَّ أَصْنَٰمَكُم بَعْدَ أَن تُوَلُّوا۟ مُدْبِرِينَ ﴿٥٧﴾

45 — (Ey Muhammed!) De ki: «Ben sizi sadece vahiyle uyarıyorum. Fakat uyarıldıklarında sağırlar çağrıyı işitmezler».

46 — Onlara Rabbinin azabı biraz dokunsa; «Vay bizim halimize, biz gerçekten zalim kimselermişiz» derler.

47 — Kıyamet Günü'nde hakkaniyet terazilerini kuracağız. Hiç kimse hiç bir hususta haksızlığa uğramayacaktır. Hardal danesi ağırlığında olsa da, biz onu yine de hesaba katacağız. Hesap görücü olarak biz kâfi geliriz.

48 — Biz Musa'ya ve Harun'a hak ile bâtılı ayıran bir ziya, muttakilere öğüt ve ibret olan bir kitap vermiştik.

49 — O sakınanlar ki Rablerinden gıyabında korkarlar. Onlar Kıyamet Günü'nden dolayı da korku içindedirler.

50 — İşte bu indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Siz onu inkâr ediyorsunuz öyle mi?

51 — Biz daha önce İbrahim'e de (hayr) ve salah yolunu vermiştik. Onun buna ehil olduğunu biliyorduk.

52 — (Zikret o zamanı) ki (İbrahim) babasına ve kavmine; «Karşısında tapınıp durduğunuz bu heykeller de nedir?» demişti.

53 — Onlar; «Babalarımızı onlara tapar bulduk» dediler.

54 — (İbrahim): «Siz de babalarınız da apaçık bir sapıklık içindesiniz» dedi.

55 — Onlar (hayretle): «Sen bunu ciddi olarak mı söylüyorsun, yoksa lâtife mi yapıyorsun?» dediler.

56 — (İbrahim): «Hayır ciddi söylüyorum. Rabbiniz göklerin ve yerin Rabbi'dir. Onları yaratandır. Ben de bu sözlere şahid olanlardanım».

57 — «Allah'a andolsun ki, siz putlarınızı bırakıp (bayram yerine) gittikten sonra putlarınızı kırmak hususunda var kuvvetimle çalışacağım» dedi.

(45) *«(Ey Muhammed!) de ki: Ben sizi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başındaki emir Hz. Muhammed'edir. Yani kâfirlerin acilen istemekte oldukları Kıyamet'in korkunçluğu Allah tarafından açıklandıktan ve o zamanki hallerinin kötülüğü sergilendikten sonra ona şöyle demesi emrolunmaktadır: *«Acele olarak istediğiniz Kıyamet ile sizi sadece uyarırım. Yani benim vazifem uyarmaktır ve o da vahy suretiyle olur. Vahy, o istediğinizin sabit olduğunu ve ondaki dehşetlerin çok korkunç olduğunu ifade etmektedir. Benim vazifem vahiyle gelen haberleri size iletmektir. Kıyamet'i getirmek benim vazifem değildir.»* Zira bu, kevni ve teşrii hikmetlere ters düşer. Zira iman delilledir, gözün görmesiyle değil. Yani evvelâ görülsün, sonra inanılsın şeklinde değildir. Eğer bu şekilde olursa o zaman Ebu Bekir ile Ebu Leheb'in imanı arasında fark kalmaz.

«Sağır bir kimse çağrıyı işitmez» cümlesi daha önceki cümlenin tamamlayıcısıdır. Böylece Allah, peygamberine böyle demesini emretmekte, dolayısıyla onları uyararak cehalet ve inadın en ileri noktasının kendilerinde mevcut olduğunu tescil etmektedir. Bu cümle Cenab-ı Hak tarafından *«Hayır! Onlar Rablerinin zikrinden yüz çeviricilerdir»* tarzında gelen bir cümle de olabilir. Sanki Cenab-ı Hak tarafından Rasûl-ü Ekrem'e şöyle denilmekte-

dir: *«Ey Habibim! Bunu onlara anlat. Fakat onlar dinlemekten uzaktırlar.»*

(46) *«Onlara Rabbinin azabı...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin metnindeki *«Nefhatun»* kelimesi çok az bir şey demektir. Yani Allah'ın azabından çok az bir miktar bile onlara dokunmuş olsa, kesinlikle nefislerinin aleyhinde azap ve helâkla bedduada bulunurlar ve zulümlerini hemen itiraf ederler. Zemahşeri, *«messethum nefhatun» tabirinde üç mübalağa vardır»* diyerek şunları söylüyor: *«Cenab-ı Hak burada «tam vardı» mânâsına gelen bir kelimeyi kullanmamış da «azıcık dokundu» demek olan «mess» kelimesini kullanmıştır. Bu birinci mübalağadır. Yani onlar Allah'ın yok denilecek kadar az olan bir azabına dahi tahammül etmezler. Ayrıca «nefh» kelimesinde azlık mânâsı vardır. Çünkü bu kelimenin esas mânâsı herhangi bir şeyin kokusunun esmesi, yayılması demektir. Yani Allah'ın azabından en azı en az bir şekilde dahi onlara dokunsa onlar nefislerinin aleyhinde bedduaya kalkışacaklardır. Kaldı ki cehennem azabı dehşetli bir azaptır. «Nefhatun» kelimesi, binayı merredir. Yani bir defaya delâlet eden bir mastardır. Bu ismi taşıyan çok az mânâ ifade eder. Bazı alimler de «nefhatun» kelimesindeki tenvinin dördüncü mübalâğa olduğunu söylemişlerdir.»*

(47) *«Kıyamet Günü'nde hakkaniyet terazilerini...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet Kıyamet'in koptuğu anda neyin meydana geleceğini izah etmektedir. Yani *«Biz amellerin defterlerini tartan adil te-*

razileri orada bulundururuz». Nitekim Müslim'de zikredilen bir hadis bunu böyle izah etmektedir. Cenab-ı Hak burada çoğul ifade eden *«Mevazin»* kelimesini kullanmış olduğuna göre bu ifade mizanın bir tane olmadığına delâlet eder. Birçok mizan vardır. Nitekim birçok mizanın olduğu rivayet tefsirlerinde sabit olmuştur. Bazı müfessirler *«her ümmetin bir mizanı vardır»* derken, bazıları da *«her mükellef için bir mizan vardır»* fikrindedir. Fakat en sahih ve en meşhur olanı mizanın tek oluşudur. Bütün milletler ve ameller için Allah tarafından kurulmuştur. Onun kefeleri göklerin ve yerin tabakaları gibidir. Çünkü bu hususta sahih haberler varid olmuştur. Binaenaleyh burada çoğul mânâsını ifade eden tabirin kullanılması itibarîdir. Yani bazan biri ifade etmek için tabir cemedilir.

Mutezililer *«Hakiki mânâ ile bir mizan yoktur»* dediler. Yani bir terazi bahis konusu değildir. Kur'an'da mizan hakkında gelen ayetler sadece adalet ve insafın korunacağı mânâsına alınmalıdır. Mizanların konulması, onlara göre ameller hasebiyle dosdoğru hesap ve mükâfatı tesbit etmek için bir temsildir. Mutezile'nin bu yorumu aynı zamanda Dahhak ve A'meş'ten de rivayet edilmiştir. Fakat ayetleri zahirlerinden kaydırmaya hiç gerek yoktur. Çünkü Cenab-ı Hak her şeye kâdirdir.

Cenab-ı Hak ayette *«mevazin»* kelimesini çoğul, *«el-Kıst»* kelimesini ise tekil getirmektedir. Halbuki sıfat mevsufa tabidir. El-Kıst kelimesi mastar olduğundan dolayı o, mübalâğa yoluyla sıfat olur ve tesniyeyi de cem'i de ifade eder. Veya muzaf mukadderdir. Ayet *«biz adalet sahipleri olan terazileri koyuyoruz»* şekinde yorumlanır. Yani Kıyamet Günü'nde terazileri koyuyoruz. Bu da Kıyamet Günü hesabı veya bu hesabın sahipleri içindir.

«Hiç bir nefse zulmün ne çoğu ne de azı yapılmaz»; yani ona vaadedilen sevap eksiltilmez, bilinen azabı da artırılmaz. Azabın

artırılmayacağı ayetin ifadesinden anlaşılmaktadır. Bazan ayetten *«herkesin ameli tartılır»* mânâsı da anlaşılmaktadır.

«Eğer kişinin ameli hardal danesi miktarı olsa» cümlesindeki *«miskal»* miktar demektir. *«Hardal danesi»* ise küçüklük için bir temsildir. Yani amel gayet az da olsa biz onu getiririz. Yani Kıyamet'te hazır bulundururuz. *«Amelleri sayıcı olarak biz kâfiyiz»*. Bu yorum Es-Süddi'den rivayet edilmiştir. Bunun mükâfatlandırma veya cezalandırmadan kinaye olması mümkündür.

(48) *«Biz Musa'ya ve Harun'a...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet *«senden önce herhangi bir kimseyi peygamber olarak göndermedik, ancak kendilerine vahyettiğimiz birtakım insanları gönderdik»* mealindeki ayetin tafsilidir. Ayrıca onları nasıl kurtardığına, düşmanları nasıl helâk ettiğine işaret etmektedir.

Ayetin başında kasem harfi getirilmiştir. Çünkü ayetin muhtevası tam bir itinayı gerektirir mahiyettedir. Ayette zikredilen *«el-Furkan»*dan maksat Tevrat'tır. Ayetteki ziya ve zikir de Tevrat'tan kinayedir. Ayetin mânâsı; *«Andolsun ki biz Musa ile Harun'a hak ile bâtılın arasını ayıran, dalâlet ve cehalet karanlıklarında ziya olan, halk için vaz-u nasihat dolu, kapsayıcı bir kitap verdik»* şeklindedir. Burada Cenab-ı Hak *«muttakiler»*i betahsis zikrediyor. Çünkü onlar kitaptan yararlanırlar. Veya onların muhtaç olduğu hükümler o kitapta vardır, veya o kitap kendileri için bir şereftir. Bazı kimseler *«Furkan»*ın yardım demek olduğunu söylemişlerdir. Nitekim *«Furkan Günü»* (yardım günü) diye Kur'an'da başka bir ayet de vardır. Kıyamet Günü'nde Allah'ın dostu ile düşmanı ayırt edildiği için o güne *«Furkan Günü»* denilmiştir. Bu, İbn Abbas'tan gelen bir rivayette de böyledir. *«Ziya»*dan

maksat ya Tevrat, ya şeriat veya Hz. Musa'nın yed-i beyzasıdır. Zikir ise daha önce zikrettiğimiz mânâlardan birisini ifade eder.

(49) *«O sakınanlar ki Rablerinden. .»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin başındaki mevsul (yani *«ellezîne»)* muttakilerin sıfatıdır. O muttakiler ki Rablerinin azabından korkarlar. O azabı görmedikleri ve o azap onlardan gaib olduğu halde ondan korkarlar. Çünkü kesinlikle onun varlığına iman ederler. Bu ayet, gözleriyle görmedikçe hiçbir uyarıyı dikkate almayan kâfirlere tariz etmektedir.

Zeccac *«Onlar halkın gözünden gaib oldukları halde Allah'ın azabından korkarlar»* diyor. Yani korkuları yapmacık değildir. Bazı müfessirler de *«Kalpleriyle Allah'ın azabından korkarlar demektir»* diyorlar. Yani itina yoluyla korkarlar.

Ayetin sonunda isim olan bir cümlenin getirilmesi, onların Ahiret işinde daimi bir şekilde korktuklarını ifade etmek içindir.

(50) *«İşte bu indirdiğimiz mübârek...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin başındaki ism-u işaret Kur'an'a işaret etmektedir. Kur'an'ın zamanı yakın olduğundan ezberlenmesi, okunması kolay ve durumu da apaçık olduğundan dolayı, en yakın yere işaret vasıtası olan *«Hâzâ»* kelimesiyle Kur'an'a işaret edilmiştir. *«Mübarek»* hayrı çok menfaati bol olmak demektir. Allah'a şükürler olsun, Kur'an'ın bereketinden bize tekrar be tekrar verilmiştir. Cenab-ı Hak *«Biz onu indirdik»* demek suretiyle Kur'an'ın içindeki hükümlerin durumunun büyüklüğünü ifade etmek istemiştir. Yani

Kur'an'ın Tevrat gibi olduğu ortaya çıktıktan sonra onların inkârını Cenab-ı Hak bu ifade ile kınamaktadır. Sanki şöyle söylüyor; *«Acaba siz Kur'an'ın şanının da Tevrat'ın şanı gibi olduğunu bildikten sonra yine de onu inkâr mı edeceksiniz? Allah katından inmemiştir mi diyeceksiniz?»* Tevrat'ın halini dikkatlice düşündükten sonra böyle yapmak asla caiz değildir.

(51) *«Biz daha önce İbrahim'e de...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin metnindeki *«Rüşd»* kelimesinden maksat, din ve dünyada yararlı olan şeylere ulaşmak, onlara vakıf olmak demektir. İrşad olunmak, ilâhî kanun ve kaidelerledir. İbrahim'e ve İbrahim'in emsali olan peygamberlere lâyık olan rüşdü İbrahim'e verdik.

Bazıları *«Rüşd burada suhuf mânâsınadır»* demişlerdir. Bazıları *«hikmet»*, bazıları ise *«küçük iken hayrı işlemeye muvaffak olmak mânâsınadır»* demişlerdir. Bazı müfessirler de burada genellemeyi seçmiştir. Onlara göre tüm bunları kapsayan bir mânâ bahis konusudur.

*«Daha önce»*den maksat Musa ve Harun'dan veya İbrahim baliğ olmazdan önce, mağaradan annesi ve babası tarafından çıkarıldıktan daha önce veya daha doğmazdan önce veya Hz. Muhammed'den daha önce demektir. Bütün bu ihtimaller ayette vardır.

Birinci tefsir İbn Abbas ve İbn Ömer'den rivayet edilmiştir. Lâfzen ve mânen Kur'an'ın nazmına en uygun olan tefsir, birinci tefsirdir. Lâfzen uygundur: Çünkü Musa ve Harun'dan bahseden ayet hemen bu ayetin önündedir. Mânen daha uygundur: Çünkü peygamber kıssaları örnek olsun diye getirilmiştir. Kıyasın ge-

rektirdiği, evvela Nuh, sonra İbrahim ve sonra Musa'dan bahsedilmesidir. Fakat ayette teselli ve numune noktası olmak nazarı itibara alınmıştır. Önce Musa zikredilmiştir. Çünkü onun hali, onun kavminden İsrailoğulları'nın çektikleri ve ona verilen mucizelerin çokluğu ve ümmetinin kesafeti Rasûl-ü Ekrem'in haline herkesten daha fazla benzerlik göstermektedir.

«Biz İbrahim'i bilenleriz» cümlesinden maksat onun durumlarını, ondaki kemalatı biliyoruz demektir. Mümkündür ki bu cümle Allah'ın onu korumasından ve zayi etmemesinden kinaye olsun.

(52) *«(Zikret o zamanı) ki. .»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin başındaki *«iz»* edatı ya *«Ateyna»* fiiline bağlıdır veya *«Rüşd»* kelimesinin zarfıdır. Ya da *«Alimine»* kelimesinin zarfı veya mukadder bir fiilin mefuludur. Cenab-ı Hak *«Önce babasına, sonra kavmine»* tabirini kullandı. Çünkü İbrahim'in nezdinde, nasihat ve sapıklıktan kurtulması noktasında babası daha mühimdir. Ayetin zahirine bakılırsa Hz. İbrahim, babası ve kavmiyle birarada iken bunu söylemiştir.

«Şu tapmakta olduğunuz heykeller nedir?» Yani bu putlar nedir? Bunlara *«heykel»* demesi tahkir içindir. Çünkü *«Temasil»* in tekili olan *«Timsal»* bir mahlûka benzer olarak yapılan heykel demektir. Hz. İbrahim'in kavminin tapmakta oldukları o putlar inkıraza uğramış bazı salih kimselerin suretleri idi.

Ayetin metninde geçmekte olan *«Akifun»* kelimesi bir şeye yönelip onu tazim etmek suretiyle eteğini bırakmamak mânâsına gelen *«Akf»* veya *«Ukuf»* kökünden gelmiştir. Bazıları *«Bu kelime garazlardan birisi için bir kişiye daimi bir şekilde asılmak, on-*

dan ayrılmamak demektir» demiştir. Hangi tefsire tabi tutulursa tutulsun, bu, ibadetten eksik bir durumdur. Hz. İbrahim'in bu tabiri ibadet yerine kullanması onların ibadetinin korkunçluğunun derecesine işaret etmek içindir. Hz. İbrahim'in bu suali, arifin tecahülü kabilindendir. Yani bilen bir insan kendisini bilmiyor gibi göstermektedir. Sanki Hz. İbrahim bu putların ne olduğunu bilmiyormuş gibi soruyordu. Oysa Hz. İbrahim onların hakikatinin taş ve benzeri maddeler olduğunu elbette biliyordu.

(53) *«Onlar: Babalarımızı onlara tapar...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet, onların körü körüne taklitçi olduklarını ve aciz bir şekilde Hz. İbrahim'e cevap verdiklerini ortaya koymaktadır. Hz. İbrahim de gelecek ayette yemin ile başlayarak onların yolunun bâtıl olduğunu ispat etmektedir.

(54) *«(İbrahim): Siz de, babalarınız da...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Sizin bu putlara taptığını gördüğünüz ecdadınız da siz de apaçık bir sapıklık içerisindesiniz. Bu sapıklığın derecesini ancak Cenab-ı Hak bilir. Fakat aklı olan herkes bunun bir sapıklık olduğunu bilir. Çünkü, siz de o putlar da herhangi bir delile dayanarak bu işi yapmıyorsunuz. Ancak işin içerisinde sizi arkasına takıp çeken bir heva heves, itaat edilen bir şeytan vardır. Bu ayet bütün dünya bâtıla yapışsa dahi, bâtılın hak olamayacağına delildir. Bâtılın peşine takılanların çokluğu onu hakka çeviremez. Bâtıl her zaman bâtıldır.

(55-57) *«Onlar (hayretle): Sen bunu ciddi mi...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Onlar Hz. İbrahim'in üzerinde bulundukları putperestlik hakkındaki sözünü korkunç gördüklerinden dolayı ona sordular: «*Sen bize hakkı mı söylüyorsun? Yoksa bizimle alay edenlerden misin?*»

Onlar esasen bu istifhamdan Hz. İbrahim'in söylediklerinin gerçekte çok uzak olduğunu kastediyor ve hayret ediyorlardı. Et-Tayyibi «*El-Keşf*»te «*em*» edatının munkatı olduğunu tercih ederek şöyle demiştir: «*Onlar Hz. İbrahim'den mabudlarının ve ecdadlarının tahkir ve tadlilini en beliğ bir şekilde dinlediklerinde, ondaki ciddiyeti gördüklerinde kendisinden delil istediler ve sanki şöyle dediler: «Ey İbrahim! Kabul edelim ki biz bu ibadetlerimizde atalarımızı taklid ettik. Acaba beraberinde senin iddia ettiğini ispat eden bir delil var mıdır? Acaba sen bizi hakka mı götürdün? Hayır! Sen oynayanlardansın». Çünkü onlar Hz. İbrahim'in kendileriyle kesinlikle oyun oynadığına, hiçbir zaman haklı olmadığına inanıyorlardı. Bu yüzden onlar Hz. İbrahim'i oynayanlar cümlesine soktular.*»

Hz. İbrahim, «*yerleri ve gökleri, içinde bulunanlarıyla beraber inşa eden sizin Rabbinizdir*» diyerek onların putperestlikte yaptıkları ibadetlerin yanlışlığını tesbit ettikten sonra hakkın beyanına geçti.

«*Onları inşa etti*» tabirindeki zamir ya gökler ile yere racidir veya timsallere raci olur. Ve bu zamir akıllı müenneslere mahsus olan bir zamir değildir. İbn Atiyye böyle bir zamir olduğunu sandığı için akıl almaz tevillere girmiştir.

«*Ben de bunun üzerine şahitlik edenlerdenim*» cümlesi onların Hz. İbrahim'i oyun ve istihza etmeye nisbet etmelerinin reddini içermektedir. Ayetin mânâsı: Ben size söylediğim hususun-

da onu bilenlerdenim ve bunu hakikat yoluyla size söylemiştim. Onu delille ispat edenlerdenim. Oyun oynayanlardan değilim. Zira bir şeyin şahidi, onu tahakkuk ettiren kişidir. Hz. İbrahim'in bu hususta ki şehadeti onların aleyhinde getirdiği hüccet ve bu durumu ispata çalışması demektir.

Ayetin metninde geçmekte olan *«Ekiddenne»* fiili o putları kırmak hususunda var kuvvetimle çalışacağım demektir. Fiil *«Keyd»* kökünden gelir. Bu esasında, zarar veren bir şeyi icad etmek hususunda tersini göstermek suretiyle kurnazlık yapmak demektir ve bu da çalışmayı gerektirir. Bu tabirde onları kırmanın çok zor olduğuna ve büyük tuzaklar kurulmasına muhtaç bulunduğuna işaret vardır. Hz. İbrahim bu sözüyle onların sapıklığının mevcudiyetini başka bir çeşitle ortaya koymak istiyor. Katade'nin söylemiş olduğu *«Biz Hz. İbrahim'in bu sözü onların işitmediği bir yerde söylediği kanaatindeyiz»* şeklindeki söz buna ters düşmemektedir. Bazıları *«Hz. İbrahim bu sözü söylediğinde onlardan biri bunu işitti»* der.

Muaz bin Cebel ve Ahmed ibn Hanbel ayetteki *«Tallahi»* ibaresini *«Billâhi»* olarak okumuşlardır. Zira *«Ba»* hece harflerinin ikincisi, kasem harflerinin de aslıdır. Çünkü *«Ba»* hem ismi zahire hem de zamire dahil olur. *«Ba»* ile beraber fiili kasem gelir ve hazf de edilebilir. *«Tallahi»* ibaresinin başındaki *«ta»* vavın bedelidir. Orada *«Ba»*ya uygun olduğu için onun yerine kaim olur. Çünkü *«Vav»* da *«Ba»* da dudak harfidir. Ayrıca *«vav»*, *«Ba»*nın yapışmak mânâsındaki anlamına yakın bir mânâ ifade eder. Ebu Hayyan, *«Ba'nın kasem harflerinin kökeni olduğu hususunun delili yoktur»* diyor. Dikkatle bakıldığında bu harflerin hiçbirinin diğerine asıl olmadığı hakikati ortaya çıkar.

Onlar putlara ibadeti bırakıp bayrama gittiklerinde Hz. İbrahim icraatına başlamıştı.

فَجَعَلَهُمْ جُذٰذًا اِلَّا كَبِيْرًا لَّهُمْ لَعَلَّهُمْ اِلَيْهِ يَرْجِعُوْنَ
﴿٥٨﴾ قَالُوْا مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَآ اِنَّهٗ لَمِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٥٩﴾
قَالُوْا سَمِعْنَا فَتًى يَّذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهٗٓ اِبْرٰهِيْمُ ﴿٦٠﴾
قَالُوْا فَاْتُوْا بِهٖ عَلٰٓى اَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُوْنَ ﴿٦١﴾
قَالُوْٓا ءَاَنْتَ فَعَلْتَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَا يٰٓاِبْرٰهِيْمُ ﴿٦٢﴾
قَالَ بَلْ فَعَلَهٗ كَبِيْرُهُمْ هٰذَا فَسْـَٔلُوْهُمْ اِنْ كَانُوْا
يَنْطِقُوْنَ ﴿٦٣﴾ فَرَجَعُوْٓا اِلٰٓى اَنْفُسِهِمْ فَقَالُوْٓا اِنَّكُمْ اَنْتُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿٦٤﴾
ثُمَّ نُكِسُوْا عَلٰى رُءُوْسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هٰٓؤُلَآءِ
يَنْطِقُوْنَ ﴿٦٥﴾ قَالَ اَفَتَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْـًٔا
وَّلَا يَضُرُّكُمْ ﴿٦٦﴾ اُفٍّ لَّكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ
﴿٦٧﴾ قَالُوْا حَرِّقُوْهُ وَانْصُرُوْٓا اٰلِهَتَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ فٰعِلِيْنَ
﴿٦٨﴾ قُلْنَا يٰنَارُ كُوْنِيْ بَرْدًا وَّسَلٰمًا عَلٰٓى اِبْرٰهِيْمَ ﴿٦٩﴾
وَاَرَادُوْا بِهٖ كَيْدًا فَجَعَلْنٰهُمُ الْاَخْسَرِيْنَ ﴿٧٠﴾ وَنَجَّيْنٰهُ
وَلُوْطًا اِلَى الْاَرْضِ الَّتِيْ بٰرَكْنَا فِيْهَا لِلْعٰلَمِيْنَ ﴿٧١﴾ وَوَهَبْنَا لَهٗٓ
اِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صٰلِحِيْنَ ﴿٧٢﴾

58 — Bunun üzerine (İbrahim) onları paramparça edip, sadece içlerinden en büyüğünü —ona baş vururlar diye— sağlam bıraktı.

59 — Onlar: «Mabudlarımıza bunu kim yaptı? Doğrusu bunu yapan zalimlerden biridir» dediler.

60 — «İbrahim denilen bir gencin onlara dil uzattığını işitmiştik» dediler.

61 — (Bunun üzerine kavmin ileri gelenleri), «Öyleyse İbrahim'i insanların gözü önüne getirin. Olur da şahitlik ederler» dediler.

62 — (İbrahim gelince), «Ey İbrahim! Bunu mabudlarımıza sen mi yaptın?» diye sordular.

63 — (İbrahim), «Aksine onu şu büyükleri yapmıştır. Konuşabilirlerse onlara sorun» dedi.

64 — (İbrahim'in bu sözü üzerine) kendilerine gelip: «Aslında sizler zalimlersiniz» dediler.

65 — Sonra mahcubiyetlerinden ötürü başlarını eğdiler. (Fakat buna rağmen hırslarını almak için): «Andolsun sen de bunların konuşmayacağını biliyorsun» dediler.

66 — (İbrahim): «Öyleyse sizler Allah'ı bırakıp da size ne yarar ne de zarar verecek durumda olmayan putlara mı tapıyorsunuz?» dedi.

67 — «Size de, Allah'ı bırakıp taptıklarınıza da yuh olsun. Hiç düşünmüyor musunuz?»

68 — Dediler ki: «Bir şey yapacaksanız şunu (İbrahim'i) yakın da mabudlarınıza yardım edin».

69 — Biz: «Ey Ateş! İbrahim'e serin ve zararsız ol» dedik.

70 — Onlar İbrahim'e tuzak kurmak istediler. Ama biz onları hüsrana uğrattık.

71 — İbrahim'i de, Lut'u da âlemlere bereketli kıldığımız topraklara ulaştırıp kurtardık.

72 — Biz İbrahim'e İshak'ı (ve torun olarak) Yakub'u verdik. Hepsini salih kullar kıldık.

(58) *«Bunun üzerine (İbrahim) onları...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Onlar bayram yerine çıkmak üzere dönüp gittiler. Hz. İbrahim putlara varıp parça parça etti. *«Cuzazen»* kelimesi parça parça veya hurdahaş yaptı demektir. Bazı rivayetlere göre, Azer, Hz. İbrahim'i bayramlarına katılsın diye beraberinde götürdü. Bayrama evvela puthaneden başladılar. Hz. İbrahim'i de beraberlerinde oraya götürdüler. Onlar putlara secde ettiler. İbrahim çocuk olduğu için onları seyretti. Putların önüne yemek koydular ve İbrahim'i puthaneden çıkararak beraberlerinde götürdüler. *«Biz bayramdan dönünceye kadar putlar, bizim nimetlerimize bereket verirler, ondan sonra yemek yeriz»* dediler. Böylece bayram yerine doğru gittiler. Hz. İbrahim yolun üzerinde onlarla beraber gitmekten cayma kararı verdi ve bir yere oturdu. *«Ben hastayım, yürüyemiyorum»* dedi. Dolayısıyla geriye döndü. Puthaneye girdi. Putlar saf halinde duruyorlardı. Büyük bir put da tam kapının karşısına konulmuştu. Altından yapılmıştı. Gözlerinde iki cevher vardı, geceleyin parlıyorlardı. Balta ile putların tamamını kırdı. Ancak o büyük put kaldı. Baltayı onun boynuna astı (veya eline verdi). Nitekim Cenab-ı Hak *«Onların büyüğü müstesnadır»* diyor.

«Onların» zamiri putlara racidir. Putlar akıl sahibi olmamalarına rağmen akıl sahiplerine raci olan zamiri onlara irca etmek

putlara tapanların iddialarına göredir. Çünkü onların iddiasına göre putlar akıl sahibidir. Büyük putun büyüklüğü, ya onların iddiasına göre manevi mertebesinin büyüklüğünden veya cüssesinin diğerlerinden büyük olmasından ileri gelmektedir. Ebu Hayyan'a göre *«Onların»* zamiri muhtemelen puta tapanlara racidir.

«Olur ki onlar ona başvururlar» cümlesindeki *«ona»* zamiri cumhura göre Hz. İbrahim'e racidir. Yani onlar İbrahim'e dönecekler, başkasına gitmeyecekler, dolayısıyla İbrahim onları delil getirmek suretiyle susturacak ve putların bâtıl olduğunu ortaya koyacaktı.

Bazı müfessirler *«Bu zamir Allah'a racidir»* derler. Yani umulur ki onlar Allah'a, Allah'ın tevhidine dönerler. Çünkü onlar dönünce Hz. İbrahim'den *«putları kimin kırdığını»* soracaklar, İbrahim, putların da bâtıl olduğunu tesbit edecek şekilde bir cevap verecektir. Böylece onların aciz olduklarını ortaya koymuş olacaktır.

Kelbi *«Ona zamiri büyük puta racidir»* der. Yani umulur ki onlar müşkülâtlarını halletmek için büyük puta dönüş yapacaklar. Nitekim müşkülât sahiplerinin alimlere dönüş yaptıkları gibi. *«Bu putlar niçin kırılmıştır?»* diye soracaklar, *«Seni niçin kırmadılar? Niçin balta senin elinde veya boynundadır?»* diyeceklerdir. İşte o zaman cevap alamadıkları için onun da aciz olduğu, ne yarar ne de zarar veremeyeceği ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla onların ona tapmaktaki büyük cehaletleri de sergilenmiş olacaktır.

Muhtemelen aynı zamir Hz. İbrahim'e racidir. Fakat Hz. İbrahim onların kendisine müracaat etmeyeceklerini biliyordu. Fakat böyle yapması, onların mabudlarını hiçe saymak, onlarla istihza etmek ve onları cehaletle damgalamak içindir. Büyük putun ha-

li onlara görünsün diyedir. Çünkü, kendisine secde edilenin hali müşkülâtları halletmektir. Bu büyük put ise herhangi bir müşkülâtı halletmediği gibi ne bir şey biliyor, ne de cevap verebiliyordu.

(59) *«Onlar: Mabudlarımıza bunu kim...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayette *«Bizim mabudlarımız»* mânâsına gelen *«Alihetina»* tabiri kullanılmıştır. Bu onların şenaatının, cehaletlerinin doruk noktasında olduğunu belirtmek içindir. Zira putlar paramparça olduğu halde yine *«bizim mabudlarımız»* diyorlardı.

«Kim bunu mabudlarımıza yapmışsa (yani onları parçalamışsa) o kesinlikle zalimler cümlesinden sayılır». Zalimliği ya cesaretinden —ki putları bu şekilde rezil etmiştir, buna cüret etmesinden— ileri geliyor. Oysa onların iddialarına göre putlar hürmete lâyıktırlar. Veya nefsini helâke arzetmesinden ileri gelmektedir. Çünkü bunu yapan öldürülecekti. Veya parçalamakta çok ileri gidip onları hurdahaş haline getirmesinden kaynaklanmaktadır.

(60) *«İbrahim denilen bir gencin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

*«Onlar dediler»*den maksat onlardan bir kısmının bunları söylediğidir. Onlar da (yani bu sözü söyleyenler de) Hz. İbrahim'in *«Allah'a yemin ederim, sizin putlarınızı kıracağım»* dediğini işitenlerdir. *«Putlarımızı zikreden»* sözü, onları yeren, ayıplayan, onlara hakaret eden bir genci dinledik, anlamındadır. Yani onun sözünü dinledik. Kırmışsa o kırmıştır. *«Feta»* kelimesi genç erkek demektir. Karşıtı olan *«Fetat»* da genç kız demektir.

(61) *«(Bunun üzerine kavmin ileri gelenleri): Öyleyse...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin metnindeki *«İnsanların gözü önüne»* tabiri herkes tarafından görülebilecek bir yere getirin, demektir. Ayetin sonundaki *«yeşhedune»* fiili *«hazır bulunurlar, bizim ona tatbik edeceğimiz cezayı seyrederler»* demektir. Bazıları da *«Onun yaptığına şahid olurlar»* anlamında olduğunu söylemiştir. Veya *«onun ikrarına şahid olurlar»* anlamındadır. Bu takdirde zamir bütün insanlara değil insanların belli olmayan veya bilinen bir kısmına raci olur. İnsanların belli olmayan bir kısmına raci olduğu şeklindeki yorum İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. İkinci yorum ise Hasan Basri ve Katade'den nakledilmiştir.

(62-63) *«(İbrahim gelince): Ey İbrahim! Bunu...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ayet mukadder bir suale cevap teşkil etmektedir. Sanki şöyle sorulmaktadır: *«Acaba onlar bu sözlerden sonra İbrahim'e ne yaptılar? Onu getirdiler mi getirmediler mi?»*

Sorulması muhtemel olan bu soruya verilen cevap ise şöyledir: *«Onlar; Ey İbrahim! Bunu bizim mabudlarımıza sen mi yaptın?»* dediler. Bu cevap onların İbrahim'i süratle götürdüklerinin apaçık bir durum olduğunu, yeni bir açıklamaya gerek bulunmadığını ortaya koymaktadır.

Ayetin başındaki *«hemze»* Taftazani'nin de dediği gibi faili takrir etmek içindir. Zira kâfirler Hz. İbrahim'in *«putları ben kırdım»* demesini istemiyorlar. Belki put kırılmasının failinin o olduğunun ikrar edilmesi üzerinde duruyorlar. Onun işlediğine de *«Bunu sen mi işledin?»* cümlesiyle işaret ettiler. Hz. İbrahim'

in *«Hayır! Ben değil de onların büyükleri bu işi yapmıştır»* demesi de buna işarettir. Eğer takrir, fiil için olsaydı Hz. İbrahim *«işledim»* veya *«işlemedim»* şeklinde cevap verecekti.

Hatib'e göre istifham burada takrir için değildir, esas mânâsında kullanılmıştır. Zira ayetin siyakında *«Onların bu işi Hz. İbrahim'in işlediğini bildiklerine»* dair herhangi bir emare yoktur. Ki istifham değil de takrir için bu suali sormuş olsunlar. Fakat Hatib'e şu cevap verilmiştir: *«Bir evvelki ayet buna delâlet etmektedir. Çünkü orada Hz. İbrahim'in «Allah'a yemin ederim, sizin putlarınızı kıracağım»* sözü vardır. Bunu işitenler vardır. Sonra putların kırıldığını gördüklerinde *«Bunu kim yaptı?»* dediler. Ayetin zahirinden anlaşılıyor ki İbrahim'in daha önceki yemininden ve putların aleyhinde konuşmasından ötürü kendisinin kırıcı olduğunu bilmekteydiler.

«Eğer onlar konuşurlarsa onlardan sorunuz.» Yani o büyük putun bu işi yaptığının anlaşılması diğerlerinin konuşmasına bağlıdır. Bu söz inançlarının saçma olduğuna dikkatlerini çekmek için Hz. İbrahim'den sadır olmuştur. Sanki İbrahim *«Hayır! Bu işi yapan ben değilim. Eğer bunlar konuşurlarsa o işi yapanın bu büyük put olduğu anlaşılacaktır»* demiştir. Bu tevile binaen kelâmda takdim vardır. Bazı müfessirler *«Eğer bunlar konuşurlarsa bu fiili onların büyüğünün yaptığı anlaşılacaktır demektir»* dediler. Böylece Hz. İbrahim, konuşmayan, bilmeyen bir varlığın ibadete müstehak olmadığını ortaya koymuştur. Hz. İbrahim'in bu sözü tarizlerdendir. Tarizleri kullanmak insanları yalan söylemekten kurtarır. Yani *«Onlar konuşurlarsa kendilerinden sorun. Kesinlikle onlar doğru söyleyeceklerdir. Eğer onlar söylemiyorlar ve konuşmuyorlarsa o büyük put onları kırmış değildir»* demiştir. Bu sözün içeriğinde Hz. İbrahim'in bu işi yaptığını ikrar ettiği hakikati de vardır. Ve sahih olan görüş de budur. Yani İbrahim bu sözü (hâşâ) yalan söylemek maksadıyla değil, onları mağlub etmek için söylemiştir.

Bu söz tarizdir. Çünkü onlar putlara tapıyorlardı. Onları Allah'tan başka ilâh edinmişlerdi. Nitekim İbrahim, babası Azer'e: «*Ey babam! Niçin işitmeyen ve görmeyen bir puta tapıyorsun?*» demiştir. Hz. İbrahim bu sözü «*bu putlar konuşmuyorlar, yararları ve zararları yoktur*» desinler diye söyledi ki o da onlara «*öyleyse niçin bunlara tapıyorsunuz*» desin, böylece onları mağlub etsin. İşte bu noktadan ötürü müslümanlar için hasımla bâtılı farazî olarak kullanmaları (bâtıl kendiliğinden hakka dönüş yapsın diye) caizdir. Çünkü bu, hasmı mağlub etmek ve şüpheyi ortadan kaldırmak için en yakın yoldur.

(64-65) «*(İbrahim'in bu sözü üzerine) kendilerine gelip...*»

Bu Ayetlerin Tefsiri

«*Onlar nefislerine döndüler*»in mânâsı, bir kısmı diğerine sordu, birbirlerine baktılar demektir. Zira hasımlarının doğru olduğunu anladılar. Ve birbirlerine «*Siz bir tek kelime bile konuşamayan, nefsine bir tek fayda sağlamayan, bir lahza dahi yararlı olmayan nesnelere nasıl tapıyorsunuz? Onlar kendilerine tapanlara nasıl fayda verebilirler veya şiddeti defedebilirler?*» dediler. Başını baltadan kurtaramayan bir varlık bu işi nasıl yapabilir?

«*Sonra başları üzerine eğildiler*»; yani cehalet ve inatlarına döndüler ve İbrahim'e «*Bunların konuşmadığını sen de biliyorsun*» dediler.

(66-67) «*(İbrahim): Öyleyse sizler...*»

Bu Ayetlerin Tefsiri

67. ayetin metnindeki «*Uffin*» kelimesi Ragıb'ın ifade ettiğine

göre pis bir şeyden gelen kokudan rahatsız olanın sesidir. Sonra ismi fiil olmuştur. Yani *«ben rahatsız oluyorum»* mânâsını ifade etmektedir.

«Akıl etmez misiniz?» cümlesi düşünüp de yaptığınız çirkinlikleri görmez misiniz demektir.

(68) *«Dediler ki: Bir şey yapacaksanız...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Onlar *«Eğer siz mabudlarınıza kuvvetli bir şekilde yardım edici iseniz İbrahim'i yakın ve böylece mabudlarınıza yardımcı olun. Aksi takdirde mabudlarınıza yardım hususunda kusurlu davranmış olursunuz. Bunun haricinde azaba ne şekilde düçar ederseniz edin, sanki hiçbir şey yapmamışsınız demektir»* dediler. Bu sözü meşhur rivayete göre Nemrud söylemiş ve onun milleti de bu fikri benimsemiştir.

El-Bahr; *«Bu kişinin isminde ihtilaf vardır. Onun hakikatini bilmek mümkün değildir»* demiştir.

El-Bahr adlı tefsirde şunlar yazılıdır: *«Tefsirciler kelerden, katırdan, kırlangıçtan, kurbağa ve kelerden daha büyük olan bir hayvandan sadır olmuş birtakım şeyler zikretmektedirler. Fakat Cenab-ı Hak bunların doğru olup olmadığını herkesten daha iyi bilir.»*

(69) *«Biz, Ey Ateş! İbrahim'e serin ve...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayette ateşin söndüğü belirtiliyor. Yani Cenab-ı Hak ate-

şe «*Soğuk ol!*» (Yani öldürücü bir soğuk değil, İbrahim'e sağlık bahşeden bir «*soğuk ol*») dedi.

(70-72) «*Onlar İbrahim'e tuzak kurmak...*»

Bu Ayetlerin Tefsiri

«*Onlar hile yapmayı kastettiler*» cümlesindeki «*onlar*» zamiri Nemrud ve arkadaşlarına racidir. Fakat Cenab-ı Hak «*Bu yaptıklarında onları zarar ediciler olarak kıldık*» diyor.

Cenab-ı Hakk'ın bereketli kıldığı yer Şam arazisidir. Zira onlar daha önce Irak'taydılar. Bazı kimselere göre o arazinin mübarek olması, çok meyve vermesi, bitki bitirmesi ve nehirlerin orada akması demektir. Ayrıca orası peygamberler şehridir.

«*Bereket*»ten maksat hayrın sabit olmasıdır. İbn Abbas, «*Mubarek arazi Mekke arazisidir.*» demiştir. Bazılarına göre Beyt-i Makdis'in arazisidir. Çünkü peygamberlerin çoğu Beyt-i Makdis'ten çıkmıştır. Şam arazisine gelince, oranın da bitkileri çoktur. Neşvüneması vardır. Suyu tatlıdır. Bazıları «*Mübarek arazi*» ile Mısır arazisinin kastedildiğini söylemişlerdir.

Ayetin metnindeki «*Nafileten*» kelimesinin mânâsı «*fazladan*» demektir. Çünkü Hz. İbrahim İshak hususunda Allah'a yalvardı. Cenab-ı Hak duası olmaksızın Yakub'u torun olarak ona verdi. Zira Hz. İbrahim, duasında, «*Ey Rabbim! Bana salihlerden bir evlât hibe et*» demiştir. Arapça'da toruna «*nafile*» denilmektedir. Çünkü o öz çocuktan gelen bir fazlalıktır.

Cenab-ı Hak, Hz. İbrahim'i, Hz. İshak'ı, Hz. Yakub'u salih kullarından eyledi. Yani onları din ve dünyanın yararına muvaffak kıldı. Onlar kâmil insan oldular.

وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ
الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلٰوةِ وَإِيتَاءَ الزَّكٰوةِ وَكَانُوا لَنَا
عَابِدِينَ ﴿٧٣﴾ وَلُوطًا اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ
الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَآئِثَ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَاسِقِينَ
﴿٧٤﴾ وَأَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٧٥﴾ وَنُوحًا
إِذْ نَادٰى مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ
الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾ وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيٰتِنَا
إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٧٧﴾ وَدَاوٗدَ
وَسُلَيْمٰنَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَشَتْ فِيهِ
غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ ﴿٧٨﴾ فَفَهَّمْنَاهَا
سُلَيْمٰنَ وَكُلًّا اٰتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوٗدَ
الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ ﴿٧٩﴾ وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ
لَبُوسٍ لَّكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ ﴿٨٠﴾
وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي بِأَمْرِهِ إِلَى الْأَرْضِ
الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ ﴿٨١﴾

73 — Biz onları emrimizle doğruyu gösteren önderler kıldık. Onlara hayırlı işleri yapmayı, namazı dosdoğru kılmayı, zekâtı vermeyi vahyettik. Onlar sadece bize ibadet eden kimselerdi.

74 — Lut'a da hüküm ve ilim verdik. Onu, halkı çirkin işler yapan bir ülkeden kurtardık. Doğrusu (onlar) kötü ve fasık bir kavimdiler.

75 — Biz onu (Lut'u) rahmetimize daldırdık. Kuşkusuz ki o salihlerdendi.

76 — Nuh da daha önce bize yalvarmış ve onun da duasını kabul etmiştik. Kendisini ve ailesini büyük bir sıkıntıdan kurtarmıştık.

77 — Biz, ayetlerimizi yalanlayan kavmine karşı ona yardım ettik. Kuşkusuz ki onlar fena bir kavimdiler ve biz de hepsini suda boğduk.

78 — Davud ve Süleyman da kavminin koyunlarının yayıldığı bir ekin hakkında hüküm veriyorlarken, biz onların hükmüne şahittik.

79 — Biz Süleyman'a bu meselenin hükmünü bildirmiştik. İkisine de hüküm ve ilim verdik. Davud'la beraber tesbih etsinler diye dağları ve kuşları ona boyun eğdirdik. Bunları biz yapmıştık.

80 — Biz Davud'a, sizi savaşta korusun diye zırh yapma sanatını öğretmiştik. Acaba siz şükredenlerden misiniz?

81 — Biz Süleyman'a da şiddetli esen rüzgârı müsahhar kıldık. Rüzgâr onun emriyle bereketli kıldığımız yere doğru akıp gidiyordu. Biz her şeyi düzenleriz.

(73) *«Biz onları emrimizle doğruyu...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet açıkça daha önceki ümmetlerde de namaz ve zekât emrinin varlığını ortaya koymaktadır. Nitekim bu hususta naslar pek çoktur. Ancak o ümmetlerin namazları ve zekâtı, bizim namaz ve zekâtımız gibi değildi. *«Onlar bize ibadet edici idiler»* cümlesi bu bahsi geçen zatların ubudiyetin gereklerini yerine getirdiklerini ifade ediyor.

(74) *«Lut'a da hüküm ve ilim...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başındaki *«Lut»* kelimesi mukadder bir fiilin mef'ulüdür. Lut'a verilen hükümden maksat hikmet, yani hikmeti işlemektir. Veya peygamberliktir. Çünkü peygamber ümmetinin hakimi sayılır. Veya hükümden maksat, hasımlar arasında verilen karar demektir.

Ayetin metninde geçmekte olan *«Habais»* kelimesi fiil-i livata demektir. Cenab-ı Hakk'ın bu kelimeyi çoğul olarak getirmesinin sebebi, bu hadisenin çokça tekrar edilmiş olmasındandır. Bazıları *«Habaisden maksat, pis işlerdir. İster livata olsun, isterse başkası»* demiştir. Fakat bu pis işlerin en şenii livatadır.

Nitekim İbn Asakir'in Hasan Basri'den rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *«On haslet vardır. Lut kavmi onları işlediklerinden dolayı helâk olmuştur: 1 — Livata, 2 — Celayih denilen keman taşı atmaları, 3 — Kazaf denilen parmaklar arasından taşı atmaları, 4 — Güvercinlerle oynamaları, 5 — Davul çalmaları, 6 — İçki içmeleri, 7 — Sakalları kısaltıp bıyıkları uzatmaları, 8 — Islık çalmaları, 9 — El çırpmaları, alkış tutmaları, 10 — İpekli giymeleri. Benim ümmetimde bunlardan başka diğer bir haslet daha olacaktır, o da kadının kadına varmasıdır.»*

Bu çirkinlikleri köye isnad ediyor. Fakat burada köy sakinleri kastedilmektedir. Köyün ismi, daha önce de geçtiği gibi Sodom'dur. Bazılarına göre bunlar yedi köy idi. En meşhurları Sodom olduğu için onların köyü bu işi işledi, denilmiştir. Bahr sahibi, *«Bütün o yedi köy halkı aynı işi yaptıklarından dolayı bir tek köy gibi sayıldılar»* der. Rivayetlere göre bütün o köylerin altı üstüne geldi. Ancak Hz. Lut ile iman edenlerin oturdukları Zegare adlı köy müstesnadır. Fakat meşhura göre bütün köylerin altı üstüne getirilmiştir.

(75) *«Biz onu (Lut'u) rahmetimize...»*

Bu Ayetin Tefsiri

*«Allah'ın Rahmeti»*nden maksat, Hz. Lut'u o rahmet ehline dahil edip yüceltmektir. Veya rahmetten maksat Allah'ın cennetidir. Zira Müslim ve Buhari'de yeralan bir hadis-i kudside Cenab-ı Hak cennete *«rahmet»* diyor: *«Sen benim rahmetimsin. Seninle kullarımdan dilediğime merhamet edeceğim.»*

Rahmetten maksat peygamberlik de olabilir.

(76) *«Nuh da daha önce bize...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başındaki *«Nuh»* kelimesi mukadder bir fiilin mef'ulüdür. Yani *«Nuh'un haberini zikret.»* Nuh, Arapların babası olan Hz. İbrahim'den sonra zikredilmiştir. Çünkü insanlığın ikinci babasıdır. Nitekim Adem de insanlığın birinci babasıdır. Zira meşhur rivayete göre tufandan sonra kalan insanların hepsi Hz. Nuh'un zürriyetindendir. Ve Hz. Nuh peygamberlerin hepsinden daha uzun yaşamıştır.

Ayetin metnindeki *«Kerb»* kelimesi tufan demektir. Yani *«Biz Nuh'u ve zürriyetini tufandan kurtardık.»*

(77) *«Biz, ayetlerimizi yalanlayan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başındaki *«Nasarnahu»* ibaresi helâk etmek suretiyle onu, onların şerrinden koruduk veya onu onlara galib getirdik, demektir.

Ayetin metninde geçmekte olan *«Sev'in»* kelimesi şer ve kötülük demektir.

Ayetin son cümlesinden anlaşılıyor ki hakkı inkâr eden ve şerre dalanların hepsi helâk olmuştur.

(78-79) *«Davud ve Süleyman'a da kavminin...*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Ayetin başındaki Davud kelimesi de mukadder bir fiilin mef'

ulüdür. Davud, İsa'nın oğludur ve Hz. Yakub'un oğlu olan Yehuza'nın soyundan gelir.

Ayetin metninde geçmekte olan *«el-Hars»* ile kastedilen ziraattir. Bir cemaat İbn Mesud'tan *«El-Hars'tan maksat üzüm bağıdır»* diye nakletmişlerdir. Bazı kimseler de *«El-Hars kelimesi bu iki mânâda da kullanılır»* demişlerdir. Ancak ziraat için daha fazla kullanılır.

«Nefeşet» fiili, geceleyin koyunların çobansız iken herhangi bir yerde otlamaları demektir. Yani o koyunlar dağıldılar ve başkasının ziraatine girdiler. Ziraati ezmek suretiyle ifsad ettiler.

Ayetin metnindeki *«hum»* zamiri çoğuldur. Oysa bu hadise Hz. Davud ile Hz. Süleyman arasında cereyan ettiğine göre tesniye (ikil) zamiri getirilmeliydi. Ancak Cenab-ı Hak burada tazim için bu tabiri kullanmıştır.

Ayetin sonundaki, *«Şahidîne»* kelimesi *«ilmen biz orada hazırdık»* demektir. Bazı kimseler *«Bu zamir hükmedenlerle haklarında hükmedilenlere raci olduğu için çoğul getirilmiştir»* dediler. O zaman ayetin mânâsı *«Biz onların aralarında vaki olan hükme ilmen hazır bulunup bakıyorduk»* şeklinde olur. Ayetin, *«Biz onların hükmünü murakabe ederdik. Onları yanlışlık üzerinde bırakmazdık»* tarzında yorumlanması ve Hz. Davud ile Hz. Süleyman'a bir övgü mahiyetinde olması da mümkündür.

PEYGAMBER İCTİHAD EDER Mİ?

Birçok alime göre Hz. Süleyman ile Hz. Davud'un hükmü ictihadlaydı. Zira usul ilminde de belirtildiğine göre bir peygamber için ictihad etmek caizdir. Çünkü Hz. Süleyman'ın *«Bu hükümden başkası daha güzel olurdu, daha şefkatli olurdu»* demesi,

sonra koyunların tarla sahibine verilmesini söylemesi bu hükmün vahy yoluyla verilmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Eğer vahy yoluyla olsaydı Hz. Süleyman böyle bir şey söylemeye yetkili olmazdı. Ayrıca Hz. Davud yanındaki hükmü izhar etmesi için ona yemin teklif etmezdi. Aksine onun üzerine o yanındaki vahyi izhar etmek farz, gizlemek ise haram olurdu. Bununla beraber zahirden anlaşılıyor ki Hz. Süleyman o zaman peygamber de değildi. Hz. Davud'un vermiş olduğu hükmün de ictihad yoluyla olduğu muhakkaktı. Zira vahy/nass, ictihadla nakzedilemez.

El-Keşf'te *«İki hüküm de ictihadla olmuştur»* şeklindeki görüşün bâtıl olduğu söyleniyor. Çünkü Hz. Süleyman'ın hükmü Hz. Davud'unkini nakzetmiştir. İctihad ise başka bir ictihadı kesinlikle nakzetmez. Böylece anlaşılıyor ki Hz. Süleyman da Davud da vahyle hükmetmişlerdir. Bu da Hz. Süleyman'a gelen vahyin Hz. Davud'a gelen hükmü neshettiğini belirtmektedir. Veya *«Sadece Hz. Süleyman'ın hükmü vahydir, Hz. Davud'unki ise ictihadladır»* denilebilir. *«Zira biz ona fehmettirdik»* tarzındaki ayet bu hükmün ictihad olduğuna delâlet etmez.

El-Keşf'e şu cevap verilmiştir: Bir kişinin daha önceki ictihadı aynı kişinin ikinci ictihadıyla nakzedilemez. Çünkü ikinci ictihad, başka bir delilin ortaya çıkmasından ötürü birincisinin tağyirinden ibarettir. Bu ise bâtıl değildir. Çünkü bir müctehidden aynı mesele hakkında iki görüş nakledilebilir. Meselâ İmam Şafii'nin *«kadim»* ve *«cedid»* mezhebi gibi sahabelerin büyüklerinin de ictihadlarından cayıp başkasının ictihadına yapıştıkları vâki olmuştur. Halbuki onlar da müctehid idiler.

Bu iki hükmün de ictihad yoluyla geldiğini tercih edenler arasında Şeyhülislâm Ebussuud Efendi de vardır. O, bu görüşü arzettikten sonra: *«Allah hakikati daha iyi bilir. Ben derim ki, Hz. Süleyman'ın görüşü istihsandır. Nitekim Hz. Süleyman'ın*

«iki taraf için daha merhametli olurdu» sözü bunu ifade etmektedir. Hz. Davud'un verdiği hüküm de kıyastır.»

Cenab-ı Hak *«Hem Davud'a, hem Süleyman'a hüküm ve ilim verdim»* diyor. Yani çok ilim verdim demektir. İctihad yoluyla gelen ilim de Allah'ın verdikleri cümlesindendir. Bu cümle *«ilim sadece Hz. Süleyman'a verilmiştir»* vehmini bertaraf etmek içindir. Bu ayet delâlet eder ki müctehidin yanılması onun müctehidliğine herhangi bir zarar getirmez.

Davud'la beraber teshir edilen dağların tesbihi *«kal»* diliyle Allah'ı takdis etmeleridir. Nasıl ki çakıllar Cenab-ı Peygamber'in elinde Allah'ı tesbih etmişler ve halk da onların sesini işitmişse dağlar da böyledir. Dağların tesbihi, tefsircilerin nezdinde, *«Subhanallahi Teâlâ»* (yüce olan Allah'ı ortaklıktan tenzih eder, noksanlıklardan uzak tutarız) demektir.

Yahya bin Selâm'ın rivayetine göre sadece Hz. Davud o dağların tesbihini işitiyordu. Bazı müfessirler ise *«Herkes işitiyordu»* demişlerdir. Bazıları da *«dağların tesbih etmeleri Hz. Davud'un dağ tarafından kulağına gelen yankılardı, dağdan değildi»* demişlerdir. Fakat bu yorum Kur'an'ın zahirine ters düşmektedir. Birinci tefsirde olan keramet burada bahis konusu değildir. Hatta bu sesler yankı ise, herhangi bir mânâ ifade etmemektedir. Bazıları *«Hâl diliyle onları tesbih ederlerdi»* demekteyseler de, bu Kur'an'ın zahirine ters düşmektedir. Zira hâl ile tesbih etmek her şeyde vardır.

Rivayetlerde açıkça kuşların da dağlarla beraber Hz. Davud'la birlikte tesbih ettikleri söylenilmektedir.

İLK ZIRHI YAPAN DAVUD'DUR

(80) *«Biz Davud'a, sizi savaşta korusun...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin metnindeki *«Lebûs»* kelimesi zırh demektir. Esasında giyilen bir şeye *«lebûs»* denilir. Bazı kimseler *«Bu bütün silahların adıdır. İster zırh, isterse başka silahlar olsun»* demişlerdir. Tabersi de bu yorumu tercih etmiştir. Katade: *«Zırhlar Hz. Davud'dan önce levhalar şeklinde yapılıyordu. Onları tel haline getirip ören, halka yapıp birbirine geçiren Davud'dur. Böylece hem levhalar insanı koruyordu hem de hafif idi»* demiştir.

Ayetin metnindeki *«Be's»* kelimesi düşmanın savaşı demektir. *«Sizi be'si'nizden korusun diye»;* yani düşmanınızla yaptığınız savaştan korusun diye. Veya savaşta vaki olan hadiselerden veya savaş aletlerinden sizi korur mânâsınadır. Bu ayet Hz. Davud'a verilen özellikleri belirttiği gibi bunu takibeden ayet de Hz. Süleyman'a verilen özellikleri dile getirmektedir.

«Acaba siz şükredenler misiniz?» cümlesi aslında emirdir; istifham suretinde getirilmiştir. Bunun nedeni şükür hususunda insanların kusurlu oluşudur ve emir olmasa dahi *«şükür gereklidir»* hakikatini ortaya koymaktadır. Cenab-ı Hak acaba bu lüzumlu olan vazife yerine getirilmiş midir, getirilmemiş midir diye sormaktadır.

(81) *«Biz Süleyman'a da şiddetli esen...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak rüzgârı Süleyman'ın emrine verdiğini ifade ediyor. Hz. Davud'un meselesinde *«Sahhara»* fiili *«mea»* kelimesiy-

le, burada ise *«lâm»* harfiyle tabir edilmiştir. Çünkü iki tasvir arasında fark vardır. Zira dağlar ve kuşların Hz. Davud'la birlikte tesbih etmeleri tebaiyyet yoluyladır. Yani Allah'a ibadette ona uydular, demektir. Fakat rüzgârın Süleyman'a teshir edilmesi tam bir itaat yoluyladır. Onun emrini yerine getirir, yasaklarına riayet ederdi.

Cenab-ı Hak bu ayette *«Asifeten»* tabirini kullanmıştır ki bu, şiddetli esen rüzgâr demektir. Başka bir ayette aynı konuda *«Ruhaen»* (yumuşak, tatlı mânâsını ifade eden) tabiri kullanılır. İki ayet arasında acaba bir çelişki bahis konusu olabilir mi? Olamaz, çünkü yumuşaklık rüzgârın kendisine göre, ona vasfedilmiştir. Şiddet ise uzun mesafeyi kısa bir devrede katetmesine göredir. Bu tıpkı asife gibidir. Öyleyse rüzgâr yumuşak olmasına reğmen *«asife»*nin yaptığını yapar.

«Rüzgâr onun emriyle akardı»; yani Süleyman'ın emriyle, onun iradesine göre eserdi. Hz. Süleyman'ın gerçekten rüzgâra emretmesi mümkündür. Cenab-ı Hak Hz. Süleyman'ın emrini anlama yeteneğini rüzgâra vermişti. Tıpkı Rasûl-ü Ekrem'in çağırmasıyla ağacın kendisine gelmesindeki durum gibi. Cenab-ı Hak ağaçta Hz. Muhammed'in sesini, emrini anlamayı yarattı ve ağaçta Rasûlullah'ın emrine itaat etti.

*«Mübarek arazi»*den maksat Şam havalisidir. Nitekim bu durumu İbn Asakir, Es-Süddi'den rivayet etmiştir. Şam'da Hz. Süleyman'ın meskeni vardı. Ayetten maksat sabahleyin esip Hz. Süleyman'ı başka yere götüren rüzgârın akşamüstü onu Şam'daki meskenine getirmesidir. Bazı müfessirler *«bu yerin Şam'dan daha genel olması da muhtemeldir»* demişlerdir. Yerin *«bereket»* le vasıflandırılması, bazılarına göre Hz. Süleyman'ın bir yere gittiği zaman oradaki Allah'ı inkâr edenlerin öldürülmesini emretmesi, iman ve adaleti yaymasıdır. İşte bereket budur, bundan daha büyük bir bereket olmaz. Fakat bu tefsir uzak bir ihtimaldir.

Çünkü yerin ancak Hz. Süleyman oraya gittikten sonra bereketlenmesi ayetten ilk bakışta anlaşılmamaktadır. Üstelik ayetin zahirinden belli olmaktadır ki burada rüzgârdan maksat onun bütün çeşitleridir.

وَمِنَ الشَّيٰطِيْنِ مَنْ يَّغُوْصُوْنَ لَهٗ وَيَعْمَلُوْنَ عَمَلًا
دُوْنَ ذٰلِكَ ۚ وَكُنَّا لَهُمْ حٰفِظِيْنَ ۙ﴿٨٢﴾ وَاَيُّوْبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهٗٓ
اَنِّيْ مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِيْنَ ۚ﴿٨٣﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ
فَكَشَفْنَا مَا بِهٖ مِنْ ضُرٍّ ۖ وَاٰتَيْنٰهُ اَهْلَهٗ وَمِثْلَهُمْ
مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَذِكْرٰى لِلْعٰبِدِيْنَ
﴿٨٤﴾ وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِدْرِيْسَ وَذَا الْكِفْلِ ۭ كُلٌّ مِّنَ
الصّٰبِرِيْنَ ۚ﴿٨٥﴾ وَاَدْخَلْنٰهُمْ فِيْ رَحْمَتِنَا ۭ اِنَّهُمْ مِّنَ
الصّٰلِحِيْنَ ﴿٨٦﴾ وَذَا النُّوْنِ اِذْ ذَّهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ
اَنْ لَّنْ نَّقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادٰى فِي الظُّلُمٰتِ اَنْ لَّآ
اِلٰهَ اِلَّآ اَنْتَ سُبْحٰنَكَ ۖ اِنِّيْ كُنْتُ مِنَ الظّٰلِمِيْنَ ۚ
﴿٨٧﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ ۙ وَنَجَّيْنٰهُ مِنَ الْغَمِّ ۭ وَكَذٰلِكَ
نُنْجِي الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٨٨﴾ وَزَكَرِيَّآ اِذْ نَادٰى رَبَّهٗ
رَبِّ لَا تَذَرْنِيْ فَرْدًا وَّاَنْتَ خَيْرُ الْوٰرِثِيْنَ ۚ﴿٨٩﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ ۡ
وَوَهَبْنَا لَهٗ يَحْيٰى وَاَصْلَحْنَا لَهٗ زَوْجَهٗ ۭ اِنَّهُمْ كَانُوْا يُسٰرِعُوْنَ
فِي الْخَيْرٰتِ وَيَدْعُوْنَنَا رَغَبًا وَّرَهَبًا ۭ وَكَانُوْا لَنَا خٰشِعِيْنَ ﴿٩٠﴾

82 — Bir de, şeytanlardan Süleyman için (denizden inci ve mercan çıkarsınlar diye) dalgıçlık eden ve başka işler yapan kimseleri müsahhar kıldık. (Süleyman'ın emrinden çıkmasınlar diye) onları koruyan bizdik.

83 — Eyyüb'ü de zikret. Hani o Rabbine: «Bana gerçekten hastalık isabet etti. Sen merhamet edenlerin en merhametlisisin» diye yalvarmıştı.

84 — Biz de onun duasını kabul edip, hemen ondaki hastalığı giderdik. Tarafımızdan bir rahmet ve ibadet edenler için de öğüt olarak Eyyüb'e hem ailesini hem de onlarla beraber bir katını daha verdik.

85 — İsmail, İdris ve Zülkifl'i de zikret. Bu kimselerin hepsi de sabredenlerdi.

86 — Onları rahmetimize soktuk. Kuşkusuz onlar salih kimselerdendi.

87 — Zünnûn'u (Yunus'u) da zikret. Hani o öfkelenerek gitmişti de kendisini hiç sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Böylece karanlıklar içinde, «Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni her türlü noksanlıklardan tenzih ederim. Gerçekten ben haksızlık edenlerden oldum» diye dua etmişti.

88 — Bunun üzerine duasına icabet ettik ve onu üzüntüden kurtardık. İşte biz iman edenleri böyle kurtarırız.

89 — Zekeriyya'yı da zikret. O Rabbine: «Ey Rabbim! Beni yalnız bırakma. Sen varislerin en hayırlısısın» diye dua etmişti.

90 — Biz Zekeriyya'nın da duasını kabul ettik. Kendisine (oğul olarak) Yahya'yı hibe ettik ve eşini de çocuk doğurabilir hâle getirdik. Gerçekten onlar hayırlarda yarışırlardı. Umarak ve korkarak bize yakarırlardı. Onlar bize itaatkârdılar.

(82) *«Bir de şeytanlardan Süleyman için...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin metninde geçmekte olan *«Yegûsûne»* fiili suyun altına dalıp bir şey çıkarmak mânâsını taşıyan *«Gavs»* kökünden gelmektedir. Dalgıç bazen kendisi bazen de başkası için su altından bir şeyler çıkarır. Bunun için Cenab-ı Hak *«Süleyman için dalarlardı»* tabirini kullanmıştır. Hz. Süleyman şeytanlara —ki bu şeytanlar ile denizde çok mahir olan Fenikelilerin kastedildiği de söylenmiştir— dalıp denizden güzel şeyler çıkarmalarını emrediyordu. Onlar bundan başka daha birçok işler yaparlardı. Meselâ şehirleri bina etmek, köşkler yapmak, garip sanatları icad etmek gibi. Çünkü Cenab-ı Hak başka bir ayette *«Onlar Süleyman'ın dilediği şekilde kaleler veya mihrablar veya güzel evler, heykeller, havuz büyüklüğünde çanaklar ve yerinden sökülemeyen kazanlar yaparlardı»* (Sebe Sûresi, ayet 13) buyurmuştur.

Bazı kimseler *«Hamamlar yapmak, eldeğirmeni, şişeler ve sabun yapmak onların icadlarıdır»* demişlerdir. Fakat sabunun bunlar tarafından icad edildiğinde ihtilaf vardır.

Hz. Süleyman'a bu işleri yapanlar ya daha önce dalgıçlık yapan şeytanlar veya başkalarıdır. Şeytanlar lâtif ve ateşten yaratılmış cisimlerdir. Akıllıdırlar. Zor işleri yapmaya güç yetirmele-

ri uzak bir gerçek değildir. Zira hava cismi lâtif olmakla beraber birçok ağır şeyleri yerden kaldırabilir, göklere yükseltebilir, düşürür, atar.

Ayetin zahirinden anlaşılıyor ki bu dalgıçlar ve diğer işleri yapanlar kâfir idiler. Çünkü «*Şeytan*» kelimesi çoğu zaman kâfir için ıtlak olunur. Bazı rivayetlerde «*Şeytan ancak kâfirler için kullanılır*» ifadesi de vardır.

«*Biz onları koruyorduk*» cümlesi de bunu takviye etmektedir. Yani Hz. Süleyman'ın emrinden çıkmalarını veya ifsad etmelerini biz engelliyorduk.

Hz. Davud ile Hz. Süleyman'ın kıssalarında Allah'ın kudret ve azametine delâlet eden noktalar çoktur.

(83) «*Eyyüb'ü de zikret. Hani o...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Yani Eyyüb'ü de hatırlat. Ayetin metnindeki «*ed-Durru*» kelimesi nefiste meydana gelen hastalık, zayıflık ve benzeri arazlardır. Eğer «*eddar*» şeklinde okunursa bu kelime, ister nefiste ister başka yerlerde olsun, «*her zarar*» mânâsını ifade eder.

«*Sen merhamet edenlerin en merhametlisisin*»; yani rahmet ile, az da olsa, sıfatlanan herkesten daha büyük merhamete sahipsin. Zira hakikatte Allah'tan başka merhamete sahip kimse yoktur.

El-Merağı, Hz. Eyyüb'e isabet eden hastalığın şiddetinin, Hz. Eyyüb'ten nefret edilecek derecede arttığı ve bütün insanların Hz. Eyyüb'ten uzaklaşıp onu şehrin kenarında, çöplerin döküldüğü bir yere attıkları ve Hz. Eyyüb'ün yanına hanımından başkasının

gidip gelmediği şeklindeki bütün rivayetlerin İsrailiyat olduğunu söylemektedir. Bütün bu rivayetlerin yalan olduğuna inanmak gerekir. Çünkü bunların takviye edici sahih bir senedleri yoktur. Ayrıca bir peygamberde insanların kendisinden kaçmasına sebep olacak hastalık ve dertlerin olmaması, peygamberliğin şartlarındandır. Eğer Hz. Eyyüb böyle olsaydı, insanlarla biraraya gelip şeriat ve ahkâmı onlara tebliğ etme gücüne sahip olamazdı. (1)

İbn-ul-Arabi «*Ahkâm'ul-Kur'an*»da, Hz. Eyyüb'ün o bela içinde kaldığı müddet hakkında ve bu kıssa konusunda herhangi bir sahih haber varid olmamıştır demektedir.

(84) «*Biz de onun duasını kabul edip...*»

Bu Ayetin Tefsiri

İbn Merduveyh, İbn Asakir, Cüveybir ve Dahhak, İbn Abbas'tan şöyle rivayet ederler: «Allah'ın Rasûlü'nden bu ayetin mânâsını sordum. şöyle buyurdular: «*Cenab-ı Hak ona hanımını geri vererek gençliğini daha da artırdı. Hanımı Hz. Eyyüb'e yirmialtı erkek çocuk doğurdu.*»

Bu rivayete binaen ayetin mânâsı «*Adet yönünden dünyada, ona ölen a'le efradının bir mislini, hatta daha fazlasını verdik*» şeklindedir.

Kur'an'ın zahirine bakılırsa onların bir misli Hz. Eyyüb'ün sulbünden gelmiştir. Fakat bazı tefsir alimleri «*Torunlarından onların bir misli gelmiştir*» şeklinde yorum yapmışlardır.

(1) El-Merağı, Tefsir, cilt: 17, sh: 61

(85) *«İsmail, İdris ve Zülkifl'i de...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani bu peygamberleri de zikret. Cenab-ı Hak Zülkifl'i burada peygamberler arasında sayıyor. Bundan anlaşılıyor ki o da peygamberlerdendir. Tefsircilerin çoğu bu görüştedir. Fakat Zülkifl lâkabtır. Onun öz isminin ne olduğu hususunda ihtilaf vardır. Bazıları *«Hz. Eyyüb'ün oğlu Büşr»* olduğunu söylemektedir. Cenab-ı Hak babasından sonra onu peygamber kılmıştır. Ona *«Zülkifl»* lâkabını vermiş ve insanları Allah'ın tevhidine davet etmesini emretmiştir. O, Şam'da ikâmet ediyordu. Hayatı boyunca orada kaldı. Yetmişbeş yaşındayken vefat etti. Kendisinden sonra oğlu Abdan'ı vasi olarak tayin etmiştir. Hakim, Vehb'ten şunu rivayet ediyor: *«Zülkifl, İlyas bin Yasin bin Fenhas bin Ayzar bin Harun'dur.»* Yani Hz. Musa'nın kardeşi Harun'un soyundan gelmektedir.

Ebu Musa el-Eş'ari ve Mücahid *«Zülkifl, peygamber değil salih bir kuldur. Onu El-Yasa, yerine halife seçmiştir. Fakat ona bütün günlerini oruçlu ve gecelerini de ibadetle geçirmesini şart koşmuştur. Öfkelenmemesini emretmiştir. O da bunları yapmıştır.»* Fakat Mücahid isminin ne olduğunu söylememiştir.

Hulâsa cumhura göre bu zat peygamber değildir. Hasan Basri ise *«İlyas'tan önce gelen bir peygamber»* olduğunu söylemektedir. Bazı rivayetler ise *«Hz. Zekeriyya'nın lâkabıdır. Çünkü o, Meryem'e bakmayı tekeffül etmişti»* şeklindedir. (1)

(86) *«Onları rahmetimize soktuk. Kuşkusuz...»*

Bu Ayetin Tefsiri

(1) Kurtubi, Ahkâm'ul-Kur'an, cilt. 11, sh. 326-328

Cenab-ı Hak peygamberleri günahtan masum kıldığından dolayı peygamberler salihlik vasfında zirveye çıkarlar. Bu ayetin son cümlesi birinci cümlesinin nedenidir. Yani *«Onları rahmetimize niçin dahil ettik? Çünkü onlar salihlerdendiler.»*

(87) *«Zünnûn'u (Yunus'u) da zikret...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak bu ayette *«balık sahibi olan Metta oğlu Yunus'u da zikret»* diyor. Metta, Sahih-i Buhari'de varid olduğuna göre Hz. Yunus'un babasının adıdır. İbn'ul-Esir'e göre ise Yunus'un annesinin ismidir. Peygamberlerden annesine nisbet edilen Yunus ile Hz. İsa'dır. Yahudi kaynaklarında Metta'nın baba olduğu geçmektedir. Bazı kaynaklarda da *«Yunus»* yerine *«Yunan»*, *«Metta»* yerine de *«Amasi»* isimleri yer almaktadır. Ayetteki *«Nun»* balık demektir.

«Zikret o zamanı ki öfkeli olduğu halde Yunus gitmişti»; yani kavminden, şiddetle isyana daldıkları için öfkelenerek ayrıldı. Uzun zaman onları Allah'a çağırdı. Fakat onlar isyanda ısrar edince kendilerine öfkelendi ve onları terketti. Onun gidişi onları bırakıp hicret etmekti. Fakat bu hicret emrini Allah'tan almamıştı.

Bazı müfessirler ayeti *«Rabbinden öfkeli olduğu halde gitti»* şeklinde yorumlamışlardır. Fakat Ebu Hayyan *«El-Bahr»*da şöyle der: *«Bu söz atılır. Çünkü bu, peygamberlik mertebesine uygun bir söz değildir»*. Dolayısıyla bu sözü söyleyen Hasan Basri, Şa'bi, İbn Cübeyr ve diğer tabiinler ve sahabilerden İbn Mesud gibi zatların sözlerini de tevil etmek gerekir. Yani kastedilen *«O, Rabbinden öfkelenerek gitti»* demek değildir. *«Rabbi için, dininin korunması için öfkelenip gitti»* demek daha uygun olur. Bu takdirde *«la»* harfi ta'lil (illet) harfi olur.

Ayetin metninde yer alan «*Nakdire*» fiili ya hükmetmek demektir veya darlığa sokmak mânâsınadır. Yoksa kudretsizlik mânâsını taşımaz. Zira değil Hz. Yunus hemen hemen hiçbir akıl sahibi Cenab-ı Hakk'ın kudretsiz olacağını sanmaz.

Muaviye bu fiilin kudret kökünden geldiğini sanarak ayetin mânâsını bir türlü çözemiyordu. Zira değil bir peygamber hiç kimse Cenab-ı Hak için «*güç yetiremez*» tabirini kullanmaz. Bunun üzerine meseleyi İbn Abbas'a yazdı. İbn Abbas, bizim söylediğimiz şekilde ona cevap verdi. Fakat kudret kökünden de olabilir. O zaman «*onu işlemek*» mânâsına gelir. Yani Yunus biz onun hakkında kudretimizi işletmeyeceğiz zannetti. Veya bu kelâm temsil kabilindendir. Yani Yunus bizim kendisine güç yetiremeyeceğimiz bir kimsenin yaptığını yaptı, bizim emrimizi beklemeden hicrete çıktı.

Ayetin metnindeki «*karanlıklar*» mânâsını ifade eden «*Zulûmat*» kelimesi çoğul olarak kullanılmıştır. Balık karnındaki üst üste yığılmış şiddetli karanlığı temsil etmek içindir. Yani o karanlık şiddetli olduğundan sanki birkaç karanlıkmış gibi tabir edilmiştir.

Veyahut olduğu gibidir. O zaman «*karanlıklar*»dan maksat balığın karnındaki karanlık, denizin ve gecenin karanlıklarıdır. Bazı müfessirlere göre Hz. Yunus'u yutan balığı daha büyük başka bir balık yutmuştur. Böylece Hz. Yunus iki balığın karnındaki karanlık ile deniz ve gecenin karanlıkları, yani dört karanlık içerisindeyken şu meşhur duasını okudu: «*Senden başka mabud yoktur. Seni tenzih ediyorum. Kesinlikle ben nefsime zulmedenlerdenim. Nefsimi helâke arzetmek ve Allah'ın emri gelmezden önce hicret etmeye başlamak, böylece peygamberlerin âdetlerinin hilâfına hareket etmek şeklinde nefsime zulmetmiş oluyorum*» dedi. Bu cümle Hz. Yunus'tan günahını (zellesini) itiraf etmesini, tevbesini açığa vurmasını ve üzüntüsünün giderilmesini böylece istemek demektir.

(88) *«Bunun üzerine duasına icabet...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak günahını itiraf etmek zımnında yapmış olduğu duayı Hz. Yunus'tan kabul ettiğini bu ayetle ifade buyuruyor. İmam Ahmed, Tirmizi, Nesei ve Hakim-i Tirmizi *«Nevadir'ul-Usul»*ünde, Hakim, İbn Cerir, Beyhaki Sa'd bin Ebi Vakkas'tan şöyle rivayet ediyorlar:

«Allah'ın Rasûlü şöyle buyurdu: *«Balık sahibinin (yani Hz. Yunus'un) balığın karnında iken duası Lâilâhe illâ ente subhaneke inni kuntu minezzalimin (Senden başka mabud yok. Seni her türlü şirkten ve eksiklikten tenzih ediyorum. Kesinlikle ben nefsine zulmedenlerdenim) dir.» Bu duayı herhangi bir müslüman herhangi bir şey hakkında yaparsa Cenab-ı Hak onun duasını kabul eder.»*

İbn Ebi Hatim, Ebu Malik'ten şöyle rivayet ediyor: *«Yunus balığının karnında kırk gün kaldı.»* Bazı müfessirler *«üzüntüden maksat, hata işlemesi sebebiyle gelen üzüntüydü»* diyorlar. Fakat önceki tefsir daha açıktır.

İşte biz Yunus'u kurtardığımız gibi ihlâsla dua eden ve bizden isteyen müslümanları da üzüntüden kurtarırız.

(89) *«Zekerriya'yı da zikret...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Zekeriyya'yı da zikret»; yani onun haberini zikret. Ayetin metnindeki *«Ferden»* kelimesi*«beni tek başıma, çocuksuz, evlatsız bırakma»* demektir.

«Sen varislerin en hayırlısısın» cümlesi *«mirasçı olan bir ço-*

cuğu bana vermemek suretiyle beni tek bırakma» şeklindeki tevili doğrulamaktadır. Eğer bu, *«Beni bana sohbet arkadaşı olacak, yardımcı olacak bir çocuktan bırakma»* demek olsaydı, *«Sen varislerin en hayırlısısın»* yerine *«Sen yardım edenlerin en hayırlısısın»* tabirini kullanırdı. *«Varislerin en hayırlısısın»* demek, sen daima hayırlısın, dirisin, her ölüden sonra sen varsın anlamındadır. Bu cümle Cenab-ı Hakk'ın medh-u senasını ifade ediyor.

Bazıları *«Hz. Zekeriyya bu cümleyi söylemek suretiyle durumunu tamamen Allah'a havale etmiş oluyor»* demişlerdir. Yani sanki eğer sen bana mirasçım olacak bir çocuk vermesen bile en hayırlı varissin, sen bana yetersin, diyor. Fakat bu tefsire, (dua makamına uygun düşmez gerekçesiyle) itiraz edilmiştir. Zira dua edenin edeblerinden birisi ciddiyetle, var kuvvetle, samimiyetle dua etmektir.

Müslim ve Buhari Rasûl-ü Ekrem'den şu hadisi rivayet etmişlerdir: *«Herhangi biriniz dua ettiği zaman sakın «Yarabbi! Eğer dilersen beni affet», «Yarabbi! Eğer dilersen bana rızık ver», «eğer dilersen şunu yap» şeklinde dua etmesin. «Yarab! Kesinlikle senden bunu istiyorum» desin. Çünkü Cenab-ı Hak dilediğini yapar. Onu zorlayacak hiç kimse yoktur.»*

Sahihi Müslim'in rivayetinde *«Lâkin istediğini ciddiyetle istesin. Rağbetini ciddiyetle yapsın. Çünkü Allah'a ,verdiği hiçbir şey büyük gelmez. O her şeye kâdirdir»* denilmektedir.

(90) *«Biz Zekeriyya'nın da duasını...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Biz onun için onun eşini ıslah eyledik», yani eşinin ahlâkını güzelleştirmek suretiyle muaşeretini ıslah ettik demektir. Zira Hz.

Zekeriyya'nın hanımı sert ahlâklı, uzun dilli bir kadındı. (Bu yorum İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir).

Ata bin Ebi Rebah, Muhammed bin Kâb'ul-Kurezi ve Avn bin Abdullah'a göre ayetin mânâsı şöyle de olabilir: «*Biz onun eşini onun için ıslah ettik. Yani eşine tekrar gençlik verdik. Onu, doğuracak hale getirdik.*» Çünkü daha önce kısırdı. Doğum yapamıyordu. Nitekim bu yorum İbn Cübeyr ve Katade'den de rivayet edilmiştir.

«*Onlar hayırlarda yarışırlardı*»,-yani Hz. Zekeriyya, hanımı ve oğlu Yahya veya bahsi geçen bütün peygamberler. Bu cümle, kelâmdan anlaşılan yakınlık ve yüce mertebelerin nedenidir. Niçin peygamberlere yakınlık ve yüce mertebeler verdik? Veya niçin Zekeriyya ve hanımına ve Yahya'ya bunları verdik? Çünkü onlar hayırlarda yarışırlar, koşuşurlardı. Yani ciddi bir şekilde güzel ameller yapar ve güzel amelleri yapmaya daima rağbet gösterirlerdi. Nimetlerimizi dileyerek, azabımızdan korkarak veya amellerini kabul etmemiz hususunda bizden dilekte bulunarak, amellerini kabul etmememizden korkarak dua ederlerdi.

Mecma'ul-Beyan'da «*Dua, rağbet oldu mu ellerin ayası göklere doğru açılır, rağbet olmadığı zaman da onların sırtları göklere doğru çevrilir*» denilmektedir. Ehlî sünnetin bazı alimleri de böyle demişlerdir.

وَالَّتِيٓ اَحۡصَنَتۡ فَرۡجَهَا فَنَفَخۡنَا فِيۡهَا مِنۡ رُّوۡحِنَا وَجَعَلۡنٰهَا
وَابۡنَهَآ اٰيَةً لِّلۡعٰلَمِيۡنَ ﴿٩١﴾ اِنَّ هٰذِهٖٓ اُمَّتُكُمۡ اُمَّةً
وَّاحِدَةً ۖ وَّاَنَا رَبُّكُمۡ فَاعۡبُدُوۡنِ ﴿٩٢﴾ وَتَقَطَّعُوۡٓا اَمۡرَهُمۡ
بَيۡنَهُمۡ ؕ كُلٌّ اِلَيۡنَا رٰجِعُوۡنَ ﴿٩٣﴾ فَمَنۡ يَّعۡمَلۡ
مِنَ الصّٰلِحٰتِ وَهُوَ مُؤۡمِنٌ فَلَا كُفۡرَانَ لِسَعۡيِهٖ ۚ وَاِنَّا لَهٗ
كٰتِبُوۡنَ ﴿٩٤﴾ وَحَرٰمٌ عَلٰى قَرۡيَةٍ اَهۡلَكۡنٰهَآ
اَنَّهُمۡ لَا يَرۡجِعُوۡنَ ﴿٩٥﴾ حَتّٰٓى اِذَا فُتِحَتۡ يَاۡجُوۡجُ
وَمَاۡجُوۡجُ وَهُمۡ مِّنۡ كُلِّ حَدَبٍ يَّنۡسِلُوۡنَ ﴿٩٦﴾
وَاقۡتَرَبَ الۡوَعۡدُ الۡحَقُّ فَاِذَا هِىَ شَاخِصَةٌ اَبۡصَارُ
الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا يٰوَيۡلَنَا قَدۡ كُنَّا فِىۡ غَفۡلَةٍ
مِّنۡ هٰذَا بَلۡ كُنَّا ظٰلِمِيۡنَ ﴿٩٧﴾ اِنَّكُمۡ وَمَا تَعۡبُدُوۡنَ
مِنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ ؕ اَنۡتُمۡ لَهَا وٰرِدُوۡنَ ﴿٩٨﴾ لَوۡ
كَانَ هٰٓؤُلَآءِ اٰلِهَةً مَّا وَرَدُوۡهَا ؕ وَكُلٌّ فِيۡهَا خٰلِدُوۡنَ
﴿٩٩﴾ لَهُمۡ فِيۡهَا زَفِيۡرٌ وَّهُمۡ فِيۡهَا لَا يَسۡمَعُوۡنَ ﴿١٠٠﴾ اِنَّ
الَّذِيۡنَ سَبَقَتۡ لَهُمۡ مِّنَّا الۡحُسۡنٰٓى ۙ اُولٰٓئِكَ عَنۡهَا مُبۡعَدُوۡنَ ۙ ﴿١٠١﴾

91 — Irzını koruyan Meryem'i de zikret. Biz ona ruhumuzdan üfledik. Onu da çocuğunu da insanlığa bir ayet kıldık.

92 — Kuşkusuz ki şu ümmetinizdir. Bir tek ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim. O halde sadece bana ibadet edin!

93 — Onlar dinlerini aralarında paramparça ettiler. Hepsi bize döneceklerdir.

94 — Kim mümin olduğu halde salih ameller işlerse onun ameli zayi olmaz. Kuşkusuz ki biz onu yazmaktayız.

95 — Helâk ettiğimiz bir ülke (halkı)nın Kıyamet Günü bize dönmemesi mümkün değildir.

96 — Yecüc ve Mecüc(ün sedleri) açıldığında onlar her tepeden akın ederler.

97 — Hak olan vaad yaklaşmıştır. O zaman küfre sapanların gözleri yuvalarından fırlayacaktır. «Eyvahlar olsun bize! Biz bundan gafilmişiz. Biz doğrusu zalimlermişiz» derler.

98 — Kesinlikle sizler ve Allah'ın dışında taptıklarınız cehennemin odunusunuz. Siz oraya varacaksınız.

99 — Eğer onlar gerçek mabudlar olsaydılar, cehenneme girmezlerdi. Oysa onların hepsi de orada ebedi kalacaklardır.

100 — Orada onlara kemikleri çatırdatan inlemeler vardır. Onlar orada işitmezler.

101 — Fakat tarafımızdan kendilerine en güzel sevap vaadedilen kimseler, işte onlar cehennemden uzaklaştırılacaklardır.

(91) *«Irzını koruyan Meryem'i de...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem'in masumiyetini tesbit eden ayetlerdendir.

Meryem'in peygamberler sırasında zikredilmesinden ötürü bazı alimler onun da peygamber olduğunu söylemişlerdir. Bu alimlere göre kadınlardan da peygamber olabilir hükmü ortaya çıkmıştır. Fakat cumhura göre kadınlardan peygamber olmaz. Çünkü kadın erkekler gibi her yerde tebliğ vazifesini ifa etmekten acizdir veya onun ortaya çıkması mahzurludur.

Ayetin başındaki mevsul Hz. Meryem'den kinayedir. Ayetin metninde bulunan *«Ahsenet»* fiili *«korudu»* mânâsına gelmektedir. «Ferc» kelimesi aslında iki şey arasında açılan yarık anlamındadır ve bu tabir hem erkekler hem de kadınlar için tenasül organından kinaye olarak kullanılır. Hatta bu mânâda çokça kullanıldığı için sarahaten bu mânâya delâlet ediyormuş gibi bir durum ortaya çıkmıştır. Yani Hz. Meryem'e ne nikâhla ne de nikâhın gayrisiyle herhangi bir erkek dokunmamıştır. Bu ayet Meryem'i zinadan beri kılan bir ayettir. Buna rağmen*«Meryem zina etti»* diyen bir kimse bu ayetin hükmünü inkâr ettiğinden dolayı dinden çıkmış olur.

*«Ruh»*tan maksat, bizim bildiğimiz ruhtur. Cenab-ı Hakk'ın

zamirine izafe edilmesi (yani *«bizim ruhumuzdan»* denilmesi) şereflendirmek içindir. Yani Cenab-ı Hak, Hz. İsa'ya verilen ruhu tazim ve onu şereflendirmek için bu tabiri kullanmaktadır. Ruhun üfürülmesi ise diriltmekten kinayedir. Çünkü orada gerçek bir üfürme bahis konusu değildir. Sonra bu dirilme Hz. İsa içindir. Fakat Hz. İsa, Meryem'in karnında olduğu için *«Biz Meryem'e üfürdük»* şeklindeki tabirin doğruluğu ortaya çıkıyor. Çünkü karında olan bir şeye üfürmek karına üfürmektir. Yoksa ayetten *«Biz Meryem'in karnını dirilttik»* mânâsı çıkmaz. Ebu Hayyan *«Muzaf mukadderdir»* diyor. Yani biz onun oğluna üfürdük, ona ruhu üfürdük demektir. Ruh'tan Hz. Cebrail de kastedilebilir. Nitekim başka bir ayette Cenab-ı Hak *«Biz Meryem'e ruhumuzu gönderdik»* buyurmaktadır. Eğer *«ruh»*tan maksat Cebrail ise o vakit gerçekten mânâda *«üfürmek»* vardır. Fakat Cenab-ı Hak değil de onun gönderdiği elçi üfürmüştür. *«Biz onu ve oğlunu (Yani İsa'yı) âlemler için mucize kıldık.»* Yani onların kıssalarını ve hallerini âlemlere mucize yaptık. Çünkü Hz. Meryem ile Hz. İsa'nın halini azıcık düşünen bir kimse Cenab-ı Hakk'ın kudretinin kemâlini hemen tasdik eder. Öyleyse ayetten maksat, Hz. Meryem'le, Hz. İsa'da meydana gelen tam kudretin alâmetidir. Bununla beraber hem Hz. Meryem'den hem de Hz. İsa'dan birçok mucizeler sadır olmuştur.

Hz. Meryem ile Hz. İsa'dan burada bahsedilmesi Hz. Zekeriyya ve hanımının ve oğulları Hz. Yahya'nın kıssasına da uygun düştüğü içindir. Çünkü aralarında akrabalık vardır.

(92) *«Kuşkusuz ki ümmetiniz bir tek...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetteki hitap bütün insanlaradır. *«Hazihi»* kelimesiyle tevhid ve İslâm milletine işaret edilir. Esas ümmet bir dil üzerinde toplanan kavim demektir. Sonra *«ümmet»*, *«din»* mânâsında da

kullanılmıştır. Nitekim burada din demektir. Fakat en meşhuru bir iş üzerine toplanan veya bir zamanda biraraya gelen topluluk demektir. Din için mecazi mânâda kullanılır. Fakat Ragıb'ın kelâmından anlaşılıyor ki ümmet, böyle bir kavme denildiği gibi din için de hakikaten kullanılır. Burada da maksat budur. Ayetin mânâsı *«İslâm dini sizin dininizdir ki onun hudutlarını korumak, haklarını gözetmek sizin vazifenizdir. Öyleyse bunu yapın»* demektir.

*«Ümmetin birliği»*nden maksat, bütün peygamberlerin bu ümmet üzerinde ittifak etmeleri demektir. Yani bu din sizin dininizdir ve bu hususta peygamberler arasında hiçbir ihtilaf yoktur. Bütün peygamberler bu din üzerinde biraraya gelmişlerdir. Asıl ve fer'i meselelerin değişmesi gibi dinin esasları değiştirilmemiştir.

*«Hazihi»*nin peygamberlerin, bahsi geçen rasullerin yoluna raci olması da mümkündür. O yoldan maksat tevhiddir. Bazı müfessirler *«Bu, Hz. İbrahim'in yoluna işarettir»* demiştir. Fakat bu yorum uzaktır. Bazıları da bunun peygamberler cemaatine raci olduğunu söylemişlerdir. Yani şu peygamberler cemaati sizin ümmetinizdir, o tek ümmettir. O zaman ümmet kelimesi cemaat mânâsına geliyor. Yani şu peygamberler sizin cemaatinizdir ki onlara uymak mecburiyetindesiniz. Onlar hak üzerinde biraraya gelmişlerdir ve aralarında ihtilaf yoktur. Bu son yorum güzeldir. Fakat birinci yorum, tefsircilerin cumhuru tarafından tercih edilmiştir. İbn Abbas, Mücahid ve Katade'den de birinci yorum rivayet edilmiştir.

Hulasa din birdir. Allah, Rab birdir. Peygamberler bu hususta ittifak etmişlerdir. Şu uzak olanlar bir olan dinin emrini aralarında parçalamışlardır. Tıpkı bir tek şeyi parçalayan bir cemaat gibi. Fakat hitabın bütün insanlık âlemine olması daha açık ve daha kuvvetlidir.

«Ben sizin Rabbinizim. Bana kulluk edin»; yani ben sizin biricik mabudunuzum. Hassaten bana ibadet edin, başkasına değil. Bu ayette *«Rab»*, ilâh ile (mabud ile) tefsir edildi. Çünkü görüldüğü gibi Rabbin üzerine ibadet atfedilmiştir. İlâh kelimesini bırakıp Rab kelimesini kullanması Cenab-ı Hakk'ın rahmet tarafını tercih ettiğine işarettir. Allah teşvik ve tergib diliyle onları ibadete davet etmektedir.

(93) *«Onlar dinlerini aralarında...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani onlar dinlerinin emrini aralarında paramparça etmişlerdir. Ebu'l-Beka *«Onlar dinlerini parçalamışlar, yani dinlerinde gruplara ayrılmışlardır demektir»* dedi. Sanki şöyle denilmektedir: Siz görmüyor musunuz, şu kişilerin Allah'ın dini konusunda irtikab ettikleri korkunç hareketleri? O din ki bütün peygamberler onun üzerinde ittifak halindedirler.

Evet, bu ayet dinin esaslarında ihtilaf etmenin yerilmesidir. Bu fırkaların ve dini parçalayan grupların her biri bize döneceklerdir. Yani onları haşre gönderip huzurumuza çıkaracağız. Başkasına gitmeyecekler. İşte o zaman amellerine göre onlara ya sevap veya ceza vereceğiz.

(94) *«Kim mümin olduğu halde...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin metnindeki *«es-Salihat»*tan maksat salih amellerdir. Yani kim salih amellerden bir kısmını işlerse ve kendisi de mümin olduğu halde bunu yaparsa, onun çalışması katiyyen karşılıksız kalmayacaktır. Yani amelinin sevabından mahrum olmayacaktır. Zira ayetin metnindeki *«Küfran»* kelimesi nimeti örtmek

ve inkâr etmek demektir. Bu ayet ilâhî nezahatın kemâlini açıklamaktadır.

«Biz onun için yazıcılarız»; yani onun çalışmasını tesbit ederiz ve amelinin sahifelerine onu yerleştiririz. Bizim katımızda hiç bir şey zayi olmaz. Bu ayette salih amelin mutlaka kabul edilmesi iman şartına bağlanmaktadır. Bazı alimler amelden niyete muhtaç olanın kabulüne şart demişlerdir.

(95) *«Helâk ettiğimiz bir ülke (halkı)nın...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak *«Helâk edilmesini takdir ettiğimiz veya ezelde helâk edileceğine hükmettiğimiz bir köyün veya kasabanın (veya o köy veya kasaba halkının) tevbe etmeleri memnudur»* buyuruyor. Çünkü onlar tuğyanın zirvesine çıkmışlar ve daima hakka karşı gelmişlerdir.

Ebu Utbe, *«Ayetin mânâsı, helâk edilmesini takdir buyurduğumuz veya helâk edilmesine hükmettiğimiz bir kasaba halkının bize dönmeleri, (yani tevbe etmeleri) mümkün değildir demektir»* diyor.

Bazı müfessirlere göre ayetin başındaki *«Haram»* kelimesi vacib demektir. Yani helâk edilmesini takdir ettiğimiz ve buna hükmettiğimiz bir kasabanın halkının yollarından dönmeleri, tevbe etmeleri vacibtir. Nitekim Cenab-ı Hak bir ayette *«De ki: Gelin! Rabbinizin size haram kıldığını okuyayım. O da Allah'a ortak koşmamak...»* buyurmaktadır. Şirkin terki vacib değildir. Haram burada vacib mânâsını ifade eder. Bu yoruma binaen Mücahid ve Hasan Basri *«La yerciune ibaresinin mânâsı şirkten tevbe etmezler anlamına gelir»* demişlerdir.

(96) *«Yecuc ve Mecuc(un sedleri)...»*

Bu Ayetin Tefsiri

O helâk ettiğimiz kasabanın tevbeye dönmeleri ta Yecuc ve Mecuc'un çıkışına kadar; yani Kıyamet'in kopmasına kadar devam edecektir. O zaman tevbe etseler de onlara hiçbir fayda temin etmez. Yani bu küfürden Kıyamet kopuncaya kadar dönmezler. Kıyamet koptuktan sonraki dönüşleri de zaten hiçbir fayda temin etmez.

Hulâsa onlar hak din üzerinde biraraya gelmezler, daima ihtilâfa devam ederler. Ta ki Kıyamet'in en yakın zamanına kadar. Kıyamet geldiğinde bu ihtilaf ortadan kalkar. Hepsi de hak olan Mevlâlarını, kurtaran dinin tevhid dini olduğunu bilirler. Ancak artık fayda yoktur.

«Yecuc ve Mecuc açılıncaya kadar» tabiri mecazîdir. Yecuc ve Mecuc'un önündeki sed açılıncaya kadar demektir.

(Yecuc ve Mecuc'un kimliği, keyfiyeti, daha önce Kehf Suresi' nin 94. ayetinin tefsirinde geçtiği için oraya bakabilirsiniz).

«Onlar» zamiri ya Yecuc ve Mecuc'a veya bütün insanlara racidir. *«Bütün insanlara raci olduğu»* şeklindeki yorum Mücahid' den nakledilmiştir.

Ayetin metnindeki *«Hadab»* kelimesi dağ, tepe demektir. Yani onlar her dağdan, her tepeden akın akın gelirler. İbn Abbas *«Hadabin»* kelimesini *«Cedesin»* şeklinde okumuştur. Bu da *«kabir»* demektir. O takdirde *«Bunlar her kabirden çıkarak akın akın*

gelecektir» demektir. İbn Abbas'tan gelen bu kıraat, zamirin insanlara raci olduğunu teyid etmektedir.

Ayetin metnindeki *«Yensilune»* fiili *«süratle gelirler»* demektir.

(97) *«Hak olan vaad yaklaşmıştır...»*

Bu Ayetin Tefsiri

*«Hak olan vaad»*den maksat, sûra ikinci üfürülüşte meydana gelen haşr, hesap ve cezadır. Yecuc ve Mecuc'un çıkışı Hz. İsa'nın nüzul zamanıdır. Hz. İsa nazil olacak, Deccal'i öldürecek, o zaman Yecuc ve Mecuc'un suru açılacaktır. Nitekim Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Nesei ve İbn Mace bu konuda uzun bir hadis rivayet etmişlerdir. Bu hadis bunu doğrulamaktadır.

*«Gözlerin yuvalarından fırlaması»*ndan maksat, üst kapaklarının kaldırılıp yukarıya bakar duruma getirilmeleri, donakalmaları ve bir daha aşağıya inmemeleridir. Bu durum Kıyamet'in dehşetinden dolayı kâfirlerin başına gelecektir.

«Vay halimize» sözlerinden maksat, hasret çekmeleridir. Sanki *«Ey helâkimiz! Gel, bu senin hazır olma zamanındır»* derler.

«Biz gafletteydik» sözü dünyadaki gaflete delâlet eder. Ayetin metnindeki *«Hâzâ»* kelimesi Kıyamet manzarasından kinayedir veyahutta o güne racidir. Yani bu günün dünyada ve Ahiret'te hak olduğunu bilmiyorduk. *«Hatta biz zalimdik»:* Yani biz bu günün dehşetinden gafil değildik. Bu hususta uyarılmıştık. Mucizelerle ve diğer delillerle... Fakat biz ayetleri ve mucizeleri yalanlamak suretiyle nefislerimize zulmettik, kendimizi ebedî azaba maruz bıraktık.

(98) *«Kesinlikle sizler ve Allah'ın...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak bu ayette Mekke kâfirlerine *«Siz ve tapmakta olduğunuz putlar cehennem yakıtısınız»* diyor. Ayetin metnindeki *«ma»* edatı meşhur tefsire göre aklı olmayan nesnelerden kinayedir. Öyleyse Hz. İsa, Hz. Üzeyr ve meleklere tapılmakla onlar cehennem yakıtı olamazlar. Çünkü onlar akıl sahibidirler. *«Ma»* onları kapsamaz.

Şayi olmuştur ki Kureyşli Zeba'ri'nin oğlu Abdullah müslüman olmazdan evvel bu sual ile Hz. Peygamber'e itiraz etmişti. Yani eğer insanların taptıkları cehennem yakıtı ise, İsa, Üzeyr ve meleklerin de yakıt olması gerekir demek istemişti. Hz. Peygamber *«Ey genç! Sen milletinin dilini amma da bilmez birisin. Ben «siz ve tapmakta olduğunuz» tabirini kullandım. (Yani «ma» edatını kullandım). Biliyorsunuz ki «ma» aklı olmayan nesneler için kullanılır. «Siz ve taptıklarınız» tabirinde «Men» kullanmadım»* buyurmuştur.

İbn Hacer, bu meşhur görüş ile ilgili olarak Keşşaf'ın hadislerini tahriç eden kitabında; *«Bu Acem alimlerinin çoğunun dilinde şöhret bulmuştur. Onların kitaplarında vardır. Meselâ Şerh'ul-Mevakif ve benzeri kitaplarda vardır. Halbuki bunun aslı astarı yoktur. Hadis kitaplarının hiçbirisinde, ne müsned ne de gayri müsned olarak varid değildir. Bu hadisin mevzu olduğu açıktır. Fakat muhaddisler içinde bunu nakleden kimselere hayret ediyorum»* der.

Eğer *«ma»* akılsızlar için kullanılmıyorsa o zaman Ebu Davud'un Nesih'inde, İbn Munzir, İbn Merduveyh ve Tabarani'nin İbn Abbas'tan rivayet ettikleri şu yorumu çözümlemek müşkül olur: *«Siz ve tapmakta olduklarınız cehennem yakıtısınız»* ayeti in-

diği zaman Mekkeliler'e bu çok ağır geldi. Onlar Rasûl-ü Ekrem'e sordular: «*Sen bizim mabudlarımıza küfür mü ediyorsun?*» O esnada Zeba'ri'nin oğlu: «*Ben sizin yerinize Muhammed'le tartışacağım. Onu bana çağırın*» dedi. Bunun üzerine Rasûlullah çağırıldı. Abdullah bin Zeba'ri: «*Ey Muhammed, bu ayet sadece bizim mabudlarımız için mi yoksa Allah'tan başka tapılan her şey için mi inmiştir?*» dedi. Hz. Peygamber: «*Allah'tan başka tapılan her şey buna dahildir*» dedi. O zaman Zeba'ri'nin oğlu: «*Şu Kâbe'nin Rabbine yemin ederim ki sen mağlûp oldun*» dedi ve şöyle devam etti: «*Ey Muhammed! Senin iddiana göre İsa bir abd-i salih değil midir? Uzeyr değil midir? Melekler salih değil midirler?*» dedi. Hz. Peygamber: «*Evet*» dedi. İbn Zeba'ri: «*İşte bu hıristiyanlar İsa'ya, yahudiler (yani bir kısmı) Uzeyr'e tapıyorlar. İşte Huzaa kabilesinin Beni Muleyh boyu meleklere tapmaktadır. Bunlar da mı cehennem ateşidirler*» der. Bunu işiten Mekkeliler sevinçlerinden çığlıklar attılar. Bunun üzerine Cenab-ı Hak şu ayeti gönderdi: «*Şüphesiz ki kendilerine bizden saadet icabetmiş olanlar, işte bunlar cehennemden uzaklaştırılmışlardır.*» (Enbiya Sûresi, ayet 101). Ve şu ayet de indi: «*Meryemoğlu bir misal olarak anlatılınca hemen kavmin ondan (Kendilerini haklı çıkaran bir delil bulduklarını zannederek) bağrışmaya başladılar: «Bizim mabudlarımız mı hayırlıdır yoksa o mu?» dediler. Bunu sadece tartışmak için ortaya attılar. Doğrusu onlar kavgacı bir toplumdur. O sadece kendisine nimet verdiğimiz ve İsrailoğulları'na örnek kıldığımız bir kuldur. Eğer isteseydik sizden melekler yapardık. Sizden sonra dünyada yerinize geçerlerdi*» (Zuhruf Sûresi, ayet 57-60).

Bu rivayeti destekleyen daha niceleri vardır. İşte bunlardan açıkça anlaşılır ki «*ma*» edatı burada hem akıllılar hem de akılsızları kapsamaktadır.

Cevap olarak deriz ki: «*Ma*» edatının akıllıları kapsaması —ki Hz. Peygamber de böyle buyurmuştur— ancak nass tarıkiyle olur. Yani mabudiyette Allah'tan başka mabud edinmek hususunda Hz.

İsa, Hz. Uzeyr ve melekler de putlarla müşterek bir vasfa sahiptirler. Fakat Hz. Peygamber ayetin umumuna delâlet tarıkiyle işaret buyurunca İbn Zeba'ri o zaman itirazda bulundu ve hedefe isabet ettiğini zannetti. Fakat Cenab-ı Hak bizzat peygamberine bu surenin 101. ayetini indirdi. Hulâsa nassın delâletinden anlaşılmakta olan husus şudur: Peygamber Allah tarafından kendilerine hüsna sebkat eden zatları istisna etmek suretiyle tahsis etmiştir. O vakit, Allah'tan başka ibadet edilen şeytanlar bu hükmün dahilindedirler. Çünkü nass bunları kapsamaktadır. Nassın bundan sonrası ibadet ve delâlet yönünden put ve şeytanların hükmünü ifade buyurur ve itiraz da böylece uzaklaştırılmış olur.

Eğer «*ma*» edatı hakikaten akıllılara da kullanılıyor denilse bile tahsisin ayetle beraber açıklanmamasını kabul etmeyiz. Çünkü akıl delili tahsise elverişlidir. Akıl, başkasının suçundan ötürü herhangi bir kimsenin ceza görmeyeceğine delâlet eder. Ancak o kimse de o suçlunun suçuna razı ise o zaman görür. Hiçbir akıllı yoktur ki Hz. İsa, Hz. Üzeyr ve meleklerin kendilerine tapmakta olanların ibadetlerinden razı olduklarını söyleyebilsin. Bu aklî delilin benzerinin ayetle mukarin (yakın olmak) olmamasını kabul etmeyiz. Cenab-ı Hakk'ın bu suredeki 101. ayeti ise şer'i delilin aklî delile inzimam etmesi (bağlanması) için gelmiştir. Hz. Peygamber'in aklî delile başvurmaması o delilin peygamberin yanında olmadığı anlamına gelmez. Aksine Hz. Peygamber Mekke müşriklerinin kendisine bakmadığını veya aklî delile iltifat etmediklerini görünce bu aklî delili destekleyecek sem'î delili beklemeye koyuldu. Veya vahy, delili getirmezden önce inmişti. Bu konudaki rivayetlerin arası şu şekilde telif edilebilir:

Rasûl-ü Ekrem, İbn Zeba'ri'ye ayetin genel olduğunu, Allah'tan başka kime ibadet edilirse nassın delâletiyle onu kapsadığını söyleyince İbn Zeba'ri, «*Yahudilerin Uzeyr'e, hıristiyanların da İsa'ya, bir kabilenin de meleklere tapması da mı buna dahildir?*» deyince Hz. Peygamber onların dahil olmadığını, çünkü onların

Allah'tan başka mabudiyet hususunda putlara ortak olmadıklarını onların *«bize ibadet edin»* demediklerini ve kâfirlerin yaptığına rızalarının da olmadığını söyledi. Böylece onların muaheze edilmeyeceklerine dair olan aklî delile işaret etti. Sonra bu ayet bu hususu tekid için inmiştir. Fakat gizli değildir ki eğer bu rivayet sahih ise o vakit putların da ateşe girmemeleri gerekir. Çünkü onlar da *«bize tapılsın»* dememiştir. Öyleyse edat mutlak değildir, sadece şeytanları kapsamaktadır. Çünkü şeytanlar *«mabud olarak bize tapın»* derler ve bundan razı olurlar. Nitekim puta tapan babası Azer'e Hz. İbrahim *«Ey baba! Şeytana tapma»* demiştir. Halbuki Azer zahirde putlara tapıyordu. Demek ki gerçekte şeytana tapmaktaydı.

Ayetin metninde geçmekte olan ve *«yakıt»* mânâsına alınan *«Hasab»* kelimesi ateşi alevlendirmek için ateşin içerisine önceden atılan küçücük yakıtlardır. İbn Abbas, *«Bu kelime Habeşçe'dir ve odun demektir»* demiştir. Hz. Ali ve Hz. Aişe, İbn Zübeyr, Ubeyy, Zeyd bin Ali bu kelimeyi *«Hasab»* yerine *«Hatab»* şeklinde okumuştur. Bazı kıraatlarda da *«Hadad»* okunmuştur. Yani *«noktalı sad»*la okunmuştur. Bütün bunların mânâsı yakıtın küçüğü demektir. Yani o Allah'tan başkasına tapanlar ile tapılanlar, cehennem ateşinin en küçük yakıtları olacaklar, ateş onlarla tutuşturulacaktır.

Bu ayetin son cümlesi yani *«Siz oraya varacaksınız»* hitabı, kâfirlere ve onların tapmakta oldukları putlaradır. Varid olmaktan maksat, *«oraya gideceksiniz»* demektir.

(99) *«Eğer onlar gerçek mabudlar...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ey puta tapanlar! Eğer putlar sizin iddia ettiğiniz gibi mabud olsaydılar cehenneme yakıt olmazlardı. Madem ki cehenneme ya-

kıt oldukları en mükemmel bir şekilde ortaya çıkmıştır, artık onlar mabud olamazlar.

Tapanlar ile tapılanların hepsi cehennemde ebedî kalırlar.

(100) *«Orada onlara kemikleri çatırdatan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin metnindeki *«Zefiyr»* üzüntülü bir insanın karnının en üst noktasından çıkan ses demektir. Esasında camların şişirilmesi için alıp verilen nefes anlamındadır. Zamir hem tapanlara hem de tapılanlara racidir. Ve akıllılar başkasına tağlib edildiği için akıllı varlıklar için kullanılan zamir getirilmiştir.

«Onlar orada dinlemezler», yani bir kısmı diğerinin zefiyrini dinlemez. Çünkü şiddetli bir korku vardır, azap da çok fecidir. Veya onlar çağırılsalar da zefiyrlerinin şiddetinden dolayı kulakları bir şey duymaz. Veya onları sevindirecek bir konuşmayı dinlemezler. Çünkü orada daima onları kızdıracak, yerecek konuşmalar olur. Veya Cenab-ı Hak onları sağır kılar. Nitekim Cenab-ı Hak başka bir ayette *«Biz onları Kıyamet Günü'nde yüzleri üzerinde, kör, dilsiz ve sağır olarak haşredeceğiz»* buyurmuştur.

Müşriklerin putlarıyla beraber ateşe girmesinin hikmeti, putlarını görmeleriyle üzüntülerinin daha fazla artması içindir. Çünkü bu putların şefaatini umarken onların kendileri gibi ateşte olduklarını görünce daha fazla üzülürler.

KAFİRLER CEHENNEMDE BİRBİRİNİ GÖRÜRLER Mİ?

Haberlerin bir kısmının zahirinden anlaşılıyor ki ebediyyen

cehennemde kalanların akibeti, bir kısmının diğerini göremez olmasıdır. Zira İbn Cerir ve bir grup İbn Mesud'tan şöyle rivayet etmişlerdir: *«Ateşte ebedî olarak kalan bir kimse demirden yapılmış tabutlara konur. Tabutlar demirden çivilerle kapatılır. Sonra da onlar yine demirden ikinci bir tabuta konur. Sonra cehennemin dibine atılırlar. Hiç kimse onun azap gördüğünü görmez, o da kimseyi görmez.»* Bunu söyledikten sonra İbn Mesud bu ayeti okumuştur.

(101) *«Fakat tarafımızdan kendilerine...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin metnindeki *«el-Husna»* kelimesi güzellikte üstün olan haslet demektir. O da saadettir. Veya ibadete muvaffak olmaktır. *«Allah'ın katında hüsna sebkat edenler»*den maksat, onların sevaplarının müjdesini, amellerinin şükrünü kapsayan kelimelerin onlara denmesi demektir. Yani *«Kim salih bir amel işlerse, o da mümin ise onun say'ı boşa gitmez. Kesinlikle biz onun için yazıcılarız»* ayetinde tekaddüm eden kimseler ateşten uzaktırlar. Bazı rivayetlerde *«Kendilerine Allah katından hüsna sebkat edenler»den maksat, İsa, Üzeyr ve meleklerdir»* denilmektedir. Bu tarzdaki tefsir genel olan mânâsının birtakım fertlerini almak kabilindendir. Çünkü sebebi nüzul bunlar idiler. Fakat bu esasında geneldir.

لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا ۖ وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ
خَالِدُونَ ﴿١٠٢﴾ لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّاهُمُ
الْمَلَائِكَةُ ۖ هَٰذَا يَوْمُكُمُ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿١٠٣﴾ يَوْمَ
نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ ۚ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ
نُعِيدُهُ ۚ وَعْدًا عَلَيْنَا ۚ إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٠٤﴾ وَلَقَدْ كَتَبْنَا
فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ
الصَّالِحُونَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ فِي هَٰذَا لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ عَابِدِينَ ۗ ﴿١٠٦﴾
وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٧﴾ قُلْ إِنَّمَا يُوحَىٰ إِلَيَّ
أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٠٨﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ
آذَنْتُكُمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ ۖ وَإِنْ أَدْرِي أَقَرِيبٌ أَمْ بَعِيدٌ مَا تُوعَدُونَ ﴿١٠٩﴾ إِنَّهُ
يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ ﴿١١٠﴾ وَإِنْ أَدْرِي
لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَكُمْ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿١١١﴾ قَالَ رَبِّ احْكُمْ
بِالْحَقِّ ۗ وَرَبُّنَا الرَّحْمَٰنُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ ﴿١١٢﴾

سُورَةُ الْحَجِّ مَدَنِيَّةٌ وَهِيَ ثَمَانٍ وَسَبْعُونَ آيَةً

102 — Onlar cehennemin uğultusunu duymazlar. Canlarının istediği şeyler içinde ebedi kalırlar.

103 — Onları en büyük korku bile üzmez. Kendilerini melekler; «Size söz verilen gün işte bu gündür» diye karşılarlar.

104 — (Ey Muhammed!) zikret o günü ki, kitapların sayfalarını dürer gibi gökleri düreriz. Onları ilk defa nasıl yaratmışsak, sonra da öyle diriltiriz. Bu bizim vaadimizdir. Muhakkak ki biz vaadimizi yerine getiririz.

105 — Andolsun ki biz Zikir'den (Tevrat'tan) sonra Zebur'da da: «Yeryüzüne mutlaka salih kullar varis olurlar» diye yazmıştık.

106 — Kuşkusuz ki bunda (Kur'an'da veya anlatılan olaylarda) kulluk eden kimseler için bir mesaj vardır.

107 — (Ey Muhammed!) Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik.

108 — De ki: «Bana sizin mabudunuzun bir tek mabud olduğu vahyolunuyor. Artık siz müslüman olacak mısınız?

109 — Eğer yüz çevirirlerse de ki: «Ben size eşit bir şekilde tebliğ ettim. Vaadolunduğunuz şeyler yakın mı uzak mı, o hususta bir bilgim yoktur!»

110 — Kuşkusuz ki O (Allah) açığa vurulan sözleri de, gizlediklerinizi de bilir.

111 — De ki: «Bilmem, belki bu gecikme sizi denemek ve bir süreye kadar sizi geçindirmek içindir.

112 — (Peygamber): «Ey Rabbim! (Aramızda) hak ile hükmet. Rabbimiz rahman ve müstean (her türlü nitelendirilmelere karşı yardımına sığınılan) Allah'tır».

(102) *«Onlar cehennemin uğultusunu...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayet metninde geçen*«Hasîs»* kelimesi cehennemin hareketinden dolayı işitilen ses demektir. Bu cümle, daha önceki ayetin son cümlesinin bedelidir. Onun tekididir. Çünkü birinci cümle onların cehennemden uzaklaştırılmalarını ifade ediyor. Bu uzaklaştırma da yaklaşmadan sonra ancak tasavvur edilebilir. Bundan anlaşılıyor ki onlar evvelâ cehenneme varmışlar, sonra Cenab-ı Hak cehennemin sesini işitemeyecek kadar onları uzaklaştırmıştır.

Bazıları da *«Onlar köprü üzerinden geçerken bu sesi işitmezler»* der. Çünkü (bazı rivayetlerde geldiği gibi) onlar köprüyü geçerken cehennemin ateşi söner ve hareketsiz kalır. Hatta onlar cennette oldukları halde cehennem köprüsü üzerinden geçmemiş olduklarını sanırlar.

Bazıları da *«Süratle cehennem üzerinden geçip gittikleri için onun sesini işitmiyorlar demektir»* derler. Çünkü onlar Cenab-ı Hakk'ın dostlarıdır.

(103) *«Onları en büyük korku bile...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayette geçen ve *«en büyük korku»*, *«en büyük dehşet»* anlamına gelen *«el-Fezeu'l-Ekber»* Kıyamet Günü'nün dehşetleri ve neşrin korkunç manzaralarıdır. İbn Abbas'tan böyle rivayet edilmiştir. Hasan Basri *«Bu en büyük korku kulların cehenneme doğru gitmelerinin emredilmesidir»* der.

Melekler müslümanları kabirlerinden çıktıkları anda rahmetle karşılarlar. Bazıları, *«onlara selâm vermek suretiyle onları karşılarlar»* demiştir. İşte dünyada size gelmesi vaadedilen ve imandan ötürü sizin sevaplarınıza zaman teşkil eden gününüz budur.

İbn Ebi Hatim, Mücahid'den şöyle rivayet ediyor: Bu müslümanları karşılayan melektir. Dünyada müslümanlarla beraber olanın melekleridir. Onlar *«Biz dünyada sizin yardımcılarınızdık. Ahiret'te de sizden ayrılmayacağız. Ta ki cennete gidinceye kadar»* derler.

Bazı müfessirler *«Cennet kapısında hediyeler ve selâmla onları karşılarlar demektir»* dediler.

(104) *«(Ey Muhammed!) Zikret o günü...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Zikret o günü ki biz göğü, kitapların sahifelerini dürer gibi düreceğiz.»

«Dürmek», *«yayma»*nın tersidir. Bazıları *«dürmek, yok etmek ve ortadan kaldırmak demektir»* demişlerdir. İbn Kayyım, semanın yok olmasına ve katıksız bir şekilde yokluğa taraftar değildir. İddiasına göre nasslar ancak göklerin değiştirileceğine, bugünkü heyetlerinin bozulacağı, bir halden başka bir hale geçeceklerine delâlet ederler. Göklerin yok olması meselesinin kâtibin kitapların

sahifesini dürmesi gibi tabir edilmesinin uzak bir ihtimal olduğunu kaydetmektedir.

Ayetin metnindeki *«sicila»* kelimesi sahife demektir. Nitekim İbn Cerir bunu Mücahid'den rivayet etmiştir. Tabersi, Mecma'ul-Beyan'ında bu tefsiri İbn Abbas'a nisbet etmektedir. Katade ve Kelbi de böyle demişlerdir. Bazıları sicili *«sözleşme sahifesi demektir»* şeklinde tahsis etmişlerdir.

Bu ayet-i celile göklerin dürülmesi hakkında bir nass, kesin bir hükümdür. Bu hüküm felsefecilerden gelen meşhur görüşe ters düşmektedir. Ancak Sadreddin Şirazî *«El-Esfar»* adlı eserinde *«Felsefecilerin büyüklerinin mezhebi göklerin dürülmesi, parçalanması istikametindedir. Bunun aksi olan iddia sonraki dönem felsefecilerinden gelmiştir ki bu da ancak ilimlerinin azlığından, zamirlerinin safahatı olmadığındandır»* demiştir. Sen Kur'an'ın söylediğine veya emin olan, doğru olan peygamberden gelene kulak ver. Bu konuda felsefecilerin görüşlerine muhalif düşersen senin hiçbir zararın olmaz. Çünkü felsefecilerin getirdikleri fikirlerin çoğu cehalettir, hamakattır. Nitekim birçok insan felsefecilerin sözleri nedeniyle dalâlete gitmiştir, onların göğüslerinde şeytanın vesveseleri türemiştir. Felsefecilerin sözleri unsuz değirmenin takırtısı gibidir.

ARŞTA DURULUR MU?

Sahih haberlerin zahirinden anlaşılıyor ki Arş, göklerin dürülmesi gibi dürülmez. Ayetin zahiri de bunu iş'ar ediyor. Çünkü ayette Cenab-ı Hak sadece *«Gök dürülecektir»* diyor. Göğün *«arş»* mânâsında olmaması daha şâyidir. Bu dürülme sadece bir göğe mahsus değildir. Bütün göklere mahsustur. Çünkü Cenab-ı Hak *«Gökler dürülmüş, sağındadırlar»* diyor. Cenab-ı Hakk'ın zerreleri tamamen yok ettikten sonra onları tekrar icad edeceği, hem eh-

li sünnetin, hem de Mutezile'nin görüşüdür. Çünkü Mutezile alimleri *«Cisimlerin yok olması muhakkaktır»* derler. Zerkeşi ve El-Amidi bunun sahih olduğunu söylemişlerdir.

«İade etmek sadece bir ayrılıktandır» şeklindeki iddia azınlığa aittir. Bunu bir cemaat alim temrid sigasıyla *«denildi, rivayet edildi»* şeklinde rivayet etmişlerdir. El-Mevakıf şerhinde şu hüküm yer almaktadır: *«Acaba Cenab-ı Hak bedenin bütün parçalarını evvela yok edecek sonra iade mi edecektir? Yoksa onları parçalayıp, onlardaki telifi yeniden iade mi edecektir?»* Hak şudur ki bu hususta herhangi bir delil sabit olmamıştır. Biz ne evet, ne de hayır diyebiliriz. Çünkü iki tarafın da delili yoktur.

Hüccetul-İslâm El-Gazali *«El-İhtisab»* adlı eserinde şunları söyler: *«Eğer; cevher ve arazlar yok olur, sonra da ikisi beraber tekrar iade olunur mu veya arazlar yok olur, cevherler olmaz, arazlar iade olunur mu şeklinde bir sual sorulursa, biz cevap olarak bütün bunlar mümkündür deriz. Hakikat şudur ki şeriatta bu mümkünlerin herhangi birini tayin edici kesin bir delil yoktur.»*

(105-107) *«Andolsun ki biz Zikir'den...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Zebur» kelimesiyle zahire göre Hz. Davud'un Zebur'u kastedilmektedir. Şa'bi, bu ayetin tefsirinde *«Davud'un Zebur'u»* demiştir. İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre *«Zebur, kitaplar»* demektir. Bu ayette gelen kitap veya zikir kelimesi ise Tevrat demektir. Zikri Tevrat ile tefsir etmek, Dahhak'tan da rivayet edilmiştir. Dahhak, Zebur hakkında *«Tevrat'tan sonra gelen Kitap'tır»* demiştir.

ZEBUR'LA KASTEDİLEN NEDİR?

İbn Cübeyr, *«Zikir burada Tevrat'tır. Zebur'dan maksat da Kur'an'dır»* demiştir. İbn Zeyd'den gelen rivayete göre Zebur, burada, peygamberler üzerine inen kitaplar, *«zikir»* de Umm'ul-Kitap olan Levh'il-Mahfuz'dur. Zeccac da bu ayeti bu şekilde tefsir etmiştir. Fakat Levh'il-Mahfuz'a *«zikir»* denilmesi mecaz yoluyladır. Bazıları *«Zebur sadece aklî hikmetleri kapsayan, şer'i ahkâmı kapsamayan kitabın adıdır. Onun için Hz. Davud'a inen ve sadece aklî hikmetleri kapsayan kitaba Zebur denilmiştir»* diyorlar. Çünkü o kitapta ahkâmdan hiçbir şey yoktu. Zira Hz. Davud, Tevrat'ın ahkâmıyla amel ederdi. Zahire göre bu kelime Arapça'dır ve *«Yazılmış»* demektir. Hamza'ya göre ise Süryanice'dir. İster Arapça, isterse Süryanice olsun, bundan kitaplar kastedilmiştir.

«SALİHLERİN ELİNE GEÇECEK ARZ»DAN KASTEDİLEN NEDİR?

«Yeryüzüne mutlaka salih kullar varis olurlar» cümlesindeki *«yer»* den maksat, cennet yeridir. Fahreddin Razi'ye göre *«Biz onlara yeri miras olarak verdik ve cennette dilediğimiz yerde karar kılarız»* ayeti bunu teyid ediyor. Cennet ancak özel olarak salihlere verilen yerdir. Çünkü cennet onlar için yaratılmıştır. Onlardan başkasının cennete girmesi de onlara tâbi olmalarından ileri gelmektedir.

Bu ayet iade hükmü getiren ayetten sonra nazil olmuştur. Zaten haşre gönderildikten sonra salihlerin üzerinde duracağı herhangi bir yer yoktur. Sadece o zaman cennet vardır. (Bu görüş Mücahid, İbn Cübeyr, İkrime, Süddi ve Ebu'l Aliye'nin görüşüdür).

İbn Abbas'tan gelen diğer bir rivayete göre bu yerden mak-

sat, dünyadır. Müminler onu miras olarak elde ederler. (Bu Kelbi' nin de tefsiridir). «*Kesinlikle onları yeryüzünde halife kılacağız*» ayeti de bunu teyid etmektedir.

Cenab-ı Hakk'ın dini galip getireceği ve yeryüzünün çoğuna müminleri hakim kılacağı vaadedilmiş bir gerçektir. Tabii bu yeryüzünden maksat, yolcuların gidip geldiği yerlerdir. Aksi takdirde yeryüzünde öyle yerler vardır ki müslümanlar oraya ayak bile basmamışlardır.

Bazıları buradaki «*Arz*» ile mukaddes toprakların kastedildiğini, bazıları ise bunun Şam toprakları olduğunu söylemişlerdir. Fakat ahir zamanda kâfirlerin yeryüzünde kalmaları (haberlerde geldiği gibi) bu veraset meselesine zarar getirmez. Çünkü onların müstakil olarak arzda yaşamalarıyla Kıyamet'in kopması arasında ufak bir zaman vardır ki ona itibar edilmez. O, Kıyamet Günü' nün en yakın başlangıcı olarak kabul edilmiştir. En uygunu buradaki «*yer*»i, «*cennet yeri*» ile tevil etmektir. Nitekim ekseri müfessir bu hükme kâil olmuşlardır ve makama en uygun olan da budur.

«*Bunda*» yani bu surette zikredilen haber ve Allah'ın tevhidine delâlet eden deliller de, peygamberliğin sıhhatini sergileyen burhanlarda veya bütün Kur'an'da ibadet eden bir kavim için yeterli bir öğüt vardır. Yani hedefleri, âdet değil de ibadet olan bir kavim için bu Kur'an'da yeterli derecede vaz-u nasihat vardır.

RASÛLULLAH'IN RAHMET OLDUĞU ÂLEMLERDEN NE KASTEDİLMEKTEDİR?

Biz bu zikredilenlerle ve bunların benzeri olan sistem ve ahkâmlarla ve diğer özelliklerinle —ki onların hepsi dünya ve Ahiret saadetinin bağlaç noktalarıdır— seni göndermedik; ancak âlem-

lere rahmet olarak gönderdik. Yani bu söylenenlerle seni ancak herhangi bir nedenden ötürü değil de ancak âlemlere senin gönderilmenle rahmet edilsin diye gönderdik. Veya seni hallerin hiçbir halinde göndermedik, ancak rahmet olduğun halde veya rahmet sahibi bulunduğun veya onlara rahmet edici olduğun halde, bunu da sana verilen vazifeyi açıklamak suretiyle gönderdik.

Ayetin zahirine bakılırsa *«âlemler»*den maksat, kâfirleri de müslümanları da kapsayan bütün varlıklardır. Kâfirlere peygamber nasıl rahmet olur? Peygamber dünya ve Ahiret saadetine sebep olan bir vazife ile gönderilmiştir. Ancak kâfir bu saadeti kendi elinden kendisi almıştır. Bundan yararlanamamıştır. Bu hususta ki istidadı fasid olduğundan dolayı yüz çevirmiştir. Bu, Rasûl-ü Ekrem'in kâfire rahmet olarak gönderilmiş olmasına herhangi bir zarar getirmez. Nitekim tatlı çeşmenin yararlı olmasına, tembelin istifade etmemesinin zarar vermediği gibi.

Acaba *«âlemler»*e melekler de dahil midir? Bu, Rasûl-ü Ekrem'in peygamberliğinin genelliği hususundaki ihtilafa binaen tartışma konusudur.

Bazı kimseler *«Peygamber onlara gönderilmemişse dahi onlar «âlemiyn» kelimesinin genelliğine dahildir»* derler. Çünkü onlar peygamberin gönderilmesinden ötürü birçok ilimlere vakıf oldular, birçok sırları elde ettiler. Bunlar da peygambere gönderilen kitapta derlenmiştir. Acaba ilim süsüyle süslenmekten daha büyük saadet var mıdır?

Bazıları *«Âlemlerden maksat bütün mahlûkattır»* şeklinde yorum getirmiştir. Çünkü âlem, Allah'tan başka, Allah'tan ve sıfatlarından başka her şeye denir. *«Âlemiyn»* kelimesi akıllıların cem'iyle cem olunmuştur. Akıllıların en şerefli olmaları sebebiyle bu ke-

limede tağlib vardır. Peygamberin hepsine rahmet olması şu noktadan ileri geliyor: Peygamber, ilâhî feyzin mümkünat üzerine akmasının vasıtasıdır. Bunun için Rasûl-ü Ekrem'in nuru mahlûkatın ilkidir. Zira bir haberde *«Cenab-ı Hakk'ın evvelâ yarattığı, senin peygamberinin ruhudur, ey Cabir»* denilmektedir.

(108) *«De ki: Bana sizin mabudunuzun...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayette iki hasr vardır: a) Ancak bana vahyedilir, b) Ancak sizin mabudunuz tek mabuddur. Yani bana Allah'ın vahdaniyete ihtisasından başka bir şey vahyedilmez. Fakat vahy nasıl sadece vahdaniyet üzerine hasredilebilir? Hz. Peygamber'e vahdaniyet meselesinden başka birçok emirler vahyedilmiştir. Meselâ ibadetlerin teklifleri, peygamberlerin kıssaları gibi. Burada iki cevap verilmiştir:

1) Bunun üzerine olan kasr, yani vahdaniyet asılların aslıdır. Vahdaniyetten sonra diğer meseleler ona raci olduğundan veyahut da vahdaniyet varken onlara bakılmadığından bu kasr iddiai bir kasr olur.

2) Bu kalbedilen bir kasrdır. Kâfirlerden sadır olan şirke nisbetendir.

(109) *«Eğer yüz çevirirlerse de ki...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Eğer onlar İslâm'dan yüz çevirirlerse, İslâm'ın gereklerine iltifat etmezlerse onlara de ki: Size, bana emredileni bildirdim! Zira ayetin metnindeki *«Azentu»* fiili if'al kökünden gelir. Bunun esası, herhangi bir şeyde verilen müsaade demektir. Herhangi bir

şeyi işlemeye ruhsat vermek demektir. Sonra mecazen mutlak bildirmek hususunda da kullanılmıştır. Yani hepiniz bu îlâmda eşitsiniz. Herhangi birinizi tahsis etmiyor. Hepinizi eşit olarak ilân ediyor.

Ben müslümanların size galip gelmesinin, İslâm dininin sizin dinlerinizi silip süpürmesinin veya haşrın gelmesinin ne zaman olduğunu bilmiyorum.

(110) *«Kuşkusuz ki O (Allah) açığa...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak *«Sözün açığını biliyor»*. Yani İslâm'a açıkça yönelttiğiniz tenkidleri, ayetleri yalanlamanızı Cenab-ı Hak bilir. Ve kalbinizde müslümanlara karşı gizlemekte olduğunuz kini de Allah bilir ve ona göre size ceza verecektir.

(111) *«De ki: Bilmem, belki bu gecikme...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ben sizin cezanızın geciktirilmesinin sebebinin sizi aldatmak veya imtihan edilmeniz için olup olmadığını, bilmiyorum. (Belki) nasıl davranacağınızın görülmesi içindir. Sizin için bu bir nimetlendirme, mukadder bir ecele kadar sizi geciktirmedir. Onun en büyük hikmetleri kapsayan dilemesi bunu iktiza etmektedir.

Bazıları *«Bir süreye kadar» ifadesi Bedir Günü'nden kinayedir»* demiştir. Bazıları da *«Kıyamet'ten kinayedir»* şeklinde yorum yapmışlardır.

(112) *«(Peygamber): Ey Rabbim! (Aramızda)...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hüküm, kaza demektir. Yani bir meselede hüküm vermek gibi, Hak ise adalet mânâsınadır. *«Ey Rabbim! Bizim aramızda ve Mekke ahalisi arasında azabın acele gelmesini ve şiddetlenmesini isteyen adaletle hükmet»* şeklindeki dua Hz. Peygamber'in onlar hakkındaki bedduasıdır. Aksi takdirde Cenab-ı Hakk'ın bütün kazası ve hükmü haktır. Cenab-ı Hak, Hz. Peygamber'in bu duasını onları Bedir Günü'nde azaba düçar etmek suretiyle kabul etmiş olduğunu ortaya koymaktadır.

«Bizim Rabbimiz Rahman'dır», yani kullarına çok rahmet eden zattır. Bizim Rabbimiz kendisinden yardım talep edilen El-Mustean'dır. Bizim Rabbimiz kendisinden yardım istenilen Rahman'dır Daha önce Rabb kelimesi sadece peygamber zamirine izafe edildi. Burada ise bütün müslümanların zamirine izafe edilmektedir. Çünkü yardım müslümanlar için genel, dua da Rasûl-ü Ekrem'e mahsus olan özel vazifelerdendir.

Onlar neticenin kendilerinin olacağı, İslâm'ın bayrağının evvelâ dalgalanacağı, fakat sonradan duracağı, eğer Peygamber tarafından kendilerine vaadedilen tehdidler doğru olsaydı, vukû bulurdu şeklinde hayal kuruyorlardı. Cenab-ı Hak Peygamber'in onların aleyhindeki bedduasını kabul eyledi. Onları isteklerinden mahrum etti ve hallerini değiştirdi. Dostlarına yardımda bulundu, Bedir Günü'nde de onların başına getirilen getirildi.

Hz. Peygamber ve onunla ilgili meselelerin Enbiya Sûresi'nin sonunda getirilmesi bu sureye güzel bir hatime olmuştur. Nitekim Tayyibî'nin dediği gibi ondan hitamın miski yayılmaktadır.

ENBİYA SÛRESİ'NİN SONU

HAC SURESİ

Sûre : 22

Nazil olduğu dönem ihtilaflıdır. 78 ayettir.

İbn Merduveyh'in İbn Abbas ve İbn Zübeyr'den rivayet ettiğine göre bu sure Medine'de nazil olmuştur. Dahhak da aynı görüşe katılmıştır. Fakat bazı rivayetlere göre bu sure Mekkî'dir. Ebû Cafer'in Mücahid'den, onun da İbn Abbas'tan *«Üç ayet müstesna, bu surenin Mekki olduğu»* rivayet edilmiştir. İstisna edilen yer 19. ayetten 21. ayetin sonuna kadarki bölümdür. Bunlar Medine döneminde nazil olmuşlardır.

İbn Abbas'tan gelen diğer bir rivayete göre, dört ayet müstesnadır. Yani 19. ayetten 22. ayete kadarki bölüm Medenî'dir.

İbn'ul-Munzir, Katade'den *«Dört ayet müstesna, bu surenin Medine'de (yani hicretten sonraki dönemde) nazil olduğunu»* rivayet ediyor. Bu istisna edilen bölüm, 52. ayetten 55. ayete kadar olan bölümdür. Bu dört ayet, rivayete göre Mekkî'dir. En sahih görüş bu surenin Mekkî ve Medenî ayetlerden meydana gelmiş olmasıdır. Fakat Medine veya Mekke döneminde nazil olan ayetlerin tayininde ihtilaf vardır. Bu cumhurun görüşüdür.

Bu surenin Mekke ve Medine döneminde nazil olan ayetlerle karışık olduğu, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, cumhurun görüşüdür. Çünkü*«ey insanlar»* diye başlayan ayetler Mekke dönemine, *«ey iman edenler»* diye başlayan ayetler de Medine dönemine

aittir. Yani bu tabirle gelen ayetlerin çoğu Medine dönemine, diğer tabirle gelenlerin çoğu da Mekke dönemine aittir.

Ayetlerin sayısı Kufeliler'e göre 98, Mekkeliler'e göre 97, Basralılar'a göre 96, Şamlılar'a göre ise 95'tir. Kelimeleri 1.291, harfleri 5.075'tir.

Hz. Ömer ile İbn Ömer'den gelen rivayetlere göre *«Bu sure diğer surelerden üstündür. Çünkü bu surede iki secde ayeti vardır.»* İbn Mübarek, Şafii, Ahmed ve İshak da bu görüştedir.

Bazı kimseler *«Bu surede tek secde vardır»* derler. Bu, Sufyan Sevrî ve Darekutni'nin görüşüdür. Onlar bunu Abdullah bin Sa'lebe'den rivayet ediyorlar. Bu zat diyor ki: *«Hz. Ömer'i gördüm. Hac Suresi'nde iki secde yaptı. Ben: «Sabah ta mı?» deyince, «Evet, sabah ta» dedi.»*

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا رَبَّكُمْ ۚ اِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيْمٌ ۝١
يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّآ اَرْضَعَتْ
وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكٰرٰى
وَمَا هُمْ بِسُكٰرٰى وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللّٰهِ شَدِيْدٌ ۝٢
وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّجَادِلُ فِى اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَّيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطٰنٍ
مَّرِيْدٍ ۝٣ كُتِبَ عَلَيْهِ اَنَّهٗ مَنْ تَوَلَّاهُ فَاَنَّهٗ يُضِلُّهٗ وَيَهْدِيْهِ
اِلٰى عَذَابِ السَّعِيْرِ ۝٤ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ فِىْ رَيْبٍ مِّنَ
الْبَعْثِ فَاِنَّا خَلَقْنٰكُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ
مِنْ مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَّغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِّنُبَيِّنَ لَكُمْ ۭ وَنُقِرُّ فِى
الْاَرْحَامِ مَا نَشَآءُ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ
لِتَبْلُغُوْٓا اَشُدَّكُمْ ۚ وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّتَوَفّٰى وَمِنْكُمْ مَّنْ
يُّرَدُّ اِلٰٓى اَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْۢ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْـًٔا ۭ
وَتَرَى الْاَرْضَ هَامِدَةً فَاِذَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَآءَ
اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَاَنْۢبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍۢ بَهِيْجٍ ۝٥

MEÂL

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

1) Ey insanlar! Rabbiniz(in azabın)dan korkun! Çünkü Kıyamet Günü'nün sarsıntısı pek dehşetli bir şeydir.

2 — Onu gördüğünüz gün, her emzikli kadın emzirdiğini unutur. Her gebe kadın, çocuğunu düşürür. İnsanları sarhoş görürsün. Oysa onlar sarhoş değillerdir. Lâkin Allah'ın azabı şiddetlidir.

3 — İnsanlardan öyle kimseler vardır ki Allah hakkında bir ilmi olmaksızın tartışır ve her kaypak şeytanın ardına düşer.

4 — Onun üzerine şöyle yazılmıştır: «Kim şeytana dost olursa muhakkak şeytan onu saptırır ve doğruca onu cehennem azabına götürür».

5 — Ey insanlar! Eğer haşre gönderilmekten kuşku duyuyorsanız (bilin ki), ne olduğunu açıklamak için biz sizi, topraktan, sonra nutfeden, sonra kan pıhtısından, sonra şekilli ve şekilsiz bir et parçasından yarattık. İstediğimizi rahimlerde belli bir vakte kadar durdururuz. Sonra sizi bir bebek olarak çıkarırız. Sonra yetişip ergenlik çağınıza varırsınız. Sizden ölenler ve bildiklerinden hiçbir şey bilmez bir hâle gelip, ömrün en fena dönemine (erzel'il-ömr) kalanlar vardır. Yeryüzünü kupkuru görürsün. Fakat biz üzerine suyu indirdiğimizde canlanır, kabarır ve her türlü güzel bitkiler bitirir.

(1) *«Ey insanlar! Rabbiniz(in azabın)dan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayette, muhatap olan *«nass»* (insanlar) ile ayetin nazil olduğu zaman mükellef olanlar ve aynı zamanda bulunup da mükellef olmayanlar ile Kıyamet'e kadar gelen herkes kastolunmaktadır. Fakat bu, tağlib yoluyladır. Yani mevcut olanlar, sanki Kıyamet'e kadar gelenlerin hepsini teşkil ediyorlarmış gibi muhatap alınmışlardır. Veya hüküm genelleştirilmiştir. Bu genelleştirmeye dair başka bir delil daha vardır. Çünkü yüzyüze olan hitap, o anda mükellef olmayanları kapsamaz. O ancak ayetin nazil olduğu anda mükellef bulunanlara mahsustur. Fakat Hanbeliler ile Selefiler'e ve fakihlere göre, ifade tağlib yoluyla değil hakikaten bütün insanlık âlemini kapsamaktadır. *«Nass»* tabirine kadın-erkek herkes dahildir. Çünkü bu tabir cem'e delâlet eder. Burada ne erkek ne de kadınlara mahsus alâmetler belirtilmiş değilse de kadınların *«İtteku»* ve *«el-müslimin»* kelimesinin kapsamına girip girmediği hususunda ihtilaf vardır. Şafii'ler, Eş'ariler ve Hanefiler'den büyük bir kitle ile Mutezile *«girmez»* demişlerdir. Hanbeliler, İbn Davud ve küçük bir cemaat ise *«girer» fikrindedir. «İtteku»* ve *«el-müslimin»* tabirlerine girmeleri Hanefiler katında tağlib yoluyladır. *«Hitab Mekkeliler'e mahsustur»* şeklindeki yorum ise herhangi bir kıymet taşımamaktadır.

«İtteku» (sakının), emrinden anlaşılan takva, mutlak takva-

dır. Yani insanı günahkâr yapan amellerden kaçınmanın hepsi buna dahildir. Hatta Allah'a ve şeran varid olduğu gibi Kıyamet'in kopacağına inanmak da birinci derecede takvaya dahil olmaktadır. Ancak bu duhûl icad ve devamı kapsayacak şekildedir.

KIYAMET ALAMETİ SARSINTI

«Zelzele» (sarsıntı) şiddetli bir şekilde ve çok öfkeli bir halde tekrarlanmak suretiyle bir şeyi sallamaktır. Öyle ki her şey yerinden fırlar ve merkezinden çıkar. Bu zelzeleyi Kıyamet'e izafe etmek, ya masdarın failine izafesi şeklindedir ki o takdirde *«Bu zelzeleyi Kıyamet meydana getirir»* demektir. Tabii burada mecaz vardır. Aslında *«meydana getiren»* Allah'tır. Bu takdirde zelzele masdarının mef'ulü yeryüzü veya insandır. Kıyamet yeryüzünü veya insanları sallar.

Veya bu zelzelenin Kıyamet'e izafe edilmesi masdarın mef'ulüne izafesi kabilindedir. Yani, *«Kıyameti sarsan o sarsıntı»* demektir. Bu sarsıntı, bazı müfessirlerin nezdinde *«Yeryüzü o sallantısıyla sallandığı zaman»* ayetindeki (Zilzal Suresi'ndeki) sallantının ta kendisidir Bu, Sûr'a üfürülüş ve Kıyamet'in kopuşu anındadır. Hatta İbn Abbas'tan gelen rivayette *«Kıyamet'in zelzelesi onun kopması demektir»* denilmiştir.

İbn'ul-Munzir ve bazı muhaddisler Alkame'den, Şa'bi'den ve Ubeyd bin Umeyr'den şöyle rivayet ederler: *«Bu zelzele, güneşin batıdan doğmasından önce vuku bulacaktır.»* Kıyamet'e izafe edilmesi ise Kıyamet'in alâmeti olması sebebiyledir. Birçok rivayet Kıyamet'in kopmasından önce, büyük bir zelzelenin olacağında ittifak etmişlerdir. Bu zelzele Kıyamet'in kopmasının alâmetlerindendir. Ancak bu zelzelenin, bu ayette zikredilen zelzele olmadığı ihtimali daha kuvvetlidir. Kısacası Kıyamet'in alâmetlerinden olan zelzele, yeryüzünün şiddetle sarsılmasıdır.

YOK OLANA «ŞEY» DENİR Mİ?

El-Bahr sahibi; *«Mevcut olmadığı halde Kıyamet'in sarsıntısına «şey» demek delâlet eder ki şey, maduma da denilir»* diyor. Yani var olana denildiği gibi, yok olana da denilir. *«Şey maduma denilmez (yok olan, şey değildir)»* diyenlere göre, burada Kıyamet dehşetleri şu anda yok oldukları halde *«şey»*in kullanılması, o dehşetlerin muhakkak vuku bulacağına delildir.

(2) *«Onu gördüğünüz gün, her...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin başındaki *«Yevm»* kelimesi ya daha önce ya da sonra geçecek olan *«Tezhelu»* fiiline zarftır veya *«Azim»* kelimesinin ya da mukadder bir fiilin zarfıdır.

«Tezhelu» fiilinin mastarı olan *«zuhul»*, üzüntü ve unutkanlık veren meşgale demektir. El-Murdia kelimesi, çocuğunu emziren durumdaki kadın anlamına gelir. El-Murdi' kelimesi ise süt verebilecek durumda olan kadın anlamındadır. Bilfiil süt vermesi gerekmez.

Bu ayet temsil yoluyla gelmiştir. Çünkü Kıyamet Günü'nde *«süt veren kadın»*, *«süt içen çocuk»* olursa süt veren kadının süt içecek halde olan çocuğundan dahi habersiz olacağı vurgulanmaktadır. Çünkü şiddet ve dehşetin korkunçluğu bahis konusudur. Daha sonra gelen cümleler de temsil yoluyladır. Meselâ *«her gebe kadın, karnındaki çocuğunu, daha zamanı gelmezden önce, dehşet ve felâket korkusundan düşürür»* mânâsını ifade eden cümle de temsilendir.

Ebu Hayyan'a göre, *«Haml»* kelimesi kadının karnındaki cenin veya ağaçların başındaki meyvedir. Kâmus'ta *«Haml»*e kadı-

nın karnında taşıdığı çocuk anlamı verilmiştir. Aynı zamanda ağacın meyvesine de *«Haml»* denir.

«İnsanları sarhoş görürsün» sözü onların da sarhoşlar gibi sağa-sola yalpalandığını, düşmek üzere olduklarını görürsün anlamındadır. Tabii bu da dehşet sebebiyledir. Gerçekte onlar sarhoş değildirler. Fakat sarhoş gibi görünmektedirler.

«Lâkin Allah'ın azabı şiddetlidir» cümlesinin başındaki *«Lakinne»* fiile benzer kelimelerden biridir. Yani Cenab-ı Hakk'ın azabının şiddeti, onları gördüğün gibi yapar. O gündeki dehşetin burada zikredilmesinin faydası, insanları o güne hazırlanmaya, salih amellerle hazır bir hale getirmeye teşvik içindir.

Ayetin metninde geçmekte olan *«Sukâra»* kelimesi *«sekr»* kelimesinin çoğuludur.

(3-4) *«İnsanlardan öyle kimseler vardır ki...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Allah konusunda ilimsiz tartışan» ile kastedilen kişi, Nadr bin Hars'tır. Zira o, *«Allah ölüleri, kemikleri çürüyüp toprak olanları yeniden diriltmeye kâdir değildir»* diyordu. Bu ayet İbn Ebi Hatim'in Ebu Malik'ten rivayet ettiğine göre Nadr bin Hars hakkında nazil olmuştur. Bu adam cedelci biriydi. *«Melekler Allah'ın kızlarıdır»* ,*«Kur'an daha öncekilerin hurafeleridir»*, *«Cenab-ı Hak toprak olan bir kimseyi diriltmeye güç yetiremez»* diyordu.

Bazıları *«Bu ayet Ebu Cehil hakkında nazil olmuştur»*, bazıları da *«Ubey bin Halef hakkında inmiştir»* dediler. Fakat en doğrusu ilimsiz olarak tartışan herkesi kapsıyor olmasıdır. Yani, Allah hakkında hangi sıfat ve hangi fiillerin mümkün hangilerinin de mümkün olmadığını bilmeden Allah hakkında fikir yürüten

herkes bu ayetin kapsamına girer. Sebebi nüzulun özel olması ayeti umumi mânâdan çıkaramaz.

«Merîd» kelimesi fesadlık için uğraşan, hayırdan uzaklaşmış kimse demektir. Köse bir insana *«emred»* denilir. Çünkü vücudunda tüy yoktur.

Zeccac, *«Bu kelimenin kökeni yüksek ve kaygan olan nesne demektir»* der. Merîd şeytan tabiri ile ya askerleriyle beraber kastedilen İblis veya kâfirlerin ileri gelenleri vurgulanmaktadır. Çünkü onlar delilsiz, burhansız insanları küfre davet ederler.

Ayetin metnindeki *«aleyhi»* zamiri ile *«Tevellahu»* fiilindeki zamir şeytana racidir. Yani o kendine mahsus bir şeytana tabi oluyor ki onun üzerinde şöyle hükmedilmiştir: O şeytan kendisine tabi olanın yardımcısıdır. O şeytan onu saptırandır. Binaenaleyh şeytan onu saptırmak hususunda hiçbir şey esirgemez.

(5) *«Ey insanlar! Eğer haşre...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayette geçmekte olan *«İnsanlar»* kelimesi haşrı inkâr eden ve bu hususta mücadelede bulunan kâfirleri kapsamaktadır. *«Eğer siz haşr hakkında bir şüphe içerisinde iseniz, yaradılış biçiminize bakın ki şüpheniz ortadan kalksın. Çünkü biz sizi topraktan yarattık. İnsanların topraktan yaradılışı Adem'in yaradılışı içindedir. Veya insanlar, (daha önce de geçtiği gibi) topraktan meydana gelen gıdaları alırlar. Her ne kadar beraberinde diğer elementler mevcut ise de toprak en fazlası olduğundan dolayı burada zikredilmiştir. Yani sizi mucmel olarak topraktan, bir yaradılışla yarattık. Sonra mufassal olarak sizi nutfeden (yani insan menisinden) yarattık.» Nutfe,* damlamak demek olan *«nufer»* kökünden

gelmektedir. Ragıb *«Nutfe, berrak su demektir. Aynı zamanda kişinin menisi mânâsında da kullanılmıştır»* diyor.

Bazıları *«insan azalarının çoğu kişinin suyundan halkedildiği için iki sudan halkolması muhakkak olmakla beraber burada sadece erkek suyundan bahsedildi»* demektedir. Fakat hakikat şudur ki nutfe, erkeğin suyuna denildiği gibi eşinin suyuna da denilir. Ragıb'ın sözü burada nas değildir.

Bazıları *«Nutfeden maksat Hz. Adem'in nutfesidir»* dediyse de bu, uzak bir yorumdur.

«Sonra kan pıhtısından sizi yarattı», yani donmuş bir kan parçasından ki bu da meniden meydana gelmektedir. *«Sonra et parçasından sizi yarattık»* ki bu da kan pıhtısından meydana gelmiş ettir.

Ayetin metnindeki *«muhallekat»*, yaradılışı açığa çıkmış demektir. Yani öyle bir et parçası ki eli, gözü, kulağı, başı, ayakları belirmiştir. Muhallaka olmayan, ana rahminde iken azaları çıkmamış, sureti daha oluşmamış demektir. Burada maksat, *«mudğa»*nın hâlini tafsildir. O evvela bir parça etti. Herhangi bir aza yoktu. Sonra peyderpey azalar belirdi.

Bazıları *«muhallekat düz, eksiklik ve ayıptan uzak yaradılış demektir»* demiştir. Yani onu ilk yaradılışında ayıpsız ve eksiksiz bir nutfe ile ayıplı ve eksik bir nutfeden yarattık. Buna bakılırsa insanoğlunun yaradılışında kullanılan nutfeler birbirinden farklıdır. Bazılarının hilkati tamdır, bazılarının ise tam değildir ve ayıplıdır. İşte bu ayrılık, tabiidir. Meselâ insanın yaradılışı, sureti, uzunluğu-kısalığı, tamam veya eksikliği bu nutfeye tabidir.

Mücahid, Katade, Şa'bi, Ebu'l-Aliye ve İkrime şöyle rivayet etmişlerdir: *«Muhallaka nutfeden maksat, haml müddeti tamam*

olan nutfedir ve ana karnında azaların peyderpey meydana gelmesidir. Muhallaka olmayandan maksat ise bu durumları tamamlamamış ve düşük demektir.»

ANA RAHMİNDEKİ CENİNİN BAŞINDAN GEÇECEK OLAN HER HALİ BİLMEK ALLAH'A MAHSUSTUR

Teknik, ana rahmindeki çocuğun cinsiyetini belki tesbit edebilir. Fakat şaki mi said mi olduğunu, ecelinin, eserinin, rızkının ne olduğunu, hangi yerde öleceğini bilemez. Cenab-ı Hakk'ın bu ayetten maksadı şudur: İnsanlar tam veya düşük sıfatına sahip olan bu nutfenin cinsinden yaratılır. Yoksa onlar tam veya düşük bir nutfeden yaratılmış demek değildir. Zira düşük nutfeden yaratılmak tasavvur edilemez.

«Rahimlerde dilediğimiz kadar durdururuz» cümlesi hilkatlerin tamam olduğu devrelerden geçtikten sonraki hallerini açıklamak için sevkedilmiştir. Yani biz belli bir zamana kadar, yaradılıştan sonra dilediğimizi anne rahminde durdururuz. Bu belli sure de vaz' zamanıdır. Onun en azı Hanefiler'e göre altı ay, en fazlası da iki senedir. Şafiilere göre en fazlası dört senedir. O belli ecel tamam olduğu anda ve rahimlerde siz karar bulduktan sonra, sizi oradan çocuk olduğunuz halde çıkarırız. Bunu kuvvet, akıl ve temyiz özelliklerinde kemâle ermeniz için yaparız. Kemâle erme zamanı onsekiz ile otuz yaş arasındaki devredir. Cenab-ı Hak bu ayetteki *«Nukırru»* ile *«Nuhricu»* fiillerinin başına lam harfini getirmedi. Fakat *«Tebluğu»* fiilinin başına lam harfini getirdi. Çünkü ikrar ve ihraca nisbeten, buluğa ermek esastır. Zira teklif, buluğa erme zamanındadır. Yani insanı saadete ve şekavete götüren teklif, kişi buluğa erdikten sonra yapılır.

Bu ayette geçmekte olan *«Nukırru»* ile *«Nuhricu»* fiillerinde fiil, Allah'a isnad edilirken, burada muhataplara isnad edilmiştir. Zira kemal ve istiklâle uğrama hallerinin açıklanması burada daha uygundur.

«Summe litebluğu» cümlesinin başına *«summe»*nin getirilmesi, büluğun, insanın kendisi için yaratılmış olan esas hedef olduğuna delâlet eder. Nitekim Cenab-ı Hak *«Ben cin ve insanı ancak bana ibadet etsinler diye yarattım»* buyurmuştur.

«İçinizden kimi öldürülüyor» cümlesi rahimden çıkarılanların kısımlarını açıklamak için sevkedilmiştir. Bu cümlede büluğ çağına varanın üstünlüğü de açıklanmaktadır ve *«inşa»*dan maksat büluğ haline gelen kişidir. Fakat onlardan kimi bu duruma her zaman varamaz, ölür. Kimi de bu durumu aşar, hakir olur. Yani, bu duruma varmazdan önce ölen olduğu gibi, ömrün en düşük dönemine varan da vardır. Bu dönemde kişi çocukluk zamanının benzerine varır. Öyle ki birçok ilimden sonra herhangi bir şeyi bilmez hâle gelir. Cenab-ı Hak burada yaşlı insanın ilminin azaltıldığına ve hâlinin gün be gün eksilmesine işaret buyurmaktadır.

Ayetin metninde geçmekte olan *«Hamideten»* yanmış kül demektir. Yani; Ey insan! Yeryüzünü yanmış kül olmuş görürsün. Ayet metnindeki *«ihtezzet»* deprenmek demektir. *«Rebet»* ise neşvünema bulmaktır. Yani o yeryüzünün üzerine yağmuru yağdırdığımızda o yanık yeryüzü ihtizaza gelir, parçalarında hayati kuvveler belirir. Böylece bir ihtizazi hareket ile deprenir ve güzel her çiftten bitkiler bitirir.

Cenab-ı Hak bu ayeti kerime ile öldükten sonra haşrı inkâr edenlere karşı, önce insanın yaradılış seyrini kısa ve veciz bir şekilde ifade ediyor. İnsanın nutfe (sperma) halinden başlayarak dünyaya gelişine kadar geçen devreleri anlatıyor. Bu oluşum anatomi ilmince de teyid edilerek ortaya konmuştur. Ayrıca Cenab-ı

Hak haşrı inkâr edenleri ikna etmek için her sene ölen ve yeniden dirilmekte olan ve görüp durduğumuz bitkilerin bu durumdaki inceliğine dikkati çekmiş, bunu takip eden ayette ise gerek insanın dünyaya gelişinin, gerekse her yıl kuruyup ölen yeryüzünün hep yeniden dirilmesinin sebebini şöyle ifade buyurmuştur: Bu, şu sebepledir ki Allah şüphesiz hakkın ta kendisidir. O, şüphesiz ölüyü diriltir ve o, şüphesiz her şeye kâdirdir.

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّهٗ يُحْيِ الْمَوْتٰى وَاَنَّهٗ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيْرٌ ۙ﴿٦﴾ وَّاَنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيْهَا ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي
الْقُبُوْرِ ﴿٧﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَّلَا هُدًى
وَّلَا كِتٰبٍ مُّنِيْرٍ ۙ﴿٨﴾ ثَانِيَ عِطْفِهٖ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۭ لَهٗ فِي الدُّنْيَا
خِزْيٌ وَّنُذِيْقُهٗ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَذَابَ الْحَرِيْقِ ﴿٩﴾ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ
يَدٰكَ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ﴿١٠﴾ وَمِنَ النَّاسِ
مَنْ يَّعْبُدُ اللّٰهَ عَلٰى حَرْفٍ ۚ فَاِنْ اَصَابَهٗ خَيْرُۨ اطْمَاَنَّ بِهٖ ۚ وَاِنْ
اَصَابَتْهُ فِتْنَةُۨ انْقَلَبَ عَلٰى وَجْهِهٖ ۚ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَ ۭ
ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِيْنُ ﴿١١﴾ يَدْعُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَضُرُّهٗ وَمَا
لَا يَنْفَعُهٗ ۭ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلٰلُ الْبَعِيْدُ ﴿١٢﴾ يَدْعُوْا لَمَنْ ضَرُّهٗٓ اَقْرَبُ
مِنْ نَّفْعِهٖ ۭ لَبِئْسَ الْمَوْلٰى وَلَبِئْسَ الْعَشِيْرُ ﴿١٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهٰرُ ۭ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيْدُ ﴿١٤﴾ مَنْ كَانَ يَظُنُّ اَنْ
لَّنْ يَّنْصُرَهُ اللّٰهُ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ اِلَى السَّمَاۗءِ
ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهٗ مَا يَغِيْظُ ﴿١٥﴾

6 — İşte bütün bunlar (gösteriyor ki) Allah hakkın ta kendisidir. O, ölüleri diriltir. O her şeye hakkıyla kâdirdir.

7 — Kopacağında şek ve şüphe olmayan Kıyamet saati muhakkak gelecektir. Allah kabirlerdeki kimseleri diriltip kaldıracaktır.

8 — İnsanlardan öyleleri vardır ki ilim, rehber ve aydınlatıcı bir kitabı olmaksızın, Allah hakkında tartışır, durur.

9 — (İnsanları) Allah'ın yolundan saptırmak için gururla salınıp kasılarak (böyle yapar). Ona dünyada zillet vardır. Kıyamet Günü'nde ise ona yakıcı azabı tattırırız.

10 — (Ona:) «İşte bu senin iki elinin takdim ettikleridir. Hiç kuşkusuz Allah kullarına zulmedici değildir» (denilir).

11 — İnsanlardan kimi Allah'a sadece bir yönden ibadet eder. Eğer kendisine bir iyilik dokunursa buna memnun olur. Eğer bir musibet dokunursa çehresi değişiverir. O dünyada da Ahiret'te de ziyana uğramıştır. İşte bu apaçık hüsranın ta kendisidir!

12 — Allah'tan başka kendisine ne zararı dokunabilen, ne de yararı olan şeylere tapar. İşte bu uzak sapıklığın ta kendisidir!

13 — O, zararı yararından daha yakın olan şeye yalvarır. O ne kötü bir yardımcı ve ne kötü bir yoldaştır!

14 — Kesinlikle Allah, iman edip salih amellerde bulunan kimseleri (gölgelikleri) altından ırmaklar akan cennetlere dahil edecektir. Kuşkusuz ki Allah istediği şeyi yapandır.

15 — Kim Allah'ın ona (peygambere) dünyada ve Ahiret'te yardım etmeyeceğini sanıyorsa, hiç durmaksızın göğe (tavana) bir sebeb (ip) uzatsın. Sonra ipi kessin ve baksın. Bakalım kurduğu tuzak onun öfkesini giderebilecek mi?

(6-7) *«İşte bütün bunlar (gösteriyor ki)...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Ayetin başındaki ism-u işaret (zalike) insanoğlunun değişik şekillerde olan yaradılış safhalarına ve ölü toprağın yağmurla ihya edilişine işarettir. Bunun böyle olmasının nedeni de Allah'ın hakkın ta kendisi olması ve ölüleri diriltmenin O'nun şanından bulunmasıdır. Her şeye güç yetirmek O'nun sıfatıdır. Kıyamet'in gelmesi muhakkaktır. Onda şek ve şüphe yoktur. Ve Allah kabirlerde bulunanları haşre gönderecektir. İşte bütün bu cümleler, işaret edilen hususlardır.

Hak'tan maksat, subutu kesinlikle tahakkuk eden sabit zat demektir. Yoksa burada mutlak subut kastedilmemektedir. Yani daha önce bahsedilen harikulâde işler Cenab-ı Hakk'ın zat, sıfat ve fiillerinde hakkın ta kendisi olması nedeniyle varolmuştur.

«Ölüleri diriltir»; yani ölüleri diriltmek onun şanındandır. Cenab-ı Hak başlangıçta da, iade ederken de ölüleri diriltmeye kâdirdir.

«Allah her şeye güç yetirir, her şeye kâdirdir» cümlesinin mânâsı kudretinin sonsuz olmasıdır. Eğer öyle olmasaydı Cenab-ı Hak bu varolan şeyleri nasıl meydana getirecekti? *«Cenab-ı Hak her şeye kâdirdir»* cümlesinin kapsamına giren *«ölülerin diriltil-*

mesi» ayrıca ifade edilmiştir. Bu peygamber ile onu yalanlayanların arasındaki münazara konusunun açıkça *«ölülerin diriltilmesi»* olduğunun ifade edilmesi içindir.

«Kesinlikle Allah ölüleri diriltir» cümlesinin *«Allah her şeye güç yetirir»* cümlesinden önce zikredilmesinin nedeni, onun mühim bir konu olduğunu ortaya koymaktır.

«Kesinlikle o saat gelicidir» cümlesindeki *«saat»* kelimesi Kıyamet'ten ibarettir. Bu Kıyamet, insanların haşr-u neşrini kapsamaktadır.

(8) *«İnsanlardan öyleleri vardır ki...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetteki *«ilim»*den maksat zaruri ilimdir. Hidayetten maksat da doğru bir düşünce ile insanı bilgiye götüren istidlâldir. *«Kitab-ı münir»*den maksat, hakkı ortaya çıkaran vahydir.

Yani Cenab-ı Hakk'ın şânı konusunda herhangi bir zaruri mukaddimeye yapışmaksızın, herhangi bir hüccet getirmeksizin, herhangi bir sem'i burhana sahip olmaksızın mücadele ederler.

(9-10) *«(İnsanları) Allah'ın yolundan...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Gururla sallanıp kasılarak» mânâsını ifade eden tabir imanı kabul etmemekten kinayedir. İbn Abbas bunu *«gururlandığı halde»* mânâsına almıştır. Dahhak *«Burnu havaya kaldırır»*, İbn Cüreyc ise *«Haktan yüz çevirir»* mânâsına almışlardır. Fakat bütün bu mânâlardan maksat hakkı kabul etmemektir.

«Yudillu» fiilinin başında gelen *«lam»*, *«mücadele eden»* mânâsını ifade eden *«yucadilu»* fiiline bağlıdır. Aynı zamanda cedelleşmenin nedenini açıklamaktadır. Yani onun cedelleşmeden gayesi, kendi itiraf etmese dahi Allah'ın yolundan saptırmaktır. Bu *«saptırma»*, hidayetten dalâlete çıkarmak mânâsına alınırsa O'nun hidayet ettiği müminler veya bütün insanlar olur. Bu takdirde, o insanların hiçbiri yokmuş da sadece müminler varmış gibi gözükür. Fakat dalâlet üzerinde iyice yerleştirmek veya sapıklığa sapıklık katmak mânâsına alınırsa, mücadele edilenler kâfirlerdir. *«Onun için dünyada rezil olmak vardır»* cümlesi böyle bir mücadelecinin neticesini açıklamak içindir. Yani dünyada yaptığından dolayı onun için zillet ve rezillik vardır.

Eğer *«Bu mücadeleci»*den maksat Nadr bin Hars veya Ebu Cehil ise, bu rezalet sözüyle Bedir Günü'nde onların başına gelenler kastedilmektedir. Mânâyı genelleştirenlere göre bu rezalet, müslümanların onların aleyhinde konuşmaları ve onları deliller getirmek suretiyle susturmalarıdır. Tabii bu da haşrde olur.

*«Yakıcı azap»*tan maksat, çokça yakan ateştir. Azabın yakıcılığa izafe edilmesi müsebbebin sebebe izafe edilmesi gibidir. Zaten azabın nedeni yakmaktır.

Bazı müfessirler *«Harik kelimesi cehennem tabakalarından biridir»* demişlerdir. Kıyamet Günü'nde ateşe girdiğinde ona *«Bu azap senin dünyada yapmış olduğun günahlar ve küfründen ileri geliyor»* denilecektir. Burada *«iki el»* mânâsına gelen *«Yedake»* kelimesi insanın bütünü yerine kullanılmıştır. Çünkü günahlar umumiyetle elle işlenir. Nitekim başkasına saldırmak da elle olur.

Ayetin metninde geçmekte olan ve mubalâğa ile çokça zulmeden mânâsını taşıyan *«zallam»* kelimesi burada *«Abîd»* kelimesine binaen çoğul getirilmiştir. Yani kullar çok olduğundan azap

ta çok olur. Cenab-ı Hak herhangi bir azapla (az bir azap olsa dahi), kullara zulm olsun diye azap etmez.

(11) *«İnsanlardan kimi Allah'a sadece...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet günahkârların hâlini sergileyen bir ayettir. Yani günahkârlardan bazıları vardır ki dinin bir ucunda dururlar, o şekilde Allah'a, sebatsız bir vaziyette taparlar. Tıpkı savaşan ordunun yanında duran, eğer muzaffer olacağını hissederse onlara katılan, eğer mağlûp olacağını hissederse kaçan bir kimse gibi.

Ayette geçmekte olan *«Hayr»*dan maksat dünyevî hayrdır. Yani müreffeh ve afiyet içerisinde yaşamak, çocuk sahibi olmak gibi hayırlar kendisine verildiği zaman zahirde ibadetine devam eder. Gerçekte ise iman etmemiş, inanmamış bir durumdadır. Fitneden maksat hoşuna gitmeyen, şahsında, ailesinde veya malında ortaya çıkan nahoş şeylerdir. Yani ona bir belâ isabet ederse yüzüstü döner ve dinden çıkar, gider.

Bazıları *«yüzüstü döner ifadesinden maksat hezimete uğrar»*, bazıları da *«sarsıntılı bir hayatın içerisine girer»* demişlerdir. Yani dininden irtidad edip küfre doğru gider.

«Dünya ve Ahiret'te zarar etme» onun dünyada herhangi bir övünmesi bahis konusu olmadığı gibi Ahiret'te de ona sevap verilmeyecek mânâsına gelmektedir.

(12) *«Allah'tan başka kendisine ne...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet, münafıkların bazı çirkinliklerini sergileyen bir ayet-i celiledir. Bazı tefsir alimleri *«O zararın büyüklüğünü açıklamak*

için gelen bir ara cümlesidir» demişlerdir. Bu ayetteki *«Dua»*dan maksat ibadettir. Yani onlar Allah'a ibadeti bırakıp, kendisine ibadet edilmediği takdirde zarar veremeyen, kendisine ibadet edildiği takdirde de yarar sağlamayan putların ibadetine yöneldiler. Buradaki dua, çağrı ve nida mânâsına da olabilir. Yani başına gelen fitneden kurtulmak için ruhsuz, hayatsız, cemadatı çağırır. Oysa bu cemadat ona ne zarar verir, ne de yarar getirir.

(13) *«O zararı, yararından daha...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet o kişinin ibadetinin ve Allah'tan başkasına tapmasının sonucunu açıklayan bir ayettir. Böylece bu ayet bu kişinin haktan, hidayetten çok uzak bir sapıklık içerisinde olduğunu ifade etmektedir. *«Mevlâ»* kelimesi yardımcı, *«Aşiyr»* kelimesi ise kendisiyle muaşeret kurulan kişi demektir.

«O zararı yararından daha yakın olanı çağırır» cümlesinden maksat, zararı yararından daha az olan (yani Ahiret'te zararı yararından daha eksik olan) bir putu çağırmasıdır. O puta tapmak suretiyle cehenneme giren bir kimse ondan hiçbir yarar görmez. Cenab-ı Hak *«Onun zarar ıyararından daha yakındır»* tabirini kelâmın yüceltilmesi için kullanmıştır. Onlar putlara *«Kıyamet'te şefaatçı olacaklardır»* diye taparlar. Nitekim Cenab-ı Hak başka bir ayette; *«Allah'ı bırakıp kendilerine zarar ve yarar vermeyene taparlar»* ve *«Bu tapılan mabudlar Allah katında bize şefaatçıdır derler»*. Başka bir ayette de *«Biz bunlara bizi yakınlık yönünden Allah'a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz derler»* buyurmuştur.

Ferra *«Lemen»* kelimesinin başındaki *«lam»* harfini esre ile, yani *«limen»* olarak okumuştur. Yani o, zararı yararından daha yakın olana davet ediyor. Burada lam, *«ilâ»* mânâsına gelmiştir.

(14) *«Kesinlikle Allah, iman edip...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak daha önce müşriklerin, münafıkların ve şeytanların hâlini zikrettiği için, bu ayette de müminlerin Ahiret'teki hallerini zikretmeye başlamıştır.

«Allah dilediğini yapar» ifadesinin mânâsı, dilediği kuluna sevap verir, dilediğini de azaba düçar eder demektir. Öyleyse müminler için Allah'ın sadık ve doğru olan vaadine binaen cennet vardır; kâfirler için de Allah'ın adaletinden ötürü cehennem vardır. Yoksa kulun fiili Allah'ın fiiline neden olmaz.

(15) *«Kim Allah'ın ona (peygambere)...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayet genel olarak şu mânâyı ifade ediyor: Kim *«Allah, Muhammed'e hiçbir zaman yardım etmez»* zannında bulunursa ve *«Cenab-ı Hak, Muhammed'e vermiş olduğu yardımı kesmeye hazırlanıyor»* tarzında bir yorum yaparsa, o kendini göklere götürecek bir hilenin peşinde koşuyor demektir. Bunu sağladıktan sonra, Hz. Muhammed'e Allah tarafından yapılan yardımı kessin ve hilesinin öfkesini giderip gideremeyeceğine dikkat etsin. (Yani hilesi böyle bir şey yapmaya elverişli olmadığına göre, o yardımın kesilmesine de muvaffak olamaz).

İbn Abbas *«Ona Allah yardım eder»* cümlesindeki ona zamirinin Hz. Muhammed'e raci olduğunu söyler. Her ne kadar Hz. Muhammed'in bahsi geçmemiş ise de kelâmın tamamı buna delâlet eder. Çünkü iman, Allah'a, Hz. Muhammed'e olan imandır. Dinden dönmek de Hz. Muhammed'in getirdiği dinden dönmektir.

Hz. Muhammed'e düşmanlık yapanlardan ve şüphe içerisinde Allah'a inananlardan, bizim Muhammed'e yardım etmeyeceğimizi sanan kimse o vakit böyle bir yardımı kessin.

İbn Abbas'ın diğer bir rivayetine göre bu zamir *«men»* kelimesine raci olur. Yani kim Allah'ın kendisine rızık vermeyeceği zannına kapılmış ise o kendisini boğmak ve nefsini öldürmek suretiyle kendisini ortadan kaldırsın. Çünkü Allah'ın yardımından boş olan bir hayatta hayır yoktur.

«Yardım» ile tefsir ettiğimiz *«Nasr»* kelimesi bu yoruma binaen rızık mânâsını taşır. Zira *«Nasr»* Arapça'da rızık mânâsında kullanılmaktadır.

İbn Cüreyc, Mücahid'den şunları rivayet eder: *«Kim Allah kendisine rızık vermez zannına sahipse o bir ip ile göklere çıkmaya kalkışsın.»* (Bu yorum Ebu Ubeyde'nin yorumudur). Bazı yorumculara göre zamir, dine raci olur. O zaman ayetin mânâsı *«Kim Allah'ın dinine yardım etmeyeceği kanaatini taşıyorsa o, bir iple göklere çıksın.»*

Ayetin metnindeki *«sebeb»* kelimesi herhangi bir hedefe varmak için kullanılan vasıtalardır ki onlardan biri de iptir.

Bazı yorumcular *«Buradaki 'sema'dan maksat, evin tavanıdır»* derken, İbn Zeyd *«Bilinen gök demektir»* demiştir.

Bazı müfessirlere göre *«Ma»* edatı ellezî mânâsını ifade eder. Yani onun hilesi kendisini öfkelendireni giderdi. Bazıları da *«Bu kelime mastar mânâsını ifade eder»* kanaatindedir. Yani onun hilesi öfkesini giderdi mi?

وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنٰهُ اٰيٰتٍۢ بَيِّنٰتٍ ۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ يَهْدِيْ مَنْ يُّرِيْدُ ﴿١٦﴾ اِنَّ
الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَادُوْا وَالصّٰبِـُٔوْنَ وَالنَّصٰرٰى وَالْمَجُوْسَ
وَالَّذِيْنَ اَشْرَكُوْٓا ۖ اِنَّ اللّٰهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۭ اِنَّ
اللّٰهَ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدٌ ﴿١٧﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَسْجُدُ لَهٗ مَنْ فِي
السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُوْمُ
وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَاۗبُّ وَكَثِيْرٌ مِّنَ النَّاسِ ۭ وَكَثِيْرٌ
حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ ۭ وَمَنْ يُّهِنِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ مُّكْرِمٍ ۭ اِنَّ
اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاۗءُ ﴿١٨﴾ هٰذٰنِ خَصْمٰنِ اخْتَصَمُوْا فِيْ
رَبِّهِمْ ۡ فَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِّنْ نَّارٍ يُّصَبُّ
مِنْ فَوْقِ رُءُوْسِهِمُ الْحَمِيْمُ ﴿١٩﴾ يُصْهَرُ بِهٖ مَا فِيْ بُطُوْنِهِمْ
وَالْجُلُوْدُ ﴿٢٠﴾ وَلَهُمْ مَّقَامِعُ مِنْ حَدِيْدٍ ﴿٢١﴾ كُلَّمَآ اَرَادُوْٓا اَنْ
يَّخْرُجُوْا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ اُعِيْدُوْا فِيْهَا ۣ وَذُوْقُوْا عَذَابَ الْحَرِيْقِ ﴿٢٢﴾ اِنَّ
اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ جَنّٰتٍ
تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ يُحَلَّوْنَ فِيْهَا مِنْ اَسَاوِرَ
مِنْ ذَهَبٍ وَّلُؤْلُؤًا ۭ وَلِبَاسُهُمْ فِيْهَا حَرِيْرٌ ﴿٢٣﴾

16 — İşte böylece biz onu (Kur'an'ı) hep açık seçik ayetler olarak indirdik. Kuşkusuz ki Allah dilediğine hidayet eder.

17 — Gerçek şu ki müminler, Yahudiler, Sabiiler, Hıristiyanlar, Mecusiler ve müşrikler arasında Allah, Kıyamet Günü onların arasında (hak ve bâtılı) ayırarak (hüküm) verecektir. Allah her şeye şahiddir.

18 — Görmezmisin ki göklerde ve yerde bulunan bütün varlıklar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah'a secde etmektedir. (İnsanlardan) birçoğu da (Allah'a kulluktan kaçındıkları için) azaba müstehak olmuşlardır. Allah kimi (hakir ve) zelil ederse, artık ona ikramda bulunacak kimse yoktur. Kuşkusuz ki Allah dilediğini yapar.

19 — Şu iki grup (müminler ile kâfirler) Rableri hakkında tartışmaktadırlar. Küfre sapanlar için ateşten elbiseler hazırlanmıştır. Başları üzerine kaynar sular dökülecektir.

20 — Bununla karınlarının içindeki (organlar) ve derileri eritilecektir.

21 — Bir de onlar için demirden kamçılar vardır.

22 — Onlar üzüntülerinden dolayı oradan çıkmak istedikçe, oraya geri çevrilirler ve onlara «yakıcı ateşin azabını tadın» denilir.

23 — Kuşkusuz ki Allah iman edip salih amellerde bulunanları (gölgelikler) altından ırmaklar akan cennetlere sokar. Onlar orada inci ve altın bileziklerle süslenirler. Orada elbiseleri ipek olacaktır.

(16) *«İşte böylece biz onu...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başındaki ismi işaret, daha önce geçen ve hikmetleri kapsayan ayetlerin inişine işaret etmektedir. Yani onları beliğ hikmetleri kapsadığı halde indirdiğimiz gibi Kur'an'ın tamamını da indirdik. *«Açık ayet»*ten maksat, açıkça mânâlarına delâlet eden ayetler demektir.

Aynı zamanda daha önce geçen ayetlerin indirilmesi de bu ibarede kastedilmiş olabilir. Hangi tevil olursa olsun bu ayet Kur-an'ın bütün konularda tam bir açıklık getirdiğine işaret etmektedir. Kur'an'ın açıklık getirmesi sadece haşr konusunda değil, bütün konulardadır.

Cenab-ı Hak dilediğini hidayet üzerinde bırakır. Veya hidayette olanın hidayetini artırır veya onu orada sebat sahibi kılar.

Mümkündür ki bu cümle daha önce *«indirdik»* mânâsına gelen *«enzelnahu»* fiilinin mef'ulu üzerine atfedilsin. Yani biz, *«Allah dilediğini hidayet eder»* hükmünü de indirdik.

SABİİN, YAHUDİ, HIRİSTİYAN, MECUSİ VE MÜŞRİKLER

(17) *«Gerçek şu ki müminler, Yahudiler...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetteki *«Sabiin»* kelimesi, İbn Cüreyc'in Katade'den rivayet ettiğine göre meleklere tapan bir kavimdir. Onlar Kıble'ye yönelir, Zebur okur, meleklere taparlardı. Kamus'ta *«Sabii'ler Hz. Nuh'un dini üzerinde olduklarını iddia ederler. Kıbleleri günün ortasında şimal rüzgârının estiği yöndür»* denilmektedir. Şehristani *«El Milel ve'n-Nihal»* adlı kitabında Sabii'lerin Hz. İbrahim'in dini üzerinde olduklarını söylemektedir. Sabii'lerin iddiasına göre, Allah'ı bilmek, taatini, emrini ve ahkâmını bilmek hususunda insan ruhani elçilere muhtaçtır, cismani elçilere değil. Yani bunlar cismani elçileri kabul etmemek suretiyle peygamberlik müessesesini kabul etmemekte, ona inanmamaktadırlar. Bunların mezhepleri ruhaniyet üzerinde taassub gösterme noktası üzerinde bina edilmiştir. Ruhaniyeti çokça tazim ederler. Onlar için kurban keserler. Onların hakikatlerine yaklaşma imkânından mahrum oldukları ve onların zatlarıyla mülâki olmaları mümkün olmadığı için onlardan bir grub ruhanilerin heykellerine yönelmişlerdir. Heykellerini yaptıkları ruhaniler, yedi seyyare veya bir kısım sabit yıldızlarıdır. Rum diyarındaki Sabii'ler seyyare olan yedi yıldıza, Hindistan'daki Sabii'ler de sabit olan yıldızlara tapmışlardır. Birinci gruba *«yıldıza tapanlar»*, ikincisine *«Puta tapanlar»* denilir. Hz. İbrahim bu iki grubu da delillerle susturmuştur.

Başka bir yerde Şehristani şöyle diyor: *«Sabiin grubunun çıkışı Fars krallarından Temus'un zamanına tesadüf eder ve «Sabia» kelimesi Arapça'dır. Bir dinden çıkarak başka bir dine geçen insan demektir.*

Mecusilere gelince, onlar da Katade'nin rivayetine göre güneşe, aya ve ateşe tapanlardır. Bazıları *«sadece güneş ve aya tapanlar demektir»*, bazıları da *«sadece ateşe tapan kimselerdir»* demişlerdir. Bazı rivayetlerde *«Hıristiyanlardan ayrılan bir gruptur. Ayrıldılar ve kıl elbiseler giydiler»* şeklinde tarif edilmişlerdir. Bazılarına göre *«Hıristiyan ve Yahudi dininden birşeyler alıp karma bir din meydana getiren kimselerdir. Âlemin iki aslı vardır. Birisi nur, diğeri zulmettir, derler.»* Bu mecusi grubu birçok gruba ayrılır. Onlar Yahudi ve Hıristiyanlar'dan önce de mevcut idiler. Onlar Sabiiler'in ilâhî sistemlerle ilgili fikirlerinin tam aksini savunurlardı.

*«Şirk koşanlar»*dan maksat puta tapanlardır. Allah'tan başka puta, meleğe, yıldıza, Hz. İsa'ya, Hz. Uzeyr'e veya başkalarına tapan herkese müşrik denilir.

*«Fasl Günü»*nden maksat, hüküm günüdür. Cenab-ı Hak müminler ile bu beş grup arasında hükmedecektir. Bu beş grup küfür üzerinde ittifak halindedirler. Allah, Kıyamet Günü'nde hak sahibini bâtıl sahibinden ayırdedecek şekilde ortaya koyacak ve her gruba, neyi haketmişlerse onu verecektir. Müminlere sevap, diğer fırkalara da ceza verecektir. Bazıları da *«Fasl gününden maksat, altı grubun arasını ayıran hüküm demektir»* demişlerdir. Allah bu altı gruba da aynı mükâfatı veya aynı cezayı vermez. Müminlere lâyık olduğu karşılığı verir, Yahudiler'e lâyık oldukları karşılığı verir. Böylece herkese lâyık olduklarını verir. Onları bir tek yerde toplamaz. Müminleri cennete, diğer grupları da cehennemin çeşitli tabakalarına gönderir.

(18) *«Görmez misin ki göklerde, yerde. .»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet bahsi geçen grupların amellerinin gerektirdiğinin açıklamasıyla beraber keyfiyetlerini de beyan etmektedir. Bu keyfiyet ancak azap veya sevap vermek, ikramda bulunmak veya rezil etmek suretiyle tahakkuk eder.

Ayetin metnindeki «*görmek*», «*bilmek*» anlamındadır ve hitap başta Hz. Muhammed (s.a.) olmak üzere buna akıl erdirebilecek herkesedir.

HER ŞEYİN ALLAH'A SECDE ETMESİ

«*Secde*»den maksat, eşyanın Allah'a musahhar olması ve onun iradesinin altında bulunmasıdır. Ragıb, Müfredat'ında «*Secde esasen tezellül etmektir. Fakat burada Allah'a ve ona ibadette tezellül kastedilmiştir*» diyor. Tezellül mânâsındaki secde hem insanlarda, hem hayvanlarda hem de cansızlarda vardır. Şöyle ki, secde iki kısımdır: Birincisi, secde edenin ihtiyarıyla olur. Bu insanlara aittir. İnsanlar bununla sevaba müstehak olurlar. İkincisi, teshir yoluyla olan secdedir ki insan, hayvan ve bitkilerin hepsi buna dahildir. İbn Kemal «*Secdenin hakikati başı yere koymaktır*» der. Allame İhsanî, «*Secdenin hakikati alnı yere koymaktır, başı değil. Nitekim başın ters yönünü yere koyarsanız secde sayılmaz*» diyor. Secde burada eşyanın lisan-ı hal ile zelil olduklarını, Allah'a muhtaç bulunduklarını ilân etmekten kinaye de olabilir.

Ayetin metnindeki «*men*» kelimesi akıllılara mahsustur veya hem onları hem de akılı olmayanları tağlib yoluyla kapsamaktadır. Bu ikinci yorum makama en münasip olanıdır. Çünkü bu makam, hükmün yer ve gökte karar kılmış veya onların bir parçası olmak bakımından bulunan her şeyi kapsamaktadır. Güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, bilinen hayvanlar yer ile gökte bulunanların fertleridir. Bunlar meşhur oldukları için ayrıca zikretmiş tir. Zira ilk bakışta bunların secde etmesi uzak bir ihtimal gibi

görünür. Veya bu sayılanlara tapanlar olduğu için «*Bunlar da Allah'a secde ediyor*» demek suretiyle o tapanları uyarmak istemiştir. Meselâ Himyer kabilesi güneşe, Kinane'ler aya tapıyorlardı. Temim kabilesi de «*Debran*» isimli yıldıza tapmaktaydı. Eş-Şi'ra yıldızına Lahm ve Kureyşliler, es-Süreyya'ya Tay kabilesi, Tarık adlı yıldıza da Esed kabilesi tapıyordu. Merzum'e Rabia kabilesi tapıyordu. Arapların çoğu dağlardaki şeylerden kesilip yapılan putlara da tapmaktaydı. Gatafan El-Uzza'ya ve insanların bir kısmı da sığırlara taparlardı. İnsanlardan çoğu da Allah'a secde ediyorlardı. Tabii bu, bilinen ve taat için yapılan secde demektir.

İnsanların birçoğunun üzerinde azap sabit olmuştur. Ayetin metnindeki «*Hakk*» kelimesi sabit olmuş, takarrur etmiş demektir.

«*Kimi de Allah hor bırakırsa*»; yani zatında hazırlanan şerden ötürü şekavet ehli kılarsa, artık o insanı saadete erdirecek kimse bulunamaz. Kuşkusuz ki Allah dilediğini yapar.

(19-20) «*Şu iki grup (müminler ile kâfirler)...*»

Bu Ayetlerin Tefsiri

Ayetin «*Rableri hakkında tartışmaktadırlar*» cümlesi iki tarafın nerede, hangi noktada mücadele ettiklerini belirtmektedir. Bu iki gruptan maksat, müslümanlar ile onların karşıtı olan şu beş gruptur: Yahudiler, Hıristiyanlar, Sabiiler, Mecusiler ve müşrikler.

İbn Abbas, Mücahid, Ata bin Ebi Rebah, Hasan Basrî, Asım ve Kelbî'den bu tefsiri teyid edici rivayetler gelmiştir. Bu yorum daha önceki «*ayırma*»nın müslümanlar ile onların karşısındaki beş kâfir grup arasında olduğunu tayin etmektedir.

GRUPLARIN ALLAH KATINDA MÜCADELESİ

Onların Rableri hakkındaki tartışmalarından maksat, Allah'ın şanı hakkındaki tartışmalarıdır. Bazı müfessirler *«Allah'ın dinindeki mücadeleleridir»*, bazıları da *«Allah'ın zat ve sıfatları hakkındaki mücadeleleridir»* demişlerdir.

Bunların bir yere gelip de mücadele etmeleri gerekmez. Çünkü her grup inancının hak, karşısındakilerin fikirlerinin de bâtıl olduğuna inanmıştır. Sözlerini, fiillerini bu inanç üzerine bina eder. Böylece iki grup arasında kendiliğinden bir husumet meydana gelir. Yani mutlaka biraraya gelerek husumet etmeleri gerekmez.

Ayetin Yahudilere tahsisi noktasında itiraz edilmiştir. Çünkü kelâm sadece Yahudiler için değil, Hıristiyanlar, Sabiiler, müşrikler ve ateşe tapanlar için de sarfedilmiştir.

«Kâfirlere ateşten elbiseler biçilecektir» ifadesinin mânâsı *«hazırlanmıştır»* demektir. Cenab-ı Hak burada mazi sigasını kullanıyor. Çünkü onlar için ateşten elbiseler hazırlanmıştır. Bu, *«Sûr'a üfürüldü»* kabilinden değildir. Yani muhakkak *«olacak»* bir şeyi *«olmuş gibi»* göstermek şeklinde değildir.

Said bin Cübeyr'den rivayet edildiğine göre, bu elbiseler eritilmiş bakırdandır. Çünkü ateşte kızdırılan hiçbir şey bakırdan daha hararetli olmaz (yani elbiseleri ateşin kendisinden değil, ateşe benzer şeylerdendir). Bu elbiseler onların kisvesi olur. Bu ne çirkin bir kisvedir!

Ayetin metninde geçmekte olan *«Hamîm»* kelimesi, harareti son derece yüksek olan sıcak su demektir. İbn Abbas'tan gelen bir rivayette şöyle denilmiştir: *«Eğer Hamîm'den bir damla yere, dağların üzerine düşse onları eritir.»* Yani son derece sıcaktır.

İbn Cübeyr, hamîmi eritilmiş bakırla tefsir etmiştir.

20. ayetin metnindeki «*Yusheru*» fiili «*eritmek*» mânâsına gelen «*sehr*» kökünden gelir.

Ayetin son kelimesi olan «*el-Culûd*», mukadder bir fiilin failidir. Yani o derileri de yakıyor. Zira deriler eritilmez. Ancak deriler ateşle büzülür.

(21-22) «*Bir de onlar için demirden...*»

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ayetteki zamir «*zebani*»lere değil kâfirlere racidir. «*Lâm*», istihfaf (hafifsemek, küçük görmek) mânâsınadır. Yani onlar demirden yapılmış tokmaklarla dövülmeyi haketmişlerdir. Lâm, ta'lil mânâsını da ifade eder. Yani onların azabı için demirden yapılmış çekiçler vardır.

Ayetin metnindeki «*Mekamı'*» kelimesi «*mekmea'*»nın çoğuludur. Bu kelimenin hakiki mânâsı «*alıkoymakta kullanılan şey*» dir. Dahhak ve Cemaa bu kelimeleri tokmaklar ve çekiçler şeklinde tefsir etmişlerdir. Bazıları «*kamçılar*»la açıklamışlardır.

Cehennemin alevleri onlara vurup üste çıkardıkça, onlar tekrar cehennemin derinliklerine gönderilirler. Zira cehennemden çıkış yoktur. «*Onlar oradan çıkıcı değildirler*» ayetiyle de kâfirler için cehennemden çıkış olmadığına dair delil getirilmiştir.

Bazıları «*Onlar cehennemden çıkmayı istedikçe çıkarlar, fakat tekrar cehenneme atılırlar demektir*» diyor. Bazıları «*Çıkış cehennemden değil orada azap için hazırlanan hücrelerdendir*» der. Yani cehennemliklerden birisi ateşte kendisine hazırlanan hücreden çıkıp başka bir mekâna gitmek istediğinde o hücreden çıkar

fakat tekrar oraya döndürülür. İşte bu geri getirme o demirden yapılmış tokmaklarla, zebanilerin onları dövmesiyle gerçekleşir.

«Ve onlara yakıcı ateşin azabını tadın» denilir.

(23) *«Kuşkusuz ki Allah, iman edip...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet müslümanların hallerinin güzelliğini açıklamaktadır. Kâfirlerin kötü halleri açıklandıktan sonra bu fasla geçilmiştir ki müslümanlarla kâfirlerin hali arasında tam mânâsıyla bir ayrılık olduğu sergilenmiş olsun.

Müslümanlara orada altından yapılmış bilezikler takılır. Melekler Allah'ın emriyle o bilezikleri kendilerine takarlar. Aynı zamanda onlara inciler de takılır. Cenab-ı Hak elbiselerin zaruri olup beyandan müstağni olduklarını ispat için *«orada onların elbiseleri ipektir»* demiş, *«onlar orada ipekli giyerler»* veya *«onlara giydirilir»* tabirini kullanmamıştır. Çünkü çıplak kalmaları mümkün değildir.

Ayetin zahirinden bu hükmün bütün cennet ehli hakkında geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Yani cennete giren herkes istediği ipekli elbiseyi giyecektir. Bazıları *«Bu, çokluk nazarı itibara alınarak böyledir»* demişlerdir.

İPEKLİ GİYMEK

«Dünyada ipekli giyenler Ahiret'te giyemezler» hadisi Müslim ve Buhari'de İbn Ömer tarıkıyle merfu olarak yer almaktadır. Ayetin zahirinden ipekli kullanmanın erkekler için haram olduğu an-

laşılıyor. Ancak istisnai yerlerde kullanabilirler. «*İpek niçin haram olsun?*» şeklinde itirazda bulunarak bu dini emre karşı gelen kimse dinin dışına çıkmış olur. Zira Allah için neden yoktur.

وَهُدُوٓا۟ إِلَى ٱلطَّيِّبِ مِنَ ٱلْقَوْلِ ۖ وَهُدُوٓا۟ إِلَىٰ صِرَٰطِ
ٱلْحَمِيدِ ﴿٢٤﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ
وَٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ ٱلَّذِى جَعَلْنَٰهُ لِلنَّاسِ سَوَآءً ٱلْعَٰكِفُ فِيهِ
وَٱلْبَادِ ۚ وَمَن يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍۭ بِظُلْمٍ نُّذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ
أَلِيمٍ ﴿٢٥﴾ وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَٰهِيمَ مَكَانَ ٱلْبَيْتِ أَن لَّا تُشْرِكْ
بِى شَيْـًٔا وَطَهِّرْ بَيْتِىَ لِلطَّآئِفِينَ وَٱلْقَآئِمِينَ وَٱلرُّكَّعِ
ٱلسُّجُودِ ﴿٢٦﴾ وَأَذِّن فِى ٱلنَّاسِ بِٱلْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا
وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِن كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴿٢٧﴾
لِّيَشْهَدُوا۟ مَنَٰفِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا۟ ٱسْمَ ٱللَّهِ فِىٓ أَيَّامٍ مَّعْلُومَٰتٍ
عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم مِّنۢ بَهِيمَةِ ٱلْأَنْعَٰمِ ۖ فَكُلُوا۟ مِنْهَا
وَأَطْعِمُوا۟ ٱلْبَآئِسَ ٱلْفَقِيرَ ﴿٢٨﴾ ثُمَّ لْيَقْضُوا۟ تَفَثَهُمْ
وَلْيُوفُوا۟ نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا۟ بِٱلْبَيْتِ ٱلْعَتِيقِ ﴿٢٩﴾
ذَٰلِكَ ۖ وَمَن يُعَظِّمْ حُرُمَٰتِ ٱللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُۥ عِندَ رَبِّهِۦ ۗ
وَأُحِلَّتْ لَكُمُ ٱلْأَنْعَٰمُ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ
فَٱجْتَنِبُوا۟ ٱلرِّجْسَ مِنَ ٱلْأَوْثَٰنِ وَٱجْتَنِبُوا۟ قَوْلَ ٱلزُّورِ ﴿٣٠﴾

24 — Onlar (müminler) sözün en doğrusuna yöneltilmişlerdir. Ve yine onlar el-Hamid (olan Allah)ın yoluna iletilmişlerdir.

25 — Kuşkusuz ki kâfir olanlar, (insanları) Allah yolundan ve yanında mukim olanlarla, dışarıdan gelenler için müsavî olan (kıble kıldığımız) Mescid-i Haram'ı (ziyaret etmekten) menedenlerin ve orada zulm ile ilhada sapan kimselerin hepsine elim bir azabı tattırırız!

26 — (Zikret o zamanı) ki İbrahim'e Beyt'in (Kâbe'nin) yerini göstermiştik. (Ona): «Bana hiç bir şeyi ortak kılma. Tavaf edenler, ayakta ibadet edenler, rükû ve secdeye varanlar için evimi temiz tut» (diye vahyetmiştik).

27 — «İnsanlar arasında haccı ilân et ki yaya olarak, (veya) yorgun develer üzerinde sana gelsinler. Onlar her uzak yoldan gelirler.»

28 — «Böylece kendilerine menfaat temin eden hususlarda hazır bulunsunlar. Dört ayaklı (kurbanlık) hayvanlardan dolayı belli günlerde Allah'ın ismini zikretsinler. O hayvanların etinden yeyin ve ihtiyaç içindeki fakirlere de yedirin.»

29 — «Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Eski Ev'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler!»

30 — İşte (haccın amelleri) bunlardır. Kim Allah'ın emir ve yasaklarını gözetirse, bu Rabbinin katında kendisi için daha hayırlıdır. Size okunanların dışında kalan hayvanlar size helâl kılındı. O halde pislikten, putlardan kaçının ve yalan sözden de sakının!

(24) *«Onlar (müminler) sözün en...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetteki *«Doğru (güzel) söz»*den maksat, Zümer Suresi' nin 74. ayetidir. *«Dediler ki: Bize olan vaadinde sadık kalan ve bizi bu yere mirasçı kılan Allah'a hamdolsun ki cennette dilediğimiz yerde konaklayabiliriz. Salih amellerde bulunanların ecri ne güzeldir»*. Bu, İbn Abbas'tan gelen bir yorumdur.

Bazı müfessirler *«Bu hidayet dünyadadır. O güzel söz de Lâ ilâheillallah'tır»* demişlerdir.

Süddi *«Bu sözden maksat, Kur'an'dır»* derken, Maverdi *«Emr-i bilmaruf ve nehy-i anilmunker kastedilmektedir»* demiştir.

Övülen *«sırat-yol»*dan maksat, ya cennet veya İslâm dinidir. Bazıları *«El-Hamid kelimesi ile cennet, sırat kelimesiyle de İslâm kastedilmiştir»* demişlerdir.

Alusi; *«Benim görüşüme göre bu sözü cennete girdikten sonra söylerler ve bu söz Fatır Suresi'nin 33. ayetidir»* demiştir. Fatır Suresi'nin 33. ayetinde şöyle denilmektedir: *«Adn cennetleri, oraya girenler orada altın bilezikler ve inciler takınırlar. Orada giysileri de ipektir»*. Kur'an'ın ayetleri burada birbirini tefsir etmektedir.

*«Güzel yol»*dan maksat, cennet ehli arasında cereyan eden güzel söz ve fiillerdir.

(25) *«Kuşkusuz ki kâfir olanlar...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet kâfirlerden bir sınıf için ilâhî bir tehdid teşkil etmektedir. Bu ayette geçen *«Keferu»* mazi fiili üzerine *«Yesuddune»* fiili atfedilmiştir. Çünkü burada hal ve istikbal zamanı kastedilmemektedir. Burada daimi bir şekilde, insanları Allah yolundan alıkoymaya çalışmak kastedilmiştir. Veya burada mazi mânâsını ifade eder. Ancak o mazinin dehşetini gözler önüne sermek için Allah Teâlâ şimdiki zaman kipini kullanıyor.

Ayet, İbn Abbas'tan gelen rivayete göre Ebu Süfyan bin Harb ve arkadaşları hakkında nazil olmuştur. Çünkü onlar Hz. Peygamber ile arkadaşlarını Hudeybiye senesinde Mescid-i Haram'a girmekten menetmişlerdi. Rasûl-ü Ekrem de onlarla savaşmayı hoş görmedi. Zaten umre ihramını bağlamıştı. Sonra Rasûlullah ile onlar arasında bir sonraki sene umreye gelme izni kayda bağlanmak suretiyle barış oldu. Hanefiler *«Mescid-i Haram'dan maksat Mekke'dir»* demişlerdir. Çünkü Cenab-ı Hak *«Biz onu orada ikamet edenlerle hacca gelenler arasında müsavi yaptık»* diyor. İkamet mescidin kendisinde değil elbette Mekke'nin evlerinde olur.

«El-İlhad» manevi istikametten ayrılmak demektir. Bazı kimseler ise *«İlhaddan maksat şirktir»* kanaatindedirler. Fakat Ebu Muleyke bu tefsiri kabul etmemiştir.

Abd bin Umeyd'den gelen rivayete göre bu ayetin tefsiri kendisine sorulduğunda şu cevabı vermiştir: *«İlhadın günahkârlar olduğunda bizim şek ve şüphemiz yoktur. Ta ki Basra ehlinden bazı kimseler Kûfe ehlinden bazı kimselerin yanına gelerek «İlhad şirk-*

tir» diye iddia edinceye kadar». Abd b. Humeyd ilhadın önceleri şirk olmadığını savunmuştur.

Ebu Davud, Yahya bin Umeyye'den o da Allah'ın Rasûlü'nden şöyle rivayet ediyor: *«Harem'de (yani Harem hududları dahilinde) gıda maddelerini stok etmek orada ilhad yapmak demektir.»*

Bazılarına göre *«ilhad, hareme ihramsız girmektir.»* (Bu yorum Ata'ya nisbet edilmiştir).

«Kim bunu yaparsa ona elem verici bir azabı tattırırız» cümlesi *«men»*in cevabıdır. Ve ister kötülük yapılsın, ister yapılmasın, burada kötülüğü irade etmenin azabı gerektirdiği anlaşılıyor. Yani insan sadece kötülüğü bilfiil yapmak sebebiyle muaheze edildiği gibi Harem hududları dahilinde kötülüğü yapmaya niyetten dolayı da muaheze edilir. (Bu, İbn Mesud, İkrime ve Ebu Haccac'ın görüşüdür). El-Haffaci, *«Fiille beraber olan iradeden ötürü tehdid olur. Fakat sadece iradeden ötürü de ceza vardır»* şeklindeki ifade, Harem dahilinde işlenen günahların derecesinin daha fazla olduğuna işarettir. Üstelik mutlak ifade, infaz edilmesi istenen irade insanı mesul eder. Fakat böyle bir irade büyük günahlardan değildir.

İmam Malik, *«Mekke'de yerleşmek, orada Kâbe'ye komşu olmak mekruhtur»* demiştir. Mücahid *«Mekke'de işlenen günah katmerli olur. Nitekim orada işlenen sevapların da katmerli olduğu gibi»* demiştir.

KÂBE KAÇ DEFA BİNA EDİLMİŞTİR?

(26) *«(Zikret o zamanı) ki İbrahim'e...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin metnindeki *«Bevve'na»* fiili, dönüş noktası yapmak demektir. Yani biz orayı İbrahim'e imar ve ibadet için dönüş noktası yapmıştık. Kâbe beş defa bina edilmiştir:

a) Melekler Adem'den önce, kıpkızıl bir yakuttan bina etmişlerdi. Sonra tufan zamanında bu bina göklere kaldırıldı.

b) Hz. İbrahim onu bina etti. Rivayet edildiğine göre Allah ona *«Beyti bina et»* emrini verince onu nerede bina edeceğini bilemedi. Cenab-ı Hak ona rüzgâr gönderdi ve rüzgâr Kâbe'nin eski temelini ona gösterecek şekilde kumları uzaklaştırdı ve eski temel üzerine bina etti.

c) Kureyşliler cahiliyet döneminde Kâbe'yi bina ettiler. Hz. Peygamber bu bina zamanında hazırdı ve gençti. Hacer'ul-Esved'i yerine koymak sırasında aralarında ihtilaf çıktı. Her kabile *«Biz koyacağız»* dedi. Sonra bir noktada sözbirliği yaptılar: *«Şu gelecek yoldan evvela kim görünürse onu aramızda hakem yapalım»* dediler. O yolda Rasûl-u Ekrem göründü. Hz. Peygamber aralarında şu şekilde hükmetti: *«Hacer'ul-Esved'i bir çulun üzerine koyun. Sonra her kabileden birer kişi o çulun kenarlarından tutsunlar ve kaldırsınlar.»* Onlar da böyle yaptılar. Kendisi de duvarın üzerine çıkarak taşı yerine koydu. Onlar Rasûlullah'a o devrede *«el-emin»* diyorlardı. Bu, peygamber olmazdan onbeş sene önceydi.

d) Abdullah bin Zübeyr tarafından bina edildi.

e) Haccac-ı Zalim (önce yıktı sonra) bina etti ve bugünkü bina meydana geldi.

«Bana hiçbir şeyi şirk koşma» hitabı, zahire göre Hz. İbrahim'edir. İkrime'nin kıraatı bunu desteklemektedir. Çünkü o, *«şirk koşmasın»* şeklinde okumuştur. Bazıları *«Bu hitap Rasûl-u Ekrem'edir»* demişlerdir.

Taharetten maksat, hissî ve manevî taharettir. Yani *«Benim beytimi putlardan ve diğer pisliklerden tertemiz kılın ve onu tavaf edin. Onu, yanında namaz kılanlara bu şekilde takdim edin.»*

Ayetin metnindeki *«el-Kaimine»* ibaresinin *«Mekke'de ikamet edenler»* anlamına gelmesi mümkündür. *«Et-Taifin»* ise Kâbe'yi ziyaret etmek maksadıyla dışardan gelenler olabilir.

(27-28) *«İnsanlar arasında haccı ilân et ki...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

İbn Ebi Şeybe *«El-Musannef»*te, İbn Cerir, İbn'ul-Munzir, Hakim ve Sünen'inde Beyhaki, İbn Abbas'tan şunu rivayet ederler:

«Hz. İbrahim Beyt'in binasını tamamlayınca: *«Yarab! Ben binayı tamamladım»* dedi. Cenab-ı Hak ona: *«Halka haccı ilân et. Onları hacca davet et»* dedi. Hz. İbrahim: *«Yarab! Benim sesim nereye kadar gidecek?»* diye sorunca Cenab-ı Hak: *«Sen çağır, sesi götürmek bana ait»* buyurdu. Hz. İbrahim: *«Ben ne diyeyim Yarab?»* diye sordu. Cenab-ı Hak: *«De ki: Ey insanlar! Beyt-i Atik'e haccetmek, orasını ziyaret etmek size farz kılındı»* dedi.

Böylece Hz. İbrahim'in sesini gök ve yer ehli işittiler. Görmez misiniz, onlar, ta uzak memleketlerden bu sese icabet ederek *«Lebbeyk Allahumme Lebbeyk»* diyerek Kâbe'ye doğru gelirler.

Bu surenin *«el-Hacc»* ismini alması bu ayetten ileri gelmektedir. Ayetten yürüyerek de binekli olarak da haccetmenin caiz olduğu anlaşılmaktadır. İbn'ul-Arabî; *«Biz Malikîler «yürüyerek» mânâsını ifade eden «ricalen» kelimesi daha önce geldiği için yürüyerek haccetmenin daha üstün olduğu kanaatindeyiz»* demiştir. Bu, İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir. Nitekim o *«Elimden ka-*

çırdığım güzel şeylerin hiçbiri, elimden kaçırdığım yürüyerek haccetme imkânı kadar beni üzmemiştir» derdi.

*«Hac'daki menfaatler»*den maksat, dünya ve Ahiret'teki yararlardır. Zira İbn Abbas ayetteki *«menfaatler»* mânâsına gelen *«menafia»* kelimesini böyle yorumlamıştır. Dünyanın menfaatleri de var, Ahiret'in menfaatleri de var. Ahiret'in menfaati, Cenab-ı Hakk'ın hacılardan razı olmasıdır. Dünyanın menfaatları ise yemekte oldukları kurban etleri ve alış-verişlerdir.

Mücahid *«Buradaki menfaatler sadece ticaretle ilgili dünyevi menfaatlerdir»* der. Yani kerahet olmaksızın, hacca gelen bir insan için ticaret caizdir. Fakat sadece ticaret için gelmemek şartıyla.

*«Belli günler»*den maksat kurbanın kesildiği günlerdir. Bu günler Ebu Hanife, Sevri, Said bin Cübeyr ve Said bin Museyyeb nezdinde üç gündür. Bayram günü ve onu izleyen iki gün... Çünkü Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Ömer, İbn Abbas, Enes ve Ebu Hureyre'den bu günlerin üç gün olduğu ve en üstününün de birinci gün olduğu rivayet edilmiştir.

İmam Şafii, Hasan ve Ata *«Bu günler, bayram günü ile onu izleyen üç teşrik günü olmak üzere dört gündür»* demişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber *«Teşrik günlerinin tamamı kurban kesme günleridir»* buyurmuştur. Nehai, *«Kurban kesme günü iki gün»*, İbn Sirin *«Bir tek gün, sadece bayram günüdür»* der. Ebu Seleme, Süleyman bin Yesar, *«Kurbanlar Muharrem'in birinci gününe kadar kesilebilir»* demişlerdir. Fakat bu hususta güvenilir bir senetleri yoktur.

*«Gün»*lerin zikredilmesinden geceleri kurban kesilmeyeceği anlaşılmaktadır. Ebu Hayyan *«Bu, İmam Malik ve Ashab-ı Rey'in görüşüdür»* diyor. Fakat Hanefiler'in kitaplarında yer alan hükme

göre geceleyin de kurban kesilebilir, ancak mekruhtur. Çünkü gece karanlığında yanlışlık yapılabilir. Fakat günlerin zikredilmesi ile *«geceleri kurban kesilmesi caiz değildir»* şeklindeki delil pek müsned sayılmamıştır.

Bazıları *«Belli günler'den maksat, Zilhicce'nin ilk on günüdür»* derler. Ebu Hanife bu görüştedir. Bu görüş İbn Abbas, Hasan, İbrahim ve Katade'den de rivayet edilmiştir. *«Bugünlerde Allah'ı zikretmek»*ten kastedilenin Allah'a hamdetmek, ona şükretmek olduğu düşünülebilir.

KURBANLAR

«Kurbanlarınızın üzerine Allah'ın ismini anın. Etlerinden yeyin ve fakirlere yedirin.» Buradaki emir ibaha emridir. Yani *«yemeniz mubahtır»* demek olur. Ayrıca kurban etinden yemenin daha önce şeran yasak olduğu, sonradan mübah kılındığı mânâsını da ifade eder. Zira Rasûl-u Ekrem *«Sizi kurban etlerini yemekten menetmiştim. Onlardan yeyin ve azık edinin»* buyurmuştur.

«El-Baise» şiddete uğramış, fakru zaruret içinde kıvranan kimse demektir. Kurbanın üçte birinin fakirlere yedirilmesi müstehabdır. Zira kurbandan yenilmesi ve başkasına yedirilmesi ayetle sabit olmuştur. Öyleyse kurban üçe ayrılır: Birisi fakirlere verilir, bir bölümü yenir. Bir bölümü de azık edinilir.

Şafiiler *«Kurbanın yedirilmesi vaciptir»* demiştir. Bazıları da bunun tam tersini savunmuşlar, *«kurban etini yemek vaciptir»* demişlerdir. *«Fakire yedirin»* hükmü *«Zengine yedirmeyin»* anlamına gelmez. Zira birinci emir *«Kurbanı kesen kişi kurban etinden yiyebilir»* mânâsına geldiğine göre, bundan *«Başkasına da yedirebilir»* mânâsı çıkar.

(29) *«Sonra kirlerini gidersinler...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayet metnindeki *«Tefes»* kelimesi aslında kir ve pislikler demektir. *«Hacıların kirlerini gidermeleri»*nden maksat, tıraş olmaları, tırnaklarını kesmeleri, koltuk altı ve kasıklarını temizlemeleri ve umumi olarak bütün bedenlerini kirlerden arındırmaları demektir. İbn Ebi Şeybe, Abd bin Humeyd, İbn Cerir ve İbn'ul-Munzir, İbn Ömer'den şöyle rivayet ederler:

«Tefes, haccın bütün menasıklarıdır: Arefe yapılması, Safa ile Merve arasındaki say, taş atmak». Yani hacda bunları yerine getirsin, gereklerini yapsın.

«Nezirlerini yerine getirsinler», yani hacda iyilik ameli olarak neyi adamışlarsa onu yapsınlar. İbn Abbas, *«Deve ve sığırlardan nezrettiklerini yerine getirsinler demektir»* diyor. İkrime, *«Nezirlerden maksat, hacda vacib olan kanlardır»* kanaatindedir. Mücahid *«Hac ve hedy'den vacib olan kısımdır»* diyor. Bazıları da mutlak vacib mânâsında olduğunu söylemişlerdir.

«Beyt-i Atik'i tavaf edin» emrinden maksat, Kâbe'nin etrafını dolaşın demektir. Kâbe'nin etrafını bir defa dolaşmaya bir *«şevt»* denilir. Bir tavaf yedi şevtten ibarettir. Bunlardan dördü Hanefiler'e göre farz, üçü vaciptir. Bu, haccın rükunlerinden olan tavaftır ve bu Arefe'de vakfe ettikten, Mina'ya gelip şeytanı recmettikten, hatta kurban kestikten sonra olan tavaftır.

Ayrıca hacda varış tavafı vardır ki buna *«Tavaf-ı Kudum»* denilir. Bir de veda tavafı vardır ki buna da *«Tavaf-ı Sadr»* ve *«Tavaf'ulveda»* denilir. Birinci tavaf (ziyaret tavafı) farzdır. Tavaf'ul-

Kudum Mekke'ye ilk geldiğinde Tavaf-ı vedâ veya Tavaf-ı Sadr ise Mekke'den ayrılma zamanı yapılan tavaftır.

Buhari «*Tarih*»inde, Tirmizi, Hakim, İbn Cerir, İbn Zübeyr' den şöyle rivayet ederler:

Hz. Peygamber, «*Kâbe'ye Beyt-i Atik denilmesi onun kralların ve zalimlerin zulmünden azad edilmiş olmasındandır. Hiçbir kral Kâbe'ye zulmetmeye muvaffak olamamıştır*» buyurmuştur. (İbn Ebi Nuceyh ve Katade de bu yorumu kabul etmişlerdir).

Mücahid; «*Kâbe'ye «en eski ev» mânâsını ifade eden «Beyt-i Atik» denilmesi, onun hiç kimsenin mülküne girmemiş olmasındandır*» der.

Bazıları da «*O, tufan zamanında garkolmaktan korunduğu için bu ismi almıştır*» diyor.

İbn Cübeyr «*Atik, ceyyid mânâsındadır*» der. Yani «*güzel beyt*» demektir. O beyt ki onu ziyaret eden günahkârların boyunları azad edilir, Her ne kadar bu boyunları azad eden Allah ise de mecazen «*Kâbe, onların boyunlarını azad eder*» denilmiştir. Zira boyunların azad edilmesi Kâbe'yi tavaf etmelerinden ötürüdür. Hasan Basri ve İbn Zeyd «*Atik'in mânâsı kadim demektir*» dediler. Zira yeryüzünde insanlar için ilk kurulan mabed Kâbe'dir. Nitekim ayetten insanın zihnine gelen ilk mânâ budur.

(30) «*İşte (haccın amelleri) bunlardır...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Ayet metnindeki «*Hurumat*» kelimesi «*hurmet*»in çoğuludur. Hurmet de şer'an ihtiram edilen, hürmet edilen şey demektir. Burada haccın menasıkından ve başkalarından meydana gelen bütün

teklifler kastedilmiştir. Allah'ın tekliflerini tazim ise ilimle, onları gözetmek, onların mucibince amel etmek suretiyle olur.

Bazı kimseler «*Hurumat'tan maksat hac menasıklarıdır*» demiştir. İbn Abbas'a göre bu, hacda vaki olan fusuk, cidal, cinsi ilişki, avlanmak gibi bütün yasaklar demektir. «*Bunları tazim temek*» bunların etrafında dolaşmamak demektir.

«*Sizin için en'am helâl kılındı*» cümlesinden maksat, evcil hayvanların kurban olarak kesilmesi ve etlerini yemenin helâl kılınması demektir. Yoksa onların kendileri helâl veya haramdır demek değildir.

«*Ancak size okunanlar müstesnadır*»; onlar da şunlardır: Ölü eti, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilen, boğulmuş, vurulmuş, yukarıdan düşmüş, boynuzlanmış, vahşi hayvanlar tarafından yenilmiş, henüz canlı iken yetişip kesilenler hariç, dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar (Maide Suresi'nin 3. ayeti bunları tafsil eder).

«*Kavle'z-Zûr*» ile kastedilen mutlak yalandır. Yani yalandan sakının! Bazıları «*yalancı şahitlik demektir, bundan sakının*» demişlerdir. İmam Ahmed, Ebu Davud, İbn Mace ve Tabarani, İbn Mesut'tan şöyle rivayet ediyorlar:

Rasûl-u Ekrem sabah namazını kıldıktan sonra dönüp ayağa kalktı, «*Yalancı şahitlik Allah'a şirk koşmaya eşittir*» dedi ve bunu üç defa tekrarladıktan sonra bu ayeti okudu.

İbn Ebi Hatim'in Mukatil'den rivayet ettiğine göre bu ibareden maksat, hac yaparken Allah'a sözle şirk koşmaktır. Zira ca-

hiliyet döneminde halk bir taraftan Kâbe'yi tavaf eder, bir taraftan da *«senin hizmetine koşuyoruz, senin hizmetine koşuyoruz, Senin ortağın yoktur. Ancak bir ortak vardır. O da senindir. Onu da ve onun mülkünü de sen mülk edinmişsin»* derlerdi. İşte böyle küfrü mucib sözlerden sakının denilmektedir.

حُنَفَآءَ لِلّٰهِ غَيْرَ مُشْرِكِيْنَ بِهٖ ۭ وَمَنْ يُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَاَنَّمَا خَرَّ مِنَ
السَّمَاۗءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ اَوْ تَهْوِيْ بِهِ الرِّيْحُ فِيْ
مَكَانٍ سَحِيْقٍ ۝٣١ ذٰلِكَ ۣ وَمَنْ يُّعَظِّمْ شَعَاۗىِٕرَ اللّٰهِ فَاِنَّهَا مِنْ
تَقْوَى الْقُلُوْبِ ۝٣٢ لَكُمْ فِيْهَا مَنَافِعُ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَآ
اِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيْقِ ۝٣٣ وَلِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا
لِّيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلٰي مَا رَزَقَهُمْ مِّنْۢ بَهِيْمَةِ الْاَنْعَامِ ۭ فَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ
فَلَهٗٓ اَسْلِمُوْا ۭ وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِيْنَ ۝٣٤ الَّذِيْنَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ
قُلُوْبُهُمْ وَالصّٰبِرِيْنَ عَلٰي مَآ اَصَابَهُمْ وَالْمُقِيْمِي الصَّلٰوةِ ۙ وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ
يُنْفِقُوْنَ ۝٣٥ وَالْبُدْنَ جَعَلْنٰهَا لَكُمْ مِّنْ شَعَاۗىِٕرِ اللّٰهِ لَكُمْ فِيْهَا خَيْرٌ ۡ
فَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا صَوَاۗفَّ ۚ فَاِذَا وَجَبَتْ جُنُوْبُهَا
فَكُلُوْا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ ۭ كَذٰلِكَ
سَخَّرْنٰهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ۝٣٦ لَنْ يَّنَالَ اللّٰهَ لُحُوْمُهَا
وَلَا دِمَاۗؤُهَا وَلٰكِنْ يَّنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ ۭ كَذٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ
لِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰي مَا هَدٰىكُمْ ۭ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِيْنَ ۝٣٧ اِنَّ اللّٰهَ يُدٰفِعُ عَنِ
الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۭ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُوْرٍ ۝٣٨

31 — Allah'a ortak koşmaksızın, O'na halis olarak yönelenler olun. Kim Allah'a ortak koşarsa sanki o; gökten düşmüş de onu kuşlar kapmış ya da rüzgâr onu ıssız bir yere atmış gibidir.

32 — İşte durum böyledir. Kim Allah'ın işaretlerini (Hacc menasıkını) yüceltirse, kuşkusuz ki bu kalplerin takvasındandır.

33 — Bunlarda sizin için belli bir süreye kadar yararlar vardır. Sonra onların varacakları yer Beyt-i Atik (insanlar için ilk kurulan ev) dir.

34 — Biz her ümmet için bir ibadet yeri kıldık ki Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar. (Ey insanlar!) İlâhınız bir tek ilâhtır. Artık sadece O'na teslim olun.. (Ey Muhammed!) O alçak gönüllü kimseleri müjdele!

35 — O alçak gönüllü kimselerin, Allah anıldığında kalpleri ürperir. Onlar kendilerine isabet eden belâlara karşı sabredenlerdir. Namazı dosdoğru kılanlar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak edenlerdir.

36 — Biz kurban edilen büyükbaş hayvanları sizin için Allah'ın alâmetleri kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır. O halde onlar bir dizi halinde kurban edilirken onların üzerine Allah'ın adını anın. Artık yana doğru düştüklerinde de onlardan yeyin. Kanaatkâr olana da, isteyene de yedirin. İşte böyle onları size müsahhar kıldık. Umulur ki şükredersiniz.

37 — Elbette onların etleri de, kanları da Allah'a ulaşmaz. Sizden O'na ancak takva ulaşır. İşte böylece Allah o kurbanları emrinize musahhar kıldı ki sizi hidayete erdirdiği için onu yüceltesiniz. (Ey Muhammed!) Muhsinleri müjdele!

38 — Kuşkusuz ki Allah iman edenleri müdafaa eder. Allah hiç bir hain ve nankörü sevmez.

(31) *«Allah'a ortak koşmaksızın ,O'na...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Her bâtıl dinden vazgeçip hak ve gerçek olan İslâm dinine katıksız ve ihlaslı olarak gelin. Hiçbir şeyi Cenab-ı Hakk'a ortak koşmayın. Putlar ve melekler, İsa, Uzeyr, güneş, ay ve diğer yıldızlar, yani dünyada tapılmakta olan hiçbir şeyi Allah'a ortak koşmayın. Onlardan sakının. Allah'ın mabudiyetine iman edin. Cenab-ı Hak burada *«iman»ı «göğe»*, Allah'a ortak koşmayı ise gökten düşmeye benzetiyor. Binaenaleyh şirk koşan bir kimse imanın en doruk noktasından küfrün en engin derinliklerine düşer.

KUŞLARIN PARÇALAMASINDAN MAKSAT, BÂTIL İNANÇLARDIR

*«Kuşlar onu parçalarlar»*dan maksat, onu helâk eden görüşler ve zanlar, onun fikrini paramparça ederler demektir. Yani Cenab-ı Hak burada o insanın fikrini darmadağın eden görüşleri kuşa benzetmiştir. Kuş nasıl leşi parçalayıp götürürse işte bunlar da onun hakikatini parçalar, ortadan kaldırırlar.

Ayetin metnindeki *«Tehvî»* fiili onu düşürür, atar demektir. *«Sahîk»* kelimesi de uzak, derin demektir. Yani şeytan böyle bir kimseyi sapıklığın enginliklerine atar. Görüldüğü gibi Cenab-ı Hak

insanları saptıran şeytanı, helâk eden rüzgâra benzetmiştir. Bu ayette tahyir vardır. Yani Allah'a şirk koşan kâfir bir kimse, leşi parçalayan kuşa da, insanı dalâletin derinliklerine atan şeytana da benzetilebilir.

KÂFİRLER İKİ KISIMDIR

İbn'ul-Munir *«Kâfir iki kısımdır. Birinci kısımdaki kâfir vesveselidir. Daima şek ve şüphe içindedir. Bir sapıklık üzerinde durmak istemez. İşte bu kâfir, leşi parçalayan kuşa benzetilmiştir. Herhangi bir kuş onun herhangi bir parçası üzerinde durmaz. Ancak ondan bir parça koparır gider. İşte vesveseli bir kâfirin hali böyledir. Ona görünen hayale tâbi olur ve daha önceki hayali bırakır. İkinci kısımdaki kâfir ise bâtıl bir itikatta ısrar eden bir müşriktir. Bu müşrik testerelerle kesilse de katiyyen şüphe yoluna tekrar dönüş yapmaz, bâtıldan ayrılmaz. Onu o bâtıldan ayırmayı düşünmek, bir hayalden başka bir şey değildir. İşte bu da küfür üzerinde karar bulması, tıpkı rüzgârın derin bir vadiye atıp da helâk ettiği şey gibidir.»*

(32-33) *«İşte durum böyledir. Kim...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

*«Şeairullah»*tan maksat, kurban ve hedy olarak Kâbe'ye getirilen deve ve sığırlardır. Bu yorum İbn Abbas'tan Mücahid ve bir cemaatten böyle gelmiştir. O zaman*«şeair»* kelimesi *«şeaire»*nin veya *«şiar»*ın çoğulu olup, *«alâmet»* demektir. Hedy olarak Kâbe'ye getirilen develer de haccın alâmetlerindendir veya hacının Allah'a itaat ettiğinin ve hidayet olduğunun işaretleridir. Ragıb *«Böyle kurbanlara şeair denilmesinin sebebi bir taraflarına bir demir sokulmak suretiyle akıtılan kanlarının onların kurban olduğuna nişan olmasıdır»* diyor.

*«Bunları tazim etmek»*ten maksat, onların güzellerini, semizlerini, fiyatı pahalı olanlarını alıp Allah rızası için kesmek demektir. Rivayete göre Hz. Peygamber yüz deve kurban etmiştir. Bu yüz devenin içinde eskiden Ebu Celil'e ait olup burnunda altından yapılmış bir halka bulunan bir deve de vardı.

Hz. Ömer'den gelen bir rivayete göre o, üçyüz dinar verilip alınmak istenen bir deveyi kurban olarak getirdi. Hz. Peygamber'den: *«Ben bunu üçyüz dinara satayım da bu para ile birkaç deve alıp kurban edeyim. Ne dersiniz?»* diye sorunca Rasûl-u Ekrem: *«Hayır! Bu en güzel kurbandır. Bunu kes»* buyurdu.

İbn Ömer develeri çullanarak kurban yerine getirir, etlerini ve derilerini sadaka olarak verirdi.

«ŞEA'İR»DEN MAKSAT, ALLAH'IN DİNİDİR

Bazıları *«Şeairlerden maksat, Allah'ın dinidir, onun tazimin-den maksat da ona yapışmaktır»* der. Fakat müfessirlerin cumhuru birinci görüştedirler. Şia ve onların izinde giden bir kısım *«Bu ayet imamların yani Hz. Ali'nin soyundan gelen oniki imamın ve diğer salih insanların kabirlerinin tazim edilmesinin meşru olduğuna delildir»* demişler ve kabirler üzerinde bu ayete göre mumlar yakılabilir, altın ve gümüşten yapılmış lambalar takılabilir. Yani putperestlerin yapmadıkları şeyler yapılabilir şeklinde bir görüşü ileri sürmüşlerdir. Fakat Alusî; bu görüşün sakat olduğunu, *«Burada olanın gizli olmadığı»* tabiriyle ifade edilmektedir.

«Sizin için o şeairlerde yararlar vardır», yani onların sütünden, yavrularından, tüylerinden istifade ettiğiniz gibi onlara binebilirsiniz de. Tabii bu da belli bir zamana kadardır. O zaman da onlara kurban ismi verilir. Onları kurban olarak tayin eden za-

mandır. İşte kurban olarak tayin edildikten sonra insanoğlu artık onların ne sütünden, ne yavrularından ne tüylerinden, ne de sırtlarından istifade edebilir. (Bu rivayeti Mücahid, Katade ve Dahhak, İbn Abbas'tan rivayet etmişlerdir). Ebu Hanife nezdinde de hüküm böyledir. Kurbanı götüren bir kimse *«Bu kurbandır»* dedikten sonra artık onun menfaatlerine sahip değildir. Ancak kişi kurban tayin ettiği hayvanlardan zaruret halinde istifade edebilir.

Ata; *«Kurbanların yararlarından maksat, onları kurban ettikten sonra sırtlarına binmek, sütlerini içmek, kesildikleri ana kadar onlardan istifade etmektir»* dedi. İmam Şafii bu görüştedir.

Bazıları *«Belli bir müddetten maksat, o kurbanları nişanlamak vakti demektir»* dediler. Böyle olduğu takdirde ancak kişi zaruret halinde onlara biner, onlardan istifade edebilir.

Ayetin metninde geçmekte olan *«Mehilluha»* kelimesi kesilmesi vacib olan yer veya kesilmesi vacib olan vakit demektir.

«Beyt-i Atik'e varıncaya kadar» tabirinden maksat, onun etrafına varıncaya kadar demektir. Çünkü kurban Kâbe'nin ta kendisine değil, onun yakınında bulunan Mina'ya, kurban kesilen yere götürülür. Mina kurban kesme yeri kılınmıştır. Zira hadis-i şerifte *«Mekke'nin bütün girilen ve çıkılan yerleri, (yani bütün yolları) kurban kesme yeridir, Mina'nın bütün girdi ve çıktıları kurban kesme yeridir»* denilmiştir.

(34) *«Biz her ümmet için bir...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin metnindeki *«mensek»* kelimesi ya hac ibadetlerinin icra edildiği yer veya o ibadetler, o menasıklar demektir.

Mücahid burada bu kelimeyi *«kurban kesmek, kan akıtmak»* la tefsir etmiştir. Yani *«Her ümmet için kurban kesmek ve kan akıtmayı (helâl) kılmışız»*. Mücahid *«nusuk»*u burada belli bir ibadet mânâsına hamletmiştir. Esasında nusuk (mensek) kelimesinin kökü, ibadet mânâsındadır. Fakat hac ibadetlerinde meşhur olarak kullanılmaktadır.

Ferra, *«Arap dilinde mensek, hayr hususunda adet olunan yer demektir»* der. Ferra burada menseki bayram ile tefsir etmiştir. Katade *«hac demektir»* diyor.

Zemahşeri *«Keşşaf»*ta Mücahid'in yorumunu tercih etmektedir. Yani her dil sahiplerine Cenab-ı Hakk'a kurban kesmek yeri belirtilmiş, gösterilmiştir.

«Kendilerine rızık olarak verdiğimiz üzerine, Allah'ın adını ansınlar diye» cümlesinden anlaşılıyor ki kurban ancak eti yenilen hayvanlardan olur. Meselâ atı kurban edemezsiniz, her ne kadar etinin yenilebileceği söylenmişse de. Merkebi, vahşi dahi olsa, kurban edemezsiniz. Katırı kurban edemezsiniz. Dağdan almış olduğunuz hayvanlardan herhangi birisini kurban edemezsiniz.

Ayetin sonunda *«Muhbitinlere müjde ver»* şeklindeki cümle peygambere hitaptır. Mücahid'in tefsirine göre *«muhbitinler»*den maksat, itminan mertebesine vasıl olan kimselerdir. Dahhak'a göre tevazu gösterenler, Amr bin Evs'e göre ise halka zulmetmeyen ve zulme uğradıkları zaman kimseden yardım beklemeyenlerdir. Süfyani Sevri'ye göre *«Allah'ın kaza ve kaderine razı olan kimselerdir»*. Kelbi'ye göre ibadetlerde son derece gayret gösterenlerdir. Ragıb, *«Bu kelime «ihbat» kökünden gelir. Bu, yeryüzünde düz ve biraz da çukurca bir yere inmek demektir»* der.

(35) *«O alçak gönüllü kimselerin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet muhbitinleri vasıflandırmakta, onların sıfatlarını açıklamaktadır. Yani Allah zikredildiği zaman onların kalpleri titrer. Çünkü Allah'ın celilinin ışıkları kalplerinde doğar. Tekliflerin zorluklarına karşı sabır gösterirler. Hastalık, felâket, vatanından uzaklaşma gibi musibetlerde de sabır gösterirler.

Ayetten anlaşılıyor ki zorluklara karşı sabır göstermek çok güzel bir şeydir. İmam Razi, *«Allah tarafından gelen musibetlere sabır göstermek vacib ve farzdır»* der. Zalimler tarafından gelen bir musibete karşı sabretmekse vacib değildir. Aksine o zulmü defetmek, uzaklaştırmak vaciptir. Tabii imkân varsa..

O muhbitinler, vakitlerinde beş vakit namazlarını eda ederler ve onlara Allah tarafından rızık olarak verilen servetlerinden de infak ederler. Yani zekât verirler, sadaka verirler, kurbanlar keserler. Kurbanların en güzelini alırlar.

(36) *«Biz kurban edilen büyükbaş hayvanları...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin metninde geçmekte olan *«el-Budn»*, deve veya sığır demektir ki Mekke'de kurban olarak kesilirler. Yani bunları Cenab-ı Hak için Allah'ın şeairinden (yani dininin alâmetlerinden) kılmıştır. Kâmus'ta *«Budn, deve ile sığır demektir»* denir. Tıpkı koyunlardan olan kurbana *«Udhiye»* denilmesi gibi. Budn, hem erkek hem de dişi deve ve sığırlara ıtlak olunur. Bunlara budn denilmiştir. Çünkü gövdeleri koyunlardan daha büyüktür. Çünkü onlar önce beslenir sonra kurban edilir.

Budnun deve ve sığırdan olması birçok lûgat imamlarının

görüşüdür. Aynı zamanda Hanefi Mezhebi de bu görüştedir. Eğer bir insan bir budn kesmeyi adar ve bir sığır keserse buna kâfi gelir. (Bu, Ata ve Said bin Museyyib'in de görüşüdür).

Abd bin Umeyd ve İbn'ul-Munzir, İbn Ömer'den rivayet ederler: «*Budn ancak deve ve sığırdan olan kurbanlar demektir*». Sahih-i Müslim'de Cabir'den gelen bir rivayette o şöyle demiştir: «*Biz budnu yedi kişi yerine kesiyorduk.*» Birisi: «*Ya sığır?*» diye sorunca Cabir: «*O da bundandır*» dedi.

Lûgat alimlerinden El-Bari'nin sahibi «*Budn sığırlara değil sadece develere denir*» der. Bu tefsir aynı zamanda Mücahid ve Hasan Basri'den de rivayet edilmiştir ve Şafii Mezhebi de bu görüştedir. Şafiiler nezdinde «*Ben bir budnu adıyorum*» diyen bir kişinin bir sığır kesmesi kâfi değildir. Ve İmam Şafii'nin bu görüşünü Ebu Davud'un Cabir'den rivayet ettiği şu hadis de takviye etmektedir: «Hz. Peygamber şöyle buyurdu: «*Budn yedi kişi için kesilir. Sığır da yedi kişi için kesilir.*» Anlaşılıyor ki «*budn*», «*sığır*»dan ayrı bir şeydir. Çünkü atf bunu gerektirir.

Hanefiler'le Şafiiler'in görüşlerini takviye etmek için ileri sürdükleri deliller fıkıh kitaplarında mevcuttur.

«*Sizin için bunlarda hayır vardır*», yani dünya menfaati ve Ahiret ecri vardır. İbn Abbas böyle yorumlamıştır. Süddi «*Sadece ecir vardır*» diyor.

«*Bunların üzerine Allah'ın ismini anın*» sözünden maksat, onları keserken «*Bismillah Allahu Ekber Allahumme Minke Veleke*» (Allah'ın ismi ile kesiyorum. Allah her şeyden yücedir. Yarab! Bu senden gelen bir nimettir ve senin için kesiyorum) denilmesidir.

Ayetin metnindeki «*savvafe*» kelimesi, deveyi ayakta iken el ve ayaklarını set haline getirerek kesin, demektir. Zira deve kesildiği zaman ayaklarından biri bağlanır. Üç ayak üzerinde durur.

Kesme anında devenin ayağını bağlamak sünnettir. Çünkü Buhari ve Müslim, İbn Abbas'tan şöyle rivayet ederler: «İbn Abbas bir deveyi yere yıkarak kesen bir kişiyi görünce; *«Onu bırak. Ayağa kalksın. Bir ayağını bağla, öylece kes. Bu Hz. Muhammed'in sünnetidir»* demiştir.»

Ulemanın çoğu *«onun sol ayağı bağlanır»* demişlerdir. Çünkü İbn Ebi Şeybe'nin İbn Sabit'ten rivayet ettiği hadiste Rasûlullah ve arkadaşları kurbanlık develerin sol ayaklarını bağlıyorlar ve böylece ayakta onları kesiyorlardı, denilmektedir.

Bazıları *«sağ ayak bağlanacaktır, çünkü İbn Ebi Şeybe'nin Ma'mer'den rivayet ettiğine göre o, devenin sağ ayağını bağlayarak keserdi»* demektedirler.

Bazıları da *«Sağ ve sol arasında fark yoktur»* demişlerdir. Çünkü İbn Ebi Şeybe, Ata'dan *«İki ayaktan hangisini istersen onu bağla»* rivayetini nakletmiştir.

Hz. Ömer, bu kelimeyi, *«Ayaklarından biri bağlı olduğu halde ayakta bulunan deve»* şeklinde tefsir etmiştir

Ayetin metnindeki *«Vecebet»* düşmek mânâsındadır. Yani ayaklar üstünde kesildikten sonra yere düşünce (yani ölünce), o vakit onun etinden yeyin ve yanındaki rızka razı olan, dilencilik yapamayan fakire de yedirin. Ayrıca el açıp dilenen kimselere de yedirin.

Muhammed bin Kâb, Mücahid, İbrahim, Hasan Basri ve Kelbi; *«Kaani'» ile maksat dilencidir. «Mu'terr» ile maksat da istemeksizin insanın önüne çıkan fakirdir»* demişlerdir.

Mücahid'den gelen rivayete göre *«Kaani'»* zengin de olsa komşu demektir.

Bu ayetten anlaşılıyor ki kurban üç kısma ayrılır. Üçte biri sahibine, üçte biri Kaani'a, üçte biri de Mu'terr'e verilir. (Bu, İbn Mesud'dan rivayet edilmiştir).

O ayakta duran ve size kesilmek hususunda musahhar kılınan deve gibi, biz size diğer kurbanları da musahhar kılmışızdır. Deve ve sığır büyük olmalarına rağmen, kuvvetli oldukları halde, onları kesmek isteyen bir kimseye karşı isyan etmezler. İtaat ederler ve ayakları üzerinde durdukları zaman veya yattıklarında kesilmeye razı olurlar. Eğer onlar diğer yırtıcı hayvanlar gibi yırtıcılık yapmaya kalksalardı birisine bile birkaç insanın kâfi gelmesi çok zordu. Bunların teshiri Allah'ın bir lûtfudur ve şükredilsin diye Cenab-ı Hak bu teshiri yapmıştır.

(37) *«Elbette onların etleri de...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetten anlaşılıyor ki Cenab-ı Hakk'ın katında giden kurbanın eti ve kanı değil, ancak kurban kesenlerin kalbindeki takvadır. Yani ihlasla kesilen bir kurban Cenab-ı Hak katında fayda verir. Yoksa Allah ne ete ne de kana muhtaç değildir.

Mücahid der ki: *«Müslümanlar müşriklerin kestikleri gibi etleri durma yapıp Kâbe'nin etrafında kurutmak istediler. Bunu Cenab-ı Hakk'a daha yakın olmak, kurbanı daha fazla tazim etmek için yapıyorlardı. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu ve onları böyle yapmaktan menetti.»*

Bunun benzeri İbn Abbas ve diğer müfessirlerden de gelmiştir.

Ayetin metnindeki *«Allah'ı tekbir edesiniz»* ifadesinin mânâsı Allah'ın azametini ve sizin güç yetiremediğinize Allah'ın gücünün

yettiğini bilesiniz diye Allah onları size musahhar kılmıştır demektir.

Bazı müfessirler *«Allah-u Ekber demeniz için, yani o kurbanları keserken, ihramdan çıkarken Allah-u Ekber demeniz için Cenab-ı Hak onları size musahhar kılmış demektir»* diyor.

İbn Abbas der ki: *«Cahiliye halkı Kâbe'yi kesilen kurbanların kanlarıyla boyardı. Müslümanlar da aynı şeyi yapmak istediler. Bu ayet böyle yapmanın yasak olduğunu ilan etmek için indi.»*

Ayetin metninde geçmekte olan *«Yenalu»* fiili *«neyl»* kökünden gelir. Bu tabir burada mecaz olarak kullanılmıştır. Yani kabulden kinayedir. Allah'a nail olmaz, yani Allah tarafından kabul edilmez. Allah'a takva nail olur. Yani takva sahibinin amelini Allah kabul eder.

Hayvanların büyüklüğüne, kuvvetlerine rağmen size karşı gelmemeleri, size musahhar kılınmaları Cenab-ı Hakk'ın azametini bilmeniz ve dolayısıyla onu birlemeniz içindir.

Bazı tefsirciler ayeti *«İhramı çözerken veya kurbanı keserken Allah-u Ekber demeniz içindir»* şeklinde yorumlamışlardır.

Ayetteki *«âlâ»* harf-i ceri *«Tukebbiru»* fiiline bağlıdır. Çünkü bu fiilin zımnında şükür veya hamd mânâsı vardır. Yani Allah'ın size hidayet etmesi üzerine hamdederek veya şükrederek Allah'ı birlemeniz için o hayvanlar size musahhar kılınmıştır. Bazı müfessirlere göre *«âlâ»* burada *«lâm»* mânâsını ifade eder. Yani Allah'ın size hidayet etmesinden ötürü Allah'ı birlemeniz için Cenab-ı Hak size bu hayvanları musahhar kılmıştır. Muhsinlerden maksat, amellerinde ve bütün dini emirlerinde ihlasla davranan kimselerdir. Cenab-ı Hak daha önceki ayette *«Kurbanlarınızı keserken onların üzerine Allah'ın ismini anın»* derken, burada *«Size hidayet*

ettiğinden dolayı Allah'a tekbir getirin» demektedir. Bundan ötürüdür ki İbn Ömer, kurban keserken *«Bismillahi Vallahu Ekber»* (Allah'ın adıyla başlıyorum. Allah her şeyden yücedir) diyordu.

Sahih'de Enes'ten şu hadis gelir: *«Hz. Peygamber'i iki boynuzlu, beyazlığı daha fazla (veya tamamen beyaz olan) koçu kurban ederken gördüm. Onu kendi eliyle kesti. Mübarek ayağını onun yüzünün üzerine koydu, besmele çekti ve tekbir getirdi.»*

KURBAN KESERKEN TEKBİR GETİRMEK

Ebu Sevr'e göre namazda tekbir lâzım olduğu gibi kurbanı keserken de lâzımdır. Ve bu vaciptir. Fakat diğer alimlere göre kurban keserken tekbir getirilmesi müstehabtır.

Malikiler'e göre kurban keserken Hz. Peygamber'e salat ve selâm getirmek mekruhtur. Zira kesilen hayvanın üzerinde Allah'ın isminden başka bir isim zikredilmez. İmam Şafii, *«Hz. Peygamber'e salat ve selâm getirmek mekruh değildir, caizdir»* der.

(38) *«Kuşkusuz ki Allah iman edenleri...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Rivayete göre bu ayetin nüzul sebebi şudur: Müslümanlar Mekke'de çoğaldıkları zaman kâfirler onlara eziyet etmeye başladılar. Habeşistan'a gidenler gitti. Mekke'deki müslümanların bazıları kâfirlerden elde ettiklerini öldürmek ve onlara saldırmak, tuzaklar kurmak istediler. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu. Cenab-ı Hak bu ayette müslümanları müdafaa edeceğini vaadedi-

yor ve hainlik ile hile yapmanın da kesinlikle yasak olduğunu ilân ediyor.

Bazıları «*Müminleri müdafaa etmekten maksat şudur: Onların muvaffak olmasını Cenab-ı Hak daimi kılar. Dolayısıyla iman onların kalplerinde yerleşir. Kâfirler ne kadar eziyet etseler de onların kalplerinden o imanı sökmeye muvaffak olamazlar*» demişlerdir. Yani kalben irtidad edemez bir hâle getirildikleri söylenmek isteniyor.

Ayetin sonundaki «*Havvan*» ve «*Kefûr*» kelimelerinden maksat, müşriklerin çok hain ve nankör olduklarını belirtmektir. Yoksa Cenab-ı Hak çok hain ve çok nankörü sevmez de az hain ile az nankörü sever mânâsı anlaşılmamalıdır.

Bu mübalâğa sığalarının kullanılması Allah'ın emanetine ihanet etmenin, nimetine karşı nankörlükte bulunmanın ne kadar az olursa olsun, korkunç ve dehşetli bir şey olduğunu göstermektedir.

أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا ۚ وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ۙ
﴿٣٩﴾ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِم بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَن يَقُولُوا رَبُّنَا
اللَّهُ ۗ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ
لَّهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ
اللَّهِ كَثِيرًا ۗ وَلَيَنصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنصُرُهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ
﴿٤٠﴾ الَّذِينَ إِن مَّكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا
الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنكَرِ ۗ وَلِلَّهِ
عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ﴿٤١﴾ وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ
نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودُ ۙ ﴿٤٢﴾ وَقَوْمُ إِبْرَاهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ ۙ ﴿٤٣﴾ وَأَصْحَابُ
مَدْيَنَ ۚ وَكُذِّبَ مُوسَىٰ فَأَمْلَيْتُ لِلْكَافِرِينَ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ ۖ
فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٤﴾ فَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا
وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ مُّعَطَّلَةٍ
وَقَصْرٍ مَّشِيدٍ ﴿٤٥﴾ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ
قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا ۖ فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى
الْأَبْصَارُ وَلَٰكِن تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ ﴿٤٦﴾

39 — Kendilerine savaş açılan müminlere, (düşmana karşı) savaşmaları için izin verildi. Çünkü onlar zulme uğramışlardır. Kuşkusuz ki Allah onlara zafer vermeye kâdirdir.

40 — Onlar; «Rabbimiz Allah»tır demelerinden başka bir sebeb olmaksızın haksız yere yurtlarından çıkarıldılar. Eğer Allah insanların bir kısmını (müşrikleri) bir kısmıyla (müminlerle) defetmeseydi, içlerinde Allah'ın ismi çokça anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler mutlaka yıkılırdı. Kuşkusuz Allah dinine yardım edene yardım eder. Allah kuvvetli ve her şeye galib olandır.

41 — Onlar, eğer kendilerini yeryüzünde iktidara getirirsek, namazı kılarlar, zekâtı verirler. İyiliği emrederler ve fenalıktan alıkoyarlar. Bütün işlerin sonucu Allah'a aittir.

42 — (Ey Rasûlüm!) Eğer seni yalanlıyorlarsa (bil ki) onlardan önce Nuh, Ad ve Semud kavimleri de yalanlamıştı.

43 — İbrahim'in kavmi de, Lût'un kavmi de (peygamberlerini yalanlamıştı).

44 — Medyenliler de (Şuayb'ı yalanlamışlardı). Musa da yalanlandı. Ben o kâfirlere mühlet verdim. Sonra onları yakaladım. (Ey Rasûlüm! Bak) inkârım nasıl oldu?

45 — Nice ülkelerin halkını, haksızlık yaptıkları için helâk ettik. Damları çökmüş, duvarları üzerine yıkılmıştır. Nice kuyularla, yüksek saraylar bomboş bırakılmıştır.

46 — Hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı ki (bu nedenle) düşünecek kalplere, işitecek kulaklara sahip olsunlar? Kuşkusuz ki gözler kör olmaz. Asıl göğüslerdeki kalpler kör olur.

(39) *«Kendilerine savaş açılan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak bu ayette müşrikler tarafından savaş açılan ve kendilerine zulmedilen müslümanlara savaş izni vermektedir. Zira Vahidi'nin nakline göre müşrikler müslümanları eziyordu. Müslümanlar dövülmüş, başı yarılmış oldukları halde Hz. Peygamber'e gelerek şikâyette bulunuyorlardı. Hz. Peygamber de onlara *«Sabredin. Ben henüz savaşmakla emrolunmadım (yani bana savaş emri verilmedi)»* demek suretiyle onları teskin etmeye çalışıyordu. Hicret edinceye kadar durum böyle idi. İşte o zaman Cenab-ı Hak bu ayeti indirdi. Bu ayet savaş hakkında inen ayetlerin ilkidir. Cenab-ı Hak yetmiş küsur ayette savaşı yasaklamıştır. Sonra indirdiği bu ilk ayette savaş izni vermiştir. (Bu durumu Hakim, Müstedrek'inde İbn Abbas'tan, Abdurrezzak El-Musannef'inde, İbn'ul Munzir de Zührî'den rivayet ediyor).

İbn Cerir, Ebu'l-Aliye'den şöyle rivayet eder: «Savaş hakkında ilk nazil olan ayet *«Allah yolunda sizinle savaşanlarla savaşın»* ayetidir.»

Hakim'in El-İklil adlı kitabında *«Savaş hakkında inen ilk ayet, «Şüphesiz ki Allah müminlerden nefislerini ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır» ayetidir»* denilmektedir.

Beyhaki Ed-Delail adlı kitabında; *«Bu ayet Mekke'den Medine'ye hicret eden bazı müminler hakkında nazil olmuştur. Çünkü kâfirler onları takip ediyor, çöllerde onlara eziyet ediyorlardı. Cenab-ı Hak onlara bu durumda kâfirlerle savaşmaya izin verdi»* diyor.

(40) *«Onlar «Rabbimiz Allah'tır» demelerinden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Burada *«yurtlarından çıkartılanlar»*, Mekke müşrikleri tarafından Mekke'den çıkartılan müminlerdir. Onların çıkartılmasını gerektiren tek suç Allah'ı birlemeleri, *«Rabbimiz Allah'tır»* demeleridir. Yani tevhid.

Ayetin *«Eğer Allah bir kısım insanları diğer bir kısmı ile defetmeseydi»* şeklindeki cümlesi, müslümanları savaşa tahrik etmek içindir. Cenab-ı Hak burada geçmiş milletlerde de durum aynıydı diyor: Eğer o zalimlere karşı çıkılmasaydı, onlarla savaşılmasaydı, her şey altüst olurdu. İlâhi sistemden yana olanlar ayakta kalmaz, mabedler yıkılırdı.

Mücahid bu ayetin tefsirinde *«Eğer Cenab-ı Hak bir kavmin zulmünü adil kimselerin şehadetiyle defetmeseydi mabedler yıkılırdı»* şeklinde bir yorum getirmiştir. Bazı kimseler de *«Eğer Cenab-ı Hak zalimlerin zulmünü adil idarecilerin adaletiyle defetmeseydi mabedler yıkılırdı demektir»* diyor.

ZIMMİLERİN MABEDLERİNE DOKUNULMAZ MI?

İbn Huveyzi Mendad adlı Malikî alim; *«Bu ayet Zımmîlerin kiliselerini, ayazmalarını, Yahudilerin havralarını, ateşperestlerin*

ateşgedelerinin yıkılmasının memnu olduğunu ifade ettiği gibi, onların yeniden mabedhaneler yapmalarına, mabedlerinin genişletilmesine, uzatılmasına izin verilmeyeceğini beyan etmektedir» diyor. Müslümanlar için o mabedlere girip namaz kılmak uygun değildir.

Müslümanlardan harp yoluyla alınan bir memlekette yapılan kilise ve mabedler, o yer istirdad (geri almak) edildikten sonra yıkılır. Fakat daha önce müslümanların eline geçmiş ve zimmilere aid olan mabedler, onların malları ve evleri mesabesinde olduğundan dolayı korunur.

«Savâmi» kelimesi *«Sumia'»*nın çoğuludur. Yüksek ve tepesi sivri bina demektir. Bu, İslâm'dan önce Hıristiyan ruhbanlarına, Sabiin abidlerine mahsus ayazmalar ve ibadet yerlerinin adıydı. İslâm'dan sonra müslüman minareleri için de aynı tabir kullanılmıştır.

«Biye'u» kelimesi *«Bia'»*nın çoğuludur. Bu, Hıristiyan kilisesi demektir. Taberi *«Yahudilerin havraları demektir»* der.

«Salavat» kelimesi Zeccac ve Hasan Basri'ye göre Yahudi havraları anlamına gelir. İbranice'si *«Salut»*tur. Ebu Ubeyde'ye göre *«Salavat»* Hıristiyanlar için çöllerde bina edilen mabedler demektir. Buna önceleri *«selut»* deniliyordu Sonra Arapçalaşarak *«Salavat»* ismini aldı.

İbn Atiyye *«Bu kelimede dokuz kıraat vardır»* der. Nuhas'a göre oniki kıraat vardır. İbn Abbas *«Salavat'tan maksat kiliselerdir»* der. Ebu'l-Aliye *«Salavat'tan maksat Sabiinler'in mescidleridir»* der. İbn Zeyd *«Müslümanlar'ın namazlarıdır»* diyor. Düşman İslâm diyarını bastığı takdirde namazlar inkıtaa uğrar ve mescidler yıkıma maruz kalır. Burada namaz kılınacak yerler de kastedilmiş olabilir. Bazı tefsir alimleri *«Bu isimlerden maksat üm-*

metlerin mabedlerini taksim etmektir» diyor. Meselâ *«Sevami' »* rahiplere, *«Biye'u»* Hıristiyanlar'a, *«Salavat»* Yahudiler'e, *«Mescid»* de Müslümanlara aittir.

Bu ayette Mecusiler ve putperestlerin herhangi bir şeyi zikredilmedi. Çünkü onlar korunması gereken hiçbir şeye sahip değildirler. Allah'ın zikri ancak şeriat sahipleri nezdinde söz konusudur.

Yahudi, Hıristiyan ve Sabiinler'in mabedlerinde Allah'ın zikredilmesi, onların şeriatlarının meriyette olduğu ve hakkı ikâme ettikleri zamana mahsustur.

(41) *«Onlar, eğer kendilerine yeryüzünde...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet memleketlerinden zulmen çıkarılanların vasıflarını belirtmektedir. *«Temkin»*den maksat, yeryüzüne hükümdar olmak, emri geçerli olmak demektir. Ayetin metnindeki *«Arz»* ile kastedilen, yeryüzüdür. Bazı müfessirler *«Sadece Mekke'dir»* demişlerdir. Namazdan maksat, farz olan namaz, zekâttan maksat da farz olan zekâttır. Maruf'tan maksat Allah'ı birlemek, Münker'den maksat da şirktir. (Bu yorum Zeyd bin Eslem'den rivayet edilmiştir.)

İbn Abbas, *«Burada muhacir, ensar ve ihsanda onların peşinden gidenler kastedilmiştir»* diyor. Katade *«Bu vasıflara sahip olanlar Hz. Muhammed'in ashabıdır»* diyor. İkrime *«Beş vakit namazı eda edenlerdir»* der.

Hasan Basri ve Ebu'l-Aliye *«Ümmet-i Muhammed kastedilmiştir»* demişlerdir. Zira Cenab-ı Hak onlara yeryüzünün fethini müyesser ettiği zaman namazı ikâme ettiler, zekâtı verdiler, emri bilmaruf ve nehyi anilmünker yaptılar.

İbn Ebi Nuceyh, *«Burada idareciler kastedilmiştir»* diyor. Dahhak *«Bu bir şarttır, idareciler için Cenab-ı Hak tarafından öne sürülmüştür»* dedi. Sehl bin Abdullah, *«Emri bilmaruf ve nehyi anilmünker, idarecilere ve onların yanındaki alimlere vacibtir»* demiştir.

(42-44) *«(Ey Rasûlüm!) Eğer seni...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu ayetler Hz. Peygamber için tesellidirler. Eğer senin kavmin seni yalanlamış ise bilmiş ol ki senden önce Nuh'un kavmi, Âd ve Semud kavmi, İbrahim ve Lut'un kavmi ve Ashab-ı Medyen de peygamberlerini yalanlamışlardı. Daha önce Kıptîler tarafından Hz. Musa da yalanlanmıştı. Yani Hz. Musa'yı yalanlayan Kıptîler'dir, Mısır ahalisidir. Mısır'da yaşayan İsrailoğulları değildir. Çünkü İsrailoğulları'ndan Hz. Musa'yı tekzib eden sadece bir grup idi. Onlar da sonradan tevbe ve iman ettiler.

Cenab-ı Hak peygamberleri tekzib eden kâfirlere ecelleri gelinceye kadar mühlet verdiğini söylüyor. *«Sonra onları yakaladım»;* yani helâk ettim.

Bu ayetin son cümlesindeki istifham taaccüb içindir. Sanki Cenab-ı Hakk'ın onların üzerindeki azabı çok şiddetli, çok korkunç idi. Bu cümle aynı zamanda Kureyşliler'i korkutmak için gelmiştir. Yani ben onların hayat ve nimetlerini, imar ettikleri memleketlerini alt-üst etmek suretiyle onları peygamberleri yalanlamaktan nasıl caydırmaya çalıştım, onu bir bilseydin!

(45) *«Nice ülkelerin halkını...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başındaki «*Keeyyin*» kelimesi «*kem*» kelimesi gibi çokluk mânâsı ifade eder. Yani nice memleketleri zulüm yaptıkları halde helâk ettik. yok ettik!

Ayetin metnindeki «*Haviye*» kelimesi düşüş veya boşluk mânâsına gelen «*Hava*» kökünden gelir. Yani o memleketlerin, o yurtların duvarları tavanları üzerine düşmüştür. Veya duvarlar tavanlar üzerinde boş kalmıştır.

Ayetin metnindeki «*Uruş*» kelimesi «*arş*»ın çoğuludur, tavan mânâsını ifade eder. Yani binalar muattal bir halde oldukları için, tavanları çökmüştür, sonra da duvarlar tavanların üzerine yıkılmıştır. Çöküşü Cenab-ı Hak duvarlara nisbet ediyor. Çünkü duvarlar binalarda temel ve direk görevini ifa ederler.

Ayetteki «*Bi'r*» kelimesi kuyu demektir. «*Muattal*» kelimesi yararları iptal edilmiş, kimse kendisinden yararlanmaz demektir. «*Kasr*» kelimesi (Türkçe'de de kullanıldığı gibi) saray demektir.

Meşiyd» kelimesi kireçle, o günkü çimento mesabesinde bulunan yapışkan maddelerle yapılmış demektir. Yani nice yararlarından muattal kalmış kuyular ve nice maddelerle bina edilmiş köşkler, sakinleri boşalmış, içlerinde kimseler kalmamıştır.

İBRET İÇİN YAPILAN SEYAHATLER CAİZ MİDİR?

(46) «*Hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı ki...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet peygamberlere karşı gelip de helâk olanların izlerinden ve kalıntılarından ibret almak için yeryüzünde dolaşmayı teşvik etmektedir. Dolayısıyla ibret almak, malûmat sahibi bulun-

mak ve kendisine çekidüzen vermek suretiyle yapılan gezileri meşrû kılmaktadır. Yani müsbet bir turizm hareketinin caiz olduğu bu ayetten anlaşılmaktadır.

Ayet metnindeki *«ya'kılune»* fiili *«bilirler»* mânâsında kullanılmıştır. Ve ayet metnindeki *«Feinneha»*daki zamir kıssaya racidir. Kendisini takip eden cümle kendisine tefsir olmaktadır.

«Gözler kör olmaz. Fakat göğüslerde bulunan kalpler kör olur» cümlesi gözlerin körlüğüne pek önem verilmemesini gerektirir. Ancak önemli olan kalp körlüğüdür. Yani kalplerin körlüğüne göz körlüğü izafe edildiği zaman sanki o bir şey değilmiş gibidir. Yani bu kalıntı ve eserleri gezip de ibret almayanların gözleri sapasağlamdır. Herhangi bir körlük bahis konusu değildir. Körlük ancak onların kalplerindedir. Ki onunla görüp ibret alamıyorlar. Afet ve felâket kalp körlüğünden ileri gelir, göz körlüğünden değil.

Bu ayet İbn Ummi Mektum hakkında nazil olmuştur. Bu zat iki gözden âmâ idi. *«Kim ki bu dünyada kör ise Ahiret'te de kördür»* mânâsındaki ayet geldiğinde: *«Ey Allah'ın Rasûlü! Ben dünyada iki gözden körüm. Acaba Ahiret'te de kör mü kalacağım?»* diye sorunca bu ayet inmiştir.(Suyuti, Ed-Durr'ul-Mensur'unda İbn Ebi Hatim'in Katade'den bu yorumu rivayet ettiğini naklet-mektedir). Daha önce de dediğimiz gibi bu ayet ibret için helâk olanlardan kalan eserlerin gezilip görülmesi amacıyla yolculuğa çıkmanın, seyahat etmenin müstehab olduğunu ifade eder.

Cenab-ı Hak, Musa kuluna *«demirden bir çift nalınla bir baston edin. O nalınlar delininceye, baston kırılıncaya kadar yeryüzünde seyahat et de eserlerden ibret al»* diye vahyetti.

Celaleddin Suyuti, *«Ahkâm'ul-Kur'an-il-Azim»* adlı kitabında *«Bu ayet işaret eder ki aklın yeri kalptir, baş değil»* demiştir. Razi,

«Bu ayet, aklın ilmin ta kendisi ve yerinin de kalp olduğuna delâlet eder» demiştir. Zira Ebu İshak-ı İsferaini de *«Bir şeyi bilen bir kimseye akletti, akıl eden bir kimseye de alim denilir»* demek suretiyle bu görüşü benimsemekte ve *«Eğer akıl ile ilim arasında ayrılık olsaydı bu denilmezdi»* demektedir. Lâkin bu görüş doğru değildir. Çünkü eğer ilimden bütün ilim kastediliyorsa bazı ilimleri bilmeyen bir insanın akıllı olmaması gerekir. Halbuki aynı insan başka ilimleri elde edebilir. Demek ki akıllıdır. Eğer aklın ta kendisidir denilen ilim bazı ilimler ise, o vakit tarif kapsayıcı değil demektir. Zira temyiz yoktur. Getirdiği delil de sahih değildir. Çünkü mümkündür ki birbirlerini isteyen ilim ve akıl değişik olsunlar. Eş'ari, *«ilim ve akıl arasında ancak umum ve hususta fark vardır»* diyor. İlim akıldan daha umumidir. Öyleyse akıl, özel bir ilim olmaktadır. Bazıları *«Akıl mânâsını ifade eden ilimden maksat, insanı çirkinden uzaklaştırıp güzele doğru çağıran ilimdir»* demiştir. (Bu Cübbai'nin de görüşüdür.)

Haris el Muhasibi, *«Akıl bir tabiattır. İnsan onunla marifete varır»* demiştir. Kâmus sahibi akıl hususunda birçok görüşleri naklettikten sonra *«Hakikat şudur ki akıl ruhani bir nurdur. Onunla nefis zarurî ve nazarî ilimleri idrak eder»* diyor.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللّٰهُ وَعْدَهٗ ؕ وَاِنَّ يَوْمًا
عِنْدَ رَبِّكَ كَاَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّوْنَ ﴿٤٧﴾ وَكَاَيِّنْ مِّنْ قَرْيَةٍ
اَمْلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ اَخَذْتُهَا ۚ وَاِلَيَّ الْمَصِيْرُ ﴿٤٨﴾ قُلْ
يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنَّمَآ اَنَا لَكُمْ نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿٤٩﴾ فَالَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ ﴿٥٠﴾ وَالَّذِيْنَ
سَعَوْ فِيْٓ اٰيٰتِنَا مُعٰجِزِيْنَ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ الْجَحِيْمِ ﴿٥١﴾ وَمَآ
اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُوْلٍ وَّلَا نَبِيٍّ اِلَّآ اِذَا تَمَنّٰٓى اَلْقَى
الشَّيْطٰنُ فِيْٓ اُمْنِيَّتِهٖ ۚ فَيَنْسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطٰنُ ثُمَّ
يُحْكِمُ اللّٰهُ اٰيٰتِهٖ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿٥٢﴾ لِّيَجْعَلَ مَا يُلْقِي
الشَّيْطٰنُ فِتْنَةً لِّلَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ وَّالْقَاسِيَةِ قُلُوْبُهُمْ ؕ
وَاِنَّ الظّٰلِمِيْنَ لَفِيْ شِقَاقٍ بَعِيْدٍ ﴿٥٣﴾ وَّلِيَعْلَمَ الَّذِيْنَ
اُوْتُوا الْعِلْمَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ فَيُؤْمِنُوْا بِهٖ فَتُخْبِتَ لَهٗ قُلُوْبُهُمْ ؕ
وَاِنَّ اللّٰهَ لَهَادِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ
﴿٥٤﴾ وَلَا يَزَالُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فِيْ مِرْيَةٍ مِّنْهُ حَتّٰى تَاْتِيَهُمُ
السَّاعَةُ بَغْتَةً اَوْ يَاْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيْمٍ ﴿٥٥﴾

47 — Onlar senden, azabın hemen gelmesini istiyorlar. Allah hiçbir surette vaadinden caymaz. Rabbinin yanında bir gün, sizin saydığınız bin yıl gibidir.

48 — Nice zalim kasaba (halkına) mühlet verdim. Sonra onları yakaladım. (Sonunda) dönüş banadır!

49 — De ki: «Ey insanlar! Ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım.»

50 — İman edip, salih amellerde bulunanlara mağfiret ve güzel bir rızık vardır.

51 — Ayetlerimizi tartışarak bozmaya çalışanlar var ya. İşte onlar cehennemliktir!

52 — (Ey Muhammed!) Senden önce hiçbir rasûl ve nebî göndermiş olmayalım ki (bir şey) arzu ettiğinde, şeytan onun arzusuna vesvese karıştırmış olmasın. Allah şeytanın karıştırdığını giderir, sonra kendi ayetlerini muhkem kılar. Allah bilendir ve hakîmdir.

53 — Böylece Allah şeytanın (onların kalbine) verdiği vesveseleri, kalplerinde (nifak ve şüphe) hastalığı bulunan ve yürekleri kaskatı olan kimseler için bir imtihan vesilesi yapar. Zalimler (Haktan) uzak bir ayrılık içindedirler

54 — Bir de kendilerine ilim verilmiş olanlar, bunun (Kur'an'ın) Rabbinin katından gelen bir hak olduğunu bilip, ona iman etsinler ve ona gönülden bağlansınlar. Muhakkak ki Allah iman edenleri dosdoğru bir yola iletir!

55 — Kâfirler, Kıyamet kendilerine birdenbire gelinceye veya kısır bir günün azabı kendilerine gelinceye kadar, Kur'an hakkında şüphe edip, duracaklardır.

(47) *«Onlar senden, azabın hemen...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Rasûlullah'tan acele olarak azap isteyenler Kureyşliler'dir. Onlar azabın geleceğine inanmıyorlar, peygamberle alay etmek ve onu aciz göstermek için azabı hemen istiyorlardı. Azap'tan maksat, dünya azabıdır. Zira ayetin siyak ve sibakı bu azabın dünya azabı olduğunu iktiza etmektedir. Bazıları *«Ahiret azabı kastedilmiştir»* diyorlar.

*«Bin sene kadar olan gün»*den maksat, o azabın geleceği gündür. Bu günün uzun olması azabın şiddetinden kinayedir. Zira merhamet ve sevinç günleri kısa, zorluk günleri ise uzundur.

Ferra'ya göre ayet hem dünya ve hem de Ahiret azabını kapsamaktadır. Acele olarak istenilen azaptan maksat, dünya azabıdır. *«Cenab-ı Hak dünyada size azabın indirilmesindeki vaadinden hulfetmez»*. Ve Ahiret azabının günlerinden bir tanesi dünyanın bin senesi kadar uzundur.

Mutezile *«Allah asla vaadine muhalefet etmez» cümlesi, kâfirlerin dışında kalan asileri Allah'ın affetmeyeceğine delildir»* görüşündedir. Çünkü vaad burada tehdid mânâsındadır. Allah tehdidine muhalefet etmeyeceğine göre affederse hulf lâzım gelir. O da yalanı gerektirir. Yalan da Allah için muhaldir.

Ehl-i Sünnet; «*Bu tehdidler kâfirler haricindeki asiler için ya inşaidirler (Allah bunu yapacağım diyor) veya onların müstehak olduğunu haber vermektir. Yani onlar esasında şu cezalara müstehaktırlar. Fakat Allah'ın tatbik edip etmeyeceği onun bileceği bir iştir*» şeklinde cevap vermiştir.

Kâfirler hakkındaki tehdidler ise böyle değildir. Onlar kesinlik bildiren haberlerdir. Hiçbir şarta bağlı değildir ve asi müminlere yapılan tehditler gibi de değildirler.

Bazı tefsir alimleri «*Buradaki vaadden maksat, Rasûlullah'a verilen vaadlerdir ki dünya azabını onların üzerine indirecektir. O zaman vaad, tehdidin tam karşıtı olur ve Rasûlullah'a yapılan bu vaadde hayr vardır. Rasûlullah'a verilenin hayr olması, karşısındakilere verilenin şerr olmasına mâni değildir. Çünkü aynı şey iki şahsa göre değişir. Bir kavmin musibetinde diğer bir kavim için faydalar olabilir. O zaman Mutezile'nin bu ayet ile ilgili dâvâlarına dair hiçbir delil yok demektir*» demişlerdir.

(48) «*Nice zalim kasaba (halkına)...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak bu ayette Kureyş'in Hz. Peygamber'e karşı sürdürdüğü taktiği birçok kavmin de peygamberlerine karşı sürdürdüklerini, onların kendilerine zulmettiğini, sonra da Cenab-ı Hakk'ın hepsini köklerinden kurutmak suretiyle azaba düçar ettiğini beyan etmektedir.

(49) «*De ki: Ey insanlar! Ben...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet Hz. Peygamber'in bütün beşeriyete peygamber olarak

gönderildiğini ortaya koyan ayetlerden birisidir. Zira *«nas»* kelimesi bütün insanlar demektir. Ayetin siyakından anlaşılıyor ki burada müşrikler kastedilmiştir. Çünkü bu ayetlerde Cenab-ı Hak müşriklerin halinden bahsediyor. Sanki *«Ey acele olarak azap isteyen müşrikler! Ben ancak sizi uyarıcı bir peygamberim. Apaçık bir şekilde sizi korkutuyor, uyarıyorum»* demektedir.

(50-51) *«İman edip, salih amellerde...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Cenab-ı Hak burada müşrikleri daha fazla kızdırmak, onlara daha fazla azap vermek için müminlerin sevabını bahis konusu etmektedir. Yani gelecek itibarıyla bu ayet bir uyarıdır. Sanki şöyle denilmiştir: *«Ey Muhammed! Acele olarak azap isteyen kâfirleri korkut ve bunu şiddetli bir şekilde ve devamlı olarak yap. Kim iman eder, küfürden dönerse ona şöyle şöyle sevaplar vardır. Kim de küfre devam ederse ona helâk edici, yok edici azap vardır.»*

Daha önce dediğimiz gibi, müdekkiklerin görüşüne göre bu ayet, Kıyamet'e kadar gelecek olan kâfir-mümin bütün insanlığı kapsayan bir ayettir. Apaçık bir korkutucu olarak gönderilmesi, Kıyamet'in alâmetlerinden olmasından ileri gelmektedir.

«Ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım» ifadesiyle, hem haliyle hem de sözüyle onları uyarıcı olduğunu ifade etmektedir. Nitekim bir sahih hadiste *«Apaçık korkutucu benim»* demiştir.

Ayetin metnindeki *«mağfiret»*, muhtemelen müslümanlardan az da olsa sadır olan günahlardan ibarettir. Aynı zamanda imandan önceki günahlarına mağfiret de olabilir.

*«Kerim rızık»*tan maksat da cennettir. Çünkü mağfiretten sonra geldiğine göre cennet kastedilmektedir. İbn Hibban'ın Muhammed bin Kâb'ul-Kurezi'den rivayet ettiğine göre *«Kur'an'da kerim rızık tabiri nerede kullanılmışsa cennet kastedilmiştir.»*

*«Say»*ın esas mânâsı süratle yürümektir. Fakat bu tabir hem ıslah hem de ifsad için kullanılabilir. *«Falanın emrinde sayetti»* demek onu ifsad veya ıslah etti demektir. *«Bizim ayetlerimize say edenlerden»* maksat, onları iptal etmek için var kuvvetleriyle çalışanlar demektir. Onlar bir defasında ayetlere *«sihir»*, başka bir defasında *«şiir»*, başka bir defasında da *«Geçmişlerin uydurma hikâyeleridir»* diyorlar ve bunu da müslümanları acze düşürdükleri halde söylüyorlardı. Yani onlara sıkıntı vermek, onlarla muaraza etmek, onlar hakkı izhar etmek istediklerinde onlara karşı çıkarak onu iptal etmeye çalışmak suretiyle bunu yaparlardı.

El-Levami sahibi der ki: *«Onlar esasen müminleri aciz bırakmıyorlar, fakat aciz bıraktıklarını zannediyorlardı. Onlar haşrolunmayacakları kanaatinde idiler.»*

«Onlar Cahim'in arkadaşlarıdır», yani şiddetli ateşin müdavimleridir. Bazıları *«Cahim»* kelimesi ateşin derekelerinden bir derekenin ismidir demişlerdir.

(52) *«(Ey Muhammed!) Senden önce hiçbir...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayette *«Nebi»* kelimesi *«Rasûl»* kelimesi üzerine atfedilmiştir ve atıf *«Rasûl»* ve *«Nebi»* kelimelerinin ayrı anlamlar ihtiva ettiğine delâlet etmektedir. Rasûl ile Nebi'nin ayrı olduklarına şu hadis de delâlet eder.

Peygamberimize *«Peygamberler, nebiler kaç tanedir?»* diye

sorulduğunda, *«124 bin Nebi vardır»* buyurmuşlardır. *«Bunlardan kaçı Rasûl'dür?»* denildiğinde ise, *«313'ü Rasûl'dür»* demiş ve *«Bunlar da büyük bir cemaattır»* diyerek ilave buyurmuşlardır.

Bu hadisi (Suyuti'nin zikrettiğine göre), İmâm Ahmed ve İbn Rahuveyh müsnedlerinde Ebu Umame'nin hadisinden rivayet etmişlerdir. İbn Hibban da *«Sahih»*inde, Hakim *«Müstedrek»*inde Ebu Zer'in hadisinden rivayet etmişlerdir.

İbn'ul-Cevzî'nin iddiasına göre bu hadis mevzudur. Fakat bu iddia yerinde değildir. Ancak onun senedinde bir zafiyet vardır. Fakat o da mutabaatla cebredilmiştir.

Rasul ile Nebi'nin tefsirinde ihtilaf vardır:

1 — *«Rasul»* bir erkektir ve hürdür. Allah onu yeni bir şeriatla göndermiştir. Halkı şeriata davet eder. *«Nebi»* hem bu zata hem de İsrailoğulları'nın Musa ile Hz. İsa arasındaki nebileri gibi daha önceki bir şeriatı taklid etmek için gönderilmiş kimselere denilir.

2 — *«Rasul»* hür bir erkektir. Cenab-ı Hak onu bir kavme, o kavme nisbeten yeni bir şeriatla göndermiştir. Gerçi o şeriat haddi zatında yeni değildir. Meselâ Hz. İsmail'in önce Cürhüm kabilesine peygamber olarak gönderilmesi gibi. Onun getirdiği şeriat halka göre yeniydi. Fakat esasında Hz. İbrahim'in şeriatıdır. *«Nebî»* hem böyle bir kimseye, hem de yeni olmayan bir şeriatla gönderilene denilir.

3 — *«Rasul»* hür bir erkektir. Filcümle tebliğ vazifesi vardır. Velev ki bu tebliğ vazifesi eski bir şeriatın tasdiki ve açıklaması olsa dahi. *«Nebi»* kendisine vahy gönderilmiş, fakat tebliğle emredilmemiş olan veya görevi daha genel olan kimsedir.

4 — Rasul, Nebi'lerden mucize ile Allah tarafından gönderilen kitabı biraraya getiren kimseye denir. *«Nebi»* Rasul'ün aynısıdır, kitabı yoktur.

5 — Rasul kitabı veya filcümle neshi olan kimsedir. Nebi ise, ne kitabı ne de neshi olmayan kimsedir.

6 — Rasul, meleğin kendisine uyanık halde iken vahiy getirdiği kimsedir. Nebi ise, kendisine sadece uyku halinde vahyin geldiği kimsedir. Alusî; *«Bu tarif, tariflerin en garibidir. Ve bu tarif iktiza eder ki peygamberlerin bazıları ancak uyku halinde vahy almışlardır. Bu görüş uzaktır ve bu görüşü insan sadece kendi görüşüne dayanarak söylemez»* demiştir.

Meşhur görüşe göre Nebi, şeriat örfünde Rasûl'den daha geneldir. Çünkü Nebi; tebliğ etmekle emrolunsun veya olunmasın kendisine vahy gelen kimsedir. Rasul ise kendisine vahy gelmiş ve tebliğiyle emredilmiş kimsedir. Bunu irade etmek sahih değildir. Çünkü *«amm»*, *«has»*ın karşısı oldu mu *«amm»*dan *«has»*ın mâdası kastedilmiş olur. Öyleyse ne zaman Rasul'un mâdası kastedilirse o zaman ondan maksat, tebliğle emrolunmamış bir kimse demek olur. Allah'ın ihsan etmesi, göndermesi ona bağlandığında tebliğle memur olması demektir ki o vakit Rasul olur. O vakit ayette *«gönderen»*e bağlandıktan sonra Rasul ile Nebi arasında fark kalmaz. Nebi, Rasul'ün karşıtı değildir. Oysa atfedilenle kendisine atıf yapılan arasında ilişki gerekir. Onun için Rasul yeni bir şeriatla gönderilmiş kimsedir. Nebi ise daha öncekinin şeriatını takrir etmek için göndêrilmiş kimsedir. Rasul bir kitapla gönderilen kimsedir, Nebi kitapsız olarak gönderilen peygamberdir. Böylece Allah'ın göndermesi onlara bağlandıktan sonra mukabelet meydana gelmiş olur.

Bu ayet Rasûlullah'ı teselli için gönderilmiş bir ayettir. Hz. Peygamber ayetlerin iptali için çalışan kâfirleri ve müşrikleri gö-

rünce üzülüyordu. Allah bu ayeti göndermek suretiyle *«Bu durum sadece şimdi olan bir şey değildir, senden evvelki peygamberler için de vaki olmuştur»* dedi ve böylece Hz. Peygamber'in üzüntüsünü azalttı. Yani senden evvel herhangi bir Rasul ve bir Nebi gönderdiğimizde şeytan okuduklarına birtakım benzerlikler ve hayalleri kendi dostlarının kulağına atıyordu ki o dostlar peygamberle bâtıl bir şekilde mücadele etsinler ve peygamberin getirdiğini reddetmeye kalkışsınlar. Nitekim Cenab-ı Hak *«Şeytanlar dostlarına vahyederler ki dostları peygamberlerle mücadele etsinler»*, başka bir ayette de *«Böylece biz her peygamber için insan ve cin şeytanlarından düşmanlar kıldık ki bazıları diğerine aldatmak için süslü söz vahyederler»* buyurmuştur.

«Allah onların ilka ettikleri şüpheleri siler, Peygamber'i muvaffak etmek suretiyle onları reddeden ayetleri inzal eder. Bundan sonra da Allah ayetlerini muhkemleştirir ki hiçbir şekilde onlarla mücadele edilemez.» Ayetteki *«sümme»* kelimesi nesihten Cenab-ı Hakk'ın muhkemleştirmesi daha yücedir, anlamındadır.

(53) *«Böylece Allah şeytanın...»*

Bu Ayetin Tefsiri

*«Fitne»*den maksat azap veya denemektir. Kalplerinde hastalık (yani şek ve nifak) bulunanlardan maksat münafıklardır. Çünkü *«kalplerinde şek vardır»* tabiri burada münafıkların kastedildiğini kalbe tahsis ve tekid etmektedir. *«Kalpleri katı olanlar»*dan maksat, kâfirlerdir. *«Kalplerinde hastalık olanlar»*dan maksat, genel kâfirler, *«Kalpleri katı olanlar»*dan maksat da kâfirlerin özelleri, meselâ Ebu Cehil, Nadr, Utbe ve Şeybe gibi kimselerdir.

(54) *«Bir de kendilerine ilim...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin başındaki fiilin önündeki *«lam»* harfi 53. ayetin başındaki fiilin önündeki *«lam»*ın üzerine atıftır. Ve talil içindir.

Ayet metninde yer alan *«ennehu»*nun sonundaki zamir ya Kur'an'a veya şeytanın bu ilkaa muvaffak edilmesine racidir. Yani Cenab-ı Hak, alimler bu muvaffak edilmenin parlak bir hikmeti içeren bir hak olduğunu bilsinler diye böyle yapmıştır.

Bazıları *«Temenna, okudu mânâsınadır»* demişlerdir. Rasûl-ü Ekrem'in temennisi onun okuması demektir. Şeytanın o okumaya ilka etmesi ise, şeytanın o kelimeleri sesini yükselterek okumasıdır. Dinleyenler zannetmişler ki bu, peygamberin okumasındandır. Fakat bu da reddedilmiştir. Bu, Kur'an'a güven hususunu yıkmış olur. Allah onu, (yani şeytanın ilka ettiğini) nesheder, sonra ayetlerini muhkemleştirir sözüyle de bu ortadan kalkmaz. Zira bu sözün de o zaman şeytanın ilkasından olması muhtemeldir. Ayet, ancak peygamberlerin sehvetmesinin mümkün olduğuna ve vesvesenin onlara varabileceğine dair bir hüküm getiriyor.

(55) *«Kâfirler birdenbire Kıyamet'in»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Mirye» kelimesi şüphe demektir. *«Minhu»*daki zamir ya Kur'an'a veya Rasûlullah'a racidir. *«Es-Saat»* kelimesi Kıyamet veya Kıyamet alâmeti demektir. *«Bagtaten»* ise ansızın anlamındadır. Bazı müfessirler *«Es-Saat» belli saat, yani ölüm demektir»* diyorlar. Akîm Günü diğer günlerden ayrılmış, benzeri şiddette, korkunçlukta olmayan gün demektir veya *«kısır gün»* anlamındadır. Sanki her gün kendisinden sonra gelen günü doğuruyor, ancak o

gün artık kendisinden sonra gün olmadığına göre kısır kalıyor. Yani kâfirler Kur'an ve Peygamber hakkında Kıyamet kopuncaya, ansızın gelinceye, ölüm gelinceye veya kısır bir günün azabı gelinceye kadar şüphe etmeye devam edeceklerdir.

GARANİK MESELESİ

Hulasa olarak Garanik meselesinde müdekkikler şunları söylemişlerdir: Beyhaki *«Bu kıssa, nakil cihetiyle sabit değildir»* der. Kadı İyaz *'Şifa'*sında *«Bu kıssanın zayıf olması hususunda sıhhat ehlinden hiç kimsenin bunu rivayet etmemesi senin için kâfi bir delildir. Onu hiçbir sıka; sahih, sağlam ve muttasıl bir senedle rivayet etmemiştir. Ancak onu tefsirciler ve enteresan gördükleri her şeyi, ister doğru ister yanlış olsun, nakletmekle meşgul olan tarihçiler nakletmişlerdir»* demektedir.

Bahr'da *«Bu kıssanın durumu siret derleyicisi Muhammed bin İshak'tan sorulmuş o da «Bu kıssa zındıkların uydurmalarındandır» demiş ve bu hususta bir kitap yazmıştır»* denilmektedir.

Şeyh Ebu Mansur el-Maturidi, *«Kısas'ul-Etkiya»* adlı kitabında *«Doğrusu şudur ki onlar en yüce garaniklerdir, cümlesi şeytanın vahyindendir. Onu zındıklardan olan dostlarına vahyetmiştir. Onlar da bunu zayıflar arasında yaymışlardır ki dinde zayıf olanlar şüpheye düşsünler. Rasûl-ü Ekrem'in huzuru böyle şeyleri söylemekten beridir»* demektedir.

Birçok alimin dediği gibi; bu sözü Rasûlullah söylemiş olsaydı şu mahzurlar ortaya çıkardı:

a) Şeytanın Peygamber'e musallat edilmesi. Oysa icma ile Peygamber'in şeytanın tasallutundan masum olduğu gerçektir. Hele vahy emirlerinde, tebliğ ve inanç meselelerinde... Zira Cenab-ı

Hak Kur'an'ında «*Kesinlikle benim kullarımın üzerine senin herhangi bir hakimiyetin olamaz. Kesinlikle iman edenlerin üzerine senin bir hakimiyetin olamaz*» buyurmaktadır.

b) Rasûl-ü Ekrem'in Kur'an'da olmayan bir şeyi Kur'an'a eklemesi lâzım gelir. Bu da Rasûlullah için muhaldir. Çünkü Peygamber masumdur.

c) Rasûl-u Ekrem'in Kur'an olmayan bir şeyin Kur'an olduğuna inanması lâzım gelir. Halbuki bu kelime daha önceki kelimelerle uyum sağlamamaktadır. Ve lâzım gelir ki aynı ayette hem medih hem de zem karışık olsun. Bu ise şeni bir yanlışlıktır, bunu Peygamber'e nisbet etmekte musahelet etmek (gevşeklik göstermek) uygun değildir.

d) Bu kelimeyi Rasûl-ü Ekrem söylemiş ise ya müşriklerin mabudlarını övmek gibi inanarak onları övmüştür, —ki bu küfürdür ve peygamber için muhal olur— ya da Peygamber başka bir mânâyı itikad ettiği halde onların itikadına ve ibarenin zahirine de muhalif olduğu halde bunu söylemiştir. Onların sevinmelerine, «*Peygamber bizim mabudlarımızı övdü*» demelerine rağmen onlara meseleyi açıklamamış, böylece onları bâtıl üzerinde bırakmış demektir ki bu da peygamberlik makamına uymaz.

e) Hz. Peygamber'in üzerinde şeytanın ilkası ile meleğin ilkası karıştırılmış olur. Bu da peygamberin kendisine gelen vahy hususunda -hâşâ- basiret sahibi olmadığını iktiza eder. Ve yine iktiza eder ki şeytan Peygamber'i şaşırtmak için meleğin suretine girebilir Halbuki bu ne risaletin başlangıcında ne de sonunda (Kadı İyaz'ın da Şifa'sında söylediği gibi) sahih değildir. Bu hususta itimad mucizenin delilidir.

İbn'ul-Arabi: «*Şeytanın melek suretinde görünmesi, Peygamber'i şaşırtması, tıpkı Peygamber'in suretinde görünüp de halkı*

şaşırtması gibidir. Allah'ın, şeytanı bu duruma musallat kılması tıpkı peygamberin suretinde gösterip de halkı teşviş etmeye musallat kılması gibidir. Acaba sağlam bir akıl için bu nasıl mümkün görülebilir?» diyor.

f) Allah adına kasten, hataen veya unutarak bir söz uydurmak lâzım gelir. Bunların hepsi peygamber için muhaldir. Kadı İyaz'ın da dediği gibi yolu tebliğ olan sözler ve haberler hususunda Peygamber'in masum olduğunda ümmet ittifak etmiştir.

g) Kur'an'a güven sarsılmış olur. O zaman Kur'an'da tahrif ve tağyirden hiç kimse emin olamaz. Beyzavi'nin de ifade ettiği gibi o zaman *«Allah şeytanın ilkasını nesheder, sonra ayetlerini muhkemleştirir»* ayetleriyle de bu şüphe defedilemez. Çünkü bu ayetlerde de o zaman bir şüphe bahis konusu olmaktadır. (1)

(1) Alusî, Ruh'ul-Meani, cilt. 17, sh: 75

الْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِّلَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا
فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ
اللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٥٨﴾ لَيُدْخِلَنَّهُم
مُّدْخَلًا يَرْضَوْنَهُ ۗ وَإِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿٥٩﴾ ذَٰلِكَ ۚ
وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ
لَيَنصُرَنَّهُ اللَّهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٦٠﴾
ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ
فِي اللَّيْلِ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٦١﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ
اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِ هُوَ
الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٦٢﴾
أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتُصْبِحُ الْأَرْضُ
مُخْضَرَّةً ۗ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿٦٣﴾ لَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا
فِي الْأَرْضِ ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٦٤﴾

56 — O gün mülk Allah'ındır. Allah onların aralarında hükmeder. İman eden ve salih amel işleyenler nimet cennetlerindedirler.

57 — O kâfir olanlara ve ayetlerimizi yalanlayanlara da rezil edici bir azap vardır!

58 — Allah yolunda hicret edip sonra öldürülen veya ölenlere gelince, Allah onları en güzel rızıkla besleyecektir. Kesinlikle Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır.

59 — Andolsun Allah onları memnun olacakları bir yere gönderecektir. Muhakkak ki Allah bilendir, halimdir.

60 — İşte bu böyledir! Kim kendisine uygulanan cezanın misliyle ceza verirse, sonra da kendisine tekrar saldırılırsa elbette Allah ona yardım eder. Allah kesinlikle affeden, bağışlayandır.

61 — İşte bu böyledir! Zira Allah geceyi gündüzün içine, gündüzü de gecenin içine sokar. Kuşkusuz ki Allah işiten, görendir.

62 — İşte bu böyledir! Zira Allah hakkın ta kendisidir. O'ndan başka yalvardıkları ise bâtıldır. Kuşkusuz ki Allah yüce ve büyüktür.

63 — Görmez misin Allah gökten bir su indirdi. Yeryüzü onunla yemyeşil kesildi. Kuşkusuz ki Allah lâtif (lütûfkâr) ve habîrdir.

64 — Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Allah (her şeyden) müstağni ve hamde lâyık olandır.

(56) *«O gün mülk Allah'ındır. Allah...»*

Bu Ayetin Tefsiri

*«O gün»*den maksat, Kıyamet'in koptuğu, Kıyamet alâmetlerinin belirdiği, kısır günün azabı geldiği veya onların şüphelerinin zail olduğu gün demektir. Mülk sadece Allah'ındır. O günde hiç kimse mülkte tasarruf edemez. Herhangi bir durumda, dünyadakinin tersine ne hakikaten, ne mecazen, ne sureten ne de mânen tasarruf hakkı hiç kimseye verilmemiştir. Zira dünyada bazı kimseler sûri olarak tasarruf ederler.

«Onların arasında hükmedecektir» emri hem müslümanlara hem de kâfirlere racidir. Çünkü ikisinin bahsi de daha öne geçmiştir. Fakat kâfirlerin daha önce zikredilmesi bu zamirin onlara mahsus olma mânâsını ve imajını da verebilir. Sanki *«O iki grup o gün ne yapacaktır. Onların başına ne gelecektir?»* diye sor diyor Cenab-ı Hak. Allah onların aralarında, kimisine ceza kimisine mükâfat vermek suretiyle hükmedecektir.

*«İmanlarında şek ve şüphe olmayan müminler»*e gelince, onlar nimet cennetlerindedirler. Yani cennetlerdedirler ve nimet içine gömülüdürler.

(57) *«O kâfir olanlara ve...»*

Bu Ayetin Tefsiri

*«Yalanlanmakta olan ayetler»*den maksat, Allah'ın vahy yoluyla gönderdiği ayetlerdir.

Bazı müfessirlere göre *«Burada deliller kastedilmektedir»*. Veya hem inen ayetler ve hem de diğer afaki delilleri kapsayan bir mânâ kastedilmiş olabilir.

«Onlar için rezil edici bir azap vardır». Bu *«rezil edici»* vasfı tekid için getirilmiştir. Zaten her azap rezil edicidir.

(58) *«Allah yolunda hicret edip, sonra...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Allah yolunda hicret etmek» cihada çıkmak demektir. *«Güzel rızık»*tan maksat şehitlere berzah âleminde verilen rızıktır. Zira İbn Ebi Hatim ve İbn Merduveyh, Selmani Farisi'den şöyle rivayet ederler:

«Allah'ın Rasûlü'nü dinledim. Şöyle buyurdu: *«Kim hudud beklerken, nöbetteyken ölürse ona haşroluncaya kadar rızık verilir ve o, fitnecilerin fitnelerinden de emin olur». İsterseniz şu ayeti okuyunuz. «Allah yolunda hicret edip sonra öldürülen veya ölenleri hiç şüphesiz Allah güzel bir rızıkla rızıklandırır. Şüphesiz Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır.»*

Veya ayetteki *«rızık»*tan maksat, cennetin nimetleri ve sonu gelmeyen rızıklarıdır. Fakat sadece cihada çıkan insanlar için olmayıp, bütün müminler için olduğundan özellik ortadan kalkar. Bazıları *«Bu rızıktan maksat, müslümanları şereflendirmektir»* derler. Çünkü Cenab-ı Hak vaadine muhalefet etmez. Bu hususta

vaadi vardır. Kelbi *«Bu rızıktan maksat ganimettir»* demiştir. Esamm'a göre *«Bu rızıktan maksat ilim ve anlayıştır.»*

Ayetin zahiri, cihada çıkan bir kimsenin ister düşman silahıyla, isterse eceliyle ölsün, rütbe bakımından eşit olduğuna delâlet eder. Zikrediliyor ki Osman bin Maz'un ve Ebu Seleme bin Abdul-Esed vefat ettikleri zaman bazı kimseler *«Muhacirlerden öldürülenler eceliyle ölenlerden daha üstündür»* dediler ve bundan ötürü bu ayet indi, onların eşit olduklarını ilân etti.

Mücahid; *«Mekke'den çıkıp da Medine'ye hicret eden bazı grupların arkasından müşrikler yetişti ve onlarla savaşarak onları öldürdüler. Bu ayet onun için nazil olmuştur»* diyor. Bu görüşe göre, *«Allah yolundaki hicret»*ten maksat cihada gitmek değildir.

«Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır», çünkü Cenab-ı Hak onlara rızık veriyor. Onun verdiği rızka hiç kimsenin gücü yetmez. Rızık verenler de Allah'ın kendilerine vermiş olduğu rızıktan verdikleri için, yine bu rızkı Allah vermiş olmaktadır.

Bazıları *«Bu ayet delâlet eder ki Allah'tan başkasına da rızık veren denilebilir»* demişlerdir.

(59) *«Andolsun Allah onları memnun...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin metnindeki *«Mudhalen»* kelimesi ismi mekândır. Bununla cennet kastedilmiştir. Süddi, *«Cennetin özel dereceleri ki o muhacirlere mahsustur, onlar kastediliyor»* demiştir. Bazıları *«Beyaz durden yapılmış çadır kastediliyor ki orada ne herhangi bir kopukluk ve ne de herhangi bir kirlilik bahis konusu değildir»* demişlerdir. Ayet metnindeki *«Mudhalen»* kelimesinin mimli masdar olması da mümkündür. Her iki ihtimale göre de onlar cenne-

te girdikleri zaman hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir beşerin kalbine gelmeyen nimetlerle karşılaşırlar.

(60) *«İşte bu böyledir. Kim...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cinayete maruz kalan kişinin durumuna da *«ikab»* denilmiştir. Oysa ikab, bir cinayete karşılık verilen cezanın adıdır. Halbuki mazlum herhangi bir cinayet işlemiyor, ancak yapılan cinayete karşılık veriyor. Müşakelet (uygunluk) için veya başlangıç cezanın sebebi olduğundan dolayı mecazen ona ikab denilmiştir.

Caniden öcünü aldıktan sonra cani tarafından yeniden hücuma maruz kalırsa kesinlikle Allah ona yardım eder. İntikam almak hususunda nefsinin isteklerine tâbi olmayan ve Allah'ın yardımına mazhar olan kimse için Cenab-ı Hak çokça affedici ve çokça mağfiret edicidir. Bu ayette af ve mağfiret etmeye teşvik vardır. Cenab-ı Hak kudret-i kâmil ve şânı yüce olmakla beraber affediyor, mağfiret ediyor. Öyleyse Allah'ın kulları da af ve mağfiret hususunda daha evlâdırlar.

Ayrıca bu ayet Cenab-ı Hakk'ın cezayı tatbik etmeye kâdir olduğuna dikkati çekmektedir. Dahhak, bu ayetin Medenî, (yani hicretten sonra) geldiği ve kısas ile icraat konusunu getirdiğini söylüyor. İmam Şafii kısasta mümaselete riayet etmenin farz olduğuna bu ayetle istidlal ediyor. Hanefiler nezdinde kısas ancak kılıçla olur. Nitekim hadiste böyle geçmektedir. Kılıçtan maksat da silahtır. *«Kim ki boğdurursa boğdurulur, kim ki yakarsa yakılır»* şeklindeki hadis sahih değildir. Eğer sahih ise siyasete hamledilmiştir deriz. Mutlak bir şekilde aynıyla ceza tatbik etmenin meşru olmadığının bilinmesi uygundur. Çünkü kişi birisine *«ey zina yapan»* dediği için ceza görür. Hatta bazıları der ki, kişi birisine

«ey zinacı» dediğinde o da *«hayır, ben değil sen zina edicisin»* dese o ikinci kişi de ceza görür.

(61) *«İşte bu böyledir. Zira Allah...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başındaki *«zalike»* kelimesi yardım etmeye işarettir. Yani Cenab-ı Hak, zulme uğramış bir insana, caniden, zalimden intikamını aldıktan sonra tekraren saldırıya uğrarsa yardım edeceğini vaadetmiştir. Çünkü Cenab-ı Hak adildir. Onun kudretinin alâmetlerinden birisi de hem geceyi hem de gündüzü yaratmasıdır. Onlarda tasarruf yapmaktadır. Madem ki geceyi, gündüzü o yaratmıştır, onlarda tasarruf eden de O'dur. Gece ve gündüz cereyan edenleri de o bilir. Ve bu hususiaki kudreti sonsuzdur. O halde *«yardım edeceğim»* vaadinde kâdirdir ve yardımda hulf yoktur. O yardımla beraber dünyada gece ve gündüzü birbirine sokup takip ettirmesi de ayrı bir nimettir ve bu nimeti de vermektedir. *«Gecenin gündüze sokulması»* güneşin batışından ötürü gündüzün ziyası yerine gecenin karanlığının yer alması demektir. *«Gündüzün geceye sokulması»* ise aynı güneşin doğuşundan ötürü o güneş yerine gündüzün ziyasının geçmesi demektir. Veya Allah geceden gündüze, gündüzden de geceye bazı saatleri katmak suretiyle onları birbirine sokmuş olmaktadır.

(62) *«İşte bu böyledir! Zira Allah hakkın...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin başındaki *«zalike»* kelimesi Cenab-ı Hakk'ın sonsuz kuvvet ve kudrete sahip olduğuna işarettir. Yani bu vasf Cenab-ı Hakk'a hakkın ta kendisi olduğundan verilmiştir. Zatından dolayı vacip olan, mevcud olduğundan dolayı verilmiştir. Çünkü onun hakkında zeval, tağyir memnudur. Öyleyse o verdiği vaadi de yap-

tığı tehdidi de, yerine getirecek demektir. Veya kendisine yapılan ibadet, hakkın ta kendisidir. Kendisinden başkasına yapılan ibadet ise bâtılın ta kendisidir.

Ayetin metninde geçmekte olan *«el-Aliyy»* kelimesi, kahredici demektir. *«El-Kebir»* ise sonsuz kudrete sahip olan anlamındadır. Yani insanlara ve diğer varlıklara zarar vermeye de yarar vermeye de hep kâdirdir ve kudretinde sonsuzdur.

(63) *«Görmez misin Allah...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet Cenab-ı Hakk'ın sonsuz kudretine dair başka delilleri sergilemektedir. Daha önceki delillerden sonra yüksekten (yani buluttan) yağmur indirdiğini söylemesi sonsuz kudretine delildir. O su ile yeryüzünün yemyeşil kesilmesi sonsuz kudretine delildir. Göklerde ve yerde olanları en ince teferruatına kadar bilmesi ayrı bir delildir. Her şeyden müstağni olması ayrı bir delildir.

Ayetin metnindeki *«sema»* yüce cihet demektir. Yani bulut demek olur. Çünkü bulut bize göre yücededir.

«Ma» ile maksat yağmur veya yağmur suyudur. Cenab-ı Hak *«gökten su indirdi»* demek suretiyle mazi fiilini, *«yer yemyeşil kesilir»* sözüyle de muzari sigasını kullanmıştır. Yağmurun, inen suyun etkisinin uzun bir zaman devam edeceğine işaret etmektedir. Yoksa hemen tesir edip geçer demek değildir.

Ferra'ya göre *«Görmedin mi»* istifhamı haber mânâsındadır. Meselâ sen *«Bil ki Cenab-ı Hak şunu işler de şöyle olur»* dersin. Bu, inşaî bir cümle değildir, ihbarî bir cümledir.

Sibeveyh; *«Bu ayeti Halil'den sordum. O, «Bu vaciptir ve uyarıdır, sanki sen işitmez misin? dedi»* der.

«Lâtif» kelimesi insanların yararlarını onlara şefkatle yetiştiren zat demektir. İşte buluttan su indirmek, yeryüzünün sudan ötürü yemyeşil kesilmesi bu kabildendir.

*«Habir»*in mânâsı işlerin en incelerini dahi bilir şeklindedir. Bu ince noktalardan birisi de kulların maslahatlarının takdiridir. İbn Abbas ayeti *«Kullarının rızkı hususunda Allah lâtiftir. Onların kalbindeki ümitsizlik hususunda da Cenab-ı Hak habirdir»* şeklinde yorumlamıştır.

Mukatil, *«Bitkileri yerden çıkarmak hususunda lâtif, onu nasıl yarattığını bilmek hususunda da habirdir»* demiştir.

(64) *«Göklerde ve yerde olan...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani bütün bunlar Cenab-ı Hakk'a itaat ederler. O'nun tasarrufundan kurtulamazlar ve O bütün bunlardan müstağnidir. Hamdedenlerin hamdine ihtiyacı yoktur. Çünkü o, zatından dolayı kâmildir. Zatından dolayı kâmil olan başka şeylerden müstağnidir. Fakat o, canlıları yarattı. Öyleyse yağmur ve bitkileri yaratmasında da bir hikmet gerekiyor. İşte bu eşyaları hayat sahiplerine rahmet olarak, onlara bir nimet olarak yarattı. Yoksa kendisi bunlara muhtaç değildir. Böyle olduktan sonra onun nimetleri gaye ve garazlardan hâlîdir. Yani o nimetleri kendisine ait olan bir hedef için yaratmamıştır. Onun için o hamdedilmeye müstehaktır. Öyleyse bütün hamdlerin ona yapılması gerekir. Onun için Cenab-ı Hak bu ayetin sonunda *«Kesinlikle Allah Ganiy ve Hamid'in ta kendisidir»* buyurmuştur.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي الْاَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجْرِيْ
فِي الْبَحْرِ بِاَمْرِهٖ ۭ وَيُمْسِكُ السَّمَاۗءَ اَنْ تَقَعَ عَلَي الْاَرْضِ
اِلَّا بِاِذْنِهٖ ۭ اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ﴿٦٥﴾ وَهُوَ الَّذِيْٓ اَحْيَاكُمْ
ثُمَّ يُمِيْتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيْكُمْ ۭ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَكَفُوْرٌ ﴿٦٦﴾ لِكُلِّ اُمَّةٍ
جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوْهُ فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِي الْاَمْرِ وَادْعُ اِلٰى
رَبِّكَ ۭ اِنَّكَ لَعَلٰي هُدًى مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٦٧﴾ وَاِنْ جٰدَلُوْكَ فَقُلِ
اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿٦٨﴾ اَللّٰهُ يَحْكُمُ
بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيْمَا كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ ﴿٦٩﴾
اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاۗءِ وَالْاَرْضِ ۭ اِنَّ ذٰلِكَ فِيْ كِتٰبٍ ۭ
اِنَّ ذٰلِكَ عَلَي اللّٰهِ يَسِيْرٌ ﴿٧٠﴾ وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَمْ
يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطٰنًا وَّمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهٖ عِلْمٌ ۭ وَمَا لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ
نَّصِيْرٍ ﴿٧١﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنٰتٍ تَعْرِفُ فِيْ وُجُوْهِ
الَّذِيْنَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ ۭ يَكَادُوْنَ يَسْطُوْنَ بِالَّذِيْنَ يَتْلُوْنَ
عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَا ۭ قُلْ اَفَاُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِّنْ ذٰلِكُمُ ۭ اَلنَّارُ ۭ
وَعَدَهَا اللّٰهُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۭ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿٧٢﴾

65 — Görmez misin ki Allah yerde ne varsa hepsini ve gemileri size müsahhar kılmıştır? Gemi denizde O'nun emriyle seyreder. Yerin üstüne düşmemesi için göğü O tutar. Meğer ki (Kıyamet'te) O'nun izniyle düşmüş olsun. Allah insanlar hakkında pek esirgeyici ve bağışlayıcıdır.

66 — O (Allah) ki sizi diriltti. Sonra sizi öldürür ve sonra yine sizi diriltir. Doğrusu insan çok nankördür.

67 — Biz her ümmet için bir mensek (ibadet şekli) kıldık. Onlar bu tarz üzere ibadet etmektedirler. Öyleyse dinde seninle çekişmesinler. Sen Rabbine çağır. Kuşkusuz ki sen dosdoğru bir yol üzerindesin.

68 — Savet seninle mücadeleye girişirlerse, (onlara): «Allah işlediklerinizi daha iyi bilir» de!

69 — Allah Kıyamet Günü, aranızda ihtilaf ettiğiniz konular hakkında hükmedecektir.

70 — Bilmiyor musun ki, Allah gökte ve yerde ne varsa hepsini bilir. Çünkü her şey Kitap'ta (Levh-i Mahfuz'da) vardır. Bu Allah'a kolaydır.

71 — Onlar, Allah'tan başka şeylere tapıyorlar ki Allah onlar hakkında bir delil indirmemiştir, kendilerinin de bu hususta bir ilimleri bulunmamaktadır. Zalimlerin yardımcısı yoktur!

72 — Ayetlerimiz onlara açık okunduğu zaman, kâfirlerin yüzündeki isteksizliği anlarsın. Onlar ayetlerimizi okuyanlara neredeyse saldıracak gibi oluyorlar. Onlara de ki: «Size bundan daha fena bir şeyi haber vereyim mi? İşte o ateştir. Allah onu kâfirlere vaadetmiştir. O ne kötü bir akibettir!»

(65) *«Görmez misin ki Allah yerde ne varsa...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yerde bulunanların, insanlar için musahhar kılınmasının mânâsı, insanlara onları çeşitli şekilde işleme imkânını vermesi ve onları insanların yararları için hazırlamasıdır. Meselâ taştan daha katı, demirden daha şiddetli ve ateşten daha korkunç bir şey yoktur ve onları insanlara musahhar kılmıştır. Hayvanları da insanlara musahhar kılmıştır. Yemek, binmek ve yüklemek suretiyle onlardan yararlanırlar. Gemiyi de insanlara musahhar kılmıştır. Yani su, rüzgâr, petrol, kömür, enerji gibi geminin yürümesine yardım eden elementlerin hepsini o yaratmıştır. Gök yeryüzüne düşmesin diye onu da tutmaktadır. Yani insanların hayaline göre gök meleklerin yeridir. Melekler de hesapsız bir şekilde olduklarına göre, göğe ağırlık yapmaları ve göğün düşmesi gerekiyor. Fakat buna rağmen düşmüyor. Demek ki onu tutan bir kuvvet vardır. O kuvvet sahibi göklerin bir dengede durmalarını yaratmıştır ve onlar o denge sayesinde durmaktadırlar. Bazı müfessirler *«Cenab-ı Hak onu düşmekten tutmuştur demek, onu ihata edici bir şekilde yaratması, ne ağır ne de hafif kılması demektir»* demişlerdir.

(66) *«O (Allah) ki sizi diriltti...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani bu emirleri size musahhar kılan, sizi dirilten, sizi öldüren O'dur. Bu ayetler şu hakikatleri ifade etmektedirler: Yerde bulunan eşyaların tamamı Allah tarafından yaratıldığı gibi hepsinin sahibi de Allah'tır. İnsanlar da dahil canlı ve cansız bütün mahlûkatı Allah yaratmış ve onları bırakmış değildir. Aynı zamanda bütün mahlûklar onun mülküdür. İnceliklerine kadar onları o yönetmekte, idare etmektedir. En basitinden en karışığına kadar bütün varlıklar ve olayların var olmalarını ve devam etmelerini o hazırlamıştır. Böylece herşeyin kendisine muhtaç olduğu, fakat kendisinin hiçbir şeye muhtaç olmadığı gerçeği ortaya çıkmış oluyor. Bundan dolayı da gerçek övgüye lâyık bulunan O'dur.

Cenab-ı Allah, betahsis insanlara karada ve denizde sağladığı imkânlar dolayısıyla onlara olan engin şefkat ve merhametini hatırlattıktan sonra en büyük lûtfu olan hayata, sonra insanın ölüm ile birlikte en büyük korkuyu duyduğu yokluğa mahkûm edilmeyip yeniden kavuşturulacağı ikinci hayata işaret buyurmaktadır. Bütün bu ikramlar karşısında bile Allah'a saygısızlık gösteren insan artık nankör olarak belirtilmektedir.

(67) *«Biz her ümmet için...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak geçmiş ve halen yeryüzünde bulunan ümmetlerin her birisine bir şeriat, bir ilâhi sistem vermiştir. Cenab-ı Hak burada her belli bir ümmet için belli bir şeriat tayin etmiştir. O, tayin edilen sistemi bırakarak başka bir sisteme ne mustakillen ne de ortaklaşa gidemezler. Hz. Musa'dan Hz. İsa'ya gelinceye kadar varolan ümmetlerin sistemi Tevrat'taki hükümlerdir. Onlar sadece onunla amel ederler, başka hükümlerle amel etmezler. Hz. İsa'dan Hz. Muhammed'e kadar insanlar İncil'in hükümleriyle amel ederlerdi, başkasıyla değil. Rasûl-ü Ekrem'in peygamber olarak gönderilmesinden bu yana olan ümmete gelince, işte bu ümmet-

ten sonra Kıyamet'e kadar gelen ümmet, tek ümmettir. Onların sistemleri de ancak Kur'an'da olanlardır.

«Seninle emr hususunda münazaa (münakaşa) etmesinler», yani din emri konusunda münakaşa etmesinler. Zira Ümmet-i Muhammed'in bir parçası bulunduğu her birisine bir sistem tayin edilmiştir. O ümmetlerin hiç birisi tayin edilen sistemini aşamaz. Ve onların bu sistemleri, Hz. Peygamber'e itaat etmelerini, dinin emirlerinde onunla münazara etmelerini gerektirir. Onlar *«Bizim şeriatımız ecdadımız için tayin edilendir»* diyemezler. Çünkü o, geçmişlerin şeriatıdır. Bu kimseler ise müstakil bir ümmettir. Onların şeriatı Kur'an'da beyan edilendir.

«Mensek» kelimesini *«şeriat»*la tefsir etmek düşüncesi, Ata'nın İbn Abbas'tan yaptığı bir rivayettir. El-Kaffan da bu rivayeti tercih etmiştir. İmam Fahreddin Razi *«Bu rivayet ayetin ruhuna en yakın olandır»* demiştir. Bazıları *«Mensek mastar mimidir, ibadet demektir»* derken bir grup *«ismi zamandır, yani ibadet edildiği zamandır»* demişlerdir. Bazıları da *«ismi mekândır, yani ibadet edilen yer»* demektir diyor.

«Seninle münazaa etmesin» fiilinin zamiri müşriklere racidir. Münazaa edilen emir ismi *«kesme emirleri»*dir. Zira rivayete göre ayetin sebebi nüzulu Huzaa Kabilesi'nden olan Budey bin Verka, Bişr bin Süfyan ve Yezid bin Huneys'in müminlere *«Size ne oluyor ki kendi öldürdüğünüzden yiyorsunuz da Allah'ın öldürdüğünden yemiyorsunuz»* demeleridir. Yani kendinizin kestiğinden yiyorsunuz da eceliyle öleni yemiyorsunuz şeklindeki sorulardır. Hulâsa Cenab-ı Hak, peygamberine *«Sakın bu keşişe itiraz edenlere iltifat etme. Çünkü hayvan kesmek eski ümmetlerden beri devam eden eski bir şeriattır. Sadece senin ümmetinin özelliği değildir ve bunda da zerre kadar şek ve şüphe yoktur»* şeklinde bir hatırlatmada bulunmaktadır.

«Rabbine çağır», yani bu mücadele edenleri Rabbine çağır veya bütün insanları Rabbine ibadet etmeye çağır. Burada münazaacılar da *«bütün insanlar»*ın içine girmiş oluyorlar.

(68-69) *«Şayet seninle mücadeleye...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Yani hak ortaya çıktıktan, delil kâim olduktan sonra din hususunda yine de seninle mücadele ederlerse tehdid yoluyla onlara de ki: Allah sizin yaptıklarınızı biliyor. Yani Cenab-ı Hak bu mücadelenizi kapsayan bâtıl fiillerinizi biliyor ve sizi ondan ötürü de cezalandıracaktır. Eğer bu ayette *«siz kendi yolunuza biz kendi yolumuza»*, *«sizin dininiz sizin, bizim dinimiz bizim»* şeklinde bir muvadaa var ise (ki Ebu Hayyan kesin olarak muvadaa vardır diyor) bu ayet *«savaşınız»* ayetiyle neshedilmiştir.

«Allah aranızda hükmedecektir» cümlesi Hz. Peygamber'e bir tesellidir. Bu ikinci hitap hem müminlere hem de kâfirleredir. Ancak kâfirlere mahsus olan birinci hitap gibi değildir.

(70) *«Bilmiyor musun ki Allah gökte ve...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin başındaki istifham takrir içindir. Yani *«Biliyorsun»* demektir. Ayette yer alan *«Yerler ve göklerdekini bilmek»* ifadesi ile Allah için hiçbir şeyin gizli olmadığı kastedilmektedir. Kâfirlerin sözleri ve yaptıkları da bu sözün kapsamına girmektedir. Ayetin metnindeki *«zalike»* kelimesi göklerde ve yerlerde bulunanlara racidir. *«Bunlar bir kitaptadır»*, yani Levh-i Mahfuz'dadır. Nitekim bu tefsir İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

Ancak Ebu Müslim bu görüşü kabul etmeyerek, ifadeyi şöyle yorumluyor: *«Kitaptan maksat hıfz ve zapt etmektir. Yani bunlar*

Allah katında mahfuz ve mazbuddurlar.» Fakat cumhur, Ebu Müslim'in hilâfına, ayeti İbn Abbas gibi yorumlamaktadır. Bu ayet de Rasûlullah için bir tesellidir. Bu ayetteki «*zalike*» kelimesi Cenab-ı Hakk'ın ilmine, yer ile gökte bulunanları ihata etmesine ve Levh-i Mahfuz'da bunların yazılmasına ve aralarında hükmedilmesine işaret ediyor. Yani böyle yapmak Allah'a kolaydır. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın ilim ve kudreti zatının muktezasıdır. Öyle ise O'na hiçbir şey gizli kalmadığı gibi herhangi bir şeyin yapılması da zor gelmez.

SEM'İ VE AKLİ DELİLLER DURUMU

(71-72) «*Onlar Allah'tan başka şeylere...*»

Bu Ayetlerin Tefsiri

İlk ayetin metninde geçmekte olan «*sultanen*» kelimesi hüccet, delil mânâsını ifade eder. Cenab-ı Hak o ibadetlerin caiz olduğuna dair bir delil indirmedi. Nesnelere ibadet ederler, Allah'ın ibadetini aşarak onlara taparlar. Haklarında bir ilimleri, aklî bir delilleri de olmayan şeylere taparlar. Yani Allah'ın ibadetini aşarak ne sem'î ne de aklî bir delille ibadetleri caiz olduğu sabit olmamış putlara taparlar. Bu ayetin zahirinden sem'î delilin mutlak bir şekilde yakîni ifade ettiği ve aklî delilden önce geldiği anlaşılmaktadır. Mutezile ve Eş'ariler'in mezhebine göre sem'î delil mutlak olarak yakîn ifade etmez. Yani bazı yerlerde eder, bazı yerlerde de etmez. Çünkü bu sem'î delil birtakım emirler üzerinde durur da onların bir kısmı zannidir. Öyleyse sem'î delil de zannı ifade eder. Zira fark aslından fazla olmaz. Hakikat şudur ki aklî değil de sem'î meselelerde sem'î (yani naklî) delil yakını ifade eder. Tabii bu da ancak ihtimallerin yokluğuna delâlet eden mütevatir veya müşahede edilmekte olan karineler sebebiyle olabilir.

«Zalimler için yardımcı yok»; yani zulümlerinden ötürü kendilerine dünyada yardım edecek, mezheblerini tervic edecek (kabul edecek) gayelerini takrir edecek, onun muhalifini defedecek bir yardımcı yoktur. Ahiret'te de onlardan azabı defedecek bir yardımcıları yoktur. Onlara hakiki inançlara açıkça delâlet eden ayetlerimiz okunduğu zaman kâfir olanların yüzünde bunu inkâr etme alâmetlerini görürsün. Ayetin metnindeki *«el-Münker»* kelimesi eğer masdar mimi ise *«inkâr»* demektir. Kâfirlerin yüzünde münkeri görürsün demek, inkârın alâmetini görürsün anlamındadır. Veya yüzleri buruştuğu için çirkinleştiklerini görürsün.

Ayetin metninde yer alan *«Yestune»* fiili *«saldırırlar, tecavüz ederler»* mânâsını ifade eder. Yani nerede ise bu kâfirler kendilerine Allah'ın ayetlerini okuyacak kimselere saldıracak bir hâle gelirler. Taklit yoluyla ecdadlarından aldıkları bâtıl inançlar için çok öfkelendiklerinden böyle bir duruma gelirler. Bu da onların cehaletinin ne derece korkunç olduğunun belirtisidir.

Ayetin metninde geçmekte olan *«yunebbiukum»* fiili *«size hitap ediyorum»* veya *«dinler misiniz, size haber veriyorum. Sizin içinde bulunduğunuzdan ve öfkelendiğinizden daha şerlisini haber veriyorum»* demektir. O da ateştir. Yani sizin için ateş vardır!

يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوا لَهُ ۚ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ
مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ ۖ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ
الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ۚ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ ﴿٧٣﴾
مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ ۖ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٧٤﴾
اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ ۚ إِنَّ
اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٧٥﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۗ وَإِلَى
اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٧٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا
وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٧٧﴾
وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ ۚ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ
فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ ۚ مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ ۚ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ
مِنْ قَبْلُ وَفِي هَٰذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا
شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ ۚ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ
وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ ۖ هُوَ مَوْلَاكُمْ ۖ فَنِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٧٨﴾

سُورَةُ الْمُؤْمِنُونَ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ مِائَةٌ وَثِنْتَا عَشْرَةَ آيَةً

73 — Ey insanlar! Size bir misal getirildi. Onu dinleyin: O Allah'tan başka ibadet ettiklerinizin hepsi biraraya toplansalar bir sineği bile yaratamazlar. Eğer sinek onlardan bir şey koparsa, onu o sinekten alamazlar. İsteyen de istenilen de acizdir.

74 — O kâfirler Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Allah kavîdir, galiptir.

75 — Allah meleklerden ve insanlardan rasuller seçer. Allah işitir ve bilir.

76 — Allah onların önlerinde ve arkalarında olanı bilir. İşler hep O'na döner.

77 — Ey iman edenler, rükû edin, secde edin. Rabbinize ibadet edin ve hayrı işleyin ki felah bulasınız.

78 — (Ey iman edenler!) Allah için hakkıyla cihad edin. O sizi mümtaz kıldı ve size dinde güçlük kılmadı. O, atanız İbrahim'in dinidir. Ondan önce de, bu zamanda da sizi «müslüman» diye adlandıran O'dur. Ki Rasûl sizin üzerinize ve siz de tüm insanlar üzerine şahid olasınız. Namazı ikame edin, zekâtı verin ve Allah'a (O'nun dinine) yapışın. O sizin mevlânızdır. O ne güzel mevlâ, o ne güzel yardımcıdır!

(73-74) *«Ey insanlar! Size bir misal...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Mesel» kelimesi garip hal, garip olan bir kıssa, çok yüksek olan bir hakikat demektir ki bu hakikat memleketlerde dolaşan, asırlar boyunca anılan bir meseldir. Allah burada mazi tabirini kullanıyor. Çünkü o mesel kesin hakikat ifade eder. Meseli ibret alacak şekilde dinleyin veyahut da o mesel için söyleyeceğimi dinleyin. O da Allah'tan başka çağırdıklarınızın, bir sineği dahi yaratamayacak şekildeki acizlikleridir. Hepsi de bir sineği yaratmak için biraraya gelse yine de buna muvaffak olamazlar. Ayetin başındaki hitap bütün muhataplaradır.

«Allah'tan başka çağırdığınız» tabirindeki hitap ise sadece kâfirleredir.

Bu ayet onları Allah'a şirk koştukları için son derece cahil saymaktadır. Bütün mümkinatı oluşturmaya kadir olan Cenab-ı Hakk'ı bırakıp dirilerin en küçüğünü, en zelilini bile yaratmaya kudreti olmayan ve hepsi biraraya gelse yine de bu işi becereme-yen birtakım bâtıl mabudlara tapmaktadırlar.

Bu ayet putlar hakkında nazil olmuştur. Bu puta tapanlar (İbn Abbas'tan gelen rivayete göre) putlarını zaferan denilen koku ile sıvar, başlarına bal sürer ve kapıları üzerlerine kapatırlar-

dı. Pencerelerden sinekler girer, o balları yerlerdi. Bazıları da çeşitli kokuları putlarına sürerler, sinekler de o kokuları giderirdi şeklinde rivayet ediyorlar. Ancak hüküm burada bütün mabudları kapsamaktadır. Ayetteki *«Talib»* ile kastedilen, Süddi ve Dahhak'a göre Allah'tan başkasına tapan kimsedir. Matlub ise o bâtıl mabudlardır. O tapanın talib olmasının mânâsı, o mabudlardan niyazda bulunması, onları çağırması, onların yarar ve zarar verebilecekleri inancını taşımasıdır. Yarar için onları aramasıdır. Putların bâtıl mabudlara matlub olması da zaten ortadadır. Bazı müfessirler *«Talibden maksat sinektir, o putlardan kaçırmak istediğini arıyor. Matlubdan maksat da bâtıl mabudlardır»* diyorlar. Yani onlar da o kokular ve ballar kendilerinden kaçırılsın diye sinekler tarafından aranırlardı.

İbn Merduveyh, İbn Cerir ve İbn'ul-Munzir'in, İbn Abbas'tan rivayet ettiklerine göre talipten maksat putlar, matlubdan maksat da sinektir.

«Onlar Allah'ı hakkıyla takdir etmediler» sözünden maksat, Allah'ın taziminin hakkını yerine getirmek suretiyle Allah'ı tazim etmediler demektir. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın gerçek mânâdaki tazimi, Allah kendisini ne ile sıfatlandırmışsa onunla sıfatlandırmak, nasıl emretmişse o şekilde ona ibadet etmektir. Putperestler ise bunu yapmadılar. Çünkü onlar Allah'tan başka ibadete elverişli olmayanlara taptılar ve böylece Cenab-ı Hakk'ın vasfını iptal ettiler.

Ahfeş, *«Bu ayetin mânâsı, onlar Allah'ı marifetin hakkıyla tanımadılar demektir»* dedi. Çünkü Cenab-ı Hakk'ı marifetin hakkıyla tanımak onu tasdik etmek ve o kendisini ne ile sıfatlandırmışsa o sıfatlarla onu sıfatlandırmaktır. Müşrikler ise bu şekilde ona inanmamışlardır. Çünkü ona ortak koşmaktadırlar ve ondan başkasına tapmaktadırlar. Bazıları da *«Marifetin hakkından maksat, Cenab-ı Hakk'ı künhüyle tanımamışlardır demektir»* demiş-

lerdir. Rasûl-ü Ekrem'in«*Sen münezzehsin. Seni marifetinin hakkıyla tanımadık*» sözüyle de bu kastedilmektedir.

Ayetin zahirine bakılırsa bu hüküm geneldir. Sadece o zamanki muhataplara mahsus değildir. Hem Sıddık-ı Ekber'in «*İdrakin derkinden aciz kalmak da idraktir*» sözü, Hz. Ali'nin de bu sözü tamamlayıcı mahiyette «*Allah'ın zatının sırrını araştırmak da şirk koşmaktır*» sözü geneldir. Hatta Gazali ve İmam'ul-Haremeyn, sufiler, felsefeciler; «*Cenab-ı Hakk'ı künhüyle tanımak mümkün değildir*» demişlerdir. Aristo'nun da aynı kanaatte olduğu rivayet edilmektedir. Nasıl ki göz, güneşin cürmüne baktığında karanlığa giriyor, göze bir bulanıklık geliyor, güneşin tamamını göremiyorsa, akıl da Allah'ın zatının künhünü irade ettiğinde hayret ve dehşete düşer, o künhü idrak etmekten menedilir.

73 ve 74. ayetler genel olarak şunları ifade ediyorlar: Cahiliyye devrinin putperestleri taptıkları putların bir sinekten dahi aciz olduğunu ifade etmektedirler bu ayetlerde. Gerçekten sinek çok zayıf bir varlık olmakla beraber yine de bir canlıdır, bir iş yapmaya gücü vardır. İşte ayet bir sineğe karşı dahi kendisini savunamayan, cansız putlara dua ve ibadet edip onlardan yardım bekleyen cahiliye devrinin putperestlerinin bu davranışlarındaki saçmalığı çok güzel bir misal ile ortaya koymakta sinekler putlar aciz olduğu gibi o aciz putları Allah'a ortak koşup onlara dua eden, onlardan birşeyler bekleyenlerin de aciz oldukları neticesine varmaktadır.

(75) «*Allah meleklerden ve insanlardan...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Melek olan «*Elçiler*» Allah ile beşerden olan peygamberler arasında vahy getirmek suretiyle elçilik yaparlar. Beşerden seçilen elciler ise insanları Allah'ın birliğine davet eden ve yine in-

sanlardan olan peygamberlerdir. Onlar Allah'tan geleni insanlara aktarmaktadırlar. Allah kimi peygamberliğe lâyık görürse veya kim peygamberliğe lâyık ise onu daha iyi bilir. Meleklerden olan elçiler beşerden olan elçilerden önce zikredildiler. Çünkü meleklerden olan elçiler Allah ile beşerin elçileri arasında ayrıcalık yaparlar. Bazı haberlerde bu ayetin Velid bin Muğire'nin *«Bizim aramızda Muhammed'e mi vahy indi?»* demesi üzerine indiği belirtilmiştir. Bu ayette müşriklerin *«Melekler Allah'ın kızlarıdır»* şeklindeki bâtıl sözlerinin reddi bahis konusudur. Allah bütün söylenen sözleri dinlemektedir. Peygamberlerin sözleri de bunlara dahildir. Görülen her şeyi de görmektedir. Peygamberlerin gönderilmiş oldukları kitlelerin ahvalini de görmektedir.

Bazı müfessirler, *«Buradaki kulak ve gözden maksat, Allah'ın bütün eşyayı bilmesinden kinayedir»* demişlerdir.

(76) *«Allah onların önlerinde ve...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet 75. ayetin bir nevi tefsiri ve açıklamasıdır. Belki bu ayet tahsisten sonra bir talim de ifade eder. Çünkü, Cenab-ı Hak dinlenenlerin hepsini dinliyor, görülenlerin hepsini görüyor denildikten sonra *«Onların önünde olanı da arkalarında olanı da görür»* tarzında genelleme yapılmıştır. *«Onların»* zamiri bütün mükelleflere racidir. Yani Cenab-ı Hak mükelleflerin geçmiş ve gelecek zamanlarını bilmektedir. Hasan Basri ayeti *«Onların amellerinin başlangıcını da sonucunu da bilmektedir»* şeklinde yorumlamıştır. Ali bin İsa'dan gelen rivayete göre zamir melek ve insanlardan seçilen peygamberlere racidir. Ayetin mânâsı söyledir: Allah, peygamberlerin yaradılışından önceki durumları da, peygamberlerin yaradılışından sonra olacakları da bilir. Bütün emirler Allah'a döner, başkasına değil.

Bu ayet şirkin temelini yıkıyor. Yani ne kimse ortaklaşa ne de müstakil olarak neticelere sahip değildir. Emirler ona dönemez. Çünkü Cenab-ı Hak tüm işlerin bizzat sahibidir. Kimi peygamber seçtiği kimi seçmediği hususunda sorulmaz.

(77) *«Ey iman edenler rükû edin...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Ey iman edenler rükû ve secde edin» demek namaz kılın demektir. Namazın bir parçası olan rükû ve secdeyi, Allah namaz kılmak yerine kullanmıştır. Çünkü namazın en büyük rüknü rükû ile secdedir. Yani ikisinin birleşmesi böyledir. Fakat bu birisi diğerinden üstündür (meselâ secde rükûdan üstündür) kaidesine ters düşmemektedir.

Bazılarına göre ayetin mânâsı kendinizi Allah'a karşı zelil gösterin ve onun azameti önünde secdeye kapanın demektir. Bazıları da *«Rükû edin emrinden maksat, namazdaki rükû ve secdeyi yapın demektir»* demişlerdir. Çünkü müslümanlar İslâm'ın başlangıcında rükû yapıyor secde yapmıyorlardı. Bazen rükûsuz secde yaparlardı. Cenab-ı Hak ikisinin de yapılmasını böyle emretmiş olmaktadır. Bu, El-Bahr sahibi tarafından rivayet edilmektedir. Fakat Alusî bu hususta güvenilir bir rivayetin olmadığını naklet-mektedir. El Mevahib sahibi burada tevakkuf etmiş, Ferra ise bunu senetsiz olarak zikretmiştir.

*«Rabbinize ibadet edin»*den maksat, farzları eda edin, yerine getirin, demektir. *«Hayrı işleyin»* sözü ise tahsisten sonra umumileştirmektir. Çünkü hayra namaz, oruç ve diğer ibadetlerin hepsi de dahildir. Veya *«Hayrı işleyin»*den maksat nafile ibadetleri yapın

demektir. İbn Abbas'tan gelen rivayete göre *«Sıla-i rahim yapın. Mekârimi ahlâka yapışın»* demektir.

«Umulur ki felah bulursunuz», yani bunu yaptıktan sonra kesinlikle felah bulursunuz. Yani siz felahı umduğunuz ve onu kesin olarak bize verilecektir kanaatini taşımadığınız ve amellerinize mutlak olarak güvenmediğiniz halde bu ibadetleri yapın. Bu ayet İmam Ahmed, İmam Şafii, İbn'ul-Mubarek ve İshak'ın nezdinde secde ayetidir. Çünkü burada secde emri vardır.

Et-Tayyibi İmam Şafii'yi destekleyerek şöyle demiştir: *«Rükû burada namazdan kinayedir. Çünkü rükû sadece namazda olur. Secdeye gelince, o özelleşmediği için kaidenin genelleşmesi için hakikate hamledilmiştir. Ayrıca herhangi bir mâni olmadıktan sonra ayetin hakikatinden mecaza gitmek caiz değildir.»*

(78) *«(Ey iman edenler!) Allah için hakkıyla...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Allah için cihad edin»; yani Allah yolunda cihad edin veya sadece O'nun için cihad edin. Ragıb'ın dediğine göre cihad, bir müslümanın var kuvvetiyle düşmana karşı gelmesi ve hakkı müdafaa etmesidir. Genel olarak cihadın üç kısmı vardır:

a) Kâfirler gibi zahir düşmanla yapılan cihad,

b) Şeytanla yapılan cihad,

c) Nefisle yapılan cihad.

Nefisle yapılan cihad, zahir düşmana karşı yapılan cihaddan daha büyüktür. Nitekim bunu Beyhaki ve diğer muhaddislerin Cabir'den rivayet ettikleri şu hadis de iş'ar etmektedir.

Allah'ın Rasûlü'nün yanına gazi bir kavim geldi. Onları gören Hz. Peygamber: *«En küçük cihaddan en büyük cihada dönüş yaptınız. Hoşgeldiniz»* dedi. Bunun üzerine Rasûlullah'a; *«En büyük cihad neymiş ya Rasûlullah?»* diye soruldu. Rasûlullah şöyle buyurdu: *«Kulun hevasına, nefsinin isteklerine karşı cihad etmesidir.»*

Fakat bu hadisin senedinde zaaf vardır. Bu tür hadiste bu zaaf affedilir bir zaaftır. Dahhak'a göre burada cihattan maksat kâfirlerle yapılan cihattır ki kâfirler İslâm'a gelinceye kadar bu cihad devam eder. Bu iktiza eder ki bu ayet Medine Dönemi'nde (yani Hicret'ten sonra) nazil olmuş olsun. Çünkü cihad ancak hicretten sonra emredilmiştir.

Abdullah bin Mübarek *«Burada heva-i nefis ve nefse karşı olan cihad kastedilmektedir»* der. Fakat en uygunu cihadın bütün çeşitlerinin kastedildiğini söylemektir. Bu, hakikat ile mecazı bir araya getirmek de değildir. Hasan Basri'den rivayet edilen de buna işarettir. Hasan Basri bu ayeti okuduktan sonra şöyle demiştir: *«Kişi Allah yolunda cihad eder. Halbuki kılıçla hiç kimseye vuramamıştır.»*

Bu cihad bid'atçılara ve fasıklara karşı yapılan cihadı da kapsamaktadır. Çünkü onlar da hakikat noktai nazarında düşmandırlar. Onları bid'at ve fasıklıktan menetmek suretiyle bu cihad yapılmış olur.

«Ona yaraşacak şekilde cihad edin» demekten maksat, Cenab-ı Hakk'a yaraşacak şekilde cihad edin demektir. Zira zamir Cenab-ı Hakk'a racidir Ayet en mükemel bir şekilde cihadın yapılmasına delâlet eder. Yani cihad halisen Allah için olacak, cihad eden herhangi bir kınayıcının kınamasından korkmayacaktır ve bu muhkem bir ayettir.

Mücahid ve Kelbi gibi bu ayet, *«Güzünüz yettiği nisbette Allah'tan sakının ayetiyle neshedilmiştir»* diyenler şunu kastediyorlar: Allah'a itaat edilsin ve ona karşı hiçbir zaman isyan gösterilmesin. (Fakat bu yorumda tereddüt vardır).

Ayetin metnindeki *«ictebakum»* fiili *«sizi seçti, sizden başkasını seçmedi»* mânâsını ifade eder. İşte bu cümle muste'nife bir cümledir. Cihad emrinin nedenini teşkil eder. Niçin cihad edeceksiniz? Çünkü Cenab-ı Hak sizi bu iş için seçmiştir. Çünkü muhtar ancak hizmetini yerine getirebilecek bir kimseyi seçer. Büyük bir zat kimi kendisine yaklaştırırsa o kimseye düşmanları püskürtmek gerekir. Nefisle mücadele etmek Allah'ın razı olmadığını terketmek suretiyle olur. Dinde sizin üzerinizde bir darlık, zorluk kılmamıştır. Yani dinin tüm emirlerinde kolaylıklar vardır ve yapılması mümkün olmayan hiçbir dinî emir yoktur. Cihad da buna dahildir. Cihad da yapılır. Bu ayet cihada mani olarak hiçbir şey olmadığına işaret etmektedir. Hulâsa Cenab-ı Hak bu ayette müslümanlara cihadı emretmekte ve cihadı terketmek hususunda herhangi bir mazeretlerinin de olmadığını söylemektedir. Zira cihadı gerektiren sebeplerin oluştuğu yerde mâni kalkar. Mümkündür ki bu ayet Cenab-ı Hakk'ın emrettiği bazı şeylerin terkinde ruhsat vardır hükmüne işaret etsin. Yani insana zor geldiği yerlerde bunu terkedebilir. Çünkü Hz. Peygamber *«Size bir şeyi emrettiğim zaman gücünüz yettiği kadar onu yapın»* diyor. Cenab-ı Hak da *«Haddinde harac yoktur»*, yani zorluk yoktur demek suretiyle bu ruhsatı vermektedir.

Beyzavi muhassisi Şihab'a göre Cenab-ı Hakk'ın zatına yaraşacak şekildeki cihad, zahirde zor olduğundan dolayı Cenab-ı Hak bu emrin arkasından bu ruhsatı getirmiştir. Böylece müslümanlara, Allah'ın şanına her noktada yakışır şekilde bir cihad değil de müslümanların gücü yettiği şekilde bir cihad farz kılınmıştır.

Celaleddin Suyuti *«Bu ayet, meşakkat kolaylıkları celbeder kaidesinin temelini teşkil eder»* diyor.

Bu ayetin metnindeki *«millete ebikum İbrahim»* terimi çeşitli şekilde yorumlanmıştır. Bazı kimseler *«Bu, mukadder bir fiilin mef'ulüdür»* der. Yani sizin dininizi atanız İbrahim'in dininin genişliği gibi genişlettik, benim dinden maksadım atanız İbrahim'in dinidir. Veya Ebu'l-Beka'nın dediği gibi *«Burada ihbar vardır»*, yani atanız İbrahim'in dinine tabi olun, ona yapışın. Ferra ayeti, *«Atanız İbrahim'in milleti gibi»* şeklinde yorumlamıştır. Milletten maksat ya usûl ve furuu kapsayan mânâ veyahut da sadece usûle mahsus olan demektir.

Hz. İbrahim'in ümmete *«Ata»* kılması, Rasûl-ü Ekrem'in atası olmaktan ileri gelmektedir. Çünkü Rasûl-ü Ekrem de ümmetinin atası gibidir. Onun atası ümmetin atası olur. Zira Rasûl-ü Ekrem ümmetin ebedî hayatının kurtuluşuna sebeptir. Ahiret'te var olmalarının yegâne sebebidir. Veya Arapların çoğu Hz. İbrahim'in zürriyetinden geldiği için Arap olmayan ümmet de Hz. İbrahim'in evladı gibi sayılmıştır.

«O daha önce, —yani size Kur'an inmezden önce— size müslüman ismini vermişti». Bu zamir İbn Abbas'ın, Mücahid, Dahhak, Katade ve Süfyan'ın rivayetlerine göre Allah'a racidir. Yani Kur'an inmezden önce size müslüman ismini veren Cenab-ı Hakk'tır. Zamirin Allah'a raci olması *«Bunda da»* tabiriyle takviye edilmektedir. Yani Kur'an'da da size bu ismi vermiştir. Kur'an'da İbrahim'e bu ismi Allah vermiştir.

Ubeyy'in kıraatında *«ve»* yerine *«Allah»* kelimesi vardır. İbn Zeyd ve Hasan Basri'den gelen rivayete göre zamir İbrahim'e racidir. Çünkü Ebu Hayyan'ın da dediği gibi *«İbrahim»* kelimesi zamire daha yakındır. Hz. İbrahim müslümanlara müslüman ismini şu duasında vermektedir: *«Ey Rabbimiz! İkimizi sana teslim ol-*

muş müslümanlar kıl. Ve soyumuzdan da sana teslim olmuş müslüman bir ümmet kıl...» (Bakara Suresi, ayet 128)

Hz. İbrahim'in bu sözü Ümmet-i Muhammed'e müslüman denilmesinin nedenidir. Çünkü çoğu Hz. İbrahim'in zürriyetine dahildir. Böylece Hz. İbrahim mecazen onlara bu ismi vermiş oluyor. Bu tevile binaen ayette hakikat ile mecaz biraraya gelmiş oluyor. Hakikat ile mecazın biraraya gelmesinin meşhurun hilafına olduğu da bilinmelidir.

Ebu'l-Beka bu yoruma binaen *«Hz. İbrahim'in onlara bu ismi vermesinin beyanı burada vardır»* der. Çünkü Kur'an, Hz. İbrahim'in sözünü nakletmektedir.

«Bu ayet, müslüman isminin sadece bu ümmete mahsus olduğuna delildir» diyenin sözü pek kuvvetli değildir. Çünkü bu ümmetten önce Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in ümmeti de aynı ismi almışlardır.

«Peygamber Kıyamet Günü'nde sizin üzerinizde şahit olacaktır». Yani size Allah'ın emrini tebliğ ettiğine dair şahitlik yapacaktır. Cenab-ı Hakk'ın bu sözü delâlet eder ki Rasûl-ü Ekrem'in *«İsmet»* sıfatına dayanarak kendisi için yaptığı şehadet kabul olunur. Umulur ki Kıyamet Günü'nde bu, sadece Rasûlullah'ın özelliği olsun. Aksi takdirde dünyada masum bir insan kendisi için bir şey iddia ederse, iki şahit getirmesi gerekir. Nitekim at meselesi ve Huzeyme'nin şehadeti buna delâlet eder. Her masumun Kıyamet Günü'nde kendisi için yaptığı şehadet kabul olunursa bu ümmetin diğer ümmetler hakkındaki şehadetine ihtiyaç kalmaz. Zira diğer ümmetlerin peygamberleri onların aleyhinde şahitlik yaptığında onlar peygamberlerin şehadetini inkâr ederler. Ve bunun üzerine diğer peygamberler Ümmet-i Muhammed'i şahit olarak gösterirler. Nitekim *«Siz de insanlar üzerinde şahit olasınız»* cümlesi bunu ifade ediyor. Hadise göre bütün ümmetler, peygamberleriyle bera-

ber haşre getirilirler. Peygamberlere *«Siz bu ümmetlere vahyi tebliğ ettiniz mi?»* denir. Peygamberler, *«Evet! Biz onlara vahyi tebliğ ettik»* derler. O ümmetler de: *«Hayır! Bize tebliğ etmemişlerdir»* diye inkâra kalkışırlar. Bunun üzerine huzura Ümmet-i Muhammed getirilir. Onlar peygamberlerin o ümmetlere vahyi tebliğ ettiklerine dair şahitlik ederler. Diğer ümmetler Ümmet-i Muhammed'e: *«Siz nereden biliyorsunuz?»* diye sorarlar. Onlar da *«Biz Cenab-ı Hakk'ın sadık olan peygamberinin dili üzerinde konuşmakta olan kitabında vermiş olduğu haberden onu anladık»* diyeceklerdir.

«Peygamber sizin üzerinize şahit olacaktır», yani itaat edenin itaatına, isyan edenin de isyanına dair şahitlik yapacaktır. Peygamberin bunu bilmesi Cenab-ı Hakk'ın bildirmesiyle olur ki Allah bu vakitte beliren birtakım alâmetleri koyar ve Rasûl-ü Ekrem'e o alâmetlerin şahitlik etmesini caiz kılar.

Bazılarına göre *«Aleykum»* kelimesindeki *«alâ»*, lâm mânâsını ifade eder. Ayetin mânâsı *«Peygamber sizin için şahitlik edecektir»* şeklinde olur. Peygamber'in onlara şehadet etmesi onların diğer ümmetlerin aleyhinde şahitlik yaptıkları zaman onları tezkiye etmesi demektir. Fakat, bu uzak bir tefsirdir.

Şehab el-Haffacî'ye göre Alâ'nın talil (yani neden) mânâsını ifade etmesi uzaktır. Herhangi bir mâni yoktur. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın veya Hz. İbrahim'in, Ümmet-i Muhammed'e müslüman ismini vermesi onların İslâm ve adaletine hükmetmesi demektir. Bu da Rasûlullah'ın onlar için şehadetinin kabul sebebidir.

«Namazı kılın, zekâtı verin», yani Cenab-ı Hak sizi bu tür fazilet ve şerefle tahsis ettiği için taatlerin çeşitleriyle ona mânen yaklaşınız. Namaz ve zekât, diğer taatlerin hepsinden üstün oldukları için Cenab-ı Hak betahsis onları burada zikretmiştir.

«Allah'a sarılın»; yani O'na tüm işlerinizde güvenin. *«O sizin*

mevlânızdır» sözü de sizin yardımcınızdır ve emirlerinizi tedvir edendir demektir.

«Ne güzel yardımcıdır o!». Çünkü yardım etmekte O'nun bir benzeri yoktur. O'nu gerçekten yardımcı tutan kimse zayi olmaz. Bu cümle işaret eder ki kemâl sıfatının son noktası Allah'a güvenmektir. Ubudiyet makamının tahakkuku buna dahildir. İşte bu isim vermekten de, seçmekten de öte bir sıfattır.

MÜMİNUN SURESİ

Sure : 23

Bu sure İbn Merduveyh'in İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre Mekkî'dir. Yani hicretten önce nazil olmuştur. El-Bahr'da *«Bu surenin Mekki olduğunda ihtilâf yoktur»* denilmektedir. Fakat İtkan'da belirtildiğine göre, 64'den 77. ayete kadar olan bölüm Medenî'dir.

Zekât Medine Dönemi'nde farz olduğuna göre bu surede zekâtın zikredilmesi, surenin Mekkî olduğu konusunda kuşkular uyandırmaktadır. Fakat cevap olarak derler ki: Zekâttan bahseden ayet onun farziyetine delâlet eder. Zaten zekât Mekke'de de farzdı. Medine'de zekâtın farz olan kısmı, nisab bölümüdür. Bu sure Ed-Dani'nin Kitab-ul-Aded'inde, Tabersi'nin Mecma'ul-Beyan'ında yer aldığı gibi Kûfeliler'in sayımına göre 118, diğer sayımlara göre ise 117 ayettir.

Rasûl-ü Ekrem bu sureyi övmüştür. Ahmed, Tirmizi, Nesei, Hakim ve El-Muhtare'sinde Ziya, Hz. Ömer'den şöyle rivayet etmektedirler: «Rasûlullah'ın üzerine vahy indiği zaman o, mübarek yüzünün yanında kovandaki arıların sesi gibi bir ses işitiyordu. Bir gün onun üzerine vahy indi. Biz bir saat onu bekledik. Vahy tamam olduktan sonra yüzünü kıbleye çevirdi. İki elini kaldırdı: *«Ey Allahım! Bizi artır, eksiltme. Bize ikram et. Bizi rezil etme. Bize ver, bizi mahrum kılma. Bizi seç. Bizi seçilmeyenler kılma. Bizden razı ol ve bizi razı et»* dedi. Bunları söyledikten sonra: *«Benim üzerime on ayet inmiştir. Kim onların gereklerini yapar ve*

onları tatbik ederse cennete nail olacaktır» buyurdu. Sonra bu sureyi 10. ayete kadar okudu.

Bu sure 1840 kelime, 4802 harftir. Surenin başında *«Müminler felaha ulaşmıştır»* ve sonunda da kötülerin cezaya çarptırılacağı anlatıldığından dolayı müşrikler için bu son bir ihtar idi. Aynı zamanda bu sure İslâm'ın geleceğinin parlak olduğunu da müjdeliyor. Bundan dolayı sure adını *«Muhakkak ki müminler felaha kavuştular»* mânâsındaki 1. ayetten almaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُوْنَ ۙ﴿۱﴾ الَّذِيْنَ هُمْ فِيْ صَلَاتِهِمْ خٰشِعُوْنَ ۙ
﴿۲﴾ وَالَّذِيْنَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُوْنَ ۙ﴿۳﴾ وَالَّذِيْنَ هُمْ لِلزَّكٰوةِ
فٰعِلُوْنَ ۙ﴿۴﴾ وَالَّذِيْنَ هُمْ لِفُرُوْجِهِمْ حٰفِظُوْنَ ۙ﴿۵﴾ اِلَّا عَلٰٓى
اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُوْمِيْنَ ۚ﴿۶﴾
فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَآءَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْعٰدُوْنَ ۚ﴿۷﴾ وَالَّذِيْنَ
هُمْ لِاَمٰنٰتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رٰعُوْنَ ۙ﴿۸﴾ وَالَّذِيْنَ هُمْ عَلٰى
صَلَوٰتِهِمْ يُحَافِظُوْنَ ۘ﴿۹﴾ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْوٰرِثُوْنَ ۙ﴿۱۰﴾ الَّذِيْنَ
يَرِثُوْنَ الْفِرْدَوْسَ ؕ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۱۱﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا
الْاِنْسَانَ مِنْ سُلٰلَةٍ مِّنْ طِيْنٍ ۚ﴿۱۲﴾ ثُمَّ جَعَلْنٰهُ نُطْفَةً فِيْ قَرَارٍ
مَّكِيْنٍ ۖ﴿۱۳﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ
مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظٰمًا فَكَسَوْنَا الْعِظٰمَ لَحْمًا ۗ ثُمَّ
اَنْشَاْنٰهُ خَلْقًا اٰخَرَ ؕ فَتَبٰرَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخٰلِقِيْنَ ؕ﴿۱۴﴾ ثُمَّ
اِنَّكُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ لَمَيِّتُوْنَ ؕ﴿۱۵﴾ ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ تُبْعَثُوْنَ ﴿۱۶﴾
وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَآئِقَ ۖ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غٰفِلِيْنَ ﴿۱۷﴾

MEÂL

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1 — Müminler felaha ermişlerdir.

2 — Onlar namazlarında huşu içindedirler.

3 — Onlar boş şeylerden yüz çevirirler.

4 — Onlar zekâtlarını verirler.

5 — Onlar iffetlerini korurlar.

6 — Ancak eşleri ve cariyeleri müstesna. Çünkü (onlar ile) kınanmazlar.

7 — Kim bundan başkasını ararsa, işte onlar haddi aşanlardır.

8 — Onlar emanetlerine ve sözlerine riayet ederler.

9 — Onlar namazlarını muhafaza ederler.

10 — Onlar varislerdir.

11 — Orada ebedi kalmak üzere Firdevs'i miras olarak elde ederler.

12 — Andolsun biz insanı bir balçık özünden yarattık.

13 — Sonra onu, sağlam bir karargâha (döl yatağına) bir nutfe olarak koyduk.

14 — Sonra o nutfeyi, kan pıhtısına çevirdik. O kan pıhtısını da bir çiğnemlik et yaptık. Sonra bir çiğnemlik eti de kemiklere çevirdik ve kemiklere et giydirdik. Sonra onu bambaşka bir yaratılışta yaptık. Yaratanların en güzeli olan Allah ne mübarek ve yücedir!

15 — Sonra siz bunun ardından vefat edeceksiniz.

16 — Kesinlikle Kıyamet Günü tekrar diriltilirsiniz.

17 — Andolsun ki biz üstünüzde yedi yol (tabaka) yarattık. Biz yarattığımızdan habersiz değiliz.

(1) *«Müminler felaha...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Felah, hedefi elde etmek, maksada varmak demektir. Ebu'l-Beka *«Bu tâbir hayırlı işlerde kullanılır»* diyor. İflah ise felahın içine girmek demektir. Müminlerden maksat, tevhid, peygamberlik, haşr gibi dinin zaruri kısımları diye bilinen şeyleri tasdik veya bu köklerden doğup meydana gelen dalları tatbik edenlerdir.

(2) *«Onlar namazlarında huşu...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet ve bu ayete atfedilen diğer ayetler müminlerin özelliklerini anlatan sıfatlardır. Zemahşeri'ye göre *«salat»* kelimesinin müminler zamirine izafesi işaret eder ki müminler namazdan istifade ederler. Yoksa kendisi için namaz kılınan Cenab-ı Hakk'ın namazdan istifade etmesi söz konusu değildir. Huşu, korku ve azaların sükunu ile Allah'a karşı tezellül göstermektir. Bunun için İbn Cerir'in İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre İbn Abbas huşu kelimesini *«Onlar korkarlar. Sakindirler»* tarzında tefsir etmiştir. Mücahid, *«Huşudan maksat gözü haramdan sakınmak ve kanadı Allah'a karşı indirmektir»* der. Müslim bin Yesar ve Katade *«Başı eğmek»*, Hz. Ali *«Namazın içinde sağa-sola bakmayı terketmek»*, Dahhak ise, *«Sağ eli sol el üzerine koymak»* anlamını vermişlerdir.

Ebu Derda'dan gelen rivayete göre *«makamı tazim etmek, sözü ihlaslı kullanmak ve tam bir yakîne sahip olmak, nimeti tamamen derlemek»* demektir.

Huşuya aynı zamanda elbiseyle oynamayı terketmek de dahildir. Çünkü elbise ile veya elbisenin bir yeriyle oynamak huşuya ters düşmektedir. Tirmizi, Nevadir'ul-Usul'de, zayıf bir senedle Ebu Hureyre'den şu hadisi rivayet etmiştir.

«Rasûlullah namazda sakalıyla oynayan bir kişi gördüğünde: *«Eğer bu kişinin kalbi korksaydı azaları da korkardı»* buyurmuştur.»

Hakim Tirmizi, Asım bin Muhammed yoluyla Esma binti Ebi Bekir'den, o da Hz. Aişe'nin validesi Ümmü Numan'dan şöyle rivayet ediyor: *«Ben namazı kılarken sağa sola sallanıyordum. Beni kocam Ebu Bekir gördü ve beni şiddetle azarladı. Neredeyse namazı terkedip kaçacaktım»*. Sonra dedi ki: Ben Rasûlullah'tan dinledim. O, *«Herhangi biriniz namaza girdiğinde onun azaları sükûnete kavuşsun. Yahudilerin sağa-sola eğilmesi gibi eğilmesin. Çünkü azaların namaz içinde sükûna kavuşması namazın tamamındandır»* diyordu.

Cenab-ı Hak bu ayette *«Fisalatihim»* tabirini *«Haşiun»* kelimesinden önce getirmiştir. Çünkü namaz bahsi imana yakın olsun diye daha önce iman bahsi geçmişti. Çünkü iman ile namaz kardeştirler. Nitekim iman, *«Allah sizin imanınızı zayi edecek değildir»* ayetinde olduğu gibi bazen namaz mânâsında kullanılmıştır. Bazıları *«Zarfın takdimi hasrı ifade etmektedir»* demişlerdir. Yani müminler o kimselerdir ki namazlarının tamamında huşu içindedirler.

İbn Ebi Şeybe, İmam Ahmet ve Hakim, Huzeyfe'den şunları rivayet ediyorlar: *«Dininizde ilk kaybedeceğiniz, namaz içindeki*

huşûdur. Ve dininizde en son kaybedeceğiniz de namazdır. Ondan sonra İslâm'ın birbirine geçirilmiş düğümleri teker teker çözülecektir.»

(3) *«Onlar boş şeylerden yüz...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Lağv, önemsenmeyen sözler ve fiiller demektir. İbn Abbas onu *«bâtıl»*la tefsir etmiştir. Bazıları *«Lağv, düşüncesiz, fikirsiz ortaya atılan kelâm demektir»* dediler. Bu tür konuşmalar öten kuşların sesi olan *«leğa»* yerine geçmektedir. Her çirkin konuşmaya *«lağv»* denilir. Müslümanlar bütün vakitlerinde lağvdan yüz çevirirler, ona önem vermezler. Çünkü lağv içindeki pislik, onların yüz çevirmesini gerektirmektedir.

(4) *«Onlar zekâtlarını verirler...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Zahire bakılırsa burada *«zekât»*tan maksat, masdârî mânâdır. Yani tezkiye, temizlenme demektir. Çünkü musallilerin fiili temizlenmeye taallûk eder. Eğer zekâttan mal zekâtı kastedilirse, o zekât müminlerin işlediği değildir. O vakit bir muzaf takdir edilir. Yani o kimseler zekâtın edasını işliyorlar.

Bazı müdekkikler *«Namazla beraber getirilmesi, buradaki zekâtın malî ibadet olan zekât olduğunu destekler»* diyorlar. Üstad Mustafa el-Merağı *«Zekâtı eda etmek suretiyle nefislerini temiz yaparlar»* diyor. Yani nefislerinin temizlenmesi için farz olan zekâtı fakir ve miskine verirler. Nitekim Cenab-ı Hak başka bir

ayette *«Nefsi tezkiye eden felâha kavuşmuştur. Kim tezekkiyi kabul ederse o felâhı bulmuştur»* buyurmaktadır.

Kurtubi bu ayetler üzerine şunları söylemektedir:

«Dahhak'a göre lağv şirk, Hasan Basri'ye göre ise bütün günahlar demektir. Hasan Basri'nin bu görüşü diğer yorumları kapsayan bir görüştür. Nitekim Malik bin Enes ve Muhammed bin El-Munkedir'den bu şekilde rivayet edilmiştir.

Ayetin sonundaki *«Failun»* kelimesi *«eda ederler»* demektir. *«Failun»* kelimesi, Arap lisanında pekçok defa *«eda etmek»* mânâsında kullanılmıştır. Meselâ Araplar'ın en fasihlerinden biri olan Umeyye bin Ebi Salt bir şiirinde *«Onlar şiddetli senede yemek yedirenlerdir. Onlar zekâtları eda edenlerdir»* diyor. Burada o da *«el-failun»* kelimesini *«eda ederler»* mânâsında kullanmıştır. Bu ayet fesahat ve belâgatın en yüce mertebesindedir.

Şair Ebu Salt'ın şiirini delil olarak gösterdik. Fakat bazıları *«Bu şiir fasih değildir. Çünkü Ebu Salt burada zekât kelimesini çoğul olarak kullanmıştır. Mastarın çoğulu olmaz. Çünkü mastarda müfred, tesniye ve cem'i eşittir»* demiştir. Cevap olarak şöyle denilmiştir: *«Mastarlar Arapça'da çoğul olarak kullanılmışlardır. Meselâ zunun, ulum, hulum kelimelerinin hepsi mastardır ve çoğul olarak kullanılmışlardır. Zira mastarın kapsadığı mânâlar çeşitli ise de, onu çoğul olarak kullanmak Arapların ekserisi tarafından caiz görülmüştür. Zekât da burada bağlandığı şeyler bakımından çeşitlidir. Çünkü para zekâtı vardır, hayvan zekâtı vardır. Bitki zekâtı vardır. Çoğul olarak, bunlar Ebu Salt'ın şiirinde kullanılmıştır.»*

(5-7) *«Onlar iffetlerini korurlar...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

İbn'ul-Arabî *«Bu on ayetin erkek ve kadınlar hakkında genel olması Kur'an'ın garibindendir»* diyor. Bunlar da Kur'an'ın diğer lâfızları, yani erkek ve kadınları muhtemel olan her lâfzın genel olması gibidir. Ancak bu ayetlerden beşincisi müstesnadır. Zira burada özellikle erkeklere hitap edilmiştir, kadınlara değil. Çünkü Cenab-ı Hak *«ancak eşlerine ve sahip oldukları cariyelerine karşı münasebetleri müstesnadır»* buyuruyor. Kadının ırzını koruması başka delillerden anlaşılıyor. Meselâ evli ve ırzını koruyan kadınlardan ve erkeklerden bahseden ayetler gibi. Bu tevile binaen herhangi bir kadın, elde ettiği kölesine kendisini teslim edemez. Burada alimlerin icmaı vardır. Çünkü kadın bu ayetin hükmüne dahil değildir. Fakat kadın bu azad edilmiş köleyle evlenebileceği gibi, bu kadın da onunla evlenebilir. Bu da cumhura göredir.

Ubeydullah bin Abdullah bin Utbe, Şa'bi ve Nehai'den, kadın o köleyi edindiği anda azad ederse onların nikâhlarının geçerli olacağı rivayet ediliyor.

Ebu Amr *«Bu görüş İslâm'ın diğer kentlerinde yaşayan fukahanın hiçbirisinin görüşü değildir. Çünkü o kadının onu mülk edinmesi aralarındaki nikâhtandır»* denilmiştir. Fakat bu boşanma değil sadece nikâhın feshi demektir. Eğer kadın onu mülk edindikten sonra azad etse de ancak dinî bir nikâh ile onunla evlenebilir. Velev ki ondan çekmekte olduğu iddet zarfında dahi olsa.

Sağ ellerin mülk edindiği ile cariyeler kastedilmektedir. Bu tahsis şundan ileri geliyor: Çünkü bütün alimlerin ittifakıyla edinmiş olduğu erkek köleyle kişi cinsi ilişki kuramaz. Kadınlar için *«ma»* tabiri kullanılmıştır. Oysa bu tabir akıllı olmayan varlıklar için kullanılır. Çünkü bu cariyeler de alışverişte diğer emtiaya benzerler. Bu ayet sadece erkekler içindir. Çünkü kadınlar için erkek köle edinmek ve kendini ona vermek icmaen caiz değildir.

«Ancak zevcelerine ve sahip oldukları cariyelerine karşı münasebetleri müstesnadır» cümlesinden maksat, bazı zamanlarda münasebetlerde helâl olanların cinsi demektir. Zira hayızlı olan bir kadın ve cariye ile cinsi ilişkide bulunmak haramdır. Cariyeyi başkasıyla evlendirmişse onunla cinsi ilişkide bulunması haramdır. Cariye hakkında zihar yemini etmişse keffaret yemini vermezden önce ona yaklaşmak haramdır. Cariye olarak elde ettiği iki kız kardeşi birarada yataklık edinmesi, cariye ile hala veya teyzesini birarada yataklık edinmesi haramdır.

«Kim bunun ötesini ararsa», yani bu geniş hududu aşarsa (ki bu da hür olan kadınlardan dört, cariyelerden de istediği kadardır) işte onlar mütecavizlerin (hududu aşmış olanların) ta kendileridir.

Ayette bazen *«men»* kelimesinin lâfzına, bazen de mânâsına riayet edilmiştir. Onun lâfzına gönderilen zamir müfred (tekil) getirilmiş, mânâsına gönderilen zamir cem'i (çoğul) gönderilmiştir. *«Onun ötesi»* tabirine zina, livata, hayvanlarla cinsi ilişkide bulunmak da dahildir. Çünkü bunların haram olduğunda ihtilaf yoktur. Muta nikâhının buna dahil olup olmadığında ihtilaf vardır. Şia'ya göre muta nikâhı caizdir. Fakat bu ayet ve ariye yoluyla verilen bir kadınla cinsi ilişki kurmanın haram olduğunu açıkça belirten ayetler Şia'nın aleyhindedir.

Abdurrezzak ve Ebu Davud, Kasım bin Muhammed'den şöyle rivayet ediyorlar. «Bu zattan muta nikâhı soruldu. *«Acaba Allah'ın kitabında bunu haram eden ayet var mıdır?»* denildi. O da bu ayeti okudu. O bu ayetin, mutanın haram olduğuna şu şekilde delâlet ettiğini ileri sürmüştür:

Muta nikâhı yoluyla kadınla birleşen bir insan ne hanımıyla ne de sağ eliyle mülk edindiğiyle birleşmiş olur. Bambaşka bir

kadınla birleşmiş olur ki bu ayette bu iki şeyden başkası haram kılınmıştır.»

Kasım bin Muhammed muta nikâhı ile alınan kadınla kurulan cinsi ilişkinin haram olduğunu şu şekilde takrir etmiştir: «Bu kadınla birleşen bir insan ne cariyesi ne de öz hanımı olan bir kimseyle birleşmiş oluyor. O zaman bu birleşmenin helâl olmaması lâzım gelir. Muta nikâhıyla edindiği kadının, cariyesi olmadığı ortadadır. Öz hanımı olmadığı da ortadadır. Çünkü Şia'nın da ehli sünnetin de ittifakıyla, muta nikâhıyla biraraya gelen eşler birbirlerine mirasçı olamazlar. Eğer kadın gerçek zevcesi olsaydı, aralarında miras tahakkuk ederdi. Çünkü Cenab-ı Hak «*Kadınlarınızın miras olarak bıraktığı malın yarısı sizindir. Eğer çocukları yoksa... Varsa dörtte biri sizindir*» diyor. Ve sizin de çocuklarınız olmadığı takdirde bıraktıklarınızın dörtte biri kadınlarınızındır. Olduğu takdirde sekizde biri onlarındır.»

Müslim ve Buhari'de zikredildiğine göre Hz. Peygamber muta nikâhını Hayber Günü'nde haram kılmıştır. Sahih-i Müslim'de «*Rasûl-ü Ekrem, fetih gününde muta nikâhını haram kıldı*» hükmü de vardır. İbn'ul-Hemmam bu iki rivayeti şu şekilde cemetmiştir: «*Muta nikâhı iki defa haram kılınmıştır. Bir defa Hayber'de, biri de fetih gününde.*»

Bu rivayetler muta nikâhının Hayber ve fetih günlerinden evvel helâl olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Bu ayetin Mekkî olduğu ittifakla sabit olmuştur. Eğer bu ayet Kasım bin Muhammed'in İbn'ul-Munzir, İbn Ebi Hatim ve Hakim'in Hz. Aişe'den naklettikleri gibi muta nikâhının haram olduğuna delâlet ederse, bu ayet nazil olduğu günden itibaren Mekke'de muta nikâhının da haram olması lâzım gelir. Bu ayetin Mekke'de nüzulü ise hem Hayber Günü'nden, hem de fetih gününden öncedir. Böylece muta nikâhı üç defa haram edilmiş olmaktadır.

Alusi *«Bu noktayı sadece ben buldum, benden önce bunu açıkça söyleyen hiç kimseyi görmedim»* diyor. Eğer biz bunu iltizam edersek başka bir şey daha kalmış oluyor. O da şudur: Muta nikâhının bu ayetten sonra helâl olduğunu bilen bir kimse için bu ayet tek başına mutanın helâl olduğuna tam delil olmamış demektir.

(8) *«Onlar emanetlerine ve sözlerine...»*

Bu Ayetin Tefsiri

*«Emaneti gözetenler»*den maksat, onu koruyan ve ıslah edenler demektir. Zira *«Raî»* kelimesinin esas mânâsı hayvanı ya gıda vermek suretiyle veya düşmanı kendisinden uzaklaştırarak korumak demektir. Mutlak koruma mânâsına da kullanılmıştır. *«Emanet»* kelimesi çoğuldur. Çoğul getirilmesinin nedeni, mastarların daha önce de söylediğimiz gibi çoğul olarak gelebilmesidir. *«Ahd»* kelimesinden maksat, yapılan bir sözleşmedir. Bu ahd, müfessirlerin çoğuna göre her emanet ve her sözleşmeyi kapsar. İşter bu emanet ve sözleşmeler Allah tarafından olsun, isterse insanlar tarafından yapılmış olsun. Şer'i teklifler, emanet bırakılan mallar, yeminler, nezirler, akdlar ve benzerleri gibi. Emanet kelimesi çoğul, fakat ahd kelimesi tekil getirilmiştir. Çünkü emanet değişik ve çeşitlidir.

Bazı kıraatlarda İbn Kesir ve İbn Amr'ın rivayetlerinde *«Emanet»* kelimesi müfred olarak da okunmuştur.

(9) *«Onlar namazlarını muhafaza...»*

Bu Ayetin Tefsiri

*«Namazlar»*dan maksat farz olanlardır. Nitekim İbn'ul-Mun zir, bunu İbn Salih'ten, Abd bin Humeyd de İkrime'den rivaye

etmişlerdir. «*Korurlar*», yani vakitlerinde, onları şartlarıyla eda ederler, rüku ve secdelerini ve diğer rükunlarını tamamlarlar. (Katade).

Bu on ayetin başlangıcı da sonu da namaz bahsiyle oldu. Bu da namazın durumuna, büyüklüğüne delâlet eder. Huşu başta getirildi. Çünkü huşûsuz bir namazın icma ile namazsızlık olduğu sabit olmuştur. «*Huşusuz bir namaz ruhsuz bir cesede benzer*» denilmiştir.

(10-11) «*Onlar varislerdir. Orada. .*»

Bu Ayetlerin Tefsiri

«*Varisler*»den maksat, bunu miras olarak elde etmeye hak kazanmış olanlardır. Yani bu niteliklere sahip olmayan müminler yerine bunlara sahip olan müminlerin mirasçı olmaları daha müstehaktır. Veya bunlar mallarının kıymetlilerini, zahireleri miras olarak elde edenlerden daha müstehaktırlar. Firdevs ile maksat cennetlerin âlâsıdır.

Bu ayetlerde belirtilen sıfatlara sahip olmayan bir kimse cennete girse de Firdevs'in varisi olamaz. Cennetin en üstünü olan Firdevs'i hak olarak elde edemez.

Onların cenneti miras olarak elde etmeleri, kâfirlerden olmamalarıdır. Çünkü kâfirler cennette olan makamları elden kaçırmışlardır. Zira Cenab-ı Hak «*Herkes için cennette de cehennemde de bir konak yaratmıştır.*»

Said bin Mansur, İbn Mace, İbn Cerir ve İbn'ul-Munzir, Ebu Hureyre'den şöyle rivayet ediyorlar:

«Allah'ın Rasûlü şöyle buyurdu: «*Sizden herhangi bir kimse*

yoktur ki onun için iki konak olmasın. Bir konak cennette, birisi de ateştedir. Öldüğünde ve ateşe girdiğinde cennet ehli onun cennetteki konağına mirasçı olur. İşte bu mânâyı «Onlar mirasçıların ta kendileridir» ayeti ifade ediyor.»

«Onlar orada ebediyyen çıkmamak üzere kalırlar», yani Firdevs'te daimidirler. Onlar orada ölmezler ve oradan çıkmazlar.

(12-14) *«Andolsun biz insanı...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Kurtubi, *«El-İnsandan maksat Hz. Adem'dir. Zira Katade ve başka müfessirler böyle demişlerdir»* der. Çünkü çamurdan çekilip yaratılan Adem'dir. *«Sonra onu kıldık»* zamiri ise Adem'in oğullarına racidir. Ademoğlu burada zikredilmemişse de işin şöhreti bunu gerektirir. Bu mânâ ancak zamir ona raci olursa elverişlidir.

Bazılarına göre *«Sulale»*den maksat Ademoğlu'dur. (Bu rivayet İbn Abbas ve başka müfessirlerden gelmiştir). *«Sulale»*, bu görüşe binaen suyun özü (yani meni) demektir. Sulale, bir şeyi başka bir şeyden yoğurmak, çalkalamak suretiyle çıkarmak mânâsına gelen *«sel»* kökünden gelir. Çamurdan tabiri *«Hz. Adem'in aslı çamurdur»* mânâsını ifade eder. Yani katıksız bir çamurdan demektir. Hz. Adem'in çocuğu ise çamur ve menidendir. El-Kelbi, *«Çamurun sulale isimli kısmı o çamurdur ki sıktığın zaman parmaklarının arasından akar. İşte o akıp çıkan kısma sulale denilmektedir»* demiştir.

«Sonra ona başka bir yaradılış verdik» cümlesindeki *«başka yaradılış»* hususunda tefsir alimleri ihtilaf etmişlerdir. İbn Abbas, Şa'bi, Ebu'l-Aliye, Dahhak ve İbn Zeyd, *«Bunun mânâsı ona ruhu üfürdük. Yani o çamur ve camid olduktan sonra ona ruhu verdik,*

demektir» demişlerdir. İbn Abbas'tan gelen diğer bir rivayette ise *«Onu dünyaya çıkardık»* anlamı verilmiştir. Sahih olanı şudur ki bu kelime hem bu mânâların dışında konuşmak, ibret, güzel çalışmak, ölünceye kadar aklen idrak edilmesi mümkün olanı tahsil etmek mânâlarını da kapsamaktadır.

«Yaratıcıların en güzeli olan Allah ne yücedir» cümlesi hakkında Hz. Ömer'den şu rivayet gelmiştir:

«Hz. Ömer ayetin başını *«başka bir yaradılış»* lâfzına kadar dinlediğinde, *«yaratıcıların en güzeli olan Allah'ın şanı yücedir»* dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *«Ayet böyle nazil olmuştur, ya Ömer»* dedi.

«Biz insanı bir sulaleden (bir çamurdan) yarattık» ayeti indiğinde ben *«Yaratıcıların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir»* mânâsını ifade eden *«Feteberakellahu Ahsen'ul-Halikiyn»* ibaresini okudum ve ayet bu şekilde indi». Rivayete göre bu sözü söyleyen Muaz İbn Cebel'dir. Başka bir rivayette ise bu zat Abdullah bin Ebi Salt'tır. Abdullah bin Ebi Salt, bu sebepten dolayı irtidad etmiş, dininden çıkmıştır. *«Ben Muhammed'in söylediklerini söylerim»* demiştir. Bunun üzerine onun hakkında *«Kendisine herhangi bir şey vahyedilmediği halde «Bana vahyedildi ve Allah'ın indirdiğinin benzerini ben de indireceğim» diyenden daha zalim kim vardır?»* ayeti nazil olmuştur. Fakat Abdullah bin Ebi Salt bilâhare yeniden İslâm'a girmiş ve müslüman olmuştur.

(15) *«Sonra da siz bunun ardından...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetteki *«zâlike»* kelimesi yaradılış ve hayata işarettir. Ondan sonra (yani yaradılıştan ve hayattan sonra) öleceksiniz.

(16) *«Kesinlikle Kıyamet Günü...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Sonra Kıyamet Günü'nde tekrar diriltileceksiniz», yani haşredileceksiniz. Kabirlerinizden hesap için çıkarılacaksınız. Sevap ve ikabın tatbiki için haşredileceksiniz.

(17) *«Andolsun ki biz üstünüzde...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ebu Ubeyde *«Yedi yoldan maksat yedi göktür»* diyor. *«Terâik»* kelimesi *«tarikat»*ın çoğuludur Tarihat ise metruka demektir. Yani birisi diğerine yapıştırılmış mânâsını ifade eder. Bu rivayet Halil, Ferra ve Zeccac'dan gelmiştir.

Bazılarına göre bu kelime *«yol»* mânâsına gelen tarikatın çoğuludur. Göklere *«yollar»* denilmiştir. Çünkü insanların maslahatları için iniş ve çıkışlarında melekler göklerden geçerler. Veya gökler yıldızların yollarıdır. Yani yörüngeler demektirler.

İbn Atiye *«Mümkündür ki bu kelime yayılmışlar mânâsında olsun. Bu söz göklerin kürre olduklarına ters düşmemektedir»* diyor. Bazıları, *«Göklere «yollar» denilmesinin sebebi, her göğün bir yol, bir heyet yani bir yörünge olmasındandır. Diğer bir heyete benzemezler»* şeklinde yorumlamışlardır.

«Biz yaratmaktan gafil olmadık» cümlesinden maksat, gökleri de kapsayan bütün mahlûkattır. Onların işini ihmal etmedik, bilâkis her birine hikmetin iktizasını verdik. Ayetteki *«El-Halk»* ile insan kastedilmiş olabilir. O zaman ayetin mânâsı, *«Bizim gökleri yaratmamız insanların yararları içindir. Biz insanların maslahatlarından gafil değiliz»* demek olur.

وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءًۢ بِقَدَرٍ فَاَسْكَنّٰهُ فِي الْاَرْضِ ۚ وَاِنَّا عَلٰى
ذَهَابٍۭ بِهٖ لَقٰدِرُوْنَ ۚ ﴿١٨﴾ فَاَنْشَاْنَا لَكُمْ بِهٖ جَنّٰتٍ مِّنْ نَّخِيْلٍ وَّاَعْنَابٍ ۙ لَّكُمْ
فِيْهَا فَوَاكِهُ كَثِيْرَةٌ وَّمِنْهَا تَاْكُلُوْنَ ۙ ﴿١٩﴾ وَشَجَرَةً تَخْرُجُ
مِنْ طُوْرِ سَيْنَآءَ تَنْۢبُتُ بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِّلْاٰكِلِيْنَ ﴿٢٠﴾ وَاِنَّ لَكُمْ
فِي الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً ۖ نُّسْقِيْكُمْ مِّمَّا فِيْ بُطُوْنِهَا وَلَكُمْ فِيْهَا
مَنَافِعُ كَثِيْرَةٌ وَّمِنْهَا تَاْكُلُوْنَ ۙ ﴿٢١﴾ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُوْنَ ۚ
﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوْحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَقَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ
مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ۭ اَفَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ الْمَلَؤُا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا
مِنْ قَوْمِهٖ مَا هٰذَآ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ ۙ يُرِيْدُ اَنْ يَّتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ ۭ وَلَوْ شَاۗءَ اللّٰهُ
لَاَنْزَلَ مَلٰۗىِٕكَةً ۚ مَّا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِيْٓ اٰبَاۗىِٕنَا الْاَوَّلِيْنَ ۚ ﴿٢٤﴾ اِنْ هُوَ
اِلَّا رَجُلٌۢ بِهٖ جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوْا بِهٖ حَتّٰى حِيْنٍ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبِّ
انْصُرْنِيْ بِمَا كَذَّبُوْنِ ﴿٢٦﴾ فَاَوْحَيْنَآ اِلَيْهِ اَنِ اصْنَعِ الْفُلْكَ
بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا فَاِذَا جَاۗءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّوْرُ ۙ فَاسْلُكْ فِيْهَا
مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ
مِنْهُمْ ۚ وَلَا تُخَاطِبْنِيْ فِي الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا ۚ اِنَّهُمْ مُّغْرَقُوْنَ ﴿٢٧﴾

18 — Gökten belli bir miktarda su indirdik ve suyu arzda durdurduk. Kuşkusuz ki biz onu götürmeye de kâdiriz.

19 — Böylece o su ile size hurmalardan, üzümlerden bahçeler kıldık. İçlerinde birçok meyvalar vardır ve sizler onlardan yemektesiniz.

20 — Ve Tûr-i Sina'dan çıkan, yiyenler için yağ ve katık veren ağacı da varettik.

21 — Muhakkak ki sizin için hayvanlarda bir ibret vardır. Onların karınlarındakinden (sütten) size içiririz. Sizin için onlarda birçok menfaatler vardır. Ve onlardan yersiniz.

22 — Onlara ve gemilere biner, taşınırsınız.

23 — Andolsun biz, Nuh'u kavmine (peygamber olarak) göndermiştik. O: «Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin için O'ndan başka mabud yoktur. Hâlâ O'ndan sakınmayacak mısınız?» dedi.

24 — Kavminden inkar eden ileri gelen bir grup, (Nuh'u kastederek): «Bu da sizin gibi bir insandır. Sizin üzerinizde büyük olmak istiyor. Eğer Allah dilemiş olsaydı melekleri indirirdi. İlk atalarımızdan beri böyle bir şey işitmedik» dedi.

25 — «O kendisinde delilik bulunan kişiden başka bir şey değildir. Onu bir süreye kadar bekleyin.»

26 — (Nuh): «Ey Rabbim! Onların beni yalanlamalarına karşılık bana yardımcı ol» dedi.

27 — Bunun üzerine Nuh'a şöyle vahyettik: «Gözlerimizin önünde ve bildirdiğimiz şekilde gemiyi yap. Bizim emrimiz gelip de tandır kaynayınca, her cinsten eşler halinde iki tane ve içlerinden daha önce kendisi aleyhinde hüküm verilmiş olanların dışındaki aileni gemiye al. Zulmetmiş olanlar konusunda bana hiç yalvarma. Çünkü onlar mutlaka boğulacaklardır.»

(18-20) *«Gökten belli bir miktarda...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Cenab-ı Hak bu ayetlerde insanlara vermiş olduğu nimetleri saymak suretiyle yarattıklarından gafil olmadığını tesbit etmek istiyor. Semadan maksat, daha önce de geçtiği gibi, yüksek taraf demektir. Bu, bulut veya semanın ta kendisi olabilir. Çünkü Cenab-ı Hak semanın kendisinden de su indirebilir. Onu acze düşürecek hiçbir şey yoktur. Sudan maksat yağmurdur. Bu suyu Cenab-ı Hak insanların, mahlûkatın ihtiyacına kâfi gelecek, maslahatlarına elverişli bir şekilde indirmiş olduğunu söylüyor. Yani semayı, bulutları veya suyun geldiği merkezleri sonuna kadar açıp insanlara ve diğer yaratıklara zarar verecek şekilde değil, onlara yetecek kadar indirmiş olduğunu ifade ediyor.

YERDE DURDURULAN SUDAN MAKSAT NEDİR?

«Onu yerde durdurduk». Bu ayetten yerden çıkan pınarlar, gözeler, sızan sular, yağan yağmurların yer içinde biriken suları anlaşılmaktadır. Fakat felsefecilerin çoğuna göre, o sular yağmurların, karların suları değil, yerde hapsedilmekte olan buharların, yerin herhangi bir cihete meyletmesi veya soğuması neticesinde dışarıya fışkıran, atılan sulardır. Yağmurun bu sularda müdaha-

lesi yoktur. Onların gökten indirilmesinin mânâsı yıldızların şualarının onlarda etki yapması demektir. Fakat İbn Sina, «*Necat*» adlı kitabında «*Yerdeki buharlar pınar olarak çıktıktan sonra, nehirler oluşturmak suretiyle denizlere akarlar, bir nevi yardımda bulunurlar. Sonra denizlerden, derelerden, dağların içlerinden özel buharlar olarak çıkar. Ikinci kez yağmur olarak yağar. Böylece devr-i daim yapar*» diyor.

Ebu'l-Berekât Bağdadî, «*El-Muteber*» adlı kitabında «*Çeşmelerin, kanalların ve cereyan eden suların sebebi karlardan ve yağmur sularından gelen sulardır. Bunlar fazla olursa çeşmeler fazlalaşır, eksilirse onlar da eksilir. Eğer yerdeki havalar ve buharların istihalesi olsaydı bunlar o vakit karlar ve yağmurların sularının eksilmesiyle eksilmemeleri, fazlalaşmasıyla fazlalaşmamaları lâzım gelirdi. Hem de yaz döneminde yeraltında şiddetli bir soğukluk vardır.Kışta daha ılıktır. Eğer bu, hava ve buharların istihalesine sebep olsaydı çeşmelerin, kuyu sularının yazın daha fazla olması, kışın daha azalması lâzım gelirdi. Halbuki durum bunun tam tersinedir*» demiştir.

Tur-i Sina, Hz. Musa'nın Rabbiyle üzerinde münacaat ettiği dağdır. Mısır ile Ile arasında bulunuyor. Bugünkü ismi el-Akabe' dir. Bazıları «*Filistin'de Tur-i Sinin isimli bir dağdır*» derken bazıları «*Tur ile Sina üstüste dağın âlemidir*», bazıları «*Seyna bir taşın adıdır. Dağ ona izafe edilmiştir. Çünkü o taş orada bulunur*» demişlerdir ki bu son yorum Mücahid'den gelmektedir. Mukatil'e göre, «*Duhn*» ile maksat zeytinyağıdır. «*Sibğ*» ise zeytindir. Ebu Nuaym, Tıp'ta Ebu Hureyre'den rivayet ediyor ki Allah'ın Rasulü şöyle buyurmuştur: «*Zeytinyağını yeyin ve onunla bedenlerinizi oğun. Çünkü o yetmiş hastalığa şifadır. O yetmiş hastalıktan biri de cüzzamdır.*»

Tirmizi, «*Et'ime*» bahsinde Hz. Ömer'den merfu olarak şunu

rivayet ediyor: *«Zeytinyağından yeyin. Onu methedin. Çünkü o mübarek bir ağaçtan çıkmaktadır».*

(21-22) *«Muhakkak ki sizin için hayvanlarda...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Bu iki ayet insanlar için hayvanlarda bulunan nimetleri açıklamaktadır. Nitekim daha önceki ayetlerde de bitkiler tarafından, su vasıtasıyla insanlara varan nimetler sayılmış idi. *«Ondan yersiniz»*, yani bir kısmından yersiniz. Zira sayılan hayvanların bazı parçaları yenilmez. *«Onların yünlerinden, tüylerinden istifade edersiniz. Karada ve denizlerde hem sizi hem de yüklerinizi onlar da, gemiler de taşımaktadırlar».* Hayvanlarla gemiler arasındaki münasebet develerin, taşıyıcı hayvanların gemiler gibi taşıyıcı olmasıdır. Bundan dolayı Cenab-ı Hak bu ayette onlarla gemileri biraraya getirmiştir. *«Onlar ve gemiler»* yük taşıma hususunda birarada zikredilmişlerdir. Çünkü onların yük taşımaya tahammüllerinin fazlalığına işaret etmek istenmektedir.

(23) *«Andolsun biz, Nuh'u kavmine...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayet, insanların ihmalkârlığını, ibret gözüyle bakıp Cenab-ı Hakk'ın saymış olduğu nimetlerden ibret almadıklarını, almayı terkettiklerini ve başlarına gelen felâketleri ortaya koyan ayetlerdendir.

Burada aynı zamanda Hz. Muhammed'in muhatapları olan Kureyşliler'in de korkutulması, tehdit edilmesi bahis konusudur. Bu ayet Hz. Nuh'un özel bir kavme gönderilmiş olduğunu, peygamberliğinin umumi olmadığını ortaya koymaktadır. (Hz. Nuh'un

kimliği ve yeryüzünde ne kadar kaldığı hakkındaki bilgiler daha önce verilmiştir).

«Ey kavmim! Allah'a kulluk yapın», yani sadece Allah'a kul olun. Çünkü ibadet sadece Allah'a yapılan ibadettir. Şirkle beraber yapılan ibadet, ibadet sayılmaz.

(24-25) *«Kavminden inkâr eden ileri gelen bir...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Ayetin başındaki *«el-Mele»* kelimesi eşraf, ileri gelenler demektir. Yani eşraf, halka *«Bu ancak sizin gibi bir beşerdir. Aranızda bir fark yoktur»* demektedir. Hz. Nuh'a *«Sizin gibi bir beşerdir»* vasfını onun yüce mertebesini düşürmek için ileri sürmektedirler. Ayetin metnindeki *«Yetefaddale»* fiili *«tefeddul»* kökünden gelir. Bu da fazileti, üstünlüğü talep etmek demektir. Yani *«Nuh size hakim olmak istiyor»* demek istiyorlar. Peygamberlikten maksadı sizi hegemonyası altına almaktır, diye itham ediyorlardı.

«Eğer Allah dileseydi kesinlikle melekleri indirirdi», yani Allah peygamber göndermek isteseydi meleklerden peygamber gönderirdi. Cenab-ı Hak bu ayette *«irsal»* yerine *«inzal»* tabirini kullanıyor. Çünkü meleklerin irsali (gönderilmesi) ancak inzal yoluyla olur. Onların bu sözü *«Beşerden peygamber olmaz»* şeklindeki iddialarının açıklamasıdır. Eğer Allah sadece kendisine kulluk yapılmasını dileseydi bize bu durumu tebliğ edecek melekler indirirdi. Bu, Hz. Nuh'un *«Allah'a kulluk yapın»* sözüne bir tândır.

«Biz bunu daha önceki ecdadımızdan işitmedik» sözü de Hz. Nuh'un *«Allah'a kulluk yapın»* cümlesine başka bir tenkiddir, bir tândır. Onların bu sözleri iki anlama gelir: Ya kendileri de ecdadları da bir fetret devrinde yaşamışlardır veya inad etmekte, Hz.

Nuh'u yalanlamakta, dalâlet ve fesatlara dalışlarında çok ifrad etmişlerdir. Bu iki sebepten hangisi olursa olsun, onlar, anlaşıldığına göre, bunu Hz. Nuh'un peygamberliğinin başlangıcında yapmışlardır. Zira *«eşraflar dediler»* anlamındaki *«fekâlel-meleu»* ibaresinin başındaki *«fa»* bunu ifade ediyor. Ayetin metnindeki *«Cinnet»* delilik demektir. Yani onlar *«Nuh cinlerin tasallutunda olduğu için böyle sözler söylüyor. Ona karşı bir zamana kadar sabredin. Belki bu delilikten vazgeçer»* demek istiyorlardı. Bu sözleri onların mukabere ve inatta ne kadar ileri gittiklerine işarettir. Oysa onlar Hz. Nuh'un bütün insanlardan daha akıllı olduğunu, onlardan daha muntazam ve makul konuştuğunu biliyorlardı.

(26-27) *«O kendisinde delilik bulunan...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Hz. Nuh kendisini yalanlamalarından ötürü veya ona karşılık Allah'ın yardımını talep etti. Onları tamamen helâk etmesini Allah'tan istedi. Bunun üzerine Cenab-ı Hak ona gemi yapmasını vahyetti ve bundan dolayı o da gemi yapmaya başladı.

Ayetin metnindeki *«Ağyunina»* kelimesi esasında *«Gözlerimiz»* mânâsını ifade etmektedir. Fakat burada Cenab-ı Hakk'ın riayeti, tabir caizse gözetmesi kastedilmektedir. Allah'ın buradaki vahyinden maksat da emridir, tâlimidir. Yani nasıl yapacağı hususundaki emir ve talimleridir.

«Emrimiz geldiği zaman» cümlesindeki *«emrimiz»*den maksat, azabımız demektir. Zira başka bir ayette *«Artık bugün Allah'ın emrinden koruyucu yoktur»* denilmektedir ki bu, azabından anlamındadır. *«Emrin gelmesi»*nden maksat, yaklaşması veya belirtilerinin ortaya çıkmasıdır. Yani gemi tamam olur olmaz bizim onları

helâk edeceğimize dair belirtiler başgösterdiğinde sen ve beraberindekiler gemiye binin.

Bu ayetin metnindeki *«Tennur»* kelimesi, daha önce de geçtiği gibi, Hz. Adem'den Hz. Nuh'a geçen emanetlerden birisidir. Oradan su fışkırdığında hanımı Hz. Nuh'a haber verdi ve gemiye bindiler. Bazıları *«Tennurdan maksat yeryüzüdür»*, derken, bazıları *«Fârettennur, bir deyimdir. Tıpkı savaşın en dağdağalı vaktinde «Hamelvatis» denilmesi gibi»* demişlerdir. Nitekim Hz. Ali, bu cümleyi *«Fecr doğduğunda»* şeklinde tefsir etmiştir. Bazıları Hz. Ali'nin sözünü şu şekilde yorumlamışlardır: *«Tennurun su fışkırması fecrin tuluu anında olmuştur»*. Fakat Alusî bu yorumda uzaklık olduğunu söylemektedir.

«Zevceyn» kelimesinden maksat çiftleşen iki fert demektir. Zira ayetin metnindeki *«isneyni»* kelimesi bunu ifade etmektedir.

Ayetteki *«Ehleke»* kelimesinden maksat, Hz. Nuh'a iman edenlerdir. İster onun akrabalarından olsun, isterse olmasın. Zira ehil kelimesi bu mânâda kullanılmıştır. Burada *«ehil»* lâfzıyla niçin Hz. Nuh'un aile efradı değil de, iman edenler kastedilmiştir? Çünkü Hz. Nuh'un akrabası olmadığı halde Hz. Nuh'a iman edenlerin de işin kapsamına girmesi istenmiştir. (Nitekim onlar Hud Suresi'nde zikredilmişlerdir. Kur'an'ın bir kısmı diğerini tefsir ettiğine göre burada da o kastedilmektedir).

«Ancak üzerinde kavlin sebkat ettiği» ayetindeki *«kavl»*den maksat, helâk olmanın hükmüdür. Yani bunun sebkatından maksat, ezelde tahakkukudur. Veya buna delâlet eden, dünya yaratılmazdan evvel, Levh-i Mahfuz'da yazılmasıdır.

فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ
الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢٨﴾ وَقُلْ رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا
مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ﴿٢٩﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ وَإِنْ كُنَّا
لَمُبْتَلِينَ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ﴿٣١﴾
فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ
مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا
وَكَذَّبُوا بِلِقَاءِ الْآخِرَةِ وَأَتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَٰذَا إِلَّا
بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَئِنْ أَطَعْتُمْ
بَشَرًا مِثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿٣٤﴾ أَيَعِدُكُمْ أَنَّكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا
وَعِظَامًا أَنَّكُمْ مُخْرَجُونَ ﴿٣٥﴾ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ ﴿٣٦﴾ إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا
الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٣٧﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ
كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ انْصُرْنِي بِمَا
كَذَّبُونِ ﴿٣٩﴾ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ ﴿٤٠﴾
فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً فَبُعْدًا لِلْقَوْمِ
الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾ ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُونًا آخَرِينَ ﴿٤٢﴾

28 — Sen ve yanındakiler gemiye yerleştiğinizde, «Bizi zalim kavimden kurtaran Allah'a hamd olsun» de.

29 — Ve: «Rabbim beni bereketli bir yere indir. Zira sen konuklayanların en hayırlısısın» de.

30 — Kesinlikle bunda sizin için ayetler (ibretler) vardır. Çünkü biz kullarımızı böyle denemişizdir.

31 — Sonra onların ardından bir başka nesil getirdik.

32 — Bunun üzerine aralarında kendilerine: «Allah'a kulluk edin, çünkü sizin ondan başka mabudunuz yoktur. Hâlâ Allah'tan korkmaz mısınız diyen bir peygamber gönderdik.»

33 — O peygamberin kavminden inkâr eden, Ahiret'e kavuşmayı yalanlayan ve dünya hayatından kendilerine refah verdiğimiz varlıklı kişiler: «Bu da sadece sizin gibi bir insandır. Sizin yediğinizden yiyor, içtiğinizden içiyor» dediler.

34 — «Andolsun eğer kendiniz gibi bir beşere tabi olursanız, muhakkak ki ziyan edenlerden olursunuz.»

35 — «O size öldüğünüz, toprak ve kemik yığını haline geldiğiniz zaman yine de sizin (meydana) çıkarılacağınızı mı vaadediyor.»

36 — «O vaad olunduğunuz (azap) ne uzaktır, ne uzak!»

37 — «O ancak dünya hayatımızdır. Ölürüz ve yaşarız. Ve yeniden de dirilmeyeceğiz.»

38 — «O (Peygamber), sadece Allah adına yalan uyduran kişidir. Biz ona inanacak değiliz.»

39 — «O (Peygamber) şöyle dedi: «Ey Rabbim! Beni yalancı saymalarına karşılık bana yardım et.»

40 — (Allah) dedi ki: «Az bir zaman sonra pişman olacaklar.»

41 — Derken onları korkunç bir gürültü hak ile yakalayıverdi. Böylece onları süprüntü yığını haline getirdik. Haksızlık eden kavim (rahmetten) ırak olsun!

42 — Sonra onların ardından başka nesiller getirdik.

(28) *«Sen ve yanındakiler gemiye...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«De ki: Bizi zalim kavimden kurtaran Allah'a hamd olsun». Zalimlerin elinden kurtulmak için hamdetmek onların helâk edilmesine hamdetmek demektir. Niçin Cenab-ı Hak burada *«De ki: Hamd zalim kavmi helâk eden Allah'a mahsustur»* demedi de *«Hamd bizi zalim kavimden kurtaran Allah'a mahsustur»* dedi? Çünkü kurtuluş nimeti daha tam, daha anlamlıdır.

Kâb, *«Bu tabirde musibetin, musibet olması hasebiyle düşman dahi olsa, hiçbir kimsenin akibetine sevinmenin uygun olmadığına işaret vardır»* diyor. Oysa tam aksine onun zararından sağlam kalındığı ve fesadından, çirkinliğinden yeryüzünün temizliğini tazammun ettiği noktadan sevinmek gerekir.

(29-30) *«Ve: Rabbim beni bereketli...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

«Sen konaklayanların en hayırlısısın», yani bu ismin kendilerine ıtlak olunduğu kimselerin en hayırlısısın. Eğer Allah gemiye girdikten sonra Nuh'a *«bu duayı yap!»* diye emretmiş ise, bu duadan maksat bereketin devam etmesidir. Ve muhtemelen *«Beni geminin en bereketli yerinde konaklamaya muvaffak kıl»* anlamın-

dadır. Çünkü gemi genişti. Eğer girdikten önce ise, zaten durum ortadadır. Cemaa, Mücahid'den rivayet ediyor: Nuh'un gemiden inerken bu duayı söylemesini Allah emretti. Yarab! Beni yeryüzünün en bereketli konaklarına indir, demektir. Katade, gemiden inerken bu duanın okunmasını, bu yorumdan almaktadır. Cenab-ı Hak dua ile beraber Allah'ı sena etmesini de Hz. Nuh'a (a.s.) emrediyor. Çünkü iyilik yapanı sena etmek onun iyiliğini artırmasına vesile olur. Veya kerim bir zata sena etmek isteklerini ona arzetmekten insanı müstağni kılar. Gemidekilerin hepsi de Hz. Nuh'la beraber bulunduğu halde Cenab-ı Hak bu emri sadece Hz. Nuh'a vermiştir. Ki böylece onun faziletini belirtmiş olsun ve onun Allah'a herkesten daha fazla yakın olduğunu bildirsin.

«Biz gerçekten denemeden geçirenleriz», yani *«Kesinlikle biz Nuh'un kavmine büyük bir belâ ve şiddetli bir azap verdik»* veya *«kullarımızı bizim birliğimize delâlet eden bu ayetlerle denedik ki ibret alan ibret alsın, hatırlayan da hatırlasın.»*

(31-32) *«Sonra onların ardından...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Hz. Nuh'un kavmi helâk edildikten sonra gelen kavm Âd veya Semud'dur. Onlara gönderilen peygamber de ya Hz. Lut veya Hz. Salih'tir. O kavmin Âd, gelen peygamberin de Hud olduğu İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir. Tefsir alimlerinin çoğu da bu fikri benimsemişlerdir. Araf Suresi'nde, Hud ve diğer surelerde Nuh kıssasından sonra Âd kıssası zikredilmiştir. O da bu kavimden maksadın Âd, gönderilen peygamberden maksadın da Hz. Hud olduğunu teyid etmektedir.

Ebu Süleyman ed-Dimeşkî ile Taberi ikinci görüşü desteklemişler ve kıssanın sonunda onlara bir sayha gönderilmesi olayını delil getirmişlerdir. Çünkü Hz. Hud'un değil. Hz. Salih'in kavmi

sayha ile helâk olmuştu. Fakat onların bu istidlaline cevap verilmiştir.

(33) *«O peygamberin kavminden...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başındaki *«el-Mele»* kelimesi, kavmin ileri gelenleri, eşrafı demektir. Onları dünya hayatında nimetlendirdik ve durumu onlar için genişlettik. Buna rağmen onlar peygamberimiz hakkında *«O ancak sizin gibi bir beşerdir»* dediler. Bizim bütün ihsanımızı hiçe saydılar. *«Kendisi de sizin yediklerinizden yemekte, içtiklerinizden içmektedir»* şeklindeki sözleri o peygamberin onlar gibi olma cihetini takrir etmek içindir. Yani benzerliği buradadır. Siz nasıl yeyip içiyorsanız o da aynen öyle yeyip içiyor.

(34-35) *«Andolsun eğer kendiniz gibi...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Andolsun, sizin gibi bir beşere itaat ettiğiniz takdirde yani zikredilen haller ve durumlarda (yemekte, içmekte, uyumakta, kalkmakta, hastalıkta) sizin gibi olan bir beşere, onun emirlerine itaat ederseniz zarar edenler olursunuz. Yani akıl yönünden zarar eder ve fikirlerinizle zarara uğratılmış olursunuz. Çünkü kendinizi sizin gibi bir beşere tâbi olmakla zelil etmiş olursunuz.

Bu cümle ayetin başındaki kasemin cevabıdır. *«O siz öldükten ve toprak olduktan sonra yeniden çıkartılacaksınız, diriltileceksiniz diye size vaad mı ediyor?»* cümlesi istinafi bir cümledir. Daha önceki *«Eğer sizin benzeriniz olan bir beşere boyun eğecek olursanız andolsun siz gerçekten zarara uğrayanlar olursunuz»* cümlesinin takriridir. Yani bu peygamber siz öldükten ve toprak olduktan sonra, daha önce olduğu gibi kabirlerinizden dipdiri ola-

rak kaldırılacaksınız vaadini de veriyor. Bu vaade inanmayın. Zira bu vaadin tahakkuku mümkün değildir.

(36) *«O vaadolunduğunuz (azap) ne...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin metnindeki *«Heyhat»* kelimesi ismi fiildir. Yani uzak oldu mânâsını ifade eden *«Beu'de»* fiilinin ismidir. İkinci *«Heyhat»* birincisinin tekididir. Bu ismi fiilin faili ya tasdike ya sıhhate ya vukua yahut da ayetin siyakından anlaşılan diğer mânâlardan birisine racidir. Sanki şöyle deniyor: O kişiyi tasdik etmek veya onun dediğinin doğru olması veya onun dediğinin vaki olması ne uzaktır.

«Heyhat» kelimesi Arapça'da çoğu kez mükerrer olarak kullanılır.

(37) *«O ancak dünya hayatımızdır...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Yani onlar *«hayat ancak bizim dünyadaki hayatımızdır»* demek istiyorlar. *«Biz ölürüz, yaşarız»*dan maksat ya bir kısmımız ölür bir kısmımız yaşar veya babalar ölür, evlatlar yerlerine gelir mânâsınadır. Veya burada onların tenasüh görüşü vurgulanıyor olabilir. Çünkü onlar tenasuha inanıyorlardı. Yani bir bedenden ruhumuz çıkar, başka bir bedene taalluk eder ve böylece bu devam edip gider. Zira bundan *«ölürüz, sonra diriliriz»* şeklinde haşr mânâsı çıkarsa o vakit onları zemmetmek (tenkid etmek) uygun olmaz. Üstelik *«Biz dirilmeyeceğiz»*, yani haşredilmeyeceğiz cümlesi bu mânâya müsait değildir. Bazı kimseler *«Ölümden maksat vücuddan önceki ademdir. Yani biz daha önce yoktuk, sonra var olduk»* demişlerse de bu görüş uzak bir görüştür.

(38) *«O (Peygamber), sadece Allah adına...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin başındaki *«in»* edatı olumsuzluk mânâsı ifade eder. O peygamber ancak Allah'a yalandan iftira eden bir kişidir. Yani Allah onu göndermemiştir. Allah'ın ölümden sonra bizi tekrar dirilteceğine dair söyledikleri yalandır. Biz ona iman etmeyiz ve onu tasdik etmeyiz. Sözlerine güvenmeyiz, inanmayız. Ayette aynı zamanda nefyin devamı ve tekidi de kastedilmektedir.

(39) *«O (Peygamber) şöyle dedi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Hz. Peygamber onların iman etmelerinden ümitsiz olduktan sonra onları her çeşit yoldan ve her şekilde Allah'a davet edip de icabet etmelerinden ümidi kestikten sonra Allah'a sığınmış, *«Onlara karşı bana yardım et ve beni yalanladıklarından ötürü onlardan intikamımı al»* diye yalvarmıştır.

(40) *«(Allah) dedi ki...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak bu ayette yemin ederek *«Onlar seni yalanlamalarından ve yaptıklarından ötürü az bir zaman sonra pişman olacaklardır»* demektedir.

Bu dünyada azap onlara indiği, onu gördükleri zamandır. Bazıları *«Bu ölümden sonraki zamandır»* demişlerdir.

(41-42) *Derken onları korkunç bir...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Ayetin metnindeki «*Sayha*» ile, Cebrail'in sayhası kastedilmektedir. Cebrail onlara seslendi ve hepsini helâk etti. Eğer onlardan maksat Hz. Salih'in kavmi ise, hadise ortadadır. Fakat «*Lut kavmidir*» diyenlere göre, zahirde ayetin mânâsı zorlaşır. Çünkü başka surelerde Lut kavminin sayha ile değil şiddetli rüzgârla helâk olduğu tesbit edilmektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi, şu cevap verilmiştir: «*Cebrail o rüzgârdan onlara seslendi.*» Nitekim bazı hadislerde böyle rivayet edilmiştir. Sayhanın ve şiddetli rüzgârın onları tek başına helâk etmeye kâfi geldiğine işaret etsin diye Cenab-ı Hak onları tek tek zikretmiştir. Yoksa ikisini birden zikredebilirdi.

Sayha ile, korkunç bir azap da kastedilmiş olabilir. Temeli kazıyan azap... Hak ile sabit ve geri verilmesi mümkün olmayan emir kastedilmektedir. Ayetin metnindeki «*Gusae*»den maksat, selin getirdiği çer-çöplerdir.

«*Zalim bir kavme uzaklık olsun*» cümlesi ya ihbardır, (yani zalim bir kavim Allah'ın rahmetinden uzak olmuştur) veya duadır (yani böyle olsunlar).

«*Bu'd*» kelimesi yakınlık mânâsına gelen «*Kurb*»un tam tersidir. Veya helâk anlamındadır. Onlar Allah'ın rahmetinden veya her hayır ve kurtuluştan kesinlikle uzak olmuşlardır. Ya da muhakkak helâk oldular demek olur. Onların helâkinden sonra başka nesiller getirdik. Bu nesiller müfessirlerin çoğuna göre Hz. Salih'in, Hz. Lut'un ve Hz. Şuayb'ın kavimleri ve onlardan sonra gelenlerdir.

مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴿٤٣﴾ ثُمَّ أَرْسَلْنَا
رُسُلَنَا تَتْرَا كُلَّمَا جَاءَ أُمَّةً رَسُولُهَا كَذَّبُوهُ فَأَتْبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا
وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ فَبُعْدًا لِقَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٤٤﴾ ثُمَّ أَرْسَلْنَا
مُوسَىٰ وَأَخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٤٥﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ
وَمَلَائِهِ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا عَالِينَ ﴿٤٦﴾ فَقَالُوا أَنُؤْمِنُ
لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ ﴿٤٧﴾ فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ
الْمُهْلَكِينَ ﴿٤٨﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾
وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً وَآوَيْنَاهُمَا إِلَىٰ رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ
وَمَعِينٍ ﴿٥٠﴾ يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا
إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٥١﴾ وَإِنَّ هَٰذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا
رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ ﴿٥٢﴾ فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا
لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٥٣﴾ فَذَرْهُمْ فِي غَمْرَتِهِمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٥٤﴾ أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا
نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَالٍ وَبَنِينَ ﴿٥٥﴾ نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَل لَّا يَشْعُرُونَ
﴿٥٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ هُم مِّنْ خَشْيَةِ رَبِّهِم مُّشْفِقُونَ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ هُم بِآيَاتِ
رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٨﴾ وَالَّذِينَ هُم بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾

43 — Hiçbir ümmet kendisine (tayin edilen) ecelini geçemez ve erteleyemez.

44 — Sonra peşi peşine peygamberlerimizi gönderdik. Her ümmet kendilerine peygamber geldiğinde onu yalanladılar, böylece biz de onları birbiri ardınca yuvarladık ve hepsini birer efsane yaptık. İman etmeyen kavim (rahmetten) ırak olsun.

45 — Sonra biz Musa ile kardeşi Harun'u ayetlerimizle ve apaçık bir ferman ile gönderdik.

46 — Firavun'a ve önde gelen çevresine. Fakat bunlar kibirlendiler ve dikbaşlı bir kavim oldular.

47 — Bunun üzerine, «Biz, bizim gibi iki insana mı iman edeceğiz? Oysa o ikisinin kavmi bize hizmet etmektedirler» dediler.

48 — O ikisini yalanladılar ve helâk edilenlerden oldular.

49 — Andolsun biz Musa'ya Kitab'ı verdik. Umulur ki (o Kitab'ın sayesinde) hidayet bulurlar.

50 — Biz Meryem oğlu (İsa'yı) ve onun annesini bir ayet kıldık. Ve ikisini de oturulabilir temiz ve sulak bir tepeye yerleştirdik.

51 — Ey peygamberler! Helâl (ve hoş) şeylerden yeyin. Ve salih ameller işleyin. Ben ne yaparsanız hepsini bilirim.

52 — İşte bu tek bir ümmet olarak sizin ümmetinizdir. Ben de sizin Rabbinizim. Artık hep benden korkun.

53 — Fakat onlar işlerini kendi aralarında parçalayıp, bölük bölük oldular. Her grup kendi yanında bulunanla sevinmektedir.

54 — (Ey Rasûlüm!) Onları bir zamana kadar sapıklıkları ile başbaşa bırak.

55 — Onlar sanıyorlar mı ki kendilerine verdiğimiz mal ve oğullar ile,

56 — Onların iyiliklerine koşuyoruz. Hayır! Bilâkis onlar işin farkında değildirler.

57 — Kuşkusuz ki, Rablerinin azabından korkanlar,

58 — Rablerinin ayetlerine iman edenler,

59 — Ve Rablerine hiçbir şeyi ortak koşmayanlar.

(43) *«Hiçbir ümmet kendisine...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak burada, ümmetlerden herhangi birinin eceli gelmezden evvel helâk olmadığı gibi, eceli geldikten sonra da bir saat dahi tehir edilemeyeceğini açıklamaktadır. Yani helâk olan ümmetlerin hiçbiri helâk olmaları için tayin edilen zamandan öne alınmadığı gibi geciktirilmiş de değildirler.

(44) *«Sonra peşi peşine peygamberlerimizi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayeti celilede geçmekte olan *«Tetra»* kelimesi peşpeşe, ara vermeksizin gelmek mânâsını taşıyan *«muvatarat»* kökünden gelir.Muhtar'us-Sıhah'da *«Muvatarat peşpeşe gelmek demektir»* denilir. Eşyalar arasında muvatarat ancak aralarına herhangi bir fasıla girmeksizin peşpeşe gelen eşyalar için söz konusudur. Ebu Ali *«Muvatarat, haberin haber peşinde, kitabın kitap peşinde gelmesidir. Aralarında büyük bir fasıla yoktur»* demektedir. El-Bahr'a göre muvatarat, ara vermeksizin peşpeşe gelen şeyler arasında olur. Bazı müfessirler de *«Peşpeşe gelen şeyler arasında olur, ister aralıklı olsun ister aralıksız»* derken, bazıları da *«Peşpeşe gelen mânâsınadır, ister aralıklı olsun ister aralıksız»* demişlerdir.

Ebu Hayyan ve Ragıb'ın dediğine göre bu ayetle *Sonra peygamberlerimizi peşpeşe geldikleri halde gönderdik»* veya, *«Biz onları peşpeşe gönderdiğimiz halde gönderdik»* şeklinde bir ifade kastedilmektedir.

Hangi ümmete peygamber gelmişse onu yalanladılar. Peygamberin gelmesinden maksat, ya onların tebliğinin gelmesi veya hakiki gelme demektir. Yani onlar, kendilerine peygamber gelir gelmez, ilk mülâkatta onu yalanladılar. Geçen bahislerin hepsinde peygamber azamet nununa izafe edilirken, bizim peygamberimiz burada *«her ümmetin peygamberi»* diye ümmet zamirine izafe edilmiştir ki her peygamberin kendisine tahsis edilen ümmete gönderildiği mânâsı tahakkuk etsin. Yoksa bütün peygamberler bütün ümmetlere gelmiştir mânâsı kastedilmemektedir. Ayrıca bu, yalanlayanların şenaatını ortaya koymak içindir. Çünkü onlar kendilerine tayin edilen peygamberi tekzip ettiler.

Helâk olmakta onların bir kısmını diğerine tâbi kıldık. Çünkü helâk olmalarının sebebi aynıydı: Peygamberi yalanlamak.

Ayetin metnindeki *«ehadise»* kelimesi *«uhduse»*nin çoğuludur. Uhduse de hayret ve eğlenceli olarak konuşulan şey demektir. Ahfeş'e göre uhduse ancak şerde kullanılır. Yani onları taaccüb, hayret ve eğlenme tarıkıyla bahsedilen olaylar kıldık.

Ayetin metnindeki *«ehadis»* kelimesi hadisin çoğulu olabilirse de bu çoğul şazdır ve kıyasa muhaliftir.

Zemahşeri'ye göre ehadis kelimesi ismi cemidir. Ayetin anlamı, biz onları helâk ettik, onların geride kalan durumlarından haber verdik, şeklindedir.

(45) *«Sonra biz Musa ile kardeşi Harun'u...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Buradaki ayetlerden maksat, bilinen ayetlerdir. Onlar dokuz taneydi ve daha önce geçti. Harun lâfzı *«Kardeşi»* lâfzına bedeldir veya atfu beyanıdır. Hz. Harun'un Hz. Musa'nın kardeşi olduğunu Cenab-ı Hak burada beyan ediyor. Bu onun peygamberlikte Musa'ya tâbi olmasına işaret etmek içindir.

Sultan-ı Mübin'den maksat vazıh ve hakkı belirleyici hüccet demektir. Bir cemaate göre Sultan-ı Mübin Hz. Musa'nın asası demektir. Her ne kadar asa, dokuz ayet içinde varsa da Cenab-ı Hak onu tekraren ayrıca zikrediyor. Çünkü onun birtakım meziyetleri vardır ki diğer mucizelerde onlar yoktur. Sanki bu o mucizelerden başka bir şeydir.

Hasan Basri *«Ayetlerden maksat dinî tekliflerdir. Sultan-ı Mübin'den maksat ise mucizedir»* der. Ebu Hayyan *«Ayetlerden mucizelerin kendileri kastedilebileceği gibi Sultan-ı Mübin'den de onların delâletinin keyfiyeti kastedilir»* diyor. Zira onlar her ne kadar diğer peygamberlerin ayetleriyle (mucizeleriyle) doğruluğa delâlet etme temelinde bir ve ortak iseler de Hz. Musa'ya verilen mucizeler bu doğruluğa daha fazla delâlet etmek suretiyle diğer peygamberlerin mucizelerinden ayrılırlar. Sultan-ı Mübin'den maksat Yaratıcı'nın birliğine delil getirmek hususunda Hz. Musa'nın Firavun'u tasallut etmesi kastedilmiş olabilir.

(46) *«Firavun ve önde gelen...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Firavun ile kavminin ileri gelenlerine gönderildiler» denildi Çünkü İsrailoğulları'nı esaretten kurtarmak sadece Firavun'un sözüyle olmazdı. O hususta Firavun, ileri gelenlerin fikirlerine de müracaat etti. *«Mele»*den maksat Firavun'un kavmi de olabilir

Zira bu kelime bu mânâda da kullanılmıştır. Onlar iman etmek, İsrailoğulları'nı serbest bırakmak, onlara azap etmekten vazgeçmek hususunda Hz. Musa ile Hz. Harun'un sözlerine itaat etmediler. Burada Hz. Musa ile Hz. Harun'un gönderilmesi, sadece İsrailoğulları'nı esaretten kurtararak beraberlerinde götürmeleri için değildir. Zira Naziat Suresi'nde *«Firavun'a git. Kesinlikle o tuğyan etti. Ona de ki: Arınmaya gönlün var mı? Seni Rabbine hidayet edeyim de korkasın?»* denilmiştir. Ayrıca tefsir etmeye çalıştığımız bu ayette sadece bu iş için gönderilmiş olduklarına dair bir durum bahis konusu değildir.

Ayetin sonundaki *«Alîn»* kelimesi mutekebbir veya zulmetmek, saldırmak hususunda mütecavizdirler demektir. Yani onların, âdetleri kibir ve saldırganlık olan bir millet olduklarını belirtmektir.

(47) *«Bunun üzerine; Biz bizim gibi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu kıssalar, peygamberliği inkâr edenlerin peygamberlerin halini kendi hallerine kıyas etmeleri nedeniyle dalâlete düştüklerini göstermektedir. Tabii onlar beşeriyetin hakiki durumlarının tafsilatını bilmezler. Kemalin zirvesine çıkmak, eksikliğin derekesine inmek hususunda fertlerin tabakalarının ayrı olduğuna vakıf değildirler. Yani fertlerin bazıları *«illiyyin»*de olurlar. Bunların nefisleri tertemizdir. Kudsî bir kuvvetle desteklenmiş, cevherleri safi olduğundan dolayı lâtif ve kesif âlemiyle ilgi sağlamış kimselerdir. Onlar bir taraftan vahy almakta, diğer taraftan da onu aktarmaktadırlar. Onların halkın maslahatıyla ilgilenmeleri Cenab-ı Hakk'ın huzurunda ibadet etmelerine mâni değildir. İnsanlardan bazıları da esfeli safilindedir. Onlar da hayvanlar gibi olan cahil kimselerdir. Belki hayvanlardan daha sapıktırlar. Hayret verici bir

nokta şurasıdır ki birçok kavim peygamberleri beşer için uygun görmedikleri halde bir taşın mabudiyetine razı olmaktadır.

Ayetin sonundaki «*Abidune*» kelimesi bize ibadet ederler demek değil, bize hizmet ederler mânâsınadır. Yani köleler, efendilerine baş eğdikleri gibi bize baş eğerler. O zaman ibarede mecaz, istiare vardır. Fakat Ragıb, açıkça, «*Âbid hakiki olarak hizmetçi mânâsına gelir*» diyor. Ebu Ubeyde, «*Araplar bir hükümdara itaat eden bir kimse onun âbididir derler*» diyor. Zemahşeri «*Burada hakiki ibadet de kastedilmiş olabilir*» demektedir. Çünkü Firavun uluhiyet davasındaydı ve böylece halkın hakikaten kendisine ibadet ettiğini iddia etmişti.

Bu yoruma şu şekilde itiraz edilmiştir: Bu söz Firavun'un sözü olmadığına göre böyle bir yoruma imkân yoktur. Bunlar Firavun'un namı hesabına konuşmuşlardır. Nitekim bir hükümdarın özel adamları «*Biz büyük bir raiyeye sahibiz. Biz geniş bir mülke sahibiz*» dediklerinde «*Bizim hükümdarımız büyük bir raiyeye sahiptir demek istiyorlar*» tarzında tevile kaçmak zahire muhalif düşmektedir.

(48) «*O ikisini yalanladılar ve...*»

Bu Ayetin Tefsiri

Onlar Hz. Musa ile Hz. Harun'u yalanlamakta devam ve ısrar ettiler. Gurur ve azametin doruk noktasına çıktılar. Bunun akabinde Kızıldeniz'de boğulmak suretiyle helâk olanlardan oldular. Yani devam ettikleri yalanlamanın neticesi böyle oldu.

(49) «Andolsun ki biz Musa'ya...»

Bu Ayetin Tefsiri

Mısırlılar'ın helâk olmasından ve İsrailoğulları'nın da Mısır' dan kurtulmalarından sonra Hz. Musa'ya Tevrat indirilmiştir. Tevrat onların irşadı için verildiğine göre sanki onlara gelmiş ve bundan dolayı da Cenab-ı Hak *«Umulur ki onlar hak yola ilmen ve amelen hidayet olunurlar»* demiştir. Çünkü Tevrat'ta, hem itikad hem de amel bölümleri vardır. Dikkat edilirse burada Hz. Harun'dan bahis yoktur. Hz. Musa, Tevrat'ı almakta asıl gibi olduğundan dolayı veya Tevrat, Turi Sina'da nazil olduğundan ve Hz. Harun da İsrailoğulları'yla beraber orada bulunmadığından, zikredilmemiştir.

(50) *«Biz Meryemoğlu (İsa'yı) ve onun...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Biz Meryem'in oğlu ile onun annesini bir ayet (yani bir mucize) kıldık»; yani annesini bir mucize, onu da ayrı bir mucize kıldık. Bizim kudretimizin büyüklüğüne delâlet eden bir mucize. Çünkü Hz. İsa annesinden herhangi bir beşerin dokunması olmaksızın doğup dünyaya gelmiştir. Öyleyse mucizelik durumu Hz. İsa ile annesi arasında müşterek bir meseledir. Veya kelâm bir muzafın takdirine bina edilmiştir. Yani biz Meryem'in oğlunun halini bir ayet, annesinin halini de bir mucize kılmışızdır. Veya biz Meryem'in oğlu ile onun annesini mucize sahibi kılmışızdır. Yani Meryem'in oğlunu bir mucize kılmışız. Çünkü onda harikuladelikler zahir olmuştur. Meselâ beşikteyken konuşmuş, ölüleri diriltmiş, kör ve sağırları, alacalıları şifaya kavuşturmuştur. Onun annesini de bir mucize kıldık. Çünkü o da herhangi bir beşerin dokunması olmaksızın doğurmuştur.

Şahab el-Haffacî, *«Eğer bu ayetten maksat, Allah'ın kudretine delâlet eden bir ayet ise ayeti tek olarak kullanmanın tercihinde ihtiyaç vaki olur. Eğer mucize kastediliyorsa böyle bir tevcihe ihtiyaç yoktur. Çünkü bu mucize ancak Hz. İsa'ya mahsustur.*

Çünkü peygamber odur. Hz. Meryem peygamber değildir» demiştir. Burada Cenab-ı Hak, Hz. İsa'yı *«Meryem'in oğlu»*, Hz. Meryem'i de *«İsa'nın annesi»* şeklinde tabir ediyor ki ilk noktadan itibaren ikisinin mucize olmaları hususiyetine dikkat çekilmiş olsun. Zira nesepler babalara nisbet edilmekle beraber Hz. İsa'nın Meryem'e nisbet edilmesi Hz. İsa'nın babasının yokluğuna delâlet eder. Yani sadece Meryem'in oğlu olan İsa'yı ve herhangi bir babanın ortaklığı bahis konusu olmadan onu doğuran annesi Meryem'i birer mucize kıldık.

Ayette Hz. İsa annesinden önce zikredilmektedir. Çünkü mucize olmak hususunda asıl olan Hz. İsa'dır. Annesinin *«Biz Meryem ile oğlunu âlemler için bir ayet kıldık»* ayetinde daha önce zikredilmesi, namuslu olması ve ruhun kendisine üfürülmesi hususunda kendisine nisbet edilen noktada onun asıl olmasındandır.

Müslümanların üzerinde ittifak ettikleri nokta şudur ki, Hz. Meryem'in Hz. İsa'dan başka oğlu yoktur. Bazı hıristiyanlar *«Meryem, İsa'yı doğurduktan sonra Yusuf Neccar ile evlendi ve ondan üç oğlu dünyaya geldi»* şeklinde iddiada bulunmuşlardır. Hıristiyanlar nezdinde güvenilir olan şudur ki Meryem küçükken Yusuf Neccar'ın sözlüsüydü ve Yusuf'la nikâhı kıydırılmıştı, fakat Yusuf ona yaklaşmamıştı. Hz. İsa ile hamile olduğunu görünce ona yaklaşmak istedi. Lâkin rüyasında hakikati kendisine anlatan bir melek gördü. Hz. Meryem, Hz. İsa'yı doğurduktan sonra Yusuf, Hz. İsa'yı büyütmeye, bütün ihtiyaçlarını gidermeye, başka bir kadından olan çocuklarıyla beraber ona da bakmaya başladı. Hz. Meryem'e gelince, Yusuf ona hiçbir zaman yaklaşmamıştı. Müslümanlar Hz. Meryem'in Yusuf'un nikâhında bulunduğunu kabul etmezler. Fakat onun sözlüsü olduğunu kabul ederler. Onun hem Hz. Meryem'e hem de Hz. İsa'ya baktığını da kabul ederler. Bunun da aralarındaki bir kan bağından ileri geldiğini söylemektedirler.

«Biz ikisini barınmaya elverişli, temiz ve sulak bir tepeye yerleştirdik». Bu *«tepe»*den maksadın ne olduğu noktasında rivayet

tefsiri nakleden müfessirler ihtilâf etmişlerdir. Meselâ İmam Şafii'nin hocası Vekî', İbn Ebi Şeybe, İbn'ul-Munzir ve İbn Asakir sahih bir senedle İbn Abbas'tan rivayet ediyorlar ki bu tepe Dimeşk (Suriye'nin başşehri olan Şam) olarak bilinen yerdir.

Söylediklerine göre Mısır'a sığınmalarının sebebi o dönemdeki kralın Hz. İsa'yı öldürmek istemesidir. Annesi Hz. İsa'yı bu söylenen yerlerden birisine götürdü. Bu tepe geniş ve düz bir vadide bulunuyordu. Ona sığınan kimselerin nefesi kesilir, güzelliğine hayran kalırlardı.

Mücahid, *«Karar sahibidir»* ifadesinin *«ekilebilir bir yerdi»* anlamına geldiğini söyler. Yani insanların iskânına elverişli bir yerdi. Çünkü orada hem meyveler hem ziraatler ve ayrıca akan bir su vardı.

(51) *«Ey peygamberler! Helâl (ve hoş)...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Cenab-ı Hak burada mucmel olarak her peygambere kendi asrında yapmış olduğu hitabı Hz. Muhammed'e hikâye etmektedir. Evvelâ Hz. İsa ile annesinin bir tepeye sığınmasını anlatmaktadır ki nimetlerin başlangıçlarının tertibi sadece Hz. İsa'ya ait özellikler değildir. Belki tayyib olanların mübah kılınması eski bir sistemin gereğidir. Bütün peygamberler bu sistem üzerinde gitmişler ve bu sistemi tutmaları kendilerine tavsiye edilmiştir. Yani biz her peygambere tayyibelerden (güzel ve temiz olanlardan) yeyin ve salih amellerde bulunun dedik. Muhtemelen bu ayet Hz. İsa ve annesine o tepeye sığındıkları zaman söylenenlerin hikâyesi olsun ki Hz. İsa ile annesi rızık olarak kendilerine verilenlerden yemek hususunda diğer peygamberlere uymuş olsunlar. Sanki şöyle denilmektedir: Biz onları karar ve akar su sahibi bir tepeye sığındırdıktan, oraya vardırdıktan sonra onlara bu şeyleri söyledik:

Bütün peygamberlere bu söylenilmiştir. Öyleyse siz de yeyin ve peygamberlere uyarak salih amellerde bulunun.

Muhtemelen burada nida Hz. İsa'yadır. Ona hitap edilmiştir. Ve tayyibelerden yemesi hususunda da emir ona müteveccihtir.

Hasan Basri, Mücahid, Katade, Süddi ve Kelbi *«Buradaki hitap Hz. Peygamber'edir»* demişlerdir. Çoğul getirilmesi tazim içindir. Sanki Hz. Peygamber bir değil de birçok peygamberdir. Bu rivayet Nisaburi tarafından da desteklenmiştir. Böyle cem'i sigasıyla olar tazim Arapça'da mutlak olarak çok kullanılmıştır. Hatta bütün lisanlarda böyledir. Es-Sa'lebi Fıkh'u-Luga'da bunu açıkça belirtmiştir.

«Tayyibat» ile Şeyhulislam'ın da ihtiyar ettiği gibi, tayyip sayılan yemek ve meyvelerden lezzetli olanlar kastedilmektedir. O *«Ayetin siyakı da bunu iktiza etmektedir»* diyerek delil getirmektedir. Buradaki emir, bu yoruma göre, ibahe içindir. Yani ille de yeyin demek değildir. *«Size mubah kılınmıştır demektir»*. Bu ayet aynı zamanda hıristiyanların uydurdukları ruhbanlığın iptalini gerektiren ayetlerdendir. Yani güzel şeylerden yemek ve ruhbanlığa kaçmamak gerekir.

Bazılarına göre tayyiblerden maksat, helâl olanlardır ve buradaki emir de teklifîdir. Bu müfessirler görüşlerini *«Salih amellerde bulunun»* cümlesiyle de takviye etmeye çalışmışlardır.

Bu yorum aynı zamanda Müslim ve Tirmizi'nin Ebu Hureyre' den rivayet ettikleri şu hadisle teyid edilmektedir: *«Ey insanlar! Kesinlikle Allah tayyibtir ve ancak tayyibi kabul eder. Allah müminlere peygamberlerine emrettiğini emretmiş ve şöyle buyurmuştur: «Ey peygamberler. Tayyiblerden yeyin ve salih amel işleyin!»*

Cenab-ı Hak bu ayette evvelâ *«yemeyi»*, sonra da salih ameli emrediyor. Çünkü helâl yemek, salih ameli işlemeye yardımcıdır. Bazı haberlerde şöyle rivayet edilmiştir: *«İçinde haramdan bir lokma bulunan bir kimsenin ibadetini Allah kabul etmez.»* Sahih bir hadiste de *«Hangi et haramdan bitmiş ise ateş ona daha uygundur»* buyurulmuştur.

Ayetin sonunda gelen *«Çünkü gerçekte ben yapmakta olduklarınızı bilmekteyim»* cümlesi zahirde peygamberlere bir tehdit şeklinde görünüyorsa da aslında bu tehdit peygamberlerin takipçilerinedir.

(52) *«İşte bu tek bir ümmet olarak...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Ayetin metnindeki *«Hazihi»* kelimesi Allah'ın gönderdiği sisteme işaret ediyor. Bu sistem çok muntazam olduğu için sanki gözle görülen işlerden birisidir ve kendisine öylece işaret edilmiştir. *«Sizin ümmetinizdir»* ifadesi, sizin sisteminizdir, şeriatinizdir demektir. Buradaki hitap bütün peygamberleredir. Bazıları *«Hem peygamberlere hem de diğer insanlaradır»* demiştir. Bu aynı zamanda Mücahid'den de rivayet edilmiştir. *«Bir tek ümmettir»* demek, esas meselelerinde değişme kabul etmeyen, zamanın değişmesiyle değişmeyen, muttehid bir sistem, bir şeriattır anlamındadır.

Bazıları *«Hazihi kelimesi peygamberlerin geçmiş ümmetlerine işarettir»* demekte ve ayetin mânâsını *«Şu geçen ümmetler sizin cemaatinizdir ve bir tek cemaattir. İman ve ibadetteki tevhidde müttefiktir. Ben de sizin Rabinizim. Ortağım yoktur Ubudiyette hiç kimse benim ortağım değildir»* şeklinde vermektedirler.

Mümkündür ki salih amelden, katıksız ve gerçek akideler ile

salih amelleri kapsayan bir mânâ ifade edilmiş olsun. Zaten mükâfatlandırılmanın veya cezalandırılmanın gereği budur. Tebeddül etmeyen esaslarda şeriatların ittihadının bunu gerektirmesi akidelerinin gerçek ve hak olduğunu iktiza etmektedir. Bunu iktiza etmek de diğer salih amelleri yapmayı gerektirmektedir. Hatta *«Ameli terketmekle, akide sahih kalamaz»* denilmiştir. İşte bu yoruma binaen *«benden korkup sakının»* cümlesi bir nevi netice olmaktadır.

Şeyhulislâm Ebussuud Efendi'nin bu ayetle ilgili olarak yaptığı tefsir şöyledir: *«Sizin Rabbiniz»* ve *«Benden sakının»* ifadelerindeki zamir peygamberler ile ümmetlerin hepsinedir. Peygamberler hakkındaki emir heyecan vermek veya ateşlerine ateş katmak için, ümmetler hakkındaki emir ise tazir ve sakındırmak içindir.

(53) *«Fakat onlar işlerini kendi...»*

Bu Ayetin Tefsiri

«Fakat onlar ..» ifadesindeki zamir ümmetin zımnında geçen din sahiplerine racidir. Eğer ümmet kelimesinden millet kastedilirse... Fakat ümmetten cemaat kastedilirse o zaman ümmetin kendisine racidir. Ayet geçmiş ümmetlerin, peygamberlerinin emrine muhalefet etmeleriyle ortaya çıkan durumu hikâye etmektedir.

«Emirleri» ile maksat, din emirleridir. Yani din emirlerini parçaladılar, onu çeşitli dinlere çevirdiler. Yoksa o din aslında birdi. *«Parçalamak»*tan, ayrıldılar ve emirlerinde hizipler meydana getirdiler şeklinde bir mânânın kastedilmesi mümkündür. Ayetin metnindeki *«Zubur»* kelimesi parçalar demektir ve Zebur'un çoğuludur. Fırka mânâsınadır. Yani dinlerini aralarında fırkalara, gruplara ayırdılar. Her grup seçtiği dinden sevinçlidir. Yani her

kes kendi durumunun hak olduğuna inanır ve ona hayran olur. Bu ayet bu hiziplerin aleyhinde son derece şiddet ifade eden bir ayettir.

(54) *«(Ey Rasûlüm!) Onları bir zamana...»*

Bu Ayetin Tefsiri

Bu ayetin başındaki emir, Rasûlullah'a hitabendir. *«Hak dini parçalayan»* sözü Kureyş hakkında gelmiştir. Ayetin metnindeki *«Gamr»* insan boyunu aşan su demektir. Burada onların cehaletleri kastedilmiştir. Çünkü boyu aşan su insanı nasıl boğarsa cehalet de onu helâk eder. Cenab-ı Hak, geçmiş ümmetlerin parçalanmasını, ittifak etmeleri gereken yerlerde ayrılmalarını ve bu bâtıl fiillerine ve mânâsız inançlarına sevindiklerini zikrederken onun zımnında da Rasûl-ü Ekrem'e *«O halde onları mahrumiyet bakımından her cehaletten daha üstün olan cehaletleri içerisinde bırak»* demektedir.

*«Belli süre»*den maksat, onların Bedir Günü'nde tepelenmeleridir. (Bu yorum Mukatil'den gelmiştir). Veya küfür üzerinde ölüp azaba müstehak olmaları veya azap görmeleridir. Süre lâfzının nekra ve müphem getirilmesi, tehdit ve korku içindir.

(55-56) *«Onlar sanıyorlar mı ki...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Cenab-ı Hak özetle şunu söylüyor: Onlara verdiğimiz mal ve çocuklar onların hayrına koştuğumuza delâlet etmez. Onlar, bunları niçin kendilerine verdiğimizin şuurunda değildirler. Onlar Ahiret'te yararlı olsun diye yaptığımız yardım mal ve çocuklar değildir. Aksine itikad ve salih ameldir. Zira Cenab-ı Hak başka bir

ayette *«O gün mal ve çocuklar hiçbir yarar sağlamazlar. Ancak Allah'a sağlam bir kalple gelen kurtulur»* buyuruyor.

«Onlar şuurunda değiller» cümlesi mukadder bir cümle üzerine atfedilmektedir. Yani biz mal ve çocukları onların yararı için vermiyoruz. Fakat onlar bunu sezmek durumunda değildirler. Çünkü onlar hayvanlar gibidir, hatta daha sapıktırlar. Onlar düşünüp tefekkür etmezler. O mal ve çocuklar onlar için sadece bir aldatmadır. İşte bu noktadan hareketle *«Kim Allah'a isyan eder, elindeki dünyalıkta da herhangi bir eksiklik görmezse bilsin ki o aldatılmıştır»* denilmiştir.

Katade *«Halkı, mal ve çocuklarıyla değil, iman ve salih amelleriyle tartın demektir»* diyor.

(57-59) *«Kuşkusuz ki Rablerinin...»*

Bu Ayetlerin Tefsiri

Cenab-ı Hak bu ayetlerde müminlerin vasıflarını serdetmektedir. Bunlara benzer ayetler Enbiya Suresi'nde geçmişti. Onun için bu ayetlerin uzunca izah edilmesine lüzum görmüyoruz.

*«Rablerinin ayetleri»*nden maksat, indirilen Kur'an ayetleri ve dünyanın çeşitli noktalarına dikilen, lisan-ı hal ile Allah'ın birliğini ilân eden afakî ve enfusî ayetlerdir.

«Onlar bu ayetlere iman ederler»; yani bunları tasdik ederler. Bu ayetlerin mânâlarını tasdik ederler, gereğini yaparlar. Yoksa sadece bu ayetlerin varlığını tasdik etmekte herhangi bir hüner yoktur. İsim değil, fiil-i muzarî kullanıldı: İman ederler.. Bu da gösterir ki onlar ne zaman Allah'ın bir ayetine vakıf olurlarsa derhal ona iman ederler ve onun medlulunu, mânâsını tasdik ederler.

«*Onlar Rablerine ortak koşmazlar*», yani ibadeti sadece Allah için yaparlar. Burada ibadetteki riya gibi şirk-i hafinin yokedilmesi kastedilmiştir. Bazı müdekkikler «*Şirkin bütün çeşitleri kastedilmiştir, ister hafi ister celi olsun*» demiştir. Bu yorum daha uygundur. Ne var ki onların «*Allah'ın ayetlerine iman etmiş*» olmakla nitelenmesi, kişiyi bundan müstağni kılmaz.

11. CİLDİN SONU

MEVZU — SAHİFE

Kehf Sûresi'nin 84-97. ayetlerinin meali ... 7
Ye'cuc ile Me'cuc ... 15
Kehf Sûresi'nin 98-110. ayetlerinin meali ... 22
Demir Mucizesi ... 27
Faydalar ... 28
Allah'ın mümin kulları kâfire dost olamazlar ... 35
Firdevs Cenneti kime verilir? ... 40
Allah'ın kelimeleri sonsuzdur ... 42
Hz. Muhammed de bir beşerdir ... 44
Ücretle okunan Kur'an'dan sevap var mıdır? ... 47
Kehf Sûresi'nin sonu ... 48
Meryem Sûresi ... 49
Giriş ... 51
Meryem Sûresi'nin 1-11. ayetlerinin meali ... 53
Duada riayet edilmesi gereken ... 59
Yakub kimdir? ... 60
Peygamberlerin bıraktığı mal miras mıdır? ... 62
Mihrab bid'at mıdır? ... 67
Meryem Sûresi'nin 12-25. ayetlerinin meali ... 70
Temessül meselesi ... 76
Hz. Cebrail'in Meryem'e söyledikleri ... 78
Hz. Meryem gebe kaldığında kaç yaşında idi? ... 79
Hz. İsa ana rahminde ne kadar durdu? ... 80
Meryem Sûresi'nin 26-38. ayetlerinin meali ... 87

MEVZU — SAHİFE

Meryem'in kardeşi Harun kimdir? ... 92
Meryem Sûresi'nin 39-51. ayetlerinin meali ... 104
Hz. İbrahim'in babası ... 106
Kâfirin imana gelmesi için dua etmek caizdir ... 112
Meryem Sûresi'nin 52-64. ayetlerinin meali ... 118
Allah Musa'ya nasıl seslendi? ... 119
Hz. Harun'un kimliği ... 120
Hz. İsmail'in kimliği ... 125
Zemzem'in bulunması ... 129
İlk terzi, ilk yazar, ilk astronom ve ilk silâh mucidi ... 134
İlk tefsir ve fıkıh yazarı ... 135
Şehirciliği ilk icad eden ... 137
Kız çocukları zürriyete girer mi? ... 139
Meryem Sûresi'nin 65-76. ayetlerinin meali ... 149
Herkes şeytanı ile haşr olunur ... 153
Meryem Sûresi'nin 77-95. ayetlerinin meali ... 169
Meryem Sûresi'nin 96-98. ayetlerinin meali ... 181
Meryem Sûresi'nin sonu ... 185
Tâ-hâ Sûresi ... 187
Giriş ... 189
Tâ-hâ Sûresi'nin 1-12. ayetlerinin meali ... 191
Hz. Musa'nın nalınları ... 211
Tâ-hâ Sûresi'nin 13-37. ayetlerinin meali ... 215
Burada iman namaz demektir ... 217
Kılınmayan namaz kaza edilir ... 218
Kıyamet'in kopması herhangi bir kimseye bildirildi mi? ... 219
Asa taşımanın hükmü ... 223
Hz. Musa'nın peltekliği ... 229
Hz. Harun nerede peygamber oldu? ... 230
Tâ-hâ Suresi'nin 38-51. ayetlerinin meali ... 233
Firavun'un Hz. Musa'ya düşmanlığı ... 235

MEVZU SAHİFE

İsrailoğulları'nın gönderilmesinden kastedilen ... 241
Kâfirlere verilen selâm ... 242
Tebliğin en güzel metodu ... 246
Tâ-hâ Sûresi'nin 52-64. ayetlerinin meali ... 248
Allah unutmaz ... 250
Tâ-hâ Sûresi'nin 65-76. ayetlerinin meali ... 262
«Allah'a gelmek» ne demektir? ... 267
Tâ-hâ Sûresi'nin 77-87. ayetlerinin meali ... 269
«Allah'ın gazabı»ndan kastedilen şey nedir? ... 271
Samiri'nin kimliği ... 273
Tâ-hâ Sûresi'nin 88-89. ayetlerinin meali ... 275
Önemli bir mesele ... 278
Bid'atçılar sürgün edilebilir ... 281
Tâ-hâ Sûresi'nin 99-113. ayetlerinin meali ... 284
Tâ-hâ Sûresi'nin 114-125. ayetlerinin meali ... 292
Tâ-hâ Sûresi'nin 126-135. ayetlerinin meali ... 304
Tâ-hâ Sûresi'nin sonu ... 311
Enbiya Sûresi ... 313
Giriş ... 315
Enbiya Sûresi'nin 1-10. ayetlerinin meali ... 317
Şiirin genel karakteri ... 322
Enbiya Sûresi'nin 11-24. ayetlerinin meali ... 329
Eğlence Allah için muhaldir ... 333
Enbiya Sûresi'nin 25-35. ayetlerinin meali ... 342
«Melekler Allah'ın Kızlarıdır» diyen kimdir? ... 343
Şefaat meselesi ... 345
Gökler ve yer bitişik miydi? ... 347
Her canlı sudan yaratılmıştır ... 349
«Felek» yörünge demektir ... 352
Hızır ölümlüdür ... 353
Enbiya Sûresi'nin 36-44. ayetlerinin meali ... 357

MEVZU — SAHİFE

Haksızlığa karşı gelmek ... 358
Yeryüzünün eksiltmesi ... 364
Enbiya Sûresi'nin 45-57. ayetlerinin meali ... 367
Enbiya Sûresi'nin 58-72. ayetlerinin meali ... 379
Enbiya Sûresi'nin 73-81. ayetlerinin meali ... 389
Peygamber ictihad eder mi? ... 393
İlk zırh yapan Davud'dur ... 396
Enbiya Sûresi'nin 82-90. ayetlerinin meali ... 400
Enbiya Sûresi'nin 91-101. ayetlerinin meali ... 411
Kâfirler cehennemde birbirini görürler mi? ... 423
Enbiya Sûresi'nin 102-112. ayetlerinin meali ... 426
Arşta durulur mu? ... 429
Zebur'la kastedilen nedir? ... 431
«Salihlerin eline geçecek arz»dan kastedilen nedir? ... 431
Rasûlüllah'ın rahmet olduğu âlemlerden ne kastedilmektedir? 432
Enbiya Sûresi'nin sonu ... 436
Hac Sûresi ... 437
Giriş ... 439
Hac Sûresi'nin 1-5. ayetlerinin meali ... 442
Kıyamet alâmeti sarsıntı ... 444
Yok olana «şey» denir mi? ... 445
Ana rahmindeki ceninin başından geçecek olan her hali bilmek Allah'a mahsustur ... 449
Hac Sûresi'nin 6-15. ayetlerinin meali ... 453
Hac Sûresi'nin 16-23. ayetlerinin meali ... 462
Sabiîn, Yahudî, Hıristiyan, Mecûsî ve Müşrikler ... 464
Her şeyin Allah'a secde temesi ... 466
Grupların Allah katında mücadelesi ... 468
İpekli giymek ... 470
Hac Sûresi'nin 24-30. ayetlerinin meali ... 473
Kâbe kaç defa bina edilmiştir? ... 476

MEVZU SAHİFE

Kurbanlar ... 480
Hac Sûresi'nin 31-38. ayetlerinin meali ... 486
Kuşların parçalanmasından maksat bâtıl inançlardır ... 487
Kâfirler iki kısımdır ... 488
«Şeair»den maksat, Allah'ın dinidir ... 489
Kurban keserken tekbir getirmek ... 497
Hac Sûresi'nin 39-46. ayetlerinin meali ... 500
Zımmîlerin mabedlerine dokunulmaz mı? ... 502
İbret için yapılan seyahatler caiz midir? ... 506
Hac Sûresi'nin 47-55. ayetlerinin meali ... 510
Garanik meselesi ... 519
Hac Sûresi'nin 56-64. ayetlerinin meali ... 523
Hac Sûresi'nin 65-72. ayetlerinin meali ... 532
Sem'î ve aklî deliller durumu ... 537
Hac Sûresi'nin 73-78. ayetlerinin meali ... 540
Hac Sûresi'nin sonu ... 552
Müminûn Sûresi ... 553
Giriş ... 555
Müminûn Sûresi 1-17. ayetlerinin meali ... 558
Müminûn Sûresi'nin 18-27. ayetlerinin meali ... 572
Yerde durdurulan sudan maksat nedir? ... 573
Müminûn Sûresi'nin 28-42. ayetlerinin meali ... 580
Müminûn Sûresi'nin 43-59. ayetlerinin meali ... 588